

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TIMARHANELER

Erving Goffman

Erving Goffman

TIMARHANELER

Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin
Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler

Türkçe Söyleyen
Ebru Arıcan

Asylums by Erving Goffman (1961)

This translation published by arrangement with Vintage Anchor Publishing, an imprint of The Knopf Doubleday Group, a division of Random House, Inc.

Heretik Yayınları: 26 - Erving Goffman Dizisi: 2

ISBN: 978-605-84466-9-4

©2013 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: 2015, Ankara

Yayına Hazırlayan: Levent Ünsaldı

Türkçe Söyleyen: Ebru Arıcan

Redaksiyon: Levent Ünsaldı, Berkay Çetin

Dizgi: İsmet Erdoğan

Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Facebook: facebook.com/heretikyayin

e-mail: heretikyayin@gmail.com

Tarcan Matbaacılık Yayın San.

Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15. İskitler-Ankara

Tel: 0312 384 34 35

Erving Goffman

Tımarhaneler

*Akıl Hastalarının ve Kapatılmış
Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu
Üzerine Denemeler*

Asylums

Essays on the Social Situation of Mental Patients
and Other Inmates

Türkçe Söyleyen

Ebru Arıcan

İçindekiler

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

TOTAL KURUMLARIN ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE

GİRİŞ	15
KURUMA KAPATILMIŞ KİŞİLERİN DÜNYASI.....	25
PERSONELİN DÜNYASI	85
KURUMSAL SEREMONİLER.....	105
ÖZELLİKLER VE SONUÇLAR	125

İKİNCİ BÖLÜM

AKIL HASTASININ AHLAKİ KARİYERİ

GİRİŞ	139
YATIŞ ÖNCESİ HASTA AŞAMASI.....	145
YATAN HASTA AŞAMASI.....	161

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR KAMU KURUMUNDAKİ GİZLİ HAYAT

GİRİŞ	187
<i>Yapılan ve Olunan.....</i>	187
<i>Birincil ve İkincil Ayarlamalar.....</i>	202
HASTANEDEKİ GİZLİ HAYAT	221
<i>Kaynaklar.....</i>	221
<i>Mekânlar.....</i>	240
<i>Zulalar</i>	259
<i>Toplumsal Yapı.....</i>	273
SONUÇLAR.....	315

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TIBBİ MODEL VE AKIL HASTANESİNE YATIRMA..	335
---	-----

ÖNSÖZ

1954 Sonbahar'ından 1957'nin sonuna kadar, National Institute of Mental Health'e (NIMH, Maryland Eyaleti, Bethesda) bağlı Socio-Environmental Studies Laboratuvarı'nın konuk üyesi oldum. Bu üç yıl boyunca National Institutes of Health Clinical Center'da, kapatılmış kişilerin davranışları üzerine bazı kısa çalışmalar yürüttüm. 1955-56 yılları arasında, dörtte üçü Columbia Bölgesi'nden gelen 7000'in üzerinde hastaya sahip federal bir kurum olan, Washington D.C.'deki St. Elizabeths Hastanesinde alan çalışması yaptım. Sonrasında, gözlemlerimi kâğıda dökmem bir NIMH bursu olan M-4111 (A) ile ve Berkeley'de bulunan Kaliforniya Üniversitesindeki Center for the Integration of Social Science Theory'ye katılımımla mümkün oldu.

St. Elizabeths'te alan çalışması yapmaktaki birincil amacım, hastaneye kapatılmış bir kişinin toplumsal dünyası hakkında, onun bu dünyayı öznel olarak deneyimlediği hâliyle bilgi edinmeye çalışmaktır. Resmî olarak, spor antrenörü yardımcısı rolünde çalışmaya başladım. Bana orada bulunmamın gerçek sebebi sorulduğunda ise, topluluk yaşamını ve boş zamanın örgütlenme biçimlerini incelemek için orada bulunduğumu saklamıyordum. Personelle doğrudan iletişime girmekten ve onlardan biriymiş gibi görünmekten kaçınıyor ve günlerimi hastalar arasında geçiriyordum. Koğuşlarda yatmıyordum ve hastanenin üst düzey yönetimi de amacımın ne olduğunu biliyordu.

O zamanki ve şimdiki görüşüm, bireylerden oluşan her grubun –mahkûmların, ilkellerin, gemi personelinin ya da hastaların–, yanına yaklaşıp yaklaşmaz anlamlı, makul ve normal gelen, kendine özgü bir yaşam alanına sahip olduğu ve bu dünyalardan herhangi biri hakkında bilgi edinmenin en iyi yollarından birinin, grup üyelerinin varoluşunu şekillendiren ufak olumsuzlukların gündelik akışına onlarla birlikte kendini teslim etmek olduğudur.

Yöntemimle ve bu yöntemin uygulanmasıyla ilgili sınırlılıklar aşikârdır. Çalıştığım alan içerisine, en ufacık biçimde dahi ve ne yapmış olursam olayım, müdahil olmadım. Şayet bunu yapmış olsaydım hareket alanım, eylemlerimin çeşitliliği ve dolayısıyla da topladığım bilgilerin kapsamı bir o kadar azalırdı. Hastaların toplumsal yaşamının bazı yönlerinin etnografik incelemesini çalışma nesnesi olarak kabul ettiğimden, alışlagelmiş türden ölçüm ve sınaama yöntemlerini kullanmadım. Birkaç önermeye ilişkin istatistiksel veri toplamak için gerekli zaman ve rol dağılımının, hasta yaşamının dokusuna ve yapısına ilişkin veri toplamamı engelleyeceğini düşünüyordum. Yöntemimle ilgili başka sınırlamalar da vardı. Bir grubun dünya görüşü, o grubun üyelerini ayakta tutma işlevi görür ve beklendiği üzere, onlara hem kendi durumlarını gerekçelendiren bir tanım hem de o gruba üye olmayanlara –bu durumda doktorlara, hemşirelere, hastabakıcılara ve akrabalara– ilişkin ön yargılı bir bakış sunar. Dolayısıyla, hastanın durumunu sadık biçimde betimlemek, ister istemez taraflı bir görüş sunmak demektir. (Bu noktada kendimi kısmen mazur göstermek adına, mevcut akıl hastaları literatürünün neredeyse tamamının psikiyatristin bakış açısını yansıttığından ve de psikiyatrist toplumsal manada zıt kutbu temsil ettiğinden, tarafsız bir yerde durarak dengeyi en azından yeniden kurabileceğimizi söylemek isterim.) Dahası, görüşümün muhtemelen fazlasıyla, orta sınıfa mensup bir erkeğin görüşünü yansıttığını belirtmek isterim. Alt sınıftan gelen hastaların çok bir güçlük yaşamaksızın uyum gösterdiği yaşam

koşullarının sıkıntısını muhtemelen dolaylı olarak çektim. Son olarak, bazı hastaların aksine, hastaneye ne psikiyatri disiplinine ne de onun mevcut pratiğinden memnun kurumlara ve aktörlerle büyük bir saygı duyarak geldiğimi söylemek isterim.

Bana sponsor olan kurum ve kişilere desteklerinden ötürü özellikle teşekkür etmek istiyorum. St. Elizabeths'te araştırma yapma iznim Başhekim Dr. Jay Hoffman kanalıyla verildi. Artık hayatta olmayan Dr. Jay Hoffman, nihai çalışmanın yayımlanmadan önceki değerlendirme hakkının hastanede saklı kalması kaydıyla, metin üzerinde herhangi bir sansür uygulamaya yetkili olmadığını kabul etti; bu yetki Bethesda'daki NIHM'e tanınmıştı. Dr. Jay Hoffman belli bir personele ya da kapatılmış bir kişiye ilişkin hiçbir gözlemimin ona ya da başka birine rapor edilmeyeceğini, ancak benim de bir gözlemci olarak, olup biten herhangi bir şeye herhangi bir şekilde müdahale etme hakkımın olmadığını ifade etti. Hastanedeki her kapıyı bana açmayı kabul etti ve bunu, çalışma boyunca kendisinden her talep edişimde, unutamayacağım bir nezaket, sürat ve etkilikle yaptı. Sonrasında, hastanenin yöneticisi Dr. Winifred Overholser makalelerimin taslaklarını gözden geçirdi ve açık bazı maddi hatalarla ilgili olarak faydalı düzeltmeler yaptı. Bunun yanı sıra, bakış açımın ve yöntemimin daha sarıh hâle gelmesi noktasında faydalı önerilerde bulundu.

Kurucusu John Clausen'in başında olduğu Socio-environmental Studies Laboratuvarı, araştırma süresince bana maaş bağladı, sekreteryaya konusunda yardımcı oldu, kolektif bir eleştiriden yararlanmamı sağladı ve beni, hastaneyi psikiyatrik açıdan değil sosyolojik perspektiften incelemem için cesaretlendirdi. Gerek Laboratuvar gerekse onun bir parçası olduğu NIMH, sansür haklarını sadece ve sadece, kaba olduğu düşünülen bir veya iki sıfatı değiştirmem yönünde bana telkinde bulunurken kullandılar.

meyen bir araştırma yapma şansının bana, bir resmî kurumu incelemek için yine başka bir resmî kurum tarafından tanındığıdır. Bu, her iki kurumun da çeşitli dengeleri gözetmeleri gerektiği Washington'un o hassas ortamında ve özgür araştırmanın kaleleri olarak görülen bazı üniversitelerin çalışmalarına daha ihtiyatlı yaklaştığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, hükümet görevlileri olan psikiyatrist ve sosyologlara, açık görüşlülükleri ve iyi niyetleri için teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Erving Goffman

Berkeley, California, 1961

GİRİŞ

Total kurum, toplumun genelinden oldukça uzun bir süre için koparılmış ve benzer bir durumda olan çok sayıda bireyin, kurum tarafından kuşatılmış ve resmî surette düzenlenmiş bir yaşam döngüsü sürdürdüğü bir ikamet ve çalışma yeri olarak tanımlanabilir. Hapishaneler buna açık bir örnek teşkil eder ancak kişileri kapatan kurumların çok sayıda özelliği, içerisindikilerinin yasaları çiğnemediği başka topluluklarda da görülür. Elinizdeki kitap genel olarak total kurumlara ve özel olarak da hususi bir örneğiyle, yani akıl hastaneleriyle ilgilenmektedir. Bu çalışmanın odağı, personelin değil kapatılmış kişinin dünyasıdır. Esas meselesi ise, benliğin yapısına ilişkin sosyolojik bir teori geliştirmektir.

Kitaptaki dört bölümden her biri kendi kendisine yetecek şekilde yazıldı ve ilk iki bölüm ayrı ayrı yayımlandı. Hepsinin aynı meseleye odaklanması planlandığından (kapatılmış kişinin durumu), bazı tekrarlar kaçınılmaz olarak söz konusu oldu. Öte yandan, her bir bölüm esas meseleye farklı bir bakış açısından yaklaşmakta, her giriş bölümü sosyolojideki farklı bir perspektiften yararlanmakta ve dolayısıyla da diğer bölümlerle az bir ilişki içermektedir.

Çalışmayı bu şekilde sunmak okur için yorucu olabilir ama her bölümün ana temasını, farklı bölümlerin homojen bir ça-

lışıma içerisinde kaleme alınmasının sunacağı sınırlı imkânın ötesine geçerek analitik ve karşılaştırmalı biçimde takip etmeme olanak sağladı. Kendimi haklı çıkarmak adına sosyolojinin şu anki durumundan bahsedebilirim. Zannımca, bugün sosyolojik kavramların en uygun kullanımı, onları olabilecek en iyi uygulama seviyelerinde kavramak, sonrasında içeriklerinin tüm kapsamını keşfetmek ve böylece de onları tüm anlamlarını teslim zorlamaktır. Bir ailenin tüm çocuklarına, bedenlerine en uygun kıyafetleri vermek, onları, içinde soğuktan titreyecekleri muhtemem ve geniş bir çadır altında toplamaktan kuşkusuz daha iyidir.

İstek dışı kapatılmayı ön plana çıkaran iki örnekten –akıl hastanelerinden ve hapishanelerden– fazlasıyla faydalanan, “Total Kurumların Özellikleri Üzerine” başlıklı ilk bölüm, bu kurumlardaki toplumsal yaşamın genel bir incelemesidir. Burada, ilerleyen bölümlerde geliştirilecek olan temalar ve bu tematiklerin daha kapsamlı bir bütün içindeki yerleri ortaya konulmaktadır. “Akıl Hastasının Ahlaki Kariyeri” başlıklı ikinci bölüm, kuruma kapatmanın, bireyin kuruma kapatılmadan önce sahip olduğu toplumsal ilişkiler üzerindeki ilk etkilerini değerlendirmektedir. “Bir Kamu Kurumundaki Gizli Hayat” başlıklı üçüncü bölüm, kapatılmış kişilerden yeni evrenlerinde göstermeleri beklenen bağlılığa ve daha detaylı olarak da kendileriyle söz konusu beklentiler arasına nasıl mesafe koyabildiklerine odaklanmaktadır. “Tıbbi Model ve Akıl Hastanesine Yatırma” başlıklı son bölüm, odağı yeniden, gözetim personeli üzerine kaydırmakta ve akıl hastaneleri örneği üzerinden, mevcut durumuyla ilgili gerçeklerin hastaya sunumunda tıbbi perspektifin rolünü ele almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOTAL KURUMLARIN ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE¹

1 Bu makalenin daha kısa bir versiyonu için bkz. *Symposium on Preventive and Social Psychiatry*, Walter Reed Army Institute of Research, Washington, D.C. (15-17 Nisan 1957), ss. 43-84. Bu versiyon için bkz. *The Prison*, Donald R. Cressey (haz.), Holt, Rinehart & Winston, Inc., 1961.

GİRİŞ

I

Toplumsal yapılar, bu terimin gündelik kullanımıyla kurumlar, içinde belli tip faaliyetlerin sistemli olarak devam ettirildiği odalar, geçişli odalar, binalar ya da fabrikalar gibi yerlerdir. Sosyolojide, bunları sınıflandırmanın çok uygun bir yolunu bulmuş değiliz. Grand Central Station gibi bazı kurumlar terbiyeli davranan herkese açıktır; New York Union League Club ya da Los Alamos'taki laboratuvarlar gibi diğer kurumların, kabul ettikleri bireyler hakkında bir parça kibirli oldukları hissedilir. Dükkânlar ya da postaneler gibi bazı kurumların, hizmet veren birkaç sabit üyesi ve bu hizmeti alan sabit üyeleri vardır. Haneler ya da fabrikalar gibi diğer kurumların daha az değişkenlik gösteren katılımcı toplulukları vardır. Bazı kurumlar, bireyin toplumsal statüsünü tanımlayan, eğlenceli ya da gevşek kabul edilen faaliyetler için gerekli çerçeveyi sunarlar. Buna karşılık diğer kurumlar, isteğe bağlı ve gayriciddî oldukları düşünülen, daha ciddi taleplerden artakalan zamana ilişkin katkı çağrısında bulunan ortaklıklar için bir alan sağlarlar. Bu kitapta, kurumların bir kategorisi diğerlerinden ayrı tutulmakta ve bu kategorinin doğal ve verimli olduğu iddia edilmektedir çünkü bu kategorinin öğelerinin çok fazla ortak noktası bulunmaktadır. Öyle ki, bu kurumlardan birini anlamak için diğer tüm kurumları gözden geçirmemiz gerekmektedir.

II

Her kurum, üyelerinin zamanından ve çıkarlarından bir parçayı ele geçirir ve onlara bir dünya sağlar. Özetle, her kurumun kuşatıcı eğilimleri vardır. Bizim gibi Batı toplumlarındaki farklı kurumları değerlendirdiğimizde bazılarının diğerlerinden biraz daha fazla kuşatıcı olduğunu görürüz. Bu kurumların kuşatıcı ya da total karakteri, dışarıyla kurulan toplumsal ilişki karşısındaki engelle ve çoğunlukla fiziksel bir yapı içinde tesis edilmiş kilitli kapılar, yüksek duvarlar, dikenli teller, uçurumlar, su, ormanlar ya da çalılıklar gibi, kurumdan ayrılmanın karşısındaki engellerle sembolleştirilir. Benim araştırmak istediğim, *total kurumlar* olarak adlandırdığım bu yapılar ve onların genel özellikleridir.²

Toplumumuzdaki total kurumlar kabaca beş grup altında toplanabilir. Birincisi, hem âciz hem de zararsız kabul edilen kişilerin bakımı için tesis edilen kurumlardır. Bu kurumlar kör, yaşlı, yetim ve muhtaç kişilere barınma hizmeti verirler. İkincisi, hem kendilerine bakamadıkları hem de kasıtlı olmasa da toplum için tehdit oluşturdukları düşünülen kişilerin bakımı için kurulmuş yerlerdir: tüberküloz sanatoryumları, akıl hastaneleri ve cüzzam hastaneleri. Üçüncüsü, topluluğu, topluluğa karşı kasti olduğu düşünülen tehlikelerden korumak için kurulan kurumlardır. Bu durumda, tecrit edilen kişilerin refahı esas mesele değildir: hapisaneler, islahevleri, esir kampları ve toplama kampları. Dördüncüsü, işe benzeyen görevlerin daha iyi yerine getirilmesi için kurulduğu söylenen ve kendilerini yalnızca bu

2 Total kurumlar kategorisine sosyoloji literatüründe zaman zaman farklı isimlerle işaret edilmiş ve bu kategorinin bazı özellikleri ortaya koyulmuştur; belki de en açık şekliyle Howard Rowland'ın göz ardı edilmiş "Segregated Communities and Mental Health" adlı makalesinde (*Mental Health Publication of the American Association for the Advancement of Science*, No. 9, F. R. Moulton (haz.), 1939). Makalenin ön hazırlık niteliğindeki bir özeti için bkz. *Group Processes*, Transactions of the Third Conference (1956), Bertram Schaffner (haz.), New York: Josiah Macy, Jr. Foundation, 1957. "Total" teriminin mevcut bağlamında kullanımı için ayrıca bkz. Amitai Erzioni, "The Organizational Structure of 'Closed' Educational Institutions in Israel", *Harvard Educational Review*, XXVII (1957), s. 115.

araçsal dayanaklar üzerinde meşrulaştıran kurumlardır: askeri kışlalar, gemiler, yatılı okullar, çalışma kampları, sömürgeci yerleşkeler ve hizmetçilere ait bölümde yaşayanların gözünden büyük malikâneler. Sonuncusu, çoğunlukla, dindar kişiler için eğitim merkezi olarak hizmet verirken dahi inzivaya çekilme yerleri olarak tasarlanmış kurumlardır; örneğin zaviyeler, manastırlar, tekkeler ve diğer inziva mekânları. Total kurumların bu sınıflandırması, muntazam ve kapsamlı olmadığı gibi, doğrudan bir analitik kullanım için de değildir fakat somut bir başlangıç noktası olarak kategorinin, tümüyle düz anlam bir tanımını vermektedir. Total kurumların ilk tanımını bu şekilde dayanak noktası olarak söz konusu tipin genel özelliklerini totolojiye düşmeden tartışabilmeyi umuyorum.

Kurumların listesinden genel bir profil çıkarmaya girişmeden önce kavramsal bir soruna değinmek istiyorum: Tanımlayacağım öğelerden hiçbiri sadece total kurumlara özgü değildir ve görünüşe göre, her bir kurumda ortak olan hiçbir öge yoktur. Total kurumların ayırt edici temel özelliği, söz konusu kategori altında tanımlanan her kurumun, bu özellikler ailesindeki çoğu öğeyi fazlasıyla içermesidir. “Ortak özellikler”den söz ederken bu ifadeyi, sınırlı ancak mantıksal olarak savunulabilir olduğunu düşündüğüm bir şekilde kullanacağım. Bu, aynı zamanda, önemli farklılıkları daha sonra vurgulamak umuduyla, ortak özellikleri yerleştirerek ideal tip yönteminin kullanılmasına imkân tanıyacaktır.

III

Modern toplumdaki temel toplumsal düzenleme, bireyin farklı yerlerde, farklı katılımcılarla, farklı otoriteler altında ve genel bir rasyonel plan olmaksızın uyumaya, eğlenmeye ve çalışmaya eğilimli olmasıdır. Total kurumların temel özelliği, hayatın bu üç alanını normalde ayıran sınırların ortadan kalkmasıdır. İlk olarak, hayatın tüm vecheleri aynı yerde ve aynı tek otorite altında idare edilir. İkinci olarak, üyenin günlük faaliyetlerinin her bir

aşaması, benzer şekilde davranılan ve aynı şeyi birlikte yapması şart koşulan, geniş yığınlar hâlindeki diğer üyelerin doğrudan eşliğinde sürdürülür. Üçüncü olarak, günlük faaliyetlerin tüm aşamaları sıkı bir şekilde programlanır. Bir faaliyet önceden planlanmış bir zamanda bir sonraki faaliyeti yönlendirirken tüm faaliyetler silsilesi; açık resmî kurallar sistemi ve resmî görevlilerden oluşan bir grup tarafından yukarıdan dayatılır. Son olarak, farklı zorunlu faaliyetler, görünüşte kurumun resmî amaçlarını gerçekleştirmek üzere tasarlanmış tek bir rasyonel plan hâline getirilir.

Bu özellikler tek tek, total kurumlar dışında başka yerlerde de görülür. Örneğin, büyük ticari, endüstriyel ve eğitsel kurumlar, üyelerine giderek daha fazla yemekhane ve boş zaman eğlencesi sağlamaktadır. Ancak bu genişletilmiş imkânların kullanımı çoğu durumda isteğe bağlıdır ve otoritenin olağan çizgisinin bu alanlara uzanmamasına özellikle dikkat edilir. Benzer şekilde, ev kadınlarının ya da çiftçi ailelerinin hayatlarının tüm ana alanları, etrafı çitle çevrilmiş aynı bölge içinde olabilir. Fakat bu kişiler toplu hâlde disiplin altına alınmazlar ve günlük faaliyetleri kendilerine benzeyen kişilerden oluşan bir yığınla birlikte yerine getirmezler.

Bir insanın çoğu ihtiyacının, tüm insan bloklarının bürokratik örgütlenmesiyle idare edilmesi –bu, bu şartlar altında toplumsal örgütlenmenin gerekli ya da etkili bir aracı olsun olmasın– total kurumların temel olgusudur. Bunu önemli belli çıkarımlar izler.

Kişiler, bloklar hâlinde hareket ettirildiklerinde, esas görevi (çoğu işveren-çalışan ilişkisinde olduğu gibi) yol gösterme ya da düzenli denetlemeden ziyade gözetim (bir kişinin yaptığı ihlalin, diğer kişilerin gözle görülen ve sürekli denetlenen itaati karşısında öne çıktığı durumlarda kişinin kendisine yapılması açıkça söylenen şeyi yaptığına dikkat etmek) olan personel tarafından idare edilirler. Buradaki mesele, yönetilen geniş insan blokları-

nın mı yoksa sayıca az olan yönetici personelin mi önce geldiği değildir; mesele her birinin öteki için var olduğudur.

Total kurumlarda, yerinde bir kullanımla, kuruma kapatılmış kişiler olarak adlandırılan ve kontrol altında tutulan geniş grupla, sayıca daha az olan denetleyici personel arasında temel bir yarıklık vardır. Kapatılmış kişiler genel olarak kurumda yaşarlar ve duvarların dışında kalan dünyayla sınırlı bir iletişim kurarlar. Personel genellikle günde sekiz saat çalışır ve dış dünyayla toplumsal olarak bütünleşir.³ Her grup ötekini dar ve düşmanca stereotiplerle kavramaya meyillidir. Personel, kapatılmış kişileri genellikle öfkeli, ketum ve güvenilmez bulurken; kapatılmış kişiler, personeli, başkalarını küçümseyen, onlara söz hakkı tanımayan ve kötü davranan kişiler olarak kabul eder. Personel kendisini üstün ve haklı görmeye; kapatılmış kişilerse, en azından bazı yönlerden, kendilerini aşağı, zayıf, kabahatli ve suçlu hissetmeye eğilimlidir.⁴

İki tabaka arasındaki toplumsal hareketlilik fazlasıyla kısıtlanmıştır; toplumsal mesafe genellikle büyüktür ve çoğunlukla resmî olarak dikte edilmektedir. Akıl hastanesinde geçici bir süre için kalmış gerçek bir kişinin kurgulanmış hikâyesinde örneklenildiği üzere, sınırlar boyunca konuşma dahi özel bir ses tonuyla gerçekleşebilir:

Sosyal faaliyet odasından geçerken “bakın ne diyeceğim” dedi Bayan Hart. “Bayan Davis’in söylediği her şeyi yapıyorsunuz. Üzerine düşünme, yalnızca yap. İyi olacaksın.”

3 Total kurumların ikili karakterine dikkatimi çeken Gregory Bateson oldu. Bu ikili karaktere literatürde de işaret edilmektedir. Örneğin bkz. Lloyd E. Ohlin, *Sociology and the Field of Corrections* (New York: Russell Sage Foundation, 1956), ss. 14, 20. Kurum çalışanlarının da kurumda yaşaması gerektiği bu durumlarda, çalışanların özel zorluklar yaşamasını ve statülerinin hiç beklemedikleri şekilde kurum içindeki hayatlarına bağımlı olduğunu düşünmelerini bekleyebiliriz. Bkz. Jane Cassels Record, “The Marine Radioman’s Struggle for Status”, *American Journal of Sociology*, LXII (1957), s. 359.

4 Hapishane örneği için bkz. S. Kirson Weinberg, “Aspects of the Prison’s Social Structure”, *American Journal of Sociology*, XLVII (1942), ss. 717-26.

Virginia adını duyar duymaz Birinci Koğu's'a dair dehşet verici olan şeyin ne olduğunu anladı. Bayan Davis! "Başhemşire mi o?"

"Emin olabilirsin" diye homurdandı Bayan Hart. Ardından da sesini yükseltti. Hemşireler, bağırmadıkları zaman sanki hastalar hiçbir şey duyamayacaklarmış gibi davranıyorlardı. Hastaların duymaması gereken şeyleri çoğunlukla kısık sesle söylüyorlardı. Hemşire olmasalardı çoğunlukla kendi kendilerine konuştuklarını söylerdiniz. "Pek ehil ve becerikli kişi, Bayan Davis" diye devam etti Bayan Hart.⁵

Kapatılmış kişilerle onlara muhafızlık eden personel arasında bir parça iletişim gerekli olsa da gardiyanın bir işlevi, kapatılmış kişilerin daha üst düzey personelle olan iletişimini kontrol etmektir. Akıl hastaneleri üzerine çalışan bir araştırmacı aşağıdaki örneği verir:

Hastaların çoğu, viziteye çıktığı sırada doktoru görmeye istekli olduğundan, hastabakıcılar, doktorun bitap düşmemesi için hastalarla doktor arasında arabulucu rolü oynamak zorundadır. Öyle görünüyor ki, 30 numaralı koğuşta, görünür bir fiziksel rahatsızlığı olmayan ve en az ayrıcalık tanınan iki grupta yer alan hastaların, Doktor Baker bizzat istemediği müddetçe onunla konuşulmasına neredeyse hiç izin verilmediği doğrudu. Hastabakıcıların argosunda "evhamlılar", "baş belaları", "av köpekleri" olarak adlandırılan azimli, dırdırcı ve kuruntulu grup, görevli-arabulucu engelini geçmek için çok uğraşıyordu ama bunu her denediğinde de kolayca alt ediliyordu.⁶

Sınırlar boyunca konuşmanın kısıtlanması gibi, bilgi akışı da, bilhassa da personelin kapatılmış kişiler hakkındaki planlarına dair bilgi akışı da kısıtlanır. Tipik olarak, kapatılmış kişi kendi kaderine ilişkin kararların bilgisinin dışında bırakılır. Resmî dayanaklar, ister askere yazılan erkeklerden varış noktasının gizlenmesindeki gibi askerî, isterse de tüberküloz hastalarından

5 Mary Jane Ward, *The Snake Pit* (New York: New American Library, 1955), s. 72.

6 Ivan Belknap, *Human Problems of a State Mental Hospital*, (New York: McGraw-Hill, 1956), s. 177.

teşhisin, tedavi planının ve hastanede yaklaşık kalma süresinin⁷ gizlenmesindeki gibi tıbbi olsun, böyle bir dışlama personele, kapatılmış kişilerle kurulan mesafenin ve onlar üzerindeki denetimnin özel bir dayanağını sağlar.

İletişimle ilgili tüm bu kısıtlamalar büyük ihtimalle, düşmanca stereotiplerin muhafaza edilerek devam ettirilmesine yardımcı olur.⁸ Resmî temas noktaları aracılığıyla yan yana belli bir tempoda gelişim gösteren fakat birbirlerine çok az nüfuz eden iki farklı toplumsal ve kültürel dünya ortaya çıkar. Başta kurum binası ve kurumun adı, hem personel hem de kapatılmış kişiler tarafından, bir şekilde personele ait şeyler olarak tanımlanır. Öyle ki, gruplardan biri "kurum"un görüşlerine ya da çıkarlarına (benim de yaptığım gibi) atıfta bulunduğu, dolaylı olarak personelin görüşlerine ve meselelerine de atıfta bulunmuş olur.

Personelle kapatılmış kişiler arasındaki yarık, geniş insan bloklarının bürokratik olarak idare edilmesinin temel sonuçlarından biridir. İkinci sonuç çalışmayla ilgilidir.

Toplumumuzdaki yaşamın olağan düzenlemelerinde iş yerinin otoritesi, çalışanın parasını almasıyla sona erer. Bu paranın ev içinde ve eğlence-dinlenme için harcanması, çalışanın özel meselesidir ve bu, iş yerinin otoritesinin katı sınırlar içinde tutulmasını sağlayan bir mekanizma oluşturur. Ancak total kurumlarda kapatılmış kişilerin tüm gününün onlar adına planlandığını söylemek, bu kişilerin tüm temel ihtiyaçlarının onlar için zorunlu olarak planlanacağını söylemek demektir. Çalışma

7 Bu meseleyi ele alan tam anlamıyla eksiksiz bir vaka raporu, Julius A. Roth'un, bir tüberküloz hastanesine dair yakında yayımlanacak monografisi içinde bulunan "Information and the Control of Treatment" başlıklı bölümde bulunabilir. Roth'un çalışması total kurumlar hakkında örnek bir çalışma olacağına benzemektedir. Başlangıç niteliğindeki açıklamalar Roth'un "What is an Activity?" *Et.*, XIV (Sonbahar, 1956), ss. 54-56 ve "Ritual and Magic in the Control of Contagion", *American Sociological Review*, XXII (1957), ss. 310-14 isimli diğer makalelerinde bulunabilir.

8 Ohlin tarafından ileri sürülmektedir, *a.g.e.*, s. 20.

için verilen teşvik ne olursa olsun, bu teşvik dışarıda sahip olduğu yapısal öneme kurum içinde sahip olmayacaktır. Çalışmaya ilişkin farklı saiklerin ve farklı tutumların olması gerekecektir. Bu, kapatılmış kişilerden ve onları, çalışmalarını için teşvik etmek zorunda olanlardan beklenen temel bir düzenlemedir.

Bazen o kadar az iş talep edilir ki, boş zaman meşgaleleri konusunda çoğunlukla eğitimsiz olan kapatılmış kişiler aşırı sıkıntıdan muzdarip olurlar. Talep edilen iş, çok yavaş bir tempoda yapılabilir ve bazı akıl hastalarının işlerini yapmaya devam etmelerini sağlayan haftalık tütün istihkakı ve Noel hediyeleri gibi ufak, çoğunlukla törensel, cüzi ödemeler sistemiyle iç içe geçebilir. Kuşkusuz, diğer durumlarda tam bir günün ağır iş gücünden daha fazlası şart koşulur ve bu, ödülle değil fiziksel ceza tehdidiyle teşvik edilir. Orman kampları ve ticaret gemileri gibi bazı total kurumlarda, zorunlu tasarruf pratiği, dünyayla kurulan, paranın satın alabileceği alışlageldik ilişkiyi öterler. Tüm ihtiyaçlar kurum tarafından düzenlenir ve ödeme ancak bir çalışma sezonu bittiğinde ve kapatılmış kişiler çalışma yerlerinden ayrıldığında yapılır. Bazı kurumlarda bir çeşit kölelik vardır ve kapatılmış kişinin tüm zamanı personel için ayrılmıştır. Burada, kapatılmış kişinin benlik ve sahiplik anlayışı çalışma kapasitesine yabancılaşabilir. T. E. Lawrence, İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerinin bir eğitim merkezinde verdiği hizmete ilişkin olarak aşağıdaki örneği verir:

Angarya bir işte çalışırken karşı karşıya geldiğimiz, acemiliklerini bitirmiş adamlar rahatlıklarıyla ahlak anlayışımızı sarsırlar. "Siz çaylaklar, bu kadar ter dökmeniz nasıl bir aptallık" diyorlardı. Bizimkisi yeni olmamızdan kaynaklı bir heves mi yoksa içimizdeki sivilliliğin bir kalıntısı mıydı? Çünkü İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri bize günün yirmi dört saati için saat başına üç buçuk peni ödüyordu; çalışmamız için de, yemek yememiz için de, uyumamız için de yapılan ödeme aynıydı. Dolayısıyla, bir işi onu iyi yaparak değerli kılmak imkânsızdı. Yapılan işin olabildiğince çok zaman alması lazımdı çünkü sonrasında bizi bekleyen şömine önü değil başka bir işti.⁹

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Dışarıda çalışma odaklı olan bireyin cesareti, ister çok fazla isterse çok az iş olsun, total kurumdaki çalışma sistemiyle kırılır. Akıl hastanelerinde, “aylaklık etme” ya da kantinde harcamak için beş ya da on sente “çalışma” pratiği böyle bir moral çöküntüsüne örnektir. Kişiler dış dünyada öz saygılarını zedeleyici buldukları eylemleri, çoğunlukla bir parça mukavemet göstererek yaparlar. (Bu dilencilik formunu, kendi sivil para kazanma yöntemleriyle ilişkili yorumlayan personel, bunu akıl hastalığının bir belirtisi ve kapatılmış kişilerin gerçekten iyi olmadıklarının ek bir kanıtı olarak görme eğilimindedir.)

Total kurumlarla toplumumuzdaki temel iş-ücret yapısı arasında bir uyumsuzluk vardır. Total kurumlar toplumumuzdaki diğer bir önemli unsurla, aileyle de bağdaşmaz. Aile hayatı zaman zaman tecrit hayatıyla karşılaştırılır fakat aslında daha yerinde bir karşılaştırma grup hâlinde yaşamayla yapılabilir; çünkü bir grup iş arkadaşıyla işte yemek yiyen ve uyuyan kişiler, anlamlı bir ev hayatını güçlülükle devam ettirebilirler.¹⁰ Buna karşılık, ailelerin uzak tutulması personelin dışarıdaki toplulukla bütünlük kalmasına ve total kurumun kuşatıcı eğiliminden kaçmasına çoğu zaman imkân tanır.

Belli bir total kurum, sivil toplumda ister iyi isterse de kötü bir güç olarak hareket etsin, bir güce sahip olacaktır ve bu kısım, gerçek ya da potansiyel hanelerden oluşan tüm çevrenin bastırılmasına bağlı olacaktır. Bu iki toplumsal örgütlenme biçiminin uyumsuzluğu, her ikisinin de daha geniş toplumsal işlevleri hakkında bize bir şeyler söylemelidir.

Total kurum kısmen meskûn bir topluluk kısmen de resmî bir örgütlenmedir; dolayısıyla da toplumsal bir melezdır ki onun sosyolojik önemi burada yatar. Bu kurumlarla ilgilenmek için başka sebepler de vardır. Bizim toplumumuzda, bu kurumlar

¹⁰ Bu noktada ilginç, marjinal bir örnek İsrail'deki kibbutz'lardır. Bkz. Melford E. Spiro, *Kibbutz: Venture in Utopia* (Cambridge: Harvard University Press, 1956) ve Etzioni, *a.g.e.*

kişileri değiştirmeye yönelik seralardır. Bu kurumların her biri, benliğe yapılabilecek şeyler üzerine doğal bir deneydir.

Total kurumların bazı temel özelliklerini ortaya koydum. Şimdi bu kurumları iki perspektiften değerlendirmek istiyorum: kapatılmış kişinin dünyası ve personelin dünyası. Son olarak da ikisi arasındaki bağlantılara dair bir şeyler söylemek istiyorum.

KURUMA KAPATILMIŞ KİŞİLERİN DÜNYASI

I

Kuruma (psikiyatrik bir ifadeyi biraz değiştirecek) “hâlihazırda bir kültürle” [*presenting culture*] gelmiş olmaları, kuruma kapatılmış kişilerin ayırt edici özelliğidir. Bu kültürün kaynağı kişilerin “geldiği dünya”dır [*home world*]; yani kuruma kabul edilme noktasına kadar verili kabul edilen bir yaşam tarzı ve faaliyetler döngüsüdür. (Bu durumda, bir yetim, dış dünya tarafından sistematik bir şekilde reddedilirken dahi, birtakım kültürel ozmos süreçleriyle dış dünyaya ayak uydurduğu müddetçe yetimhaneleri ve yetiştirme yurtlarını total kurumlar listesinin dışında tutmak için bir sebep vardır.) Kuruma yeni kabul edilen kişinin kişisel örgütlenmesinin istikrarı ne olursa olsun bu örgütlenme, kişinin sivil ortamının içine yerleşmiş daha geniş bir çerçevenin parçasıdır. Bu da hoş görülebilir bir benlik kavrayışını onaylayan ve kişinin çatışmalarla, itibarsızlaştırmalarla ve başarısızlıklarla başa çıkmak için kendi isteğiyle yaptığı bir dizi savunmacı manevraya izin veren deneyim döngüsüdür.

Öyle görünüyor ki, total kurumlar kendi özgün kültürlerini daha önce oluşturulmuş bir şeyin yerine geçirmezler. Biz kültürleşme [*acculturation*] ya da asimilasyondan daha fazla kısıtlanmış bir şeyle ilgileniyoruz. Eğer kültürel değişim gerçekleşecekse bu muhtemelen, belli davranış fırsatlarının ortadan kaldırılmasıyla ve dış dünyada yakın zamanda meydana gelen toplumsal deği-

şimlere ayak uydurmadaki başarısızlıkla olmak zorundadır. Dolayısıyla, kapatılmış kişinin kurumda kalış süresi uzun olursa, “dış dünyayla bağlantının, dış dünyada kazanılmış yetkinlik ve alışkanlıkların kaybı”¹¹ ortaya çıkabilir. Bu, kişi dış dünyaya geri döndüğünde, eğer geri dönebilirse, kişiyi dışarıdaki gündelik hayatın belli durumlarını geçici olarak idare edemeyecek hâle getiren, “eğitim sonucu kazanılmış olanın ortadan kalkması” durumudur.

Kapatılmış kişi için, “içinde” ya da “içeride” olmanın tam anlamı, “dışarı çıkmak”tan ya da “dışarıda olmak”tan ayrı var olmaz. Bu anlamda, total kurumlar kültürel bir zafer beklemezler; kapatılmış kişilerin geldiği dünyayla kurumsal dünya arasında belli türden bir gerilim yaratırlar, bu gerilimi devam ettirirler ve sürekliliği olan bu gerilimi insanların idaresinde stratejik bir güç olarak kullanırlar.

II

Kişi, kendi dünyasında belli sabit toplumsal düzenlemelerle mümkün kılınan bir benlik kavrayışıyla kuruma gelir. Kişi kuruma girişinin ardından, bu düzenlemelerle sağlanan destekten anında yoksun kalır; en eski total kurumların diliyle ifade edersek, benliğin alçaltıldığı, aşağılandığı, küçük düşürüldüğü ve kutsallığının bozulduğu bir sürece girer. Kişinin benliği sistematik bir şekilde, çoğunlukla kasıtsız olsa da, aşağılanır. Kişi kendi *ahlaki kariyerinde* radikal bazı kaymalar yaşamaya başlar. Bu kariyer, kişinin kendisini ve önemli gördüğü diğer kişileri ilgilendiren inançlarında ortaya çıkan müteakip değişimlerden meydana gelir.

Kişinin benliğini zayıflatan süreçler total kurumlarda olduk-

11 Terim [disculturation] Robert Sommer tarafından kullanılmaktadır (“Patients who grow old in a mental hospital,” *Geriatrics*, XIV (1959), ss. 586-87). Zaman zaman bu bağlamda kullanılan “toplumsal ilişkiden mahrum bırakılma” [*desocialization*] terimi, iletişim kurmaya ve iş birliği yapmaya yönelik temel becerilerin kaybuna işaret etmesi itibarıyla daha güçlü görünebilir.

ça standarttır.¹² Bu süreçlerin analizi, şayet üyeler kendi sivil benliklerini koruyacaklarsa, sıradan kurumların garanti altına almaları gereken düzenlemeleri anlamamıza yardımcı olabilir.

Total kurumların kapatılmış kişiyle daha geniş dünya arasına koyduğu engel, benliğin eksiltilmesinin ilk işaretidir. Sivil hayatta, bireyin rollerinin hem yaşam döngüsü içinde hem de tekrar eden gündelik devirde ardışık bir şekilde planlanması, bireyin oynadığı rollerden hiçbirinin bireyin performansını engelleme-yeceğini garantiler. Total kurumlarda ise üyelik tam aksine, rol programlamasını otomatik olarak bozar çünkü kuruma kapatılmış kişinin dış dünyadan kopuşu gün boyu sürer ve yıllarca da sürebilir ve bu durumda, sahip olunan roller de kaybedilir. Çoğu total kurumda, ziyaretçi kabul etme ya da kurumdan uzağa ziyarete gitme ayrıcalığı başlarda tamamen kısıtlanır. Bu, geçmiş rollerle ilk kopuşu garantiler ve rol kaybının değerinin bilinmesini sağlar. Askerî bir okuldaki öğrenci yaşamı üzerine yazılmış bir metin örnek olarak verilebilir:

Geçmişle bu net kopuş görece kısa bir zamanda gerçekleştirilmelidir. Bu sebeple, askerî öğrencinin iki ay boyunca kışlayı terk etmesine ya da öğrenci olmayan kişilerle toplumsal etkileşime girmesine izin verilmez. Bu katıksız yalıtılmışlık yüksek ve düşük statülü kişilerin heterojen bir toplamından ziyade, askerî öğrencilerden oluşan bir grubun vücuda gelmesine yardım eder. Üniformalar ilk gün dağıtılır ve zenginlik ve aile geçmişi üzerine konuşmalar yasaklanır. Askerî öğrencinin, aldığı ücret düşük olmasına rağmen evden para almasına izin verilmez. Askerî öğrenci rolü, bireyin oynamaya alışkın olduğu diğer rolleri geçersiz kılıp o rollerin yerini almak zorundadır. Geride, dış dünyadaki toplumsal statüyü açığa çıkaracak çok az ipucu kalmıştır.¹³

12 Bu süreçlerin tanımlanmasına ilişkin bir örnek için bkz. Gresham M. Sykes, *The Society of Captives* (Princeton: Princeton University Press, 1958), Bölüm 4, "The Pains of Imprisonment", ss. 63-83.

13 Sanford M. Dornbusch, "The Military Academy as an Assimilation Institution", *Social Forces*, XXXI (1955), s. 317. Akıl hastanelerinde ziyaretlere getirilen kısıtlamalarla ilgili bir örnek için bkz. D. McI. Johnson & N.

Ek olarak, kuruma giriş isteğe bağlı olduğunda, kuruma yeni alınan kişinin, geldiği dünyadan hâlihazırda kısmen geri çekilmiş olduğunu söyleyebilirim; kurum tarafından açıkça koparılan ilişki çürümeye zaten önceden başlamıştır.

Kuruma kapatılmış kişi geldiği dünyaya geri döndüğünde (şayet dönebilirse), bazı rolleri yeniden inşa edebilse de, diğer kayıpların değiştirilemeyeceği ve bireyin söz konusu kayıpları bu hâliyle acı verici şekilde deneyimleyeceği açıktır. Eğitim için, işte ilerlemek, flört etmek ya da çocuk büyütmek için şu anda harcanmayan zamanı, yaşam döngüsünün sonraki aşamalarında da telafi etmek mümkün olmayabilir. Rollere kalıcı olarak el koyulmasının yasal boyutu “sivil ölüm” [*civil death*] kavramında kendini gösterir. Hapishaneye kapatılmış kişiler, yalnızca, vasiyetle para bırakma ve çek yazma, çekişmeli boşanma ya da evlat edinme ve oy kullanma gibi haklarını geçici olarak kaybetmezler; bu haklardan bazıları, kapatılmış kişilerin elinden kalıcı olarak alınabilir.¹⁴

Kapatılmış kişi, kendisini dış dünyadan ayıran bariyer yüzünden belli rolleri kaybetmiş olduğunu fark eder. Kuruma giriş süreci genel olarak başka tür kayıpları ve aşağılamayı da beraberinde getirir. Kişisel bilgileri kaydetmek, fotoğraf çekmek, kiloyu tartmak, parmak izi almak, numara vermek, araştırma yapmak, muhafaza edilmek üzere alınan kişisel eşyaların dökümünü yapmak, soymak, yıkamak, dezenfekte etmek, saç kesmek, kurum kıyafetlerini dağıtmak, kurallara ilişkin direktifleri vermek ve kısımlara ayırmak gibi kabul işlemleriyle meşgul olan personelle

Dodds, *The Plea for the Silent* (London: Christopher Johnson, 1957), s. 16. Hizmetçileri kendi total kurumlarına bağlayan ziyaretçi kabul etme ya-sağıyla karşılaştırma için bkz. J. Jean Hecht, *The Domestic Servant Class in Eighteenth-Century England* (London: Routledge & Kegan Paul, 1956), s. 127-28.

14 Amerikan hapishaneleri üzerine faydalı bir inceleme için bkz. Paul W. Tappan, “The Legal Rights of Prisoners,” *The Annals of the New York Academy of Sciences* (Mayıs 1954), ss. 99-111.

karşılaşırız.¹⁵ Kabul işlemleri, “kırpma” [*trimming*] ya da “programlama” [*programming*] olarak adlandırılabilir çünkü kuruma yeni gelenler bu şekilde hizaya getirilerek kurumun idari makinesine dâhil edilirler. Rutin işlemlerle, üzerinde rahatlıkla çalışılabilecek bir nesne hâlini alacak şekilde biçimlendirilir ve kodlanırlar. Kiloyu tartmak ya da parmak izi almak gibi işlemlerin çoğu, yalnızca bireyin sahip olduğu özelliklere bağlıdır çünkü birey, toplumsal kategorilerin en geniş ve soyut olanının üyesi bir beşerdir. Bu özellikleri esas alarak harekete geçmek, bireyin kendisini tanımladığı önceki dayanakların çoğunu göz ardı eder.

Total kurum, kuruma kapatılmış kişilerin hayatlarının birçok yönüyle ve kuruma kabul sırasında ortaya çıkan güçlüklerle ilgilendiği için, kuruma alınan kişinin iş birliğine başlangıçta özellikle ihtiyaç duyulur. Personel, çoğunlukla, kuruma kabul edilen bir kişinin personelle ilk yüz yüze karşılaşmasında gereğine uygun bir şekilde saygılı davranmaya istekli olmasının, yumuşak başlı kapatılmış kişi rolünü her zaman üstleneceğinin bir işareti olduğu düşüncesindedir. Yöneticilerin saygı göstermeyle ilgili yükümlülükleri kapatılmış kişiye ilk kez bildirdiği ortam, kapatılmış kişinin ayak diremesine ya da sükûnetini daima korumasına meydan okumak için yapılandırılabilir. Dolayısıyla, sosyalizasyonun ilk anları “itaat testi” ve hatta irade kırıcı bir sınama içerebilir: Karşı koyan, açıkça “pes edene” ve gururu kırılana dek artan, gözle görülür bir cezayı anında alır.

Brendan Behan, Walton Hapishanesine girişi sırasında iki gardiyanla yaşadığı tartışmayı değerlendirirken ilginç bir örnek verir:

“Seninle konuşurken başını kaldıracaksın.”

“Bay Whitbread seninle konuşurken başını kaldıracaksın”

15 Örneğin bkz. J. Kerkhoff, *How Thin the Veil: A Newspaperman's Story of His Own Mental Crack-up and Recovery* (New York: Greenberg, 1952), s. 110; Elie A. Cohen, *Human Behaviour in the Concentration Camp* (London: Jonathan Cape, 1954), ss. 118-122; Eugen Kogon, *The Theory and Practice of Hell* (New York: Berkley Publishing Corp., t.y.), ss. 63-68.

dedi Bay Holmes.

Başımı çevirip Charlie'ye baktım. Göz göze geldik ve Charlie gözlerini süratle yere eğdi.

“Başını çevirip nereye bakıyorsun Behan? Bana bak.”

Bay Whitbread'e baktım. “Size bakıyorum” dedim.

Bay Holmes, “Ne? Bay Whitbread'e mi bakıyorsun?” dedi.

“Bay Whitbread'e bakıyorum.”

Bay Holmes Bay Whitbread'e ciddiyle baktı, açık elini geri çekip yüzüme vurdu. Diğer eliyle beni tuttu ve tekrar vurdu. Başım dönüyordu, yanıyordu ve sızlıyordu ve ben bunun tekrar olup olmayacağını merak ediyordum. Kendimden geçtim ve bir tokat daha yedim. Kendimi kaybettim ve başka bir tokat daha. Kımıldadım ve sanki şefkatli bir el beni tuttu ve sonra başka bir tokat. Gördüğüm kırmızı, beyaz ve merhamet rengi şimşeklerdi.

“Bay Whitbread'e mi bakıyorsun Behan?”

Yutkundum, sesimi kontrol altına aldım ve sesim çıkana kadar yeniden denedim. “Ben, efendim, lütfen, efendim, size bakıyorum, yani Bay Whitbread'e bakıyorum efendim.”¹⁶

Kabul işlemleri ve itaat testleri, “hoş geldin” diye adlandırılan, personelin veya kapatılmış kişilerin ya da her ikisinin, kuruma alınan kişiye durumunun net bir farkındalığını kazandırmak için zahmete girdikleri bir kabul töreni biçimine dönüşebilir.¹⁷ Kuruma yeni kabul edilen kişi geçiş ritüelinin bir parçası olarak “çömez” ya da “çaylak” olarak adlandırılabilir. Bu ona, onun yalnızca kuruma kapatılmış bir kişi olduğunu ve dahası, bu düşük

16 Brendan Behan, *Borstal Boy* (London: Hutchinson, 1958), s. 40. Ayrıca bkz. Anthony Heckstall-Smith, *Eighteen Months* (London: Allan Wingate, 1954), s. 26.

17 Bu süreçle ilgili toplama kampı örneği için bkz. Cohen *a.g.e.*, s. 120 ve Kogon *a.g.e.*, ss. 64-65. Bir kız yetiştirme yurdundaki hoş geldin töreninin kurgulanmış bir anlatımı için bkz. Sara Harris, *The Wayward Ones* (New York: New American Library, 1952), ss. 31-34. Daha az açık olan bir hapis-hane örneği için bkz. George Derdikson & Frederick Thomas, *The Truth About Dartmoor* (London: Gollancz, 1954), ss. 42-57.

statülü grup içinde de daha düşük bir statüye sahip olduğunu anlatan bir şeydir.

Kabul prosedürü fiziksel çıplaklık ile imlenen bir orta noktayla birlikte, bırakmak ve edinmek olarak nitelendirilebilir. Bırakmak kuşkusuz mülksüzleşmeye yol açar ve bu, kişi duygularını kişisel eşyalarına vakfettiği için önemlidir. Muhtemelen bir kişinin sahip olduğu en önemli şey –ki bu, bir kişinin adı ve soyadıdır– hiçbir suretle fiziksel değildir. Bir kişi sonrasında nasıl çağrılırsa çağrılсын kişinin adını ve soyadını kaybetmesi benliğin eksilmesi demektir.¹⁸

Kapatılmış kişinin sahip oldukları elinden alındığında, kurum tarafından en azından bazı ikamelerin sağlanması gerekir; ancak bunlar tek tip olan ve tek tip bir şekilde dağıtılan standart eşyalardır. Bu ikame eşyaların aslında kuruma ait oldukları açıkça belirtilir ve bazı durumlarda eşyalar, kişinin eşyalarla özdeşlik kurmasını engellemek istercesine düzenli aralıklarla geri alınır. Kullanılınca biten nesneler (örneğin kalem) söz konusu olduğunda, kapatılmış kişinin tekrar bir şey almadan önce, kullandığı malzemeden geriye kalanları iade etmesi gerekebilir.¹⁹ Kuruma kapatılmış kişiler için kilitli, kişiye özel dolapların temin edilmeyişi, düzenli yapılan aramalar ve kişisel eşyalara el koyulması²⁰ mülksüzleşmeyi destekler. Dinî tarikatlar, kişisel eşyalardan bu şekilde kopmanın benlik açısından taşıdığı örtük anlamlara önem verirler. Kaldıkları yerlere bağlanmamaları için, kapatılmış kişilerden yılda bir kere hücrelerini değiştirmeleri istenebilir. Benediktin Tarikatı Kuralı açıktır:

Yatacakları yer için şilte, battaniye ve yastık yeterli olacaktır. Yataklar, içlerinde bulunabilecek kişisel eşyalardan ötürü başrahip tarafından sık sık denetlenmelidir. Herhangi bir kişinin

18 Örneğin Thomas Merton, *The Seven Storey Mountain* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1948), ss. 290-91; Cohen; a.g.e., ss. 145-47.

19 Dendrickson & Thomas, a.g.e., ss. 83-84, ayrıca *The Holy Rule of Saint Benedict*, Bölüm 55.

Ucretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

20 Kogon, a.g.e., s. 69.

başrahipten almadığı bir şeye sahip olduğu fark edilirse o kişi en ağır şekilde cezalandırılmalıdır. Özel mülkiyet denen kötülüğün kökünün tamamen kazınması için, gerekli olan her şey, yani rahip cübbesi, tunik, çorap, ayakkabı, kuşak, bıçak, kalem, iğne, mendil ve yazı kâğıdı başrahip tarafından sağlanacaktır. Böylece tüm ihtiyaç talepleri ortadan kaldırılabilecektir. Başrahip, Havarilerin Tarihi'ndeki şu pasajı hep dikkate alacaktır: "Dağıtım herkesin ihtiyacına göre yapıldı."

Bireyin bazı kişisel eşyalarının benlikle özel bir ilişkisi vardır. Birey genellikle, diğer kişilerin karşısında büründüğü dış görünüş üzerinde bir parça denetim uygulamayı bekler. Birey bunun için kozmetik ve giyim malzemelerine, bunları kullanmak, düzenlemek ve tamir etmek için araçlara ve bu malzemeleri ve araçları muhafaza etmek için erişilebilir, güvenli bir yere, yani kendi kişisel vitrininin idaresi için bir "kimlik seti"ne [*identity kit*] ihtiyaç duyacaktır. Ayrıca birey, berber ve terzi gibi süsleme uzmanlarına da gereksinim duyacaktır.

Ancak, bireyin, total bir kuruma kabul edilmesinin ardından, olağan görünüşünden ve de bu görünüşü muhafaza etmesini sağlayan donanım ve hizmetlerden mahrum bırakılması ve böylece kişisel tahrife maruz kalması muhtemeldir. Giysi, tarak, iğne ve iplik, bakım ürünleri, havlu, sabun, tıraş takımı, banyo yapma imkânı bireyin elinden alınabilir ya da birey bunlardan mahrum bırakılabilir. Buna karşın bunlardan bazıları birey kurumdan ayrılırken (eğer ayrılabilirse) kendisine geri verilmek üzere, erişimin olmadığı bir yerde muhafaza edilebilir. Aziz Benedict'in Kutsal Kural'ında ifade edildiği gibi:

O hâlde, tapınağın içindeki kişinin üzerindeki giysiler derhâl alınmalı ve kişiye manastırın giysileri giydirilmelidir. Kişinin elinden alınan bu giysiler gardıroba koyulmalı, orada muhafaza edilmelidir ki olur da kişi şeytan tarafından manastırı terk etmeye ikna edilirse (ki Tanrı korusun) manastırın elbisesi üzerinden çıkarılabilsin ve o kişi dışarı atılabilsin.²¹

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Daha önce de ifade edildiği üzere, kurumun kişinin elinden alınanlara ikame olarak verdiği şeyler, genellikle “kaba saba”, uygunsuz, çoğunlukla eski ve kuruma kapatılmış büyük gruplar için tek tiptir. Bu ikamenin etkisi, tutuklu seks işçileri hakkında ki bir metinde şöyle tasvir edilmektedir:

İlk olarak, duş görevlisi, duş aldıklarından ve hapishane giysilerini –Küba topuklu bir çift siyah kundura, çokça tamir edilmiş iki çift kısa çorap, üç pamuk elbise, iki pamuk külot, iki çift külotlu çorap ve bir çift sutyen– aldıklarından emin olmak için onları soyunmaya, kendi giysilerini ortadan kaldırmaya zorlar. Gerçekte sutyenlerin hepsi düz ve kullanışsızdır. Korse ya da kuşak dağıtılmaz.

Dışarıda hiç olmazsa düzgün görünmeyi becerebilmiş bazı obez mahkûmların, hapishanede dağıtılanların içindeki görünüşleriyle ilk kez yüzleşmelerinden daha üzücü bir manzara yoktur.²²

Bir kişinin kimlik setinin elinden alınmasının yol açtığı kişisel tahrifata ek olarak, damgalama ya da kol-bacak kaybı gibi, bedenin doğrudan ve kalıcı olarak sakatlanmasından kaynaklanan kişisel bir çirkinleştirme de söz konusudur. Benliğin beden aracılığıyla aşağılanması az sayıda total kurumda görülse de kişisel güvenlik hissinin kaybı hâlâ yaygındır ve çirkinleştirme konusunda duyulan kaygılar için bir temel oluşturur. Dayak, şok terapisi ya da akıl hastanelerinde ameliyat –bu hizmetleri, kapatılmış bazı kişiler için veren personelin niyeti ne olursa olsun– kapatılmış çoğu kişinin, fiziksel bütünlüklerini garanti altına almayan bir ortamda olduğunu hissetmesine yol açabilir.

Kuruma kabul sırasında kimlik donanımının kaybı, bireyin kendi alışlageldik imgesini başkalarına sunmasını engeller. Bireyin sunduğu imgeye, kuruma kabulden sonra başka şekilde

22 John M. Murtagh & Sara Harris, *Case the First Stone* (New York: Pocket Books, 1958), ss. 239–40. Akıl hastaneleri üzerine örneğin bkz. Kerkhoff, *a.g.e.*, s. 10. Ward, toplumumuzdaki total kurumlarda erkeklerin kadınlardan daha az tahrifata maruz kaldıkları şeklinde makul bir iddia ortaya atar (*a.g.e.*, s. 60).

de saldırılır. Belli bir sivil toplumu ifade eden dil dikkate alındığında bazı hareketler, tavırlar ve duruşlar, bireyin daha aşağı kabul edilen bir imgesini yayar ve bireyi küçük düşüreceği için bu hareketlerden, tavırlardan ve duruşlardan imtina edilir. Bireyi bu hareketlerden ya da tavırlardan birini kabul etmeye zorlayan herhangi bir düzenleme, emir ya da görev bireyin benliğini aşağılayabilir. Total kurumlarda böyle aşağılamalar çok fazladır. Örneğin, akıl hastanelerinde hastalar tüm yemekleri kaşıkla yemeye zorlanabilirler.²³ Askerî hapishanelerde yerleşkeye bir subay geldiğinde, kapatılmış kişilerden hazır ola geçmeleri istenebilir.²⁴ Dinî kurumlarda, ayak öpme gibi²⁵ klasik günah çıkarma jestleri vardır ve günahkâr bir keşişe takınması salık verilen duruş şudur:

...tapınağın kapısında sessizce yüzükoyun yatsın ve yüzü yerde ve bedeni yatık hâlde, tapınaktan çıkan herkesin ayaklarına kapansın.²⁶

Bazı cezaevlerinde kişinin sopayla dövülerek ve eğilmesi sağlanarak küçük düşürüldüğünü görürüz.²⁷

Bireyden bedenini küçük düşüren bir şekle sokması istenebileceği gibi, küçük düşürücü, sözlü cevaplar vermesi de talep edilebilir. Bunun en önemli örneği, total kurumlardaki zorunlu saygı kalıbıdır. Kapatılmış kişilerden personelle girdikleri toplumsal etkileşimi çoğunlukla, "efendim" gibi sözlü saygı eylemleriyle vurgulamaları istenir. Bir başka örnek ise, sigarayakmak, su içmek ya da telefonu kullanmak gibi küçük şeyler için yalvarma, ısrar etme ya da bunları uysal bir şekilde isteme gerekliliğidir.

Kapatılmış kişiden istenen küçük düşürücü söz ve hareketlere karşılık gelen, diğer kişilerin saygısız davranışlarıdır. Bu-

23 Johnson & Dodds, *a.g.e.*, s. 15; hapishane örneği için bkz. Alfred Hassler, *Diary of a Self-Made Convict* (Chicago: Regnery, 1954), s. 33.

24 L. D. Hankoff, "Interaction Patterns Among Military Prison Personnel," *U.S. Armed Forces Medical Journal*, X (1959), s. 1419.

25 Kathryn Hulme, *The Nun's Story* (London: Muller, 1957), s. 52.

26 *The Holy Rule of Saint Benedict*, Bölüm 44.

27 Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 76.

rada verilebilecek standart örnekler, sözlü ya da jestle yapılan saygısızlıklardır: Personel ya da kapatılmış diğer kişiler, bireye müstehcen isimlerle seslenirler, beddua ederler, onun olumsuz özelliklerini gözler önüne sererler, onunla alay ederler ve o orada değilmişçesine birey ve bireyin arkadaşı olan kapatılmış diğer kişiler hakkında konuşurlar.

Çeşitlilik gösteren saygısızlıkların şekli ya da kaynağı ne olursa olsun birey, sembolik içerimleri kendi benlik anlayışıyla bağdaştırmayan bir faaliyetle meşgul olmak zorundadır. Bu çeşit bir aşağılamanın daha yaygın bir örneği, bireyden kendisine yabancı bulunduğu bir gündelik yaşam döngüsü, kimlik kaybına yol açacak bir rol üstlenmesi istendiğinde ortaya çıkar. Hapishanelerde karşı cinsle ilişkiye imkân tanınmaması bir kişinin erkekliğini kaybetme korkusunu tetikleyebilir.²⁸ Askerî kurumlarda kişilerin boş kalmaması için dayatılan ve işe yaramadığı aşikâr olan angaryalar; kişilerin, zamanlarının ve çabalarının değersiz olduğunu hissetmelerine yol açabilir.²⁹ Dinî kurumlarda, kuruma kapatılmış herkesin, hizmetçi rolünün daha bayağı kabul edilen işlerini sırayla yapmasını sağlayan özel düzenlemeler vardır.³⁰ Bir uç örnek, mahkûmların diğer mahkûmları kırbaçlamasını gerektiren toplama kampı pratiğidir.³¹

Total kurumlarda başka bir aşağılama biçimi daha vardır: Kuruma kabulle birlikte bir çeşit kirletici teşhir [*contaminative exposure*] ortaya çıkar. Birey dışarıda kendi bedeni, dolaysız eylemleri, düşünceleri ve bazı kişisel eşyaları gibi kendi duygusuna ait nesnelerin yabancı ve kirleten şeylerle temas etmesini engelleyebilir. Ama total kurumlarda benliğin bu alanları ihlal edilir, bireyin kendi varlığıyla çevresi arasına koyduğu sınır istila edilir ve benliğin somut hâllerinin kutsallığı bozulur.

İlk olarak, benliği ilgilendiren, bir kişinin bilgi niteliğindeki

28 Sykes, *a.g.e.*, ss. 70-72.

29 Örneğin Lawrence, *a.g.e.*, ss. 34-35

30 *The Holy Rule of Saint Benedict*, Bölüm 35.

31 Kogon, *a.g.e.*, s. 102.

alanında bir ihlal söz konusudur. Kuruma kabul sırasında, kapatılmış kişinin toplumsal statüsü ve geçmiş davranışları hakkındaki gerçekler, özellikle de yüz kızartıcı olanlar toplanır ve personelin ulaşabileceği bir dosyada kayıt altına alınır. Sonrasında kurum, kapatılmış kişinin kendi kendini düzenleyen iç eğilimlerini değiştirmesini beklediğinden, grup hâlinde ya da tekil biçimde, kurumun tipine göre de psikiyatrik, politik, askerî ya da dinî itiraflar olabilir. Bu gibi durumlarda, kapatılmış kişi benliği hakkındaki gerçekleri ve duyguları yeni dinleyicilere ifşa etmek zorunda kalır. Böylesi bir teşhirin en çarpıcı örneklerini bize komünist itiraf kampları ve Katolik dinî kurumlarının rutininin bir bölümünü oluşturan *günah çıkarma* seansları [*culpa*] verir.³² Sürecin dinamikleri, çevre terapisi [*milieu therapy*] olarak adlandırılan şeyle uğraşanlar tarafından doğrudan değerlendirilir.

Yeni dinleyiciler bir kişi hakkında, normalde gizli tutulan yüz kızartıcı gerçekleri öğrenmekle kalmazlar, bu gerçeklerden bazılarını doğrudan algılayacak bir konumda da olabilirler. Mahkûmlar ve akıl hastaları, ziyaretçilerinin onları onur kırıcı durumlarda görmelerine engel olamazlar.³³ Bir başka örnek, toplama kampına kapatılmış kişilerin omuzlarında taşıdıkları etnik kimliği gösteren işaretlerdir.³⁴ Tıbbi muayeneler ve güvenlik sebebiyle yapılan incelemeler, çoğu kez, kapatılmış kişiyi –kimi zaman her iki cinsiyetten kişiler karşısında– fiziksel olarak teşhir eder. Benzer bir teşhir, koğuş sistemindeki uyuma düzenlemelerinin ve kapısız tuvaletlerin bir sonucudur.³⁵

Işıkları sürekli yanan ve geçenlerin gözetleme deliğinden ba-

32 Hulme, *a.g.e.*, ss. 48-51.

33 Kuşkusuz, Batı toplumundaki daha büyük topluluklar da, halkın da izleyici olarak katıldığı kırbaça cezalandırma ve asarak idam etme, boyundurukla cezalandırma ve teşhir etme biçiminde uygulanan bu tekniği kullanmışlardır. Total kurumlarda aşağılamanın herkesin önünde yapılmasıyla işlevsel olarak ilişkili ve yaygın olarak karşılaşılan bir diğer katı kural, personelin kapatılmış kişilerin önünde başka bir personel tarafından küçük düşürülmeyeceğidir.

34 Kogon, *a.g.e.*, ss. 41-42.

35 Behan, *a.g.e.*, s 23.

kabileceği tecrit odasına konulmuş, tedbir olarak çıplak bırakılmış, kendine zarar veren bir akıl hastasının durumu belki de buradaki en uç örnektir. Şüphesiz, kapatılmış kişi genellikle tümüyle yalnız değildir. Yalnızca, kapatılmış diğer kişiler olsa bile, onu görebilecek ya da duyabilecek birileri her zaman vardır.³⁶ Parmaklıkları ya da duvarlarıyla hapishaneler tam olarak böylesi bir teşhiri gerçekleştirirler.

Kirletici teşhirin belki de en açık biçimi doğrudan fiziksel türde olanıdır: bedenin ya da benlikle özdeşleştirilen diğer nesnelerin kirletilmesi ve lekelenmesi. Kimi zaman bu –Çin’de siyasi mahkûmların kaldığı hapishanelerden aktarıldığı üzere, kişinin kendi dışkısını boşaltmak³⁷ ya da tuvalet ihtiyacını katı bir disiplin altında gidermek zorunda bırakılmasında olduğu gibi–, kişiyi kendi kirlenme kaynağından tecrit etmeye yarayan olağan çevresel düzenlemelerin sekteye uğramasını içerir:

Özellikle Batılı mahkûmlar için ağır olan tecrit rejimlerinin bir yönü de idrarın yapılmasına ve dışkılamaya ilişkin düzenlemedir. Genelde Rus hücrelerinde olan “lazımlık” Çin’de yoktur. Her gün yalnızca belli zamanlarda –genellikle sabah kahvaltıdan sonra– bir ya da iki kez idrarın yapılmasına ve dışkılamaya izin verilmesi bir Çin âdetidir. Mahkûm, bir gardiyan tarafından hücresinden itilip kakılarak çıkarılır, uzun bir koridor boyunca koşar adım gitmeye zorlanır ve açık Çin tuvaletine çömelmesi ve tüm ihtiyaçlarını gidermesi için kendisine yaklaşık iki dakika verilir. Bu acele ve herkes tarafından izlenme durumu özellikle kadınlar için tahammül edilmesi zor bir şeydir. Mahkûmlar yaklaşık iki dakika içerisinde işlerini bitiremezlerse, sürüklenerek palas pandıras hücrelerine geri götürülürler.³⁸

36 Örneğin Kogon, *a.g.e.*, s. 128; Hassler, *a.g.e.*, s. 16. Dinî bir kurumdaki durum için bkz. Hulme, *a.g.e.*, s. 48. Hulme ayrıca, tek kişilik uyku hücrelerini birbirinden ayırmak için kapı yerine pamuktan ince perdelerin kullanılmasından kaynaklı, duymayla ilgili mahremiyetin yokluğunu tasvir eder (s. 20).

37 Heckstall-Smith, *a.g.e.*, s. 21; Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 53.

38 L. E. Hinkle, Jr. & H. G. Wolff, “Communist Interrogation and Indoctrination of ‘Enemies of the State’”, *American Archives of Neurology and Psychiatry*, LXXVI (1956), s. 153. Dışkının kutsallığı bozan rolü ve çevrenin ve

Fiziksel kirlenmenin çok yaygın bir biçimi temiz olmayan yemeğe, dağınık yerlere, daha önce kullananların terini emmiş leke içindeki havlulara, ayakkabılara ve giysilere, oturacak yeri olmayan tuvaletlere ve kirli banyolara dair şikâyetlerde yansımasını bulur.³⁹ Orwell'in, kaldığı yatılı okul hakkındaki yorumları bu konuda örnek olarak verilebilir:

Örneğin, lapamızı yediğimiz, kalaydan kâseler vardı. Bu kâselerin dışarı doğru sarkan çıkıntıları ve bu çıkıntıların altında, uzun şeritler hâlinde pul pul soyulabilecek, birikmiş ekşi lapa vardı. Lapanın içinde de –eğer birisi bunları kasıtlı olarak koymadıysa– bir kişinin düşünebileceğinden çok daha fazla küçük parçalar, saç ve ne olduğu anlaşılmayan siyah şeyler olurdu. Lapayı dikkatle incelemeden yemeğe başlamak asla güvenli değildi. Ve çamur gibi suyu olan bir küvet vardı. Küvet üç buçuk ya da dört buçuk metre uzunluğundaydı. Tüm okulun her sabah bu küvetin içine girmesi beklenirdi. Küvetin suyunun sık sık değiştirildiğini hiç sanmıyorum ve bir de peynirimsi kokan, her zaman nemli olan havlular. Yağlı lavaboları olan soyunma odasının ter kokusu ve üstüne üstlük kapılarında kilit olmayan, öyle ki siz içeride otururken birinin paldır küldür içeri gireceği kesin, bir dizi pis, yıkık dökük tuvalet. Okul günlerimi soğuk ve kötü bir şeyin kokusunu içime çekmeden düşünmek benim için kolay değil. Terli çorapların, kirli havluların, koridorlar boyunca yayılan dışkı kokularının, uçlarının arasında eski yemek artıkları bulunan çatalların, koyun boynundan yapılan yahninin ve tuvaletlerin gürültüyle çarpan kapılarının ve yatakhanelerde yankılanan lazımlıkların bir çeşit bileşimi.⁴⁰

Bir toplama kampı revirini tasvir eden bir görüşmecinin de ifade ettiği üzere, fiziksel başka kirlenme kaynakları da vardır:

Her bir yatakta iki kişi yatıyorduk ve bu hiç de hoş değildi.

kişinin denetiminin toplumsal gerekliliği üzerine son derece faydalı bir metin için bkz. E. Orbach *ve diğ.*, "Fears and Defensive Adaptations to the Loss of Anal Sphincter Control", *The Psychoanalytic Review*, XLIV (1957), ss. 121-75.

39 Örneğin Johnson & Dodds, *a.g.e.*, s. 75; Heckstall-Smith, *a.g.e.*, s. 15.

40 George Orwell, "Such, Such Were the Joys", *Parisian Review*, XIX (Eylül-Ekim 1952), s. 523.

Örneğin, bir kişi öldüğünde üzerinden yirmi dört saat geçmeden bulunduğu yerden alınıp götürülmezdi çünkü şüphesiz, koğuş sorumlusu, ölen kişinin payına düşen ekmeği ve çorbayı almak isterdi. Bu yüzden, ölen kişinin payına düşen ekmeğin ve çorbanın yine de dağıtılması için, ölen kişi yirmi dört saat sonra bildirilirdi. Bu nedenle tüm bu süre boyunca, ölen kişiyle aynı yatakta yatmak zorunda kalırdık.⁴¹

Biz ortada yatıyorduk. Bu, özellikle de geceleri, çok ürkütücü bir durumdu. Her şeyden önce, ölümler fena şekilde bir deri bir kemik kalırdı. Pek çok durumda, ölüm anında altlarına kaçırdıkları ki bu çok da estetik bir durum değildi. Toplama kampındaki hasta koğuşlarında böyle durumlarla çok sık karşılaştım. Flegmonözden, iltihap yapan yaralar yüzünden ölen, yatakları cecahatle kaplı kişiler, hastalığı muhtemelen daha tehlikesiz, belki de yalnızca enfeksiyon kapacak küçük bir yarası olan kişilerle birlikte yatarı.⁴²

Ölmek üzere olan birinin yanında yatmaktan kaynaklanan kirlenmeden akıl hastanesi hakkındaki metinlerde⁴³ ve cerrahi müdahale sonucu kirlenmeden de hapishane belgelerinde söz edilir:

Soyunma odasındaki ameliyat aletleri ve bandajlar havaya ve toza maruz kalacak şekilde duruyordu. Boynundaki çıbanın tedavisi için bekleyen George'un çıbanı hastane hizmetlisi tarafından, az önce bir adamın ayağında kullanılmış ve bu süre içinde sterilize edilmemiş bir neşterle kesilmişti.⁴⁴

Son olarak, bazı total kurumlarda, kapatılmış kişi –istese de istemese de– ağızdan ya da damardan ilaç almak ve kötü de olsa yemeğini yemek zorunda kalır. Kapatılmış kişi yemek yemeyi reddettiğinde ise, kişinin iç organlarının “zorla besleme” yoluyla zorunlu kirlenmesi söz konusu olabilir.

41 David P. Boder, *I Did Not Interview the Dead* (Urbana: University of Illinois Press, 1949), s. 50.

42 *A.g.e.*, s. 50.

43 Johnson & Dodds, *a.g.e.*, s. 16.

44 Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 122

Kapatılmış kişinin, benliğın fiziksel bir kirletici teşhir ile aşığılanmasına maruz kaldığından söz ettik fakat bu mesele- nin daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Kir- lenmenin faili başka bir insan olduğunda, kapatılmış kişi bir de zorunlu kişiler arası temasla ve sonuç itibarıyla da zorunlu bir toplumsal ilişkiyle kirlenir. (Benzer şekilde, kapatılmış kişi onu kötü bir durumdayken gözlemleyenler ya da geçmişı hakkında bilgi sahibi olanlar üzerindeki kontrolünü kaybettiğı zaman, bu kişilerle kurulan zorunlu bir ilişkiyle de kirlenir çünkü ilişkiler böyle bir algı ve bilgi aracılığıyla ifade edilir.)

Kişiler arası kirlenmenin toplumumuzdaki örneğı muhteme- len, tecavüzdür. Şüphesiz, total kurumlarda cinsel taciz görül- mektedir ama daha az dramatik birçok başka örnek de vardır. Kuruma kabul sırasında, bir kişinin üzerinde bulunan eşyalar resmî görevli tarafından listelenirken ve depoya konulmak üzere düzenlenirken el ve parmakla yoklanır. Kuruma kabul edilen ki- şinin üstü aranabilir ve literatürde sık sık değinildiğı üzere rektal muayene yapılabilir.⁴⁵ Ayrıca, kaldığı süre boyunca kişinin ken- disi ve de kaldığı yer düzenli olarak ya da bir sorun çıktığında aranabilir. Tüm bu durumlarda, aramanın kendisi kadar arayan kişi de bireyin özel alanına girer ve bireyin benliğının alanlarını ihlal eder. Lawrence'ın da ifade ettiğı gibi, rutin denetlemeler bile bu etkiyi yaratabilir:

Eskiden, erkeklerin haftada bir botlarını ve çoraplarını çı- karmaları ve ayaklarını bir subaya denetleme için göstermeleri gerekirdi. Bakmak için eğildiğinizde subay ağzınıza tekme atar- dı. Banyo listesiyle ve bağılı olduğunuz astsubaydan alacağınız bir belgeyle haftada bir kez banyo yapardınız. Bir banyo! Ve bitmek bilmeyen malzeme denetlemeleri, koğuş denetlemeleri, teçhizat denetlemeleri... Bu durum, subayların en sertlerinin fırça atması ve etraftakilerin hayvanlaşması için gereken tüm mazeretleri sunardı. Ah, zavallı bir adamın özeline, ona hakaret etmeksizin girmek için ne büyük bir nezaket!⁴⁶

45 Örneğın Lowell Naeve, *A Field of Broken Stones* (Glen Gardner, New Jersey: Libertarian Press, 1950), s. 17; Kogon, *a.g.e.*, p. 87; Holley Cantine & Dac- hine Rainer, *Prison Etiquette* (Bearsville, N.Y.: Retort Press, 1950), s. 46.

46 Lawrence, *a.g.e.*, s. 196.

Dahası, farklı yaş gruplarını, etnik grupları ve ırk gruplarını hapishanelerde ve akıl hastanelerinde birbirine karıştırma pratiği, kuruma kapatılmış kişinin, istenmeyen kişilerle temas ettiği için kirletildiğini düşünmesine yol açabilir. Devlet okulundan gelen bir mahkûm hapishaneye girişini tasvir ederken aşağıdaki örneği verir:

Başka bir gardiyan bir çift kelepçe ile çıkageldi ve beni Yidiş dilinde sessizce dua okuyan küçük bir Yahudi'yle eşleştirdi.⁴⁷...

Birden, hücremi küçük bir Yahudi ile paylaşmak zorunda kalabileceğim gibi korkunç bir düşünce aklıma geldi ve panik oldum. Bu düşünce bende öyle takıntı hâline geldi ki diğer her şeyi aklımdan çıkardım.⁴⁸

Açıkça görülüyor ki, grup hâlinde yaşama, kuruma kapatılmış kişiler arasında karşılıklı teması ve teşhiri zorunlu hâle getirmektedir. En uç örnekte ise, Çin'de siyasi mahkûmların kaldığı hücrelerde olduğu gibi, karşılıklı temas çok fazla olabilir:

Mahkûm, tutukluluğunun bazı aşamalarında aşağı yukarı sekiz mahkûmla birlikte tek bir hücreye koyulmayı bekleyebilir. Mahkûm baştan tecrit edilmiş ve sorgulanmışsa bu, mahkûmun ilk "itiraf"ını yapmasından hemen sonra olabilir. Ancak çoğu mahkûm, tutukluluğunun başından itibaren, grup hâlinde kalınan hücrelere yerleştirilir. Hücrenin içinde genellikle bir şey yoktur ve çok nadir içindeki grubu barındıracak kadar geniştir. Hücrede, üzerinde uyunan bir platform olabilir ama tüm mahkûmlar yerde uyur ve hepsi yere uzandığında zeminde en ufak bir yer kalmayabilir. Ortam son derece sıkışıktır. Mahremiyet hiçbir şekilde yoktur.⁴⁹

Lawrence, kışla barakalarında diğer havacılarla kaynaşma konusunda yaşadığı zorluklardan söz ederken askeriyeden bir örnek verir:

Görüyorsunuz, hiç kimseye hiçbir konuda rol yapamıyo-

⁴⁷ Heckstall-Smith, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁸ *A.g.e.*, s. 17. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

⁴⁹ Hinkle & Wolff, *a.g.e.*, s. 156.

rum. Doğuştan gelen bir utangaçlık beni, onların [...], bela okumaya, aşımaya, çalmaya ve küfretmeye dayanan arkadaşlıklarının dışında tutuyor. Onların, içinde olmaktan zevk aldıkları, pratik bir açık sözlülüğe teslim olmaları konusunda beslediğim sempatiye rağmen bu böyle. Kalabalık olan barakamızda, görgü kurallarını gözetten bir yaşamın sakladığı, bedenle ilgili utanılacak şeyleri kaçınılmaz olarak gözler önüne sermek zorunda kalırız. Cinsel aktivite naif bir bóbürlenme konusudur ve cinsel isteğe ve organa dair anormallikler garip bir şekilde teşhir edilir. Üstler bu hareket tarzını teşvik ederler. Karargâhtaki tüm tuvaletlerin kapıları kaybolmuştur. Kıdemli bir eğitmen olan ihtiyar Jock Mackay, "birlikte uyusunlar [...]" ve birlikte yesinler küçük [...]" diye sırtıttı ve ekledi: "Onlara elbette birlikte talim yaptıracağız."⁵⁰

Bu kirletici temasın alışlageldik bir örneği, kapatılmış kişileri adlandırma sistemidir. Personel ve kapatılmış kişiler, samimi bir hitap şeklini ya da kısaltılmış resmî hitap şeklini kullanma haklarının olduğunu otomatik olarak varsayarlar. Bu, orta sınıfa mensup bir kişinin kendisini en azından, diğer kişilerden resmî bir hitap tarzıyla uzak tutmasını engeller.⁵¹ Bazı rahibe manastırlarında uygulanan "çorba dilenme" kefaretinde iyi bir şekilde örneklendiği üzere, birey yabancı ve kirli olduğunu düşündüğü bir yemeği yemek zorunda kaldığında bu kirlenme, kimi zaman diğer kişilerin yemekle olan ilişkisinden kaynaklanır:

Topraktan yapılmış çanağını başrahibenin soluna koydu, diz çöktü, ellerini kenetledi ve dilenci kâsesine iki kaşık dolusu çorba koyulana kadar bekledi. Ardından, sonraki en yaşlı rahibeye ve sonrakine ilerledi, ta ki çanak dolana kadar... Nihayet çanağı dolduğunda yerine döndü ve çorbayı son damlasına kadar içti çünkü bunu yapmak zorunda olduğunu biliyordu. Çorbanın, öncesinde çorba içilmiş bir düzine başka çanaktan kendi çanağına ne şekilde dökülmüş olduğunu düşünmemeye çalıştı...⁵²

Kirletici teşhirin bir başka türü; yabancı biri, bireyin, onun

⁵⁰ Lawrence, *a.g.e.*, s. 91.

⁵¹ Örneğin bkz. Hassler, *a.g.e.*, s. 104.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

⁵² Hulme, *a.g.e.*, ss. 52-53.

için önemli olan diğer kişilerle yakın ilişkisine müdahil olduğunda yaşanır. Örneğin, kuruma kapatılmış kişinin şahsi mektupları okunabilir, sansürlenebilir ve hatta kişinin yüzüne karşı bu mektuplarla alay edilebilir.⁵³ Bir başka örnek, hapishaneler hakkındaki metinlerin de ortaya koyduğu gibi, ziyaretlerin zorunlu olarak başkalarının yanında gerçekleşmesidir:

Fakat bu ziyaretler için ne sadistçe düzenlemeler vardı! Büyük bir odada ayda bir saat ya da iki saat; belki de bir grup başka çiftle, kaçma planlarını ya da araçlarını paylaşmadığınızdan emin olmak için sessiz sessiz dolanan gardiyanlarla birlikte! Yüz seksen santimetre eninde, ortasında muhtemelen mikroplarımızın dahi birbirine karışmasını engelleyecek on beş santimetre yüksekliğinde bir çeşit tahta bariyer olan bir masanın etrafında görüşürdük. Ziyaretin başında ve sonunda birer kez, mesafeli bir şekilde el sıkışmamıza izin verilirdi. Zamanın geri kalanında bu geniş alanda birbirimize seslenirken yalnızca oturabilir ve birbirimize bakabilirdik!⁵⁴

Ziyaretler ana kapıya yakın bir odada gerçekleşir. Tahta bir masa vardır. Masanın bir tarafında mahkûm diğer tarafında mahkûmun ziyaretçileri oturur. Gardiyan masanın başında oturur; konuşulan her kelimeyi duyar, her bir jesti ve ifadedeki her bir nüansı izler. Hiçbir şekilde, bir erkek yıllardır görmediği karısıyla görüştüğü zaman bile mahremiyet yoktur. Mahkûm ve ziyaretçi arasında herhangi bir temasa izin verilmez ve elbette bir tarafın diğerine bir şey vermesine de müsaade edilmez.⁵⁵

Daha önce de belirtildiği gibi, bu tip bir kirletici teşhirin daha eksiksiz bir örneğine kurumsal olarak düzenlenen itiraflarda rastlanır. Birey için önemli bir kişinin ihbar edilmesi gerektiğinde ve bunun, özellikle de kişi fiziksel olarak oradayken yapılması gerektiğinde, ilişkinin yabancılara itiraf edilmesi, ilişkinin kendisinin ve bu yolla da benliğin fazlasıyla kirlenmesi anlamına gelebilir. Bir rahibe manastırındaki pratiklere ilişkin aşağıdaki tarif bu konuda örnek olarak verilebilir:

53 Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 128.

54 Hassler, *a.g.e.*, ss. 62-63.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

55 Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 175.

Duygusal bakımdan savunmasız olanların en cesurları günah çıkarma seanslarında birlikte ayağa kalkan ve birbirlerini ifşa eden rahibelerdi; çünkü bu rahibeler birbirlerine yakın olmak için kendi yollarının dışına çıkarlardı ya da belki dinlenme zamanlarında diğerlerini dışlayacak şekilde birbirleriyle konuşturlardı.

İşkence görerek fakat açıkça dile getirdikleri, yeni gelişmeye başlamış yakınlığın ifşası, tek başlarına yapmaya muktedir olamayabilecekleri şeye *son bir öldürücü darbe* [coup de grâce] vurmuş olacaktı; çünkü topluluğun bütünü ikisinin birbirinden uzak duracağından bundan sonra emin olmak isteyecekti. Manastırın bahçesinin düzgün geometrik motiflerinin içinde kır çiçeklerinin arada sırada belirmesi kadar beklenmedik bir şekilde, topluluk içinde hayat bulan ve kendiliğinden doğan kişisel bağlılıkların bir tanesinden kendilerini koparmaları için çifte yardım edilecekti.⁴⁶

Benzer bir örnek, yoğunlaştırılmış çevre terapisi yapan, ilişkisi olan hasta çiftlerin ilişkilerini grup görüşmelerinde tartışmak zorunda kaldıkları akıl hastanelerinden verilebilir.

Bir kişinin ilişkilerini ifşa etmesi total kurumlarda daha şiddetli biçimlerde de gerçekleşebilir çünkü bir bireyin, ilişkisi olan birine yapılan fiziksel bir saldırıya tanıklık ettiği durumlar ve de bireyin hiçbir şey yapmamasından (ve de yapmadığının bilinmesinden) kaynaklı kalıcı bir aşağılamadan muzdarip olduğu durumlar olabilir. Bu konuyla ilgili olarak bir akıl hastanesiyle ilgili şunu öğreniyoruz:

Şok tedavisine dair bu bilgi, 30 Numaralı Koğuştaki hastalardan bazılarının, şok tedavisi sırasında hastaları tutarak ve hastaların yatağa kayışla bağlanmalarına yardım ederek ya da sakinleştirilmelerinin ardından onları izleyerek şok tedavisi uygulayan ekibe yardımcı oldukları gerçeğine dayanır. Koğuştaki şok tedavisinin uygulanması çoğunlukla, meraklı bir grup izleyicinin gözleri önünde gerçekleşir. Hastanın kasılmaları çoğu kez, can çekişen bir kaza kurbanının kasılmalarına benzer ve bu kasılmalara boğucu nefes almalar ve zaman zaman da ağızdan

köpürerek çıkan tükürükler eşlik eder. Hasta, olanlara ilişkin bir anısı olmadan yavaş yavaş kendine gelir fakat diğer hastalara yapılabilecek şeylere dair ürkütücü bir gösteri sunmuş olur.⁵⁷

Melville'in, on dokuzuncu yüzyılda savaş gemilerinde verilen kırbaç cezalarına ilişkin aktardıkları bir başka örnektir:

Ortaya çıkan sahnede olmayı her ne kadar istemeseniz de yine de bu sahneyi izlemek zorundasınızdır. Ya da en azından bu sahneye yakın olmak zorundasınızdır çünkü kurallar, cüsseli kaptandan çanı çalan en küçük erkek çocuğuna kadar hemen hemen tüm gemi mürettebatının katılımını emretmektedir.⁵⁸

Ve cezalının sahnedeki varlığının kaçınılmaz oluşu; cezalıyı kırbaç cezası için sürükleyen ve her şey bitene kadar orada tutan güçlü kol. Onunla dostça zaman geçiren, yemek yiyen, nöbetler için onunla kavgaya eden –onun türünden ve onunla aynı rozeti taşıyan erkeklerin– acılarını ve inlemelerini onun nefret dolu gözüne ve ruhuna dayatmak. Tüm bunlar, onun altında yaşadığı kadir-i mutlak otoriteyi hissettiriyordu.⁵⁹

Lawrence da askeriyeden bir örnek verir:

Bu gece yoklamada koğuş kapısına vurulan sopanın çıkardığı gürültü korkunçtu. Kapı, menteşelerinden çıkacak kadar bir hızla geriye çarptı. Victoria Cross (V.C.) nişanına sahip ve bu yüzden de kampta çok fazla yetkisi olan Onbaşı Baker ışığa doğru uzun adımlarla yürüdü. Yatakları denetleyerek koğuşta benim olduğum tarafa doğru uygun adım yürüdü. Gafil avlanan Küçük Nobby'nin bir botu ayağında, diğeri değildi. Onbaşı Baker durdu. "SENİN derdin ne?" "Ayağımı acıtan çiviye çıkarıyordum." "Derhâl botunu giy. Adın ne?" Kapıya doğru ilerledi, etrafında döndü ve "Clarke" diye homurdandı. Nobby usule uygun bir şekilde "onbaşım" diye bağırdı ve onbaşının karşısında dimdik hazır ola geçmek için topallayarak koştu. (Çağrıldığımızda her zaman koşmak zorundaydık.) Onbaşı durakladı ve ardından ters bir şekilde "yatağına geri dön" dedi.

Onbaşı yine de bekledi ve biz de yataklarımızın yanında sı-

57 Belknap, *a.g.e.*, s. 194.

58 Herman Melville, *White Jacket* (New York: Grove Press, t.y.), s. 135.

59 *A.g.e.*, s. 135.

ralanmış bir hâlde beklemek zorunda kaldık. Tekrar sert bir şekilde “Clarke” dedi. Utanç ve disiplinle sımsıkı bağlanmış olan, oluşturduğumuz dört sıra seyredilirken aynı sahne üst üste tekrarlandı. Bizler erkektik ve orada duran bir erkek, bir başka erkeği küçük düşürürken, kendisini ve kendi cinsinden olanları da küçük düşürüyordu. Baker sorun çıkarmak istiyordu ve içimizden birini, suçlamaya temel teşkil edecek bir harekette bulunması ya da söz söylemesi için kışkırtmayı umuyordu.⁶⁰

Kuşkusuz, benzer tecrübelerle dayanan aşağılamaların en uç örneklerine toplama kampları literatüründe rastlanır:

Breslau’dan Silbermann adlı bir Yahudi, SS çavuşu Hoppe, erkek kardeşine acımasızca, öldüresiye işkence ederken kılını kıpırdatmadan durmak zorunda kalmıştı. Silbermann gördüklerinden dolayı çılgına dönmüştü ve gece geç saatte dur durak bilmeyen gözyaşları içinde, koğuşlarda yangın çıktığını söyleyerek paniğe sebep olmuştu.⁶¹

III

Benliğe yapılan daha temel ve doğrudan saldırıların bazılarını ele aldım. Olayların kapatılmış kişinin varlığındaki sembolik anlamının, kişinin önceki benlik anlayışını güçlendirmesinde önemli ölçüde başarısız olmasına yol açan muhtelif bozma ve kirletme biçimlerini inceledim. Şimdi, etkisi itibarıyla daha az doğrudan olan ve birey için taşıdığı önem açısından değerlendirmesi daha az kolay olan aşağılama kaynağını ele almak istiyorum: aktör ve aktörün eylemleri arasındaki olağan ilişkinin bozulması.

Burada ele alınacak ilk bozulma, “hadise silsilesi”dir [*looping*]. Kuruma kapatılmış kişi açısından savunmacı bir karşılık yaratan fail, bu karşılığı sonraki saldırısının hedefi olarak kabul eder. Birey, benliğe yapılmış saldırıya verdiği koruyucu karşılığın o durum içinde başarısız olduğunu görür. Birey kendisini küçük düşüren durumla arasına mesafe koyarak kendisini her zamanki şekilde savunamaz.

60 Lawrence, *a.g.e.*, s. 62.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

61 Kogon, *a.g.e.*, s. 160.

Total kurumlardaki saygı kalıpları hadise silsilesi etkisinin bir örneğini oluşturur. Sivil toplumda, bir birey benliğini aşağılayan durumları ve buyrukları kabul etmek zorunda kaldığında ona itibarını kurtaracak tepkisel bir ifade payı tanınır: Somurtkanlık, olağan saygı göstergelerini sunmama, kutsal şeylere *fisulı*yla saygısızlık etme ya da geçici aşağılama, ironi ve alay ifadeleri. Bu durumda, itaat, itaat için uygulanan baskıya tabi olmayan, itaat karşısında sergilenen tutumla ilişkilendirilir. Küçük düşürücü taleplere verilen ve kendini savunmaya yönelik böyle cevaplar total kurumlarda da ortaya çıksa da personel, daha fazla cezalandırma için somurtkanlığı ya da küstahlığı açıkça gerekçe göstererek kapatılmış kişileri böyle bir eylemden ötürü doğrudan cezalandırabilir. Örneğin Kathryn Hulme, benliğin, dilenci kâsesinden çorba içmekten kaynaklanan kirlenmesini tasvir ederken şunları söyler:

... Kendisine verilen artıkları içtikçe, müşkül pesent ruhunda yükselen isyan yüzündeki ifadeden silindi. Tek bir isyankâr bakışın, kutsal Tanrı için bile olsa dayanamayacağını bildiği bu korkunç aşağılamanın tekrarına yol açmaya yeteceğini biliyordu.⁶²

Total kurumlarda ayrımların ortadan kalkma süreci başka türden hadise silsilelerine yol açar. Sivil toplumda işler normal seyrindeyken, izleyici ve rol yapan kişi arasındaki ayrım bir kişinin, fiziksel bir faaliyet alanında inşa edilen benliğe dair beyanlarının ve örtük iddialarının, başka ortamlardaki bir hareket karşısında sınanmasını engeller.⁶³ Total kurumlarda yaşam alanları arasındaki ayrımlar ortadan kalkmıştır. Öyle ki, kapatılmış bir kişinin bir faaliyet alanındaki hareketi personel tarafından bir yoruma konu olur ya da kişinin başka bir ortamdaki hareketi üzerindeki kontrol aracı olarak kişinin yüzüne vurulur. Bir

62 Hulme, *a.g.e.*, s. 53.

63 Sivil toplumda, suç ve diğer sapma biçimleri, suç işleyen kişinin hayatın tüm alanlarına kabul edilme şeklini etkiler. Ancak alanların bu şekilde bölünmesi suç işleyen kişinin suçunu ya da vakalanmadan suç işleyenleri değil, esas olarak suçu işleyen kişileri ilgilendirir.

akıl hastasının teşhis ya da tedavi görüşmesi sırasında kendisini uyumlu, muhalif olmayan bir tutum içinde tanıtmaya çabası, hastanın eğlenme-dinlenme sırasındaki kayıtsızlığına dair ya da hastanın kız kardeşine yazdığı, hastanın dosyasına eklenmek ve konsültasyona götürülmek üzere alıcının hastane yöneticisine ilettiği bir mektupta yaptığı sert yorumlara ilişkin ortaya koyulan bir kanıtla doğrudan engellenebilir.

Gelişmiş psikiyatrik kurumlar, hadise silsilesinin mükemmel örneklerini sunarlar; çünkü bu kurumlarda didaktik geribildirim tedaviye ilişkin temel bir doktrin olarak tesis edilebilir. “Müsamahakâr” bir atmosferin, kapatılmış kişiyi hayatta karşılaştığı tipik zorlukları “yansıtmaması” ya da “dışa vurması” için cesaretlendireceği ve bu zorlukların daha sonra grup terapisi seanslarında kişinin dikkatine sunulabileceği düşünülür.⁶⁴

Böylece hadise silsilesi aracılığıyla, kapatılmış kişinin kendi durumuna verdiği tepki yetersiz kalıp tükenerek bu durumun kendisine yönelik hâle gelir ve dolayısıyla kişinin, hareketlerinin bu evrelerini ayrı tutmasına imkân tanınmaz. Kapatılmış kişinin aktör olarak statüsüne yapılan ikinci saldırıdan, yani sıkı disiplin altında tutma ve tahakküm etme kategorileri altında genel hatlarıyla tanımlanan saldırıdan şimdi söz edilebilir.

Birey sivil toplumda yetişkin olduğunda, çoğu faaliyetini yerine getirmek için gerekli ve toplumsal olarak kabul edilebilir standartları özümsemiş durumdadır. Öyle ki, kişinin hareketinin uygunluğu meselesi yalnızca belli noktalarda, kişinin üretkenliğine değer biçildiği zaman ortaya çıkar. Bunun haricinde, kişinin kendi temposunda hareket etmesine izin verilir.⁶⁵ Kişi

64 Daha net bir açıklama için bkz. R. Rapoport & E. Skellern, “Some Therapeutic Functions of Administrative Disturbance”, *Administrative Science Quarterly*, II (1957), ss. 84-85.

65 Bir çalışanın denetim olmaksızın kendi takdirine bağlı çalıştığı zaman süresi aslında kişinin bir örgütlenme içindeki ücretinin ve statüsünün bir ölçüsü olarak alınabilir. Bkz. Elliott Jaques, *The Measurement of Responsibility: A Study of Work, Payment, and Individual Capacity* (Cambridge: Harvard

eleştirinin ya da başka yaptırımların gelip gelmediğini görmek için etrafı sürekli olarak inceleme ihtiyacı duymaz. Ayrıca çoğu hareket, özellikle izin verilen bir dizi olasılık arasından yapılan bir tercih üzerinden kişisel beğeni meselesi olarak tanımlanacaktır. Otoritenin yargısı ve eylemi pek çok faaliyet için uzakta tutulur ve kişi tek başınadır. Bu şartlar altında, bir kişi genel bir fayda planlamasıyla faaliyetlerinin bir diğer faaliyete uymasını sağlayabilir. Bu, bir bireyin bir işi bitirmek için yemek yemeyi birkaç dakika ertelemesinde ya da bir arkadaşıyla akşam yemeye çıkmak için bir işi daha erken bırakmasında olduğu gibi, bir tür “kişisel eylem ekonomisi”dir. Ancak total kurumda bir kişinin faaliyet alanının en küçük bölümleri personel tarafından düzenlemelere ve yargılamalara tabi tutulabilir. Üstten gelen ve yaptırıma dayanan karşılıklı sabit etkileşim, kapatılmış kişinin hayatına nüfuz edebilir; özellikle de kurumda kalışın ilk zamanlarında, kapatılmış kişi düzenlemeleri düşünmeksizin kabul etmeden önce. Her bir yönetmelik, bireyin, ihtiyaçlarını ve amaçlarını kişisel olarak etkili bir şekilde dengeleme fırsatını elinden alır ve hareket alanını yaptırımlara açık hâle getirir. Hareketin özerkliği ihlal edilir.

Bu toplumsal denetim süreci örgütlü tüm toplumlarda yürürlükte olsa da, bu sürecin total kurumlarda nasıl detaylı ve fazlasıyla kısıtlayıcı hâle geldiğini unutmaya eğilimliyizdir. Genç mahkûmların kaldığı bir hapishanedeki rutin işleyişe dair bir açıklama çarpıcı bir örnek teşkil eder:

05.30’da uyandırılıyorduk. Yataktan zıplayarak çıkmak ve esas duruşa geçmek zorundaydık. Gardiyan, “bir!” diye bağırdığında gece elbisesini üzerimizden çıkarıyorduk, “iki!” dediğinde elbiseyi katlıyorduk, “üç!” dediğinde yatağı yapıyorduk. (Yatağı zor ve karmaşık bir şekilde yapmak için yalnızca iki dakika.) Her zaman üç gardiyan bize bağırdı: “Acele edin!” ve “sallanmayın!”

University Press, 1956). Tıpkı “sorumluluk zaman aralığı”nın bir konum indeksi olması gibi, denetim de bir konum indeksi olarak da bir konum ödülüdür.

Sayılarla giyiniyorduk. “Bir!” dendiğinde gömlekleri, “iki!” dendiğinde pantolonları, “üç!” dendiğinde çorapları, “dört!” dendiğinde ayakkabıları giymiş oluyorduk. Herhangi bir ses, ayakkabıyı düşürmek ve hatta ayakkabıyı yerde gıcırdatmak ceza almanız için yeterliydi.

... Aşağıya iner inmez herkes hazır olda yüzünü duvara dönüyordu; eller yanda, başparmaklar pantolonun dikiş yeri hizasında, baş dik, omuzlar geride, karın içeride, topuklar bitişik, gözler tam karşıya bakar hâlde. Kaşınmak ya da elleri yüze ya da başa koymak yok, hareket etmek yok, parmakları hareket ettirmek bile yok.⁶⁶

Yetişkinlerin kaldığı bir hapishaneden başka bir örnek verilebilir:

Sessizlik düzeni dayatılıyordu. Hücre dışındayken, yemek yerken ya da çalışırken konuşmak yasaktı.

Hücrelerde resim asılmasına izin verilmiyordu. Yemek yerken etrafa bakmak yasaktı. Ekmek kırıntılarının tabağın yalnızca sol tarafına koyulmasına izin veriliyordu. Mahkûmların resmî görevli, ziyaretçi ya da gardiyan görüş alanından çıkana kadar hazır olda, ezilip büzülerek beklemeleri gerekiyordu.⁶⁷

Ve bir toplama kampı:

Koğuşlarda yeni ve kafa karıştıran bol miktarda olay, tutukluları etkisi altına alıyordu. Yatakların yapılması özel bir SS hilekârlığıydı. Şekilsiz ve dolaşmış saman yataklar kenarlara paralel çarşafarla, dik açıyla yerleştirilmiş yastuklarla bir tahta gibi düzgün yapılmak zorundaydı.⁶⁸

SS en önemsiz suçları ceza için bir fırsat olarak görüyordu: soğuk havada ellerin cepte durması, yağmurlu ya da rüzgârlı havada ceket yakasının kaldırılması, eksik düğmeler, giysideki en ufak bir yırtık ya da kir zerresi, parlatılmamış ayakkabılar,

⁶⁶ Hassler, *a.g.e.*, s. 155, aktaran: Robert McCreery.

⁶⁷ T. E. Gaddis, *Birdman of Alcatraz* (New York: New American Library, 1958), s. 25. Bir Britanya hapishanesindeki benzer bir sessizlik kuralı için bkz. Frank Norman, *Bang to Rights* (London: Secker and Warburg, 1958), s. 27.

⁶⁸ Kogon, *a.g.e.*, s. 68.

kişinin işten kaydardığını gösteren çok parlak ayakkabılar, selam vermemek, “özensiz duruş”... Giyinme sırasında ya da tutukluların boy sırasına sokulması sırasındaki düzensizlikler, herhangi bir sallanma, öksürme, hapşırma: Bunlardan herhangi biri SS’i acımasızca patlaması için kışkırtabiliyordu.⁶⁹

Teçhizatın yerleştirilmesine ilişkin yönetmelikler bir örnek de askeriye den gelir:

Şimdi, asker ceketi öyle katlanır ki kemer, ceketi düzgün bir kenar hâline getirir. Ceketin üzerini örten, öne bakan dört akordeon kıvrımıyla kare şeklini almış pantolon. Havlular bir kere, iki kere, üç kere katlanmış ve mavi kuleyi yandan kuşatmıştır. Mavi olanların önünde dikdörtgen bir hırka bulunur. Her iki tarafa sarılı bir dolak. Gömlekler faniladan tuğlalar gibi toplanmış ve çift çift yerleştirilmiştir. Onların önünde külotlar. İkisinin arasında sıkışıp kalmış muntazam çorap topları. İntikal çantalarımız alabildiğine gerdirilmiş ve tüm bunların arasında sırayla dizilmiş bıçak, çatal, kaşık, ustura, tarak, diş fırçası, tıraş fırçası, düğmeleri üniformayı kirletmeden parlatan şerit.⁷⁰

Benzer şekilde, ellerini hareketsiz⁷¹ ve gizli tutabilmeyi öğrenmek zorunda kalan ve ceplerinde yalnızca, belirtilen altı nesneyi bulundurmasına izin verildiğini kabul etmek zorunda kalan eski bir rahibeden söz edilir.⁷² Eski bir akıl hastası, her talep edildiğinde sınırlı miktarda tuvalet kâğıdının sadaka gibi verilmesinin küçük düşürücü yanından söz eder.⁷³

Daha önce de ifade edildiği üzere, bir kişinin kişisel eylem ekonomisini bozan en etkili yollardan biri, kişinin dışarıda kendi başına gerçekleştirebileceği sigara içmek, tıraş olmak, tuvalete

69 *A.g.e.*, ss. 99-100.

70 Lawrence, *a.g.e.*, s. 83. Bu hususta, bkz. “tavuk” kavramı üzerine M. Brewster Smith tarafından yapılmış yorumlar, Samuel Stouffer *ve diğ.*, *The American Soldier* içinde (4 Cilt; Princeton: Princeton University Press, 1949), Cilt I, s. 390.

71 Hulme, *a.g.e.*, s. 3.

72 *A.g.e.*, s. 79.

73 Ward, *a.g.e.*, s. 23.

gitmek, telefon etmek, para harcamak ya da mektup atmak gibi önemsiz faaliyetler için izin ya da malzeme isteme zorunluluğudur. Bu zorunluluk, bireyi yalnızca, bir yetişkin için “doğal olmayan” itaatkâr ya da yalvaran kimse rolüne sokmakla kalmaz, aynı zamanda bireyin eylem sırasını personelin engellemelerine açık hâle getirir. Bireyin talebi hemen ve otomatik olarak kabul edilmez; bunun yerine bireyle alay edilebilir, birey reddedilebilir, uzun uzadıya sorgulanabilir, önemsenmeyebilir ya da eski bir akıl hastasının belirttiği gibi yalnızca baştan savılabilir:

Muhtemelen, benzer bir acizlik durumuna hiçbir zaman düşmemiş bir kimse, sağlam ancak kendisi için en basit işleri yapabilecek otoriteden yoksun, temiz çarşaf ya da sigara için ateş gibi en basit ihtiyaçlar için dahi, “canım, bir dakika içinde vereceğim” diyerek kişiyi başından savan ve kişinin istediklerini redarik etmeden çıkıp giden hemşireye yalvarmak zorunda kalan kişinin yaşadığı aşağılamayı anlayamaz. Kantin çalışanları dahi, akıl hastaları söz konusu olduğunda nezaketin boşa harcadığı düşüncesini paylaşıyor görünüyorlardı ve arkadaşlarıyla dedikodu yaparken hastayı süresiz bekletiyorlardı.⁷⁴

Total kurumlarda otoritenin, sürekli olarak ortaya çıkan ve durmaksızın yargılamayla karşılaşan, giysi, hareket, tutum gibi çok sayıda unsurun idaresine yönelik olduğunu ifade etmiş oldum. Kapatılmış kişi yargılayıcı resmî yetkililerin baskısından ve kısıtlamanın saran dokusundan kolayca kaçamayabilir. Total bir kurum, kızlar için görgü okuluna benzer fakat bu okul, birçok inceliğe sahip ancak çok az incelik kazandırılmış bir okuldur. Et-kin bir şekilde uygulanan kararların artışına yönelik bu eğilimin iki boyutu üzerine yorum yapmak istiyorum.

Birincisi, bu kararlar çoğu zaman, düzene sokulmuş faaliyetlerin kapatılmış kişi bloklarıyla birlikte gerçekleştirilmesi zorunluluğuna uygun hâle getirilir. Bu, kimi zaman sıkı disiplin altına alma olarak adlandırılan şeydir.

İkincisi, bu yayılmış kararlar, *kademeli* bir otorite sistemi

içinde ortaya çıkar. Personel sınıfının *herhangi* bir üyesi, kapatılmış kişilerden oluşan sınıfın *herhangi* bir üyesini disiplin altına almak için belli haklara sahiptir ki bu, yaptırım ihtimalini kayda değer şekilde artırır. (Bu düzenlemenin, bazı küçük Amerikan kasabalarında herhangi bir yetiškine, yanında ebeveynleri olmayan bir çocuğu cezalandırması ve ondan küçük hizmetler talep etmesi için belli haklar tanıyan düzenlemeye benzediği söylenebilir.) Toplumumuzdaki yetişkin, dışarıda, işinden dolayı genel olarak *tek bir* doğrudan amirin ya da ev içi yükümlölüklerinden dolayı tek bir eşin otoritesi altındadır. Kişinin karşı karşıya gelmek zorunda olduğu tek kademeli otorite polistir ki o da belki trafikle ilgili yasanın uygulanması hariç, sürekli ya da amaca uygun olarak mevcut değildir.

Kademeli otorite ve yaygın, yeni ve sıkı bir şekilde dayatılan düzenlemeler göz önüne alındığında, kuruma kapatılmış kişilerin, özellikle de kuruma yeni kapatılmış olanların, kuralları ihlal etmeye ve kuralları ihlal etmenin sonuçlarına ilişkin olarak kronik bir endişe içinde yaşamalarını bekleyebiliriz (bir toplama kampında yaralanmaya da ölüm veya bir akıl hastanesinde daha alt seviyeye düşmek).

Bununla birlikte, “açık” koğuşun görünürdeki serbestliğinde ve samimiyetinde dahi, yine de mahkûmla yoksun arasında bir yerde hissetmeme sebep olan tehditlerin arka planını görüyordum. Bir gerginlik belirtisinden bir rahibenin canını kişisel olarak sıkmaya kadar en ufak bir hata, hata yapan kişinin kapalı bir koğuşa nakledilmesi şeklinde karşılık buluyordu. Yemeğimi yemediğim takdirde “J” koğuşuna gönderilmem fikri, bana durmaksızın bir tehdit olarak savruluyordu ki bu bende bir takıntı hâline gelmişti. Diğer hastalar benzer bir korkuyla gereksiz ya da sevimsiz işler yapmaya zorlanırken ben yutkunabildiğim yemeklere bile tahammöl edemez hâle gelmiştim.⁷⁵

Total kurumlarda beladan uzak durmak, sürekliliği olan bilinçli bir çaba gerektirir. Kuruma kapatılmış bir kişi, olası olay-

75 Johnson & Dodds, *a.g.e.*, s. 36.

lardan uzak durmak için, kapatılmış diğer kişilerle kuracağı sosyallığın belli düzeylerinden vazgeçebilir.

IV

Aşağılama sürecinin bu tarifini sonlandırırken üç genel meseleden söz etmek gerekir.

İlk olarak total kurumlar, sivil toplumda aktörün kendisine ya da aktörün çevresindekilere aktörün kendi dünyası üzerinde denetime sahip bir kişi, yani aktörün bir “yetişkin” olarak kendi kaderini tayin hakkı, özerkliği ve hareket özgürlüğü olan bir kişi olduğunu gösteren eylemleri aksatır ya da bozarlar. Bu türden, yetişkin olmaya özgü idari ehliyeti ya da en azından bunun sembollerini elde tutmadaki başarısızlık, kapatılmış kişinin, sınıflamanın yaşa göre olduğu bir sistemde tamamıyla bir alt seviyeye indirilme korkusu yaşamasına yol açabilir.⁷⁶

Kişinin kendi seçtiği, ifade edici davranışların marjı –antagonizma, duygulanım ya da kayıtsızlık olsun– kişinin kendi kaderini tayin etme hakkının bir sembolüdür. Bir kişinin özerkliğinin kanıtı eve haftada bir mektup yazmak ya da somurtkanlığı dışı vurmaktan kaçınmak gibi zorunluluklarla zayıflatılır. Bu özerklik, söz konusu davranış marjı bir kişinin psikiyatrik, dinî ya da politik vicdanının durumunu ilgilendiren bir kanıt olarak kullanılıyorsa daha da fazla zayıflatılır.

Total bir kuruma girişle birlikte kaybedilmesi muhtemel, birey için önemli, bedeni ilgilendiren, yumuşak bir yatak⁷⁷ ya da gece sükûnet⁷⁸ gibi belli konforlar vardır. Bu konfor setinin kaybı kendi kaderini tayin hakkının kaybını da yansıtır çünkü birey, tüketecek kaynaklara sahip olduğu an bu konforları garanti altına alma eğilimi gösterir.⁷⁹

76 Karşılaştırma için bkz. Sykes, *a.g.e.*, ss. 73-76, “The Deprivation of Autonomy”

77 Hulme, *a.g.e.*, s. 18; Orwell, *a.g.e.*, s. 521.

78 Hassler, *a.g.e.*, s. 78; Johnson & Dodds, *a.g.e.*, s. 17.

79 Bu, belki de yeni bir benlik algısının bir kişinin daha önce benliğini do-

Kendi kaderini tayin hakkının kaybı, toplama kamplarında törenselleştirilmiş gibi görünmektedir. Örneğin, çamurda yuvarlanmaya,⁸⁰ karda başları üzerinde durmaya, gülünç ve faydasız işlerde çalışmaya, kendilerine küfür etmeye⁸¹ ya da Yahudi tutukluların durumunda olduğu gibi antisemitik şarkılar söylemeye⁸² zorlanan tutukluları anlatan korkunç öykülere sahibiz. Bunun daha yumuşak bir çeşidine, sigara isteyen bir hastayı “lütfen ama lütfen” demek ya da sigara için yukarı sıçramak zorunda bırakan hastabakıcıların olduğu akıl hastanelerinde rastlanır. Kapatılmış kişi tüm bu durumlarda iradesinden açıkça feragat etmeye zorlanır. Daha az törenselleştirilmiş ancak aynı şekilde uçta olan ise, bir koğuşa kapatılmış, ıslak ve sıkı bir şey içine koyulmuş ya da bir gecelik bağlanmış ve böylece ortama uyum sağlama özgürlüğü engellenmiş kişinin özerkliğinin bozulmasıdır.

Total kurumlardaki kişisel etkisizliğin bir başka kesin ifadesine, kapatılmış kişilerin dil kullanımında rastlanır. Bir eylem hakkındaki kararları iletmek için kelimeleri kullanmanın bir anlamı, emir verilen kişinin verilen mesajı almaya ve önerileni ya da emredileni yerine getirmek için kendi inisiyatifiyle hareket etmeye muktedir görülmesidir. Bir kişi, eylemi bizzat kendisi yerine getirerek, kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğu şeklindeki kanıyı bir parça devam ettirebilir. Kişi, sorulan soruya kendi kelimeleriyle yanıt vererek, dikkate alınacak bir kişi olduğu kanısını, kısmen de olsa devam ettirebilir. Kişiyle diğerleri arasında geçen yalnızca kelimeler olduğu için, kişi –emir ya da ifade her ne kadar nahoş olsa da– en azından, diğerleriyle arasındaki fiziksel mesafeyi korumada başarılı olabilir.

yurduğu konfordan kendi isteğiyle vazgeçmesiyle elde edilebileceği varsayımıyla, sivillerin kamp tatilleri sırasında kendi üzerlerinde uyguladıkları bir aşağılama kaynağıdır.

80 Kogon, *a.g.e.*, s. 66.

81 *A.g.e.*, s. 61.

82 *A.g.e.*, s. 78.

Total bir kurumda, kapatılmış kişi bu çeşit bir koruyucu mesafeden ve kendi kendine eylemde bulunma hakkından yoksun bırakılabilir. Özellikle akıl hastanelerinde ve siyasi mahkûmların kaldığı hapisanelerde, kişinin söyledikleri, cevabının sözel olmayan yönlerine dikkat eden personel tarafından yalnızca bir semptom olarak görülüp önemszenmeyebilir.⁸³ Kişinin dinlenmesi şöyle dursun, çoğu zaman kişinin en küçük bir selam dahi verilmeyecek kadar yetersiz statüde olduğu düşünülür.⁸⁴ Kapatılmış kişi dilin bir tür retorik kullanımının ortaya çıktığını fark edebilir. “Daha yıkanmadın mı?” ya da “çoraplarının ikisini de giydin mi?” gibi sorulara, personelin, gerçekleri fiziksel olarak ortaya çıkaran ve bu sözlü soruları gereksiz hâle getiren eş zamanlı aramaları eşlik edebilir. Kişiye belli bir yönde, belli bir hızda hareket etmesi söylenmez. Bunun yerine, kişi kendisini gardiyan tarafından itilirken ya da (iş tulumu giydirilmiş akıl hastalarının durumunda olduğu gibi) çekilirken ya da yaka paça götürülürken bulabilir. Son olarak, ileride tartışılacağı üzere, kapatılmış kişi ikili bir dilin var olduğunu fark edebilir. Kişinin hayatındaki disiplinle ilgili gerçekler, dilin normal kullanımıyla bu kullanımı taklit ederek alay eden personel tarafından uygun ifadelere dönüştürülerek aktarılır.

İkinci genel husus, benliğe yapılan saldırılarda başvuru gerektirir. Bu bağlamda, total kurumlar ve total kurumlara kapatılmış kişiler üç farklı gruba ayrılabilir.

Dinî kurumlarda, çevresel düzenlemelerin benlikle ilgili anlamı açıkça bilinir:

Tefekkür yeri olan bir manastırdaki varoluş rutinini düzenleyen tefekkür hayatının, görünüşte anlamsız olan tüm bu küçük kuralların, dinî hükümlerin, oruçların, itaatın, kefaretlerin, aşağılamaların ve çalışmanın anlamı şudur: Tüm bunlar ne ol-

83 Bkz. Alfred H. Stanton & Morris S. Schwartz, *The Mental Hospital* (New York: Basic Books, 1954), ss. 200, 203, 205-6.

84 Kişiyi bu şekilde yok sayan yaklaşıma örnek için bkz. Johnson & Dodds, *age.*, s. 122.

duğumuzu ve Tanrı'nın kim olduğunu –kendi görüntümüzden bıkabileceğimizi ve Tanrı'ya dönebileceğimizi, sonunda Tanrı'yı içimizde, Tanrı'nın muazzam iyiliğinin ve sonsuz sevgisinin aynası olmuş kendi arıtılmış yaradılışımız içinde bulabileceğimizi hatırlatır bize...⁸⁵

Personelle birlikte, kapatılmış kişiler de benliği bu şekilde bilfiil eksiltmeye çalışırlar ki aşağılama kendi kendini aşağılamayla, tehditler feragat etmelerle, dayak kendini cezalandırmayla, sorguya çekme itirafla tamamlanır. Dinî kurumlar açıkça aşağılama süreçleriyle ilgili olduğu için, bu süreçler, onları çalışan biri için özel bir değere sahiptir.

Toplama kamplarındaki ve aynı ölçüde olmasa da hapishanelerdeki bazı aşağılama çeşitleri yalnızca ya da esas olarak, bir mahkûmun üzerine idrar yapılmasında olduğu gibi, bu aşağılama çeşitlerinin aşağılayan gücü için tercih ediliyormuş gibi görünmektedir. Fakat burada, kapatılmış kişi kendi benliğinin yıkımını kabul etmez ve kolaylaştırmaz.

Geriye kalan total kurumların çoğunda aşağılamalar (tuvalet işleviyle bağlantılı olarak) sanitasyon, (zorla beslemeyle ilgili olarak) hayata karşı sorumluluk, (kişisel görünüme dair ordu kurallarıyla bağlantılı olarak) savaşıma kapasitesi, (kısıtlayıcı hapis hane düzenlemeleriyle bağlantılı olarak) “güvenlik” gibi başka gerekçeler üzerinden resmî olarak rasyonelleştirilir.

Bununla birlikte, bu üç çeşit total kurumun hepsinde ortaya çıkan, benliği aşağılamaya yönelik muhtelif gerekçeler çoğu kez, sadece, çok sayıda kişinin sınırlı bir alandaki gündelik faaliyetini az bir kaynak harcaması ile idare etme çabasından ortaya çıkan rasyonelleştirmelerdir. Dahası, benliğin eksilmesi her üç grupta, hatta kapatılmış kişinin istekli olduğu ve yönetimin kapatılmış kişinin refahına ilişkin ideal kaygılara sahip olduğu durumda da ortaya çıkar.

İki meseleyi ele almış bulunuyoruz: kapatılmış kişinin kişi-

⁸⁵ Merton, *a.g.e.*, s. 372.

sel yetersizlik hissi ve onun arzularıyla kurumun ideal çıkarları arasındaki ilişki. Bu iki mesele arasındaki bağlantı değişkendir. Kişiler kendi iradeleriyle bir total kuruma girmeyi seçebilirler ve sonrasında da pişman olup önemli kararlar alabilmek için bu duruma son verebilirler. Diğer durumlarda, özellikle dinî kurumlarda, kapatılmış kişiler kişisel istençlerinin ellerinden alınmasına ve bu istençten temizlenmelerine yönelik bilinçli bir arzu duyabilirler ve bu arzuyu devam ettirebilirler. Kapatılmış kişinin sivil benliğine olan bağlılığı büyük ölçüde çeşitlilik gösterse de total kurumlar, kapatılmış kişinin sivil benliği için belirleyicidirler.

Burada ele aldığım aşağılama süreçleri benliğe ilişkin çıkarımlarla ilgilidir. Öyle ki, belli ifade biçimlerine yönelmiş kişiler bireyin dış görünüşünden, davranışından ve genel durumundan faydalanabilirler. Bu bağlamda üçüncü ve sonuncu meseleyi ele almak istiyorum: benliğin kaderini göz önüne alan sembolik-etkileşimin çerçevesiyle, stres kavramı çevresinde dönen konvansiyonel psiko-fizyolojik arasındaki ilişki.

Bu çalışmada, benlik hakkındaki temel olgular, bir üyenin kişisel ayrıcalıklarına işaret eden kurumsal düzenlemelerin tasvirine her zaman geri götüren sosyolojik bir perspektifle ifade edilmektedir. Kuşkusuz, psikolojik bir varsayıma da işaret edilmektedir; bilişsel süreçler her zaman işin içindedir çünkü toplumsal düzenlemeler, birey ve diğerleri tarafından, bu düzenlemelerin örtük olarak işaret ettiği benlik imgesi için “anlaşılacak” zorundadır. Ancak tartıştığım üzere, bu bilişsel sürecin diğer psikolojik süreçlerle ilişkisi oldukça değişkendir. Toplumumuzdaki genel ifade tarzına göre, bir kişinin kafasının tıraş edilmesi kolaylıkla benliğin eksilmesi olarak algılanmaktadır fakat bu aşağılama bir akıl hastasını öfkeliendirebilecekken bir keşişi memnun edebilir.

Benliğin aşağılanması ya da eksilmesi çok büyük ihtimalle birey için akut psikolojik stres kaynağı olur ancak kendi dünyasından bıkmış ya da bu dünya içinde suçluluk duygusuyla dolu

olan bir birey için aşağılama psikolojik bir rahatlama getirebilir. Dahası, benliğe yapılan saldırıların yarattığı psikolojik stres; uyku sorunu, yetersiz gıda ya da süresi uzayan karar alma süreci gibi benliğin alanlarıyla ilişkili algılanmayan meselelerle de ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, yüksek düzeyde anksiyete ya da film ve kitap gibi hayal gücünü tetikleyen materyallerin olmaması, benliğin sınırlarının ihlalinin psikolojik etkisini fazlasıyla artırabilir. Ancak, bu kolaylaştırıcı faktörlerin kendi içlerinde, benliğin aşağılanmasıyla ilgisi yoktur. Bu durumda, stres ve benlik ihlali çalışmaları ampirik olarak çoğu zaman birbirine bağlı olacaktır ama analitik olarak iki farklı çerçeve söz konusudur.

V

Kapatılmış kişi, aşağılama süreci devam ederken, burada “ayrıcalık sistemi” olarak adlandırılacak şeyi içinde barındıran resmî ve resmî olmayan talimatları almaya başlar. Kapatılmış kişinin kendi sivil benliğine olan bağlılığı kurumun yoksunlaştırıcı süreçleriyle sarsıldığından, kişisel yeniden yapılanma için bir çerçeve sağlayan şey büyük ölçüde ayrıcalık sistemi olur. Sistemin üç temel unsurundan söz edilebilir. İlk olarak, kapatılmış kişinin davranışlarıyla ilgili temel gereklilikleri düzenleyen, görece doğrudan belirtilmiş, resmî talimatlar ve yasaklamalar dizisi olan “kurum kuralları” vardır. Bu kurallar, kapatılmış kişinin sade yaşam döngüsünü ayrıntılı olarak ortaya koyar. Kuruma alınan kişiyi geçmişteki desteklerinden mahrum bırakan kabul prosedürleri, kurumun kişiyi kurum kurallarına göre yaşamaya hazır hâle getirme şekli olarak görülebilir.

İkincisi, bu sade arka planın aksine, açıkça tanımlanmış az sayıda ödül ya da ayrıcalık kapatılmış kişilere, personele beden ve ruhen itaat karşılığında verilir. Bu kişisel mükâfatların pek çoğunun, kapatılmış kişinin öncesinde verili kabul ettiği destek akışı arasından seçildiğine dikkat etmek önemlidir. Örneğin, kapatılmış kişi dışarıdayken; kahvesini nasıl istediğine, bir sigara yakıp yakmamaya ya da ne zaman konuşacağına muhte-

melen düşünmeden karar verebiliyordu. İçeride ise böyle haklar problemlili hâle gelebilir. Görünüşe göre, yitirilmiş dünyayla ilişkileri tekrar tesis eden, dünyadan çekilmenin ve bir kişinin kayıp benliğinden geri çekilmesinin yaratacağı semptomları hafifleten ve kapatılmış kişilere olasılık olarak sunulan bu az sayıdaki hakkın yeniden bütünleştirici bir etkisi vardır. Kapatılmış kişinin dikkati, özellikle başta, sunulan bu şeylere sabitlenir ve kişi bunları takıntı hâline getirir. Kişi günü, bir fanatik gibi, bu mükâfatları elde etme ihtimaline adanmış düşünceler içinde ya da bu mükâfatların verileceği, önceden belirlenmiş saatin yaklaşmasını düşünerek geçirebilir. Melville'in donanma hayatına dair anlattıkları bunun tipik bir örneğini sunar:

Amerikan Donanması'nda her denizcinin yasalar gereği günlük bir çeyrek pint [0.14 litre] alkollü içki istihkakı vardır. Bu, kahvaltıdan ve akşam yemeğinden hemen önce olmak üzere iki seferde dağıtılır. Denizciler davulun sesiyle birlikte, içi sıvıyla dolu geniş bir varil ya da fıçı etrafında toplanırlar; isimleri asteğmen tarafından yüksek sesle okundukça öne çıkarlar ve "bir yudum içki" diye adlandırılan küçük bir teneke ölçekten kendilerine ziyafet çekerler. İyice cilalanmış bir büfeden kendine Tokay⁸⁶ şarabı alan, karaciğeri sağlam bir kişi dudaklarını, bir denizcinin bir yudum içkiden sonra aldığı tatminden daha güçlü bir tatminle şapırdatmaz. Gerçekten de, çoğu denizci için günlük bir yudum içki içme düşüncesi, uzakta belirsiz bir şekilde kaybolan büyüleyici toprak manzaralarının sürekli bir görünümünü oluşturur. Bu onların "hayattan" büyük "beklenti"leridir. Ellerinden içkilerini aldığınızda hayatın onlar için başka bir çekiciliği kalmayacaktır.⁸⁷

Donanmada çok küçük suçlara verilen en yaygın cezalardan biri denizcinin bir günlük ya da bir haftalık içkisini "kesmek"tir. Çoğu denizci içkisine o kadar düşkündür ki içkinin kaybı denizciler tarafından genellikle çok ciddi bir ceza olarak kabul edilir. Denizcilerin, "içkimdense nefesimin *kesilmesini* tercih ederim!" dediğini zaman zaman duyarsınız.⁸⁸

86 Türkçe Söyleyen Notu [T.S.N.]: Macaristan'a özgü bir şarap.

87 Melville, *a.g.e.*, ss. 62-63.

88 *A.g.e.*, s. 140. Aynı sürecin savaş esiri kamplarındaki örnekleri için bkz.

Bu küçük ayrıcalıklar etrafında bir dünya inşa etmek kapatılmış kişi kültürünün belki de en önemli özelliğidir. Ancak bu, bir yabancı tarafından ve hatta önceden bunu bizzat deneyimlemiş bir kişi tarafından kolayca değeri bilinemeyecek de bir şeydir. Ayrıcalıklara gösterilen bu ilgi, zaman zaman cömert paylaşımlara yol açar; neredeyse her zaman sigara, şeker ve gazete gibi şeyler için yalvarmaya gönüllü olmakla sonuçlanır. Anlaşılabilir bir şekilde, kapatılmış kişiler arasındaki sohbetler “serbest kalındığında yapılacak âlemin fantezisi”, yani bir kişi kurumdan ayrılırken ya da salıverilirken yapılacak eğlence etrafında döner. Bu fantezi, sivillerin, harika hayatlarının değerini bilmediklerine dair bir hisle ilişkilidir.⁸⁹

Ayrıcalık sistemindeki üçüncü unsur, kuralları ihlal etmenin bir sonucu olarak verilen cezalardır. Bu cezaların bir seti, ayrıcalıkların geçici ya da kalıcı olarak elden alınmasını ya da bu ayrıcalıkları kazanma hakkının feshini içerir. Total kurumlarda verilen cezalar kapatılmış kişinin kendi dünyasında karşılaştıklarından genellikle daha ağırdır. Her hâlükârda, kolayca kontrol edilen az sayıdaki ayrıcalığın çok önemli olduğu koşullar, bu ayrıcalıkların elden alınmalarının çok önemli olduğu koşullarla aynıdır.

Ayrıcalık sisteminin dikkat edilmesi gereken bazı özel nitelikleri vardır.

İlk olarak, cezalar ve ayrıcalıklar total kurumlara özgü örgütlenme şekilleridir. Cezalar, şiddeti ne olursa olsun, kapatılmış kişinin geldiği dünyada çoğunlukla, hayvanlara ve çocuklara uygulanan bir şey olarak bilinir. Davranışçı model yetişkinlere, bu koşullanma üzerinden yaygın bir şekilde uygulanmaz çünkü

Edgar H. Schein, “The Chinese Indoctrination Program for Prisoners of War”, *Psychiatry*, XIX (1956), s. 160-61.

⁸⁹ İlginçtir ki, kuruma giriş öncesinde yapılan, buna benzer bir âlem de vardır. Kuruma kapatılacak kişi, bu âlem sırasında, kendisi için kısa bir süre içinde ulaşılamaz olacağını düşündüğü faaliyeti yaparak keyif alır. Rahibelere ilişkin bir örnek için bkz. Hulme, *ag.e.*, s. 7.

gerekli standartları muhafaza etmedeki başarısızlık, doğrudan özel bir cezaya hiçbir şekilde yol açmaz; genel olarak dolaylı ve dezavantajlı sonuçlar doğurur.⁹⁰

Vurgulanması gereken nokta, total kurumlardaki ayrıcalıklar ekstra gelirle, müsamahayla ya da değerlerle aynı değildir; yalnızca, bir kişinin olağan koşullarda katlanmak zorunda kalmayı beklemediği yoksunlukların yokluğudur. Ceza ve ayrıcalık nosyonları sivil dokumadan kesilip çıkarılan nosyonlar değildir.

İkincisi, total kurumdan salıverilme meselesi ayrıcalık sistemiyle karmaşılaşır. Bazı eylemler kalış süresindeki bir artış ya da azalma anlamına gelirken diğer eylemler, mahkûmiyeti kısaltmanın araçları olarak bilinir.

Üçüncüsü, cezalar ve ayrıcalıklar ikamete dayalı çalışma sistemiyle iç içe geçer. Çalışma ve uyuma yerleri belli türden ve düzeyden ayrıcalıkların elde edildiği yerler olarak tanımlanır ve kapatılmış kişileri cezalandıran ya da iş birliklerinden ötürü ödüllendiren idari aygıt izin verdiğinde, kapatılmış kişilerin yerleri çok sık ve gözle görülür bir şekilde değiştirilir. Kapatılmış kişiler hareket ettirilirken sistem yerinden oynatılmaz. Dolayısıyla, özellikle dikbaşı kişiler için ceza yeri olarak ün kazanan bir koğuyla ya da barakayla, mekânsal bir uzmanlaşma bekleyebiliriz. Öte yandan, belli gardiyan görevlendirmeleri de personel için bir ceza olarak görülebilir.

Ayrıcalık sistemi, bazı rasyonel niyetlerle bir araya getirilmiş ve katılımcılara açıkça beyan edilmiş görece az bir bileşenden meydana gelir. Buradan çıkan genel sonuç, iş birliğinin, iş birliği yapmamak için çoğu kez sebebi olan kişilerden elde edildiğidir.⁹¹

90 Bkz. S. F. Nadel, "Social Control and Self-Regulation", *Social Forces*, XXXI (1953), ss. 265-73.

91 Bu sistemin bazı durumlarda nitelik itibarıyla çok etkili ya da çok güvenilir olmadığı tartışıldı. Bazı hapisanelerde, olağan beklentilere dayanılarak belirlenen ödüller, kişinin kuruma girmesi üzerine kişiye verilir ve kişinin konumunun, az da olsa resmî olarak iyileşmesi görünürde mümkündür. Statüdeki olası tek değişim ayrıcalıkların kaybını içerir (Sykes, *a.g.e.*, ss. 51-

Bu model evrenine bir örnek ise, bir eyalet akıl hastanesi üzerine yapılan yakın zamanlı bir çalışmadan verilebilir:

Hastabakıcının, kendi denetim sistemi içindeki işleyişe dair otoritesi hem pozitif hem de negatif bir iktidarla desteklenir. Bu iktidar, onun koğuştaki kontrol etmesinin esas unsurudur. Hastabakıcı hastaya ayrıcalık tanıyabilir ya da onu cezalandırabilir. Ayrıcalıklar en iyi işe, daha iyi bir odaya, daha iyi bir yatağa, koğuşta kahve gibi küçük lükslere ve ortalama bir hastadan daha fazla mahremiyete sahip olmayı; nezaret edilmeden koğuşun dışına çıkmayı; hastabakıcının refakatine ya da doktor gibi profesyonel personele ortalama bir hastadan daha fazla erişmeyi ve nezaketle ya da saygıyla davranılmak gibi maddi olmayan ancak hayati önem taşıyan şeylerden yararlanmayı içerir.

Koğuş görevlisi tarafından verilebilecek cezalar tüm ayrıcalıkların askıya alınması, hastayla alay etme ve hastayı sert bir şekilde azarlama gibi psikolojik kötü muamele, yumuşak ve bazen de ağır işkence ya da böyle bir işkence tehdidi, hastanın tecrit edilmiş bir odaya kilitlenmesi, hastanın uzman personele erişiminin engellenmesi ya da sınırlandırılması, hastayı elektroşok terapisi listesine koymakla tehdit etme ya da koyma, hastanın istenmeyen koğuşlara transferi ve hastaya başkalarının kirlettiklerini temizleme gibi hoş olmayan görevlerin düzenli olarak verilmesi olabilir.⁹²

Bunun benzer bir örneğini çalışma karşılığı alınan ücretin, diğer mahkûmlarla kurulan “ilişki”ye verilen sürenin, gazeteye erişimin, toplu hâlde yemek yemenin ve dinlenme sürelerinin her aşamasındaki artışla, “dört aşamalı sistem”in uygulandığı Britanya hapisanelerinde görebiliriz.⁹³

52). İleride tartışılacağı üzere, kapatılmış kişi her şeyden yeterince mahrum bırakıldığında, geriye kalanların üzerine titremek yerine, geriye bir şeylerin kalmasıyla her şeyin tümüyle elinden alınması arasında çok az bir fark görebilir. Dolayısıyla, personelin onu itaate sevk eden iktidarına, özellikle de itaatsizlik ona kapatılmış grup içinde prestij sağladığında, tabi olmaya son verir (*a.g.e.*).

92 Belknap, *a.g.e.*, s. 164.

93 Örneğin, Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, ss. 99-100.

Total kurumlardaki yaşam için önemli belli süreçler ayrıcalık sistemiyle ilişkilidir.

Kapatılmış kişilerin, kendi özel dünyalarındaki önemli olayları tasvir etmelerini sağlayan "kurumsal bir jargon" gelişir. Personel, özellikle de alt kademedeki personel de bu dili bilir ve kapatılmış kişilerle konuşurken kullanır; üst düzey kişilerle ve yabancılarla konuşurken ise daha standart bir dile geri döner. Kapatılmış kişiler bu özel dilin yanında, muhtelif kademeler ve resmî görevliler hakkında bilgi, kurum hakkında geleneksel bilgi ve benzer diğer total kurumlardaki yaşama dair karşılaştırmalı bilgi edinirler.

Dahası, personel ve kapatılmış kişiler; akıl hastanelerinde, hapisanelerde ve kışlalarda "kargaşa" olarak adlandırılan şeyin ne olduğunun açıkça farkındadırlar. Kargaşa (zaman zaman kaçmaya teşebbüs etmek dâhil) yasaklanmış bir faaliyetle uğraşma, yakalanma ve en yüksek cezayı alma gibi karmaşık süreçleri kapsar. Ayrıcalık statüsünde, genellikle "suçüstü yakalanmak" gibi ifadelerle sınıflandırılan bir değişim vardır. Kargaşanın içindeki tipik ihlaller kavga, sarhoşluk, intihar teşebbüsü, denetlemelerde başarısız olma, kumar oynama, itaatsizlik, eşcinsellik, uygunsuz vedalar ve toplu isyanlara katılmadır. Bu ihlaller genel olarak, kabahatli kişinin inatçılığına, kötülüğüne ya da "hastalığına" bağlansa da aslında, kurumsallaşmış eylemlerin sınırlı da olsa bir sözlüğünü oluştururlar. Öyle ki kargaşa, oldukça farklı sebepler yüzünden ortaya çıkabilir. Örneğin, kapatılmış kişiler ve personel belli bir kargaşanın, kapatılmış kişiler açısından, kapatılmış kişilerle personel arasındaki gayriresmî anlaşmalar bakımından⁹⁴ adaletsiz olduğu düşünülen bir duruma karşı kızgınlık göstermenin ya da kişi, kapatılmış diğer kişilere gitmeyi gerçekten istemediğini itiraf etmek zorunda kalmadan salıverilmeyi ertelemenin bir yolu olduğu konusunda zımnen hemfikir olabilirler. Karga-

⁹⁴ Bibliyografya için bkz. Morris G. Caldwell, "Group Dynamics in the Prison Community", *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, XLVI (1956), s. 656.

şalar, onlara yüklenen anlam ne olursa olsun, kurum açısından önemli bazı toplumsal işlevlere sahiptirler. Bu tip kargaşalar, kıdemin ayrıcalık sistemindeki tek hareketlilik aracı olması durumunda ortaya çıkacak katılıkların sınırlandırılmasına hizmet ederler. Dahası, kargaşadan dolayı alt seviyeye düşme, kurumda daha eski olan kapatılmış kişilerin kuruma yeni kapatılmış imtiyazsız pozisyonundaki kişilerle temas etmesini sağlar ki bu, sisteme ve sistem içindeki kişilere ilişkin bilgi akışını güvence altına alır.

Ayrıca, total kurumlarda ikincil ayarlamalar [*secondary adjustments*] olarak adlandırılabilir bir sistem vardır. Bu, personeli doğrudan zorlamayan ancak kapatılmış kişilerin yasak tatminler elde etmelerine ya da izin verilen tatminleri yasaklanmış araçlarla elde etmelerine izin veren pratiklerdir. Söz konusu pratikler; “dalavereler”, “bir işin yolunu yordamını bilme”, “görmezlikten gelme”, “hileler”, “anlaşmalar” ya da “içerden bağlantılar” olarak bilinir. Görünüşe göre, böyle uyarlamalar en güçlü hâllerine hapishanelerde ulaşırlar ancak kuşkusuz, diğer total kurumların da her yerine nüfuz ederler.⁹⁵ İkincil ayarlamalar kapatılmış kişiye, çevresi üzerinde kurduğu bir miktar denetimle hâlâ başına buyruk olduğu konusunda önemli bir kanıt sunarlar. Bazen ikincil bir ayarlama, benlik için neredeyse bir çeşit barınak, ruhun, içinde ikamet ettiği bir *churinga*⁹⁶ hâline gelir.

İkincil ayarlamaların varlığından hareketle, kapatılmış kişiler grubunun, kapatılmış bir kişinin personele ikincil ayarlamalar hakkında bilgi vermesini engellemek için bir çeşit kod ve gayriresmî toplumsal kontrol araçları geliştireceğini öngörebiliriz. Aynı şekilde, kapatılmış kişilere ilişkin toplumsal tipleştirmelerin ve kapatılmış kişiler arasındaki toplumsal tipleştirme-

95 Örneğin bkz. Norman S. Hayner & Ellis Ash, “The Prisoner Community as a Social Group”, *American Sociological Review*, IV (1939), s. 364 ve devamı, “görmezlikten gelme” süreçleri altında. Ayrıca bkz. Caldwell, *ag.e.*, ss. 650-51.

96 T.S.N.: Orta Avustralya’da çeşitli yerli kabileler tarafından kutsal kabul edilen, tahtadan ya da taştan yapılan sembol.

lerin bir boyutunun, kişilerin bir taraftan "ispiyoncu", "muhibir", "dönek" ya da "gammaz", diğer taraftan da "düzgün adam" olarak tanımlanmasına yol açan bir güvenlik meselesi olmasını bekleyebiliriz.⁹⁷ Kuruma yeni kapatılmış kişiler yeni bir hizipleşme ya da yeni cinsel nesneler sağlayarak ikincil ayarlamalar sisteminde bir rol oynarlar. Sonrasında, abartılı yoksunluklar yerine başlangıçtaki müsamahalar ve baştan çıkarmalar silsilesi ile yeni gelenlere "hoş geldin" denebilir.⁹⁸ İkincil ayarlamalar nedeniyle, kapatılmış kişilerin tek kullanımlık yasak metalara farklı erişimleri temelinde, büyük ölçüde gayriresmî bir şekilde tabakalanmaları anlamına gelen "mutfak tabakası"yla da karşılaşabiliriz. Burada yine, enformel pazar sistemindeki güçlü kişileri imleyen toplumsal tipleri görürüz.⁹⁹

Ayrıcalık sistemi, benliğin parçalarının, içinde tekrar bir araya geldiği esas çerçeveyi sağlıyor gibi görünürken, farklı rotalarla aynı yöne götüren başka faktörler de vardır. Akıl hastanelerinde terapinin bir parçası olarak daha fazla vurgu yapılan ekonomik ve toplumsal sorumluluktan kurtulma bunlardan bir tanesidir. Bununla birlikte, çoğu durumda bu ertelemenin düzen bozucu etkisi düzenleyici etkisinden daha önemli görünmektedir. Yeniden düzenleyici etkisi bakımından daha önemli olan ise ahbablık etme sürecidir. Bu süreç aracılığıyla, toplumsal açıdan aralarında mesafe bulunan kişiler, onları yakın olmaya zorlayan ve onlara tek ve eşitlikçi bir topluluk kaderini dayatan sistem karşısında birbirlerine karşılıklı destek verirler ve ortak

97 Örneğin bkz. Donald Clemmer, "Leadership Phenomena in a Prison Community", *Journal of Criminal Law and Criminology*, XXVIII (1938), s. 868.

98 Örneğin bkz. Ida Ann Harper, "The Role of the 'Fringer' in a State Prison for Women", *Social Forces*, XXXI (1952), ss. 53-60.

99 Toplama kampları için yapılan "öne çıkanlar" tartışması için bkz. Cohen, *a.g.e.*; akıl hastaneleri için bkz. Belknap, *a.g.e.*, s. 189; hapishaneler için bkz. Donald Clammer, *The Prison Community* (Boston: Christopher Publishing House, 1940), ss. 277-79 ve 298-309 arasında yapılan "politikacılar" tartışması; ayrıca Hayner & Ash, *a.g.e.*, s. 367 ve Caldwell, *a.g.e.*, ss. 651-53.

bir karşı değer ve davranış biçimleri geliştirirler.¹⁰⁰ Kuruma yeni gelen kişi, çoğu zaman, personelin kapatılmış kişilerin karakteri- ne ilişkin yaygın yanlış kanılarıyla yola çıkar; sonrasında, kendisi gibi kapatılmış çoğu kişinin sıradan, sempatiyi ve desteği hak eden, iyi insanların tüm özelliklerine sahip olduğunu fark eder. Kuruma kapatılmış kişilerin dışarıda işlediği kabahatler, onların kişisel niteliklerini yargılamanın etkili bir aracı olmaktan çıkar. (Örneğin, vicdani retçilerin hapisanede almış gördükleri ders.)¹⁰¹

Dahası, şayet kuruma kapatılmış kişiler topluma karşı bir çe- şit suç işlemekle suçlanan kişilerse, kuruma yeni kapatılmış bir kişi, kimi zaman aslında tümüyle suçsuz olsa da, sonrasında hem kendisiyle birlikte kuruma kapatılmış kişilerin suçluluk hissini hem de onların bu duygular karşısında iyi ayrıntılandırılmış sa- vunmalarını paylaşır hâle gelebilir. Kapatılmış kişinin ahlaki ka- riyerinde önemli bir harekete işaret eden, dış dünyaya karşı genel bir adaletsizlik ve öfke hissi gelişir. Hissedilen suçluluğa ve ağır yoksunluğa verilen bu karşılık, belki en açık şekilde hapisane hayatıyla örneklenir:

Bir suçlu, adil olmayan bir cezaya ya da çok fazla bir cezaya ve de yasayla belirlenenden daha fazla aşağılayıcı muameleye maruz kaldıktan sonra, işlediği sırada gerekçelendiremediği su- çunu akıl yürüterek gerekçelendirmeye başlar. Suçlu, hapisha- nede maruz kaldığı haksız muamelenin “acısını çıkarmaya” ve ilk fırsatta başka bir suç işleyerek misilleme yapmaya karar verir. *Bu kararlar birlikte bir suçluya dönüşür.*¹⁰²

100 Kuruma kapatılmış kişiler arasındaki dayanışmanın askerî okullarda gö- rülen örneği için bkz. Dornbusch, *a.g.e.*, s. 318.

101 Bkz. Hassler, *a.g.e.*, ss. 74, 117. Kuşkusuz, akıl hastanelerinde hastanın personelle uzlaşmazlığını destekleyen şeylerden biri, diğer pek çok has- tanın da, aynen hastanın kendisi gibi, sıradan kişiler olduğunun ortaya çıkmasıdır.

102 Richard McCleery, *The Strange Journey*, University of North Carolina Extension Bulletin, XXXII (1953), s. 24 (İtalikler orijinal). Brewster Smith, subay adayının, subay okulunda alınan kararla birlikte, askere alınmış erler üzerindeki haklarını “kazanarak” subay olduğunu ortaya koyar. Okulda çekilen acı, komuta etmekten duyulan zevkin bir gerekçe-

Tutuklu bir vicdani retçi kendi deneyimine dayanarak benzer bir açıklama yapar:

Burada söylemek istediğim, kendimi masum hissetme konusunda yaşadığım tuhaf zorluk. Buradaki diğer erkeklerle yüklenen suçlarla aynı türden bir suçun cezasını çekmekte olduğum fikrini kabul etmek bana çok kolay geliyor. Aslında vicdan özgürlüğüne inanan bir hükümetin bu özgürlüğü kullanan erkekleri hapsetmemesi gerektiğini zaman zaman kendime hatırlatmak zorunda kalıyorum. Sonuç olarak, hapisanedeki uygulamalara karşı hissettiğim öfke, işkence edilen masum bir kişinin ya da bir kurbanın öfkesi değil de, kendi cezasının hak ettiğinin ötesinde olduğunu ve *suçsuz olmayan kişiler tarafından cezalandırıldığını* düşünen suçlunun öfkesidir. Bu ikinci nokta, kapatılmış kişilerin güçlü bir şekilde hissettiği bir şeydir ve hapisaneye hâkim olan derin sinizmin kaynağıdır.¹⁰³

Daha genel bir açıklama, aynı tür total kurumları çalışan iki araştırmacıdan gelir:

Kuruma kapatılmış kişilerin içinde olduğu toplumsal sistem pek çok şekilde, kapatılmış kişinin, toplumsal reddi içselleştirmenin ve toplumsal reddi kendi kendini redde dönüştürmenin yıkıcı psikolojik etkilerinden kaçınmasına imkân tanıyan bir yaşam biçimi sunabilir. Aslında, kapatılmış kişinin, kendisinden ziyade onu reddedenleri reddetmesine imkân tanır.¹⁰⁴

Burada kuşkusuz, bir şekilde tedaviye ilişkili müsamahakâr politikaların bir ironisi söz konusudur. Kapatılmış kişi, düşmanlığını dış hedeflere yönlendirerek kendi egosunu daha az koruyabilir.¹⁰⁵

Ahbablık etme sürecini ve personelin reddedilmesini çok açık bir şekilde yansıtan ve toplu dalga geçme olarak adlandırılan ikincil bir ayarlama vardır. Ceza-ödül sistemi, kaynağı belirlene-

si olarak kullanılabilir (Stouffer, *a.g.e.*).

103 Hassler, *a.g.e.*, s. 97. (İtalikler orijinal)

104 Lloyd W. McCorkle & Richard Korn, "Resocialization Within Walls", *The Annals*, CCXCIII (Mayıs 1954), s. 88.

105 Bu meselenin doğrudan değerlendirmesi için bkz. *a.g.e.*, s. 95.

bilen bireysel ihlallerle başa çıkabilirken, kapatılmış kişiler arasındaki dayanışma anonim ya da kitlesel bir meydan okumayla ilgili kısa ve öz jestleri destekleyecek kadar güçlü olabilir. Buna verilecek örnekler slogan atma,¹⁰⁶ yuhalama,¹⁰⁷ tepsiye vurma, yemek yemeyi toplu hâlde reddetme ve küçük çaplı kundaklamalardır.¹⁰⁸ Bu eylemler personeli “çileden çıkarmaya” yarar: Bir bekçiyle, bir gardiyanla, bir hastabakıcıyla ya da hatta personelin tamamıyla, bu kişiler kontrollerini bir nebze kaybedene ve etkisiz bir karşı eyleme geçene kadar alay edilir, dalga geçilir ve küçük çaplı tacizlerde bulunulur.

Kuruma kapatılmış tüm kişiler arasında ahbaplık ilişkisinin yanında, muhtemelen daha fazla farklılaşan türden bir bağ oluşumu da vardır. Kimi zaman, özel dayanışmalar koğuş ya da baraka gibi fiziksel olarak kapalı alanlarda devam eder. Bu alanlarda yaşayanlar tek bir birim olarak yönetildiklerini hissederek ve böylece güçlü bir ortak kader anlayışına sahip olurlar. Lawrence, hava kuvvetlerindeki “yönetilen gruplar”a ilişkin açıklayıcı bir örnek verir:

Barakamızın üzerinde aptalca da olsa altın rengi bir kahkaha sisi uzanıyordu. Elli tuhaf kişiyi, her sınıftan yabancıyı kapalı bir odada yirmi gün boyunca sarsın; yeni ve keyfî bir disipline maruz bırakın; pis, anlamsız, gereksiz ama zahmetli, ağır işlerle bezdirin... Fakat herhangi birimiz bir diğerine sert bir söz söylememiştir. Böylesi bir beden ve ruh serbestliği, böyle bir aktif yaşama gücü, temizlik ve iyi bir ruh hâli ortak kölelik koşullarında güçlkle muhafaza edilebilirdi.¹⁰⁹

Kuşkusuz, daha küçük birimler de hâlâ mevcuttur: Klikler, oldukça istikrarlı cinsel bağlar ve belki de en önemlisi, kuruma kapatılmış kişiler arasından iki kişinin diğer kişiler tarafından “ahbap” ya da “arkadaş” olarak kabul edilmesini ve birbirlerine

106 Cantine & Rainer, *a.g.e.*, s. 59; Ayrıca, bkz. Norman, *a.g.e.*, ss. 56-57.

107 Cantine & Rainer, *a.g.e.*, ss. 39-40.

108 Toplu dalga geçme tekniklerine dair faydalı bir inceleme için bkz. Clif Bennett, “Resistance in Prison”, Cantine & Rainer içinde, *a.g.e.*, ss. 3-11.

109 Lawrence, *a.g.e.*, s. 59. (Üç nokta orijinal)

geniş bir aralıkta yardım ve duygusal destek için güvenmelerini sağlayan "kanka oluşumu".¹¹⁰ Bu arkadaşlık çiftleri, gemideki bir lostromonun ahbap olan kişilerin birlikte nöbet tutmasını ayarladığı zamanki gibi¹¹¹ yarı resmî olarak tanınırsalar da ilişkiye duyulan derin bağlılık, çiftlerin kurum içinde kendi dünyalarını yaratmalarını engelleme işlevine sahip bir çeşit kurumsal ensest tabuyla karşılaşabilir. Aslında bazı total kurumlarda personel, kapatılmış kişilerden oluşan gruplar arasındaki dayanışmanın kurallarla yasaklanan toplu faaliyetler için zemin teşkil edebileceğini hisseder ve birincil grup oluşumunu bilinçli olarak engellemeye çalışabilir.

VI

Ahbaplık etme ya da klik oluşumu gibi, dayanışmayı sağlayan çeşitli eğilimler mevcut olsa da bunlar sınırlıdır. Kapatılmış kişileri birbirlerinin duygularını anlayacakları ve birbirleriyle iletişim kuracakları bir konuma getiren kısıtlamalar ille de yüksek bir grup moraliyle ve grup dayanışmasıyla sonuçlanmaz. Bazı toplama kamplarında ve savaş esirlerinin tutulduğu kamplarda, kapatılmış kişi, ondan bir şey çalabilecek, ona saldırabilecek ve onu ihbar edebilecek ahbaplarına güvenemez ki bazı araştırmacılar bu durumu anomi olarak adlandırır.¹¹² Akıl hastanelerinde, ikili ya da üçlü gruplar idareden sır saklayabilirler fakat bir koğuştaki hastaların tümü tarafından bilinen herhangi bir şeyin hastabakıcı tarafından duyulması da muhtemeldir. (Kuşkusuz, kapatılmış kişilerin hapishanelerde örgütlenmesi kimi zaman grev yapmaya ve kısa süreli ayaklanmalara yetecek kadar güçlüdür; savaş esirlerinin tutulduğu kamplarda, esirlerin bulundu-

110 Örneğin, Heckstall-Smith, *a.g.e.*, s. 30. Behan, *a.g.e.*, ahbap ya da arkadaş ilişkisi üzerine daha fazla malzeme sunmaktadır.

111 S. A. Richardson, *The Social Organization of British and United States Merchant Ships* (Yayımlanmamış monografi, *The New York State School of Industrial and Labor Relations*, Cornell University, 1954, s. 17).

112 Bu meselenin eksiksiz bir açıklaması için bkz. D. Cressey & W. Krasowski, "Inmate Organization and Anomie in American Prisons and Soviet Labor Camps", *Social Problems*, V (Winter 1957-58), ss. 217-30.

ğu kısımları kaçış yolları yapmak için örgütlemek kimi zaman mümkün olmuştur;¹¹³ toplama kamplarında kusursuz yeraltı örgütlenmelerinin görüldüğü dönemler olmuştur¹¹⁴ ve gemilerde isyanlar çıkmıştır. Fakat öyle görünüyor ki, tüm bu toplu eylemler kaide değil istisnadır.) Ancak, total kurumlarda genelde sınırlı bir grup sadakati olsa da bunun hüküm sürmesi gerektiğine dair beklenti, kapatılmış kişilere ait kültürün bir parçasını ve kapatılmış kişiler arasındaki dayanışmayı bozanlara karşı duyulan düşmanlığın temelini oluşturur.

Tartışmış olduğumuz ayrıcalık sistemi ve aşağılama süreçleri kapatılmış kişinin uyum sağlaması gereken şartları temsil eder. Bu şartlar, kolektif yıkıcı bir eylem çabasının yanında, bu şartlarla yüzleşmenin bireyci farklı yollarına da imkân tanır. Aynı kapatılmış kişi ahlaki kariyerinin farklı aşamalarında farklı kişisel adaptasyon hatlarını benimseyebilir ve hatta farklı hatları değişimli olarak izleyebilir.

Bu yöntemlerden ilki “durumsal geri çekilme”dir [*situational withdrawal*]. Kapatılmış kişi, doğrudan doğruya etrafında vuku bulan olaylar hariç, her şeyden uzaklaşır ve olaylara orada bulunan diğer kişilerin bakmadığı bir perspektiften bakar. Karşılıklı etkileşime dayanan olaylara katılımın böyle şiddetli bir şekilde kısıtlanması, akıl hastanelerinde “gerileme” olarak bilinir. “Hapishane psikozu”nun ya da “bir yere kapatılmanın sebep olduğu akli dengesizlik”in aşamaları da toplama kampları için tanımlanan “akut benlik yitimi”nin [*acute depersonalization*] bazı biçimleriyle ve ticaret gemilerinde uzun süre çalışan denizcilerde rastlanan¹¹⁵ “tankeritis”le¹¹⁶ aynı adaptasyonu temsil eder.¹¹⁷ Bu

113 Örneğin bkz. P. R. Reid, *Escape from Colditz* (New York: Berkley Publishing Corp., 1956).

114 Bkz. Paul Foreman, “Buchenwald and Modern Prisoner-of-War Detention Policy”, *Social Forces*, XXXVII (1959), ss. 289-98.

115 Richardson, *a.g.e.*, s. 42.

116 T.S.N.: Aylarca ve hatta yıllarca süren gemi yolculukları yapan ve diğer kişilerle iletişimi asgari düzeyde kalan denizcilerin deneyimlediği ve tankeritis olarak adlandırılan zihinsel ve duygusal durum.

117 Bu konuyu daha önce ele alan bir çalışma için bkz. P. Nitsche & K.

adaptasyon hattının, geri çekilmenin değişken derecelerinin tek bir sürekliliğini oluşturup oluşturmadığının ya da katılımın geri çekilmesinin standart, görece sabit dönemlerinin olup olmadığının bilindiğini düşünmüyorum. Hem kapatılmış bir kişiyi bu durumdan çıkarmak için gerekli olan baskı, hem de bunu gerçekleştirebilmek için mevcut durumda sınırlı olan imkânlar dik-kate alındığında, bu adaptasyon hattı çoğu kez etkin bir şekilde geri döndürülemez.

İkinci yöntem, "uzlaşmaz hat"tır [*intransigent line*]: Kapatılmış kişi personelle iş birliği yapmayı açıkça reddederek kuruma meydan okur.¹¹⁸ Sonuç, devamlı olarak açığa vurulan bir uzlaşmazlık ve bazen de yüksek birey moralidir. Örneğin, büyük birçok akıl hastanesinde bu ruhun galebe çaldığı koğuşlar vardır. Total bir kurumun sürekli olarak reddedilmesi, çoğu zaman bu kurumun resmî örgütlenmesine sürekli olarak uyum sağlamayı ve dolayısıyla da, paradoksal olarak, kuruma derin bir bağlılığı gerektirir. Benzer şekilde, personel (zaman zaman elektroşok tedavisi tavsiye eden hastane psikiyatristlerinin¹¹⁹ ya da askerî hapishanelere gönderen askerî mahkemelerin durumunda olduğu gibi), kuruma kapatılmış, uzlaşılması imkânsız kişinin iradesinin kırılması gerektiğine karar verdiği zaman, kurum başkaldıran kişiye, kişinin kuruma gösterdiği kadar özel bir bağlılık gösterir. Son olarak, bazı savaş esirlerinin tutuklu oldukları süre boyunca güçlü bir uzlaşmaz tutum takınmış oldukları bilinse dahi, kapatılmış kişinin durumsal geri çekilmeye ya da başka adaptasyon hatlarına doğru yön değiştirmesi sebebiyle, uzlaşmazlık genel olarak geçici ve başlangıçtaki bir tepki evresidir.

Kurumsal dünyadaki üçüncü standart hat "yerleşme"dir [*colonization*]: Kurum tarafından sunulan dış dünyanın temsili bir parçası, kapatılmış kişi tarafından bütün kabul edilir ve kurum

Wilmanns, *The History of Prison Psychosis*, Nervous and Mental Disease Monograph Series No. 13 (1912).

118 Örneğin bkz. "The Resisters" tartışması, Schein, *a.g.e.*, ss. 166-67.

119 Belknap, *a.g.e.*, s. 192.

içinde elde edilebilir azami tatminlerden, istikrarlı ve görece kanaatkâr bir varoluş geliştirilir.¹²⁰ Dış dünyanın deneyimlenmesi, içerideki hayatın arzu edilirliliğini ispat etmek için bir referans noktası olarak kullanılır ve iki dünya arasındaki gerilim önemli derecede azaltılır. Bu ise total kurumlara özgü olduğunu ifade ettiğim uyuşmazlığa dayanan motivasyon şemasını bozar. Tipik olarak, açıkça bu hattı seçen birey de kapatılmış diğer kişiler tarafından “bir yuva bulmuş olmak” ya da “hiç bu kadar iyi olmamak”la suçlanabilir. Personel mevcut durumda iyi olasılıkların bir şekilde kötüye kullanıldığını hissederek kurumdan bu şekilde istifade edilmesinden dolayı belli belirsiz rahatsızlık duyabilir. Yerleşmiş kişiler, kapatılmış kişiler arasındaki dayanışmayı destekleyen karşı değerleri ve davranış biçimlerini devam ettirmek için kurumdan duydukları memnuniyeti inkâr etmek zorunda olduklarını düşünebilirler. Kurumda kalış sürelerini uzatmak için, görünüşte irade dışı bir gerekçeyle, kurumdan salıverilme tarihlerinden hemen önce sorun çıkarmayı gerekli görebilirler. Önemli olan bir diğer husus ise, total kurumlardaki hayatı daha katlanılabilir hâle getirmeye çalışan personel, bu şekilde davranmanın, yerleşmenin çekiciliğini ve yerleşme ihtimalini artırma olasılığını göze almak zorundadır.

Total kurum ortamına uyum sağlamanın dördüncü yolu “dönüşüm”dür [*conversion*]: Kapatılmış kişi, resmî görevlilerin ya da personelin kapatılmış kişiye bakış açısını benimser ve mükemmel kapatılmış kişi rolünü oynamaya çalışır. Yerleşmiş-kapatılmış kişi, mevcut sınırlı imkânları kullanarak kendisi için mümkün olduğu kadar özgür bir topluluk kurarken, dönüşmüş kişi daha disiplinli, ahlakçı, tek renkli bir hattı benimser. Kendisini, kurum karşısında hissettiği coşkuyu her zaman personelin hizmetine sunmaya hazır biri olarak tanıtır. Çin’de savaş esirlerinin tutulduğu kamplarda, dönüşmüş ve komünist dünya görü-

120 Akıl hastaneleri örneğinde, bu hattı benimseyenlerin kimi zaman “kurumsal değerlere uyum sağlamış hastalar” [*institutional cures*] olduğu ifade edilmekte ya da bu kişilerin “hastanede uzun süre kalmaktan kaynaklı hastalık”tan [*hospitalitis*] muzdarip oldukları söylenmektedir.

şünü tümüyle desteklemiş Amerikalılara rastlanır.¹²¹ Askerî kışlalarda, her zaman “yalakalık yapan” ve “terfi elde etmeye çalışan” kişiler oldukları izlenimini veren askerler vardır. Hapishanelerde “yasalara saygılı adamlar” vardır. Alman toplama kamplarında uzun süredir tutsak olan bir kişi, Gestapo’nun söz dağarcığına, eğlenme tarzına, duruşuna, saldırgan ifadelerine ve giyim tarzına kimi zaman öyle iyi uyum sağlamıştır ki şef rolünü askerî bir katılıkla sergilemiştir.¹²² Bazı akıl hastaneleri oldukça farklı iki dönüşüm olasılığı sunmaları itibarıyla ayırt edilir: Bir tanesi, uygun bir iç çatışma sonrası kendisine çeki düzen veren ve kendisi hakkındaki psikiyatrik görüşü benimseyen, kuruma yeni kabul edilmiş kişi için ve diğeri ise, hastabakıcılara diğer hastaları idare etmeleri için yardım ederken ve bazen hastabakıcıları gölgede bırakacak bir sertliğe başvururken hastabakıcıların tavrını ve giyim tarzını benimseyen kronik hastalar içindir. Kuşkusuz, subay eğitim okullarında, yakında başkalarına yapacakları işkencenin kendilerine yapılmasını destekleyen ve hızla “asker” olan adaylara rastlarız.¹²³

Total kurumların farklılaştıkları önemli bir husus şudur: Yenilikçi akıl hastaneleri, ticaret gemileri, tüberküloz sanatoryumları ve beyin yıkama kampları gibi çoğu total kurum, kapatılmış kişiye, ideal ve personel tarafından desteklenen davranış kalıbına uygun yaşama fırsatı sunar. Bu kalıp, savunucularının düşüncesine göre, uygulandığı kişilerin çıkarına en uygun olandır. Toplama kampları ve bazı hapishaneler gibi diğer total kurumlar, kapatılmış kişiden özümsemesi beklenen bir ideali resmî olarak desteklemezler.

121 Schein, *a.g.e.*, ss. 167-69.

122 Bkz. Bruno Bettelheim, “Individual and Mass Behavior in Extreme Situations”, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, XXXVIII (1943), ss. 447-51. Toplama kamplarında, yerleşmenin ve dönüşümün çoğu durumda birlikte gittiği belirtilmelidir. “İşbirlikçi” rolüne dair bir tartışma için bkz. Cohen, *a.g.e.*, ss. 200-3.

123 Brewster Smith (Stouffer, *a.g.e.*), s. 390.

Söz edilen hatlar, takip edilecek tutarlı rotaları temsil ederler ama çok az sayıda kapatılmış kişi bu rotalardan herhangi birini çok uzağa kadar takip eder. Pek çok total kurumda, kapatılmış çoğu kişi bazılarının “soğukkanlılığını korumak” diye adlandırdığı yöntemi benimser. Bu, ikincil ayarlamaların, dönüşümün, yerleşmenin ve kapatılmış gruba sadakatin kısmen fırsatçı bir kombinasyonunu içerir ki böylece, kapatılmış kişi, belli şartlar altında azami bir şansa sahip olur ve en sonunda da fiziksel ve psikolojik olarak zarar görmeden kurumdan çıkabilir.¹²⁴ Genellikle, kapatılmış bir kişi kapatılmış diğer kişilerle birlikteyken karşı değerleri ve davranış biçimlerini destekleyecek ve personelle yalnız kaldığında ne kadar uysal davrandığını ise onlardan gizleyecektir.¹²⁵ Soğukkanlılığını koruyan kapatılmış kişiler, kapatılmış diğer kişilerle olan temaslarını “beladan uzak durmak” gibi yüksek bir talebe tabi kılarlar, hiçbir şey için gönüllü olmamaya meylederler ve dış dünyayla bağlarını içerideki dünyaya kültürel bir gerçeklik vermeye yetecek ancak yerleşmeye yol açmayacak kadar koparırlar.

Kapatılmış kişilerin total kurumlardaki baskılar karşısında benimseyebilecekleri bazı adaptasyon hatlarına değindim. Her biri, kişinin geldiği dünyayla [*home world*] kurumsal dünya arasındaki gerilimi idare etmenin bir yolunu temsil eder. Bununla

124 Bkz. Schein, *a.g.e.*, ss. 165-66 içindeki “Get-Alongers” tartışması ve Robert J. Lifton, “Home by Ship: Reaction Patterns of American Prisoners of War Repatriated from North Korea”, *American Journal of Psychiatry*, CX (1954), s. 734.

125 Bu ikiyüzlülük durumu total kurumlarda çok yaygındır. Yazarın çalışmasına konu olan, eyalet akıl hastanesinde bireysel psikoterapi için seçilmiş ve böylece benliğe yönelik psikiyatrik yaklaşımı desteklemek için en iyi konuma sahip olan az sayıdaki seçkin hasta dahi, psikoterapi hakkındaki olumlu görüşlerini yalnızca kendi yakın kliklerinin üyelerine söyleme eğilimi göstermiştir. Askeri hapisanelerdeki mahkûmların “ordudaki görevlerine iade edilme” isteklerini diğer mahkûmlardan gizleme yollarına ilişkin bir metin için bkz. Richard Cloward, *New Perspectives for Research on Juvenile Delinquency*, 4. Oturum, Helen L. Witmer & Ruth Korinsky, U.S. Dept. of Health, Education, and Welfare, Children’s Bureau Publication No. 356 (1956) içinde, özellikle s. 90.

birlikte, kapatılmış kişinin geldiği dünya kimi zaman, kişiye içerdeki soğuk ve kasvetli dünyaya karşı bağımsızlık kazandıracak niteliktedir ve bu kişiler için belli bir adaptasyon şemasının uygulamaya geçirilmesine çok fazla gerek duyulmaz. Hayatlarının önceki evrelerini yetimhanelerde, ıslah evlerinde ve hapisanelerde geçirmiş alt sınıfa mensup bazı akıl hastaları hastaneyi, benzer kurumlarda öğrenilmiş ve mükemmelleştirilmiş uyum tekniklerini uygulayabilecekleri başka bir total kurum olarak görme eğilimindedir. Bu kişiler için soğukkanlılığın korunması kişilerin ahlaki kariyerlerindeki bir kaymayı değil fakat hâlihazırda ikinci doğaları olan bir uyumu temsil eder. Benzer şekilde, Britanya ticaret gemilerinin hizmetine alınan Shetlandlı gençlerin gözleri gemideki kısıtlı, meşakkatli hayattan çok korkmaz çünkü ada hayatı çok daha zordur. Bu gençler şikâyet etmeyen denizciler hâline gelirler çünkü onların bakış açısına göre, şikâyet edecekleri çok az şey vardır.

Erkisi itibarıyla bağımsızlık kazanmaya benzer olan bir şey, kurum içinde özel ödüllere ya da kurumun saldırıları karşısında geçirimsiz olmayı sağlayan özel araçlara sahip olan kapatılmış kişiler tarafından elde edilir. Görünen odur ki, Alman toplama kamplarının erken dönemlerinde suçlular, orta sınıfa mensup siyasi tutuklularla birlikte yaşamaktan dengeleyici bir tatmin elde ediyorlardı.¹²⁶ Benzer şekilde, grup psikoterapisinin orta sınıfa özgü kelime haznesi ve “psikodinamiğin” sınıfsız ideolojisi, toplumsal hırsları olan ve hayal kırıklığına uğramış alt sınıfa mensup akıl hastalarının, seçkin dünyayla daha önce hiç kurmadıkları kadar yakın bir temas kurmalarını sağlar. Güçlü dirî ve politik görüşler, gerçek inananı total bir kurumun saldırıları karşısında yalıtıp korumaya hizmet eder. Personelin konuştuğu dilin konuşulamaması, personelin konuşamayan kişiyi belli baskılardan azade ederek, ıslah etmeye yönelik çabalarından vazgeçmesine sebep olabilir.¹²⁷

126 Bettelheim, *a.g.e.*, s. 425.

127 Bkz. Schein, *a.g.e.*, s. 165, dipnot, Çinliler; Porto Rikolular ve İngilizce

VII

Şimdi, kapatılmış kişi kültüründeki baskın bazı temaları ele almak istiyorum.

İlk olarak, birçok total kurumda, total kuruma özgü ve belli bir düzeyde kaygı yaratılır. Kapatılmış kişinin dışarıdaki konumuna göre daha düşük, başlangıçta bazı şeylerden mahrum bırakılma süreçleriyle belirlenen konumu, kişinin itibar kaybının sürekli olarak vurgulandığı kişisel bir başarısızlık ortamı yaratır. Bunun üzerine, kapatılmış kişi, mevcut durumda düşük olan itibarının açıklamasını kapatılmış diğer kişilere yapmak üzere bir hikâye, abartılmış bir ifade ya da üzücü bir hikâye –bir tür ağıt ve savunma– geliştirme eğiliminde olur. Böylece sonuç olarak, kapatılmış kişinin benliği, dışarıda olduğundan daha fazla, kişinin konuşmalarının ve kaygılarının odağı hâline gelir ki bu da kişinin kendisine daha fazla acımasına yol açar.¹²⁸ Personel bu hikâyelere çoğu zaman kuşkuyla baksa da dinleyiciler nazik olma eğilimindedirler; anlatılanların yol açtığı inançsızlığın ve sıkıntının en azından bir kısmını bastırırlar. Eski bir mahkûm şu şekilde yazar:

Daha etkileyici olan, mesele başka birinin yaptığı uygunsuz davranışları soruşturmak olduğunda gösterilen ve neredeyse evrensel olan nezaket ve de bir kişinin başka bir suçluyla ilişkisine, o kişinin sabıka kaydını temel alarak karar vermeyi reddetmesidir.¹²⁹

Benzer şekilde, Amerika'daki eyalet akıl hastanelerinde, kapatılmış kişinin taşıdığı etiket, bir hastanın başka bir hastaya hangi koşutta ve serviste olduğunu ve ne kadar süredir hastanede olduğunu sormasına imkân tanır. Fakat kişinin neden hastanede

konuşmayan diğer savaş esirlerinden umudu kesmiş ve bu esirlerin geçerli olan rutin içindeki önemsiz işlerde kendilerini ispat etmelerine izin vermişlerdir.

128 Hapishaneden örnekler için bkz. Hassler, *a.g.e.*, s. 18; Heckstall-Smith, *a.g.e.*, ss. 29-30.

129 Hassler, *a.g.e.*, s. 116.

olduğuna dair sorular hemen sorulmaz ve soruldukları zamansa neredeyse kaçınılmaz olarak, yanlı verilen yanıt kabul edilir.

İkinci olarak, pek çok total kurumda, kapatılmış kişiler arasında, kurum içinde geçirilen zamanın boşa harcanmış, tahrip edilmiş ya da bir kişinin hayatından çalınmış zaman olduğuna dair güçlü bir duygu vardır; bu zaman, hayattan çıkarılması gereken bir zamandır; “tamamlanması” ya da “kayıt altına alınması” veyahut da “geçirilmesi” ya da “doldurulması” gereken bir şeydir. Hapishanelerde ve akıl hastanelerinde, bir kişinin kuruma ne kadar iyi uyum sağladığı şeklindeki genel bir cümle, kişinin zamanını nasıl –kolay ya da zor– öldürdüğü şeklinde ifade edilebilir.¹³⁰ Bu zaman, onu öldürenlerin, dışarıda pek de görülmeyen bir şekilde, sürekli olarak bilinçli düşünmeyi bıraktıkları bir şeydir. Sonuç itibarıyla, kapatılmış kişi kurumda kalması gereken süre boyunca, yani mahkûmiyeti boyunca yaşamdan tamamen sürgün edildiğini düşünme eğiliminde olabilir.¹³¹ Tam da bu bağlamda, belirsiz süreli ya da çok uzun süreli mahkûmiyetlerin moral bozucu etkisini kısmen anlayabiliriz.¹³²

Total kurumlardaki yaşam koşulları ne kadar ağır olursa olsun, bu durum tek başına, hayatın boşa harcanmış olduğu hissini açıklayamaz. Daha ziyade kuruma girişin sebep olduğu toplumsal kopukluklara ve dışarıdaki hayata aktarılabilir, kazanılmış para, kurulan evlilik ilişkileri ya da alınan sertifikalı eğitimler gibi kazanımları kurum içinde elde etme konusunda (çoğu zaman) yaşanan başarısızlığa bakmamız gerekmektedir.

130 Total kurumlardaki zaman algısı üzerine daha fazla açıklama için bkz. Maurice L. Farber, “Suffering and Time Perspective of the Prisoner”, Bölüm 4, *Authority and Frustration*, Kurt Lewin ve diğ., *Studies in Topological and Vector Psychology*, III, University of Iowa Studies in Child Welfare, Vol. XX (1944).

131 Bu yaşamama hissini bildiğim en iyi tasvirini Freud, bu durumun seviilen bir nesnenin kaybı sonucunda ortaya çıktığını ifade ettiği “Mourning and Melancholia” isimli makalesinde yapmaktadır. Bkz. *Collected Papers of Sigmund Freud* (London: Hogarth Press, 1925), Vol. IV, ss. 152-70.

132 Örneğin bkz. Cohen, *a.g.e.*, s. 128.

Akıl hastanelerinin hastalar için sağaltım hastaneleri olduğu öğretisinin bir faydası, hayatlarının üç ya da dört yılından bu tip bir sürgün için vazgeçmiş kişilerin kendilerini, tedavi olmak için çok uğraştıkları ve tedavi olduklarında da tedavi için harcanan zamanın makul ve kazançlı bir yatırım olmuş olacağı konusunda ikna etmeye çalışmalarıdır.

Ölü ve ağır ilerleyen zaman hissi uzaklaştırıcı faaliyetlere, yani kişiyi kendinden alıp götürecek kadar sürükleyici ve heyecan verici ve de mevcut şartlar altında kişiye gerçek durumunu unutturacak, gönüllülüğe dayanan ciddi olmayan uğraşlara verilen değeri muhtemelen açıklar. Eğer total kurumlardaki sıradan faaliyetlerin zamana işkence ettiği söylenebilirse, bu faaliyetlerin zamanı merhametli bir şekilde öldürdüğü de söylenebilir.

Açık havada oynanan oyunlar, danslar, orkestrada ya da grupta çalmak, korodasarkı söylemek, dersler ve sanat kursları¹³³ ya da ağaç işçiliği ve kâğıt oyunları gibi bazı uzaklaştırıcı faaliyetler kolektiftir. Okumak¹³⁴ ve tek başına televizyon izlemek¹³⁵ gibi bazı faaliyetler bireyseldir fakat herkese açık materyallerle bağlıdırlar. Hiç kuşkusuz, Clemmer'in mahkûmun "hayale dalışı"nı¹³⁶ tasvir ederken ileri sürdüğü gibi, kişiye özel fantezi de bu faaliyetlere dâhil edilmelidir. Bu faaliyetlerden bazıları personel tarafından resmî olarak desteklenebilir. Kumar oynama, eşcinsellik veya endüstriyel alkolle, küçük Hindistan ceviziyle ya da zencefille "kafa bulma" ve "sarhoş olma" gibi, resmî olarak desteklenmeyen bazı faaliyetler de ikincil ayarlamaları oluşturu-

133 Hapishaneye dair iyi bir örnek için bkz. Norman, *a.g.e.*, s. 71.

134 Bir kişinin hücreesindeki yatakta bir şeyler okumaktan aldığı hazzın ve bunun sonucunda da kişinin okuma materyallerini pay etme konusunda tedbir almasının iyi bir tasviri için örneğin bkz. Behan, *a.g.e.*, ss. 72-75.

135 Kuşkusuz, böyle faaliyetler total kurumlarla sınırlı değildir. "Dinlenmek" için "kendisine birkaç dakika ayıran", bir fincan kahve ve bir sigara eşliğinde sabah gazetesini okuyarak kendisini evden uzaklaştıran, canı sıkılmış ve yorgun düşmüş ev kadınına ilişkin klasik örneğe de rastlarız.

136 Clemmer, *a.g.e.*, ss. 244-47.

rur.¹³⁷ Resmî olarak desteklensin ya da desteklenmesin, söz konusu uzaklaştırıcı faaliyetlerden herhangi biri çok sürükleyici ya da çok sürekli hâle geldiğinde personelin, çoğu zaman yaptığı gibi, örneğin alkol, seks ve kumara itiraz etmesi muhtemeldir çünkü personelin bakış açısına göre, kapatılmış kişiye kurum içindeki başka çeşit bir toplumsal varlık değil kurumun kendisi sahip olmalıdır.

Her total kurum, üzerinde hayat dolu küçük adalar ve kişiyi çekim alanına alan faaliyetler olan bir çeşit ölü deniz olarak kabul edilebilir. Böyle bir faaliyet bireyin, genellikle benliğe yapılan saldırıların yol açtığı psikolojik strese dayanmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte, tam da bu faaliyetlerin yetersizliğinde total kurumların önemli bir yoksunlaştırıcı etkisi fark edilebilir. Sivil toplumda, toplumsal rollerden birinin içine sıkıştırılmış bir bireyin, sinema, televizyon, radyo ve okuma gibi ticarileştirilmiş fantezilerden keyif alabildiği veya sigara ya da alkol gibi “rahatlatıcılar” a başvurabildiği bazı korunaklı yerlere gitme fırsatı genellikle vardır. Bu materyaller total kurumlarda, özellikle de kuruma kabulün hemen ardından, çok az elde edilebilir. Bu dinlenme noktalarına en çok ihtiyaç duyulan an, bunların elde edilmelerinin en zor olduğu an olabilir.¹³⁸

VIII

Kapatılmış kişilerin dünyası üzerine yürüttüğüm bu tartışmada aşağılama süreçleri, yeniden düzenleyici etkiler, kapatılmış kişilerin tepki olarak seçtikleri hatlar ve gelişen kültürel ortam üzerine görüşlerimi ifade ettim. Kapatılmış kişi kurumdan salıverildiğinde (şayet salıverilirse) ve topluma tekrar gönderildiğinde

137 Örnek için bkz. Cantine & Rainer, *a.g.e.*, ss. 59-60.

138 Örneğin bkz. Cantine ve Rainer’in James Peck’ten yaptığı alıntı (*a.g.e.*, s. 59): “Kadınlardan daha da fazla, içkiyi özledim ve buradaki birtakım adamlar da benimle aynı fikirdeler. Dışarıda moraliniz bozuk olduğunda sıkıntınızı birkaç kadeh içki ile her zaman geçirebilirsiniz ama hapishanede yalnızca sıkıntının etkisinin geçmesini beklemek zorundasınızdır ki bu çok uzun sürebilir.”

genelde ortaya çıkan süreçler üzerine son bir yorum bir yapmak istiyorum.

Kapatılmış kişiler, kurumdan salıverildiklerinde yapacakları âlemin planlarını yapsalar ve salıverilme tarihlerine kadar geçecek zamanın kaydını saatlik tutsalar da, salıverilmeleri yakın olanlar bu düşünce karşısında çoğu zaman kaygılanırlar. Daha önce de ifade ettiğim gibi, kapatılmış bazı kişiler bu durumdan kaçınmak için sorun çıkarırlar ya da kuruma tekrar kayıtlarını yaptırırlar. Kapatılmış kişinin salıverilme konusundaki kaygıları çoğunlukla kendisine ve arkadaşlarına yönelttiği bir soru biçimini alır: “Dışarıda yapabilir miyim?” Bu soru sivil hayatın tamamını, hakkında düşünülecek ve kaygılanılacak bir şey olarak parantez içine alır. Dışarıdakiler için, içerisindeki figürlerin ondan kopuk olarak algılandığı bir zemin olan bu şey, kapatılmış kişiler için daha geniş bir zemindeki bir figürdür. Geçmişte bir kuruma kapatılmış kişilerin “kuruma geri dönme” olasılığını neden sık sık düşündüğü ve kayda değer sayıda kişinin kuruma neden geri döndüğüyle ilgili bir gerekçe sunan böyle bir perspektif belki de moral bozucudur.

Total kurumlar sık sık, rehabilitasyonu, yani kapatılmış kişinin kurumdan ayrıldıktan sonra kurumun standartlarını kendi isteğiyle devam ettirebilmesi için kişinin öz düzenleyici mekanizmalarını yeniden ayarlamayı hedeflediklerini iddia ederler. (Personelin başka tür kurumlardaki personelle sadece prosedürün öğrenilmesine yönelik ihtiyacı paylaşarak, kişi kuruma ilk geldiğinde onun üzerindeki oto-denetleyici ayarlamaları uygun şekilde yapması beklenir.) Aslında bu değişim talebi nadiren eyleme dökülür ve hatta kalıcı bir değişim gerçekleştiğinde bile, değişimler çoğu zaman personelin düşündüğü türden olmaz. Bazı dinî kurumlardakiler hariç, kısmen ikincil ayarlamaların mevcut oluşundan, kısmen de karşı değerlerin ve davranış biçimlerinin varlığından ve kapatılmış kişilerin tüm bu stratejileri birleştirme ve soğukkanlı davranma eğiliminden ötürü, ne yoksunlaştırıcı ne de yeniden düzenleyici süreçlerin kalıcı bir etkisi

var gibi görünmektedir.¹³⁹

Şüphesiz, kapatılmış kişi salıverilmesinin hemen ardından, sivillerin genelde hiçbir suretle önemli bulmadıkları sivil hayatın özgürlüklerinin ve zevklerinin farkına şaşırtıcı bir şekilde varır: Temiz havanın keskin kokusu, istediğiniz zaman konuşmak, bir sigarayı yakmak için tüm bir kibriti kullanabilmek, yalnızca dört kişi için hazırlanmış bir masada tek başına bir şeyler atıştırmak.¹⁴⁰ Evini hafta sonu ziyaret ettikten sonra hastaneye geri dönen bir akıl hastası, yaşadığı deneyimi kendisini dikkatle dinleyen arkadaş çevresine şöyle tasvir eder:

Sabah kalktım, mutfığa gittim ve kahve yaptım. Harikaydı. Akşam birkaç bira içtik, dışarı çıktık ve Meksika yemeği yedik. Mürthiştı, gerçekten lezzetliydi. Özgür olduğum tek dakikayı bile unutmadım.¹⁴¹

Bununla birlikte, kapatılmış kişi salıverilmesinden kısa bir süre sonra kurum içindeki hayatın neye benzediğini büyük ölçüde unuttur ve etrafında kurum içindeki hayatın örgütlendiği ayrıcalıkları bir kez daha doğal karşılamaya başlar. Görünen odur ki, çok tipik olarak, kapatılmış kişinin deneyiminin ortaya çıkardığı ve çok yaygın olarak da kişinin ahlaki kariyerindeki bir aşamaya işaret eden adaletsizlik, öfke ve yabancılaşma duygusu kişiye kurumdan çıkış belgesinin verilmesiyle etkisini kaybeder.

Ancak, geçmişte bir kuruma kapatılmış kişinin kurumsal deneyiminden aklında kalanlar total kurumlar hakkında bize önemli şeyler söyler. Kuruma giriş, kuruma alınan kişi için çoğu zaman, proaktif statü olarak adlandırabilecek şeyin benimsenmesi anlamına gelir: Kişinin yalnızca, dışarıdan tamamen farklı, duvarlar arasındaki toplumsal konumu değil, kendisinin de de-

139 Bunun önemli bir kanıtı, ülkelerine iade edilen "beyni yıkanmış" savaş esirlerinin yeniden adaptasyonları hakkında edindiğimiz bilgiden gelir. Bkz. Hinkle & Wolff, *a.g.e.*, s. 174.

140 Lawrence, *a.g.e.*, s. 48.

141 Yazarın alan notları.

neyimleyeceği üzere, (eğer çıkabilirse) kurumdan çıktıktan sonraki toplumsal konumu da asla kuruma girişinden önceki gibi olmayacaktır. Proaktif statünün, subay eğitim okullarından, seçkin yatılı okullardan, seçkin manastırlardan vb. mezun kişilerin durumunda olduğu gibi görece avantajlı olduğu yerde, bir kişinin “okul”undan duyduğu gururu ilan eden coşkulu resmî toplantılar beklenebilir. Proaktif statü, hapishanelerden ya da akıl hastanelerinden çıkış belgesi alan kişilerin durumunda olduğu gibi tercih edilmediğinde ise “damgalama” [*stigmatization*] terimini kullanırız ve geçmişte kuruma kapatılmış kişinin, geçmişini gizlemek ve “geride bırakmak” için çaba harcamasını bekleriz.

Bir araştırmacının da işaret ettiği üzere,¹⁴² personelin sahip olduğu önemli bir güç damgalamayı azaltacak şekilde taburcu etme/tahliye etme gücüdür. Askerî hapishanelerdeki resmî görevliler, kapatılmış kişinin aktif görevine iade edilmesini ve onurlu bir tahliye olasılığını potansiyel olarak vadedebilirler. Akıl hastanelerindeki yöneticiler “sağlam raporu” (tedavi edilerek taburcu edilmiş) ve ayrıca kişisel tavsiye mektupları vadedebilirler. Kapatılmış kişilerin personelle birlikteyken, kurumun onlar için yaptıkları karşısında coşku duyuyormuş gibi davranmalarının bir sebebi de budur.

Şimdi, salıverilme kaygısını değerlendirmeye geri dönebiliriz. Bunun için yapılan bir açıklama, bireyin total kurum tarafından muaf tutulduğu sorumluluğu tekrar almak için isteksiz ya da çok “hasta” olmasıdır. Total kurumun bir tipi olan akıl hastaneleri üzerine yaptığım çalışmadaki deneyimim bu etkenin önemini minimuma indirmiştir. Daha önemli olması muhtemel etken, hâlihazırda toplumda yaşamak için gerekli olan alışkanlıkların kaybı ya da bu alışkanlıkları edinmede başarısız olmadır [*disculturation*]. Bir diğer etken damgalamadır. Birey kuruma kapatılarak düşük bir proaktif statü edildiği zaman dışarıdaki dünyada soğuk bir tepki ile karşılaşır ve bunu muhtemelen, bi-

risine, iş ve kalacak bir yer için başvurmak zorunda kaldığı bir anda deneyimler ki bu, damgası olmayanlar için dahi zordur. Dahası, kapatılmış kişi, muhtemelen, kurum içindeki usulleri en sonunda öğrendiğinde ve çok önemli olduklarını acı verici şekilde öğrendiği ayrıcalıkları elde ettiğinde salıverilir. Kısacası kişi, salıverilmenin küçük bir dünyanın tepesinden daha büyük bir dünyanın altına doğru hareket etmek anlamına geldiğini fark edebilir. Ayrıca, kapatılmış kişi özgür topluma geri dönerken özgürlüğü üzerindeki bazı sınırlamalarla kurumdan ayrılabilir. Bazı toplama kampları, kapatılmış kişinin adil muamele gördüğünü beyan eden salıverilme belgesini imzalamasını şart koşmuştur; kişi, dışarıda hikâye anlatmasının sonuçları konusunda uyarılmıştır.¹⁴³ Bazı akıl hastanelerinde, taburcu edilmeye hazırlanan kişiyle, kuruma girişini ayarlayanlara karşı bir kızgınlık besleyip beslemediğini anlamak için son bir mülakat yapılır ve ona, bu aracı kişilere sorun çıkarmaması uyarısında bulunulur. Dahası, hastaneden ayrılan kişi, tekrar “hastalanırsa” ya da “başı derde girerse” yardım isteyeceği konusunda çoğu zaman söz verir. Eski akıl hastaları, akrabalarının ya da işverenlerinin, tekrar sorun çıkması durumunda yetkililerle temasa geçme konusunda tembhlendiklerini öğrenir. Hapishaneden şartlı tahliye edilen kişinin, düzenli olarak rapor verme ve hapishaneye girmeden önceki asıl çevresinden uzak durma zorunluluğu vardır.

PERSONELİN DÜNYASI

I

Pek çok total kurum, kapatılmış kişiler için çoğu zaman yalnızca belleğin boşaltıldığı yer işlevini görür ancak önceden belirtildiği gibi, total kurumlar kendilerini kamuya genellikle, bilinçli olarak tasarlanmış rasyonel organizasyonlar, resmî olarak kabul edilen ve onaylanan birkaç amacı gerçekleştirmeye yönelik etkili araçlar olarak sunarlar. Ayrıca, ifade edildiği üzere, sık tekrarlanan resmî hedeflerden biri, kapatılmış kişilerin bazı ideal standartlar doğrultusunda ıslah edilmesidir. Kurumun yaptığı şeyle kurumun resmî görevlilerinin kurumun yaptığı şey konusunda söylemek zorunda oldukları şey arasındaki çelişki, personelin günlük faaliyetlerinin ana bağlamını oluşturur.

Bu bağlamda, personel hakkında söylenecek belki de ilk şey, personelin işinin ve dolayısıyla dünyasının kendine özgü bir şekilde insanlarla ilgili olduğudur. “*İnsan üzerine*” olan bu iş, tam olarak personel işi ya da hizmet sektörüne dâhil kişilerin işi gibi bir iş değildir; neticede personelin üzerinde çalışması gereken, sunacağı hizmetler değildir; burada nesneler ve ürünler üzerinde çalışılır ve bunlar da insanlardır.

Üzerinde çalışılacak malzeme olarak insan, cansız nesnelerle aynı özelliklere bir dereceye kadar sahip olabilir. Cerrahlar şişman hastalardansa zayıf hastaları ameliyat etmeyi tercih ederler

çünkü aletler şişman hastalar üzerinde kullanılırken kayganlaşır ve şişman hastalarda kesilmesi gereken ekstra katmanlar vardır. Akıl hastanelerindeki cenaze levazımatçıları zayıf kadınları şişman erkeklere bazen tercih ederler çünkü ağır “cesetler”in hareket ettirilmesi zordur ve erkek cesetlere ceket giydirilmesi gerekir ki ceketlerin, kaskatı kesilmiş kol ve parmaklar üzerinden giydirilmesi zordur. Ayrıca canlı ya da cansız nesnelerin yanlış idaresi gözetmenlerin fark edeceği izler bırakabilir. Tıpkı bir sanayi tesisinde işlemde geçen bir parçanın, kim tarafından ne yapıldığını, ne yapılacağını ve söz konusu parçadan en son kimin sorumlu olduğunu gösteren bir kâğıtla takip edilmesi gibi, bir akıl hastanesi sistemindeki bir insan nesnesi de hastaya ne yapıldığını ve hastayla ne yapıldığını, hastadan en son kimin sorumlu olduğunu ayrıntılı olarak anlatan bilgilendirici bir zincirle takip edilmelidir. Maliyet hesabı ve faturalamada uygun düzenlemelerin yapılabilmesi için belli bir hastanın belli bir yemekteki ya da belli bir gecedeki mevcudiyeti ya da yokluğu dahi kayıt altına alınabilir. Kapatılmış kişinin, kuruma kabul odasından gömüleceği yere kadarki kariyerinde, çok farklı çeşitte personel, kişi geçici bir süreyle personelin yetki alanından geçip giderken kendi resmî notunu kişinin dosyasına ekleyecektir ve kişi fiziksel olarak öldükten uzun süre sonra bile, kişiden geriye kalanlar, hastanenin bürokratik sisteminde kullanmaya hazır bir şey olarak geçerliliğini koruyacaktır.

İnsan organizmasının fizyolojik özellikleri dikkate alındığında, insanların sürekli bir kullanımının sağlanması için belli gerekliliklerin yerine getirilmesi gerekeceği açıktır. Ancak bu durum şüphesiz ki cansız nesneler için de geçerlidir; bir deponun derecesi, içinde insanların mı nesnelerin mi depolandığına bakılmaksızın ayarlanmalıdır. Ayrıca, tıpkı kalay madenlerinin, boya fabrikalarının ya da kimyasal üretim tesislerinin çalışanlar için özel riskler taşıması gibi, insan üzerine olan bazı işlerde de özel tehlikeler vardır (en azından personel, olduğuna inanmaktadır). Akıl hastanelerinde personel, hastaların “hiç sebep yokken”

sağa sola vurabileceğine ve resmî bir görevliyi yaralayabileceğine inanır. Bazı hastabakıcılar, akıl hastalarına uzun süre maruz kalmanın bulaşıcı bir etkisinin olabileceğini düşünür. Tüberküloz sanatoryumlarında ve cüzzam hastanelerinde personel, tehlikeli hastalıklara özellikle maruz bırakıldığına inanır.

İnsan üzerine olan işle nesne üzerine olan iş arasında böyle benzerlikler olduğu hâlde, personelin çalışma dünyasını belirleyen önemli faktörlerin kaynağı, üzerinde çalışılacak malzeme olarak insanın özgün yönleridir.

Kişiler, total kurumu çevreleyen toplumun geniş ahlaki ilkelerine göre, kendi içlerinde neredeyse her zaman amaç olarak düşünülürler. Bu durumda, neredeyse her zaman, idare etmenin *teknik olarak* gereksiz bazı standartlarının insan materyallerle devam ettirilmesi gerektiğini fark ederiz. Bizim insani standartlar olarak adlandırdığımız şeyin devam ettirilmesi, kurumun “sorumluluğu”nun bir parçası olarak tanımlanır ve bu muhtemelen, kurumun kapatılmış kişiye özgürlüğü karşılığında garanti ettiği şeylerden biridir. Hapishane görevlileri mahkûmun intihar girişimlerine engel olmak ve infazının ertelenmesini gerektirse dahi mahkûma eksiksiz bir tıbbi müdahalede bulunmak zorundadırlar. Benzer bir şey, kısa bir süre içinde gaz odasına gönderilecek kişilere zaman zaman tıbbi müdahalede bulunulan Alman toplama kamplarına ilişkin olarak da söylenebilir.

Personelin çalışma dünyasındaki ikinci özel olumsuzluk, kapatılmış kişilerin dış dünyada, dikkate alınması gereken statülerinin ve ilişkilerinin olduğudur. Kuşkusuz bu, daha önce sözünü ettiğimiz, kurumun kapatılmış kişilerin birey olarak sahip oldukları bazı haklarına saygı duymak zorunda olduğu gerçeğiyle ilişkilidir. Sivil hakları büyük ölçüde elinden alınmış ve hastaneye sevk edilmiş bir akıl hastası için dahi çok fazla evrak işi gerekir. Kuşkusuz, akıl hastasına tanınmayan haklar genellikle hastanın bir yakınına, bir komiteye ya da hastanenin yöneticisine devredilir. Yönetici, sonrasında, kurum dışında gelişen çoğu konu

için izin alınması gereken tüzel kişi hâline gelir: sosyal güvenlik yardımları, gelir vergileri, mülklerin bakım ve onarımı, sigorta ödemeleri, emekli aylıkları, hisse senedi kâr payları, dış tedavisi faturaları, hastaneye gönderilmeden önce maruz kalınan yasal zorunluluklar, psikiyatrik hasta kayıtlarının sigorta şirketlerine ya da avukatlara verilmesine dair izin, yakın akrabalar dışındaki kişilerin özel ziyaretleri için izin vb. Tüm bu meselelerle kurum ilgilenmek zorundadır; sorun sadece, kararları, yasal olarak bu kararları almaya yetkili kişi ve kurumlara iletme bile olsa.

Personelin bu standartlara ve haklara dair meselelerdeki yükümlülüğü yalnızca personelin kurum içindeki üstleri tarafından değil, toplumdaki çeşitli gözlemci kurum ve kapatılmış kişinin akrabaları tarafından da personele hatırlatılır. Personelin işinin malzemesi bizzat bu rolü oynar. Akıl hastanelerindeki bazı hastabakıcılar, durumu kötüye giden hastaların bulunduğu koşullarda çalışmayı tercih ederler çünkü bu koşullardaki hastalar, daha iyi koşullarda bulunan ve iyi iletişim kuran hastalara kıyasla, daha az zaman alan isteklerde bulunurlar. Hatta personelin, tedavinin “kitabına uygun” yapılmasını talep eden bir hastayı işaret etmek için kullandığı, donanmaya ait “tartışmacı, müşkül-pesent denizci” terimi gibi anlatım tarzları da vardır. Akrabalar, eleştirmenler olarak özel bir sorun teşkil ederler çünkü kapatılmış kişiler kendi adlarına yaptıkları talepler için ödeyecekleri bedel konusunda eğitilebilirken akrabalar bu konuda daha az yönlendirilebilirler ve hastaların kendileri için talepte bulunurken utanacağı şeyleri onlar adına aceleyle isterler.

Kapatılmış kişilerin kendilerinde bir amaç olarak değerlendirildikleri çeşitli durumlar ve de kapatılmış kişilerin sayısının çokluğu, insanları yönetenler tarafından yüzleşilmesi gereken klasik ikilemlerden bazılarını personele dayatır. Total bir kurum kısmen bir devlet gibi çalıştığından, kurum personeli, yöneticileri ilgilendiren sorunlardan bir dereceye kadar muzdarip olur.

Kapatılmış bir kişinin durumunda, belli standartların kişinin

menfaati için korunacağına dair verilen güvence diğer standartların gözden çıkarılmasını gerektirebilir. Burada işaret edilen, amaçların ağırlığını ölçmedeki zorluktur. Örneğin, intihara meyilli bir hastanın hayatta kalması sağlanacaksa personel, hastanın sürekli gözetim altında bulundurulmasını ve hatta hastanın küçük, kilitli bir odada sandalyeye bağlı tutulmasını gerekli görebilir. Eğer bir akıl hastasının ağır şekilde tahriş olmuş yaralarını çekip koparması ve iyileşme ve rahatsızlanma döngüsünü art arda tekrar etmesi engellenecekse personel, hastanın ellerini hareket ettirmesini kısıtlamanın gerekli olduğunu düşünebilir. Yemek yemeyi reddeden bir hastanın zorla besleme yoluyla aşılması gerekebilir. Tüberküloz sanatoryumlarındaki hastalara iyileşme fırsatı verilecekse eğer, eğlenme ve dinlenme özgürlüğün kısıtlanması gerekir.¹⁴⁴

Kapatılmış bir kişinin karşılaşmayı beklediği tedavi standartlarıyla bir başkasının arzu ettiği standartlar birbirleriyle elbette bağdaşmayabilir ki bu, bir dizi başka idari sorunun ortaya çıkmasına yol açar. Dolayısıyla, akıl hastanelerinde hastane bahçesinin kapısı şartlı salıverilen hastalar için açık tutulacaksa, aksi bir durumda hastanenin bahçesinde bulunmaları konusunda kendilerine güvenilebilecek başka bazı hastaların da kilitli koğuşlarda tutulması gerekebilir. Eğer kantin ve posta kutusu hastane sahası içinde hastaların serbestçe kullanmaları içinse bu durumda, katı diyetle olan ya da tehditkâr ve müstehcen mektuplar yazan hastaların hastane sahasında olmalarına izin verilmeyecektir.

Personelin kapatılmış kişilerin tedavisine ilişkin belli insani standartları koruma yükümlülüğü kendi içinde bir sorun teşkil eder. Ancak bir başka karakteristik sorunlar dizisi, bir tarafta insani standartlar ve diğer tarafta da kurumsal etkililik arasındaki sürekli çatışmada ortaya çıkar. Ben yalnızca bir örnek vereceğim. Bir bireyin kişisel eşyaları, bireyin benliğini inşa ettiği materyallerin önemli bir parçasıdır. Fakat kapatılmış bir kişinin personel

tarafından kontrol edilme kolaylığı, kişinin eşyalarının elinden alınma derecesiyle bağlantılı olarak artar. Bir akıl hastanesi koğuşunun, hastanede kalan hasta sayısında ortaya çıkan günlük değişimlere uyum göstermesini sağlayan mahareti, kuruma gelenler ve kurumdan ayrılanların kuruma herhangi bir eşyayla gelmedikleri, kurumdan herhangi bir eşyayla ayrılmadıkları ve nereye yerleştirilecekleri konusunda herhangi bir seçim hakkı olmadıkları gerçeğiyle ilişkilidir. Dahası, hastaların giysilerinin temiz ve yeni kalmasını sağlayan etkililik, herkesin kirli giysilerinin ayrım gözetmeden tek bir yığın içine koyulduğu ve yıkanmış giysilerin sahipliğe göre değil fakat yaklaşık beden ölçüsüne göre tekrar dağıtıldığı gerçeğiyle ilişkilidir. Benzer şekilde, hastane bahçesine çıkacak hastaların sıcak tutacak giysiler giymesini en hızlı biçimde sağlayan şey, hastaları, koğuşa tahsis edilmiş palto-lardan oluşan yığına doğru ilerletmektir. Bu, giysilerden birinin giyilip giyilmeyeceğine ya da hangi giysinin giyileceğine dair bir tercihe izin vermez ve koğuşa geri dönüldüğünde hastalardan, ortak kullanılan bu giysiler üzerindeki hak iddialarından aynı sağlık sebepleri yüzünden vazgeçmeleri istenir. Aşağıdaki ticari reklamın ortaya koyduğu gibi, bir giysinin yapısı estetik açıdan değil, etkililik özelinde belirlenebilir:

SEVİMLİ, SAĞLAM! ÇİTÇİTLİ, SABİT İÇ ÇAMAŞIRLI

Akıl hastaları ve zihinsel engeli olan hastalar için tasarlanmış ve kurumlar tarafından test edilmiş tulum. Açığa çıkan dürtüleri dizginler, yırtılmalara dayanıklıdır. Başın üzerinden giyilebilir. Sutyene ya da diğer iç çamaşırlarına gerek yoktur. Pantolon ağındaki çıtçıtlar tuvalet eğitimini kolaylaştırır. Hoş modeller ya da iki tonlu sıfır yaka, V ya da kare yaka. Ütülemeye gerek yoktur.¹⁴⁵

Nasıl ki kişisel eşyalar kurumsal bir işleyişin düzgün çalışmasına müdahale edebilir ve bundan dolayı ortadan kaldırılabilir, insan bedeninin parçaları da etkili bir yönetim ile çatışabilir ve bu çatışma, etkililiğin lehine çözülebilir. Kapatılmış kişilerin

¹⁴⁵ Reklam, *Mental Hospitals*, VI (1955), s. 20.

başları temiz tutulacaksa ve başın sahibinin kolayca fark edilmesi gerekiyorsa bu durumda, kişinin dış görünüşüne vereceği hasara rağmen komple saç tıraşı etkilidir. Benzer şekilde, bazı akıl hastaneleri "ısıran kişiler" in dişlerini çekmeyi, birden fazla seks partneri olan kadın hastaların rahmini ameliyatla almayı ve kronik kavgacı olan kişilere lökotomi¹⁴⁶ ameliyatı yapmayı gerekli görür. Savaş gemilerinde bir ceza biçimi olan kırbaçlama, örgütsel çıkarlar ve kişinin çıkarları arasındaki aynı meseleye işaret eder:

Donanmadaki subayların bedensel cezaları desteklerken ortaya attıkları iddialardan biri de şudur: Bedensel ceza hemen verilebilir; değerli vakti harcamaz ve mahkûma gömleği giydirildiğinde *bu*, cezanın sonudur. Oysa bedensel ceza yerine başka bir ceza verilmiş olsaydı muhtemelen bu, büyük bir zaman kaybına ve sıkıntıya yol açacak ve de denizcinin kendi önemine dair gereksiz bir fikre kapılmasına sebep olacaktı.¹⁴⁷

İnsan üzerine olan işin, kapatılmış her kişinin kendisiyle birlikte kuruma getirdiği statü ve ilişkiler yumağı yüzünden ve de kapatılmış kişiyle ilgili olarak korunması gereken insani standartlar yüzünden başka türden işlerden farklı olduğunu ortaya koymuş bulunuyorum. Bir başka farklılık, kapatılmış kişiler kurum dışına çıkma hakkına sahip olduklarında ortaya çıkar çünkü bu durumda, kişilerin sivil toplumda çıkaracakları bir sorun, kurumun bir derece sorumlu olduğu bir şey hâline gelir. Bu sorumluluk göz önüne alındığında pek çok total kurumun, kurum dışına çıkmayı uygun görmeme eğiliminde olması anlaşılabilir bir şeydir. İnsan üzerine olan işlerle diğer işler arasındaki bir başka fark ve belki de en önemli fark; tehdit, ödül ve ikna yöntemleri kullanılarak insan nesnelere talimat verilebilmesi ve bu talimatları kendi başlarına yerine getirmeleri konusunda insan nesnelere itimat edilebilmesidir. Planlanmış eylemleri gözetim olmaksızın gerçekleştirmeleri konusunda nesnelere güven duyulan zaman aralığında kuşkusuz çok şey değişecektir ancak

146 T.S.N.: Bazı akıl hastalıklarını tedavi etmek için yapılan beyin ameliyatı.

147 Melville, *a.g.e.*, s. 139.

akıl hastanelerinde, belirsiz bir süre için kapatılmış hastaların bulunduğu koğuşların toplumsal örgütlenmesinin bize gösterdiği üzere, katatonik şizofrenlerin sınırlayıcı durumunda bile azımsanmayacak bir güven mümkündür. Yalnızca en karmaşık elektronik donanım bu kapasiteye sahiptir.

İnsan materyaller hiçbir zaman cansız materyaller kadar dayanıklı olamazken, insan materyallerin tam da personelin planlarını algılama ve uygulama kapasitesi, onların, personeli cansız nesnelere kıyasla daha etkili bir şekilde engelleyebilmesini sağlar çünkü cansız nesneler kasıtlı olarak ve akıl yoluyla bizim planlarımızı bozamazlar; biz böyle bir kapasiteleri varmış gibi nesnelere bir an için tepki göstersek bile. Dolayısıyla, hapishanelerde ve akıl hastanelerinin “daha iyi” koğuşlarında gardiyanlar, kaçmaya yönelik organize çabalar için hazır olmak ve onları tuzağa düşürmeye, onlara “komplo kurmaya” ve bunun dışında da onların başını derde sokmaya yönelik teşebbüslerle sürekli olarak uğraşmak zorunda kalırlar. Kapatılmış kişinin bunları yalnızca kendine olan saygısını kazanmak ya da can sıkıntısını hafifletmek için yaptığını bilmek gardiyanın nihai kaygısını azaltmaz.¹⁴⁸ Bu açıdan bakıldığında, yaşlı ve zayıf bir akıl hastasının bile muazzam bir gücü vardır. Örneğin hasta, başparmaklarını pantolonunun ceplerinde kenetlemek gibi basit bir çareyle, hastabakıcısının onun giysilerini çıkarmaya yönelik çabalarını boşa çıkarır. Personelin kapatılmış kişilerin kaderini ilgilendiren kararları gizleme eğiliminde olmasının bir sebebi de budur; kapatılmış kişi, kendisi için planlanan en kötü şeyi bilirse kaderinin gerçeğe dönüşmesini kasıtlı olarak ve açıkça engelleyebilir. Bunu engellemek amacıyla, örneğin, şok tedavisi için hazırlanan akıl hastalarına keyifli hikâyeler anlatılabilir ve kimi zaman da hastaların tedavi edilecekleri odayı görmeleri engellenebilir.

İnsan materyalleri diğer materyallerden farklılaştıran ve dolayısıyla da özgün sorunlar ortaya koyan üçüncü şey şudur:

148 Gardiyanın çok zor olan rolü üzerine yorumlar için, bkz. McCorkle & Korn, *a.g.e.*, ss. 93-94 ve Gresham M. Sykes, “The Corruption of Authority and Rehabilitation”, *Social Forces*, XXXIV (1956), ss. 257-62.

Personel, insan materyallerden uzak durmaya çalışsa da böyle materyaller ortak duygu ve hatta duygulanım nesneleri hâline gelebilirler. Kapatılmış kişinin insan olarak görülme tehlikesi her zaman vardır. Şayet zorunluluk olarak düşünülen şeyin kapatılmış kişiye dayatılması gerekirse bu durumda, duygudaşlık kuran personel acı çekecektir. (Bu, subayların askere yazılan erlerle aralarındaki toplumsal mesafeyi koruma gerekçelerinden biridir.) Öte yandan, kural ihlali yapan bir kapatılmış kişinin personel tarafından bir insan olarak değerlendirilmesi, zarar görenin de kendinde bir ahlaki dünyaya sahip olduğu hissini personelde güçlendirebilir. Kapatılmış kişi uygun şekilde davranmadığında, makul bir varlıktan “makul” bir karşılık bekleyen personel hidetlenebilir ve küçük düşürülmüş ve kendisine meydan okunmuş gibi hissedebilir.

Kapatılmış kişilerin personelin sempatik ilgisinin nesnesi hâline gelme kapasitesi, kimi zaman total kurumlarda görülen ve ilişki döngüsü [*involvement cycle*] olarak adlandırılabilir şeyle bağlantılıdır. Kapatılmış kişilere başlangıçta toplumsal olarak mesafeli bir noktada duran personel –ki bu noktadan, söz konusu ağır yoksunluk ve kurumsal sorun kolayca fark edilemez– sonrasında, kapatılmış bazı kişilerle sıcak bir ilişki kurmaktan çekinmesi için hiçbir sebep olmadığını fark eder. Ancak bu ilişki, personeli, kapatılmış kişilerin yaptıkları şeylere maruz kalabileceği ve böylece de incinebileceği bir konuma getirir ve ayrıca, diğer çalışanların kapatılmış kişilerle aralarına koydukları mesafeyi de büyük ihtimalle tehditkâr bir seviyeye çeker. Bunun üzerine, kapatılmış kişilere yakınlık duyan personel “aldatılmış” olduğunu düşünebilir ve evrak işlerine, komite işlerine ya da diğer rutin sekretarya işlerine gömülür. Personel kapatılmış kişiyle iletişimin tehlikelerinden bir kere uzaklaştığı zaman, tedbirli olmasını gerektirecek bir sebebin olduğunu düşünmeyi bırakır ve sonrasında da iletişim kurma ve geri çekilme döngüsü tekrarlanabilir.

Personelin, kapatılmış kişilerin insanca tedavi edilmesine ilişkin belli standartları korumakla yükümlü olduğu gerçeğini,

personelin kapatılmış kişileri duygusal ilişkiye uygun nesneler, makul ve sorumluluk sahibi canlılar olarak değerlendirdiği gerçeğiyle birleştirirsek, insan üzerine olan işlerin oldukça özel zorluklarına dair bağlamı oturtmuş oluruz. Görünen odur ki, akıl hastanelerinde, çarpıcı bir şekilde kendi kişisel çıkarlarının aksine hareket eden bazı hastalar her zaman vardır. Bu hastalar, bizzat kendi kirllettikleri suyu içerler. Şükran Günü'nde ve Noel'de öyle tıka basa yerler ki, bu günlerde birkaç ülser ve tıkanmış boğaz vakasının ortaya çıkması kesin gibidir. Başları önde duvara doğru koşarlar, önemsiz bir ameliyattan sonra kendi dikişlerini koparırlar, yemek yemek için ihtiyaç duydukları ve temin edilmesi aylar süren takma dişlerini tuvalete atıp sifonu çekerler ya da görmek için ihtiyaç duydukları gözlükleri paramparça ederler. Kurum çalışanları, kendi kendine zarar vermeye yönelik olduğu gözle görülebilen bu eylemleri engellemek için hastalara karşı kaba kuvvet kullanmak zorunda kalabilir. Böylece, çalışanlar, tam da hiçbir insanın başka hiçbir insana yapmaması gereken şeyi, bir kişinin kendisine yapmasını engellemeye kalkıştıkları anda sert ve zorlayıcı olduklarına dair bir imge yaratırlar. Anlaşılabilir bir şekilde, personelin böyle zamanlarda duygularını kontrol altında tutması fazlasıyla zordur.

II

İnsan üzerine olan işlerin özel gereklilikleri personelin düzenli işini oluşturur. İşin kendisi özel bir ahlaki ortam içinde yapılır. Personel, kapatılmış kişilerin düşmanca tavırlarıyla karşılaşmak ve taleplerini karşılamakla yükümlüdür. Kapatılmış kişilerin genel olarak karşılaması gereken şey ise, kurum tarafından desteklenen rasyonel bir perspektiftir. Dolayısıyla bizim bu perspektifleri gözden geçirmemiz gerekmektedir.

Total kurumların açıkça beyan edilmiş hedefleri sayıca çok değildir: bazı ekonomik hedeflere ulaşmak, eğitim ve pratik, tıbbi veya psikiyatrik tedavi, dinî arınma, toplumu bozulmaya karşı korumak ve hapishaneler hakkında çalışan bir araştırmacının ortaya koyduğu gibi, "...yetersiz kılma, cezalandırma, caydırma ve

ıslah etme..."¹⁴⁹ Total kurumların genel olarak kendi resmî hedeflerinin oldukça uzağında oldukları büyük ölçüde fark edilir. Daha az fark edilen ise, bu resmî hedeflerin ya da tüzüklerin her birinin, takdire değer bir şekilde, bir anlam anahtarı sağlamaya uygun olduklarıdır: personelin ve kimi zaman da kapatılmış kişilerin kurumdaki her eylem gediği için getirebildikleri bir açıklama dili. Dolayısıyla, tıbbi bir referans yalnızca, ilacın dozunu ilgilendiren bir kararın alınmasını ve bu kararın anlamlı hâle getirilmesini sağlayan bir perspektif değildir; hastane yemeklerinin verileceği saatler ya da hastane çarşafını katlama şekli gibi her türlü karara açıklama getirmek için hazır bekleyen bir perspektiftir. Her resmî amaç, kendi soruşturmacıları ve kurbanları olan gevşek bir öğretiye izin verir ve görünen odur ki, kurumlarda sonuç olarak ortaya çıkan kolay yorum yapma üzerinde hiçbir doğal kontrol yoktur. Her kurum yalnızca, kendi resmî amaçlarına ulaşmak için çaba harcamak zorunda değildir. Ayrıca, otoritenin uygulanmasının bir cadı avına dönüşmemesi için her kurumun, bu amaçların peşinde dağınık bir şekilde koşmanın tiranlığından da bir şekilde korunması gerekmektedir. Hapishanelerdeki "güvenlik" hayaleti ve güvenlik adı altında gerekçelendirilen personel davranışları bu tehlikelere örnektir. Paradoksal olarak, total kurumlar önemsiz entelektüel yerler olarak görünseler de buralarda kelimelere ve sözel perspektiflere duyulan ilgi, en azından yakın zamanda, merkezî ve çoğunlukla da hararetli bir rol oynamaya başlamıştır.

Total kurumun yorumlayıcı şeması, kapatılmış kişinin total kuruma girmesiyle birlikte otomatik olarak çalışmaya başlar. Personelin düşüncesine göre kuruma giriş, kuruma giren kişinin, kurumun kuruluş amacı doğrultusunda kontrol altına alması gereken türden bir kişi olduğunun *ilk bakıştaki* [*prima facie*] kanıtıdır. Siyasi tutukluların tutulduğu bir hapishanedeki bir kişi hain olmak zorundadır. Hapishanedeki bir kişi kesinlikle yasaları ihlal etmiştir. Akıl hastanesindeki bir kişi kesinlikle hastadır.

149 D. Cressey, "Achievement of an Unstated Organizational Goal: An Observation on Prisons", *Pacific Sociological Review*, I (1958), s. 43.

Hain, suçlu ya da hasta olmayan bir kişi neden orada olsun ki?

Kapatılmış kişinin otomatik olarak tanımlanması sadece bir isim takma değil, toplumsal denetimin temel araçlarının merkezinde olan bir şeydir. Bir akıl hastanesi üzerine yapılmış erken dönem topluluk çalışmalarından biri bu konuda örnek olarak verilebilir:

Hastabakıcı kültürünün en önemli amacı hastaların kontrol edilmesini sağlamaktır: hastaların refahını hesaba katmaksızın devam ettirilmek zorunda olan bir kontrol. Bu amaç, hastaların dile getirilmiş arzuları ve istekleri söz konusu olduğunda iyice belirginleşir. Tüm bu arzu ve istekler ne kadar makul olursa olsun, ne kadar sakince açıklanırsa açıklansın ya da ne kadar kibarca ifade edilirse edilsinler, akıl hastalığının belirtileri olarak kabul edilir. Hastabakıcılar, anormalliğin normal beklenti olduğu bir ortamda normalliği hiçbir zaman kabul etmezler. Doktorlar çoğu durumda yalnızca hastabakıcıların görüşlerini desteklerler; söz konusu davranış tezahürlerinin çoğu kendilerine rapor edilse de. Doktorlar bu yolla, akıl hastalarını idare etme denetiminin kendilerinde olduğu kanısını devam ettirirler.¹⁵⁰

Kapatılmış kişilerin personelle yüz yüze temasta bulunmalarına izin verildiğinde bu temas, kapatılmış kişilerin tarafında çoğunlukla, “sızlanma” ya da istek biçimini; personel tarafında ise, geçerli olan kısıtlayıcı tedavinin meşrulaştırılması biçimini alır. Örneğin, akıl hastanelerindeki personel-hasta etkileşiminin genel yapısı böyledir. Kapatılmış kişileri kontrol etmek ve kurumu, kurumun açıkça beyan edilmiş amaçları adına savunmak zorunda olan personel, bunu mümkün kılacak, kapatılmış kişilerin hepsini kapsayacak bir tanımlama çeşidine başvurur. Personelin buradaki meselesi, cezaya uygun düşecek suçu bulmaktır.

Dahası, personelin paylaştığı ayrıcalıklar ve cezalar, hapsihanelerdeki hücre hapsinin “yapıcı meditasyon” olarak adlandırılmasında olduğu gibi, çoğunlukla, kurumun meşrulaştırılmış

150 J. Bateman & H. Dunham, “The State Mental Hospital as a Specialized Community Experience”, *American Journal of Psychiatry*, CV (1948-49), s. 446.

amaçlarını yansıtan bir dil içinde ifade edilir. Kapatılmış kişilerin ya da alt kademedeki personelin özel işi, bu ideolojik ifadeleri ayrıcalık sisteminin basit diline, bu sistemin basit dilini de ideolojik ifadelere çevirmek olur. Belknap'ın, bir akıl hastası bir kuralı ihlal ettiğinde ve cezalandırıldığında olacak olanlara dair yaptığı tartışma örnek olarak verilebilir:

Normalde bu gibi durumlarda, küstahlık, itaatsizlik ve aşırı samimiyet “aklen dengesiz” ya da “fazla uyarılmış” gibi kısmen mesleki olan terimlere dönüştürülür ve hastabakıcı tarafından doktora tıbbi durum raporu olarak sunulur. Sonrasında doktorun, hastanın koğuştaki ayrıcalıklarını resmî olarak geri alması, değiştirmesi ya da hastanın en alt gruptan baştan başlamak zorunda kalacağı başka bir koğuşa transfer edilmesine karar vermesi gerekir. Hastabakıcıların kültüründe “iyi” bir doktor, söz konusu dönüştürülmüş tıbbi terimler hakkında çok fazla soru sormayan kişidir.¹⁵¹

Kurumsal perspektif, açıkça ya da genellikle disipline tabi olmayan eylemlerde de geçerlidir. Orwell bu yüzden, kaldığı yatılı okulda, alt ıslatmanın “kirliliğin” ya da kötülüğün¹⁵² bir göstergesi olarak görüldüğünü ve benzer bir bakış açısının, fiziksel oldukları daha da açık olan rahatsızlıklar için de geçerli olduğunu ifade eder.

Kusurlu bronşlarım ve akciğerimde yıllar sonra fark edilmiş bir lezyon vardı. Bu yüzden, yalnızca kronik bir öksürükten muzdarip olmakla kalmıyordum; koşmak da bana acı veriyordu. Ancak, “hırıltı” ya da “göğüs kafesi rahatsızlığı” olarak adlandırılan şeye o zamanlarda ya hayal ürünü tanısı konulurdu ya da aslında fazla yemek yemenin sebep olduğu ahlaki bir rahatsızlık gözüyle bakılırdı. Sandalyemin arkasında duran [müdür] Sim, onaylamayan bir ifadeyle, “sürekli olarak tıka basa yemek yiyorsun, bu yüzden de bir akordeon gibi hırılıyorsun” derdi.¹⁵³

Çin'deki “beyin yıkama” kamplarının, mahkûmun geçmişin-

151 Belknap, *a.g.e.*, s. 170.

152 Orwell, *a.g.e.*, ss. 506-9.

153 *A.g.e.*, s. 521.

deki zararsız günlük olayları karşıdevrimci eylemin belirtilerine dönüştürerek bu yorumlayıcı süreci uç bir noktaya taşıdığı iddia edilir.¹⁵⁴

Suçluyu, suçun ahlaki sorumluluğundan azade tutan akıl hastalığına psikiyatrik bakış; suçu ve karşıdevrimci faaliyeti ise ortamla ilişkili olarak değerlendirme mevcut olsa da, total kurumlar bu çeşit bir belirlenimciliği çok az kabul ederler. Kapatılmış kişilerin, kontrol edilebilir bir şekilde *kendi kendilerini idare etmelerine* imkân tanınması gerekir. Bunun teşvik edilmesi için, arzu edilen ve edilmeyen davranışlar, kişisel iradeden ve kapatılmış bireyin karakterinden kaynaklanan ve de kişinin bizzat kendisinin bu konuda bir şeyler yapabileceği davranışlar olarak tanımlanmalıdır. Kısacası, her bir kurumsal perspektif kişisel bir ahlak içerir ve her bir total kurumda ahlaklı yaşamın işlevselci versiyonuna yakın bir şeyin ufak çapta ortaya çıkışını görebiliriz.

Kapatılmış kişinin davranışının kurumun ilan edilmiş perspektifine uygun düşen ahlaki terimlere dönüştürülmesi, insan karakterine ilişkin bazı geniş ön varsayımları zorunlu olarak içerir. Personelin sorumlu olduğu kapatılmış kişiler ve bu kişilere uygulanması gereken işlem göz önüne alındığında personel, insan doğasına ilişkin bir teori olarak düşünülebilecek şeyi geliştirme eğilimi gösterir. Bu teori kurumsal perspektifin örtük bir parçası olarak faaliyetleri rasyonelleştirir; kapatılmış kişilerle olan toplumsal mesafeyi ve bu kişilere yönelik basmakalıp bakış açısını devam ettirecek, hemen göze çarpmayan araçlar sağlar ve onlarla yapılan anlaşmayı meşrulaştırır.¹⁵⁵ Teori genel anlamda,

154 Örneğin bkz. R. Lifton, "Thought Reform" of Western Civilians in Chinese Communist Prisons", *Psychiatry*, XIX (1956), özellikle ss. 182-84.

155 Bunu Everett C. Hughes'un, Wiese'nin *Spätlese* üzerine yaptığı değerlendirmeden türettim (*American Journal of Sociology*, LXI (1955), s. 182). Benzer bir alan, güncel bir antropoloji terimi olan "etnopsikoloji" altında karşılık bulmaktadır. Buradaki istisna, terimin kullanıldığı birimin kurum değil kültür olmasıdır. Kuruma kapatılmış kişilerin de, kısmen personelin benimsediği teoriyi devralarak kısmen de karşı atağa geçip kendi teorilerini geliştirerek, insan doğası hakkında bir teoriye sahip oldukları eklenmelidir. Bu mesele hakkında ve de mahkûmlar tarafından gelişti-

kapatılmış kişi davranışının “iyi” ve “kötü” ihtimallerini, kargaşanın aldığı formları, ayrıcalıkların ve cezaların eğitici değerini ve personelle kapatılmış kişiler arasındaki “temel” farkı içerir. Orduda subayların, ateş altındaki erlerin itaatiyle disiplin arasındaki ilişkiye, erlere özgü niteliklere, erlerin “kırılma noktası”na ve akıl hastalığıyla hasta rolü yapma arasındaki farka dair teorileri vardır. Eski bir subayın subaylardan beklenen ahlaki nitelikleri listelerken ortaya koyduğu gibi, subaylar, kendi doğalarına ilişkin belli bir kavrayış geliştirmeleri yönünde eğitilirler:

Eğitimin önemli bir kısmı, kaçınılmaz olarak fiziksel zindeliği artırmak için tasarlanmış olsa da bir subayın, zinde olsun olmasın, düşüp ölene ya da bilincini kaybedene kadar fiziksel yetersizliği asla kabul etmemesini sağlayacak gurura (ya da “cesarete”) her zaman sahip olması gerektiğine dair güçlü bir inanç da vardı. Oldukça önemli olan bu inanç, hem doğası hem de yoğunluğu itibarıyla mistikti. Dersin sonunda yapılan sakatlayıcı bir egzersiz esnasında iki ya da üç subay, vücudun herhangi bir yerinde su toplanmasından ya da diğer hafif rahatsızlıklardan şikâyet ederek sıradan çıktı. Medeni ve rahatına düşkün baş eğitmen, subayları açıkça fırçaladı; bir subayın basitçe sıradan çıkamayacağını ve çıkmayacağını söyledi. En azından irade gücü subayın sonsuza kadar devam etmesini sağlamalıydı; bu bir “cesaret” meselesiydi. Dile getirilmeyen bir ima vardı: [Erlerden oluşan] diğer sıralar, çoğunlukla daha kuvvetli olsalar dahi bozulabileceği ve bozulduğu için, subay daha üst bir sınıfa mensuptu. Sonrasında, subayların, erden beklenenlere benzeyen şeyler için az da olsa idman yapmak ya da hazırlanmak zorunda kalmaksızın fiziksel başarı sağlayabildiklerine ya da fiziksel zorluklara dayanabildiklerine dair bir görüşün subaylar arasında kabul gördüğünü fark ettim. Örneğin, subaylar fiziksel talim yapmıyorlardı. Subayların fiziksel talime ihtiyaçları yoktu. Onlar subaydı ve bir sanatoryumdan ya da bir genelevden çıkıp doğrudan savaş alanına ayak basmış olsalardı da sonuna dek dayanabilirlerdi.¹⁵⁶

rilmiş “ispiyoncu” kavramının çok ilginç bir tanımı için bkz. McCleery, *a.g.e.*, ss. 14-15.

156 Simon Raven, “Perish by the Sword”, *Encounter*, XII (Mayıs 1959), ss. 38-39.

Hapishanelerde, suçu psikiyatrik ve ahlaki zayıflık olarak ele alan teoriler arasında hâlihazırda bir çatışma olduğunu görürüz. Rahibe manastırlarında, kusurlarla mücadele etmenin yollarına dair teorilere rastlarız. Akıl hastaneleri burada ön plana çıkar çünkü personel, kendisini insan doğasının bilgisi konusunda açıkça uzman olarak tanıtır, bu akıl temelinde tanı koyar ve reçete yazar. Bundan dolayı, psikiyatri hakkındaki standart ders kitaplarında, insan doğasının “mahiyeti” hakkında cezbedici şekilde açık formülleştirmeler ortaya koyan “psikodinami” ve “psikopatoloji” üzerine bölümler vardır.¹⁵⁷

Pek çok total kurumda, insan doğası hakkındaki teorinin önemli bir parçası; kişi kuruma yeni geldiğinde, personele aşırı saygı gösterecek hâle getirebilirse sonrasında kişinin idare edilebilir olacağı, başlangıçtaki taleplere rıza göstermesi sağlanarak kişinin “direncinin” bir şekilde kırılacağı ya da “ruh hâlinin” bozulacağı inancıdır. (Daha önce tartışılan irade kırıcı törenlerin ve hoş geldin pratiklerinin bir gerekçesi de budur.) Hiç kuşku yok ki, kapatılmış kişiler de benzer bir insan doğası teorisini kabul ettiklerinde personelin karakterle ilgili görüşleri onaylanmış olacaktır. Kore Savaşı’nda esir alınmış Amerikalı askerî personelin davranışları hakkında yapılmış yakın zamanlı çalışmalar bu konuda örnek olarak verilebilir. Amerika’da, bir kişinin bir kere “kırılma noktası”na getirildikten sonra hiçbir suretle herhangi bir direnç gösteremeyeceğine dair geçerli bir inanış vardır. Görünüşe göre, zayıf düşmenin tehlikeleri hakkındaki eğitim yönergeleriyle pekiştirilen insan doğasına bu tip bir bakış, bazı mahkûmların az da olsa taviz verir vermez direnç göstermekten vazgeçmelerine yol açar.¹⁵⁸

157 Bir kurumun insan doğası hakkındaki teorisinin kuşatıcı karakteri, mevcut durumda ilerici psikiyatrik kurumlarda çok iyi ifade edilmektedir. Aslında kapatılmış kişileri idare etmek için geliştirilen teoriler personel için de geçerli olmaya başlamıştır. Öyle ki alt kademelerdeki personel, cezasını grup terapisiyle ve üst düzey personel ise bireysel psikanalizle ödemek zorundadır. Hatta danışman sosyolog terapistleri, bir bütün olarak kurum için işe almaya yönelik bir hareket de vardır.

158 Bkz. Albert Biderman tarafından yazılan faydalı bir makale, “Social-

İnsan doğası teorisi kuşkusuz, total bir kurum tarafından sunulan yorumlayıcı şemanın yalnızca bir boyutudur. Kurumsal perspektiflerin kapsadığı bir başka alan, çalışmadır. Dışarıda, iş genellikle ücret, kâr ya da prestij için yapıldığından, bu saiklerin ortadan kaldırılması, eylemlerle ilgili belli yorumların ortadan kaldırılması anlamına gelir ve yeni yorumlar gerektirir. Akıl hastanelerinde resmî olarak “endüstriyel terapi” ve “çalışma terapisi” olarak bilinen şeyler vardır. Hastalar, genellikle yaprakları toplamak, yemek servisi yapmak, çamaşırhanede çalışmak ve yerleri yıkamak gibi ortalama işlerde çalıştırılırlar. Bu işlerin mahiyeti kurumun işle ilgili ihtiyaçlarından kaynaklansa da hastaya sunulan gerekçe, söz konusu işlerin, toplumda tekrar yaşamayı öğrenme konusunda hastaya fayda sağlayacağı ve hastanın bu işlerin üstesinden gelme konusundaki kapasitesinin ve istekliliğinin, iyileşmenin bir kanıtı olarak kabul edileceğidir.¹⁵⁹ Hastanın bizzat kendisi çalışmayı bu çerçevede algılayabilir. Çalışmanın anlamını tekrar tanımlama sürecinin bir benzeri, bir Poor Clare rahibesinin yorumlarının ortaya koyduğu gibi, dinî kurumlarda da görülür:

İtaat ederek yaşamının mucizelerinden bir tanesi de budur. Eğer itaat ediyorsanız hiç kimse sizin yaptığınızdan daha önemli bir şey yapmıyordur. Bir süpürge, bir kalem ve bir iğnenin hepsi Tanrı için aynıdır. Tanrı için, rahibeler için ve tüm dünya için sonsuz fark yaratan, onları kullanan elin itaati ve onları tutan rahibenin kalbindeki aşktır.¹⁶⁰

Psychological Needs and “Involuntary” Behavior as Illustrated by Compliance in Interrogation”, *Sociometry*, XXIII (1960), ss. 120-47.

159 Söz konusu “terapiler”i fazla alaycı bir şekilde değerlendirmek oldukça yanlış olacaktır. Örneğin, çamaşırhanede ya da ayakkabı tamircisinde çalışmanın kendi ritmi vardır ve çalışma çoğunlukla, hastaneden ziyade kendi ticaretleriyle daha yakından ilişkili olan bireyler tarafından yürütülür. Bu nedenle, bu işlere harcanan zaman karanlık ve sessiz koğuştaki geçirilen zamandan sıklıkla çok daha keyiflidir. Dahası, hastaları “faydalı” işlerde çalıştırmak toplumumuzda o kadar cazip bir olasılıktır ki ayakkabı tamir ya da yatak yapım atölyeleri gibi işletmeler, en azından bir süre için, kuruma maliyeti düşük olacak şekilde muhafaza edilir.

160 Sister Mary Francis, P.C., *A Right to be Merry* (New York: Sheed and

Sıradan insanlar, insan tarafından yapılan yasalara ve olağan sınırlamalara uymak zorundadırlar. Derin düşüncelere dalmış rahibeler ise, Tanrı'dan esinlenilerek yapılmış manastır yasalarına uymayı özgürce seçerler. Daktilosuna vuran kız bunu para için yapıyor olabilir ve bırakmayı diliyor olabilir. Manastırın avlusunu süpüren Poor Clare bunu Tanrı için yapar ve belirlenen zamanda avluyu süpürmeyi dünyadaki herhangi bir işe tercih eder.¹⁶¹

Ticari kurumlarda, kâr ya da tasarruf gibi fazlasıyla kurumsallaşmış saiklerin peşine saplantılı bir şekilde düşülse de,¹⁶² bu saikler ve örtük biçimde ifade edilen referans sistemi diğer yorumlama çeşitlerini engelleyecek şekilde çalışabilir. Bununla birlikte, toplumda geçerli olan alışlageldik mantıklı açıklamalara başvurulmadığında bu alan, her çeşitten yorumlayıcı kaçışlara ve aşırılıklara, sonuç itibarıyla da yeni tiranlık biçimlerine tehlikeli bir şekilde açık hâle gelir.

Kurumsal perspektifler hakkında son bir şey söylemek istiyorum. Kapatılmış kişilerin kontrolü genel olarak, insani teknik hizmetleri gerektiren kurumun ideal amaçları ya da işlevleri bakımından rasyonelleştirilir. Bu hizmetleri vermek için ve hatta kapatılmış kişileri bu hizmet için kurumun dışına yollama ihtiyacını ortadan kaldırmak için bile olsa profesyoneller işe alınır. Örneğin, "keşişlerin dışarı çıkması ruhları için sağlıksız olacağından, kurumdan çıkmaları akıllıca olmayacaktır".¹⁶³ Kuruma bu bağlamda katılan profesyoneller, muhtemelen, işlerini gereğince yapamadıklarını ve ayrıcalık sistemine profesyonel bir meşruiyet katmak üzere kullanılan "esirler" olduklarını düşü-

Ward, 1956), s. 108.

161 *A.g.e.*, s. 99. Yoksulluğa farklı bir anlam yüklemek kuşkusuz dini hayattaki temel bir stratejidir. Sadeliğe dair idealler radikal siyasi ve askeri gruplar tarafından da benimsenmiştir. Hâlihazırda beatnikler yoksulluk göstergelerine özel bir anlam atfetmektedirler.

162 Bu yorumlayıcı yayılmanın ve yoğunluğun iyi bir temsili, Bernard Malamud'un, küçük bir bakkaldaki işletme sorunları hakkındaki romanında verilir (*The Assistant*, New York: New American Library, 1958).

163 *The Holy Rule of Saint Benedict*, Bölüm 66.

nerek tatmin olmayacaklardır. Görünen odur ki bu, klasik bir haykırııştır.¹⁶⁴ Birçok akıl hastanesinde, psikoterapi yapabilmek için hastaneden ayrıldığını söyleyen hoşnutsuz psikiyatristlere dair kayıtlar vardır. Grup psikoterapisi, psikodrama ya da sanat terapisi gibi özel bir psikiyatri hizmeti, çoğu kez üst düzey hastane yönetiminden gelen önemli bir destekle verilir. Sonrasında ilgi yavaş yavaş başka bir yere kaydırılır ve sorumlu profesyonel, işinin aşama aşama bir tür halkla ilişkiler işine dönüştürüldüğünü fark eder. Profesyonelin verdiği terapi yalnızca ziyaretçiler kuruma geldiğinde ve üst düzey yönetim, verilen hizmetlerin ne kadar modern ve eksiksiz olduğunu göstermekle ilgilendiğinde desteklenir.

Kuşkusuz, profesyoneller grubu, kurumun resmî amaçlarıyla kısmen zor bir ilişki içinde gruplandırılacak tek personel değildir. Kapatılmış kişilerle sürekli temas hâlinde olan personelden kişiler de, itaat etmeleri için kapatılmış kişilere baskı yapmak zorunda kaldıklarını, aynı zamanda insani standartların sağlandığı ve kurumun rasyonel hedeflerinin gerçekleştirildiği izlenimini vererek çelişkili bir iş yaptıklarını düşünebilirler.

164 Örneğin Harvey Powelson & Reinhard B. Bendix, "Psychiatry in Prison", *Psychiatry*, XIV (1951), ss. 73-86 ve Waldo W. Burchard, "Role of Conflicts of Military Chaplains", *American Sociological Review*, XIX (1954), ss. 528-35.

KURUMSAL SEREMONİLER

Total kurumları, kapatılmış kişilerin bakış açısından ve kısaca da personelin bakış açısından tanımladım. Her bir bakış açısı diğer grubun imgesine elzem bir öge olarak sahiptir. Var olan bu öteki imgesi, ötekinin duygularını paylaşarak ötekiyle özdeşlik kurmaya nadiren yol açan türdendir. Daha önce tarif edilen, güvenilir kişi rolü üstlenen ve ciddi bir şekilde “mütecavizle özdeşleşen” kapatılmış kişiler açısından belki bir istisna söz konusudur. Personel-kapatılmış kişi çizgisi boyunca alışılmadık yakınlıklar ve ilişkiler ortaya çıktığı zaman, bunu ilişki döngülerinin takip edeceğini, her türden uygunsuz yansımaların ortaya çıkacağını,¹⁶⁵ buna, total kurumlar içinde enstest tabusunun etkin olduğu izlenimini yeniden veren, otoritenin ve toplumsal mesafenin altüst edilmesinin eşlik edeceğini biliriz.

Personel-kapatılmış kişi çizgisini geçen yasa dışı ve tartışmaya açık “kişisel” bağlara ek olarak, personelle kapatılmış kişiler arasında ikinci bir düzensiz ilişki tipi ortaya çıkar. Personel, kapatılmış kişilerin aksine, hayatının bazı yönlerini –bunlar kurum

165 Bkz. E. Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (New York: Anchor Books, 1959), ss. 200-4 [Türkçesi: *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, çev. Barış Cezar, İstanbul: Metis, 2014]; McCorkle & Korn, *a.g.e.*, ss. 93-94. Bu mesele hakkında önemli bir çalışma için bkz. Alfred H. Stanton & Morris S. Schwartz, “The Management of a Type of Institutional Participation in Mental Illness,” *Psychiatry*, XII (1949), ss. 12-26.

alanı içinde ya da yakınında konumlandırılmış olsalar dahi— kurumdan ayrı tutar. Aynı zamanda, kapatılmış kişilerin çalışma saatlerinin kendileri için çok az değerli olduğu ve personelin takdirine bağlı olduğu görülür. Görünen odur ki, bu şartlar altında rol ayrımının devam ettirilmesi zor olur ve kapatılmış kişiler kendilerini, personele bahçıvanlık, ev boyama, ev temizleme ve çocuk bakma gibi sıradan kişisel hizmetleri verirken bulurlar. Bu hizmetler kurumun resmî referans sisteminin parçası olmadıkları için, personel, hizmetçilerini kısmen dikkate almaya mecbur kalır ve onlarla arasındaki alışıldık mesafeyi koruyamaz. Kurumsal yaşamın olağan kısıtlamaları, personel-kapatılmış kişi çizgisini bu şekilde yarıp geçtiği için kapatılmış kişileri genellikle çok mutlu eder. Lawrence bu konuda askeriyeden bir örnek verir:

Başçavuş, sıradaki bitkin son eri, karısının evine yollayarak ve karısı alışveriş yaparken şömineyi yakmasını ve çocuklarla ilgilenmesini isteyerek görevi kötüye kullanma örneği sergiledi. Canına tak ettiği için başçavuşun çocuğunu kolayca affeden Garner, "bana kalın bir dilim reçelli turta verdi, gerçekten verdi" diye böbürlendi.¹⁶⁶

Öyle görünüyor ki, çizgiyi geçmenin söz konusu rastlantısal yollarına ek olarak her total kurum, kendiliğinden ya da taklitte, bir dizi kurumsallaşmış pratik de geliştirir. Personel ve kapatılmış kişiler bu pratikler aracılığıyla, ötekinin kısmen olumlu bir imgesine sahip olmalarına yetecek kadar birbirine yakınlaşır ve ötekinin durumuyla anlayışlı bir şekilde özdeşlik kurarlar. Bu pratikler iki düzey arasındaki farklılıklardan ziyade birlik, dayanışma ve kuruma ortak bağlılığı ifade eder.

Kurumsallaşmış bir araya gelişler, şeklen, kapatılmış kişi-per-

¹⁶⁶ Lawrence, *a.g.e.*, s. 40. Toplama kampı örneği için bkz. Kogon, *a.g.e.*, s. 84-86. Burada eklenmesi gereken bir özellik de bazı total kurumlarda, özellikle de gemilerde bu kişisel hizmetlerin, taraflardan birinin kurallara uygun sorumluluklarının parçası olarak meşrulaştırılabileceğidir. Aynı şey Britanya ordusundaki emir eri rolü için de geçerlidir. Ancak böyle istisnai durumlarda, personelin hayatının resmi olmayan parçası sınırlı kalabilir.

sonel ilişkisini yöneten formalitelerden ve iş odaklılıktan kurulmayla ve alışlageldik emir komuta zincirinin yumuşamasıyla karakterize edilir. Katılım, çoğu zaman kısmen isteğe bağlıdır. Alışlageldik roller göz önüne alındığında bu faaliyetler “rolden muaf olma”yı temsil ederler.¹⁶⁷ Şüphesiz, kapatılmış kişiyle personel arasındaki mesafenin her yere nüfuz eden etkisi dikkate alındığında, dayanışmayı dışa vuracak bir doğrultuda ortaya çıkacak herhangi bir değişim otomatik olarak bir rolden muaf olmayı temsil eder. Bu bir araya gelişlerin pek çok işlevi üzerine spekülasyon yapmak mümkündür. Ancak açıklamalar, bu pratiklerin her türden total kurumda ve buna en uygun bağlamlarda ortaya çıkmaya devam etmesini sağlayan yoldan çok daha az anlamlı görünmektedir. Bir kişi bu pratiklerin, zor rastlansa dahi çok iyi gerekçelerinin olması gerektiğini düşünür.

Kurumsal seremonilerin en yaygın biçimi, genellikle haftalık gazete ya da aylık dergi şeklindeki yayın mecralarıdır. Bu yayınlara katkıda bulunacaklar genellikle, kapatılmış kişiler arasından seçilir. Bu, kapatılmış kişilere görece yakın davranan ancak diğer görevlilere de güvenilir bir şekilde sadık olan bir personel, kişilere nezaret ederken ve sansür uygularken bir çeşit sahte hiyerarşiye yol açar. Yazılı içerik, kurumun etrafına bir çember çizecek ve genel gerçekliğin vurgusunu kurum içindeki dünyaya yayacak niteliktedir.

Yayınlarda iki çeşit malzemeden söz edilebilir. İlki, “yerel haberler”dir. Bu, kurum üyelerinin, özellikle de üst düzey ya da tanınmış çalışanların yaş günleri, terfileri, seyahatleri ve ölümleri gibi “kişisel” olaylara atfın yanı sıra, yakın zamanlı kurumsal seremoniler hakkındaki haberleri de içerir. Bu içerik, tebrik eden ya da başsağlığı dileyen bir niteliktedir ve muhtemelen tüm kuruma, kurumun tek tek üyelerin yaşamlarına duyduğu sempatik ilgiyi ifade eder. Bu noktada, rol ayrımının ilginç bir yönünü fark

¹⁶⁷ Bu terim Everett C. Hughes tarafından önerilmiş ve Joseph Gusfield tarafından yazılan “Social Control and Institutional Catharsis” isimli yayımlanmamış makalede kullanılmıştır.

ederiz. Bir üyenin kurumla ilişkili rolleri (örneğin doktor), üyeyi diğer tüm üye kategorilerinden (örneğin hastabakıcılar ve hastalardan) ayrı tutma eğiliminde olduğu için, bu roller kurumsal dayanışmayı ifade edecek bir araç olarak kullanılamaz. Bunun yerine, kurumla ilişkili olmayan rollerin, özellikle de –tüm kategoriler için mümkün olmasa da– hayal edilebilir olan ebeveyn ve eş gibi rollerin kullanılması yönünde bir eğilim vardır.

İkincisi, editoryal bir görüşü yansıtan malzemedir. Bu, dış dünyadan, kuruma kapatılmış kişilerin ve geçmişte kapatılmış kişilerin toplumsal ve yasal statüleri hakkında, uygun bir yorumla birlikte verilen haberleri, orijinal metinleri, kısa öyküleri ve şiirleri ve başyazıları kapsar. Yazma işi, kapatılmış kişiler tarafından yapılır ama kurumun işlevleri hakkındaki resmî görüşü, personelin insan doğası teorisini, kapatılmış kişi-personel ilişkisinin idealleştirilmiş bir örneğini ve ideal bir dönüştürülmüş kişinin takınacağı tavrı, kısacası kurumsal çizgiyi yansıtır.

Bununla birlikte, yayın organı güzel bir dengenin hassaslığı içinde ayakta kalır. Personel kendisiyle mülakat yapılmasına, hakkında yazı yazılmasına ve yazılanların kapatılmış kişiler tarafından okunmasına izin verir. Böylece, yazarların ve okuyucuların az da olsa denetimi altına girer. Aynı zamanda, kapatılmış kişilere, resmî dilin ve çizginin üstesinden, eğitimden kaynaklı bir yetkinlikle gelecek kadar ileri bir yerde olduklarını gösterme fırsatı verilir.¹⁶⁸ Öte yandan, yayın organına katkıda bulunanlar, resmî ideolojiyi kapatılmış kişiler için kapatılmış kişilerle ortaya koyarak, resmî ideolojiyi takip edeceklerinin garantisini verirler. İlginçtir ki, personelle bu sözleşmeyi yapan kapatılmış kişiler karşı değerleri ve davranış biçimlerini onaylamaya çoğu zaman son vermezler. Sansürcülerin izin verebileceği türden açık kurum eleştirisini her türlü yaparlar, eleştirilerini dolambaçlı ya da imalı yazılar veya iğneli karikatürler aracılığıyla dile getirirler, ar-

168 Kapatılmış kişiler tarafından yazılan, pek çok hapis hanede ve akıl hastanesinde dolaşımında olan bilimsel, hukuka uygun dilekçeler de aynı işlevi görürler.

kadaşlarıyla birlikteyken kendi katkılarına dair kinik bir görüşü benimserler, yazmanın “yumuşak” bir iş ortamı veya kurumdan salıverilme tavsiyeleri almak için uygun bir araç temin ettiğini iddia ederler.

Yayın organları bir süredir var olan alışlageldik biçimler olsalar da, rolden muaf olmanın kısmen benzer bir biçimi olarak, total kurumlarda yakın dönemde ortaya çıkmışlardır. Burada, “kendi kendini yönetme”nin ve “grup terapisi”nin farklı biçimlerini kastediyorum. Genel olarak, kapatılmış kişiler sözlerini söylerler ve personelin cana yakın davranan bir üyesi de gözetim işini yapar. Bir kez daha, kapatılmış kişilerle personel arasında bir çeşit mücadele mevzubahis olur. Kapatılmış kişilere, görece “yapılandırılmamış” ya da eşitlikçi bir ortamda biraz zaman geçirme ayrıcalığı ve hatta şikâyetleri dile getirme hakkı verilir. Buna karşılık, kapatılmış kişilerden, karşı değerlere ve davranış biçimlerine daha az bağlı ve personelin onlar için tanımladığı benlik için ideal olana daha fazla açık olmaları beklenir.

Kapatılmış kişilerin, sıkıntılarını tartışırken ya da açığa vururken personelin resmi dilini kullanması ve dünya görüşünü benimsemesi personel için karma bir lütuftur. Kapatılmış kişiler, personelin kurumu rasyonelleştirmesini manipüle edebilir ve bu yolla iki grup arasındaki toplumsal mesafeyi tehdit edebilirler. Bu nedenle, akıl hastanelerinde birbirleriyle ya da hastalarla konuşurken stereotipleşmiş psikiyatri terminolojisini kullanan fakat hastaları, “entelektüel” oldukları ve bu dili kullanırken sorunları geçıştirdikleri için azarlayan ilgi çekici bir personel olgusuna rastlarız. Kurumsal rolden muaf olmanın grup terapisi biçimine dair ayırt edici olan şey, belki de, akademik alana yönelmiş profesyonellerin bu konuya ilgi duymalarıdır. Öyle ki, total kurumların bu yönü hakkında yapılan çalışmalar diğer birçok yönü hakkında yapılanlardan zaten daha fazladır.

Kurumsal seremonilerin kısmen değişik bir tipine personelin ve kapatılmış kişilerin, birlikte yemek yemek, oyun oynamak ya

da dans etmek gibi standart sosyalleşme biçimleriyle “kaynaştığı”, her yıl yapılan (bazen de yılda birden fazla kez yapılan) partilerde rastlarız. Personel ve kapatılmış kişiler böyle zamanlarda kast çizgisi boyunca “alışılmışın dışına çıkma” iznine sahip olurlar ve toplumsal temas cinsel temas aracılığıyla da ifade edilebilir.¹⁶⁹ Bu serbestlik bazı durumlarda geleneksel rollerin tersine çevrilmesi noktasına doğru genişletilebilir; personel, kapatılmış kişilere yemek servisi yapar ve diğer önemsiz hizmetleri verir.¹⁷⁰

Total kurumlarda yılda bir kez yapılan partiyle çoğu kez ilişkilendirilen şey Noel kutlamasıdır. Kapatılmış kişiler yılda bir kez, kısmen personel tarafından temin edilen ve kolayca kaldırılabilen süslerle kurumu süslerler. Böylece, kurumsal evreni odalarından, aynen kendilerine sunulan iyi yemekle onu masalarından uzaklaştırdıkları gibi uzaklaştırırlar. Küçük hediyeler, kapatılmış kişiler arasında dağıtılır ve bazı şeyler hoş görülür, bazı çalışma sorumlulukları iptal edilir, ziyaretçi saati arttırılabilir ve kurumdan ayrılma üzerindeki kısıtlamalar azaltılabilir. Genel itibarıyla, kuruma kapatılmış kişiler için kurumsal hayatın sertliği bir günlüğüne hafifletilir. Bir Britanya hapisanesinden örnek verilebilir:

Yetkililer bizi neşelendirmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Noel sabahı mısır gevreği, sosis, domuz pastırması, fasulye, kızarmış ekmek, margarin, ekmek ve reçelden oluşan bir kahvaltı sofrasına oturduk. Öğlen domuz rostosu, Noel pudin-

169 Kuşkusuz, total olmayan kurumlarda görülen “ofis partisi” de benzer dinamiklere sahiptir ve şüphesiz ki yorum yapılmasına ilk sebep olan bu kurumlar olmuştur. Örneğin bkz. Gusfield, *a.g.e.* Bu konuya dair en iyi açıklamalar hâlâ kurmaca öykülerde bulunur. Örneğin bkz. Nigel Balchin’in *Private Interests* adlı kitabındaki fabrika partisi tasviri (Boston: Houghton-Mifflin, 1953), ss. 47-71; Angus Wilson’un *The Wrong Set* içinde bulunan “Saturnalia” adlı kısa öyküsünde yaptığı otel personeli-otel müşterisi partisi tasviri (New York: William Morrow, 1950), ss. 68-89; J. Kerkhoff’un yorumuyla bir akıl hastanesindeki yıllık parti, *a.g.e.*, ss. 224-25.

170 Bkz. Max Gluckman, *Custom and Conflict in Africa* (Glencoe, Ill: The Free Press, 1955), Bölüm 5, “The Licence in Ritual”, ss. 109-36.

gi ve kahve; akşam yemeğinde de her gece verdikleri bir kupa kakao yerine turta ve kahve verdiler.

Koridorlar kâğıt şeritlerle, balonlarla ve çanlarla süslenmişti ve her bir koridorun kendi Noel ağacı vardı. Spor salonunda ekstra film gösterimleri yapıldı. İki görevli bana sigara ikram etti. Bazı kutlama telgrafları göndermeme ve almama izin verildi ve hapishaneye girdiğimden beri ilk kez içmek için yeterince sigaram oldu.¹⁷¹

Amerika'da; Paskalya'da, Dört Temmuz'da, Cadılar Bayramı'nda ve Şükran Günü'nde Noel kutlamalarının daha hafifletilmiş bir örneği görülebilir.

Yılda bir kez yapılan partiyle ve Noel kutlamalarıyla sık sık ilişkilendirilen ilginç bir kurumsal seremoni de kurumsal tiyatrodur.¹⁷² Oyuncular genellikle, kapatılmış kişilerdir ve sahneye koyulan oyunların yönetmenleri personelden kişilerdir ancak "karışık" rol dağılımları da zaman zaman görülür. Yazarlar, ister personelden kişiler isterse de kapatılmış kişiler olsun genellikle kurum üyeleridir. Bu nedenle, sahneye koyulan oyun kuruma özel atıflarla doludur ve herkese açık bu biçimin kişiye özel kullanımıyla, kurum içindeki olaylara dair özel bir gerçeklik duygusunu açığa vurur. Sunulan şey çoğu zaman, kurumun tanınmış üyelerini, özellikle de üst kademelerdeki personeli hicveden satirik dokundurmalarından oluşur.¹⁷³ Eğer kapatılmış kişilerin cinsiyeti sık sık görüldüğü üzere aynı ise, bazı oyuncuların diğer cinsiyete mensup üyelerin kostümü ve de onların hicvedilmiş rolleri içinde performans sergilemesi muhtemeldir. İznin sınırları sık sık sınanır. Mizahın sınırları, personelden bazı kişilerin tolerans göstermek isteyeceğinden biraz daha fazla geniştir. Mel-

171 Heckstall-Smith, *a.g.e.*, s. 199. Ayrıca, bkz. McCreery (Hassler, *a.g.e.* içinde, s. 157). Bir akıl hastanesinde tatil izni için bkz. Kerkhoff, *a.g.e.*, ss. 185, 256. Bir savaş gemisindeki tatil izni için bkz. Melville, *a.g.e.*, ss. 95-96.

172 Örneğin bkz. hapishane örneği, Norman, *a.g.e.*, ss. 69-70.

173 Gardiyanları ve hapishane müdürünü hicveden mahkûmlara dair bir örnek için bkz. Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, ss. 110-11.

ville, gemide oynanan bir tiyatro oyunu sırasında ve oyunun hemen sonrasında disiplinin gevşemesine dair yorum yaparken şunları söyler:

Ve burada Beyaz Ceket biraz ahlak dersi vermelidir. Jack Chase gibi önemsiz bir denizciyi alkışlarken, *insanların* arasına karışmış bir dizi silah subayının alışılmadık görüntüsü o anda çok hoşuma gitti. Her ne olursa olsun, bu subayları, bizimle olan insani kardeşliklerini kabullenirken görmek hoş bir şey. Benim benzersiz Jack'imın çoğu meziyetine gösterdikleri candan beğeniyi gözlemlemek hoş bir şey. Ah! Onlar her yönden soylu arkadaşlar ve bilmiyorum ama düşüncelerimde onlara zaman zaman haksızlık etmişim.¹⁷⁴

Satirik skeçlerin yanında, muhtemelen daha iyi olan şimdiki zamanla bir kıyas niteliğinde, benzer total kurumların kötü tarihsel geçmişlerini anlatan dramatik gösterimler de olabilir.¹⁷⁵ Personel ve kapatılmış kişiler ortam olarak çok kez ayrılmış olsalar da gösterimlerin izleyicisi hem kapatılmış kişiler hem de personeldir ve bazı durumlarda yabancıların da gösterimlere gelmesine izin verilir.

Kurumsal tiyatro oyununun kimi zaman yabancı izleyicilerin

174 Melville, *a.g.e.*, s. 101 (İtalikler orijinal.) Melville bunun üstüne, rolden muaf oluştan kısa bir süre sonra subayların her zamanki sertliklerine geri döndükleri, "güverte subayı yüzlerini takınma" kapasitesine sahip oldukları şeklinde keskin yorumları yapar. Ayrıca bkz. Kerkhoff, *a.g.e.*, s. 229 ve Heckstall-Smith, *a.g.e.*, ss. 195-99.

175 "Önce"nin de "sonra"nın da gerçeklerle çok fazla ilişkili olmasına gerek yoktur çünkü her bir uyarılmanın amacı bir durumu ölçmek değil, açıklığa kavuşturmadır. Her hâlükârda, "geçmiş", şimdiki zamana benzerliği yüzünden kurnazca sunulabilir. İyi koşullarda kalan akıl hastalarının, gelişmemiş akıl hastanelerinde geçmişte hüküm sürmüş koşullar hakkında, tanıtımı iyi yapılmış, herkese açık bir sahne performansı sergilediklerini gördüm. Viktorya dönemine ait kostümler kullanılıyordu. Seyirci, kent çevresindeki bölgelerden gelen, psikiyatrik açıdan malumatlı, başkasının iyiliğini isteyen kişilerden oluşuyordu. Seyircinin oturduğu yerin birkaç bina uzağında aynı derecede kötü şartlar bizzat gözlemlenebiliyordu. Bazı durumlarda, sahneye çıkan kişiler rollerini iyi biliyorlardı çünkü bu rolleri daha önce oynamışlardı.

önünde oynanması kuşkusuz, kapatılmış kişilere ve personele, aralarındaki birliği hissedecekleri çelişkili bir arka plan sağlar. Diğer kurumsal seremoni çeşitleri de bu işlevi çoğu kez daha doğrudan yerine getirir. Yılda bir kez yapılan ve herkese açık olan, içeridekilerin akrabalarının, hatta genel olarak herkesin kurumu denetlemek üzere davet edildiği bir etkinlik vardır. Böylece, davet edilenler yüksek insani standartların korunduğunu kendi gözleriyle görebilirler. Böyle zamanlarda personel ve kapatılmış kişiler birbirleriyle gözle görülür bir şekilde iyi ilişkiler kurmaya çalışırlar ki bunun olağan faydası, alışlageldik şiddetin bir parça azalmasıdır.

Herkese açık yapılan etkinlikler bir fırsattır ve muhtemel bir başarıdır da. Çünkü “kurumsal gösteri” ortamında gerçekleşirler. Bu gösteri ya da vitrin, eski bir akıl hastasının örneklerle açıkladığı gibi, kimi zaman kurum içindeki izleyiciye, büyük bir ihtimalle de üst düzey personele yöneliktir:

Kahvaltı bittiğinde bazı hastalar giyindiler ve koğuştan ayrıldılar. Çok geçmeden ellerinde paspas ve fırçalarla tekrargöründüler ve yeni kurulmuş robotlar gibi, fazlasıyla mekanik bir şekilde yerleri temizlemeye başladılar. Bu beklenmedik hareketlilik beni şaşırttı. Stajyerler cilalanmış tahtaların üzerine parlak, yeni halıları sermek için koşuşturdular. Sanki büyüyle olmuşçasına, bir ya da iki kilitli dolap geç de olsa göründü ve yaz ortasında açan çiçekler beklenmedik bir şekilde etrafta tomurcuklandılar. Koğuş tanınmayacak bir hâldeydi ve çok farklı görünüyordu. Doktorların, koğuşu her zamanki çıplaklığında daha önce görüp görmediklerini merak ettim ve tüm bu ihtişam doktorların ziyaretlerinin ardından, ortaya çıktığı hızla kaybolduğunda aynı ölçüde şaşırdım.¹⁷⁶

Kurumsal gösteri ekseriyetle ziyaretçilere yönelik gibi görünmektedir. İlgi odağı, kimi zaman, yabancı bir kişinin kapatılmış belli bir kişiyi ziyaretidir. Yabancılar çoğu zaman hastanenin usullerine alışkın değildirler ve daha önce de ifade edildiği gibi, rahatsız edici taleplerde bulunabilirler. Bu noktada, kapatılmış

kişinin bizzat kendisi kurumun tanıtımında önemli bir rol oynayabilir. Akıl hastaneleri üzerine çalışan bir doktor bu konuda aşağıdaki örneği verir:

Durum, böyle bir hasta ziyaretçi kabul ettiğinde neler olduğunu sorarak açıklığa kavuşturulabilir. Öncelikle, ziyaretçi hastane santralinden gelen bir telefonla duyurulurdu. Sonrasında, hasta serbest bırakılır, yıkanır ve giydirilirdi. Hasta gösteri için hazır olduğunda “ziyaretçi odası”na alınırdı. Ziyaretçi odasından koğuş görünmüyordu. Hasta, kendisine güvenilemeyecek kadar akıllıysa ziyaretçi ile asla yalnız bırakılmazdı. Bununla birlikte, böyle bir önleme rağmen zaman zaman bazı şüpheler oluşurdu ve sonrasında da tüm koğuş görevlilerinin görevi, durumu kontrol altına almak olurdu.¹⁷⁷

Bazı total kurumlardaki ziyaretçi odası bu noktada önemlidir. Bu yerlerin dekoru da idare edilme şekli de genel olarak, kurum dışındaki standartlara, kapatılmış kişinin gerçek yaşam alanında geçerli olan standartlardan daha yakındır. Böylece, yabancıların kapatılmış kişiler hakkında edindikleri fikir, yabancıların aksi bir durumda kuruma uygulayabilecekleri baskının azalmasına yardımcı olur. Bir süre sonra her üç tarafın, yani kapatılmış kişinin, ziyaretçinin ve personelin, ziyaretçi odasının düzenlenip süslenmiş bir görüntü sunduğunu fark etmeleri, diğer tarafların da bunu bildiklerini fark etmeleri melankolik bir insan gerçeğidir ve yine de, hepsi bu kurguyu devam ettirme konusunda üstü kapalı bir şekilde hemfikirdir.

Kurumsal gösteri, genel olarak ziyaretçilere de yönelik olabilir ve kurumun “uygun” bir imgesini ziyaretçilere verebilir. Bu imge, ziyaretçilerin, istemeden girilen kurumlara dair müphem endişelerini azaltmak için tasarlanır. Her şeyin ziyaretçilere gösterildiği şeklindeki aldatıcı görünüş altında kuşkusuz, yalnızca daha sempatik ve iş birliği yapan kapatılmış kişiler ve kurumun daha cazip kısımları ziyaretçilere gösterilir.¹⁷⁸ Daha önce de ifade

177 J. M. Grimes, M.D., *When Minds Go Wrong* (Chicago: Yazar tarafından yayımlanmıştır, 1951), s. 81.

178 Bir hapishane örneği için, bkz. Cantine & Rainer, *a.g.e.*, s. 62.

edildiği üzere, büyük akıl hastanelerinde psikodrama ya da dans terapisi gibi modern tedaviler bu bağlamda önemli bir rol oynayabilirler. Bu, terapistin ve yabancıların karşısında performans sergilemeyi sağlayan bir çeşit kapasiteyi sürekli deneyimle geliştiren düzenli hasta grubuyla olur. Dahası, el üstünde tutulan küçük bir grup, ziyaretçilere, kurumun Potemkin köyünde¹⁷⁹ eşlik etme görevini yıllarca yerine getirebilir. Ziyaretçiler söz konusu resepsiyonistlerin sadakatini ve sosyal becerilerini, tüm kapatılmış grubunun karakterini yansıtan bir örneklem olarak kolayca kabul ederler. Personelin giden postaları sınırlama, denetleme ve sansürleme hakkı ve kurum hakkında olumsuz bir şey yazma karşısındaki bildik kural, ziyaretçinin kurum hakkındaki görüşünü muhafaza etmesine yardımcı olur ve ayrıca, kapatılmış kişiler, dürüstçe yazamadıkları dışarıdaki kişilere yabancılaşırlar. Kurumun kapatılmış kişilerin akrabalarının evlerine olan fiziksel uzaklığı, kurum içindeki “koşulları” gizlemekle kalmaz, aile ziyaretini personelin yeterli hazırlığı yapması için elverişli olacak hafta sonu gezintisi gibi bir şeye dönüştürür.

Bir ziyaretçinin resmî bir görevli, en üst düzey personelle tüm bir kurumlar ağını denetlemekten sorumlu birim arasındaki kurumsal bağlantının parçası olması kuşkusuz mümkündür. Bu durumda, gösteri hazırlığının bilhassa ayrıntılı olmasını bekleyebiliriz. Britanya'daki hapisane hayatından bir örnek (yazarın hapishaneye özgü diliyle) verilebilir:

Bir yetkili, ülkedeki diğer tüm hapisaneleri olduğu gibi bu hapishaneyi de ara sıra ziyaret eder. Gardiyanların ve yöneticilerin hayatında çok önemli bir gündür bu. Yetkili kişinin gelmesinden bir gün önce gardiyanlar ve yöneticiler büyük bir temizlik yapmaya başlarlar. Yerler ovularak yıkanır, pirinç eşyalar parlatılır ve girintiler iyice temizlenir. Egzersizlerin yapıldığı avlu süpürülür ve çiçek tarhları yabancı otlardan temizlenir. Bizlere, hücrelerimizin temiz ve düzenli olduğundan emin olmamız söylenir.

179 T.S.N.: Etkileyici fakat aldatıcı görünüm; nahoş bir gerçeği ya da durumu gizlemek için tasarlanmış gösteri.

En sonunda büyük gün gelirdi. Yetkili kişi genelde siyah pardösü giyer ve yazın bile Anthony Eden şapkası¹⁸⁰ takardı. Çoğu zaman bir şemsiye taşırdı. Yetkilinin tüm yaptığı; hapishaneye gelmek, yöneticiyle öğle yemeği yemek, hapishaneyi bir parça kolaçan etmek, sonra büyük arabasına binmek ve arabayla uzaklaşmak olduğu hâlde, onun için neden böyle bir telaş yaşandığını gerçekten anlamıyordum. Bazen tam karnımızı doyururken yanımıza uğrar, birisini seçer ve şöyle derdi: "Yemek nasıl? Bir şikâyetiniz var mı?"

Sırasıyla yöneticiye ve şefe bakarsın çünkü yetkili kişi hapishanedeysen yönetici ve şef onun daimî refakatçileridir. Ardından cevap verirsin: "Bir şikâyetimiz yok efendim."¹⁸¹

Görünüşe göre, böyle ziyaretler gündelik standartlar açısından ne anlama gelirse gelsin, kurum içindeki herkese, kurumun tamamıyla kendi içinde bir dünya olmadığını fakat dış dünyadaki yapılarla bürokratik ve bu yapılara tabi bir bağlantısının olduğunu hatırlatmaya hizmet eder. Ayrıca kurumsal gösteri, izleyicisi kim olursa olsun, kapatılmış kişilere türünün en iyisi olan bir kurumla bağlantılı oldukları mesajını verebilir. Kapatılmış kişiler şaşırtıcı bir şekilde, kurumlarının böyle olduğuna inanmaya hazır gibi görünürler. Şüphesiz, böyle bir düşünceyle, tam da onları dış dünyadan sürgün eden bir durum üzerinden olsa bile, dış dünyada bir statülerinin olduğunu düşünebilirler.

Kurumsal gösterinin gelişimi, sembolleştirme süreci hakkında bize genel bir şeyler öğretir. Birincisi, kurumun sergilenen kısmı, yeni uygulamalar ya da ekipmanlar eklendiğinde değişecek olan yeni ve modern kısımdır. Böylece, akıl hastanesinde yeni bir koğuş hizmete sokulduğunda, daha önceden "yeni" olan binanın personeli, hastaneye gelenleri karşılayan resmî görevli ve örnek personel rollerinin bir başkasına verildiği bilgisiyle rahatlayabilir. İkincisi, gösterinin çiçek tarhları ve kolalı perdeler gibi, kurumun açıkça seremoniyle ilişkili olan yönleriyle bağ-

180 T.S.N.: 1930'larda Britanyalı siyasetçi Anthony Eden tarafından kullanılmış siyah, fôtr şapka.

181 Norman, *a.g.e.*, s. 103.

lantılı olmasına kuşkusuz gerek yoktur. Gösteri çoğunlukla, en yeni mutfak malzemesi ya da ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış ameliyat odası gibi, bir işlevi olan nesnelere vurgu yapar. Aslında böyle bir ekipmanın gösteri işlevi, bu ekipmanı elde etme gerekçesinin parçası olabilir. Son olarak, gösterinin her bir öğesinin ister istemez önemli ve dolaylı anlamları olur. Bu dolaylı anlamlar, öğenin gösteri öğesi olarak yarattığı izlenime hemen hemen hiç karşılık gelmeseler de yine de dikkate değerdir. Total kurumların lobilerinde, ideal bir kapatılmış kişinin ideal bir personelle birlikte yaptığı faaliyetlerin döngüsünü gösteren fotoğrafların sergilenmesinin kurumsal hayatın gerçekleriyle çoğu zaman son derece az bir ilgisi vardır ama en azından, kapatılmış birkaç kişi fotoğraflar için poz verirken hoş bir sabah geçirmiştir. Hapishanelerin, akıl hastalarının ve diğer kurumların kapatılmış kişilerin yaptığı duvar resimlerini göze çarpan bir yerde ve gururla sergilemeleri kapatılmış kişilerin tamamının sanat çalışmaları için teşvik edildiğinin ya da kurum ortamında yaratıcı bir şekilde ilham almış olduklarının bir kanıtı değildir. Ama bu, en azından, kapatılmış bir kişiye bir işle uğraşması için izin verildiğinin bir kanıtıdır.¹⁸² Denetleme günlerinde ve herkese açık yapılan etkinlikler sırasında verilen yemek, en azından bir gün boyunca, her zamanki yemeğe ara verilmesini sağlar.¹⁸³ Yayınlarda ve tiyatro oyunlarında iletilen kurum hakkındaki olumlu görüşün, bu seremonilerin gerçekleştirilmesinde görev alan küçük bir kapatılmış grubunun yaşam döngüsüyle ilgili olarak en azından belli bir geçerliliği vardır. Birkaç rahat kabul koğuşunu

182 Leavenworth'te Robert Stroud isimli bir mahkûm tarafından kurulan ornitoloji laboratuvarı, hobisinin halkla ilişkiler açısından değerini kendi çıkarı için kullanan kapatılmış bir kişiye dair örnek niteliğinde bir durumdur (bkz. Gaddis, *a.g.e.*). Tahmin edilebileceği üzere, sanatçı olan kapatılmış kişiler, personel tarafından kurumun genel karakterinin bir göstergesi olarak kullanılabilecek bir şeyi üretmenin karşılığında resim yapma özgürlüğünü kabul etmeyerek iş birliği yapmayı kimi zaman reddederler. Bkz. Naeve, *a.g.e.*, ss. 51-55.

183 Örneğin Cantine & Rainer, *a.g.e.*, s. 61; Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 70.

bünyesinde barındıran ödül niteliğindeki kuruma kabul binası, ziyaretçilerin, kapatılmış kişi nüfusunun kayda değer bir bölümü için doğru olacak bir izlenim edinmesini sağlayabilir.

Ek olarak, görünüş dinamiklerinin, gösteri ve gerçeklik arasındaki basit bir zıtlıktan daha fazla bir şeyi içerdiği söylenebilir. Pek çok total kurumda, resmî kararlarla meşrulaştırılmayan cezalar verilir. Bu cezalar, genellikle kapalı bir hücrede ya da kuruma kapatılmış çoğu kişinin ve personelden pek çok kişinin dikkatini çekmeyecek başka bir yerde verilir. Bu eylemler sık sık görülmeseler de belli tip ihlallerin bilinen ya da örtük bir sonucu olarak, yapılandırılmış bir şekilde ortaya çıkarlar. Bu olaylar kurum içindeki gündelik döngü için ne anlama geliyorsa, gündelik döngü de yabancılar için sahneye koyulan gösteri için o anlama gelir. Gerçekliğin üç boyutu, yani kapatılmış kişilerden gizlenen, kapatılmış kişilere söylenen ve ziyaretçilere gösterilen boyutu, bir bütünün yakından bağlantılı ancak farklı işleyen parçaları olarak birlikte ele alınmalıdır.

Bireysel ziyaretlerin, herkese açık yapılan etkinliklerin ve denetimlerin yabancıların içeride her şeyin yolunda gittiğini görmelerine imkân tanıdığını ifade ettim. Diğer bazı kurumsal uygulamalar da aynı fırsatı sunar. Örneğin, total kurumlarla sahnede performans sergileyen amatörler ve eski profesyoneller arasında ilginç bir anlaşma vardır. Kurum bir sahne temin eder ve takdir edecek bir seyirciyi garanti eder; oyuncular da ücretsiz bir gösteriye katkıda bulunurlar. Her iki tarafın da birbirlerinin hizmetine böyle zorunlu bir ihtiyacı olabilir ki ilişki, kişisel beğeni meselesinin ötesine geçer ve simbiyotik bir ilişki hâline gelir.¹⁸⁴ Her hâlükârda kurum üyeleri oyuncularını izlerken, oyun-

184 Total kurumların hayırseverlik adına yapılan gösteriye ne kadar ihtiyaç duyduğunu anlıyoruz fakat amatör oyuncuların hayırseverlik yapacakları izleyicilere ne kadar umutsuzca ihtiyaç duyduklarının daha az farkındayız. Örneğin, üzerinde çalıştığım akıl hastanesi, görünüşe göre, civardaki belli bir dans okulunun tüm üyelerinin bir kerede performans sergileyebilecekleri kadar geniş bir sahneye sahip olan tek yerdi. Öğrenci ebeveynlerinden bazıları hastane alanına gelmekten özellikle hoşlanmıyordu. Ancak okul toplu gösteri yapacaksa hastanenin sahnesi kulla-

cular personel ve hastalar açısından personel-kapatılmış kişi ilişkilerinin, isteğe bağlı, disiplin altına alınmamış akşam eğlencesi gibi görünen şey için bir araya gelecek kadar uyumlu olduğunu fark edebilirler.

Çeşitli yayınlar, grup toplantıları, herkese açık etkinlikler ve yardım amaçlı gösteriler gibi araçlarla gerçekleşen kurumsal seremoniler muhtemelen, örtük toplumsal işlevleri yerine getirirler. Bu işlevlerden bazıları, özellikle başka çeşit bir kurumsal seremoni içinde, yani kurumlar arası spor etkinliklerinde açıkça görülür. Kurum takımı genellikle, kurum içinde yapılan bir yarışmayla, kapatılmış tüm kişiler arasından seçilen yıldız oyuncularından oluşan bir gruptur. Yıldız oyuncular yabancılarla iyi yarışarak, kapatılmış bir kişinin ne olduğuna dair stereotipin açıkça dışında kalan roller üstlenirler çünkü takım sporu akıl, beceri, azim, iş birliği ve hatta onur gibi özellikler gerektirir ve bu roller yabancılara ve gözlemci personele rağmen doğru kabul edilir. Ayrıca, yabancı takım ve bu takımın dışarıdan kuruma getirebildiği destekçiler, içeride doğal mekânların ve buralarda süregiden doğal şeylerin bulunduğunu kabul etmek zorunda kalırlar. Kapatılmış kişiler kendileriyle ilgili bu şeyleri göstermelerine imkân tanınması karşılığında, kurum hakkındaki bazı şeyleri kendi takımları aracılığıyla iletirler. Kapatılmış kişilerden oluşan takım, zorunlu olmayan uğraş olarak tanımlanan şeyin peşinden giderek dışarıdaki kişilere ve gözlemci pozisyonundaki kapatılmış kişilere personelin, en azından bu ortamda bir tiran gibi davranmadığını ve kapatılmış kişilerden oluşan takımın tüm kurumu temsil etme

nilmek zorundaydı. Ayrıca, okula para ödeyen ebeveynler çocuğun ne kadar eğitim aldığına ya da hatta eğitimi özümseyecek kadar büyük olup olmadığına bakmaksızın çocuklarının yıllık okul gösterisine çıkmasını beklerlerdi. Dolayısıyla, gösterideki bazı öğrenciler fazlasıyla hoşgörülü bir seyirci gerektirirdi. Hastalar bunu sağlayabilirlerdi çünkü seyirciler arasındaki çoğu hasta, salona bir hastabakıcının denetimi altında, uygun adımla getirilirdi. Salona gelince de her şeyi aynı disiplin altında seyrederlerdi çünkü kurallara uyulmaması, böyle durumlarda koğuştan ayrılma ayrıcalığının iptal edilmesine yol açabilirdi. Çaresizlikten kurulan benzer bir bağ, hastane seyircisini, çan çalan bir koroya mensup bir grup ofis çalışanına bağlar.

rolünü üstlenmeye hazır olduğunu ve kapatılmış kişilere bu rolü üstlenmeleri için izin verildiğini gösterir. Ev sahibi takımın sözlü desteğiyle, hem personel hem de kapatılmış kişiler kurumsal mevcudiyete karşılıklı ve benzer bir bağlılık gösterirler.¹⁸⁵ Ayrıca, personel takıma yalnızca koçluk yapmakla kalmaz, zaman zaman takıma katılır ve spor etkinlikleri sırasında doğabilecek toplumsal farkların maç süresince büyük ölçüde unutulmasına sıcak bakar. Kurumlar arasında spor müsabakaları düzenlenmediğinde, izlemek, hakemlik yapmak ve ödülleri takdim etmek için, bir nevi sembolik takım olarak dışarıdan gelen ziyaretçilerle birlikte kurum içinde yarışmalar yapılabilir.¹⁸⁶

Pazar günleri verilen hizmetler ve yapılan eğlenceler bazen birbirlerine karşıtlık içinde belirlenir. Bu, total kurumlarda, bir işin gereksiz tekrarı üzerinden kısmen anlaşılabilir. Spor etkinlikleri ve yardım amaçlı yapılan gösteriler gibi dinî hizmet de, personel ve kapatılmış kişiler arasındaki birliğin, bağlantılı olmayan belli roller içinde aynı seyirci grubunun üyeleri olarak, aynı yabancı oyuncu grubuyla karşı karşıya gelindiğinde ispatlandığı bir zamandır.

Birleşmiş törensel yaşama dair söz ettiğim tüm durumlarda, personel muhtemelen denetçilik rolünden daha fazlasını üstlenir. Üst düzey bir resmî görevli, yönetimin ve (umulduğu üzere) tüm kurumun bir sembolü olarak orada hazır bulunur. İyi giyinir, bu özel durumdan dolayı duygulanır, güler, konuşma yapar ve el sıkışır. Kurum sahasındaki yeni binaları hizmete sunar, yeni ekipmanlar için onay verir, yarışmalarda hakemlik yapar ve ödülleri dağıtır. Üst düzey bir resmî görevli bu kapasiteyle hareket ederken, görevlinin kapatılmış kişilerle olan etkileşimi özel bir iyicil biçim alır; kapatılmış kişiler büyük ihtimalle mahcubiyet duyarlar ve görevliye saygı gösterirler ve üst düzey resmî görevli kapatılmış kişilerle babacanca ilgilenir. Kuruma

185 Örneğin bkz. Behan'ın hapisane sporları üzerine yorumları, *a.g.e.*, ss. 327-29.

186 Hapishanelere dair bir örnek için bkz. Norman, *a.g.e.*, ss. 119-20.

kapatılmış kişilerden kurum içinde tanınmış olanlarının bir işlevi de üst düzey personele, babacan rolünün karşılığı olarak, kullanılabilecek kadar tanıdıkları kişileri temin etmektir. Büyük ve iyilikseverliğe yönelmiş akıl hastanelerimizde yöneticilerin zamanlarının önemli bir kısmını seremonilere katılmakla geçirmeleri gerekebilir. Bu bize, modern toplumda feodal beyin rolünü gözlemlememiz için son fırsatlardan bazılarını verir. Bu seremonilerin kırsal soylulukla ilgili yönleri hafife alınmamalıdır çünkü içlerinden bazıları, zamanında bir “büyük malikânenin” köylülerini, hizmetkârlarını ve efendilerini azıcık da olsa “bir-birine karıştıran” çeşitli sportif aktivitelerden, danslardan veya çiçek yarışmalarından ilham alır görünmektedir.¹⁸⁷

Söz konusu kurumsal seremoniler hakkında bazı nihai yorumlar yapılmalıdır. Kurumsal seremoniler iyi ayarlanmış düzenli aralıklarla gerçekleşirler ve bir parça toplumsal heyecana yol açarlar. Kurum içindeki tüm gruplar kademe ya da konum gözetilmeksizin bu seremonilere katılırlar ama gruplara, konumlarını belli eden yerler verilir. Bu törensel pratikler Durkheimci bir analiz için çok uygundur: Tehlikeli bir şekilde, kapatılmış kişiler ve personel olmak üzere iki gruba ayrılan toplum, kendisini bu seremoniler aracılığıyla bir arada tutar. Bu seremonilerin içeriği, bu türden bir işlevselci yorumu destekler. Örneğin, kapatılmış kişilerin bu seremonilerde üstlendiği rolde çoğunlukla bir isyan iması ya da isyan belirtisi vardır. İster kurnazca yazılmış bir makale, satirik bir skeç üzerinden isterse de dans esnasında gösterilen aşırı yakınlık üzerinden olsun, ast üstün kutsallığını bir şekilde bozar. Burada Max Gluckman’ın analizini takip edebilir ve tam da bu huzursuzluğun hoş görülmesinin kurumun iktidarının bir göstergesi olduğunu ileri sürebiliriz.

187 Efendileriyle alay eden hizmetçiler tarafından sahneye koyulan skeçlere dair yakın tarihli bir çalışma için bkz., M. Astor, “Childhood at Cliveden”, *Encounter*, XIII (Eylül 1959), ss. 27-28. Tüm bir köyün ve yereldeki seçkinler topluluğunun katıldığı ziyafetler kuşkusuz birçok İngiliz romanında tasvir edilmektedir: örneğin, L. P. Hartley’nin *The Go-Between* adlı kitabı. Alan Sillitoe’nun *The Loneliness of the Long-Distance Runner* adlı kitabı da iyi bir kurgusal yaklaşım örneğidir.

Dolayısıyla, doğrudan ya da ters yüz ederek ya da başka sembolik biçimlerle çatışmaları eyleme dökmek, içinde çatışmaların var olduğu toplumsal bütünlüğe vurgu yapar.¹⁸⁸

Bir kişinin isyanını otoritelerin önünde, meşru olduğu zaman dışa vurması, ifade etmeyle gizli anlaşmayı değiş tokuş etmek demektir.

Ancak kurumsal ritüellerin basit bir işlevselci analizi, bu analizin zaman zaman grup terapisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı durumlar haricinde tümüyle ikna edici değildir. Çoğu durumda, rolden muaf olma durumunun herhangi bir şekilde personel-kapatılmış kişi dayanışmasına yol açıp açmadığı güzel bir sorudur. Kurum çalışanları genellikle bu seremonilerden duydukları sıkıntı konusunda ve de *kendi soyluluklarının bir gereği olarak* [*noblesse oblige*] ya da daha kötüsü, üstlerinin *soyluluğunun bir gereği olarak* bu seremonilere katılma zorunlulukları hakkında birbirlerine şikâyetle bulunurlar. Kapatılmış kişiler bu seremonilere çoğu kez, seremoninin yapıldığı yerde, seremoniye katılmadıkları takdirde olacakları yerden daha rahat ve daha az kısıtlanmış olacakları için katılırlar; dahası, personelin gözüne girmek ve kurumdan erken salıverilmek için de bu seremonilere katılırlar. Total bir kurum toplu seremonilere ihtiyaç duyar çünkü o muhtemelen, resmî bir organizasyondan daha fazlasıdır. Ancak total bir kurumun seremonileri çoğu kez göstermelik ve tekdüzedir çünkü kendisi, bir topluluktan daha az olan bir şeydir de.

Bir seremoni, total bir kurumun üyelerine ne sunarsa sunsun, kurumları çalışan araştırmacılara dikkate değer bir şey sunar. Seremoni, personel ve kapatılmış kişiler arasındaki mutar ilişkiyi geçici olarak değiştirerek iki grup arasındaki karakter farkının kaçınılmaz ve değiştirilemez olmadığını gösterir. Seremoni tekdüze ve işlevsel olsa dahi, alışıldık toplumsal dramının bir

188 Gluckman, *ag.e.*, s. 125. Ayrıca bkz. Gluckman, *Rituals of Rebellion in South-East Africa*, The Frazer Lecture, 1952 (Manchester: Manchester University Press, 1954).

kenara kaldırılmasına ve hatta tersine çevrilmesine işaret eder ve böylece bize, bir kenara kaldırılan şeyin maddi değil dramaturjik bir karakterinin olduğunu hatırlatır. Uzlaşmazlık, personelin kapatılmış kişilerle toplu hâlde alay etmesi ve personel-kapatılmış kişi çizgisini geçen kişisel ilişkiler benzer şekilde, total bir kurumda toplumsal gerçekliğin kırılğan olduğunu gösterir. Katı toplumsal mesafenin düzenlenmesindeki bu zayıflıkların bizi şaşırtmaması gerektiğini, daha ziyade daha fazla sorunun neden ortaya çıkmadığını merak etmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Görünen odur ki her çeşit kurum, amaçlardan, kurallardan, yükümlülüklerden ve rollerden başlayarak bu düzenlemelere eninde sonunda derinlik ve renk katar. Sorumluluklar ve maddi ödüller dağıtılır fakat aynı zamanda bir karakter ve var olma biçimi de dağıtılır. Total kurumlarda, yükümlülüklerin kendi kendini tanımlayan yönleri uç bir noktaya taşınır. Bir kişi bir kuruma üye olurken belli temel vasıflara ve karakter özelliklerine sahip olduğu düşünülür. Ayrıca bu özellikler, kişinin personelden mi yoksa kapatılmış kişilerden mi olduğuna bağlı olarak radikal bir şekilde farklılaşır.

Personel rolü ve kapatılmış kişi rolü hayatın her alanını kaplar. Ancak bu geniş kapsamlı roller, hâlihazırda diğer rollerde ve diğer ilişki olasılıklarında derinlemesine eğitilmiş siviller tarafından canlandırılmak zorundadır. Kurum, personelin ve kapatılmış kişilerin son derece farklı insan tipleri oldukları varsayımını (örneğin, resmî olmayan toplumsal ilişkiyi, personel-kapatılmış kişi hattı boyunca yasaklayan kurullarla) daha fazla destekledikçe ve personelle kapatılmış kişiler arasındaki farklılığın draması daha da derinleştikçe gösteri, oyuncuların sivil repertuarı karşısında daha uyumsuz ve daha savunmasız bir hâle gelir.

Bu durumda, total kurumların asıl başarılarından birinin, kişiler üzerinden oluşturulmuş iki kategori arasındaki farklılığın (toplumsal nitelik ve ahlaki karakterdeki farklılık, benlik ve ötekinin algılanmasındaki farklılık) sahnelenmesi olduğunu iddia

etmek için sebepler vardır. Böylece, her toplumsal düzenleme, bir akıl hastanesinde personel olan bir doktorla bir akıl hastası arasındaki, bir hapisanede görevli olan kişiyle bir mahkûm arasındaki ve askerî birliklerde (özellikle de seçkin olanlarında) subaylarla erler arasındaki derin farklılığa işaret eder gibi görünür. Kurumsal seremoniler tarafından doğrulanan oyuncular arasındaki benzerliğin, bazı sahneleme sorunları ve dolayısıyla bazı kişisel gerginlikler yaratması beklense de burada fevkalade bir toplumsal başarı mevzubahistir.

Bu sahneleme sorunlarının bir emaresinden söz etmek istiyorum. Total kurumlarda genellikle, kimliklere dair anekdotlara ulaşırız. Kapatılmış kişiler, personelle karıştırıldıkları ve bu yanlış özdeşleşmeyle bir süre için baş ettikleri ya da personelin kapatılmış bir kişiyle karıştırıldığı durumlardan söz ederler.

Benzer şekilde, personelden kişiler kapatılmış kişilerle karıştırıldıkları zamanları anlatırlar. Bir grubun üyesi kısa bir süre için diğer grubun üyesi gibi davrandığında ya da kendisiyle aynı grubun üyesi olan bir kişiye kısa bir süre için diğer kategorinin üyesiymiş gibi davrandığında ortaya çıkan, kimlik üzerinden yapılan şakalara rastlarız. Personeli hicveden ve her yıl yapılan gösteriler bu şakalaşmanın kaynaklarından biridir. Gün içinde yapılan eşek şakalarının sorunsuz seyreden anları bir başka kaynaktır. Ayrıca personelden bir kişinin bir şekilde itibarsızlaştırıldığı ve aynı kurumdaki (ya da aynı tür bir kurumdaki) kapatılmış kişi grubunun bir üyesi hâline geldiği durumlara vurgu yapan kimlik skandallarıyla karşılaşırız. Kimlikle ilgili bu meselelerin, çoğu durumda rolleri tersine çevirebilecek ve her iki tarafta da oynayabilecek kişiler arasındaki farklılık dramasını sürdürmedeki zorluğa işaret ettiğini farz ediyorum. (Aslında bu kişiler, rollerin oyunbazlıkla tersine çevrilmesiyle meşgul olurlar.) Bu seremonilerin hangi sorunları çözdükleri açık olmasa da hangi sorunlara işaret ettikleri açıktır.

ÖZELLİKLER VE SONUÇLAR

I

Total kurumları tek bir temel formülleştirme üzerinden ele aldım: kapatılmış kişiler ve personel. Bunu yaptıktan sonra, bu bakış açısının ihmal ettiği ve çarpıttığı şeyi soracak bir konuma gelmiş bulunuyorum.

Total kurumları ele alan daha ayrıntılı bir çalışmada, iki ana grubun her biri *içinde* ortaya çıkacak tipik rol farklılaşması hakkında¹⁸⁹ ve daha fazla uzmanlaşmış pozisyonların kurumsal işlevleri hakkında soru sormak önemli olacaktır. Bu özel rollerin bazılarında özel kurumsal görevler tartışılırken söz edilmişti. Personelden bir kişi, kurumun çeşitli seviyelerde resmî temsilcisi olmak ve bunu etkin bir şekilde yapabilmek için kurumsal olmayan bir cila geliştirmek zorunda kalacaktır. Personelden başka bir kişi, ziyaretçilerle ve kapatılmış kişilerin diğer bağlantılarıyla ilgilenmek zorunda kalacaktır. Başka bir personel, profesyonel hizmetler sunmak ve bir başkası da kapatılmış kişilerle görece

189 Mahkûmlar arasındaki rol farklılaşmasının bir değerlendirmesi için bkz. Sykes, *Society of Caprices*, Bölüm 4, "Argot Roles", ss. 84-108 ve Sykes, "Men, Merchants, and Toughs; A Study of Reactions to Imprisonment," *Social Problems*, IV (1956), ss. 130-38. Personel tarafından tanımlanmış akıl hastası tipleri için bkz. Otto von Merring & S. H. King, *Remotivating the Mental Patient* (New York: Russell Sage Foundation, 1957), özellikle ss. 27-47, "A Social Classification of Patients."

yakın bir ilişki içinde zaman geçirmek zorunda kalacaktır. Hatta bir başka personel kapatılmış kişilere, kurumun kişisel bir sembolünü sunmak zorunda kalacaktır.¹⁹⁰ Total kurumların detaylı bir şekilde değerlendirilmesi sırasında bu kategori içi farklılıklara sistematik bir dikkat gösterilmelidir.

Grup içi rol farklılaşmasının burada ele almak istediğim, her ikisi de en alt seviyedeki personelin dinamikleriyle ilgili olan iki boyutu var. Üst düzey personel ve hatta kapatılmış kişiler arasında yüksek gidiş-geliş hareketliliği yaşanabilirken, bu grubun ayırt edici bir özelliği, gruptaki kişilerin uzun süredir çalışıyor olmaları ve dolayısıyla geleneği taşıyan kişiler olmalarıdır.¹⁹¹ Buna ek olarak, kurumun taleplerini kapatılmış kişilere bizzat iletme zorunda olan da bu gruptur. Ayrıca bu grup, kapatılmış kişilerin üst düzey personele duyduğu nefretin yönünü değiştirebilir; kapatılmış bir kişi üst düzey bir personelle iletişime geçmek için atılım yaptığı anda personelin kapatılmış kişiye babacan bir sevecenlik göstermesini ve hatta kuralların dışına çıkması için özel bir izin vermesini sağlayabilir.¹⁹² Bu ılımlı adımlar imkân dâhilindedir çünkü babacan tüm kişilerde olduğu gibi, üst düzey personelin de birincil görevi basitçe, kapatılmış kişileri disiplin altına almak değildir; bu personelin kapatılmış kişilerle iletişimi o kadar azdır ki söz konusu hoşgörü genel disiplini bozmaz. Kapatılmış kişilerin, yanıtıcı da olsa, personelden çoğu kişinin kötü ama en tepedeki personelin gerçekten iyi olduğu şeklindeki hissiyattan, çok genel anlamda bir güvenlik hissi elde ettiklerini düşünüyorum. Ancak belki de, kapatılmış kişiler yalnızca, en te-

190 Bu sürecin dinamikleri, Freud'un ünlü *Group Psychology and the Analysis of Ego* adlı çalışmasında ana hatlarıyla belirtilmektedir. Bir uygulama için bkz. Erzioni, *a.g.e.*, s. 123. Takım maskotu gibi benzer başka yansıma hedefleri de vardır ve belki de bu hedeflerin tamamının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

191 Örneğin bkz. Belknap, *a.g.e.*, s. 110.

192 Örneğin bkz. Elliot Jaques, "Social Systems as a Defence against Persecutory and Depressive Anxiety", Melanie Klein *ve diğ.*, *New Directions in Psycho-Analysis* (London: Tavistock, 1955), s. 483 içinde.

pedeki personelin altındaki kişiler tarafından kandırılmaktadır. Buna dair bir anlatım, içinde polis geçen popüler öykülerde ve filmlerde görülür: Alt kademedekiler sadist, ön yargılı ve yozlaşmış olabilirler ancak organizasyonun en tepesindeki kişi “iyi” dir. Bu, Everett Hughes’un “emeğin ahlaki bölüşümü” olarak adlandırdığı şeyin iyi bir örneğidir çünkü burada, bireyin yerine getirdiği görevdeki bir farklılık açıkça, bireye atfedilen ahlaki özelliklerdeki bir farklılığa yol açar.

Şimdi, personel arasındaki rol farklılaşmasının saygı kalıplarıyla ilgili olan ikinci boyutunu ele almak istiyorum. Sivil toplumda, kişilerin, fiziksel olarak birbirlerinin karşısındayken karşılıklı olarak uyum sağladıkları kişiler arası ritüeller, resmî kendiliğindenliğin önemli bir bileşenine sahiptir. Eğer ritüel, vericinin alıcıya verdiği farz edilen önemin geçerli bir ifadesi olacaksa verici, ritüeli, hesaplamaaksızın ve düşünmeksizin anında yerine getirmek zorundadır. Başka türlü, bu eylemler içteki duyguları nasıl “dışa vurabilir”? Verici bunu kontrol edebilir çünkü kendi toplumunun oldukça standartlaşmış itaat ritüellerini hayatının o kadar erken bir döneminde öğrenmiştir ki, yetişkinlikle birlikte bu ritüeller ikinci doğa hâline gelmiştir. Vericinin alıcıya göstereceği saygının doğrudan ve özgür olması beklendiği için, alıcı, gösterilmeyen ancak yerinde olduğu düşünülen bir saygıyı çok zor talep edebilir. Eylem dayatılabilir ancak dayatılmış bir duygu gösterisi yalnızca bir gösteridir. Saygısızlığa uğrayan bir alıcı, yeterli saygıyı göstermeyen bir kişiye karşı harekete geçebilir ancak bu düzeltici eylemin özel gerekçesini genellikle gizlemek zorundadır. Muhtemelen yalnızca çocuklara, gerekli saygıyı göstermedikleri için alıcı tarafından açıkça yaptırım uygulanabilir. Bu, çocukları henüz birey olarak kabul etmediğinizin bir göstergesidir.

Görünüşe göre, her kurumun ve özellikle de total kurumların özelliği, bazı saygı biçimlerinin (verici olan kapatılmış kişilerle ve alıcı olan personelle) kuruma özgü olmasıdır. Bunun gerçekleşmesi için, kendiliğinden ortaya çıkacak saygı ifadelerinin alıcısı

olan kişiler tam da bu saygı biçimlerini öğretecek ve bu biçimleri dayatacak kişiler olmalıdır. Dolayısıyla, total kurumların sivil hayattan önemli bir farkı, saygının resmî bir dayanak üzerinde temellenmesidir. Özel taleplerde bulunulur ve kural ihlalleri için özel ve negatif yaptırımlar uygulanır. Gerekli görülen yalnızca eylemler değil, içteki duyguların dışa vurulduğu bir gösterebilir. Küstahlık gibi dışa vurulan tavırlar açıkça cezalandırılır.

Personel kendisini, saygı üzerine kurulmuş ve değişime uğramış bu ilişkiden birtakım standart araçlarla kısmen korur. İlk olarak, kapatılmış kişiler tam bir yetişkin olarak tanımlanmadıkları ölçüde personel, sorumlu olduğu kişileri saygı göstermeye zorlayarak öz saygı kaybı hissetmez. İkincisi, kimi zaman, özellikle de askeriyede, saygı duyulanın insan değil üniforma olduğu anlayışı karşımıza çıkar ve böylece, üniformayı giyen kişi kendisi için saygı talep etmez. Bu anlayışla bağlantılı olarak karşımıza çıkan anlayış da şudur: "Dışa vurmadığın müddetçe ne hissettiğinin bir önemi yoktur." Üçüncüsü, en alt kademedeki personel eğitim verebilir ve üst kademelerdeki personeli, şahsen dayatılmamış saygıyı kazanması için serbest bırakır. Gregory Bateson'un ortaya koyduğu gibi:

Aslında, ortadaki üyenin işlevi, üçüncü üyeyi birinci üyeyle olan ilişkisinde kabul etmesi gereken davranış şekilleri konusunda bilgilendirmek ve disipline etmektir. Dadı, çocuğa, ebeveynlerine karşı nasıl davranması gerektiğini öğretirken astsubay ere, subaylara karşı nasıl davranması gerektiğini öğretir ve onu disipline eder.¹⁹³

Grup içindeki bazı farklılıklara dair görüşlerimi ifade ettim. Ne personel ne de kapatılmış kişilerden oluşan grup homojendir. Aynı şekilde, personel ve kapatılmış kişilerden oluşan gruplar arasındaki basit ayrım önemli gerçekleri kimi zaman gizleyebilir. Bazı kurumlarda, kapatılmış kişi sınıfının güven telkin eden ya da gözetmen olan üyesi, işlev ve ayrıcalık bakımından en alt kademedeki personelden çok uzak değildir. Aslında aşağı

193 Gregory Bateson, M. Mead & R. Métraux (haz.), *The Study of Culture at a Distance* (Chicago: University of Chicago Press, 1953), s. 372.

tabakanın en üst kademesindeki kişi, yüksek tabakanın en alt kademesindeki bir kişiden kimi zaman daha fazla iktidara ve yetkiye sahiptir.¹⁹⁴ Ayrıca tüm üyeleri, birtakım temel yoksunlukları paylaşmaya zorlayan bazı kurumlar vardır. Bu, etkileri itibarıyla Noel partisi ve diğer kurumsal seremonilerle birlikte değerlendirilebilecek bir tür müşterek zorluk seremonisidir. Rahibe manastırları literatüründe de iyi örnekler mevcuttur:

Topluluğun, lideri de dâhil olmak üzere her üyesi yaş, rütbe ya da işlev gözetilmeksizin burada ikamet ediyordu. Korodaki rahibeler, sanatçılar, tıp doktorları ve beşerî bilimlerde doktora olanlar, aşçılar, çamaşırcılar, ayakkabı tamircisi rahibeler ve bostanda çalışan köylü rahibeler kutuya benzeyen odalarda yaşıyorlardı. Bu odaların her biri biçim ve içerik olarak, yatağın, masanın, sandalyenin ve her bir sandalyenin üzerinde duran üç kez katlanmış örtünün düzenlenişi itibarıyla birbirinin aynıydı.¹⁹⁵

Aziz Clare'in koyduğu yasaya göre, başrahibenin ve rütbe olarak onun altındakilerin her alanda ortak hayata uyum sağlaması gerekiyordu. Aziz Clare'in bir üste ayrıcalık tanıma fikri, yaşadığı yüzyıl için tümüyle yeniydi. Bir Poor Clare başrahibesi ne personeliyle ne de maiyetiyle övünürdü. Göğsünde haç taşımazdı ancak kızları gibi, (net 2,5 dolarlık) küçük bir evlilik yüzüğü takardı. Başrahibemiz kıyafetinin önündeki büyük yamayla muhteşem görünürdü. Yamayı kendi elleriyle oraya koymuştu. En iyi elmaları seçerek dörde bölen, kurtlarından arındıran, kurulama bezini bir profesyonel gibi ustalıkla kullanan da aynı ellerdi.¹⁹⁶

194 Örneğin bkz. Richardson, *a.g.e.*, ss. 15-18, lostromonun rolü tartışması. Başka bir örnek de alay ve tabur başçavuşuyla müfreze teğmeni arasındaki karşılaştırmadır.

195 Hulme, *a.g.e.*, s. 20.

196 Francis, *a.g.e.*, ss. 179-80. Anglo-Amerikan askeriye geleneğinde, subayların savaş sırasında erlerini attıkları tehlikelere kendilerini de atmaları ve kendi gıdalarından ve rahatlarından önce erlerin gıdasını ve rahatını düşünmeleri gerektiğine dair kural, bu zorluk seremonilerinin örtük bir varyasyonunu sunar. Aynı zamanda, subaylar kendilerinden daha fazla erleriyle ilgilenerek, erleriyle aralarındaki bağları güçlendirirler ve mesafeyi korurlar.

Bu durumda, personel-kapatılmış kişi ayrımına dayanan yaklaşım bazı rahibe manastırları için verimli değildir. Daha ziyade bir kişi, eşit oranda yetki ve sorumluluğa sahip tek bir grupla karşılaşır. Bu grup, uygun bir şekilde derecelendirilen tek bir rütbe sırası üzerinden içten tabakalaşır. Dahası, yatılı okul gibi total kurumlarda, öğretmen ve öğrenci tabakasına üçüncü bir tabakayı, yani kurumun idaresinden sorumlu personeli eklemek faydalı olabilir.

Total kurumlar, personel ve kapatılmış kişi gruplarında rastlanan rol farklılaşması miktarındaki artış ve iki tabaka arasındaki hattın belirginliği bakımından oldukça çeşitlilik gösterirler. Yalnızca laf arasında sözü edilmiş önemli başka farklılıklar da vardır. Bunlardan bir tanesini metnin ilerleyen kısımlarında ele almak istiyorum.

Kuruma alınan kişiler farklı ruh hâlleri içinde kuruma girerler. Bir uçta, hapis cezasına çarptırılmış, akıl hastanesine gönderilmiş ya da bir geminin mürettebatı olmaya zorlanmış kişilerin kuruma oldukça gönülsüz girdiklerini görürüz. Böyle durumlar, personelin kafasındaki ideal kapatılmış kişi örneğinin yerleştirilme ihtimalinin muhtemelen en az olduğu durumlardır. Diğer uçta, yalnızca, çağrı aldıklarını hisseden kişilerle ilgilenen ve bu gönüllülerin yalnızca en uygun ve niyetlerinde en ciddi görünenlerini kabul eden dinî kurumları görürüz. (Bazı subay okulları ve siyasi eğitim merkezleri de bu niteliktedir.) Böyle durumlarda, dönüşüm çoktan gerçekleşmiş gibi görünür ve geriye yalnızca, dinî kuruma yeni girmiş kişiye kendisini en iyi hangi şekilde disipline edeceğini göstermek kalır. Bu iki ucun ortasında, ordu gibi, askere alınan kişileri ilgilendiren kurumları görürüz. Bu kurumlarda, kapatılmış kişilerden hizmet etmeleri istenir ancak kişilere, bu hizmetin gerekçelendirilebilir ve kendi nihai çıkarları için gerekli bir hizmet olduğunu anlamaları için daha çok fırsat verilir. Açıkçası, total kurumlarda, kuruma alınmanın gönüllü, yarı gönüllü ya da gönülsüz olmasına bağlı olarak nitelikte önemli farklılıklar ortaya çıkabilir.

Çeşitlilik gösteren kuruma alınma şeklinin yanında başka bir değişken daha vardır ki bu da kapatılmış kişide ortaya çıkacak kendi kendini düzenleyen bir değişim için personelin açıkça ne ölçüde çaba harcadığıdır. Koruyucu ve çalışma temelli kurumlarda, kapatılmış kişi muhtemelen yalnızca davranış standartlarına uymaya gerek duyar. Beyin yıkama kamplarında, dinî kurumlarda ve yoğun psikoterapi uygulayan kurumlarda mesele, kapatılmış kişinin mahrem duygularıdır. Sadece çalışma kurallarına uyum sağlamak bu noktada yeterli olmayacak gibidir ve kapatılmış kişinin personelin standartlarını özümsemesi rastlantısal bir sonuç olduğu kadar aktif bir amaçtır da.

Total kurumlar arasındaki çeşitlenmenin bir başka boyutu da kurum içinde devam ettirilen standartların ve kurumu çevreleyen toplum içinde sürdürülen toplumsal standartların birbirlerini ne ölçüde etkilediklerine işaret eden, kurumların geçirgenliği olarak adlandırılabilir olan şeydir. Ayrıca, bu mesele bize, total bir kurumla onu destekleyen ya da ona tolerans gösteren toplum arasındaki dinamik ilişkileri gözden geçirme fırsatı verir.

Total kurumların kabul prosedürlerini inceleyen bir kişi, kurumun geçirimsiz yönlerinden etkilenmeye yatkındır çünkü bu arada ortaya çıkan yoksunlaştırıcı ve düzleştirici süreçler, kişinin kuruma birlikte getirdiği muhtelif toplumsal ayrımların ötesine geçmektedir. Aziz Benedict'in başrahibe verdiği öğüt tutuluyor gibidir:

Manastırdaki kişiler arasında ayrım yapılmasına izin vermeyin. Bir kişi iyi işlerde ya da itaat etmede diğerlerinden üstün olmadığı müddetçe kimsenin diğerinden daha fazla sevilmesine izin vermeyin. Araya makul bir sebep girmediği müddetçe, doğuştan soylu olan bir kişinin önceden köle olan bir kişinin üstünde tutulmasına izin vermeyin.¹⁹⁷

Daha önce de söz edildiği üzere, askerî okul öğrencileri “zenginlik ve aile geçmişi hakkındaki tartışmaların tabu sayıldığı” ve “askerî okul öğrencisine ödenen para oldukça az olsa da öğren-

197 *The Holy Rule of Saint Benedict*, Bölüm 2.

cinin evden para almasına izin verilmediği” bir ortamla karşılaşır. ¹⁹⁸ Yaşa göre sınıflandırma sistemi bile, en uç noktada bazı dinî kurumlarla örneklendiği üzere, kapıda sona erebilir:

Gabrielle sonsuza kadar onun olacak bir yere taşındı. Sıra-daki kırk adayın üçüncüsüydü. Gruptaki en yaşlı üçüncü kişiydi çünkü bir haftadan kısa bir süre önce, yani Tarikat, kapısını yeni adaylara açtığı gün kayıt olan üçüncü kişiydi. O andan itibaren Gabrielle’in takvim yaşı sona erdi ve bundan böyle sahip olacağı tek yaş, yani dinî yaşamındaki yaşı başladı. ¹⁹⁹

(Aynı sürece dair daha ılımlı örnekler, ulusal kriz dönemlerinde çok genç erkeklere çok yüksek kademelerde tolerans gösterilen hava kuvvetlerinde ve üniversitelerin araştırma temelli bölümlerinde görülebilir.) Tıpkı yaşa dair tarihlerin değiştirilmesi gibi, oldukça radikal bazı total kurumlarda, geçmişle kopuşu ve kurumdaki hayatın kabullenilmesini muhtemelen daha iyi sembolleştirmek için üyelerin isimleri kuruma girişle birlikte değiştirilebilir.

Görünüşe göre, bir kurumda, maneviyat ve istikrarın muhafaza edilmesi için bir parça geçirimsizlik gereklidir. Total bir kurum kendi onur şemasına doğru bir yönelimi, dışsal toplumsal ayrımları bastırarak gerçekleştirebilir. Böylece, bir eyalet akıl hastanesinde bulunan yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip az sayıdaki akıl hastası, hastanede belirgin bir akıl hastası rolü olduğuna, kurumun yalnızca alt sınıflardan gelen tuhaf bazı tiplerin hizaya sokulduğu bir merkez olmadığına ve kapatılmış kişinin kaderinin, yalnızca kişinin genel toplumsal arka planından dolayı muzdarip olduğu bir şey olmadığına dair herkese güvence verebilir. Aynı şey, Britanya hapishanelerindeki “züppe” rolü ve de Fransız manastırlarındaki asil soydan gelen rahibeler için

¹⁹⁸ Dornbusch, *ag.e.*, s. 317. Bu çeşit aşamalı bir düzleştirmenin bilinen bir örneğine Britanya devlet okullarında, alt sınıflardaki öğrencilerin üst sınıflardaki öğrencilerin hizmetçisi olarak kullanıldığı sistemde rastlarız.

¹⁹⁹ Hulme, *ag.e.*, ss. 22-23. Benediktin Tarikatı’nın “yaşsızlaştırma” hakkındaki görüşü için bkz. *The Holy Rule of Saint Benedict*, Bölüm 63.

söylenebilir. Dahası kurumun, dinî, askerî ve politik bazı birimlerde olduğu gibi angaje bir misyonu varsa bu durumda, dışsal statü düzenlemelerinin içinde ortaya çıkan kısmi bir tersine çevirme, kurumla onu çevreleyen toplum arasındaki farklılığın ve düşmanlığın sabit bir hatırlatıcısı olarak iş görür. Dış dünyada geçerli farklılıkların bu şekilde bastırılmasıyla, en sert total kurumların dahi en demokratik kurumlar hâline gelebileceğine dikkat edilmelidir. Aslında, kapatılmış kişiye, kapatılmış başka bir kişiden daha kötü davranılmayacağına dair verilen güvence, yoksunluk kaynağı olduğu kadar bir destek kaynağıdır da.²⁰⁰ Ancak bu kurumların, dışarının değerlerine kapalılığının önünde bazı sınırlamalar da vardır.

En tepedeki kurum çalışanlarının üstlenmek zorunda oldukları temsilci rolünü daha önce tanımlamıştım. Çalışanlar daha geniş bir topluluk içinde nezaket ve etkililikle hareket edeceklerse bu durumda onları, diğer kurum yöneticileriyle aynı ufak çevreden almak avantajlı olabilir. Bunun daha da ötesinde, yöneticiler, gayet homojen biçimde, kapatılmış kişilerinkinden daha yüksek toplumsal kategorilerden seçiliyorlarsa ve üstünlükleri herkes tarafından kabul edilmişse, böylelikle hâlihazırda tesis edilmiş toplumsal yarıklık, personelin otoritesini desteklemeye ve güçlendirmeye katkı sunar. Britanyada askeriye'nin I. Dünya Savaşı'na kadarki durumu bunu örnekler gibidir. Tüm askerî personel "ortak" bir aksanla konuşur ve tüm subaylar "iyi eğitim"i işaret eden devlet okulu İngilizcesini kullanırdı. Kapatılmış kişilerin zanaatlarına, tüccarlıklarına ve mesleklerine kurum içinde çoğu zaman gerek duyulduğundan, personel de anlaşılır bir şekilde, rollerin taşınmasına izin verir ve hatta rollerin taşınmasını teşvik ederdi.²⁰¹

200 Bu husus kuşkusuz, tedaviyi özellikle bireysel tanıya uygun hâle getiren, akıl hastanelerinin tıbbi servisleri için bir dezavantajdır.

201 Bu, toplama kampları için de geçerlidir. Örneğin bkz. Cohen, *a.g.e.*, s. 154. St. Benedict bu pratiğin tehlikesini bilgece fark eder: "Manastırda zanaatkârlar olmalıdır ve eğer başrahip emrederse, zanaatlarını insanîyetle ve saygıyla icra etmelerine izin verilmelidir. Ancak, zanaatkârlardan

Bu durumda, total bir kurumun geçirgenliğinin, kurumun içerideki işleyişi ve bütünlüğü açısından değişkenlik gösteren bir sonucu olabilir. Bu, en alt kademedeki personelin güvencesiz konumuyla iyi bir şekilde örneklenebilir. Eğer kurumun daha geniş bir topluluk karşısında fark edilir bir geçirgenliği varsa bu durumda, personelin toplumsal kökeni kapatılmış kişilerinkiyle aynı ya da hatta kapatılmış kişilerinkinden daha düşük olabilir. En alt kademedeki personel, kapatılmış kişinin geldiği dünyaya ait kültürü paylaşarak, üst kademedeki personelle kapatılmış kişiler arasında doğal bir iletişim kanalı işlevi görebilir: her ne kadar bu, yukarı doğru iletişim açısından engellenmiş bir kanal olsa da. Ancak aynı durumda, sorumlu olduğu kişilerle aralarındaki toplumsal mesafeyi muhafaza etmekte zorlanır. Hapishaneler üzerine çalışan bir araştırmacının yakın zamanda tartıştığı gibi bu, gardiyanın rolünü karmaşıklştırabilir. Ayrıca gardiyanın, kapatılmış kişiler nezdinde küçümsenmesine veya makul ve satın alınabilir biri olarak görülmesine yol açabilir.²⁰²

Kapalılığın faydaları ya da eksikleri ne olursa olsun ve de total bir kurumun ne kadar radikal görüldüğüne bakmaksızın, kurumun yeniden düzenlemeye yönelik eğilimlerinin önünde her zaman birtakım sınırlar vardır ve toplumla gerekli ilişkileri yürütebilmesi ve toplum tarafından hoş görülebilmesi için, kurumu çevreleyen toplum içinde hâlihazırda mevcut bazı toplumsal ayrımlardan bir şekilde yararlanır. Batı toplumunda, cinsiyetçi kalıplardan tamamen bağımsız, grup hâlinde yaşamaya imkân tanıyan total bir kurum yok gibidir. Ödül temelli bütünleşme vurgusu yapan akıl hastanelerimizde, kapatılmış kişilerden oluşan çöp toplama ekiplerindeki herkesin siyah olması gibi, sosyo-ekonomik sınıflandırmadan etkilenmemiş görünen rahibe

biri zanaatının bilgisinden ve manastıra faydasından ötürü kibirlenirse, onu zanaatından uzaklaştırın ve zanaatını tekrar icra etmesine izin vermeyin. Bir ihtimal kibrini kırarsa, sonrasında başrahip bıraktığı yerden devam etmesi için ona izin verebilir."

manastırları gibi kurumlar da aslında ev içi rolleri, kırsal köylü arka planı olup da dönüşmüş kişilere verirler.²⁰³ Benzer şekilde, Britanya'daki bazı yatılı okullarda soylu erkek çocuklarının kurum kurallarını ihlal etmelerine daha fazla izin verilebilir.²⁰⁴

Total kurumlar arasındaki en ilginç farklılıklardan biri kurumdan ayrılanların toplumsal kaderinde görülür. Kurumdan ayrılanlar genellikle coğrafi olarak dağılırlar. Farklılık, bu mesafeye rağmen yapısal bağların ne derece korunduğuyla ilgilidir. Skalanın bir ucunda, Benediktin Tarikatı'na bağlı belli bir manastırdan ayrılan kişiler vardır. Bu kişiler, iletişimi gayriresmî bir şekilde sürdürmekle kalmazlar, mesleklerinin ve coğrafi konumlarının hayatlarının geri kalanında ilk üyelikleri tarafından belirlendiğini idrak ederler. Skalanın aynı ucunda eski mahkûmlar vardır. Eski mahkûmların hapishanede kaldıkları süre, onları mesleğe ve sonrasında hayatlarını kaplayacak, ülke çapındaki yeraltı dünyasına yönlendirir. Skalanın diğer ucunda, terhis olduktan sonra anında özel hayatın içine karışan ve eski alayında bulunan askerlerin tekrar bir araya geldikleri toplantılardan dahi uzak duran eski askerleri görürüz. Hastaneyle bağlantı kurmalarına yol açacak tüm kişilerden ve olaylardan titizlikle kaçınan eski akıl hastaları da mevcuttur. Bu iki uç arasındaki orta noktada, özel okullarda ve lisansüstü eğitim veren üniversitelerde, "aynı okuldan mezun kişilerin birbirlerini kollaması"na dayanan sistemler vardır. Bu sistemler, yaşam şanslarının, emsal mezun grupları arasında dağıtılması için tercihe bağlı topluluklar olarak işlev görürler.

II

Total kurumları listeleyerek açık bir şekilde tanımladım ve onların ortak özelliklerinden bazılarını ortaya koymaya çalıştım.

203 Görünüşe göre, belli bir kurumda en üstteki ve en alttaki rollerin, daha geniş toplulukların standartları karşısında görece geçirimli olduğu, geçirimsizliğe karşı eğilimlerin kurumun hiyerarşisinde orta seviyelerde yoğunlaştığı doğrudur.

204 Orwell, *a.g.e.*, ss. 510, 525.

Artık bu kurumlarla ilgili oldukça geniş bir literatüre sahibiz ve salt spekülatif olan şeylerin yerine, bu çeşit bir toplumsal yaratığın anatomisiyle ve işleyişiyle ilgilenen somut bir çerçeveyi geçirecek bir konumdayız. Şüphesiz, benzerlikler açık bir şekilde ve sürekli olarak, bu özelliklerin var olması için iyi işlevsel gerekçeler olduğundan, bu özellikleri birbirine uydurmanın ve işlevsel bir açıklamayla kavramanın mümkün olduğundan şüphe etmeye hakkımız olduğunu bize dayatmaktadır. Bunu yaptığımızda, belirli yöneticileri, komutanları, gardiyanları ve başrahipleri daha az öveceğimizi veya suçlayacağımızı ve total kurumlardaki toplumsal sorunları ve meseleleri buralarda ortak olan ve temel teşkil eden yapısal durum üzerinden daha fazla anlayacağımızı düşünüyorum.

İKİNCİ BÖLÜM

AKIL HASTASININ AHLAKİ KARIYERİ

GİRİŞ

Bilindiği üzere, *kariyer* terimi, saygıdeğer bir meslek içinde planlanan terfileri almayı bekleyen kişiler için kullanılır. Ancak terim, daha genişletilmiş bir anlamda, bir kişinin hayatı boyunca izlediği yolun herhangi bir toplumsal aşamasına gönderme yapmak için de kullanılır. Doğal tarihin bakış açısı kabul edilir; yani sıradan olaylar, bir toplumsal kategorinin üyeleri için ortak ve belirleyici olarak kabul edilen sürekli ve önemli değişiklikler lehine (bu değişimler her bir üyeyi ayrı ayrı etkilese de) göz ardı edilir. Bu kariyer muhteşem ya da hayal kırıklığına uğratan bir şey değildir, başarısızlıktan daha fazla bir başarı da değildir. Bu noktada, akıl hastasını bunları göz önünde tutarak ele almak istiyorum.

Kariyer kavramının iki yönlü olması kavramı değerli yapan şeylerden biridir. Kavramın bir yönü, benlik imgesi ve kabul edilen kimlik gibi, değer verilen ve sıkı sıkıya kavranan iç meselelerle ilişkilidir. Diğer yönü ise resmî konumla, yasal ilişkilerle ve yaşam tarzıyla ilgilidir ve herkesin erişebildiği kurumsal kompleksin bir parçasıdır. Kariyer kavramı kişinin, kendisi hakkındaki beyanlarına ve imgeleme çok fazla dayanmadan kişisel ve kamusal olan arasında, benlikle ve yine benlik için önemli olan toplum arasında ileri geri hareket etmesine imkân tanır.

Bu metin, benliği kurumsal olarak ele alan yaklaşım içinde yapılan bir denemedir. Buradaki asıl mesele kariyerin *ahlaki* yönleri, yani kariyerin kişinin benliğinde ve kişinin, kendisini ve ötekileri değerlendirdiği imgeler çerçevesinde yarattığı düzenli değişimler silsilesidir.²⁰⁵

“Akıl hastası” kategorisi burada kesinlikle sosyolojik bir yaklaşımla ele alınacaktır. Bu bakış açısına göre, bir kişinin psikiyatrik değerlendirmesi, bu değerlendirme yalnızca kişinin toplumsal kaderini değiştirdiği ölçüde önemlidir ve görünüşe göre, bu değişim toplumumuzda ancak kişi hastaneye yatırıldığı zaman önemli hâle gelir.²⁰⁶ Bu sebeple, yakın bazı kategorileri dışarıda bırakacağım: Psikiyatrinin standartlarına göre “hasta” olduğuna hükmedilen fakat herkese çok fazla sorun çıkarsalar da kendilerini hiçbir zaman hasta kabul etmeyen ya da başkaları tarafından hiçbir zaman hasta kabul edilmeyen potansiyel adaylar,²⁰⁷

205 Ahlaki kariyer üzerine malzeme, statü geçişlerine ilişkin seremonilerle ilgilenen sosyal antropoloji alanındaki erken dönem çalışmalarda ve de bir kişinin, toplumsal hareketlere ve tarikatlara katılımına eşlik eden, benlik hakkındaki görüşünde ortaya çıkan çarpıcı değişimlerin klasik sosyal psikolojik tanımlarında bulunabilir. Yakın dönemde, konuyla ilgili yeni veriler, “kimlik” meselesine gösterilen psikiyatrik ilgiyle ve işteki kariyere ve “yetişkin” sosyalleşmesine ilişkin sosyolojik çalışmalarla ortaya konulmaktadır.

206 Bu noktaya, yakın zamanda Elaine ve John Cumming tarafından değinilmiştir (*Closed Ranks*, Cambridge: Commonwealth Fund, Harvard University Press, 1957), ss. 101-2: “Klinik deneyim, çoğu insanın, akıl hastalığını ‘bir kişinin akıl hastanesinde tedavi edilmesini gerektiren durum’ olarak tanımladığına dair kanıyı destekler... Görünüşe göre, akıl hastalığı, akıl hastanesine gitmek zorunda olan kişilere sıkıntı veren bir durumdur ancak akıl hastanesine gidene kadar kişilerin yaptıkları hemen hemen her şey normaldir.” Leila Deasy bu noktada, beyaz yaka suçlarındaki durumla olan benzerliğe dikkatimi çekti. Böyle bir faaliyet içinde oldukları saptanan kişilerden yalnızca hapishaneye gitmekten kurtulamayanlar, suçlunun toplumsal rolüyle uzlaşırlar.

207 Akıl hastanelerindeki vaka kayıtları şu anda, bir kişinin kendisine ya da başkalarına verebileceği sıkıntının şaşırtıcı miktarını göstermek üzere kullanılmaktadır. Bu durum, kişiyle ilgili gerekli adımları atmak şöyle dursun, herhangi birinin kişiyi psikiyatrik olarak değerlendirmeye başla-

psikiyatristin dışarıda ilaçlarla ya da şok terapisiyle kontrol altında tutabileceğini düşündüğü, muayenehaneye giden hastalar ve psikoterapiyle ilgili ilişkiler içine giren kişiler. Fakat bunun tersine, akıl hastanesinin verdiği hizmetlerin ağır çarkına bir şekilde giren herkesi, bu kişiler mizaç olarak güçlü olsalar da kapsama dâhil edeceğim. Bu şekilde, bir kişiye akıl hastası olarak davranmanın yaratacağı etkiler, bir klinik tedavi uzmanının psikopatolojik kabul edeceği özelliklerin kişinin hayatı üzerindeki etkilerinden ayrı tutulabilecektir.²⁰⁸ Akıl hastanesindeki hastalar, psikiyatristin onlara atfedeceği tür ve derece bakımından ve meslekten olmayan kişilerin onları tanımlayacağı özellikler açısından büyük ölçüde çeşitlilik gösterirler. Ama kişiler yola bir kere böyle çıktıktan sonra, birbirlerine önemli ölçüde benzeyen bazı durumlarla karşılaşır ve bu durumlara, önemli ölçüde benzeyen şekillerde tepki gösterirler. Bu benzerlikler, akıl hastalığından kaynaklanmadığı için akıl hastalığına rağmen ortaya çıkmış gibi görünürler. Dolayısıyla, akıl hastasının tek tip statüsünün yalnızca, ortak kadere sahip kişilerin ve bu yüzden de en sonunda ortak karaktere sahip olan kişilerin bir araya toplanmasını garantilememesi, ancak bu toplumsal yeniden düzenlemenin, toplum tarafından bir araya getirilebilecek insan materyallerinin belki de en inatçı türü üzerinde uygulanabilmesi toplumsal güçlerin etkisine bir övgüdür. Bu tabloda sadece, psikodinamik süreçler üzerinden, toplum içerisinde karşıt alt grupların teşkiline yol açan klasik tepki çevrimini sınırlamak için, eski hastalar tarafından kurulan çeşitli çıkar grupları eksiktir.

masından da önce gelir. Bkz. John A. Clausen & Marian Radke Yarrow, "Paths to the Mental Hospital", *Journal of Social Issues*, XI (1955), ss. 25-32; August B. Hollingshead & Fredrick C. Redlich, *Social Class and Mental Illness* (New York: Wiley, 1958), ss. 173-74.

- 208 Bu bakış açısının tüm normalden sapma biçimlerine nasıl uyarlanabileceğine dair bir örnek için bkz. Edwin Lemert, *Social Pathology* (New York: McGraw-Hill, 1951), özellikle bkz. ss. 74-76. Zihinsel engelli kişilere dair özel bir uygulama için bkz. Stewart E. Perry, "Some Theoretic Problems of Mental Deficiency and Their Action Implications", *Psychiatry*, XVII (1954), ss. 45-73, özellikle bkz. ss. 67-68.

Bu genel sosyolojik bakış açısı, akıl hastanelerini sosyolojik olarak inceleyen gözlemcilerin kilit bir bulgusuyla ciddi ölçüde pekiştirilir. Okuryazar olmayan toplumlar hakkında yapılan çalışmalarda tekrar tekrar ortaya koyulduğu üzere, yabancı bir kültürün korkunçluğu, nahoşluğu ve barbarlığı, araştırmacı araştırdığı kişilerin hayata bakış açılarını anladığı ölçüde azalabilir. Benzer şekilde, akıl hastanelerini çalışan bir kişi, akıl hastaları için iddia edilen deliliğin ya da “hasta davranışı”nın, öncelikli olarak akıl hastalığının bir ürünü olmadığını fakat iddia sahibinin, hastanın içinde bulunduğu durumla olan toplumsal mesafesinin bir ürünü olduğunu fark eder. Çeşitli hastalar için koyulan psikiyatrik tanımlar arasındaki küçük farklar ve “içerideki” toplumsal hayatı özgün kılan özel tarzlar ne olursa olsun, araştırmacı gözlemlediği diğer topluluklardan önemli ölçüde farklılaşmayan bir topluluğa dâhil olduğunu fark edebilir. Kuşkusuz, araştırmacı kendisini hastane içinde dolaşmasına izin verilen koğuş dışındaki hasta topluluğuyla sınırlarken, bazı hastalar gibi, kilitli koğuşlar içindeki hayatın garip olduğunu düşünebilir. Ayrıca, tanısız değerlendirme ve hastaya ilk müdahalenin yapıldığı kilitli kabul koğuşlarındayken ya da nekahet dönemindeki hastaların tutulduğu koğuşlardayken, kronik hastaların bulunduğu “arkadaki” koğuşların toplumsal manada delice yerler olduğunu düşünebilir. Ancak araştırmacının, duygusal katılım sahasını, hastanenin “en kötü” koğuşlarına kaydırması, bu yerlerin, her yanıyla anlam yüklü gerçek bir sosyal hayatın cereyan ettiği yaşanabilir alanlar olarak ona gözükmesi için yeterlidir. Bu, araştırmacının herhangi bir koğuşta ya da hasta grubunda, toplumsal kurumun kurallarına uyma kapasitesinin epey uzağında durmaya devam eden bir azınlık bulacağı ve hasta toplumundaki normatif beklentilerin düzenli bir şekilde karşılanmasının, akıl hastanelerinde, bir şekilde kurumsallaşmış stratejik önlemlerle kısmen mümkün kılındığı gerçeğini hiçbir şekilde yadsımaz.

Akıl hastasının kariyeri, genelde ve gerçeğe uygun bir şekilde üç ana aşamaya ayrılır: Benim yatış öncesi hasta [*prepatient*] aş-

ması olarak adlandıracağım, hastaneye yatmadan/yatırılmadan önceki dönem, hastanede yatan hasta [*inpatient*] aşaması olarak adlandıracağım, hastanedeki dönem ve eski hasta [*ex-patient*] aşaması olarak adlandıracağım, hastaneden taburcu olduktan/edildikten sonraki dönem.²⁰⁹ Bu metin, yalnızca ilk iki aşamayı ele alacaktır.

209 Bu basit resim, eski hastaların kısmen özel olan bir deneyimiyle karmaşıklaşır. Bu, eski hastaların hastaneye tekrar yattığı, hastanın eski hâline geri döndüğü ya da “tekrarhasta olduğu” aşamadır.

YATIŞ ÖNCESİ HASTA AŞAMASI

Sadece görece küçük bir yatış öncesi hasta grubu, kendileri için iyi olacağını düşündüklerinden ya da aile üyeleriyle konuyla ilgili yaptıkları samimi bir anlaşma neticesinde akıl hastanesine kendi istekleriyle yatar. Kuruma yeni kabul edilen bu kişiler kendilerini muhtemelen, onlar açısından akıllarını ya da kontrollerini kaybettiklerinin bir kanıtı olacak şekilde davranırken bulmuşlardır. Görünüşe göre, bir kişinin kendisini böyle görmesi, özellikle de bu, kişi kendisinin de fark edebileceği türden semptomları göstermekten dolayı her koşulda yeteri kadar sorunla karşılaştığı bir zamanda ortaya çıktığı için, toplumumuzda bir benliğin başına gelebilecek en tehdit edici şeylerden biri hâline gelir. Sullivan'ın da ifade ettiği gibi:

Bu durumda, şizofrenik bir değişimden ya da süreçlerden geçen bir kişinin öz sisteminde fark ettiğimiz şey, en basit ifadeyle, aşırı şekilde korkuyla karakterize edilmiş bir muamma-dır. Bu muamma, temelde insan olmanın sekteye uğramasıyla, yani bir kişinin, olmaya değer şey olarak saygı duyabileceği bir şeyi olmada yaşadığı başarısızlıkla baş etmek için, oldukça genelleştirilmiş fakat hassas bir şekilde rafine edilmiş referans süreçlerini kullanmasından ortaya çıkar.²¹⁰

Kişinin, kendisini, bürünlüğünü bozacak şekilde yeniden

210 Harry Stack Sullivan, *Clinical Studies in Psychiatry*, Helen Swick Perry, Mary Ladd Gawel & Martha Gibbon (New York: Norton, 1956) içinde, ss. 184-85.

değerlendirmesiyle ilişkili olan şey, yeni ve neredeyse aynı ölçüde her yere nüfuz eden ve kendisi hakkında öğrendiği yeni ve önemli gerçekleri başkalarından gizleme ve başkalarının da bu gerçekleri öğrenip öğrenmediğini ortaya çıkarma çabasıdır.²¹¹ Bu noktada, bir kişinin, aklını kaybettiği şeklindeki algısının kültürel olarak edinilmiş ve toplumsal olarak yerleşmiş, sesler duyma, zamansal ve mekânsal oryantasyon kaybı, kişinin izlendiğini düşünmesi gibi semptomların önemiyle ilişkili stereotiplere dayandığını vurgulamak istiyorum. Ayrıca, bu semptomların en çarpıcı ve inandırıcı olanlarının çoğunun bazı durumlarda psikiyatrik olarak, sadece stresli bir ortamdaki geçici bir duygusal altüst oluşa (her ne kadar kişi için o esnada dehşetengiz olsa da) işaret ettiğini söylemek istiyorum. Kişinin kendisini böyle algılamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan kaygı ve bu kaygıyı azaltmak için tasarlanmış stratejiler de benzer şekilde, anormal bir psikolojik hâlin ürünü değil, kültürümüze uyum sağlamış, aklını kaybettiğini düşünmeye başlamış bir kişi tarafından ortaya koyulabilecek şeylerdir. Görünüşe göre, Amerikan toplumundaki altkültürler, kişinin kendisini bu şekilde görmesiyle ilgili sundukları hazır imgelerin ve yönlendirmelerin miktarı bakımından ilginç bir şekilde farklılaşırlar ki bu da, kişinin tedaviyi *kendi isteğiyle* kabul etme derecesinde farklılıklara yol açar. Bir kişinin kendisiyle ilgili, bütünlüğü bozan bu bakış açısını psikiyatrik bir telkin olmaksızın benimsemesi üst sınıfların ayrıcalıklarından biridir.²¹²

Hangi gerekçeyle olursa olsun kendisini aklen dengesiz gör-

211 Bu ahlaki deneyim, marihuana bağımlısı olmayı öğrenen bir kişinin deneyimiyle karşılaştırılabilir. Görünen odur ki, bu kişinin, fark edilmeksizin "uçacağına" ve etkili bir şekilde "işini yapmaya devam edebileceğine" dair keşfi yeni bir kullanım düzeyini beraberinde getirir. Bkz. Howard S. Becker, "Marihuana Use and Social Control", *Social Problems*, III (1955), ss. 35-44; özellikle bkz. ss. 40-41.

212 Bkz. Hollingshead & Redlich, *a.g.e.*, s. 187, Tablo 6 (toplumsal sınıf temelli gruplamaya göre yapılan, kişinin tedaviye kendi isteğiyle gitmesine dair göreceli frekans).

meye başlamış bir kişi, temel toplumsal durumunun yapısındaki ani dönüşümden ötürü, akıl hastanesine yattığı için muhtemelen ve kısmen rahatlayabilir. Tam bir kişi rolünü sürdürmeye çalışan ve kendinden şüphe eden biri olmaksızın kendisinden resmî olarak şüphe edilen biri hâline gelebilir. Hastaneye yatırma diğer durumlarda, o zamana kadar benliğin mahrem deneyim meselesi olmuş bir şeyi nesnel durumla doğrulayarak gönüllü hasta için işleri daha da kötü hâle getirebilir.

Hastaneye kendi isteğiyle yatan bir hasta, hastaneye bir kez girdikten sonra, hastaneye istemeyerek yatanlarla aynı olağan deneyimleri yaşayabilir. Her hâlükârda, benim burada ele almak istediğim, hastaneye istemeyerek yatanlardır çünkü Amerika'da mevcut durumda, hastaneye istemeyerek yatanların sayısı isteyerek yatanların sayısından açık ara fazladır.²¹³ Hastaneye istemeyerek yatan kişilerin kuruma yaklaşımı üç klasik biçimden birini alır: Hastaneye yatarlar çünkü aileleri onlara yalvarmıştır ya da hastaneye "kendi istekleriyle" yatmazlarsa ailevi bağlarının çözüleceği söylenerek tehdit edilmişlerdir; polis gözetiminde zorla ve başkalarının kasıtlı olarak neden olduğu yanlış anlamalar yüzünden yatırılmışlardır. Sonuncusu, esas olarak genç olan yatış öncesi hastalarla sınırlıdır.

Yatış öncesi hastanın kariyeri presleyici model (*extrusory model*) üzerinden anlaşılabilir: Kişi, kuruma ilişkileriyle ve haklarıyla gelir ve hastanede yatmaya başladığı andan itibaren bunların hemen hemen hepsini kaybeder. Dolayısıyla, bu kariyerin ahlaki yönü genel olarak, vazgeçmenin, sadakatsizliğin ve hayata küsmenin deneyimlenmesiyle başlar. Başkaları kişinin açıkça tedaviye ihtiyacı olduğunu düşünse de, kişi hastanede kısa süre içinde bu kişilerle hemfikir olsa da mevzubahis olan budur.

213 Bu noktada, hastaneye kendi isteğiyle veya istemeyerek giden hastalar arasında yapılan ayrım, gönüllü olarak ya da zorla hastaneye gönderilen kişi arasındaki yasal ayrımın ötesine geçer çünkü akıl hastanesine gitmekten memnun olan bazı kişiler yasalara uygun şekilde hastaneye gönderilmiş olabilir ve güçlü aile baskısı yüzünden hastaneye gidenlerden bazıları da kendilerini gönüllü hasta olarak kaydettirmiş olabilir.

Pek çok akıl hastasının vaka geçmişi, yüz yüze etkileşime ilişkin bazı düzenlemeler karşısında işlenen kabahatleri belgeler: hane/aile, iş yeri, kilise ya da dükkân gibi yarı kamusal örgütlenmeler, sokak ya da park gibi kamusal alanlar. Çoğu zaman, kabahatli kişi hakkında gerekli adımları atan, yani *şikâyetçi* olan kişilerin de kaydı bulunur ki bu, nihai olarak kabahatlinin hastaneye yatırılmasına yol açar. Şikâyetçi ilk hamleyi yapan kişi olmayabilir ama etkili ilk hamleyi yapan kişidir. Bu, hastanın akıl hastalığının psikolojik başlangıcını nereye konumlandığına bakılmaksızın hastanın kariyerinin *toplumsal* başlangıcı olarak kabul edilir.

Kişinin hastaneye yatırılmasına yol açan türden kabahatlerin mahkûmiyet, boşanma, iş kaybı, reddedilme, bölgesel sürgün, kurumsal olmayan psikiyatrik tedavi gibi presleyici diğer sonuçlara yol açan kabahatlerden farklı olduğu düşünülür. Ancak görünüşe göre, farklılaşan bu etkenler hakkında çok az şey bilinmektedir ve hastaneye yatırmayla ilgili gerçek durumlar çalışıldığında, birbirini izleyen sonuçların sıklıkla mümkün olduğu görülür. Dahası, etkili bir şikâyetle sonuçlanan her bir kabahat karşısında, hiçbir şekilde şikâyetle sonuçlanmayan ama psikiyatrik olarak benzer pek çok kabahatin olduğu da doğrudur. Harekete geçilmez ya da presleyici diğer sonuçları doğuran adımlar atılır veya şikâyetçi olan kişinin yalnızca sakinleşmesine ya da şikâyetinden vazgeçmesine yol açan etkisiz girişimlerde bulunulur. Dolayısıyla, Clausen ve Yarrow'un da güzel bir şekilde gösterdiği gibi, nihai olarak hastaneye yatırılan kabahatli kişiler dahi kendilerine karşı atılmış bir dizi etkisiz adımla karşılaşabilirler.²¹⁴

Bir kişi, kabahat işleyen bir kişiyi hastaneye yatırmak için dayanak olarak kullanılabilmesi muhtemel ancak fiiliyatta kullanılmayan kabahatleri, dayanak olarak kullanılan kabahatlerden ayırırken, meslek üzerine çalışan araştırmacıların kariyer

olumsallıkları [*career contingencies*] olarak adlandırdığı çok sayıda olumsuzlukla karşılaşır.²¹⁵ Akıl hastasının kariyerindeki sosyo-ekonomik statü, kabahatin görünürlüğü, bir akıl hastanesine fiziksel yakınlık, tedaviye yönelik mevcut tesislerin sayısı, mevcut hastanelerde uygulanan tedavi türlerine topluluğun bakışı ve buna benzer olumsuzlıklardan bazılarını incelemesem de göz önüne aldım.²¹⁶ Diğer olumsuzluklar hakkındaki bilgi için bir kişinin, zulüm hikâyelerine güvenmesi gerekir. Psikotik bir erkeğe karısı, kendisine bir erkek arkadaş bulana kadar tahammül eder ya da bu erkeğin yetişkin çocukları evden bir apartmana taşınana kadar babalarına katlanırlar. Bir alkolik, akıl hastanesine hapis hane dolu olduğu için gönderilir. Bir uyuşturucu bağımlısı, psikiyatrik tedaviden dışarıda fayda sağlayamadığı için hapishaneye gönderilir. Asi, ergen bir kız çocuğu evde daha fazla idare edilemez çünkü ailesini uygunsuz bir arkadaşla açık ilişki yaşamakla tehdit eder vb. Buna bağlı olarak, kişinin bu kaderin yanından geçmesine yol açan ve aynı derecede önemli bir dizi olumsuzluk vardır. Bir kişinin hastaneye yatırılma gerekliliğinde olduğu gibi, ailesinin onun geri dönmesini istemesi, “idare edilebilir” bir işin mevcudiyeti gibi başka bir olumsuzluklar dizisi kişinin taburcu edilme zamanının kararlaştırılmasına yardımcı olur. Toplumun resmî görüşüne göre, akıl hastanesine kapatılmış kişiler, her şeyden önce, akıl hastalığından muzdarip oldukları için oradadırlar. Bununla birlikte, hastane dışındaki “akıl hastaları” sayısal olarak hastane içindekilere yaklaştıkları ya da içeridekileri geride bıraktıkları ölçüde, akıl hastalarının ayırt edici bir şekilde akıl hastalığından değil de olumsuzlıklardan muzdarip olduğu söylenebilir.

215 Bu kavramın akıl sağlığı alanındaki açık bir kullanımı için bkz. Edwin Lemert, “Legal Commitment and Social Control”, *Sociology and Social Research*, XXX (1946), ss. 370-78.

216 Örneğin Jerome K. Meyers & Leslie Schaffer, “Social Stratification and Psychiatric Practice: A Study of an Outpatient Clinic”, *American Sociological Review*, XIX (1954), ss. 307-10; Lemert, *a.g.e.*, ss. 402-3; *Patients in Mental Institutions*, 1941 (Washington, D.C.: Department of Commerce, Bureau of the Census, 1941), s. 2.

Kariyer olumsuzlukları yatış öncesi hastanın ikinci bir özelliğiyle, yani kişinin sivil statüden hasta statüsüne geçişine kaçınılmaz şekilde dâhil olan failler ve görevliler döngüsüyle bağlantılı olarak ortaya çıkar.²¹⁷ Burada giderek daha önemli hâle gelen, toplumsal sistemin bir kategorisine ilişkin bir durum vardır. Bu kategorinin öğeleri, aynı kişilerle meşgul olmaları ve aynı kişileri kuruma göndermek zorunda kalmaları yüzünden sistemik bir bağlantı içine sokulurlar. Herhangi bir somut döngüde bir rolün birden fazla kişi tarafından üstlenilebileceği ve aynı kişinin de birden fazlasını üstlenebileceği göz önünde bulundurularak, söz konusu fail rollerinden bazılarına burada değinilecektir.

İlki, *hasta yakınıdır*. Bu kişi, yatış öncesi hastanın, sıkıntılı zamanlarının çoğunda güvenebileceği kişiler arasında en uygun gördüğü kişidir. Bu durumda hasta yakını, yatış öncesi hastanın akıl sağlığından şüphe eden son kişidir ve yatış öncesi hastayı, yaklaşan kaderinden kurtarmak için her şeyi yapacak ilk kişidir. Hasta yakını genellikle hastanın yakın akrabasıdır ama bu bir gereklilik olmadığından burada özel bir terim kullanılmaktadır. İkincisi, geriye dönüp bakıldığında kişinin hastaneye giriş sürecini başlatmış olduğu görülen *şikâyetçi* olan kişidir. Üçüncüsü ise *aracılarıdır*. Bu, hastanın yönlendirilmesini, hastaneye gönderilmesini ve hastaneye giderken işlemlerden geçirilmesini sağlayan failler ve görevliler silsilesidir. Aracılara; polisler, rahipler, avukatlar, sosyal hizmet çalışanları, öğretmenler vb. dâhil edilebilir. Bu faillerden biri kişinin kuruma gönderilmesine onay verme konusunda yasal bir yetkiye sahiptir ve bu yetkiyi kullanır. Dolayısıyla, süreçte kişiden önce gelen bu failler, sonucu henüz belli olmamış bir şeye dâhil olurlar. Aracılar sahneden çekildiklerinde ise yatış öncesi hasta, yatan hasta durumuna gelir ve artık önemli olan fail de hastane yöneticisi olur.

Şikâyetçi genellikle yurттаş, çalışan, komşu ya da akraba gibi,

217 Bir failler döngüsü ve bu döngünün kariyer olumsuzluklarıyla bağlantısı için bkz. Oswald Hall, "The Stages of a Medical Career", *American Journal of Sociology*, LIII (1948), ss. 327-36.

meslekten olmayan biri sıfatıyla harekete geçer. Aracılar uzmanlardır ve hizmet verdikleri kişilerden önemli ölçüde farklılaşırlar. Sorunlarla başa çıkma konusunda tecrübelidirler ve başa çıkıcıları şeyle aralarında bir parça profesyonel mesafe vardır. Polislerin ve belki bazı rahiplerin durumunu saymazsak aracılar, eğilim olarak, meslekten olmayan kişilerden daha fazla psikiyatri odaklıdır ve meslekten olmayanların fark edemedikleri durumlarda tedavi ihtiyacını fark edebilirler.²¹⁸

Rollerin iç içe geçmesinin işlevsel etkileri bu rollerin ilginç bir özelliğidir. Örneğin, şikâyetçi rolündeki kişinin aynı zamanda hasta yakını olup olmaması hastanın duygularını etkileyecektir. Görünüşe göre, rahatsız edici bu kombinasyon üst sınıflarda alt sınıflardan daha yaygındır.²¹⁹ Ortaya çıkan bu etkilerden bazılarını şimdi ele alacağım.²²⁰

Yatış öncesi hasta evden hastaneye kadarki süreçte, bir çeşit yabancılaştırıcı koalisyona maruz kaldığı şeye üçüncü kişi olarak dâhil olur. Hasta yakını, bir doktorla, psikiyatristle ya da diğer danışmanlarla "durum hakkında konuşması" için yatış öncesi hastaya baskı yapar. Yatış öncesi hastanın isteksizliğine; terk etmeyi, reddetmeyi ya da diğer yasal eylemleri kapsayan tehditlerle veya görüşmenin birleştirici ve rahatlatıcı niteliğine vurgu yaparak karşılık verilebilir. Ancak hasta yakını genellikle, profesyonel bir kişiyi seçerek, görüşme zamanını ayarlayarak, uzman kişiye vaka hakkında bir şeyler anlatarak vb. görüşmenin gerçekleşmesine vesile olur. Bu hamle, kişiyi hasta olarak, hasta yakınına da

218 Bkz. Cumming & Cumming, *a.g.e.*, s. 92.

219 Hollingshead & Redlich, *a.g.e.*, s. 187.

220 Yatan hasta açısından, döngünün örtük anlamlarından bazılarının analizi için bkz. Leila Deasy & Olive W. Quinn, "The Wife of the Mental Patient and the Hospital Psychiatrist", *Journal of Social Issues*, XI (1955), ss. 49-60. Bu çeşit bir analizin ilginç bir örneği Alan G. Gowman, "Blindness and the Role of the Companion", *Social Problems*, IV (1956), ss. 68-75 içinde de bulunabilir. Genel bir açıklama Robert Merton, "The Role Set: Problems in Sociological Theory", *British Journal of Sociology*, VIII (1957), ss. 106-20 içinde bulunabilir.

geçerli bulguların açıklanabileceği sorumlu kişi olarak etkili bir şekilde tesis eder. Yatış öncesi hasta görüşmeye genellikle, onu oraya yönlendiren kişiyle denk bir statüde olduğu ve önemli meselelerde üçüncü bir kişinin ikisinin arasına giremeyeceği anlayışıyla gider. Bu, toplumumuzda yakın ilişkilerin tanımlanma biçimlerinden biridir. Yatış öncesi hasta görüşmenin yapılacağı yere gittiğinde kendisinin ve yakınının aynı rolleri üstlenmediğini ve yakınıyla profesyonel kişi arasındaki önceki anlaşmanın ona karşı yürürlüğe sokulduğunu fark eder. Aşırı uçta fakat yaygın olan bu durumda profesyonel, muayene eden ve tanı ko-yan kişi rolünde, yatış öncesi hastayla öncelikle yalnız görüşür ve sonrasında da danışman rolünde, hastanın yakınıyla görüşür; hastayla yakını bir aradayken konu hakkında ciddi bir konuşmadan özenle kaçınır.²²¹ Hatta kamu görevlilerinin bir kişiyi, ona tolerans göstermek isteyen ailesinden zorla almak zorunda kaldığı ve danışmana başvurulmayan durumlarda, resmî eylemi “desteklemesi” için hasta yakınının ikna edilmesi muhtemeldir. Yatış öncesi hasta böyle bir durumda, kendisine karşı yabancılaştırıcı bir koalisyonun kurulduğunu düşünebilir.

Böyle bir koalisyon içinde üçüncü kişi olmaktan kaynaklı ahlaki deneyimin yatış öncesi hastayı hırçınlaştırması olasıdır. Çünkü yatış öncesi hastanın sorunları, onu yakın olduğu kişiden büyük ihtimalle bir nebze uzaklaştırmıştır. Kişinin, hastaneye yatmasının ardından yakını tarafından sürekli ziyaret edilmesi ona çıkarlarına hizmet edildiği “hissiyatı”nı verir. Fakat başlangıçtaki ziyaretler yatış öncesi hastanın terk edilmişlik hissini geçici olarak güçlendirebilir de. Hastanın, kendisini dışarı çıkarması için ya da en azından ona daha fazla ayrıcalık tanıması ve içinde bulunduğu zor durumun korkunçluğunu anlaması için ziyaretçisine yalvarması olasıdır. Ziyaretçi buna genellikle ve yalnızca umutlu bir ruh hâlini devam ettirmeye çalışarak, hastanın

221 Elimde, karısını psikiyatristle görüşmeye götürdüğünü düşünürken, aslında bizzat karısının bazı ayarlamalar yapmış olduğunu çok geç fark ettiğini söyleyen bir erkeğe dair vaka kaydı bulunmaktadır.

isteklerini “dinlemeyerek” ya da hastayı, doktorların bu konular hakkında bilgi sahibi oldukları ve tıbben en iyi şeyi yaptıkları konusunda ikna ederek karşılık verir. Sonrasında ziyaretçi, hastanın çok fazla özgürlüğün ve ayrıcalığın olduğunu düşündüğü dünyaya soğukkanlılıkla geri döner. Bu, hastanın, yakınının açık olan haince terk etme durumuna göstermelik, sahte bir görünüş eklediğini hissetmesine yol açar.

Görünüşe göre, hastanın, yakınının ihanetine uğradığını düşünme yoğunluğu bu ihanete başka birinin tanık olması gerçeğiyle artar. Bu, üç tarafın dâhil olduğu durumların pek çoğunda önemli olan bir etkidir. Bununla birlikte, kırgın olan kişi adaletten önce barışı seçerek kabahatli kişiye, ikisi yalnızken pekâlâ hoşgörülü ve uyumlu bir şekilde de davranabilir. Ancak öyle görünüyor ki, bir tanığın varlığı kırgınlığın olası sonuçlarına bir şeyler eklemektedir. Olanları unutmak, hafızadan silmek ya da bastırmak kıran ve kırılan kişinin gücünün ötesinde bir şey olduğu için, kırgınlık herkese açık toplumsal bir gerçek hâline gelir.²²² Tanık, kimi zaman olduğu gibi, akıl sağlığı komisyonu olduğunda, tanıklık edilen ihanet bir “aşağılama seremonisi”ne benzeyebilir.²²³ Böyle durumlarda, kırgın olan hasta, onurunun ve toplumsal itibarının eski hâline dönmesi için, tanıkların karşısında bir tür kapsamlı ve onarıcı eylemin gerekli olduğunu düşünebilir.

İhanetin algılanan iki boyutundan söz etmek gerekir. İlk olarak, başka bir kişinin akıl hastanesine yatma olasılığından söz eden kişiler muhtemelen, kişi hastaneye yattığı zaman bu durumun onu aslında nasıl etkileyebileceğine dair gerçekçi bir tablo ortaya koymazlar. Çoğu kez kişiye, hastanede ihtiyaç duyduğu tıbbi tedaviyi göreceği, istirahat edeceği ve birkaç ay içinde hastaneden çıkacağı ya da benzer şeyler söylenir. Bazı durumlarda

222 Kurt Riezler, “Comment on the Social Psychology of Shame”, *American Journal of Sociology*, XLVIII (1943), s. 458 içinde yapılan bir açıklama.

223 Blz. Harold Garfinkel, “Conditions of Successful Degradation Ceremonies”, *American Journal of Sociology*, LXI (1956), ss. 420-24.

bu kişiler bildikleri şeyi hastadan saklayabilirler ama genelde, doğru kabul ettikleri şeyleri söylediklerini düşünüyorum. Bu noktada, hastalarla aracılık eden profesyoneller arasında epeyce bağlantılı bir farklılık vardır. Aracılar akıl hastanelerini, genelde herkesten daha çok, zorunlu sürgün yerleri olarak değil, gerek duyulan istirahatin ve bakımın isteyerek elde edildiği ve kısa süreli kalınan tıbbi kurumlar olarak tasavvur ederler. Yatış öncesi hasta en sonunda hastaneye yattığında ise hastane hayatını epeyce hızlı ve farklı bir şekilde öğrenir. Sonrasında ise, hastanedeki hayat hakkında kendisine verilen bilginin, gerçekleri bilmesi durumunda hastaneye yatmaya göstereceği dirençten daha az direnç göstermesine yol açtığını fark eder. Yatış öncesi hasta, bireyden hasta statüsüne geçiş sürecine dâhil olanların –niyetleri ne olursa olsun– aslında şu anki zor durumu konusunda kendisini “aldattıklarını” düşünebilir.

Ben burada, yatış öncesi hastanın, bir sivilin sahip olduğu hak, özgürlük ve tatminlerle yola çıktığını ve kendisini, neredeyse her şeyden mahrum edilmiş bir hâlde bir psikiyatri koğuşunda bulunduğunu ileri sürüyorum. Bu, ihanetin ele almak istediğim ikinci boyutu.

Yatış öncesi hastanın anlayabileceği gibi, önemli figürlerin birliği bir çeşit ihanet silsilesi gibi çalışabilir. Bireyden hastaya geçiş süreci, her biri farklı bir fail tarafından idare edilen, birbiriyle bağlantılı bir dizi aşamadan etkilenebilir. Her bir aşama, yetişkinlere serbest olan durumlarda keskin azalmaları beraberinde getirirken her bir fail, daha fazla azalmanın meydana gelmeyeceği yönündeki kurguyu devam ettirmeye çalışır. Hatta faillerden biri bu ruh hâlini devam ettirirken, yatış öncesi hastayı bir sonraki faile teslim etmeye çalışabilir. Dahası, mevcut fail; kelimeler, ipuçları ve jestler aracılığıyla, durumun idari gerçeklerinden usuruplu bir şekilde uzak duran ve her bir aşamada bu gerçeklerle artan şekilde çelişen kibar bir sohbeti devam ettirmesi için yatış öncesi hastadan kendisine katılmasını dolaylı bir şekilde isteyebilir. Eş, bir psikiyatriste gitmesi için yatış öncesi hastaya yalvarmak zorunda olmamayı tercih eder. Psikiyatristler de yatış öncesi

hastanın, kendisinin ve eşinin ayrı ve farklı şekillerde değerlendirildiğini öğrendiğinde ortaya çıkan sahneyle karşılaşmamayı tercih ederler. Yatış öncesi hastaya bir sigara vermenin, içten birkaç kelime söylemenin ve ekip aracının arka koltuğunda rahatlatma serbestliği tanınmanın daha kolay olduğunu düşünen polis, hastayı nadiren deli gömleği içinde hastaneye götürür. Son olarak, hasta kabul odasındaki psikiyatrist, akıl hastanesinin aslında rahatlatıcı bir yer olduğu yönündeki kanının rastlantısal bir sonuç olarak geçerliliğini koruduğu “kabul odasının” görece sakinliği ve konforu içinde işini daha iyi yaptığını fark edebilir. Eğer yatış öncesi hasta tüm bu örtük talepleri dikkate alırsa ve olup biten her şeyi makul bir şekilde karşılasa evden hastaneye kadarki süreci, kimseyi olanları doğrudan seyretmeye zorlamadan ya da durumundan ötürü açığa vurabileceği hassas duygularıyla ilgilenmeye zorlamadan tamamlayabilir. Yatış öncesi hastanın onu hastaneye gönderen kişilere anlayış göstermesi, bu kişilerin yatış öncesi hastaya anlayış göstermesine imkân tanır. Bunun sonucunda, bu etkileşimler, olağan yüz yüze ilişkilerin özelliği olan himaye edici bir uyumla devam ettirilebilir. Ancak, hastaneye yeni yatan hasta, hastaneye yatırılmasına yol açan aşamalar silsilesini hatırlamaya çalışırsa, kendisinin uzun vadeli rahatına zarar verildiğini ancak herkesin mevcut konforunun sürdüğünü düşünebilir. Bu anlayış, sonrasında onu dışarıdaki insanlardan bir süre için ayıran ahlaki bir deneyimi şekillendirir.²²⁴

224 Toplama kampı pratikleri (burada araçların kapatılmış kişilerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiği söylenemese de) iş birliği yapmaya teşvik eden, mücadeleyi ve yaygarayı azaltan ihanet silsilesinin işleyişine dair iyi bir örnek teşkil ederler. İnsanları evlerinden alan polis kimi zaman iyi niyetli bir şekilde şaka yapar ve insanlara, kahve servisi yapılırken beklemelerini teklif eder. Gaz odaları bitlerin ayıklandığı odalar gibi donatılırdı ve giysilerini çıkaran kurbanlara, giysilerini bıraktıkları yere dikkat etmeleri söylenirdi. Katledilmek üzere seçilen; hasta, yaşlı, güçsüz ve akıl hastası kişiler, “gözlem hastanesi” gibi terimlerle adlandırılan kamplara kimi zaman Kızılhaç ambulansları içinde götürülürdü. Bkz. David Border, *I Did Not Interview the Dead* (Urbana: University of Illinois Press, 1949), s. 81 ve Elie A. Cohen, *Human Behavior in the Concentration Camp* (London: Jonathan Cape, 1954), ss. 32, 37, 107

Şimdi, faillerin bakış açısından kariyer failleri döngüsünü gözden geçirmek istiyorum. Kişinin hastanedeki bakıcılarının yanı sıra, onun sivil statüden hasta statüsüne geçişinde etkili olan araçlar da hastanın vekili ya da gardiyanı olarak, sorumlu bir hasta yakını saptamakla meşgul olurlar. Eğer bu rol için bariz bir aday yoksa herhangi bir kişi araştırılabilir ya da bu rol için zorlanabilir. Dolayısıyla, bir kişi derece derece bir hastaya dönüştürülürken hasta yakını da yavaş yavaş bir gardiyana dönüştürülür. Sahnedeki gardiyanla birlikte tüm geçiş süreci bir düzen altında tutulabilir. Bu gardiyan, yatış öncesi hastanın sivil hayattaki ilgilerine ve işine muhtemelen aşinadır ve aksi bir durumda hastaneyi karıştırabilecek gevşek amaçları sabitleştirebilir. Yatış öncesi hastanın lağvedilen sivil hakları bu gardiyana aktarılabilir. Bu ise, aslında söz konusu haklara gerçekte sahip olmasa da hastanın, bu hakları gerçekten kaybetmediği şeklindeki yasal kurgunun devam etmesine yardımcı olur.

Yatan hastalar genellikle, en azından bir süre için, hastaneye yatırılmış olmanın ağır ve haksız bir yoksunluk olduğunu düşünürler ve dışarıdaki birkaç kişiyi bu konuda ikna etmeyi kimi zaman başarırlar. Bu durumda, bu yoksunlukların sorumlusu olarak görülen kişiler için, hastayla ilişkisi, onu kendisinden şüphelenmez biri hâline getiren ve hastanın kişisel çıkarını büyük ihtimalle kalpten anlayan kişi olarak, dışarıdan bir üçüncü kişiyle iş birliği yapmak ve anlaşmak faydalı olacaktır. Şayet hasta yakını, hastaneye yeni yatan hastanın başına gelenlerden memnunsansa herkes de memnun olmalıdır.²²⁵

Görünüşe göre, bir tarafın diğer taraftan sağlayacağı meşru kişisel çıkar ne kadar fazla olursa, o kişi diğer kişinin gardiya-

225 NIMH'de (*The National Institute of Mental Health*) Clausen'in grubu tarafından derlenen görüşmeler, bir kişinin karısı bir gardiyana dönüştüğünde sorumluluğun, ya kocanın akrabalarıyla yeni bir destekleyici koalisyonun kurulmasına yol açarak ya da onlardan bariz bir uzaklaşmaya sebep olarak, akrabalarla aradaki önceki mesafeyi ortadan kaldıracaklarını ortaya koymaktadır.

nı olma rolünü daha iyi üstlenir. Ancak iki kişinin çıkarlarının kabul edilebilir bir şekilde iç içe geçmesine sebep olan toplum-daki yapısal düzenlemeler başka sonuçları da doğurur. Çünkü hastanın yardım için, yani hastaneye gönülsüz gönderilme gibi tehditler karşısında koruma istemek için başvurduğu kişi, tam da araçların ve hastane yöneticilerinin mantıklı bir şekilde, yetkilendirme için başvurduğu kişidir. Bu durumda bazı hastaların, en azından bir süre için, bir ilişkinin yakınlığının onun güvenirliliği hakkında hiçbir şey söylemediğini düşünmesi anlaşılabilir bir şeydir.

Rollerin bu tamamlayıcılığından ortaya çıkan diğer işlevsel etkiler hâlâ mevcuttur. Hasta yakını yatış öncesi hastayla yaşadığı sorun için araçlardan yardım istediğinde (eğer isterse), hastaneye yatırma fikri aslında hasta yakınının aklında olmayabilir. Hatta yatış öncesi hastayı akıl hastası olarak görmeyebilir ya da öyle görse bile bu görüşü istikrarlı bir şekilde savunmayabilir.²²⁶ Hasta yakınına durumu anlatacak olan ve onu, kişiyi hastaneye yatırmanın uygun ve iyi bir çözüm olduğu, bunun ihanetle ilgili olmadığı fakat daha ziyade yatış öncesi hastanın iyiliği için atılacak tıbbi bir adım olduğu konusunda ikna edecek olan kişiler, psikiyatri konusunda az çok malumatlı ve akıl hastanesinin tıbbi yönüne inanan araçlar grubudur. Bu noktada hasta yakını, yatış öncesi hastaya karşı görevini yapmanın onun kendisine güven duymamasına ve hatta bir süre için kendisinden nefret etmesine yol açacağını idrak edebilir. Ancak bu hareket tarzının profesyoneller tarafından ifade edilmesi, tavsiye edilmesi ve ahlaki bir görev olarak tanımlanması hasta yakınının hissettiği suçluluğu hafifletir.²²⁷ Yetişkin bir erkek ya da kız çocuğuna aracı rolünü

226 Psikiyatrik olmayan söz konusu algı türlerinin bir analizi için bkz. Marian Radke Yarrow, Charlotte Green Schwartz, Harriet S. Murphy & Leila Deasy, "The Psychological Meaning of Mental Illness in the Family", *Journal of Social Issues*, XI (1955), ss. 12-24; Charlotte Green Schwartz, "Perspectives on Deviance--Wives' Definitions of their Husbands' Mental Illness", *Psychiatry*, XX (1957), ss. 275-91.

227 Suçluluk içeren bu görev kuşkusuz başka rol komplekslerinde de bulunur. Örneğin, orta sınıfa mensup bir çift ayrı yaşama ya da boşanma

üstlenmesi için baskı yapılması etkileyici bir gerçektir. Böylece, aksi bir durumda eşe yöneltililebilecek düşmanlık çocuğa yöneltilmiş olur.²²⁸

Yatış öncesi hasta hastaneye girer girmez, suçluluk içeren aynı görev, hasta yakınıyla ilgili olarak personelin işinin önemli bir parçası hâline gelebilir.²²⁹ Hasta yakınına hastaya ihanet etmediğini düşündürten sebepler (hasta sonrasında ihanete uğradığını düşünse bile), hasta yakınının, hastayı ziyareti sırasında savunulabilir bir tavır takınmasını sağlar ve hastanede askıya alınan ilişkinin tekrar kurulabileceğini umut etmesi için temel teşkil eder. Bu durum kuşkusuz, hasta tarafından algılandığında ve hasta, yakını için bahaneler aradığında (eğer ararsa) ona bu bahaneleri sağlar.²³⁰

Dolayısıyla hasta yakını; araçlar ve hastane yöneticileri için önemli görevleri yerine getirirken, yatış öncesi hasta için de önemli görevleri yerine getirmiş olur. Bu durumda bir kişi, çoğu zaman kasıtlı yapılmayan görevlerin beklenmedik ve kasıtsız bir şekilde değiş tokuş edildiğini ya da karşılıklı değiştirildiğini fark edebilir.

sürecine girdiğinde her iki tarafın avukatı, işinin, müvekkilini olası tazminat talepleri ve haklar konusunda bilgilendirmek olduğunu gösteren bir pozisyon alır. Avukat müvekkiline, eski eşinin hakları ve saygılığı konusundaki hassasiyetine rağmen bunları talep etmesi için baskı yapar. Bu durumda müvekkil, kendisine ve eski eşine, tüm iyi niyetiyle, yalnızca avukat bunun yapılabilecek en iyi şey olduğu konusunda ısrar ettiği için bu taleplerde bulunulduğunu söyleyebilir.

228 Bkz. Clausen verileri.

229 Bu nokta Cumming & Cumming tarafından vurgulanmaktadır, *a.g.e.*, s.129.

230 Bu noktada, tüberküloz hastasının ahlaki kariyeriyle çelişen bir durum vardır. Julius Roth'un ifadesiyle, tedavi konusunda yakınlarıyla aynı fikirde olan tüberküloz hastaları hastaneye büyük ihtimalle isteyerek gelirler. Hastalar, hastanedeki kariyerlerinin sonraki aşamalarında, hastanede uzun süre kalmaları gerektiğini ve bazı hastane kararlarının yoksunlaştırıcı ve irrasyonel olduğunu öğrendiklerinde hastaneden ayrılmaya çalışabilirler; bu yüzden personel ve akrabaları tarafından ikaz edilebilirler ve ancak o zaman ihanete uğradıklarını düşünmeye başlarlar.

Son olarak, yatış öncesi hastanın ahlaki kariyerinin özellik-
le geriye dönük olan karakterini ele almak istiyorum. Kariyer
olumsallıklarının belirleyici rolü dikkate alındığında, aslında bir
kişi hastaneye yatana kadar, bunun kişinin kaderinde olduğunu
bilmenin genelde hiçbir yolu yoktur. Ayrıca kişi, hastaneye yatış
noktasına gelene kadar kendisini ya da başkaları onu, akıl hastası
statüsüne geçmekte olan bir kişi olarak düşünmeyebilir. Bunun-
la birlikte, kişi hastanede iradesi dışında tutulacağından, kişi-
nin yakını ve hastane personeli, arkasında durdukları zorluklar
için bazı gerekçelere çok fazla ihtiyaç duyarlar. Tıbbi personelin
de, eğitimini aldığı işi yaptığını kanıtlaması gerekir. Bu sorun-
lar, kuşkusuz farkında olmadan, hastanın geçmiş hayatı üzerin-
de konumlandırılmış hasta geçmişi inşasıyla hafifletilir. Hasta
geçmişi, kişinin en başından beri hastalanmakta olduğunu, en
sonunda çok hastalandığını ve eğer kişi hastaneye yatırılmamış
olsaydı başına çok daha kötü şeylerin geleceğini gösteren bir
etkiye sahiptir. Elbette bunların hepsi doğru da olabilir. Şayet
hasta, hastanede kalışından bir anlam çıkarmak ve daha önce de
ifade ettiğim üzere, yakınına iyi niyetli bir kişi olarak düşünme
ihtimalini canlı tutmak isterse, geçmişinin psikiyatrik terkinin
bir kısmına inanmak için bir sebebe de sahip olacaktır.

Bu, kariyerlerin sosyolojisi için çok hassas bir noktadır. Her
kariyerin önemli bir vechesi, kişinin kendi gelişimi üzerinden
geriye baktığında inşa ettiği bakış açısidir. Bununla birlikte, yatış
öncesi hastanın tüm kariyeri bir bakıma, bu yeniden inşadan
kaynaklanır. Yatış öncesi hastanın bir kişinin etkili bir şikâyetiyle
başlayan kariyeri, akıl hastasının oryantasyonunun önemli bir
parçası hâline gelir. Ancak bu sadece, kişinin hastaneye yatması/
yatırılması, kişinin önceden sahip olduğu ama artık sahip olma-
dığı şeyin yatış öncesi hasta kariyeri olduğunu ortaya koyduktan
sonra mümkün olabilir.

YATAN HASTA AŞAMASI

Yatış öncesi hastanın kariyerindeki son aşama, gerekçelendirilmiş olsun olmasın, kişinin toplum tarafından terk edildiğini ve ona en yakın kişilerle kurduğu ilişkilerin dışında bırakıldığını fark etmesidir. İlginçtir ki hasta, özellikle hastaneye ilk yattığında, tam da o anda, kilitli bir koğuşta bulunsada, yolun sonuna gelmiş olmaktan kendisini kurtarmayı başarabilir. Kişi hastaneden içeri girdiğinde, ne kapatılma öncesi ne de sonrası hâliyle tanımlanmak istemeyebilir. Bu nedenle, onu başkalarının gözünde geldiği duruma getiren ve sahte bir kibarlık rolüne zorlayan karşılıklı her türlü iletişimi onaylamaktan kaçınmak için, birisiyle konuşmayı istemeyebilir, mümkün olduğunda tek başına kalabilir ve hatta “iletişime kapanabilir” ya da “manik” gibi davranabilir. Yakını kendisini ziyaret etmeye çalıştığında ise, sessiz kalarak ya da ziyaretçi odasına gitmeyi reddederek yakınıni geri çevirebilir. Bu stratejiler kimi zaman, hastanın, geçmişindeki kişilerle olan ilişkisinin bir kalıntısına hâlâ sıkıca sarıldığını ve bu kalıntıyı, söz konusu kişilerin dönüştüğü yeni kişilerle muhatap olmanın yaratacağı nihai bir yıkıcılıktan koruduğunu gösterir.²³¹

231 Kapatılmış kişinin, onaylayıcı bir temastan kendisini uzak tutmak için başvurduğu ilk strateji, akıl hastanelerine kapatılmış kişiler arasındaki grup oluşumunun görece eksikliğini kısmen açıklayabilir. Bu bağlantıyı William R. Smith aklıma getirmiştir. Ayrıca, biyografik sorular sormaya izin veren kişisel bağlardan kaçınma isteği de bir etken olabilir. Kuşkusuz, savaş esiri kamplarında olduğu gibi akıl hastanelerinde de personel

Hasta çoğunlukla, gerçek ismini saklama, bir yere ait olmama gibi külfetli çabalardan vazgeçer ve hastanedeki toplulukla konvansiyonel bir şekilde toplumsal etkileşime girmeye başlar. Daha sonra, özel yöntemlerle, yani her zaman takma isim kullanarak, hastaların çıkardığı haftalık dergideki yazısını sadece paraflayarak ya da bazı hastaneler tarafından incelikle sağlanan risksiz, “vasıtalı” bir adresi²³² kullanarak geri çekilir. Hasta yalnızca özel zamanlarda, farz edelim ki hastane sınırları içinde serbestken ya da hemşirelik öğrencileri koğuşta kısa süreliğine dolaşırken kendi içine kapanır; ansızın, alışkın olduğu sivil tarafa geçmek üzere olduğunu fark eder. Bir kişinin kendisini bu duruma getirmesi hastabakıcılar tarafından kimi zaman, “yerleşmek” [*settling down*] olarak adlandırılır. Bu, hasta tarafından açıkça kabul edilen ve desteklenen yeni bir duruma işaret eder ve başka gruplarda görülen “açılma” [*coming out*] sürecine benzer.²³³

Hasta bir kez yola gelmeye başladığında, bir kişinin tüm hayat döngüsünü kurum sınırları içinde geçirdiği ve disiplin altına alınmış gününde, kendisiyle aynı kurumsal statüye sahip bir grup kişiyle birlikte hareket ettiği hapishaneler, toplama kampla-

bilinçli olarak, toplu isyan eylemlerini ve koğuştaki diğer sorunları engellemek için, henüz ortaya çıkmakta olan grup oluşumlarını sona erdirebilir.

232 T.S.N.: Bir postayı alıcısına göndermek için ve alıcının adını ve adresini gizlemek için kullanılan adres.

233 Karşılaştırılabilir bir açılma süreci, bir kişi kendisini “eşcinsel” topluluğa en sonunda turist olarak değil de açıkça “boşta” biri olarak tanıttığında eşcinsel dünyada ortaya çıkar. Bkz. Evelyn Hooker, “A Preliminary Analysis of Group Behavior of Homosexuals”, *Journal of Psychology*, XLII (1956), ss. 217-25; özellikle bkz. s. 221. Kurgulanmış iyi bir değerlendirme için bkz. James Baldwin, *Giovanni's Room* (New York: Dial, 1956), ss. 41-57. Açılma sürecine dair bildik bir durum kuşkusuz, ergenlik öncesi çocuklar arasında, örneğin bir çocuk kızgınlıkla ve yaralı bir *öz saygıyla* odaya geri döndüğünde görülür. Bu ifade muhtemelen, üst sınıfa mensup annelerin kızları için düzenlediği *geçiş seremonisinden* [*rite-de-passage*] gelmektedir. İlginçtir ki, büyük akıl hastanelerinde hasta, tamamen açılma sürecini, kimi zaman, hastane genelinde yapılan danslı partiye ilk aktif katılımıyla sembolleştirir.

rı, manastırlar, çalışma kampları gibi tecrit edilmiş tüm kurumlarla aynı kaderi paylaşmaya başlar.

Pek çok total kurumda benzer olan süreçlerden geçerek kuruma yeni kabul edilmiş kişi gibi, hastaneye yeni yatan hasta da alışılmış olumlamalardan, tatminlerden ve savunmalardan açıkça mahrum edilmiş olduğunu anlar ve daha ziyade aşağılayıcı bir dizi deneyime maruz kalır: serbest hareketin engellenmesi, ortak yaşam, otoritenin tüm kademelerdeki kişiler arasında dağıtılması vb. Kişi, kendisine dair kavrayışını destekleyen bildik ortam birdenbire ortadan kaldırıldığında, bu kavrayışın sınırlı şekilde sürdürülebileceğini öğrenmeye başlar.

Yatan hasta, söz konusu aşağılayıcı ahlaki süreçlere maruz kalırken “koğuş sistemi”ne uyum sağlamayı da öğrenir.²³⁴ Bu, akıl hastanelerinde genellikle, koğuşlar etrafında inşa edilmiş ve derecelendirilmiş yaşam düzenlemelerini, servisler olarak adlandırılan idari birimleri ve hastane sınırları içinde serbestçe dolaşma hakkını içerir. “En kötü” düzey çoğu zaman hiçbir şey içermez; sadece, üzerine oturulacak birkaç ahşap bank, çok vasat bazı gıdalar ve içinde uyunacak küçük bir oda. “En iyi” düzey özel bir odayı, hastane sınırları içindeki ve şehirdeki ayrıcalıkları, personelle kurulan nispeten zararsız ilişkileri, iyi gıdayı ve yeterli, eğlence ve dinlenme mekânlarını içerebilir. Her yere nüfuz eden kurum kuralları ihlal edildiğinde, kapatılmış kişi ayrıcalıkların kaybıyla ifade edilen katı cezalar alır. Kurallara uyulduğunda ise kişinin, dışarıda verili kabul ettiği küçük tatminlerin bazılarını yeniden elde etmesine er ya da geç izin verilir.

Tamamıyla farklı bu yaşam düzeylerinin kurumsallaşması toplumsal ortamların benlikle ilgili örtük anlamlarına açıklık getirir. Bu ise benliğin, onun için önemli olan kişilerle etkileşiminden değil, kurum içinde üyeler için geliştirilen düzenlemelerden de etkilendiğini doğrular.

234 Koğuş sisteminin bir açıklaması için bkz. Ivan Belknap, *Human Problems of a State Mental Hospital* (New York: McGraw-Hill, 1956), Bölüm 9, özellikle s. 164.

Kişinin, kendisinin bir ifadesi ya da uzantısı olarak kolayca ihmal ettiği bazı ortamlar vardır. Bir turist, gecekondlu mahallelerini dolaşmaktan, bu durum onun bir yansıması olduğu için değil, tam tersine, kesinlikle bir yansıması olmadığı için zevk alabilir. Kişinin tek başına çekip çevirdiği ve diğer kişilerin onun hakkındaki görüşlerini olumlu şekilde etkilemek için kullandığı salon gibi başka ortamlar da vardır. Çalışanın işteki statüsünü ifade eden ancak kişinin, üzerinde nihai olarak hiçbir denetim uygulayamadığı, bununla birlikte işveren tarafından üzerinde incelikte denetim uygulanan iş yeri gibi başka ortamlar da vardır. Akıl hastaneleri bu ikinci ihtimal için uç bir örnek teşkil eder. Bu sadece, akıl hastanelerinin özgün bir şekilde körüleştirilmiş yaşam düzeylerinden değil, aynı zamanda, benliğin öneminin hastaya sertçe, ısrarla ve tümüyle gösterilmesini sağlayan özgün durumdan da kaynaklanır. Hasta belli bir koğuşa yerleştirildiğinde karşısına çıkan kısıtlamaların ve mahrumiyetlerin, gelenek ya da iktisadi zorunluluklar gibi sorgusuz sualsiz kabul edilen güçlerden kaynaklanmadığı ve dolayısıyla da benlikten ayrılmayacağı konusunda kesinkes bilgilendirilir. Tersine, hastaya, bunların, tedavisinin tasarlanmış parçaları, o anki ihtiyacının bir bölümü ve bu yüzden de benliğinin düştüğü durumun bir ifadesi olduğu yönünde bilgi aktarılır. Daha iyi koşulları talep etmek için her sebebe sahip olan hastaya personel, hastanın “idare edebileceği” ya da daha üst düzeydeki bir koğuştaki “rahat edebileceği” düşünüldüğü zaman gerekli adımların atılacağı söylenir. Kısacası, belli bir koğuşa yerleştirme bir ödül ya da bir ceza olarak verilmez ama kişinin toplumsal mevcudiyetinin genel düzeyinin ve birey olarak statüsünün bir ifadesi olarak sunulur.

En kötü koğuştaki düzeylerinin, bedensel beyin hasarı olan yatan hastaların kolayca idare edilebileceği bir yaşam döngüsü sunduğu ve fazlasıyla sınırlandırılmış bu insanların, idare edileceklerini kanıtlamak için orada hazır bulundukları gerçeği göz önüne alındığında bir kişi, hastanenin ayna etkisinin [*mirroring effect*] bazılarını kavrayabilir.²³⁵

235 Bu, akıl hastanelerinin, “tutuklu bulunan” yerler olarak toplama kamp-

Dolayısıyla koğuş sistemi, bir kurumun fiziksel gerçeklerinin, bir kişinin kendisini kavrama biçimini şekillendirmek için nasıl açıkça kullanıldığını gösteren uç bir örnektir. Ayrıca, akıl hastanelerinin psikiyatrik tedavi konusundaki resmî yetkisi, kapatılmış kişinin kendisini kavrama şekline daha doğrudan ve apaçık saldırılmasına sebep olur. Bir akıl hastanesi ne kadar fazla “tıbbi” ve yenilikçi olursa, o kadar çok tedaviye yönelik girişimlerde bulunur ve sadece gözetimle yetinmez. Bu durumda, kapatılmış kişi, hastanın geçmişinin bir başarısızlık ve bu başarısızlığın sebebinin de hastanın kendisi olduğunu, hayata karşı tutumunun yanlış olduğunu ve eğer birey olmak istiyorsa insanlarla ilişkiye girme ve kendisini kavrama şeklini değiştirmesi gerektiğini iddia eden üst düzey bir personelle daha fazla karşılaşabilir. Çoğu kez, ister özel seanslarda isterse grup psikoterapisinde olsun, düzenli itiraf dönemlerinde kişiden, kendisi hakkındaki psikiyatrik görüşü kabul ederek uygulaması istenir ve böylece bu sözlü müdahalelerin ahlaki değerini anlaması sağlanır.

Bu noktada, çoğu ahlaki kariyerle ilişkili olan ve yatan hastaların ahlaki kariyeri hakkında genel bir hususa değinilebilir. Bir kişinin kariyerinde geldiği nokta dikkate alındığında, genellikle kişinin kendi yaşam seyrine, yani geçmişe, şu ana ve geleceğe dair bir imge inşa ettiği görülür. Bu imge, kişinin mevcut şartlarda kullanışlı bir şekilde savunabileceği kendisini görme biçimini kişiye sağlayacak şekilde seçer, soyutlar ve çarpıtır. Çok genel anlamda, kişinin benliği ilgilendiren çizgisi onu savunmacı bir şekilde toplumun temel değerleriyle uygun bir hizaya getirir ve bu, savunma [*apologia*] olarak adlandırılabilir. Eğer kişi geçmişindeki hoş giden kişisel özelliklerinin ve onu bekleyen olumlu kaderin işleyişini gösteren, mevcut durumunun bir görünüşünü

larından ve hapishanelerden daha kötü olabileceğini gösteren bir özelliktir. Toplama kamplarında ve hapishanelerde, kişinin ortamın sembolik ve dolaylı anlamlarından kendisini yalıtması daha kolay olabilir. Aslında, kişinin kendisini hastane ortamından izole etmesi o kadar zor olabilir ki hastalar bunun için, personelin psikotik semptomlar olarak yorumlayacağı düzenekleri kullanmak zorunda kalırlar.

sunmayı becerebilirse bu, başarı hikâyesi olarak adlandırılabilir. Kişinin geçmişindeki ve şimdiki hayatındaki gerçekler fazlasıyla kasvetli ise bu durumda kişinin yapabileceği en iyi şey, başına gelenlerden sorumlu olmadığını göstermektir ve bu durumda, üzücü hikâye ifadesini kullanmak uygun olur. İlginçtir ki, kişinin geçmişi onu, merkezî ahlaki değerlerle olan iş birliğinin dışına çıkmaya ne kadar çok zorlarsa, herhangi bir arkadaşlık ilişkisinde üzücü hikâyesini daha sık anlatmak zorunda kalır. Belki de başkalarında hissettiği, düzgün yaşam seyrinin sekteye uğradığı şeklindeki duyguya sahip olmama ihtiyacına kısmen cevap verir. Her durumda, bir kişi üzücü hikâyelere en kolay, mahkûmlar, “ayyaşlar” ve seks işçileri arasında tanık olur.²³⁶ Ben burada, akıl hastasının üzücü hikâyesindeki iniş ve çıkışları ele almak istiyorum.

Akil hastanesindeki ortam ve kurum kuralları, hastanın dışı-

- 236 Mahkûmlarla ilgili olarak bkz. Anthony Heckstall-Smith, *Eighteen Months* (London: Allan Wingate, 1954), ss. 5.2-53. “Ayyaşlar” hakkındaki tartışma için bkz. Howard G. Bain, “A Sociological Analysis of the Chicago Skid-Row Lifeway” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sosyoloji Bölümü, Chicago Üniversitesi, Eylül 1950), özellikle “The Rationale of the Skid-Row Drinking Group”, ss. 141-46. Bain’in ihmal edilmiş tezi, ahlaki kariyerler hakkındaki malzemeye dair faydalı bir kaynaktır. Görünüşe göre, seks işçiliğinin mesleki risklerinden biri, müşterilerin ve profesyonel diğer kişilerin, gözden düşmenin savunulabilir, dramatik bir açıklamasını isteyerek sempati gösterme konusunda kimi zaman ısrar etmeleridir. Hazır bir üzücü hikâyeye sahip seks işçisi belki de lanetlenmekten daha fazla merhametle karşılaşır. Seks işçilerinin üzücü hikâyelerine dair iyi örnekler için bkz. Henry Mayhew, *London Labour and the London Poor*, Vol. IV, *Those That Will Not Work* (London: Charles Griffin and Co., 1862), ss. 210-72. Güncel bir kaynak için bkz. *Women of the Streets*, C. H. Rolph (haz.), (London: Seeker and Warburg, 1955), özellikle s. 6: “Bununla birlikte, polis hakkındaki birkaç yorumdan sonra kız, neredeyse her zaman, çoğunlukla kendini haklı çıkarmak için, hayatın içindeyken nasıl olduğunu açıklamaya başlardı...” Kuşkusuz son dönemde, psikoloji konusunda uzman bir kişi, tamamen çarpıcı ve üzücü hikâyeler kurgulamaları için aynı meslekten olan kişilere yardım ediyordu. Örneğin bkz. Harold Greenwald, *The Call Girl* (New York: Ballantine Books, 1958).

rıda bir tür toplumsal çöküntü yaşamış, genel olarak başarısız olmuş ve bu noktada çok az toplumsal itibarı olan, ehliyetli bir kişi olarak hareket etmeye neredeyse hiç muktedir olmayan bir akıl hastası olduğunu iddia eder. Bu aşağılamaları kuvvetle muhtemel en şiddetli olarak, orta sınıfa mensup hastalar hisseder çünkü bu hastaların önceki yaşam koşulları onlara böylesi tahkirler karşısında çok az bağışıklık kazandırmıştır. Ancak tüm hastalar, bir nebze de olsa hor görüldüklerini düşünür. Kişinin kurum dışında ait olduğu altkültürün herhangi bir üyesinin yapacağı gibi, hasta da bu duruma çoğu kez, “hasta” olmadığını, yaşadığı “ufak sıkıntı”nın aslında başka bir kişinin hatası olduğunu, geçmişteki yaşam seyrinde onur ve doğruluğun olduğunu ve dolayısıyla da hastanenin ona akıl hastası statüsünü dayatma konusunda haksız olduğunu kanıtlayan üzücü bir hikâye ortaya atarak tepki gösterir. Kişinin kendisine saygı duyma eğilimi hasta toplumu içinde çok fazla kurumsallaşmıştır. Hasta toplumunda, başlangıçtaki toplumsal ilişkiler genel olarak üyelerin hastanede kalma sebeplerini değil, mevcut koşullarının durumu ve şu ana kadar ki kalış süreleri hakkında gönüllü verilen bilgiyi içerir. Böyle bir etkileşim dışarıda, sohbet şeklinde gerçekleşir.²³⁷ Her bir hasta büyük bir samimiyetle, hastaneye yatırılmasının nispeten kabul edilebilir sebeplerini genellikle kendiliğinden söyler ve aynı zamanda, diğer hastalar tarafından ortaya atılan replikleri açık ve anlık sorular olmaksızın kabul eder. Aşağıdakilere benzeyen hikâyeler anlatılır ve açıkça kabul edilir:

Yüksek lisans derecesi almak için gece okuluna gidiyordum ve aynı zamanda çalışıyordum. Bu yük benim için çok fazlaydı.

- 237 Kendini korumaya yönelik benzer bir kural hapishanelerde görülür. Alfred Hassler bir mahkûmun başka bir mahkûmla olan sohbetini şu şekilde tarif eder: “Neden mahkûm olduğu konusunda çok fazla şey söylemedi, ben de sormadım. Bu, hapishanede kabul gören bir davranıştır.” Alfred Hassler, *Diary of a Self-Made Convict* (Chicago: Regnery, 1954), s. 76. Akıl hastanesine dair, roman özellikleri taşıyan bir örnek için bkz. J. Kerkhoff, *How Thin the Veil: A Newspaperman's Story of His Own Mental Crack-up and Recovery* (New York: Greenberg, 1952), s. 27.

Buradaki diğer kişiler akıl hastası ama ben kötü bir sinir sisteminin sıkıntısını çekiyorum. Bu yüzden fobilerim var.

Buraya şeker hastalığı tanısı yüzünden yanlışlıkla geldim ve birkaç gün içinde buradan ayrılacağım. [Hasta yedi haftadır hastanedir.]

Çocukluğum kötü geçti ve sonrasında da karımla bir bağımlılık ilişkisi kurdum.

Benim sorunum çalışmıyor olmam. Bu yüzden buradayım. İki işe, iyi bir eve ve ihtiyaç duyduğum paraya sahiptim.²³⁸

Hasta bu hikâyeleri işle ilgili konumunun iyimser bir tanımıyla kimi zaman güçlendirir. Radyo spikerliği seçmelerine girmeyi beceren bir kişi kendisini radyo spikeri olarak tanıtır. Birkaç ay kopyalama işleri yapan, sonrasında da büyük bir magazin dergisinde muhabir olarak işe alınan ancak üç hafta sonra işten atılan bir kişi kendisini muhabir olarak tanıtır.

Hasta toplumundaki tüm toplumsal roller, karşılıklı olarak sürdürülen bu kurgular temelinde inşa edilebilir. Yüz yüzeyken yaşanan hassasiyetler, “nesnel” gerçeklere yalnızca bir derece yaklaşan ve arkadan yapılan dedikodularla hafifletilir. Kuşkusuz bu noktada, bir kişi, birbirine denk kişiler arasındaki gayriresmî ağların klasik toplumsal işlevini fark edebilir: Bu kişiler, anlatan kişiyi destekleyen hikâyeler için birbirlerinin dinleyicisi olurlar. Bu hikâyeler kısmen, katıksız fantezi olmaktan daha fazla akla yakındır ve kısmen de gerçeklerden daha az inandırıcıdır.

Hastanın savunması ancak özgün bir ortamda ortaya çıkabilir çünkü hiç kuşku yok ki, hâlihazırda psikiyatrik repliklere uygun olarak kurgulanan hikâyeler haricindeki bazı ortamlar, kişinin kendisine dair hikâyeleri için çok yıkıcı olabilir. Bu yıkıcılık, hastanın akli dengesinin yerinde olmadığını ve kendisi ve başkaları için bir tehdit oluşturduğunu kanıtlayan resmî bir

²³⁸ Yazarın hastalarla arasındaki resmî olmayan ilişkiye dair alan notlarından. Yazar bu notları, yapabildiği ölçüde, kelimesi kelimesine deşifre etmiştir.

kâğıttan daha fazlasına dayanır. Bu kanıt, rastlantısal olarak, hastanın gururunu ve gurura sahip olma ihtimalini derinden sekteye uğratır.

Kuşkusuz, hastane ortamının kişiyi küçük düşüren koşulları, hastalar tarafından anlatılan hikâyelerin çoğunu yalanlar ve tam da akıl hastanesinde olma durumu bu hikâyelerin karşısında bir delil oluşturur. Ayrıca, hastaya şüpheyle bakmaktan kendini alıkoyacak yeterli sayıda “profesyonelleşmiş” hastabakıcının her zaman olmaması gibi, hastanın hastaya şüpheyle bakmasını engelleyecek yeterli bir hasta dayanışması da her zaman yoktur. Görüşülen bir hastanın başka bir hastaya defalarca söylediği gibi: “Eğer o kadar akıllıysan buraya nasıl düştün?”

Akıl hastanesi ortamı hâlâ çok aldattıcıdır. Personelin, hastanın hikâyesinden kuşku duyarak elde edeceği çok şey vardır; böyle kuşkuların sebebi ne olursa olsun. Eğer hastanedeki gözetim grubu, hastanın gündelik döngüsünü hastanın bir şikâyeti ya da çıkardığı bir sorun olmaksızın idare etmeyi başarır, aynı hastanın, taleplerini rasyonelleştirmek için başvurduğu kendisiyle ilgili iddiaların yanlış olduğunu, olduğunu iddia ettiği kişi olmadığını ve aslında birey olarak bir başarısızlık timsali olduğunu da ona göstermiş olur. Eğer psikiyatri grubu, hastanın karakteri hakkındaki görüşünü hastaya zorla kabul ettirecekse bu durumda, hastanın geçmişi ve karakteri hakkındaki açıklamalarının, hastanın kendi açıklamasından daha iyi olduğunu ayrıntılı olarak göstermek zorundadır.²³⁹ Gözetim ve psikiyatri grupları,

239 Bir kişiyi psikiyatrik açıdan incelemek ve neticesinde kişinin statüsünü değiştirmek ya da düşürmek hastane ve hapisane jargonunda *bugging* [sinirlendirmek] olarak bilinir. Bu varsayım göre, kişiyi tetkik edenlerin dikkatini bir kere çektiğinizde otomatik olarak ya deli olarak yaftalanırsınız ya da inceleme sürecinin kendisi sizi delirtebilir. Bu nedenle, psikiyatri personeli kimi zaman, hasta olup olmadığınızı ortaya koyan değil, sizi hasta eden personel olarak kabul edilir. “Benim canımı sıkma” ifadesi “beni daraltacak kadar bana musallat olma” anlamına gelebilir. Sheldon Messinger, *bugging* kelimesinin bu anlamının, kelimenin konuşma dilindeki başka bir anlamıyla, yani konuşmacının itibarını sarsmak için

hastanın çeşitli psikiyatrik tedaviler görürken iş birliği yapmasını sağlarlarsa hastaya, bu grupların amaçları hakkındaki düşüncesi-
nin doğru olmadığını da gösterebilirler. Hastanın, bu grupların
ne yaptıklarını bilmesinin ve hasta için en iyisini yaptıklarını
anlamasının önemini fark etmesini sağlarlar. Kısacası, hastanın
yol açtığı sorunlar, hastanın kendisine olanlar hakkındaki yoru-
muyla yakından ilişkilidir ve iş birliği, güvenceye alındığı tak-
dirde, bu yorumdan kuşku duyulsa bile yardımcı olur. Hasta,
hastanenin kendisi hakkındaki görüşünü “anlayışlı bir şekilde”
kabul eder ya da kabul etmiş gibi yapar.

Ortamin ayna etkisine [*mirroring effect*] ek olarak, persone-
lin kapatılmış kişinin rasyonelleştirmelerini yadsımak için ideal
araçları da vardır. Mevcut psikiyatrik öğreti akıl hastalığını, kök-
leri hastanın ilk yıllarına dayanan, belirtilerini hastanın yaşamı
boyunca gösteren ve hastanın şu anki faaliyetinin neredeyse her
parçasını istila eden bir şey olarak tanımlar. Hastanın geçmişinin
ya da şimdiki zamanının hiçbir bölümünün, yargı yetkisinin ya
da psikiyatrik değerlendirme yetkisinin ötesinde tanımlanma-
sına gerek yoktur. Akıl hastaneleri, hastanın tedavisini, resmî
olarak teşhise ve dolayısıyla da hastanın geçmişinin psikiyatrik
incelemesine dayandırarak, hâlihazırda fazlasıyla geniş olan bu
yetkilendirmeyi kurumsallaştırırlar.

Geçmiş kaydı bu yetkilendirmenin önemli bir ifadesidir.
Bununla birlikte, kişinin dosyası, hastanın zor hayat koşulla-
rıyla onurlu ve etkili bir şekilde baş etme kapasitesi gösterdiği
durumları kaydetmek için düzenli olarak kullanılmaz. Geçmiş
kaydı genel olarak kaba bir ortalama ya da hastanın geçmişteki
davranışlarının bir örneklemini elde etmek için de kullanılmaz.
Geçmiş kaydının bir amacı, hastaneye yatırılan hastanın “hasta”
olduğu durumları, hastayı hastaneye yatırmanın ve hâlihazırda
hastanede tutmanın neden doğru olduğunu göstermektir. Bu,
hastanın tüm hayatından, “sempomatik” önemi olan ya da olma

kullanılacak bilgiyi toplamak amacıyla odaya gizli dinleme cihazı yerleş-
tirmekle ilişkili olduğu fikrini bana verdi.

ihtimali olan olayların bir listesi çıkarılarak yapılır.²⁴⁰ Hastanın ebeveynlerinin ya da kardeşlerinin başına gelen ve bir "leke"ye işaret edebilecek olaylardan söz edilebilir. Hastanın kötü bir karar aldığı ya da duygusal bir rahatsızlık yaşadığı önceki davranışları kayıt altına alınır. Hastanın, meslekten olmayan bir kişinin ahlaksız, cinsel sapkın, iradesiz, çocuksu, fevri ve deli olarak değerlendirileceği şekilde davrandığı durumlar tanımlanabilir. Bir kişinin, bardağı taşıran son damla, acileylem sebebi olarak kabul ettiği uygunsuz davranışlar detaylı bir şekilde kayıt altına alınabilir. Ayrıca, kayıt, hastanın hastaneye geldiğinde içinde bulunduğu durumu tanımlar ve bu, muhtemelen, hasta için yatışma ve rahatlatma zamanı değildir. Ayrıca kayıt, hastanın utandıran soruları yanıtlarken benimsediği yanlış stratejiyi de içerir ve hastayı, gerçeklere açıkça ters düşen iddialarda bulunan biri olarak gösterir:

Kadın, sadece hasta olduğunda ve bakıma muhtaç olduğunda en büyük kızıyla ya da kız kardeşleriyle, aksi takdirde kocasıyla yaşadığını iddia etmektedir. Kocasını ise on iki yıldır karısının onunla yaşamadığını söylemektedir.

Personel raporlarının tersine, artık yeri yumruklamadığını ya da sabahları ağlamadığını söylemektedir.

...organlarının alındığı gerçeğini gizlemekte ve hâlâ âdet gördüğünü iddia etmektedir.

240 Farklı türdeki pek çok kuruluş, üyelerinin kayıtlarını muhafaza ederken, bu kuruluşların hemen hemen hepsinde, toplumsal olarak önemli bazı özellikler resmî olarak konu dışı oldukları gerekçesiyle, yalnızca dolaylı bir şekilde kapsama dâhil edilir. Ancak akıl hastanelerinin, bir kişiyle onun tüm bütünlüğünde ilgilenme konusunda meşru bir iddiası olduğu için, konuyla ilgili resmî sınırlara saygı göstermeye ihtiyacı yoktur; bu, akıl hastanelerine sosyolojik açıdan oldukça ilginç bir serbesti tanır. Yaşamın diğer alanlarındaki sivil özgürlükleri teşvik etmekle meşgul olan kişilerin, psikiyatriste hasta üzerinde keyfi ve tam bir yetki verilmesini destekleme eğiliminde olmaları garip bir tarihsel gerçektir. Görünüşe göre, tıbben nitelikli idareciler ve terapistler daha fazla yetkiye sahip olduklarında, hastaların çıkarlarına daha iyi hizmet edileceği düşünülür. Kanaatimce, bu mesele hakkında hastalarla görüşülmemiştir.

Evlilik öncesi cinsel deneyiminin olduğunu başlangıçta inkâr etti ama kendisine Jim'le ilişkisi sorulduğunda, onu unuttuğunu çünkü kötü bir tecrübe olduğunu söyledi.²⁴¹

Çelişkili gerçekler kayıt tutan kişi tarafından bilinmediğinde bu gerçeklerin varlığı çoğu zaman ucu açık bir soru olarak bırakılır:

Hasta herhangi bir heteroseksüel ilişkiyi reddediyordu. Hiç kimse, daha önce hamile kaldığını ya da cinsel zevk aldığını itiraf etmesi için hastayı ikna edemiyordu. Hasta mastürbasyon yaptığını dahi inkâr ediyordu.

Hasta büyük bir baskı altındayken bile, paranoit mekanizmaların herhangi bir projeksiyonuyla meşgul olma konusunda isteksizdi.

Şimdilik psikozla ilgili bir içerik ortaya çıkarılamadı.²⁴²

İtibarsızlaştıran açıklamalar artık gerçeklere dayalı bir şekilde yapılamadığında bunlar, hastanın hastanedeki genel sosyal tavırla ilgili yapılan betimlemelerde ortaya çıkar:

Kendisiyle görüşme yapıldığı zaman uysal ve görünüşe göre kendinden emindi. Konuşurken gösterişli genellemeleri serbestçe serpiştiriyordu.

Düzgün bir görünüşü ve küçük, zarif bir Hitler bıyığı olan, hayatının son beş yılını ya da daha fazlasını hastanede geçirmiş kırk beş yaşındaki yaşlı adam, daha ziyade neşeli biri olarak ve entelektüel açılardan diğer hastalardan epeyce üstün, aynı zamanda da kadınlarla birlikteyken çok eril, mükemmel bir tip olarak hastanedeki hayatına çok başarılı bir şekilde uyum sağlıyordu. Konuşması, genelde iyi bir bağlamda kullandığı çok heceli kelimelerle ortalığa yayılıyordu. Fakat herhangi bir konu hakkında yeterince uzun konuştuğunda bu çenesi düşüklüğün içinde tamamen kaybolduğu ve söylediklerini neredeyse tamamen değersiz bir hâle getirdiği kısa sürede belli oluyordu.²⁴³

241 Hastanedeki geçmiş kayıtlarına dair materyallerin deşifresi.

242 Hastanedeki geçmiş kayıtlarına dair materyallerin deşifresi.

243 Hastanedeki geçmiş kayıtlarına dair materyallerin deşifresi.

Hastanın geçmişinde kaydedilen olaylar, meslekten olmayan bir kişinin utanılacak, alçaltıcı ve itibarsızlaştırıcı addedeceği türden olaylardır. Kanımca, tüm kademelerdeki akıl hastanesi personelinin, bu malzemeyi tıbbi açıklamalar ve psikiyatrik tanı için talep edilen ahlaki bir tarafsızlıkla ele alma konusunda başarısız olduğunu; buna karşılık, meslekten olmayan kişilerin bu eylemlere vereceği tepkiye, başka yollarla değilse bile tonlama ve jestlerle ortak olduğunu söylemek uygun olacaktır.

Bazı akıl hastanelerinde geçmiş kaydına erişim teknik olarak tıbbi kademelerle ve üst kademelerdeki hemşirelerle sınırlıdır ama burada dahi gayriresmî erişim ya da aktarılan bilgi çoğu zaman, alt kademelerdeki personel için de geçerlidir.²⁴⁴ Ayrıca, koğuş personelinin, hastayı hasta için yüksek bir faydayla ve başkaları için de az bir riskle kontrol etmeye olanak sağladığı varsayılan geçmiş davranışlarının bu yönlerini bilme hakkı olduğu düşünülür. Üstelik tüm personel kademelerinin, hemşirelerin koğuştta tuttuğu, her hastanın hastalığının günlük seyrini ve dolayısıyla da hastanın gidişatını çizelge ile gösteren, geçmiş kaydının hastanın geçmişi için sağladığı türden bir bilgiyi yakın gelecek için sağlayan notlara genel olarak erişimi vardır.

Geçmiş kayıtlarında toplanan çoğu bilginin oldukça doğru

244 Bununla birlikte, bazı akıl hastanelerinin, seçilmiş kayıtlardan oluşan ve yalnızca özel izinle dışarı çıkarılabilen "sıcak dosya"ları [*hot file*] vardır. Bunlar, idare ofisinde ulak olarak çalışan ve kendi dosyalarına göz atmaya çalışabilecek hastaların, topluluk içinde seçkin statüsü olan kapatılmış kişilerin ve hastane hakkında yasal işlem başlatan ve dolayısıyla da bu kayıtlara erişim manevrası yapmak için özel sebebi olan kapatılmış kişilerin kayıtları olabilir. Hatta bazı hastanelerin, yöneticinin ofisinde muhafaza edilen "sıcak-sıcak [*hot-hot*] dosyaları" vardır. Ayrıca, hastanın profesyonel unvanı, özellikle de bu tıbbi bir unvan ise, kimi zaman hastanın dosyasından kasıtlı olarak çıkarılır. Bilgiyi idare etmeye ilişkin genel kuralın karşısındaki tüm bu istisnalar kuşkusuz, kurumun, akıl hastanesi kayıtlarını muhafaza etmenin olası bazı sonuçlarının farkında olduğunu gösterir. Başka bir örnek için bkz. Harold Taxel, "Authority Structure in a Mental Hospital Ward" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sosyoloji Bölümü, Chicago Üniversitesi, 1953), ss. 11-12.

olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, neredeyse herkesin yaşam seyrinin, hastaneye gönderilme gerekçesi için zemin hazırlamaya yetecek derecede karalayıcı gerçekleri açığa vurabileceği de doğru gibi görünmektedir. Her hâlükârda ben burada, geçmiş kaydı tutmanın arzu edilirliliğini ya da personelin bu kayıtları tutma saiklerini sorgulamakla ilgilenmiyorum. Mesele, hasta hakkındaki bu gerçekler doğru olsa da hastanın, bu gerçekleri gizlemesi için yapılan normal kültürel baskıdan kesinlikle kurtulamaması ve belki de bu gerçeklerin düzenli bir şekilde erişilebilir olduğunu ve bunları kimin öğreneceği üzerinde hiçbir denetiminin olmadığını bilerek gitgide daha fazla tehdit edilmesidir.²⁴⁵ Askere alınmasına, kışladan kaçarak ve kendisini bir otel odasındaki giysi dolabına saklayarak tepki gösteren ve orada annesi tarafından ağlarken bulunan, görünüşte oldukça eril bir genç; yaklaşmakta olan kıyamet konusunda devlet başkanını uyarmak için Utah'tan Washington'a giden bir kadın; üç genç kadının önünde soyunan bir erkek; kız kardeşini eve sokmayan

245 Bu, pek çok grubun çeşitli derecelerde maruz kaldığı "bilgi denetimi" sorunudur. Bkz. Goffman, "Discrepant Roles", *The Presentation of Self in Everyday Life* (New York: Anchor Books, 1959), Bölüm 4, ss. 141-166. James Peck, hikâyesinde, bu sorunun hapishanedeki geçmiş kayıtlarıyla bağlantılı kısına değinmektedir. Bkz. "The Ship that Never Hit Port", *Prison Etiquette*, Holley Cantine & Dachine Rainer (Bearsville, N.Y.: Retort Press, 1950) içinde, s. 66: "Kuşkusuz, gardiyanlar bir mahkûmla uğraşırken kozları ellerinde tutarlar çünkü mahkûmu, kaçınılmaz olan ceza için her zaman rapor edebilirler. Her kural ihlali mahkûmun kişisel dosyasında, yani kişinin tutukluluktan önceki ve tutukluluk sırasındaki hayatına dair tüm ayrıntıları kayıt altına alan bir klasörde belirtilir. Çalışma görevi verilmiş mahkûmlardan sorumlu görevli, hücre bloğundan sorumlu görevli ya da bir konuşmaya kulak misafiri olmuş başka bir görevli tarafından yazılan genel raporlar vardır. Ağız aranan ispiyoncuların anlattığı hikâyeler de rapora dâhil edilir. Yetkililerin ilgisini çeken her mekrup mahkûmun kişisel dosyasına koyulur. Postaları denetleyen görevli, mahkûmun mektubunun tamamının ya da bir parçasının kopyasını alabilir. Ya da mektubu gardiyana iletebilir. Gardiyan veya şartlı tahliye memuru tarafından çağrılan mahkûm çoğu kez, çok önceden yazdığı ancak tamamen unuttuğu bir şeyle karşılaşır. Bu, mahkûmun kişisel hayatı ya da siyasi görüşleri hakkında, hapishane yetkililerinin tehlikeli bulduğu ve sonrasında kullanılmak üzere dosyalanacak bir düşünce hakkında olabilir."

ve kız kardeşi eve camdan girmeye çalışırken onun iki dişini kıran erkek çocuğu; tüm bu insanlar, başkalarından gizlemek için çok açık bir gerekçesi ve hakkında yalan söylemek için de iyi bir sebebi olan bir şey yapmışlardır.

Personeli birbirine bağlayan resmî ve gayriresmî iletişim kılıpları, geçmiş kaydıyla yapılan ifşaya yönelik çalışmaları güçlendirir. Hastanın, hastane topluluğu içerisinde ve günlük rutinin bir parçasında yaptığı yüz kızartıcı bir hareket, hastanın diğer yaşam alanlarını kontrol eden kişilere geri rapor edilir. Hasta ise, bu şekilde davranabilecek türden bir kişi olmadığı görüşünü üstü kapalı bir şekilde savunur.

Başka kurumlarda olduğu gibi burada da önemli olan şey, giderek daha da yaygın hâle gelen ve her düzeyden personelin katıldığı toplantılardır. Bu toplantılarda personel, hasta hakkındaki görüşlerini söyler ve hastanın takınmaya çalıştığı ve takınması gereken tavra ilişkin bir mutabakata varır. Bir hastabakıcıyla “kişisel” bir ilişkiye giren ya da bir hastabakıcıyı, etkileyici ve ısrarcı bir şekilde, görevini kötüye kullanma suçlamalarıyla endişelendirmeyi başaran bir hasta, personelin tavsiyeleriyle sakinleştirilir. Burada hastabakıcı, hastanın “hasta” olduğu konusunda uyarılır ya da hastabakıcıya hastanın “hasta” olduğu hatırlatılır. Bir kişinin, etrafındaki çeşitli düzeylerdeki kişilerden gördüğü farklılaşan benlik imgesi, bu noktada gizlice, ortak bir yaklaşım biçimini alacak şekilde birleştirildiği için, hasta kendisine karşı yapılmış bir çeşit gizli anlaşmayla karşı karşıya kalabilir; her ne kadar bir kişi bunun kendi nihai iyiliği için olduğunu içtenlikle düşünse bile.

Ek olarak, hastanın bir koğuştan ya da servisten başka bir koğuşa ya da servise resmî transferi hastanın özelliklerinin gayriresmî tanımlanmasıyla aynı anda gerçekleşir. Bunun, hastadan yeni sorumlu olacak görevlinin işini kolaylaştıracağı düşünülür.

Son olarak, en gayriresmî düzeylerde, personelin yemek

zamanındaki ve kahve molasındaki sohbetleri çoğu zaman, hastanın son yaptıklarını hedef alır. Bu noktada, herhangi bir toplumsal kurumdaki dedikodu düzeyi, hasta hakkındaki her şeyin bir şekilde hastane çalışanının işi olduğu varsayımıyla pekiştirilir. Teorik olarak, bir kişi orada olmayan kişiler hakkında konuşmanın, konuşmanın gerçekleştiği ortamın bütünlüğünü ve itibarını korumak için her zaman eleştirel olması gerektiğini iddia etmiyorsa, böyle bir dedikodunun özneyi güçlendirmek yerine neden alaşağı etmesi gerektiğine dair bir sebep yok gibi görünür. Dahası, konuşmacıların motivasyonu içten ve cömert görüldüğünde dahi, konuşmalarında saklı olan anlam genellikle hastanın tam bir kişi olmadığıdır. Örneğin, hastaların duygularını anlayan, işine bağlı bir grup terapisti, kahve içtiği arkadaşlarına bir seferinde şöyle bir itirafta bulunur:

Grubu sekteye uğratan yaklaşık üç kişi vardı. Özellikle de bir adam, James Wilson adında bir avukat, [fısıltıyla] benim için her şeyi sadece zorlaştıran, çok parlak biriydi. Ama ona her zaman sahneye çıkmasını ve bir şeyler yapmasını söyledim. Haklı olarak umutsuzluğa kapılıyordum. Sonrasında, Wilson'ın, blöfünün arkasında, hemen şimdi grup terapisine çok fazla ihtiyaç duyduğunu ve bunun onun için herhangi bir şeyden, örneğin hastaneyi terk etmekten daha fazla anlam taşıdığını, yalnızca desteğe ihtiyaç duyduğunu söyleyen terapistiyle karşılaştım. Aslında bu, onun hakkında tamamen farklı düşünmemi sağladı. Wilson şimdi dışarıda.

O hâlde, akıl hastaneleri genel olarak, her bir hasta hakkında, hastanın muhtemelen saklamaya çalışacağı türden bir bilginin dolaşımını sistematik olarak sağlar ve bu bilgi hastanın iddialarını zayıflatmak için her gün farklı düzeylerde kullanılır. Hastaneye kabul sırasında ve tanıya yönelik görüşmelerde, hastanın öz saygısını korumak için yanlış cevaplar vermek zorunda kalacağı sorular sorulur ve sonrasında doğru cevap verilir. Hastanın, geçmişini ve hastanede bulunma sebebini kendi bakış açısından anlattığı hastabakıcı kuşkuyla gülümseyebilir ya da hastayı gerçeklerle yüzleştiren uygulamalı psikiyatriyle uyumlu bir şekilde,

“benim duyduğum böyle değil” diyebilir. Hasta, koğuştaki bir doktora ya da hemşireye yaklaşıp konuştuğunda ve daha fazla ayrıcalık istediğinde veya taburcu olma konusundaki taleplerini dile getirdiğinde buna, hastanın geçmişte utanılacak şekilde davrandığı bir zamanı hatırlamaksızın doğru cevap veremeyeceği bir soruyla karşılık verilebilir. Hasta kendi durumu hakkındaki görüşünü grup psikoterapisi sırasında açıkladığında, sorguya çeken kişi rolünü üstlenen terapist, hastayı itibarını koruyan yorumlardan vazgeçirebilir ve suçlanacak ve değişmesi gereken kişinin hastanın kendisi olduğunu ileri süren yorumu destekleyebilir. Hasta, personele ya da diğer hastalara sağlıklı olduğunu ve hiçbir zaman gerçekten hasta olmadığını söylediğinde bir kişi, hastanın bir ay önce bir kız çocuğu gibi etrafta nasıl zıplayarak oynadığını veya Tanrı olduğunu iddia ettiğini, konuşmayı ya da yemek yemeyi reddettiğini veya saçına sakız yapıştırdığını detaylarıyla hastaya hatırlatabilir.

Personel her seferinde, hastanın iddialarını ve bir kişinin nasıl olması gerektiğine dair anlayışını zayıflatır ve hasta grubundaki sosyal etkileşimin kuralları, hikâyelerini yeniden düzenlemesi için hastaya baskı yapar. Hasta bunu her yaptığında personelin gözetimle ilgili psikiyatrik çıkarları, personelin bu hikâyelere yeniden kuşkuyla bakmasına yol açabilir.

Benliğin sözlü olarak kışkırtılan iniş çıkışlarının arkasında kırılğan şekilde sallanan kurumsal bir temel vardır. “Koğuş sistemi”, düşünülenin aksine, akıl hastanelerinde, özellikle de kapatılmış kişinin hastanedeki ilk senesinde, önemli bir kurum içi toplumsal hareketliliği garanti eder. Bu süre boyunca hastanın servisi muhtemelen bir kez, koğuşu üç ya da dört kez ve hastanede izinli dolaşmasıyla ilgili statüsü de birkaç kez değiştirilir ve hasta iyi olduğu kadar kötü hamlelerle de karşılaşır. Bu hamlelerin her biri, yaşam düzeyinde ve kendi kendini onaylanan faaliyetler dizisini inşa eden mevcut materyallerde meydana gelecek çok güçlü bir değişimi, örneğin kapsam olarak, daha geniş bir sınıf sisteminde yukarı ve aşağı hareketliğe eş değer bir değişim-

mi içerir. Ayrıca, hastanın kendisini kısmen özdeşleştirdiği diğer hastalar da benzer şekilde, ancak farklı yönlerde ve farklı hızlarda hareket ederler ve böylelikle değişimin yaratacağı hissiyatı, kişi bunu doğrudan deneyimlemediğinde dahi ona yansıtırlar.

Daha önce de işaret edildiği üzere, psikiyatrinin öğretileri koğuş sisteminin toplumsal dalgalanmalarını güçlendirebilir. Bu yüzden, koğuş sisteminin, içinde hastaların toplumsal bebek olarak başlangıç yapıkları ve kendilerini, yıl içinde, iyileşmekte olan hastaların bulunduğu koğuşlarda, yeniden sosyalleşmiş yetişkinler olarak buldukları bir çeşit toplumsal sera olduğuna dair geçerli bir psikiyatrik görüş vardır. Bu görüş, personelin, işine atfedebileceği önemi ve tatmini çok artırır ve özellikle üst düzey personelin, koğuş sistemine dair (itaatsiz kişileri ceza ve ödülle disiplin altına alma gibi) başka idrak biçimlerini görmezlikten gelmesini gerektirir. Her hâlükârda, bu yeniden sosyalleşme perspektifi, en kötü koğuştakilerin sosyalleşmiş davranış için ne ölçüde yetersiz oldukları ve en iyi koğuştakilerin ise sosyal oyunu oynamaya ne derece hazır ve istekli oldukları üzerinde durur. Koğuş sistemi yeniden sosyalleşme odasından daha fazlası olduğu için, kapatılmış kişiler “kargaşa yaratmak” ya da başlarını belaya sokmak için pek çok sebep bulurlar ve böyle bir durumda, daha az ayrıcalıklı koğuşlara gönderilmelerine yol açan pek çok olayla karşılaşırırlar. Alt seviyelere indirme resmî olarak, psikiyatrik nüksetme ya da ahlaki bozulma olarak yorumlanır ve böylelikle hastanenin yeniden sosyalleşmeye ilişkin bakış açısı muhafaza edilir. Bu yorumlar, dolaylı olarak, kuralların ihlali ve bunu izleyen alt seviyeye indirmeyi, suçlunun benliğinin statüsünün temel bir ifadesine dönüştürür. Buna bağlı olarak, koğuştaki hastaların baskısı, “çalışacak hasta” ihtiyacı ya da psikiyatriyle ilgili olmayan diğer sebepler yüzünden ortaya çıkabilen yer değiştirmeler, hastanın tüm benliğinin derinden ifadesi olduğu iddia edilen bir şeyin içinde değerlendirilebilir. Personel, bir yıldan daha kısa bir sürede “iyileşmesi” için hastanın kişisel bir çaba göstermesini bekleyebilir ve dolayısıyla hastaya, ben-

liğinin başarısı ve başarısızlığı hakkında düşünmesi gerektiğini sürekli olarak hatırlatılabilir.²⁴⁶

Böyle durumlarda, kapatılmış kişiler, ahlaki statülerindeki düşüşlerin tahmin ettikleri kadar kötü olmadığını düşünebilirler. Bununla birlikte, statüde düşüşlere yol açan ihlaller yasal yaptırımlarla ya da akıl hastası statüsüne indirilmeyle birlikte gelmeyebilir çünkü bu şartlar zaten hüküm sürmektedir. Dahası, geçmişteki ya da şu anki hiçbir ihlal kendi içinde, bir hastayı hasta topluluğundan aforoz edecek kadar korkunç değildir ve dolayısıyla, doğru yaşama konusundaki aksaklıklar, damgalayan anlamlarının bir kısmını kaybederler. Son olarak, hasta hastanede itibarını kaybetmeyi kabul ederek kendisini bir “düzene sokmaya” başlar ve bunu devam ettirmek için personelden sempati, ayrıcalık ve hoşgörü talep eder.

Kaçınılmaz bir teşhirin ve saygıda büyük dalgalanmaların olduğu koşullarda yaşamayı bu saygıyı gösterme ve alıkoyma üzerindeki az bir denetimle öğrenme, hastanın sosyalleşmesinde önemli bir adımdır. Bu adım, bir akıl hastanesine kapatılmış bir kişi olmanın nasıl bir şey olduğu konusunda önemli şeyler söyler. Bir kişinin geçmişteki hatalarının ve mevcut gelişiminin sürekli bir ahlaki değerlendirme altında tutulması, ego ideallerine özel bir şekilde uyum sağlanmasına –ki bu uyum, ahlaki tutumdan daha az şey içerir– yol açar. Bir kişinin hayattaki eksiklikleri ve başarıları, diğer kişilerin bunlar hakkındaki görüşleri konusunda kaygılanmaya imkân tanımayacak kadar kadar merkezi ve değişken bir mesele olabilir. Kişinin kendisi hakkındaki katı iddialardan sürekli olarak kaygılanması çok mümkün değildir. Kapatılmış kişi, benliğin aşağılanmasına ve yeniden inşasına çok önem verilmemesi gerektiğini ve de aynı zamanda, personelin ve kapatılmış kişilerin benliğin kıymetlendirilmesini ya da kırılmasını ilgisizlikle seyretmeye hazır olduğunu öğrenmeye eğilimlidir. Böylelikle, benliğin savunulabilir bir görüntüsünün, büyük

246 Bu öneri ve diğer öneriler için Charlotte Green Schwartz’a teşekkür borçluyum.

bir hızla ve bir parça sakinlikle inşa edilebilen, kaybedilebilen ve yeniden inşa edilebilen ve kendisinin dışında bir şey olarak görülebileceğini öğrenir. Başka bir bakış açısını, hastanenin ona verebildiği ve onun elinden alabildiği benliğin dışındaki bir benliği benimsemenin mümkün olduğunu anlar.

Ortam bir çeşit kozmopolit karmaşıklığa ve sivil ilgisizliğe yol açar. Ciddi olmayan fakat garip bir şekilde abartılı olan bu ahlaki bağlamda bir benliği oluşturmak ya da tahrip etmek kinik bir oyun hâline gelir. Görünüşegöre, bu süreci bir oyun gibi görmeyi öğrenmek bir parça ahlaki çöküntüye yol açarken oyunun kendisi böylesi temel bir şey hâline gelir. Dolayısıyla, kapatılmış kişi hastanede, benliğin bir kale değil aksine küçük, açık bir şehir olduğunu öğrenir ve kendi birlikleri tarafından savunulduğunda memnuniyet, ancak düşman tarafından zapt edildiğinde ise memnuniyetsizlik göstermek zorunda kalmaktan bitap düşer. Kapatılmış kişi, toplum tarafından, yetersiz bir benliğe sahip biri olarak tanımlanmanın nasıl bir şey olduğunu öğrenir öğrenmez bu tehditkâr tanım (insanların, toplumun onlara uygun gördüğü benliğe bağlanmasına yol açan da budur) tahammül edilebilir hâle gelir. Hasta, toplumun onun için yıkıcı bulduğu bir şekilde davranırken hayatta kalabileceğini öğrendiğinde görece istikrarlı bir durum elde eder.

Bu ahlaki gevşeme ve ahlaki yorgunlukla ilgili birkaç örnek verilebilir. Mevcut durumda akıl hastanelerinde, “evlilik bağlarının geçici olarak askıya alınması” hastalar tarafından kabul edilmekte ve personel de buna kısmen göz yummaktadır. Hastanede bir seferde birden fazla partnerle “vakit geçiren” bir hastaya çevresi tarafından bir parça gayriresmî baskı uygulanabilir. Ancak karşı cinsin bir üyesiyle geçici bir süre için istikrarlı bir şekilde arkadaş olmaya, her iki partnerin de evli olduğu, çocukları olduğu ve hatta dışarıdaki bu kişiler tarafından düzenli aralıklarla ziyaret edildikleri bilinse de az bir negatif yaptırım uygulanır. Kısacası, akıl hastanelerinde kur yapmaya yeniden başlamaya yalnızca bundan, çok kalıcı ya da ciddi hiçbir şey ortaya çıkma-

yacağı anlayışıyla izin verilir. Gelip geçici aşklar ya da tatil aşkları gibi böyle gönül işleri de, kendi sakinleri için faaliyet gösteren ve kendi içinde bir dünya hâline gelen hastanenin dışarıdaki toplumdan koparılma şeklini ortaya koyar. Kuşkusuz, bağların bu şekilde geçici olarak askıya alınması, hastaların, yakından ilişkili oldukları dışarıdaki kişilere karşı hissettikleri yabancılaştırmanın ve düşmanlığın bir ifadesidir. Ancak bunun yanı sıra bir kişi, dünya içindeki bir dünyada, ikisinden birine tam bir ciddiyet yüklemeyi zorlaştıran koşullarda yaşamanın esneten etkilerinin kanıtına sahiptir.

İkinci örnek koğuş sistemiyle ilgilidir. En kötü koğuş düzeyinde, itibarsızlaştırmalar en sık, kısmen yer yokluğu yüzünden kısmen de bu yerleri yöneten hastabakıcılar ve hemşireler için toplumsal denetimin mesleki normu gibi görünen alay ve iğnelemelerle ortaya çıkar. Aynı zamanda, ekipmanın ve hakların yetersizliği benliğin çok fazla geliştirilemediği anlamına gelir. Dolayısıyla, hastalar kendilerini sürekli olarak aşağılanırken bulurlar. Görünüşe göre, bu koğuşlarda, personele karşı koyma ve hakarete hakaretle karşılık verme konusunda kayda değer bir özgürlükle birlikte bir çeşit neşeli kara mizah gelişir. Cezalara başvurulabilir ancak bunlar yetersiz kalır; çünkü eğer insanları ince yoksunluklara maruz bırakmak istiyorsak, iyi davranışlardan pek azı buradakilere sunulur. Seks işçileri gibi, bu koğuşlardaki kapatılmış kişiler de kaybedecek çok az itibara ya da hakka sahiptirler ve bu yüzden de alışılmışın dışına çıkabilirler. Bir kişi koğuş sistemi içinde daha üst düzeye gelirken, insan olduğuna dair iddiasının inanırlılığını azaltan olaylardan uzak durmayı giderek daha fazla becerebilir ve öz saygının farklı öğelerini giderek daha fazla elde edebilir. Böylece, er ya da geç düştüğünde (aşağılandığında) –ki düşer de– çok da yüksek bir itibar seviyesinden düşmemiş olur. Örneğin, ayrıcalıklı bir hasta, koğuşun sınırlarının ötesinde bir dünyada yaşar. Bu dünyada, istenildiği zaman pasta, oyun kartı, masa tenisi topu, sinema bileti ve yazı malzemesi dağıtan, eğlenme ve dinlenme faaliyetlerini planlayan çalışanlar vardır.

Ancak genellikle dışarıdan sokulan bir toplumsal denetim aracı olan paranın yokluğunda hasta, aslında iyi niyetli bir görevlinin dahi, sohbetini bitirene kadar ona beklemesini söylemesini ya da istediği şeyi neden istediğini alaycı bir şekilde sormasını veyahut da tam bir tereddütle ve soğuk bir değerlendirme bakışıyla cevap vermesini göze alır.

Koşuş sistemi içinde aşağı ve yukarı hareket etmek sadece, benliği inşa eden donanımdaki ve yansıtılan statüdeki değişim anlamına değil, risklerin hesaplanmasındaki değişim anlamına da gelir. Belli bir benlik kavrayışı karşısındaki risklerin değerlendirilmesi herkesin ahlaki deneyiminin bir parçasıdır. Ancak belli bir risk düzeyinin sadece toplumsal bir düzenleme olduğu şeklindeki değerlendirme daha az rastlanan türden bir deneyimdir ve bunu yaşayan kişiyi hayal âleminden çıkarmaya yardım eder.

Ahlaki gevşemenin üçüncü örneği, çoğu kez, yatan hastanın salıverilmesiyle ilişkilendirilen koşullarla ilgilidir. Yatan hasta çok defa, yakınının ya da özellikle seçilmiş dikkatli bir işverenin nezaretinde ve yetki sınırları içinde hastaneden ayrılır. Şayet hasta onların himayesi altındayken uygunsuz davranırsa, bu kişiler hastanın süratle yeniden hastaneye yatmasını sağlayabilirler. Bu durumda, hasta kendisini, normalde üzerinde bu türden bir otoriteye sahip olmayacak kişilerin özel denetimi altında bulur ve böylece bu kişilere öfke duymak için bir sebebi olmuş olur. Bununla birlikte hasta, hastaneden çıkmak için, bu düzenleme karşısında duyduğu hoşnutsuzluğu gizleyebilir ve en azından hastanenin gözetiminden güvenli bir şekilde çıkana dek bu türden bir velayeti kabul etmeye istekli olabilir. Ancak taburcu olma işlemleri, çıkışı olmayan bir durum da yaratır. Kişiyi, içtenlikle benimsemediği bir rolü oynuyormuş gibi yapmaya iterek, normal şartlarda olan bitenden farklı olarak, etrafındaki diğer kişilerin ciddiye aldığı alanlardan onu daha da fazla uzaklaştırır.

Belli bir toplumsal kategorideki bir kişinin ahlaki kariyeri, kişinin öncelikle kendi benliği olmak üzere benlikleri kavrama

şeklindeki bir dizi standart değişimi içerir. Bu gelişimin yarı örtük hatları kişinin ahlaki deneyimlerinin, yani kişinin dünya görüşündeki dönüm noktasını imleyen olayların araştırılmasıyla anlaşılabilir -bu kavrayışın özelliklerini saptamak zor olsa da-. Aynı şekilde, kamusal alanda sergilenen kurnazlık ve stratejiler de, yani kişinin belli üçüncü şahıslar önünde etkili bir şekilde takındığı tavırlardan da burada söz edilebilir; bu rollere bağlılığının gizli ve değişken doğası ne olursa olsun. Özel ahlaki deneyimleri ve kamusal alandaki tutumları böylece not ederek, nispeten öznel olan meselelerin nispeten nesnel bir temsiline ulaşılabilir. Her ahlaki kariyer ve bunun arkasında da her benlik, ister akıl hastanesi gibi toplumsal bir kurum isterse de kişisel ve profesyonel ilişkiler bütünü olsun, kurumsal bir sistemin sınırları içinde ortaya çıkar. Bu durumda benlik, verili bir toplumsal bir sistemde geçerli olan düzenlemeler içinde ikamet eden bir şey olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla benlik, atfedildiği kişinin mülkü değildir; aksine, kişinin üzerinde, kendisi ve etrafındaki kişiler tarafından uygulanan toplumsal kontrolün devamıdır. Bu özel kurumsal çerçeve türü, benliği oluşturduğu kadar desteklemez.

Bu metinde, bahsi geçen kurumsal düzenlemelerden ikisi, bu dayanaklar zayıflatıldığında kişinin başına geleceklere işaret edilerek ele alındı. İlki, hastanın, yakınına duyduğu sadakatle ilgilidir. Yatış öncesi hastanın benliği, üç rolün ilişkilendirilme şeklinin bir işlevi olarak tasvir edilebilir ve bu, hasta yakınıyla araçlar arasında ortaya çıkan bağlantının çeşitlerinde belirir ve zayıflar. İkincisi, kişinin başkalarına sunduğu kendi imgesi için gerek duyduğu korumayla ve bu korumanın onun elinden alınmasının, kasıtlı olmasa da kurumun işleyişinin sistematik yönünü oluşturma şekliyle ilgilidir. Elbette, burada sadece, kişinin benliğinin oluşumu üzerinde etkili olabilecek özel kurumsal çerçeveler ele alınmıştır; burada incelenmeyecek olanlar da aynı derecede önemlidir.

Bir kişi, yetişkin sosyalleşmesinin olağan döngüsünde yaban-

cılaşma ve aşağılama ile karşılaşmayı bekleyebilir ki bunu da, dünya hakkında bir dizi yeni inanç ve kendi benliğini kavramanın yeni bir şekli takip eder. Akıl hastanesindeki hastanın durumunda bu yeniden doğuş zaman zaman gerçekleşir ve psikiyatrik yaklaşıma güçlü bir inanç ya da en azından, akıl hastalarının daha iyi tedavi edilmesinin gerekçelerine adanmışlık biçimini alır. Bununla birlikte, hastanın kariyeri özellikle önemlidir; kişi için, yeni bir giysiye ya da önünde yüzünün kızaracağı yeni bir izleyici topluluğuna ihtiyaç duymaksızın eski benliğinin giysilerini çıkarıp atmasının ya da bu giysilerin elinden alınmasının mümkün olduğunu kanıtlar. Buna karşılık kişi, en azından bir süre için, tüm grupların önünde, utanmazlığın ahlak dışı becerilerini sergilemeyi öğrenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR KAMU KURUMUNDAKİ GİZLİ HAYAT²⁴⁷

Akıl Hastanesinde Yaşayabilme Yollarına Dair Bir Çalışma

247 Bu makalenin daha kısa bir sürümü, American Sociological Society'nin Washington, D.C.'de, 1957 yılında yapılan yıllık toplantısında sunulmuştur.

GİRİŞ

Yapılan ve Olunan

I

Bireyle farklı türlerdeki toplumsal varlıklar arasındaki bağların bazı ortak özellikleri vardır. Toplumsal varlık ister bir ideoloji, ulus, ticaret, aile, kişi, isterse sadece bir sohbet olsun, bireyin bu varlıkla ilişkisi aynı genel özelliklere sahip olacaktır. Birey yükümlülükleri olduğunu fark edecektir. Alternatiflerden vazgeçmeye, çalışmaya, hizmet vermeye, zaman harcamaya ya da para ödemeye yol açan bazı yükümlülükler iticiyken bireyin aidiyet, özdeşleşme ve duygusal bağlılık hissetmesini gerektiren bazı yükümlülükler sempatik olacaktır. Bu durumda toplumsal bir varlıkla olan ilişki hem *sadakat* hem de *bağlılık* içerecektir.

Bir kişi, toplumsal bir varlığın, ona dâhil olanlar üzerinde talep ettiği sadakat ya da bağlılıkla ilgili hakları, bu haklar üzerinde uygun kabul edilen sınırlar olmaksızın düşünemez. Ordu, askerden cesur olmasını ister ama askerin cesareti görevin gerektirdiklerinin ötesine geçecek şekilde bir sınır koyar. Ayrıca bu askerin, babası öldüğünde ya da karısı doğum yaptığında mazeret izni olabilir. Aynı şekilde bir eş belli bir toplumsal birimi oluşturmak üzere kocasının onun yanında olacağını varsayabilir ama her iş günü kocasını iş dünyasının ellerine bırakmak zorundadır ve kocası barda tek başına bir gece geçirme, genç erkeklerle kâğıt

oynama ya da başka serbest meşguliyetlerde bulunma hakkını kimi zaman kullanabilecektir.

Bu noktada, toplumsal bağ içindeki ve onun üzerindeki kısıtlamalarda sosyolojinin ikili temasını görürüz. Batı toplumunda resmî anlaşma ya da sözleşme bu ikili temanın sembolüdür ve yazıya dökülerek kurulan bağı ve bunun sınırlarını tasdik eder.

Ancak bu ikili temaya bir şey eklememiz gerekir. Durkheim'in bizlere gösterdiği gibi, her bir sözleşmenin arkasında katılımcıların karakteri hakkında sözleşme dışı varsayımlar vardır.²⁴⁸ Birbirlerine borçlu oldukları ve olmadıkları şey konusunda mutabık olan taraflar, sözleşmeden kaynaklanan hakların ve yükümlülüklerin genel geçerliliği, geçersiz kılınmalarına ilişkin muhtelif şartlar ve bir tarafın sözleşmeyi bozması karşısında uygulanacak yaptırım tiplerinin meşruiyeti hakkında da üstü kapalı şekilde aynı fikirde olurlar. Sözleşme yapan taraflar kendi yasal ehliyetlerine, iyi niyetlerine, güvenilir olan taraflara ve güvenilmesi gereken sınırlara ilişkin olarak da üstü kapalı şekilde anlaşma sağlarlar. Birey, belli şeylerden vazgeçmeyi ve başka şeyleri muhafaza etmeyi kabul ederek, vazgeçecek ve muhafaza edecek türden şeylere sahip ve bu meselelere ilişkin sözleşme yapmayı meşru addeden bir kişi olduğunu dolaylı bir şekilde kabul etmiş olur. Kısacası sözleşme yapmak, birinin belli bir karakterin ve var olma biçiminin kişisi olduğunu varsaymaktır. Bu nedenle, bir bireyin görevlerini ve haklarını itinayla sınırlayan önemsiz, dar bir sözleşme bireyin karakteriyle ilgili geniş bir varsayım dizisine dayanır.

Resmî bir sözleşmeyle, yani kişisel heveslerden ve katılımcıların karakterinden mümkün olduğu kadar azade kurulan bir bağ, birey ve başkası için benliği tanımlayan böyle anlamlara sahipse, daha az kısıtlı türden bağların temelini oluşturan başka bir benlik tanımı daha da fazla anlama sahiptir. Arkadaşlık ve akrabalık

248 Emile Durkheim, *Professional Ethics and Civic Morals*, çev. Cornelia Brookfield (London: Routledge & Kegan Paul, 1957), ss. 171-220.

gibi bağlar içinde, yani açıkça kapsam dışı bırakılmayan her şeyin sorgulanabileceğinin zaman zaman ifade edildiği yerde, iyi arkadaş ya da vefalı bir erkek kardeş olmanın anlamı, bir kişinin iyi arkadaş ya da vefalı bir erkek kardeş olabilecek türden bir kişi *olduğudur*. Karısına ya da dört çocuğuna bakma konusunda başarısız olan birisi, bu şekilde başarısız olabilecek türden bir kişi hâline gelir.

Eğer her bağ o bağla bağlanmış kişiye ilişkin geniş bir anlayışa dolaylı bir şekilde işaret ediyorsa, bireyin bu şekilde tanımlanmasıyla nasıl başa çıktığını sorarak devam etmemiz gerekir.

Bazı uç ihtimaller vardır. Birey yükümlülüklerini açıkça yerine getirmeyebilir, bağlı olduğu şeyden kendisini koparabilir ve insanların ona yönelttiği, onu yeniden tanımlayan bakışların üzerinde durmayabilir. Birey bağın, kendisini kavrayışıyla ilgili örtük anlamını reddedebilir ama bu yabancılaşmanın herhangi bir eyleminde görünür olmasını engelleyebilir. Birey, bağa katılımının benlikle ilgili örtük anlamlarını gizlice kabullenebilir ve bağa dâhil olan diğer kişilerin, olmasını gerekli gördüğü kişi olur.

Birey, gerçekte tüm bu uç ihtimallerden çoğu zaman vazgeçer. Bağlılığının benlikle ilgili örtük anlamlarının hepsini tamamen kabullenmez. Temel yükümlülüklerini yerine getirirken dahi hoşnutsuzluğunun bir kısmının fark edilmesine izin verir.

Ben burada mesafe koyma meselesini ve bu mesafeyle ilişkili bazı davranış kalıplarını ele almak istiyorum. Esas olarak tek bir tip toplumsal varlığı, yani “araçsal resmî kurumlar”ı (*instrumental formal organization*), bu kurumlar sınıfının bir örneği olarak da bir akıl hastanesini, bu hastanedeki gözlemlerimden hareketle tartışmayı planlıyorum.

II

“Araçsal resmî kurum”, bazı genel ve açık amaçlara ulaşmak için tasarlanmış, kasıtlı olarak koordine edilmiş faaliyetler sistemi

olarak tanımlanabilir. Elde edilmesi planlanan şey, maddi bir ürün, hizmet, karar ya da bilgi olabilir ve katılımcılar arasında çok çeşitli şekillerde dağıtılabilir. Ben esas olarak tek bir binanın ya da bitişik binalardan oluşan bir kompleksin sınırları içine yerleştirilmiş resmî kurumlarla meşgul olacağım ve duvarlarla çevrili söz konusu birimleri kolaylık olması için kuruluş, kurum ya da örgütlenmeler olarak adlandıracam.

Benim geleneksel yaklaşımım ile ilgili bazı nitelemeler ortaya koyulabilir. Resmî kurumlar birbiriyle çatışan pek çok resmî amaca sahiptirler. Her bir amacın kendi özel destekçisi ve de kurum sözcüsünün hangi grup olacağına dair bazı belirsizlikler vardır. Üstelik, maliyeti azaltmak ve asepsi [mikropsuzluk] gibi birtakım amaçlar, bazı kurumlarda gerçekleşen birçok önemsiz faaliyetle ilgili ayrıntılı bir standart olarak nesnel bir şekilde koyulabilir.

Oysa dernekler ve eğlenme-dinlenme merkezleri gibi diğer kurumlar, kurum içindeki hayatın detaylarını incelemeye yönelik kesin bir standart sağlayacak türden amaçlara sahip değildirler. Diğer resmî kurumlarda resmî amaç az önemli olabilir; asıl mesele kurumun korunması ve varlığını sürdürmesidir. Son olarak da duvar gibi fiziksel sınırlar, son tahlilde kurumların analitik bir özelliği değil, küçük ve önemsiz bir özelliğidir.²⁴⁹

Duvarlarla çevrili kurumların az sayıdaki başka toplumsal varlıklarla ortak olan bir özelliği vardır: Bireyin yükümlülüğünün bir parçası, dikkatin ve kas gücünün seferber edilmesini gerektiren kurum faaliyetleriyle, uygun zamanlarda *görünür bir şekilde* meşgul olmaktır; yani kişinin kendisini yakındaki faaliyete yönlendirmesidir. Kurum faaliyetiyle zorunlu meşguliyet, bir kişinin hem sadakatının hem bağlılığının ve bunun arkasında da kişinin, doğasının tanımına katılımının anlamlarını benimsemesinin bir sembolü olarak kabul edilir. Dolayısıyla bireylerin tanımlanma ve tarif edilmeye nasıl uyum sağladıklarına dair her-

249 Bu iddiayı Amitai Etzioni kişisel bir görüşmede ortaya atmıştır.

hangi bir çalışma, muhtemelen, bireylerin kurum faaliyetleriyle meşgul olmayla nasıl baş ettiklerine de odaklanacaktır.

III

Araçsal resmî kurum, üyelerinin faaliyete faydalı katkılarını kullanarak varlığını sürdürür; taahhüt edilen araçlar kullanılmak, taahhüt edilen amaçlar ise gerçekleştirilmek zorundadır. Bununla birlikte, Chester Barnard tarafından ortaya koyulduğu üzere, yönetimi aracılığıyla hareket eden bir kurum, uygun faaliyete katkıda bulunması için bir bireye ne derece güvenileceğiyle ilgili sınırlamaların farkında olmak zorundadır.²⁵⁰ Araç olarak insan, herkesin bildiği gibi zayıf bir araç olarak tanımlanır; anlaşmaların yapılması, anlayış gösterilmesi, koruyucu önlemlerin alınması gerekir. Öyle görünüyor ki katılımcıların kullanılmasına dair bu sınırlamaların belli bir kültürde kesin ve açık olarak belirtildiği tikel yol, araç olarak insanın oldukça önemli bir özelliğidir.²⁵¹ Burada benimsenen bakış açısı üzerinden de ifade edildiği gibi, bu sınırlamaları tasvir eden Anglo-Amerikan imgelerimiz çok kabaca, aşağıda sözü edilen, bir kurumu yöneticileriyle özdeşleştiren şeylerdir.

İlk olarak, kurum faaliyetiyle meşgul olan katılımcıya belli “refah standartları” sağlanır ve bu standartlar insan organizmasını çalışır hâlde tutmak için gerekli olan minimum standartların üzerindedir. Buradaki standartlar şöyledir: konfor, sağlık ve güvenlik düzeyleri; gerek duyulan çabanın türü ve miktarı üzerindeki sınırlamalar; kişinin, bireyden meşru talepleri olan diğer kurumlara katılımının göz önünde tutulması; emekliliğe

250 Chester Barnard, *The Functions of the Executive* (Cambridge: Harvard University Press, 1947), Bölüm 11, “The Economy of Incentives.”

251 Bu, iktisadi kurumlar için Talcott Parsons ve Neil J. Smelser tarafından yakın zamanda özetlenmiştir [*Economy and Society*, (Glencoe, Ill: The Free Press, 1956), Bölüm 3, “The Institutional Structure of the Economy”]. Endüstriyel kurumlara ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Reinhard Bendix, *Work and Authority in Industry* (New York: Wiley, 1956).

ve tatillere ilişkin haklar; şikâyetlerin dile getirilmesi ve hatta yasal inceleme ve en azından resmî açıklamalar düzeyinde saygınlık hakkı, kendini ifade etme ve yaratıcılık için fırsat.²⁵² Söz konusu refah standartları, insanın yalnızca belirli bir kurumun üyesi olmaktan fazlası olduğunu açıkça kabul ederler.

İkinci olarak, toplumumuza dair imgeler, bir kurum üyesinin, kurumun ve üyenin çıkarlarını stratejik olduğu kadar içsel olarak da birleştiren “ortak değerler” yüzünden isteyerek iş birliği yapabileceğini de ortaya koyar. Bazı durumlarda (bir kişinin okuluyla ya da iş yeriyle kişisel olarak gurur duyduğu zaman gibi) kendisini kurumun amaçlarıyla ve kaderiyle özdeşleştiren, büyük olasılıkla birey olur. Diğer durumlarda (bir hastane personelinin bir hastanın iyileşmesinden gerçekten heyecan duyduğu zaman gibi) kurumun belli bir üyenin kişisel kaderiyle ilgileniyor izlenimini verir. Pek çok kurumda her iki türdeki ortak değerlerden birkaçı üyeyi motive etmeye yarar.

Üçüncü olarak, “teşvik” etmenin gerekli olabileceği kimi zaman kabul edilir. Ödül ya da ek-ödeme şeklindeki bu teşvikler, bireye, nihai çıkarları kurumun çıkarlarıyla aynı olmayan bir kişi sıfatıyla açıkça cazip gelir.²⁵³ Bu teşviklerden bazıları kurumun dışıyla ilişkilidir. Bunlar, alıcının alıp götürebileceği ve kurumun diğer üyelerini işin içine karıştırmadan kendi takdirine bağlı olarak kullanabileceği mülk şeklindeki ödüllerdir. Para ödemeleri, eğitim ve sertifikasyon üç önemli örnektir. Bazı teşvikler kurumun içiyle ilişkilidir. Bu teşvikler, gerçekleştirmeleri için kurumun kendi sahne düzenine gerek duyan ekstra kazançlardır. Burada önemli olan, bir kişinin kurumsal uygun şartlar içindeki payı-

252 Bendix, *a.g.e.*, “Managerial Conceptions of ‘The Worker’”, ss. 288-97.

253 Bizim düşünme şeklimiz, kurumun amaçlarıyla çalışanlara yapılan ödemeler arasında, aslında ikisi örtüştüğü zaman, kolayca ayırım yapar. Kurumun amacını, kişisel olarak kullanılabilen ödüllerin çalışanlar arasında paylaştırılması olarak tanımlamak mümkündür. Bina sorumlusunun ücreti kurumun bir amacı olarak, paydaşın kârıyla aynı statüye sahiptir. Bkz. M. Cyert & J. G. March, “A Behavioral Theory of Organizational Objectives”, Mason Haire, *Modern Organization Theory* (New York: Wiley, 1959) içinde, s. 80.

nın derecesindeki ve iyileştirilmesindeki artışlardır. Çoğu teşvik, “yönetici” gibi mesleki unvanların durumunda olduğu üzere, iki tip ilişkiyi de içerir.

Son olarak, iş birliği yapmadıkları takdirde katılımcıların ceza tehdidiyle iş birliği yapmaya ikna edilebilecekleri düşünülür. Bu “negatif yaptırımlar” olağan ödüllerde ya da refahın alındık düzeylerinde önemli bir azalmayı içerir ama ödüldeki basit bir azalmadan başka bir şey de işin içinde gibidir. Cezanın arzu edilen faaliyeti elde etmenin etkili bir aracı olduğu şeklindeki anlayış, insan doğasının mahiyeti hakkında, teşviklerin motive edici etkisini açıklamak için ihtiyaç duyulan varsayımlardan farklı varsayımları şart koşan bir anlayıştır. Cezalandırılma korkusu, bireyin belli eylemlerde bulunmasını ya da belli eylemlerde bulunurken başarısız olmasını engellemek için yeterli gibi görünür. Ancak uzun vadeli ve sürekli bir kişisel çaba elde edilecekse pozitif ödüller gereklidir.

Bir resmî araçsal kurum, başka bazı toplumlarda olduğu gibi bizim toplumumuzda da yalnızca üyelerinin faaliyetinden faydalanmaz. Kurum; refahın, ortak değerlerin, teşviklerin ve cezaların resmî olarak uygun olduğu düşünülen standartlarını da tanımlar. Bu kavramlar, katılımcı sözleşmesini, katılımcının doğasının ya da toplumsal varlığın tanımına doğru genişletirler. Bu örtük imgeler, her kurumun kabul ettiği değerlerin önemli bir ögesini, bu ögenin etkinlik ya da kişiler üstülük derecesini gözetmeksizin şekillendirirler.²⁵⁴ Bir kurumun toplumsal düzenlemeleri, üyeye dair tümüyle kapsayıcı bir anlayış geliştirir ve bu, onun yalnızca üye *olarak* değil, bunun arkasında insan *olarak* da kabul edilmesine dair bir anlayış içerir.²⁵⁵

254 Ekonomik kurumlar tarafından dayatılan görevlerle ilişkili değerlerin değerlendirilmesi için bkz. Philip Selznick, *Leadership in Administration* (Evanston, Ill: Row, Peterson & Co., 1957).

255 Bir örnek olay çalışması için bkz. Alvin Gouldner, *Wildcat Strike* (London: Routledge & Kegan Paul, 1955), özellikle “The Indulgency Pattern”, ss. 18-22. Gouldner burada, çalışanların kurumdan, iş akdinin resmî parçası olmayan ahlaki beklentilerini ana hatlarıyla belirtir.

Kurumun bireye dair söz konusu anlayışını radikal siyasi hareketlerde ve refahın basit, yalın standartlarına ve de güçlü, her yere nüfuz eden ortak değerlere vurgu yapan evanjelik dinî gruplarda kolaylıkla fark edebiliriz. Üyenin burada kurumun mevcut ihtiyaçları için hazır bulunması beklenir. Kurum üyeye ne yapması gerektiğini ve bunu yapmayı neden istemesi gerektiğini söyleyerek muhtemelen üyenin olabileceği her şeyi söylemiş olur. Üyenin eskiye dönüşü her zaman için muhtemeldir ve bu gerilemenin sık sık vuku bulmadığı durumlarda dahi, bunun ortaya çıkabileceğine dair kaygı o kadar büyük olabilir ki bu, açıkça kimlik ve benliği tanımlama sorununa işaret eder.²⁵⁶

Ancak göz ardı etmememiz gereken şey şudur: Bir kurum resmî olarak dışsal teşvikler verip katılımcının sadakati, zamanı ve ruhu üzerinde sınırlı bir hak iddia ettiğinde, bunu kabul eden katılımcı, bu ödülle ne yaparsa yapsın ve niyeti ne olursa olsun, onu motive eden şeye ve dolayısıyla da kimliğine dair bir görüşü de üstü kapalı bir şekilde kabul etmiş olur. Katılımcının kendisi hakkındaki varsayımların tamamen doğal ve kabul edilebilir olduğunu düşünmesi, biz araştırmacılara bu varsayımların mevcut olmadığını değil, bu varsayımların neden farkında olmadığımızı söyler. Saygı göstererek müşterisinin işine karışmayan bir otele, kişinin karışılmayacak hiçbir özel işi olmaması gerektiğini düşünen beyin yıkama kampları bir bakıma benzerdir. Her ikisi de kişi hakkında, kişi için önemli ve kişinin kabul etmesi beklenen genel bir görüşe sahiptir.

Ancak uç durumlar sadakatin ve ihanetin daha büyük biçimleri hakkında, yaşamdaki daha küçük eylemler hakkındaki kadar çok bilgi vermezler. Belki de yalnızca hapse atılmış vicdani retçiler ya da politize olmuş savaş mahkûmları gibi titiz idealistlerin anılarını, otoritelerle ne kadar “iş birliği” yapacaklarına karar verirken yaşadıkları vicdan sorunlarıyla birlikte düşünmeye başladığımızda, kurumlardaki küçük uzlaşmaların dahi

256 Bu, Isaac Rosenfeld'in hikâyesinde güzel bir şekilde tasvir edilir (Rosenfeld, “The Party”, *The Kenyon Review*, Ağustos 1947, ss. 572-607).

benliği tanımlayan anlamlarını fark etmeye başlarız. Örneğin bir kişinin, vücudunu bir emre cevaben hareket ettirmesi şöyle dursun, kibar bir ricaya karşılık olarak kımıldatması da başkasının hareket tarzının meşruiyetini kısmen kabul etmesi anlamına gelir. Hapishanede, avluda egzersiz yapmak ya da sanat malzemeleri gibi ayrıcalıkları kabul etmek, tutsak edenin, bir kişinin isteklerinin ve ihtiyaçlarının ne olduğuna dair görüşünü de kabul etmektir. Bu, bir kişiyi (sadece verilen şeyin kabul edilmesi durumunda) az bir minnettarlık göstermek, iş birliği yapmak ve dolayısıyla, tutsak eden kişinin onun hakkında varsayımlarda bulunma hakkını kısmen kabul etmek zorunda kalacağı bir konuma getirir.²⁵⁷ Böylece düşmanla iş birliği meselesi gündeme gelir. Nazik bir gardiyan, bir kişiden resimlerini ziyaretçilere göstermesini kibarca istediğinde dahi bu ricanın geri çevrilmesi gerekebilir çünkü bu iş birliği düzeyi, gardiyanın konumunun ve de onun kişi hakkındaki düşüncesinin meşruiyetini sağlama alabilir. Benzer şekilde, fiziksel işkencede sessizce ölen siyasi bir mahkûmun, kendisini tutsak edenlerin, onu motive eden şeye ve dolayısıyla da onun insan doğasına dair düşüncelerini kabul etmeyeceği açıktır ancak savaş esirinin konumundan öğrenilecek, daha az göze çarpan ama önemli şeyler vardır. Örneğin, bilgili ve kültürlü bir mahkûm ustaca yapılan bir sorgu dayken, sorular karşısındaki sessizliğin bile dışarı bilgi sızmasına yol açabileceğini ve bunun onu işbirlikçi yapacağını düşünür. Bu nedenle, bu durum benliği tanımlayan bir güce sahip olur ve kişi bu durumdan, sadece güvenilir ve dürüst biri olarak sıyrılmaz.²⁵⁸

Şüphesiz, ahlaki kaygıları olan mahkûmlar, duruşları itibarıyla, bir kuruma katılımının daha önemsiz yönlerinin benliği tanımlayan anlamlarını fark etmemizi sağlayan, yüksek vicdanlı

257 Örneğin bkz. see Lowell Naeve, "A Field of Broken Stones", Holley Cantine & Dachine Raine (haz.), *Prison Etiquette* (Bearsville, N.Y.: Retort Press, 1950) ss. 28-44 içinde.

258 Albert Biderman, "Social-Psychological Needs and 'Involuntary' Behavior as Illustrated by Compliance in Interrogation", *Sociometry*, XXIII (1960), ss. 120-47, özellikle ss. 126-28.

tek kişiler değildir. Diğer bir önemli grup, New York gibi bir kentte, karşılığını para ile ödemeksizin bir yaşama sahip olan, çalışmayan kişilerdir. Bu kişiler, kentte oradan buraya savrularak her bir sahneyi-mekânı, parasız gıda, ısınma ve uyuma ihtimalleri çerçevesinde değerlendirirler. Bu durum bize, sıradan insanların başka türden kaygılarla meşgul olmaları gereken, bizzat karakterlerinin onları yönlendirdiği kaygılarla meşgul olan kişiler olduklarını gösterir. Bir kentin kurumlarının uygun kullanımına ilişkin örtük varsayımları öğrenmek, kentin sakinlerine atfedilen ve onlar için meşru kabul edilen karakter ve kaygılara dair de bir şeyler öğrenmek demektir. New York'la ilgili yakın zamanlı bir el kitabına baktığımızda,²⁵⁹ Grand Central Station'ın aslında, gidecek yerleri ya da buluşacak arkadaşları olan insanlar için olduğunu ve yaşama yeri olmadığını, metronun seyahat etmek için, otel lobisinin insanlarla buluşmak için, kütüphanenin kitap okumak için, yangın merdiveninin hayatta kalmak için, sinema salonunun film izlemek için olduğunu ve de bu mekânları yatak odası olarak kullanan bir yabancının, bu mekânlarda kabul gören motive edici bir karaktere sahip olmadığını anlarız. Hastane sıcak olduğu için ve kendisi üşüdüğü için,²⁶⁰ hemen hemen hiç tanımadığı bir kadını ziyaret etmek üzere kışın bir ay boyunca her öğleden sonra Hospital for Special Surgery'ye giden bir adamdan bize söz edildiğinde, hastanenin, ziyaretçilerinden bir gerekçe çeşitliliği beklemesini anlayabiliriz. Ancak başka bir toplumsal varlıktan olduğu gibi hastaneden de çıkar sağlanabilir, istifade edilebilir; kısacası hastane, onu kullananların sahip olması beklenen karaktere aykırı bir şekilde kullanılabilir. Benzer şekilde, saldırgan ve profesyonel yankesicilerin, istedikleri şeyin bedelini ödemeyecek kadar fazla öz saygıları olduğu için küçük fakat tehlikeli mağaza hırsızlıkları yaptıklarını

259 Edmund G. Love, *Subways Are for Sleeping* (New York: Harcourt Brace and Company, 1957).

260 *Ag.e.*, s. 12.

öğrendiğimizde,²⁶¹ Five&Dime'da²⁶² yapılan rutin bir alışverişin benlikle ilgili anlamlarını anlayabiliriz.

Günümüzde bir kurumun, üyelerine ilişkin resmî görüşüyle bu üyelerin kendi görüşleri arasındaki uyumsuzluklar özellikle sanayide, yasal teşvikler meselesinde ve “kalıcı işçi” kavramında görünür hâldedir. Yönetim her zaman, çalışanların para biriktirmek ve kıdem almak için aralıksız çalışmak isteyeceğini varsayar. Ancak alt sınıftan gelen bazı kentli işçilerin ve endüstriyel toplumun çeperindeki yerleşimlerde yetişmiş pek çok işçinin toplumsal dünyasına bakınca doğru görünen şey, onlara atfedilen “kalıcı işçi” kavramının uygun olmadığıdır. Paraguay'dan bir örnek verebiliriz:

Ücretli çalışılan bir ortamda köylülerin davranışı eğiticiidir. Birisi için çalışırken sizin o kişiye kişisel bir iyilik yaptığınız düşünülür; bu, daha açık ve idealleştirilmiş olan tavidir. Karşılık olarak alınan ücretler hediyedir ya da saygı göstergeleridir. Ücret için çalışma daha üstü kapalı olarak, bazı özel amaçlar için az bir nakdi bir araya getirme aracı olarak görülür. Emek, kişisel olmayan bir şekilde alınıp satılan bir meta olarak kabul edilmez ve bir işveren için çalışmak, geçinmenin muhtemel bir aracı olarak görülmez. Bazı tarım arazilerindeki ve tuğla fabrikalarındaki iş gücü devri hızlıdır çünkü işçi az miktarda bir parayı biriktirir biriktirmez –ki bu onun hedefidir– genellikle işten ayrılır. Paraguay'daki yabancı işverenler bazı durumlarda, en yüksek kalitede iş gücüne ve de daha kalıcı olacak, ücretten tatmin işçilere sahip olmak için, geçerli ücretlerin daha fazlasını ödemeye karar vermişlerdi. Oysa daha yüksek ücret oranlarının sonucu bunun tam tersi olmuş ve iş gücü devri daha da ivme kazanmıştı. Ücret için çalışanların yalnızca belirli miktarda parayı kazanmak için ara ara çalıştıkları anlaşılamamıştı. Bu para ne kadar çabuk kazanılırsa işçiler o kadar çabuk işten ayrılıyor-
du.²⁶³

261 David Maurer, *Whiz Mob*, American Dialect Society, Yayın No. 24, 1955, s. 142.

262 T.S.N.: Yirminci yüzyılın başlarından ortalarına kadar popüler olan, çoğu beş ya da on sent değerinde farklı ürünler satan bir mağaza.

263 E. R. & H. S. Service, *Tobat: Paraguayan Town* (Chicago: University of

Katılımcılarından bazılarının durumla ilgili tahmin edilemeyen tanımları olduğunu fark eden yalnızca endüstriyel kurumlar değildir, hapisaneler de bu duruma örnek teşkil eder. Sıradan bir mahkûm, hücrelerine kapatıldığında, yönetimin öngöreceği bir yoksunluktan muzdarip olabilir. Ama Britanya toplumunun alt sınıflarından gelen tuhaf tipler arasında kalmış, üst orta sınıfa mensup Britanyalı bir erkek için hücre hapsinin tahmin edilemeyen bir anlamı olabilirdi:

Mahkûmiyetimin ilk beş haftasında, sabahki ve öğleden sonraki iki saatlik çalışma ve egzersiz süreleri haricinde kendi hücremde neyse ki tek başıyım. Erkeklerin çoğunluğu hücrelerinde kapalı kalacakları uzun saatleri korkuyla beklerdi. Ancak bir süre sonra, görevlilerin bağırmasından ya da diğer mahkûmların çoğunluğunun birmek tükenmek bilmeyen küfürli konuşmalarını dinlemekten mutlu bir kurtuluş olarak yalnız kalmayı iple çekmeye başlamıştım. Bu saatlerin çoğunu tek başıma, okuyarak geçiriyordum.²⁶⁴

Batı Afrika'daki Fransız bir devlet memuru, dolaylı bir şekilde, daha uç bir örnek verir:

Tutukluluk, Fransız Batı Afrikası'ndaki halk arasında her zaman aynı şekilde anlaşılmaz. Bir yerde, onur kırıcı olmayan bir macera gibi görülür. Buna karşılık başka bir yerde, ölüm cezasına çarptırılmaya denktir. Hapse attığınızda bir çeşit hizmetçi olacak ve sonunda kendilerini ailenizin üyeleri gibi görece bazı Afrikalılar vardır. Ama bir Fulani'yi²⁶⁵ hapse atarsanız ölür.²⁶⁶

Bu tartışmada yalnızca kurum yönetiminin, üyelerinin do-

Chicago Press, 1954), s. 126.

264 Anthony Heckstall-Smith, *Eighteen Months* (London: Allan Wingate, 1954), s. 34.

265 T.S.N.: Batı Afrika'da yaşayan en büyük göçebe topluluklardan biri.

266 Robert Delavignette, *Freedom and Authority in French West Africa* (London: International African Institute, Oxford University Press, 1950), s. 86. Kısacası, taş duvarlar ille de bir hapisane inşa etmez. Bu mesele, Evelyn Waugh'un *Decline and Fall* adlı kitabında yer alan "Stone Walls do not a Prison Make" başlıklı bölümde ele alınmaktadır.

ğasına ilişkin açık ve sözlü ideolojisine işaret etmeyi planlamıyorum; bu, durum içinde önemli bir unsur olsa da.²⁶⁷ Ayrıca yönetim tarafından girilen *eylemi*, bu eylemin, yöneldiği bireylere ilişkin bir kavrayışı ifade etmesi ölçüsünde de kastediyorum.²⁶⁸ Bu noktada bir kez daha hapishanelerden örnek verilebilir. Hapishane yetkilileri, ideolojik olarak, mahkûmun, hapishanede olma gerçeğini benimsemese bile kabul etmesi gerektiğini savunabilir ve bazen bunu savunurlar da çünkü hapishanelerin (en azından “modern” tipte olanların), cezasını çekmesi, yasalara saygı duyması, günahları üzerinde düşünüp taşınması, meşru bir zanaat öğrenmesi ve bazı durumlarda, gerekli psikoterapiyi alması için mahkûma yol göstereceği düşünülür. Ancak hapishane yönetimi eylem bakımından büyük ölçüde “güvenlik” meselesine, yani kargaşanın ve firarın önlenmesine odaklanır. Hapishane yönetiminin kapatılmış kişilerin karakteriyle ilgili tanımının önemli bir yönü, en ufak bir fırsat verildiği takdirde kapatılmış kişilerin yasal süre dolmadan hapishaneden kaçmaya çalışacaklarıdır. Kapatılmış kişilerin kaçma isteği ve de yakalanma ve cezalandırılma ihtimali yüzünden bu isteği bastırma eğilimleri, yönetimin onlar hakkındaki görüşüyle olan uyumu (kelimelerle değilse de duygu ve eylem aracılığıyla) ifade eder. Dolayısıyla yönetim ile kapatılmış kişiler arasındaki çatışma ve düşmanlığın çok büyük bir bölümü, kapatılmış kişilerin doğasının bazı yönlerini ilgilendiren anlaşmayla tutarlıdır.

Özet olarak, bir kuruma katılımı özel bir bakış açısıyla değerlendirdiğimizi söylemek istiyorum. Asıl mesele, katılımcıdan yapması beklenen şey ve katılımcının gerçekte ne yaptığı değil-

267 Bkz. Bendix, *a.g.e.*

268 Ekonomik motivasyonu kapsayan varsayımlar için örneğin bkz. Donald Roy, “Work Satisfaction and Social Reward in Quota Achievement: An Analysis of Piecework Incentive”, *American Sociological Review*, XVIII (1953), ss. 507-14 ve William F. Whyte ve diğ., *Money and Motivation* (New York: Harper, 1955), özellikle s. 2 dipnot. Whyte burada, çalışanların, parça başı düzenlemelerde işaret edilen insan doğasına ilişkin yönetsel anlayışı tartışır.

dir. Ben, kurum içinde gerçekleşmesi beklenen faaliyetin aktörle ilgili bir anlayışa işaret etmesiyle ve dolayısıyla da kurumun kimlik hakkında varsayımlar üretme yeri olarak görülmesiyle ilgileniyorum. Birey, kurumun kapısından girerek durumun farkında olma, duruma alışma ve uyum sağlama sorumluluğunu üstlenir. Birey, kurum içindeki bir faaliyete katılarak o anda o faaliyetle meşgul olma sorumluluğunu alır. Dikkatin ve çabanın bir yere yönlendirilmesiyle ve işin içine dâhil edilmesiyle, kişi kuruma ve kurumun kendisi hakkındaki örtük anlayışına karşı tutumunu açık bir şekilde belirler. Kuralları belirtilmiş bir ruh hâli içinde belli bir faaliyet ile meşgul olmak, belli türden bir dünya içinde ikamet eden belli türden bir kişi olmayı kabul etmek demektir.

Bir toplumsal kurum benlik hakkındaki anlamların sistematik olarak ortaya çıktığı bir yer olarak kabul edilirse onu, katılımcının söz konusu anlamlarla sistematik olarak ilgilendiği bir yer olarak da kabul edebiliriz. Kuralları belirlenmiş faaliyetlerden vazgeçmek ya da bu faaliyetlerle kuralları belirlenmemiş yollarla veya kuralları belirlenmemiş amaçlar için meşgul olmak, resmî benlikten ve de bu benliğe resmî olarak açık olan dünyadan uzaklaşmak demektir. Bir faaliyeti dikte etmek bir dünyayı dikte etmek demektir. Bir kuraldan kurtulmak da bir kimlikten kurtulmak anlamına gelebilir.

İki örnek vereceğim. Bir Broadway müzikalinde, orkestra çukurundaki müzisyenlerden işe tam zamanında gelmeleri, uygun şekilde giyinmeleri, uygun şekilde prova yapmaları ve mevcut işin farkında olmaları beklenir. “Çukur”daki yerlerini aldıkları zaman kendilerini, dikkatli ve uygun bir şekilde müziklerini icra etmeye ya da sıralarını beklemeye vermeleri gerekir. Müzisyen olarak kendilerini müzikal bir dünyayla sınırlamak için disiplin altına almaları beklenir. Orkestra çukurunun ve bu çukurla bağlantılı müzik eserinin onlar için vücuda getirdiği varoluş budur.

Ancak belli bir gösterinin partiyonu bir kez öğrenildiğinde müzisyenler yapacak başka bir işlerinin olmadığını fark ederler

ve dahası, çalışırken onlardan sadece ve dört dörtlük bir müzisyen olmalarını bekleyen kişilerden kısmen gizlenirler. Sonuç olarak orkestra çukurundaki müzisyenler, fiziksel olarak hareket-siz olsalar da, konser salonundan epeyce uzaklaşmış bir benliği ve dünyayı gizlice açığa çıkararak işlerinden uzaklaşma eğilimi gösterirler. Hem müziklerini çalarlar, hem de bu sırada kaşla göz arasında mektup yazarlar ya da beste yaparlar, klasikleri yeniden okurlar, çapraz bulmaca çözerler, birbirlerine nota gönderirler, zemin üzerinde kayan bir takımla satranç oynarlar ya da birbirlerine su tabancasıyla eşek şakası yaparlar. Örneğin, şurası açık ki, kulaklıklılı bir cep radyosu olan bir müzisyen, sıranın önündeki tiyatro severleri "Snider sayı yaptı!"²⁶⁹ diye bağırarak aniden ürküttüğünde, yönetime yapılan seyirci şikâyetlerinin gösterdiği gibi, bir kapasite sergilemek için programlanmış bir dünya içinde aktif değildir.

İkinci örneği Almanya'da savaş esirlerinin tutulduğu bir kamptan verebiliriz.²⁷⁰ Bir görevliyle karşılaşan ve görevlinin, onun hareket tarzını düzeltmesine meydan vermeden yanından geçip giden bir mahkûm, hapishanede gerektiği şekilde kontrol altına alınmış ve tutukluluğunu gerektiği gibi kabul etmiş bir mahkûmdur. Ancak bazı durumlarda, kapatılmış kişinin pal-tosunun altında, kaçış tüneline çatı iskeleti olarak kullanmak üzere bir çift yatak suntası sakladığını biliyoruz. Bu örnekte, kapatılmış kişi, gardiyanın karşısına dikildiği şekliyle aslında yoktur. Gerçek dünyası, kampın ona dayatdığı varsayılan dünya değildir. Kapatılmış kişi fiziken kamptadır ancak yetenekleri yer değiştirmiştir. Üstelik bir palto bu yer değiştirmenin açık olan kanıtını gizleyebildiği ve giysiyi de kapsayan kişisel dış görünüş her kuruma katılımımıza eşlik ettiği için, *herhangi bir* kişi tarafından yaratılan *herhangi bir* imgenin, spiritüel bir vedanın kanıtını gizleyebileceğini anlamamız gerekir.

269 Albert M. Ottenheimer, "Life in the Gutter", *The New Yorker*, 15 Ağustos, 1959.

270 P. R. Reid, *Escape from Colditz* (New York: Berkley Publishing Corp., 1956), s. 18.

Dolayısıyla, her kurumda faaliyetlerle ilgili bir disiplin vardır ama bizim burada ilgilendiğimiz, bazı düzeylerde her kurumda varoluşa dair de bir disiplinin, yani verili karakterde bir kişi olma ve verili dünyada ikamet etme yükümlülüğünün de olmasıdır. Benim buradaki amacım, özel bir devamsızlık çeşidini, yani kurallarla belirlenmiş bir faaliyete katılmamayı değil ancak kurallarla belirlenmiş bir var olma biçimini yok saymayı incelemektir.

Birincil ve İkincil Ayarlamalar

I

Artık bir kavramı kullanmaya başlayabiliriz. Bir birey gerekli bir faaliyet için ve gerekli durumlarda iş birliği yaparak bir kuruma katkıda bulunduğunda –ki bunu toplumumuzda, kurumsallaşmış refah standartlarının desteğiyle, teşvikler ve ortak değerlerle sağlanan dürtüyle ve belirlenmiş cezaların telkiniyle yapar– bir ortağa dönüşür ve “normal”, “programlanmış” ya da “yerleşik” bir üye hâline gelir. Sistematik biçimde planlanmış olanı, uygun ruh hâli içerisinde verir ve alır; bu, kendisinden çok ya da az şey götürse de. Kısacası kişi, hazırlıklı olduğundan daha fazlasının ya da daha azının resmî olarak istenmediğini fark eder ve aslında ona uygun gelen bir dünyada ikamet etmeye zorlanır. Ben kurum karşısında *birincil ayarlamaya* sahip olan bireyin söz konusu koşullarından söz edeceğim ve birey karşısında birincil ayarlamaya sahip olan kurumdan söz etmenin aynı şekilde makul olacağı gerçeğini göz ardı edeceğim.

Bu hantal terimi, ikinci bir terimi, yani *ikincil ayarlamaları* elde etmek için türettim. Terim, söz konusu ayarlamaları alışkanlığa bağlı bir düzenleme olarak tanımlar. Bir kurumun bir üyesi bu düzenleme aracılığıyla, izin verilmeyen araçları kullanır ya da izin verilmeyen amaçlar edinir ya da her ikisini birden elde eder ve böylece de kurumun, ne yapması, ne elde etmesi ve dolayısıyla da ne olması gerektiğine dair varsayımlarının üstesinden gelir. İkincil ayarlamalar, bireyin, kurumun onun adına doğru kabul ettiği rolden ve benlikten uzak durmasını sağlayan yolla-

rı temsil eder. Örneğin Amerika'da, bu günlerde, mahkûmların kütüphane hizmeti alması gereken kişiler oldukları ve akıllarının, okumaktan fayda sağlamasına izin verilebilecek ve izin verilmesi gereken bir şey olduğu varsayılmaktadır. Söz konusu meşru kütüphane faaliyetini dikkate aldığımızda Donald Clemmer'in, mahkûmların, kitapları çoğu zaman kendilerini yetiştirmek için değil de, şartlı tahliyelerine izin verecek kurulu etkilemek, kütüphaneciye sorun çıkarmak ya da yalnızca bir paket almış olmak için sipariş ettiklerine dair tespitini öngörebiliriz.²⁷¹

İkincil ayarlamalara gönderme yapan başka sosyolojik terimler de mevcuttur ancak bunlar başka şeylere de atıfta bulunurlar. Örneğin, "düzenlenmemiş" [*informal*] terimi kullanılabilir. Ancak bir kurum, üyelerine, boş zamanları için istedikleri gibi ve resmî biçimde kullanabilecekleri zamanı ve mekânı kurallara tümüyle uygun biçimde sağlayabilir. Böyle bir durumda üyeler, özel zaman faaliyetlerini karakterize eden, resmîliğin yokluğunda rahatça davranabilirler. Okuldaki teneffüs zamanları böyle bir andır. Resmî bir düzenlemenin olmayışı burada birincil ayarlama niteliğindedir. Bunun dışında, "resmî olmayan" [*unofficial*] terimi de kullanılabilir. Ancak bu kavramın, bir kurumda normal şartlarda resmî olan her şeye kıyasla bir anlamı vardır. Ama yine de bu kavram, kurumun resmî amaçlarına hizmet etmeye imkân tanıyan ve katılımcıları olabilecek en iyi birincil ayarlamaya sevk eden serbest faaliyetlere, bu örtük mutabakatlara da kusursuzca uygulanabilir.²⁷²

271 Donald Clemmer, *The Prison Community* (Yeni Baskı; New York: Rinehart, 1958), s. 232.

272 Gayriresmî çalışma gruplarına dair klasik Hawthorne araştırmalarına göre, işçi dayanışmasının temel işlevi, yönetimin işçinin ne yapması ve ne olması gerektiğine dair görüşüne karşı çıkmaktır ki bu durumda ikincil ayarlamalar ve gayriresmî ayarlamalar da aynı şeye gönderme yapar. Ancak sonraki çalışmalar, işteki gayriresmî kliklerin yönetimin işçiler için uygun gördüğü rolle tam olarak uyumlu ve hatta bu rolü destekleyen faaliyetleri devam ettirebileceğini göstermiştir. Bkz. Edward Gross, "Characteristics of Cliques in Office Organizations," *Research Studies*, State College of Washington, XIX (1951), özellikle s. 135; "Some Func-

Şimdi ikincil ayarlamalar kavramının kullanılmasıyla ortaya çıkan bazı zorluklardan söz etmek istiyorum. Bir işçinin, üretilmesine katkıda bulunduğu ürüne ailesinin duyduğu ihtiyacı giderme pratiği gibi bazı ikincil ayarlamalar da vardır. Bu ayarlamalar, bir organizasyonun işleyişinin kabul görmüş bir parçası hâline o kadar fazla gelirler ki, açıkça talep edilmemiş olanla açıkça sorgulanmamış olanı birleştirerek “ekstra kazanç” vasfını elde ederler.²⁷³ Bu faaliyetlerden bazıları yalnızca kısa süreliğine meşru olabilecek faaliyetler değil, aksine, etkili olmaları için gayriresmî kalmaları gereken faaliyetlerdir. Melville Dalton’un ortaya koyduğu gibi, bir kişinin özel yetenekleri onunla aynı durumda olan başka hiç kimsenin alamayacağı ödüllerle sağlama alınmak zorundadır. Desteği istenen bir kişinin, yanına kâr kaldığını düşündüğü şey, yani ikincil bir ayarlama, devamlılığı sağlanan kurumun genel verimliliğini görme isteğiyle hareket eden, işine bağlı resmî bir görevli tarafından katılımcıya bilerek verilebilir.²⁷⁴ Ayrıca daha önce de ifade edildiği üzere, kurum

tional Consequences of Primary Controls in Formal Work Organizations,” *American Sociological Review*, XVIII (1953), ss. 368-73. Açıkçası, astlar kadar yönetim de “resmî” rasyonalite yerine “tözel” rasyonaliteyi tercih edebilir; yani çatışan diğer resmî amaçlar yerine bazı resmî amaçların peşinde seçici bir şekilde koşabilir. Örneğin bkz. Charles Page, “Bureaucracy’s Other Face,” *Social Forces*, XXV (1946), ss. 88-94; A.G. Frank, “Goal Ambiguity and Conflicting Standards: An Approach to the Study of Organization”, *Human Organization*, XVII (1959), ss. 8-13. Ayrıca bkz. Melville Dalton’un çok önemli çalışması *Men Who Manage* (New York: Wiley, 1959), örneğin s. 222: “...gayriresmî bir eylem pek çok amaca hizmet eder: kurumu değiştirmek ve muhafaza etmek, güçsüz bireyleri korumak, hatalı bireyleri cezalandırmak, diğerlerini ödüllendirmek, yeni personel almak ve resmî olanın saygınlığını sürdürmek, iktidar mücadelesine devam etmek ve uygun bulmayacağımız tüm amaçlar için çalışmak.”

273 Örneğin bkz. Paul Jacobs tarafından yapılan tartışma, “Pottering about with the Fifth Amendment”, *The Reporter*, 12 Temmuz, 1956.

274 Dalton, *a.g.e.*, özellikle Bölüm 7, “The Interlocking of Official and Unofficial Reward.” Dalton, endüstride çok sayıdaki gayriresmî ödüle karşılık gelen, yöneticinin kurumun düzgün çalışması için çalışanlarından bir şekilde talep etmek zorunda kaldığı, çok çeşitli gayriresmî hizmetin ol-

sözcülerinin kim olduğu konusunda az bir mutabakat olabilir ve sözcüler bir mutabakatın olduğu yerde, birincil ve ikincil ayarlamalar arasındaki sınırın nerede koyulacağı konusunda kararsız kalabilirler. Örneğin pek çok Amerikan üniversitesinde, üniversite deneyiminin müfredat dışı “sosyal” kısmının çok fazla dizginlenmesi, öğrencinin doğası hakkında yanlış bir görüş olarak değerlendirilir. Bu, “her alanda mükemmel” ya da “çok yönlü” öğrencilere sahip olma gerekliliğiyle ilişkili olarak mevcut görüşlerle uyumludur. Ancak öğrencinin zamanının, akademik çalışmayla müfredat dışı çalışma arasında tam olarak nasıl paylaşılacağı konusunda daha az mutabakat vardır. Aynı şekilde, bazı kadın öğrencilerin müstakbel eşleriyle üniversitede tanışacakları ve okulu diploma için bitirmektense evlenir evlenmez bırakmayı daha uygun bulacakları anlaşılabilir bir şeydir ve oldukça kabul görür. Ancak dekanlar, bir kadın öğrencinin derslerin sağladığı potansiyel erkek arkadaş alanını tüketip bölümünü her yıl değiştirmesi konusunda farklı derecelerde kaygılanırlar.

duğunu iddia eder (ss. 198-99): “Gayriresmî ödül ideal olarak, özel bir kademedeki beklenenin ötesindeki çaba ve katkı için verilse de, genellikle beklenmedik ve resmî olarak tabu olan, ancak kurumu ayakta tutmak ve kurumun amaçlarına ulaşmak için önemli olan diğer pek çok amaç için de verilir. Örneğin (1) verilmeyen terfi ya da maaş zammı yerine; (2) gerekli ancak hoş gitmeyen ya da düşük prestijli şeylerin yapılması için ikramiye olarak; (3) prensiple ilgili çatışmalardaki ya da statü tartışmalarındaki yenilgileri unutturmak için uyuşturucu olarak; (4) kızgın bir iş arkadaşını yatıştırmak ya da aslında başka bir bölümle anlaşma yapmak için bir karşılık olarak; (5) sekreterler arasındaki ya da personeldeki kilit isimlere, iş yavaşlatmaya engel olmaları ve kritik dönemlerdeki hatalar karşısında tetikte olmaları için ekstra bir ödeme olarak; (6) düşük fakat en yüksek maaşa içten bir katkı olarak; (7) gayriresmî teşvik sistemine karşı anlayış ve yardım ve de sistemin müdafaası için; (8) kişisel fedakârlıklar için verilebilir. Kuşkusuz, açıkça ifade edilmeyen, daha üstü kapalı olan ancak sezgisel olarak fark edilen ve mümkün olduğu zaman ödüllendirilen destekler de vardır. Bunlar, gruptaki ya da kısımdaki morali devam ettirme kabiliyetini, iyi olan asları seçme ve elde tutma becerisini, üstlerin ve iş arkadaşlarının beklediği ancak bazı durumlarda gayriresmî de olsa sözlü olarak ifade edilmek istenmeyen şeyleri alışkanlığa bağlı, örtük bir şekilde anlamayı ve de üstlerin itibarını koruma ve kurumun saygınlığını olumsuz durumlarda muhafaza etmedeki uzmanlığı içerir.”

Benzer şekilde ticari bir ofisin yöneticileri, tezgâhtarların ve sekreterlerin birbirleriyle kişisel ilişkiler kurmasına, bunun için çok fazla çalışma saatinin boşa harcanmaması şartıyla izin verileceği konusunda net olabilirler. Yöneticiler benzer şekilde, başka bir ofiste ve başka bir pozisyonda çalışmaya başlamadan önce, bir iş yerinde yalnızca, oradaki flört ihtimallerini anlamaya yetecek kadar kalan stajyerleri de tasvip etmezler. Ancak yönetim, bir kurumun bir kolaylık olarak meşru rastlantısal kullanımını, bir kurumdaki meşru olmayan şekilde faydalanmaktan ayıran sınırın, bu iki uç arasında nerede çizileceği konusunda daha muğlak olabilir.

Birincil ve ikincil ayarlamalar arasındaki ayrımla ilişkilendirilen bir başka sorun da bu iki adaptasyon biçiminin ihtimalleri tüketmiyor oluşudur. Büyük resmi görebilmek için başka bir ihtimali daha işin içine katmamız gerekir. Yönetim katılımcılara hangi yönde baskı yaparsa yapsın, katılımcılar toplumsal varlığa, talep edilenden ya da kimi zaman yönetimin arzu ettiğinden daha fazla sadakat ve bağlılık gösterebilir. Kilise cemaatinin bir üyesi, kilisenin içinde ve de kilisenin yararına olacak şekilde çok fazla yaşamaya çalışabilir. Bir ev kadını kendisine ait alanı çok temiz tutabilir. Düşük rütbeli bir subay gemiyle birlikte batmak için ısrar edebilir. Hapishanelere, akıl hastanelerine, kışlalara, üniversitelere ve de ebeveynlerinin ya da vasilerinin evlerine kapatılmış, salıverilmeyi reddeden kişiler dışında bu noktada büyük bir toplumsal sorunumuz olduğunu düşünmüyorum. Bununla birlikte analitik olarak, ait oldukları toplumsal bir varlığı yeteri kadar sahiplenmediği düşünülen kişiler olacağı gibi, bir kurumu çok sıcak bir şekilde sahiplenebilecek, en azından birkaç kişiyi de her zaman bulacağımızı kabul etmek zorundayız.

Son olarak, ileride göreceğimiz üzere, bir kurumu yöneten resmî öğretiyle uygulamada o kadar az gurur duyulabilir ve yarı resmî bakış açısı o kadar sıkı ve tümüyle yerleştirilmiş olabilir ki, biz ikincil ayarlamaları izin verilen ancak çok da resmî olmayan sisteme göre analiz etmek zorunda kalabiliriz.

II

Açıktır ki, birincil ve ikincil ayarlamalar her şeyden önce bir toplumsal tanım meselesidir ve belli bir toplumda bir dönem meşrulaşan uyum veya teşvik biçimleri kendi tarihleri içinde farklı bir zamanda ya da başka bir toplumda meşru kabul edilmeyebilir. Hapishanenin içinde ya da dışında karısıyla bir gece geçirmeyi başaran Amerikalı bir mahkûm ikincil ayarlamalar arasında önemli bir şeye sahip oluyordur.²⁷⁵ Görünüşe göre bir Meksika hapishanesindeki bir mahkûm böyle bir düzenlemeyi refahın asgari standartlarının bir parçası, mevcut durumda birincil bir ayarlama olarak görür. Amerika'daki gözetim kamplarında, bir seks işçisiyle birlikte olma imkânı kurum içinde gurur duyulacak bir ihtiyaç olarak tasavvur edilmez. Öte yandan, Alman toplama kamplarının bazılarında, bunun erkeklerin temel ve tipik ihtiyaçlarından biri olduğu şeklindeki görüş hâkimdir.²⁷⁶ On dokuzuncu yüzyılda Amerikan donanması erlerin içki içme alışkanlığını kabul etmiş ve onlara içki vermiştir. Bugün bu, ikincil bir ayarlama olarak kabul edilecektir. Diğer taraftan Melville, çalışılmayan zamanlarda dama gibi eğlendirmeye yönelik oyunlar oynamanın donanmada özel bir ayrıcalık olarak kabul edildiğini söyler. Günümüzde, çalışılmayan saatlerde gemide oynanan oyunlar doğal bir hak olarak kabul edilir. Bugün Britanya endüstrisinde, bir saat öğle yemeği molasıyla ve on dakika sabah kahvesi ya da sabah çayı molasıyla birlikte sekiz saatlik çalışma süresi, çalışan bir kişinin mevcut iş algısının bir ifadesidir. Oysa 1830'larda Britanya'daki iplik fabrikalarından bazıları, işçilerin temiz havaya ya da içme suyuna ihtiyaç duyan bir doğaları olmadığı varsayımıyla hareket etmiş ve işçiler, bir iş gününde böylesi zevkler elde etmek için kurnazca eylemler planlarken yakalandıklarında cezalandırılmışlardır.²⁷⁷ Görünüşe göre o dönemin

275 Bkz. James Peck, Canrine & Rainer içinde, *a.g.e.*, s. 47.

276 Eugen Kogon, *The Theory and Practice of Hell* (New York: Berkley Publishing Corp., t.y.), ss. 123-24.

277 Bendix, *a.g.e.*, s. 39.

Britanya'sındaki bazı yöneticiler, çalışanlarını, ertesi günkü iş için yataklarından çıkabilmeleri kaydıyla, olabildiğince uzun ve sıkı çalıştırılacak kişiler olarak, tamamen baskı temelinde değerlendiriyordu.

Fiziksel ceza, cezalandırılan kişinin benliğini ilgilendiren inançlara açıkça işaret eden ve de fazlasıyla değişen anlayışlara tabi bir pratiğe iyi bir örnek teşkil eder. On altıncı yüzyılda, hitabet sanatıyla uğraşırken ezber hataları yapanlarla ilgili ne yapılması gerektiğini düşünen St. Benedict, erkek çocuklara fiziksel ceza verilmesine karar vermiştir.²⁷⁸ İtaatsiz erkek çocukların itaat etmeye nasıl ikna edileceklerine dair bu anlayış, Batı toplumunda büyük ölçüde değişmeden kalmıştır. Amerikan okulları yalnızca son birkaç on yıl içinde, erkek çocukları, ebeveynleri dışında hiç kimse tarafından fiziki şiddete maruz bırakılamayacak nesneler olarak tanımlamaya başlamıştır. Son yarım yüzyıl içinde bizim donanmamız da, asgari bir saygınlığa sahip "insanlar" olarak denizcilerin, ceza olarak kamçılanmaması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bugünlerde hapisanede verilen hücre hapsi cezası ciddi bir şekilde yeniden gözden geçirilmekte ve tecridin, insan doğasına aykırı olduğu ve uygulanmaması gerektiği şeklindeki düşünce daha da yaygın bir hâle gelmiştir.

Dinî pratikler, üzerinde düşünülmesi gereken başka bir ilginç katılım şartı getirirler. Toplumumuzda, Şabat Kuralları'nın geçerli olmadığı yatılı hiçbir kurum yoktur. Buradaki örtük anlam, kişi ne yaparsa yapsın, insan doğasının dua için zamana ihtiyaç duyacağıdır. Dinî varlıklar olarak başka birisine devredilemez bir kapasitemizin olduğu düşünülür. Bu varsayım ticarete ve endüstride, pazar günlerinin ve yıl içindeki birkaç dinî bayramın tatil olmasının temelini oluşturur. Ancak bazı Latin Amerika ülkelerindeki işle ilgili kurumlar, insanın dinî doğasına bundan çok daha fazla önem verirler. Örneğin, Ekvador Kızılderililerini işe alan kurumlar yılın üçte birini, kutsal niteliği olan çeşitli fies-

caların ve kişisel yaşam etkinliklerinin alkollü kutlaması için tatil kabul etmek zorunda kalabilirler.²⁷⁹

Aynı zamanda aynı toplumda bulunan aynı tür kurumlar içinde dahi, birincil ve ikincil ayarlamalar arasında çizilecek sınırdaki önemli farklılıklar olabilir. “Ek fayda” terimi, bir kurum içindeki kişilerin meşru şekilde, hak ettikleri şeyler olarak kabul edecekleri ancak başkalarının resmî olarak yoksun bırakılacağı araç ve amaçlara gönderme yapar. Üstelik aynı kurum bünyesinde zaman içinde belirgin değişimler olur. Örneğin Nazi Almanya’sında resmî olarak yasaklanmış ancak kampta düzeni sağlayan kapatılmış kişilerden oluşan bir örgüt, en sonunda resmî olarak kabul edilmiştir.²⁸⁰ Kısmen aynı şekilde, Amerika’da imalathanelerdeki ve fabrikalardaki sendikaları gizlice örgütleyenler, en sonunda resmî olarak tanınmış sendika temsilcileri hâline gelmişlerdir. Her durumda, belli bir kurumda bir katılımcı grubu için birincil ayarlama olan bir şeyin, başka bir katılımcı grubu için ikincil bir ayarlama olabileceği kabul edilmelidir; orduda mutfakta çalışanların aynı rütbedekilerden daha fazla yemek yemeyi becerebildiği, hizmetçinin çalıştığı evin içkisinden gizlice içtiği ya da çocuk bakıcısının iş yerini parti mekânı olarak kullandığı zaman olduğu gibi.

Bu çeşitlenmelere dikkat etmekle birlikte, kurumların yalnızca disiplini artırarak değil, aynı zamanda bu pratikleri titizlikle meşrulaştırarak ikincil ayarlamaları adapte etmeye eğilimli olduklarını ve bu şekilde, katılımcıların bazılarının yükümlülüklerinin kaybıyla da olsa, kontrolü ve hâkimiyeti yeniden elde etme beklentisi içinde olduklarını anlamamız gerekir. Önceden nikâhsız yaşayan kişilerin gerçekleştirdikleri evlilik üzerinden bir düzenleme devreye sokan tek kurum domestik kurumlar değildir. İkincil ayarlamaların rolü hakkında bir şeyler öğrendiğimiz-

279 Faydalı bir tartışma için bkz. Beate R. Salz, *The Human Element in Industrialization*, Memoir No. 85, *American Anthropologist*, LVII (1955), No. 6, 2. Bölüm, ss. 97-100.

280 Kogon, *a.g.e.*, s. 62.

de bu ayarlamaları meşrulaştırma girişiminin karma sonuçları hakkında da bir şeyler öğreniriz.

III

Bu noktaya kadar ikincil ayarlamaları sadece, bireyin dâhil olduğu resmî kurumla ilişkili olarak ele aldım ama bu ayarlamaların, bireyin toplumsal varlığın diğer tiplerine tabiiyetiyle bağlantılı ortaya çıkabileceği ve çıktığı açıktır. Bu doğrultuda, içki içmeyi “alkol yasağı olan” bir kentin kamusal alan standartlarıyla,²⁸¹ yeraltı hareketlerini devletle, cinsel ilişkiyi evlilik hayatıyla ve çeşitli gayrimeşru girişimleri işin ve mülkiyet düzenlemelerinin yasal dünyasıyla ilişkili olarak değerlendirebiliriz.²⁸² Benzer şekilde, etrafı duvarlarla çevrili kurumlar dışındaki toplumsal varlıklar, ikincil ayarlamaları birincil ayarlamalar içinde meşrulaştırarak katılımcılar üzerinde denetim sağlarlar. Kentin idaresine dair bir örnek verilebilir:

Yazın bu zamanında, İtfaiye Teşkilatı ve Su İkmalî, Gaz ve Elektrik Bölümü çalışanları tarafından desteklenen [New York City] polis teşkilatı, alışıldığı üzere, kendi banyo fışkiyelerini yapmak için yangın musluklarını bükerek açan çocuklarla geniş çaplı yerel çatışmalara girerdi. Bu, yıllar geçtikçe artan bir uygulamaydı ve gerek cezalandırıcı gerekse önleyici tedbirler çoğunlukla etkisiz kalmıştı. Sonuç olarak, Polis, İtfaiye ve Su teşkilatları, kentin su stokunu gereksiz yere tehlikeye atmaksızın, sayesinde kentin çocuklarını yatıştırmayı umdukları faydalı bir uzlaşmayı kabul ettirmeye çalışıyorlar. Bu plan gereğince, herhangi bir “saygın grup ya da kişi” (adaylar polis tarafından derinlemesine araştırılmaktadır), turuncu ve yaklaşık elli yerden delinmiş olması dışında standart bir kapağa benzeyen, yangın musluğundan gelen suyun düş gibi ve bir düzen dâhilinde, kontrollü ancak umulduğu üzere tatminkâr bir şekilde fışkır-

281 Örneğin bkz. C. K. Warriner, “The Nature and Functions of Official Morality”, *American Journal of Sociology*, LXIV (1958), ss. 165-68.

282 Bu konunun siyasi rejimlere dair iyi bilinen bir açıklaması için bkz. David Riesman, “Some Observations on the Limits of Totalitarian Power”, *The Antioch Review*, Yaz, 1952, ss. 155-68.

masına olanak sağlayan özel bir yangın musluğu kapağı için başvuruda bulunabilir.²⁸³

İkincil ayarlamaları hangi toplumsal varlığa göre değerlendirmek istersek isteyelim daha büyük birimlere işaret etmek zorunda kalırız çünkü hem ikincil ayarlamaların ortaya çıktığı esas yeri hem de katılımcıların geldiği bölgeyi düşünmemiz gerekmektedir. Bu ayrımlar, annelerinin mutfak kavanozundan kurabiye yürüten ve onları bodrumda yiyen çocukların durumunda ne belirgindir ne de önemlidir çünkü ev, öncelikle doğrudan konuyla ilgili bir kurum, uygulayıcıların geldiği bölge ve kabaca da uygulamanın gerçekleştiği yerdir. Ancak diğer durumlarda kurum konuyla ilişkili tek birim değildir. Dolayısıyla, tüm mahallenin çocukları, mahallede yasak olan faaliyetlerle meşgul olmak için boş bir evde toplanabilir ve küçük bazı kentlerin dışındaki bir gölet, yasaklanmış bir eylem için, kasabanın tamamından gençleri kendine çeken bir alan sağlayabilir. Kentte, kentin her kesimindeki hanelerden bazı erkekleri cezbeden, kimi zaman “kötülüğüyle ün salmış bölge” [*tenderloin*] olarak adlandırılan bir yer vardır. Las Vegas ve Atlantic City gibi bazı kentler, tüm ülkenin, kötülüğüyle ün salmış bölgeleri hâline gelmişlerdir.

İkincil ayarlamaların uygulandığı asıl yere ve uygulayıcıların geldiği yere duyulan ilgi, dikkatin odağını bireyden ve onun eyleminden ortak meselelere kaydırır. Resmî bir kurum açısından benzer bir kayma, bireyin ikincil ayarlamalarından, kurumun tüm üyelerinin ayrı ayrı ve ortaklaşa devam ettireceği ayarlamalara doğru olacaktır. Bu uygulamalar bir kurumdaki *gizli hayat* olarak adlandırılabilir şeyi oluşturur. Yeraltı dünyası bir kent için neyse gizli bir hayat da toplumsal bir kurum için odur.

Toplumsal kuruma bir kez daha dönersek, birincil ayarlamaların önemli bir özelliği de kurumsal istikrara olan katkılarıdır: Kuruma bu şekilde uyum sağlayan bir katılımcı büyük ihtimalle, kurum onu istediği müddetçe kurumun parçası olmaya devam edecektir ve kurumdan ayrıldığı takdirde de bunu, yerini

283 *The New Yorker*, 27 Ağustos, 1960, s. 20.

alan kişi için geçişi kolaylaştıracak şekilde yapacaktır. Birincil ayarlamaların bu yönü iki tür ikincil ayarlama arasında ayrım yapmamıza yol açar. Birincisi, *aksamaya yol açanlardır* [*disruptive*]. Burada, katılımcıların gerçekçi niyeti, kurumdan ayrılmak ya da kurumun yapısını kökten değiştirmektir. Her iki durum da kurumun sorunsuz işleyişinde bir kopuşa yol açar. İkincisi ise, birincil ayarlamalar gibi, mevcut kurumsal yapılara kökten değişim için baskı yapmaksızın uyum sağlama²⁸⁴ ve aslında, aksi takdirde aksamaya yol açabilecek girişimlerin yönünü değiştirme işlevine sahip *kontrol altına alınmış* [*contained*] olanlardır. Bir kurumdaki gizli hayatın sabit ve yerleşik parçaları, öncelikli olarak, aksamaya yol açan ayarlamalardan değil kontrol altına alınmış ayarlamalardan oluşur.

Aksamaya yol açan ikincil ayarlamalar sendikalaşmanın ve hükümetlere sızmanın çarpıcı süreçlerinde incelenmektedir. Bu ayarlamalar –bir başkaldırının planlanmasında olduğu gibi– tanımları gereği geçici şeyler olduğundan “ayarlama” terimi çok uygun olmayabilir.

Ben kendimi öncelikle, kontrol altına alınmış ikincil ayarlamalar ile sınırlandıracağım ve bu ayarlamaları basitçe “pratikler” olarak adlandıracam. Bu pratiklerin aldığı biçim, aksamaya yol açan ikincil ayarlamaların aldığı biçime çoğu zaman benzese de amaçlar genelde farklıdır ve sadece bir ya da iki kişinin işin içinde olma olasılığı daha fazladır: gizli kazançlar meselesi değil, kişisel kazançlar meselesi vardır burada. Kontrol altına alınmış ikincil ayarlamalara, bu ayarlamaların hangi toplumsal

284 Kontrol altına alınmış ikincil ayarlamaların bahsi geçen tanımlayıcı özelliğine Richard Cloward tarafından işaret edilmiştir. Bkz. *New Perspectives for Research on Juvenile Delinquency*, IV. Oturum, Helen L. Witmer & Ruth Korinsky (haz.) U.S. Department of Health, Education and Welfare, Children's Bureau Publication No. 356 (1956), özellikle s. 89. Ayrıca bkz. Richard Cloward, “Social Control in the Prison”, Social Science Research Council Pamphlet No. 15 içinde, *Theoretical Studies in Social Organization of the Prison* (1960), ss. 20-48, özellikle de Cloward'ın, kapatılmış seçkin kişinin uyumunun “muhafazakâr” karakterini incelediği s. 43 dipnot.

varlığı ilgilendirdiğine bağlı olarak halk arasında farklı isimler verilir. Bu pratiklere ilişkin başlıca kaynağımız, endüstrideki insan ilişkilerine dair çalışmalar ve mahkûm toplumunu çalışan ve “gayriresmî adaptasyon” ya da “mahkûmların, hapishane hayatıyla baş etmek için kullandığı yöntemler”[*conways*] terimlerini kullanan araştırmacılarıdır.²⁸⁵

Bir bireyin aksi takdirde elde edemeyebileceği ödülleri ona sağlayan ikincil bir ayarlamayı kullanması kaçınılmaz olarak toplumsal-psikolojik bir meseledir. Ancak bir bireyin bir pratikten tam olarak “fayda sağladığı” şey, bir sosyoloğun muhtemelen ilk meselesi değildir. Sosyolojik bir bakış açısından ikincil bir ayarlama ile ilgili sorulacak ilk soru, bu pratiğin uygulayıcıya ne getirdiği değil, bu pratiğin elde edilmesi ve sürdürülmesi için gerekli toplumsal ilişkilerin karakteridir. Bu, tamamlayıcı ya da toplumsal-psikolojik bir bakış açısının aksine yapısal bir bakış açısını tesis eder. Bireyi ve bireyin ikincil ayarlamalarından birini göz önüne aldığımızda, bazı pratikleri icra eden kişilerden oluşan gruba dair soyut bir anlayışla başlayabiliriz ve buradan da bu grubun özelliklerini sistemli bir şekilde ele almak üzere ilerleyebiliriz: grubun büyüklüğü, üyeleri grupta tutan bağın doğası ve sistemin devamını garantiye alan yaptırımların tipi. Ayrıca herhangi bir bireyin ikincil ayarlamasıyla bağlantılı olan grup dikkate alındığında, bu tür kişilerin kurumdaki oranı ve benzer gruplar içinde yer alan kişilerin oranı hakkında sorular sormaya başlayabiliriz. Böylece belirli bir uygulamaya ilişkin ortaya çıkabilecek bir tür “doğunluğun” derecesini elde edebiliriz.

IV

İkincil ayarlamaları, yani toplumsal kurumlardaki gizli hayatları oluşturan pratikleri, bu pratiklerin farklı sıklıkta ve uygulayıcının kurum hiyerarşisindeki yerine göre farklı biçimlerde ortaya çıktığına dikkat ederek ele almaya başlayabiliriz. Büyük kurumların alt kademelerindeki kişiler genellikle kasvetli arka planlarda

285 Clemmer, *ag.e.*, ss. 159-60; Norman S. Hayner & Ellis Ash, “The Prisoner Community as a Social Group”, *American Sociological Review*, IV (1939), ss. 362-69.

iş yaparlar. Bunun aksine daha üst kademelerdeki üyeler kişisel teşviklerini alırlar, diğerlerine tanınmayan görünür ayrıcalıkları elde etmenin tatminini yaşarlar. Alt kademelerde yer alan üyeler kuruma üst kademelerde yer alan üyelerden daha az sadıktırlar ve ona duygusal olarak da daha az bağlıdırlar. Kariyerleri değil işleri vardır. Sonuç itibarıyla, ikincil ayarlamaları daha geniş çaplı kullanmaları mümkündür. Kurumun üst kademelerinde yer alan kişiler, ortak değerlerle motive olsalar da kurumun temsilcisi olarak üstlendikleri özel görevler onlara seyahate çıkma, eğlenme ve seremonilere katılma fırsatı verir. İkincil ayarlamaların bu özel türünün formülasyonu, yakın tarihte, “gider hesabı”nın tanımlarıyla yapılmıştır. Muhtemelen ikincil ayarlamalar en az, orta ölçekli kurumlarda bulunur. Belki de burada insanlar, kurumun onlardan olmalarını beklediği şeye en fazla yaklaşırlar ve alt kademelerde yer alanların yetiştirilmesine ve ilham almasına yönelik iyi davranış modelleri buralardan elde edilir.²⁸⁶

Hiç şüphe yok ki, birincil ayarlamaların karakteri aynı zamanda kademeye göre de farklılaşır. Alt kademelerdeki işçilerden kuruma isteyerek katılmaları ya da “kurumu sahiplenmeleri” beklenmeyebilir ama üst düzey görevlilerin, kimliği tanımlayan yükümlülükleri olur. Örneğin, akıl hastanesinde vardiyası biter bitmez çalışmayı bırakan bir hastabakıcı kendi açısından meşrulaşmış bir şekilde hareket ediyordur ve kurumun onun için uygun gördüğü doğayı dışa yansıtıyordu. Ancak servisteki bir sorumlu bu şekilde dokuzdan beşe kadar çalıştığı izlenimini verirse yönetim tarafından, işe yaramayan, gerçek bir doktordan beklenen adanmışlığın standartlarına göre yaşamayan bir kişi olarak kabul edilebilir. Benzer şekilde, çalışma saatleri içinde koğuştaki dergi okuyan bir hastabakıcı acil bir görev onu çağırmadığı müddetçe kendi hakları bünyesinde değerlendirilir. Böyle davranan bir hemşirenin rahatsızlık vermesi daha muhtemeldir çünkü bu, “profesyonel olmayan” bir tutumdur.

İkincil ayarlamaların gizli gelişimi, kurumun tipine göre kapsam bakımından da farklılaşır.

Tahminen, belli bir katılımcı grubunun bir binada harcadığı kesintisiz zaman daha kısa olduğunda, yönetimin bir faaliyet programını ve katılımcıların kabul ettiği motivasyonu devam ettirmesi daha fazla mümkün olur. Dolayısıyla, amacı sigara gibi standart hâle gelmiş önemsiz bir şeyler satmak olan bu kurumlarda müşteriler, muhtemelen bir anlık sosyalliği talep etme ya da geri çevirme dışında, onlar için programlanan rolden çok fazla sapmaksızın satın alma döngüsünü tamamlarlar. Katılımcıyı “içeride yaşamak” zorunda bırakan kurumlar gizli hayatlar açısından muhtemelen daha zengindirler çünkü kurum tarafından programlanan zaman daha fazla olduğunda, bu zamanı başarıyla programlama ihtimali de daha az olmaktadır.

Ayrıca kuruma katılım zorunlu olduğunda, kuruma alınan kişinin, en azından başlangıçta, kendisi gibi kişiler için resmî olarak geçerli olan benlik tanımlarıyla uyum içinde olmamasını ve dolayısıyla da kendisini meşru olmayan faaliyetlere yönlendirmesini bekleyebiliriz.

Son olarak, daha önce de ifade ettiğim gibi, kayda değer haricî teşvikler sunmayan, insanın içindeki günahkârla barışmamış kurumların, gayriresmî olarak geliştirilen, haricî bazı teşviklerle karşılaşması muhtemeldir.

Aktif ancak gizli bir hayatı teşvik eden tüm koşullar, bugün fazlasıyla ilgi gören bir kurumda mevcuttur: akıl hastanesi. İlerleyen bölümde, ikincil ayarlamalarda ortaya çıkan ana meselelerden bazılarını ele almak istiyorum. Bu meseleler, yedi binden fazla hastası olan ve bundan sonra “Central Hospital” olarak adlandırılacak, bir eyalet akıl hastanesindeki hasta hayatının katılımcı gözlemlerle bir yıl çalışılması esnasında kayıt altına alınmıştır.²⁸⁷

Akıl hastaneleri gibi kurumlar, kapatılmış kişinin, hayatının tüm aşamalarını, dış dünyadan benzer şekilde koparılmış diğer kişilerle birlikte bir binada yaşamaları itibarıyla “total” kurumlardır. Bu kurumlar, geniş ve oldukça farklı konumlandırılmış iki

katılımcı kategorisi (personel ve kapatılmış kişiler) içerirler ve iki kategorinin ikincil ayarlamalarını ayrı ayrı ele almak uygun olur.

Personelin ikincil ayarlamaları hakkında bazı şeyler söylenebilir. Örneğin personel, hastaları kimi zaman çocuk bakıcısı,²⁸⁸ bahçıvan ve elinden her iş gelen bir kişi olarak kullanırdı.²⁸⁹ Şartlı olarak hastane dışına çıkma izni olan hastalar, doktorların ve hemşirelerin hastane dışındaki ayak işlerini yaparlardı. Hastabakıcılar yasak olmasına rağmen hastane yemeği yemeyi umut eder, mutfakta çalışanlarsa yemeği “yürüten” kişiler olarak bilinirlerdi. Hastane garajı kimi zaman, personele ait arabaların tamir edilmesi ve bu arabalara parça sağlanması için bir kaynak olarak kullanılırdı.²⁹⁰ Gece vardiyasındaki bir hastabakıcı çoğu zaman, bir gündüz işi edinir ve gerçekçi bir şekilde vardiyası sırasında uyumayı ümit ederdi. Kimi zaman diğer hastabakıcılardan ya da hatta arkadaş canlısı hastalardan, bunu güvenli bir şekilde

288 Görünüşe göre, personel ailelerinin yaşadığı total kurumlarda çocuk bakıcılığı yapan kapatılmış kişiler de vardır. Örneğin bkz. T. E. Lawrence’ın yirmilerin Britanya’sında ordu ve hava kuvvetlerindeki kışla hayatına dair mükemmel eseri [*The Mint* (London: Jonathan Cape, 1955), s. 40].

289 SS’lerin, kapatılmış kişiyi özellikle Noel zamanı, toplama kampındaki terzi dükkânlarında, fotoğrafla ilgili bölümlerde, matbaada, silah ve cep hane ile ilgili işlerde, çömlek dükkânlarında ve boya atölyelerinde vb. çalıştırarak özel işlerde kullanmasına dair ilginç bir kaynak için bkz. Kogon (a.g.e. ss. 84-86). Dalton, Amerika’daki bir sanayi tesisindeki gayriresmî ödülleri analiz ederken bu işte uzmanlaşmaya dair bir örnek verir: “Milo’nun marangoz dükkânında resmen ustabaşı olan Ted Berger ek ödül sisteminin gizli sorumlusu ve savunucusuydu. Sadık olduğu şüphe götürmez olan Berger’in resmî görevlerden muaf olmasına izin verilmiş ve en azından bölüm sorumluları seviyesinde sistem için bir takas merkezi olarak çalışması beklenmişti. Berger’in ödülü hem toplumsal hem de maddiydi ama sistemi idare edişi, çeşitli kademelerden ve bölümlerden gelen kişileri bir araya getiren toplumsal bir tutkalı farkında olmadan üretmişti. Makineleri çalıştırması gerekmeyen Berger günde minimum altı saati bebek yatağı, dış pencere, garaj kapısı, bebek arabası, sallanan oyuncak at, masa, kesme tahtası ve merdane gibi şeyler yapmak için harcıyordu. Bu nesneler farklı yöneticilerin siparişi üzerine yapılıyordu.”

290 Endüstriden bir örnek için bkz. Dalton, a.g.e., s. 202.

yapması için kendisine ikaz işareti vermelerini isterdi.²⁹¹ Sessiz hastaların kantin paralarının hastabakıcıların dağıtabileceği ya da kişisel olarak kullanabileceği şeylere aktarılması gibi (bir hasta iddia etmiştir) bir ya da iki hileli girişim de olabilirdi.

Central Hospital çalışanları tarafından ortaya konulan bu türden ikincil ayarlamaların çok büyük bir kapsamının olmadığı düşünüyorum. Personelin gizli hayatı hakkında çok daha fazla detay, askerî tesisler gibi kurumların yanı sıra diğer pek çok akıl hastanesinde de bulunabilir.²⁹² Ayrıca Central Hospital'daki pratikler, kapatılmış kişilerin eğlence ve dinlence faaliyetlerine mesai saatleri dışında zaman ayıran ve ilgi gösteren, böylece işine karşı, yönetimin onlardan beklediğinden daha fazla adanmışlık sergileyen personele dair çok sayıdaki örnekle birlikte değerlendirilmelidir. Bu nedenle, işle ilgili organizasyonlarda astlar tarafından kullanılan malzemenin kısıtlanması²⁹³, "göstermelik işlerin yapılması", "çalışma saatlerinde işle ilgili olmayan özel işlerin yapılması"²⁹⁴, verimliliğin danişıklı bir şekilde kontrolü²⁹⁵ gibi

291 Gece vardiyası ihmalkârlığı, hiç kuşku yok ki Amerika'daki işle ilgili organizasyonlarında standart bir olgudur. Örneğin bkz. S. M. Lipset, M. A. Trow & J. S. Coleman, *Union Democracy* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1956), s. 139.

292 Örneğin disiplin amaçlı elektroşok kullanımı. John Maurice Grimes, etkili bir hastabakıcı aracı olarak, iyi bilinen "sabun-çorap"tan bahseder: İz bırakmaz, kolayca gizlenir ve asla öldürmez (*Why Minds Go Wrong*, Chicago, yazar tarafından yayımlanmıştır, 1951, s. 100).

293 Bununla ilgili önemli bir metin için bkz. Donald Roy, "Quota Restriction and Goldbricking in a Machine Shop", *American Journal of Sociology*, LVII (1952), ss. 427-42. Ayrıca bkz. O. Collins, M. Dalton & D. Roy, "Restriction of Output and Social Cleavage in Industry", *Applied Anthropology* [artık *Human Organization*], V (1945), ss. 1-14.

294 Edward Gross tarafından dipnotta belirtildiği üzere (Edward Gross, *Work and Society* [New York: Crowell, 1958], s. 521): "Bazen 'ev ödevi' olarak da adlandırılır ve [çalışma saatlerinde] yemek odasındaki masanın ayağının tamir edilmesi, ev aletlerinin onarılması, bir kişinin çocukları için oyuncak yapması gibi kişisel işlerin yapılmasına işaret etmek için kullanılır."

295 Örneğin Donald Roy, "Efficiency and 'The Fix': Informal Intergroup Relations in a Piecework Machine Shop", *American Journal of Sociology*, LX

standart ikincil ayarlamaların çoğunu ele almayacağım. Yalnızca, Donald Roy ve Melville Dalton gibi araştırmacıların bu ayarlama yöntemlerinden söz ederken ortaya koydukları titiz ve hassas dikkatin başka kurumları çalışan araştırmacılar için de bir örnek oluşturduğunu ifade etmekle yetineceğim.

Central Hospital'daki akıl hastalarının ikincil ayarlamalarını ele alırken, mümkün olduğunda, diğer tıp kurumlarda anlatılan benzer pratiklerden de söz edeceğim ve ikincil ayarlamaların tüm kurumlara uygulanabileceğini düşündüğüm tematik bir analizini kullanacağım. Bazı durumlarda, çalışılan akıl hastanesinden daha fazla karşılaştırmalara vurgu yaparak, hasta geçmişiyle karşılaştırmalı yaklaşımın resmî olmayan bir birleşimini işin içine sokacağım.

Aslında psikiyatrik öğreti açısından, kapatılmış kişiler için mümkün olan ikincil bir ayarlama yoktur: Hastanın yapması sağlanan her şey, hastanın tedavisinin ya da gözetim altında idare edilmesinin bir parçası olarak; hastanın kendi başına yaptığı her şey ise, hastanın rahatsızlığının ya da iyileşmesinin bir belirtisi olarak tanımlanabilir. Tıpkı orduda, ruhsal rahatsızlık belirtileri gösteriyormuş gibi davranan ve hasta rolü yapan bir kişinin, taklit ettiği belli bir rahatsızlık yüzünden olmasa da gerçekten hasta olduğunun düşünülmesi gibi, "suçunu kabul eden" ve cezasını hapisane yerine akıl hastanesinde çekmeyi seçen bir suçlunun da, görünüşün ötesinde gerçekten tedavi arayışında olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde, hastaneye yerleşen ve bundan istifade eden bir hastanın hastaneyi kötüye kullandığı düşünülmez ama gerçekten hâlâ hasta olduğu için bu adaptasyonu seçtiği düşünülebilir.

Eyalet akıl hastaneleri, çoğunlukla psikiyatrik öğreti temelinde değil, "koğuş sistemi" temelinde çalışır. Zorlayıcı bir şekilde kısıtlanmış yaşam koşulları, aşağı yukarı ceza infaz kurumlarının diliyle ifade edilen cezalar ve ödüller aracılığıyla pay edilir. Bu

eylem ve sözcük çerçevesi hastabakıcılar tarafından neredeyse tamamen, üst düzey personel tarafından ise, özellikle hastanenin işletilmesinde ortaya çıkan günlük sorunlarla ilgili olarak büyük ölçüde kullanılır. Disiplinle ilgili referans çerçevesi hastaların meşru bir şekilde ulaşabileceği amaçlar ve araçların görece tam bir setini düzenler ve otoriter ama çok da resmî olmayan bir sistemin arka planında çok sayıda hasta faaliyeti etkili bir biçimde yasaklanır ya da bu faaliyetlere izin verilmez. Bazı koşullarda, hastaların sürdürmesine izin verilen yaşamın içi o kadar boşaltılmıştır ki bu hastaların yapacağı herhangi bir eylem onlara öngörülme- yen ek bir tatmin sağlar.

HASTANEDEKİ GİZLİ HAYAT

Kaynaklar

Artık hastaların kendi ikincil ayarlamalarında kullandıkları materyallerin kaynaklarını ele almaya başlayabilirim.

I

Dikkat edilecek ilk şey “geçici çözümler”in [*make-dos*] yaygınlığıdır. Her toplumsal kurumda katılımcılar, mevcut nesneleri resmî olarak planlanmamış bir şekilde ve resmî olmayan bir amaç için kullanırlar ve böylece bu bireyler için programlanmış yaşam koşullarını kısmen değiştirirler. Nesnenin fiziksel işleyişinin değiştirilmesi ya da yalnızca, meşru bağlamının dışında kullanılması işin içine girebilir. Her iki durum da Robinson Crusoe temasının basit örneklerini sunabilir. Gözle görünür örnekler, söz gelimi bir kaşığın çekiç darbeleriyle bir bıçağa dönüştürüldüğü, *Life* dergisinin sayfalarından çıkarılan mürekkeple çizimlerin yapıldığı,²⁹⁶ alıştırma defterlerinin bahis yazmak için kullanıldığı²⁹⁷ ve sigaranın türlü yöntemlerle yakıldığı (ampulün çıkış

296 Cantine & Rainer, *a.g.e.*, s. 42.

297 Frank Norman, *Bang to Rights* (London: Seeker and Warburg, 1958), s. 90.

noktasından kıvılcım çıkararak,²⁹⁸ ev yapımı çakmak taşıyla²⁹⁹ ya da dörde bölünmüş kibritle³⁰⁰) hapishanelerden verilebilir. Bu dönüşüm süreci pek çok karmaşık pratiğin temelini oluştururken, en açık şekilde, uygulayıcının (teknîği öğrenme ve öğretme dışında) başka kişilerle ilişkili olmadığı yerde fark edilebilir. Uygulayıcı, henüz ürettiği şeyi tek başına tüketir.

Central Hospital'da basit pek çok geçici çözüm örtük bir şekilde hoş görülürdü. Örneğin kapatılmış kişiler, banyo lavabosunda yıkadıkları kişisel giysilerini kurutmak için portatif radyatörleri çok fazla kullanırlar ve böylece de resmî olarak yalnızca kurumun meselesi olan, kişiye özel bir çamaşır döngüsü gerçekleştirirlerdi. Hastalar sert bankların olduğu koğuşlarda yatarken boyunlarıyla tahta bankların arasına yerleştirmek üzere rulo hâline getirilmiş gazeteleri bazen yanlarında taşırlardı. Rulo yapılmış paltolar ve havlular aynı şekilde kullanılırdı. Kişileri kapatan diğer kurumlarda deneyimi olan hastalar, bu bağlamda daha da fazla etkili olan bir nesneyi, yani ayakkabıyı³⁰¹ kullanırlardı. Hastalar bir koğuştan diğerine transfer edilirken eşyalarını bazen, yukarıdan düğümlenmiş bir yastık kılıfı içinde taşırlardı. Bu, bazı hapishanelerde yarı resmî olan bir pratikti.³⁰² Özel yatak odasına sahip olacak kadar şanslı az sayıdaki yaşlı hasta zaman zaman odalarındaki ayaklı lavabonun altında bir havlu bırakır, lavabonun ayağını okuma masasına ve havluyu da ayaklarını soğuk zeminden korumak için bir halıya dönüştürürdü.

298 *A.g.e.*, s. 92.

299 George Dendrickson & Frederick Thomas, *The Truth About Dartmoor* (London: Gollancz, 1954), s. 172.

300 *A.g.e.*, ss. 172-73.

301 Denizcilikten benzer bir örnekle karşılaştırma için bkz. Melville, *a.g.e.*, s. 189: "...çerin, sert ve hareketsiz savaş gemisi ve yenyken üzerine oturulacak kadar sert ve gerçekten de sıradan bir denizciye, kendi yumruğu yerine, kimi zaman bir bank olarak hizmet eden donanma kuralı kanvas şapka."

302 Britanya ile ilgili bir örnek için bkz. Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 66.

İsteksiz ya da etrafta hareket edemeyecek durumdaki daha yaşlı hastalar tuvalete gitme zahmetinden kurtulmak için kimi zaman strateji geliştirirlerdi: İdrarlarını, kalıcı çok fazla iz bırakmaksızın koğuştaki radyatörlerin üzerine yaparlardı. Tıraş olmak için haftada iki kez bodrum katındaki berber dükkânına gidişleri esnasında, kullanılmış havlular için ayrılmış kuruyu hastabakıcıların bakmadığı bir sırada idrarlarını yapmak için kullanırlardı. Her yaştan kronik hasta, seyyar tükürük hokkası ya da kül tablası işlevi görmesi için yanında kimi zaman kâğıt bardak taşırdı çünkü hastabakıcılar tükürmeyi ya da sigara içmeyi engellemekten ziyade yerlerin temiz tutulmasıyla ilgilenirlerdi.³⁰³

Total kurumlarda geçici çözümler belli alanlara yöneliktir. Bu alanlardan biri, kişinin kendisine çekidüzen vermek için, yani kendisini diğer kişilere uygun bir dış görünüşte tanıtmasını kolaylaştırmak için araçların üretilmesidir. Örneğin rahibelere, ayna yapmaları için pencere camının arkasına siyah bir önlük koymaları söylenir. Ayna, rahibeler tarafından genelde reddedilen, kendini sorgulama, düzeltme ve onaylamanın bir aracıdır.³⁰⁴ Central Hospital'da, tuvalet kâğıdının kullanımı bazen yeniden yorumlanır; düzgünce koparılan, katlanan ve kişinin yanında taşıdığı tuvalet kâğıdı, müşkülpesent bazı hastalar tarafından kâğıt mendil gibi kullanılırdı. Birkaç erkek hasta, hastanenin dağıttığı hâkî renkli pantolonları sıcak yaz aylarında keser ve düzgün görünen yazlık şortlara dönüştürürdü.

303 Central Hospital'daki çoğu hasta tümüyle sessiz kalırdı, idrarını tutamazdı, halüsinasyon görürdü ve diğer klasik belirtileri gösterirdi. Ancak fark edebildiğim kadarıyla çok az hastanın yemek sırasına girmeyi, duş almayı, yatağa gitmeyi ya da yataktan zamanında kalkmayı reddetmesi gibi, yeni gelen az sayıdaki hastanın kasıtlı ve sürekli olarak külleri muşamba zemine dökecek cesareti vardı. Hastaların koğuştaki gizlemeye çalışmadıkları psikoz görüntüsünün arkasında, tümüyle bağlı kalınan bir koğuştaki rutini vardı.

304 Kathryn Hulme, *The Nun's Story* (London: Muller, 1956), s. 33. Norman, Britanya hapishanesi Camp Hill'de Noel süresince disiplinin gevşemesiyle, homoseksüellerin dış tozuyla yüzlerine makyaj yaptıklarını ve kitapların kapaklarını ıslatarak elde ettikleri boyayla dudaklarını kırmızıya boyadıklarını ifade eder (Norman, *a.g.e.*, s. 87).

II

Bu basit geçici çözümlere başvurmak için, kurumun resmî dünyasına fazlasıyla katılmak ve ona uyum göstermek şart değildir. Şimdi, kurumun meşrulaşmış dünyası için kısmen daha fazla canlılık anlamına gelen bir dizi uygulamayı ele alacağım. Bu aşamada meşru faaliyetin ruhu korunabilir ama bu ruh, gitmesi tasarlanan noktanın ötesine taşınır. Söz konusu olan, meşru tatminlerin mevcut kaynaklarının bir uzantısı ve detaylandırması ya da resmî faaliyetin tüm rutininin özel amaçlar için kötüye kullanılmasıdır. Ben burada, sistemden “istifade etmek”ten [*working the system*] söz etmek istiyorum.

Central Hospital’daki sistemden belki de en temel şekilde, diğer hastalardan uzakta konumlandırılan koğuşlardaki kronik hastalar fayda sağlıyordu. Öyle görünüyor ki bu hastalar, kendilerini fark etmeleri ve disiplin yanlısı olsalar bile kendileriyle sosyal etkileşime girmeleri için hastabakıcıyı ya da doktoru tuzağa düşürmek amacıyla viziteye çıkma talebinde bulunurlar ya da koğuş disiplinine itaat etmeyi reddederlerdi.

Bununla birlikte, sistemden istifade etmeye yönelik pek çok hastane tekniği, akıl hastalığı ile yakından ilişkili gibi görünmüyordu. Yiyecek temin etmeyle ilişkilendirilen ayrıntılandırılmış uygulamalar böyle tekniklere bir örnektir. Örneğin bazı hastalar, kronik erkek hastaların bulunduğu servisteki³⁰⁵ dokuz yüz has-

305 Yerleşim açısından ifade edersek, Amerikan akıl hastaneleri genellikle ve resmî olarak koğuşlardan ve servislerden oluşur. Bir koğuş genellikle (çoğu kez kilitlenebilen) uyuma bölümlerinden, sosyal faaliyet odasından, sosyal faaliyet odasını gören hemşire odasından, çeşitli bakım-onarım ofislerinden ve idari ofislerden, bir dizi tecrit hücrelerinden ve bazen de yemekhane alanından oluşur. Bir servis bir ya da daha fazla binaya yayılmış koğuşlardan oluşur, ortak idareye tabidir ve yaş, cinsiyet, ırk, hastalığın kronikliği temelinde hasta homojenliğine dayanır. Bu homojenlik, servisin farklı özelliklere ve işlevlere sahip koğuşlara ayrılmasına imkân tanır, kabataslak bir ayrıcalık merdiveni sunar ve hastanın servisteki yeri bu merdivende bir aşağı bir yukarı ve minimum bir bürokratik çabayla değiştirilebilir. Her bir servisin koğuşlar aracılığıyla ufak çapta yaptığı şeyi hastane, bir bütün olarak, servisleri aracılığıyla tekrarlama eğilimindedir.

tanın dönüşümlü olarak yemek yediği büyük yemekhaneye, yemeklerini damak tatlarına göre lezzetlendirmek için kendi çeşnilerini götürürlerdi. Bu amaçla, şeker, tuz, biber ve ketçap, ceket ceplerinde taşınan küçük şişeler içinde yemekhaneye götürülürdü. Kahve kâğıt bardak içinde verildiğinde, hastalar bardaklarını bazen ikinci bir kâğıt bardağın içine koyarak ellerini sıcaktan korurlardı. Hastalardan birkaçı muz verilen günlerde, diyet yaparken süte ihtiyacı olan hastalar için hazırlanmış sürahidenden bir fincan sütü gizlice alır, muzlarını dilimler hâlinde keser, üzerine biraz şeker koyar ve “doğru düzgün” bir tatlı yerd. Yemeğin hem beğenildiği hem de taşınabilir olduğu günlerde, mesela sosis ya da ciğer verildiğinde, bazı hastalar yemeklerini kâğıt peçeteye sarar ve sonrasında “ikinci porsiyon” için sıraya geri döner ve ilk porsiyonu gece atıştırmalığı olarak koğuşa götürürdü. Sütün verildiği günlerde birkaç hasta boş şişeleri getirir ve şişelerden bazılarını da koğuşa geri götürürdü. Menüdeki yemekten fazlası istendiğinde bir yöntem, bu yemeği yemek, tabakta kalanı çöp kovasına dökmek ve (izin verildiğinde) ikinci porsiyonu almak için tekrar sıraya dönmektir. Yemekhanede yemek yemesine izin verilen hastalardan birkaçı, yazın akşam yemeği için peynirlerini iki dilim ekmek arasına koyar ve paket yapardı ki bu artık bir sandviç olurdu. Bu hastalar sandviçlerini hasta kantininin dışında, bir fincan kahve satın alarak huzur içinde yerlerdi. Hastane dışına çıkma izni olan hastalar bu keyfi bazen, ilaç da satan marketlerden turta ve dondurma alarak sonlandırırldı. Farklı bir hastane servisindeki daha küçük bir yemekhanede ikinci porsiyonu alamayacaklarından (haklı olarak) endişe eden hastalar, bazen tabaklarındaki porsiyon eti iki parça ekmek arasına koyarlar, oturdukları yerde bırakırlar ve ikinci porsiyonu almak için hemen sıraya geri dönerlerdi. Bu öngörülü hastalar, yerlerine geri döndüklerinde bazen başka bir hastanın ilk porsiyonu aşırıldığını ve bu noktadan sonra kendilerinin dolandırıldıklarını anlarılardı.

Sistemden etkili bir şekilde istifade etmek için bir kişinin sis-

temin ayrıntılı bir bilgisine sahip olması gerekir.³⁰⁶ Hastanede, işe yarayan bu türden bir bilgiye sahip olmak kolaydır. Örneğin hastane dışına çıkma izni olan hastalar, tiyatro salonunda yapılan yardım amaçlı gösterilerin sonunda, hastalardan oluşan seyirci kitlesi tek sıra hâlinde dışarı çıkarken kapıda büyük ihtimalle sigara ya da şeker dağıtılacağını genelde bilirlerdi. Bu gösterilerin bazılarında sıkılan birkaç hasta, diğer hastalarla birlikte tek sıra hâlinde dışarı çıkmak için kapanış saatinden birkaç dakika önce tiyatro salonuna gelirdi. Bununla birlikte, başka hastalar sıraya birçok kez geri dönmeyi ve tüm durumu, normalden daha fazla sıkıntıya girmeye değer bir hâle getirmeyi başarırlardı. Kuşkusuz, personel bu pratiklerin farkındaydı ve hastane çapında hastalar için düzenlenen danslı bazı partilere geç gelenler, geliş zamanlarını bir şeyler atıştırıp gidecek şekilde ayarladıkları düşünülmektedir. Bir Yahudi hayır kurumunda çalışan kadınlar haftalık sabah ayininden sonra kahvaltı verirlerdi ve bir hastanın da söylediği gibi: “Doğru zamanda giderseniz ayini atlayıp kahvaltıyı yakalayabilirdiniz.” Hastanenin kadın terzilerden oluşan bir ekibi olduğuna dair az bilinen gerçeğin farkında olan bir başka hasta kendi giysilerini oraya götürür, kendisine uyan gömlek ve pantolonlar alır, minnettarlığını da bir ya da iki paket sigarayla veya az miktarda bir parayla gösterirdi.

Hastaneden istifade etmeye yönelik diğer araçlarda zamanlama önemliydi. Örneğin Kızılhaç aracılığıyla bağışlanan dergiler ve cep kitapları, hastaneye ait arazide bulunan rekreasyon binasına haftada bir kez kamyonla teslim edilir ve binanın kütüphanesinden tek tek hastalara ve koğuşlara dağıtılırdı. Birkaç hevesli

306 Bir gardiyanın rutininin bilgisi kurgusal pek çok kaçış hikâyesinde yer alır. Kogon'un, Buchenwald mahkûmlarının, istihkakların azaltılmasına ve geri alınmasına verdikleri karşılığı tartışırken gösterdiği gibi, rutinlerin çaresizliği ve bilgisi de gerçek deneyimle bağlantılıdır (*a.g.e.*, s. 180): “Kapatılan bir kişi çadırda öldüğü zaman gerçek gizlenir ve ölen kişi, istihkakın ‘yardım edenlere’ verildiği ekmek dağıtım noktasına kadar bir ya da iki erkek tarafından sürüklenir veya taşınırdı. Sonrasında ceset, sayım alanında herhangi bir yere öylece atılırdı.”

okuyucu kamyonun tam geliş saatini bilirdi ve dergileri ve kitapları ilk seçen olmak için kamyonun gelişini beklerdi. Benzer şekilde, ana mutfaklardan biriyle kronik hastaların bulunduğu bir servis arasındaki gizli yiyecek akışının zamanlamasını bilen birkaç hasta, seyyar fiçılardan bir miktar yiyecek elde etme umuyla, izlenen yolun yakın noktalarında dururdu. Bir başka örnek, bilgi edinmeyle ilgilidir. Büyük hasta yemekhanelerinden birinde verilen yemekler ilk olarak, koğuşa bağımlı yaşlı erkekler grubuna verilirdi. Yemekhaneye gitmekle hasta kantininden sandviç almak arasında karar vermek isteyen, yürüeyebilen hastalar, menüde ne olduğunu öğrenmek için düzenli olarak ve doğru zamanlarda koğuşun penceresinden bakarlardı.

Sistemden istifade etmeye yönelik hastaneyle ilgili bir başka örnek de çöpleri karıştırmaktı. Birkaç hasta, çöplerin toplanma saatinden hemen önce, servislerinin yakınında bulunan çöplerin atıldığı alanları dolaşırdı. Büyük tahta depolama kutuları içinde toplanmış çöpün üstünü karıştırırlar ve az bulundukları için ve bir hastabakıcıdan ya da başka bir görevliden alçak gönüllülükle isteme gerekliliği yüzünden toplayıcılara anlamlı gelen yiyecekleri, dergi, gazete ve diğer artıkları ararlardı.³⁰⁷ Personel tarafından bazı servislerin idari ofislerinin koridorlarında kül tablası olarak kullanılan fincan tabakları, içilebilir durumdaki izmaritler için belli aralıklarla karıştırılırdı. Şüphesiz, toplumun genelinde de çöp toplayan kişiler vardır ve görünüşe göre, kullanılmış nesneleri toplamaya ve sonrasında da imha etmeye yönelik her büyük sistem birisine hayatta kalması için bir yol sunar.³⁰⁸

307 Toplama kampı deneyimiyle karşılaştırma için bkz. Kogon, *a.g.e.*, s. 111: "...yenilebilir sakatat bulmak için tekrar tekrar çöp kovalarını yağmalamaya çalışan, kemikleri toplayıp kaynatan yüzlerce kişi vardı."

308 Küçük kasabalardaki erkek çocuklarının kendi dünyalarını inşa etmek için kullandıkları araç gereçlerin önemli bir kısmı farklı çöplüklerden gelir. Çocuklarda anal dönemle ilişkili bu faaliyetlerin psikanalitik yorumu zihin açııcıdır, ancak davranışlarını yorumlamayı iddia ettiği öznelerden kendisini ayıran etnografik mesafenin ne kadar büyük olduğunu da ortaya koyar.

Birkaç hastanın sistemi kendi çıkarları için kullanma konusunda sivrilmesi sistemden istifade etmek için bir olasılıktı. Bu, alışılmış ikincil ayarlamalar olarak adlandırması güç bireysel becerilere yol açardı. Nekahet dönemindeki hastaların tutulduğu biri kilitli diğeri açık iki koğuşun bulunduğu servisteki bir hasta, açık koğuştaki bilardo masası çok daha iyi durumda olduğu için kilitli koğuştan açık olana transferini ayarladığını söylemişti. Bir başka hasta, bazı hastaların içinde kalmaya zorlandığı kilitli koğuşun “daha sosyal” olması sebebiyle diğer yönde bir transfer ayarladığını ifade etmişti. Hastane dışına çıkma izni olan bir başka hasta belli aralıklarla hastanedeki işinden muaf tutulmakta ve şehre iş aramaya gitmesi için hastaya yol parası verilmekteydi. Hasta, şehirdeyken öğleden sonraları bir sinemada vakit geçirdiğini söylemişti.

Eklemek isterim ki, başka yoksunluk durumları hakkında deneyimi olan, kısmen tecrübeli hastalar sistemden nasıl istifade edeceklerini bildiklerini çok hızlı gösterirlerdi. Örneğin Lexington’da daha önce kalmış bir kişi hastanedeki ilk sabahında sarma sigara stokundan kendisine bir sigara sarmış, cila bularak iki çift ayakkabısını cilalamış, kuruma kapatılmış başka bir kişinin çok sayıdaki polisiye romanını gizlediği yeri ortaya çıkarmış, hazır kahveden ve sıcak su musluğundan kahve ihtiyacını karşılamış, grup psikoterapisi seansında kendisine bir yer bulmuş ve beş dakika sessizce bekledikten sonra aktif bir rol geliştirmeye başlamıştır. Bu durumda, bir hastabakıcının neden “bir kişinin hikâyesinin içinde olup olmadığını anlamanız üç günden fazla sürmez” dediği anlaşılabilir.

Şimdiye kadar söz ettiğim, sistemden istifade etmeye yönelik araçlar, yalnızca aktörün kendisine ya da aktörün yakından ilişkili olduğu kişilere fayda sağlayan araçlardı. Ortak çıkarlara gönderme yapan pratikler pek çok total kurumda bulunur³⁰⁹

309 Örneğin Kogon, *a.g.e.*, s. 137: “Siyasi mahkûmlar, bir derece üstünlük elde ettikleri her toplama kampında, korkutucu SS dehşetinin yaşandığı mahkûm hastanesini sayısız mahkûm için bir kurtarma merkezine dö-

ama sistemden istifade etmeye yönelik kolektif araçlar akıl hastanelerinde çok yaygın değildir. Central Hospital'da karşılaşılan kolektif ikincil ayarlamaları, çoğunlukla, kurum içinde bulunan, cezai ehliyetleri olmadığına dair yasal statüsü olan kişileri barındıran ve "Prison Hall" adı verilen, hapishane benzeri kurumdan ayrılmış hastalar devanı ettiriyor gibiydi. Örneğin eski mahkûmlardan oluşan hastaların bulunduğu bir koğu, yemek zamanından hemen önce yemeği kapaklı bir tepside sıcak olarak koğuşa geri getirmesi için bir kişiyi mutfağa gönderirdi. Aksi takdirde yemek yeraltı geçidinden yavaş bir şekilde getirilirken soğuyabilirdi.

"Sistemden istifade etme" sürecini değerlendirirken, kaçınılmaz olarak, hastaneye yatırmanın kendisinden nasıl fayda sağlanabileceğini de ele almak zorundayız. Örneğin hem personel hem de kapatılmış kişiler kimi zaman, bazı hastaların aileden ve iş sorumluluklarından kurtulmak için³¹⁰ ya da tıbbi ve dişle ilgili önemli bazı hizmetleri ücretsiz almak için veya cezai kovuşturmadan kaçınmak için hastaneye geldiğini iddia etmiştir.³¹¹ Bu

nüştürlerdi. Mümkün olduğu zaman hastalar gerçekten iyileştirilmekle kalmaz, öldürülme ya da ölüm kampına gönderilme tehlikesi olan sağlıklı mahkûmlar SS'lerin elinden kurtarılmak üzere, hastaların isimlerinin yazılı olduğu listeye gizlice eklenirdi. Başka bir çıkar yolun kalmadığı özel durumlarda, gerçekten ölmüş mahkûmların adıyla yaşayan tehlike altındaki mahkûmların ismen 'ölmesine' izin verilirdi."

310 Hastanedeki bir serviste, işin zor bulunduğu bir zamanda hastaneye yatmış, dışarıdaki olaylardan kısmen koparılmış ve içeride yaptıkları "anlaşmanın" iyi bir anlaşma olduğuna hâlâ inanan oldukça fazla sayıda erkek hasta vardı. Bir kişinin, bedava tatlısını aldıktan sonra ifade ettiği gibi: "Bunun gibi bir elmalı tartı dışarıda yirmi beş sente alamazsınız." Bu noktada, bunalım yıllarının bir özelliği olan ve kurumsal amber içinde korunan hissizlik ve güvenli bir liman arayışı hâlâ incelenebilir.

311 Daha önce bir akıl hastanesinde bulunduğu için damgalanan ve iş deneyiminin ya da kıdemin çok önemli olmadığı türden işler yapan, usulünü bildiği ve hastabakıcılar arasında arkadaşlarının olduğu bir akıl hastanesine gelen alt sınıftan bir erkek için büyük bir yoksunluk yoktur. Birkaç eski hastanın tıbbi geçmişlerini gösteren bir kart taşıdığı söylenmiştir. Bu hastalar, hangi suçlamayla olursa olsun polis tarafından tutuklandıkların-

iddiaların doğruluğu hakkında bir şey söyleyemem. Hafta sonu içki içme serüvenlerinden sonra hastaneyi, ayılmak için bir yer olarak kullandığını söyleyen, hastane dışına çıkma izni olan hastalarla ilgili örnekler de vardı. Öyle görünüyor ki sakinleştiricilerin, akşamdan kalma kişilerin tedavisinde belirtilen değeriyle bu işleve olanak sağlanmaktadır. Yarı zamanlı sivil bir işi geçinmelerine yetecek ücretin altında bir ücretle kabul edebilecek, hastane dışına çıkma izni olan başka hastalar da vardı. Bu hastalar kendi rekabetçi konumlarını hastanedeki ücretsiz yemekle ve kalacak yerle sağlama alırlardı.³¹²

Ayrıca hastaların hastanenin sisteminden istifade etmesini sağlayan daha az geleneksel bazı yollar da vardı. Her toplumsal kurum, tıpkı diğer kurumlarda olduğu gibi akıl hastanesinde de ikincil ayarlama için bir zemin hazırlayarak katılımcılarını tercih edilen yüz yüze bir ilişki içine sokar ya da en azından böyle bir ilişki ihtimalini artırır. Hastanenin sosyal imkânlarını kötüye kullanan bir diğer hasta grubu, Prison Hall'den hastaneye geçiş yapan eski mahkûmlardı. Bu eski mahkûmlar görece gençti, kentliydi ve işçi sınıfından geliyorlardı. Hastaneye geçiş yaptıklarında hem en cazip işleri hem de en cazip kadın hastaları tekkellerine almaya meylederlerdi. Başka bir kurumda "mahallenin serserisi" olarak adlandırılabilir erkeklerin çoğu bu sınıftan gelirdi. Bir başka grup siyahlardı: İsteyen siyahlardan bazıları,

da tıbbi kartlarını gösterirler, böylece polisin tavrını etkilerler. Bununla birlikte, hastaların cinayet suçlaması haricinde hastaneye yatırılmanın, cezadan kurtulmanın genelde kötü bir yolu olduğunu söylediklerini biliyordum: Hapishanelerde alınan ceza bellidir, az bir para kazanma imkânı vardır ve giderek daha fazla televizyon da izlenebilir. Bununla birlikte bu yargıların, "cezaî ehliyeti olmayanlar" için, etrafına özellikle duvar örülmüş bir binası olan Central gibi hastaneler haricinde, kesinlikle personel karşıtı tutumun bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyordum.

312 Konvansiyonel psikiyatrik öğretiler ileri sürüldüğü üzere, hastaneyi kötüye kullanmaya dair bu güdüler psikiyatrik tedaviye duyulan "gerçek" ihtiyacın bir belirtisi olarak yorumlanabilir.

beyaz hastalarla klik oluşturarak ya da flört ederek³¹³ ve de hastane dışında mahrum bırakıldıkları orta sınıfa özgü profesyonel terapi ve tedavinin bir bölümünü psikiyatri personelinin karşılayarak sınıf ya da renk sınırını aşabiliyorlardı. Üçüncü grup eşcinsellerdi: Cinsel yönelimleri yüzünden kapatılmış eşcinseller, onları bekleyen tek cinsiyetli bir koğuş hayatını ve buna eşlik eden cinsel fırsatları deneyimlerlerdi.

Bazı hastaların hastane sisteminden istifade etmesini sağlayan ilginç araçlardan biri de dışarıdakilerle olan sosyal ilişkiyle ilgiliydi. Dışarıdakilerle kurulan etkileşime dair mesele, hastaların hastane içindeki kast benzeri konumlarıyla ve delilik damgasıyla ilişkilendirilen mitlerle bağlantılıdır. Bazı hastalar hasta olmayan birisiyle rahat hissedemediklerini iddia etseler de, farklı görünmelerine rağmen yakın bir fikri savunan diğer hastalar, hasta olmayan kişilerle ilişki kurmanın aslında daha sağlıklı ve ayrıca bir tür tedavi olduğunu düşünüyorlardı. Dışarıdakilerin, hasta statüsü hakkında personel kadar saldırgan olma ihtimali daha düşüktü; dışarıdakiler, hasta statüsünün ne kadar düşük olduğunu bilmiyorlardı. Son olarak birkaç hasta, kapatılmaları ve diğer hastalarla olan durumları hakkında konuşmaktan çok yorulduklarını ve hasta kültürünü unutmanın bir yolu olarak dışarıdakilerle yaptıkları sohbete güvendiklerini ifade etmişti.³¹⁴

313 Eski kafalı beyaz hastabakıcıların ve benzer düşünen hastaların, siyah erkek bir hastanın beyaz bir kadınla flört ettiğini ara sıra görmekten ötürü yakındıklarını sıklıkla işittim. Bu muhafazakâr grubun karşısında olan ve bu gruptan bir tür toplumsal mesafeye ayrılan ise hastane yönetimi idi. Hastane yönetimi kabul servislerindeki ve geriatri servislerindeki ırk ayrımcılığına son vermiş ve diğer servislerdeki ırk ayrımcılığını da ortadan kaldırmaya başlamıştı. Benzer şekilde, görünüşe göre sıklıkla gençlerden oluşan ufak ama etkili gruplar da ırkçı olarak görülmektense genel havaya uyum gösterme kaygısı taşırlar.

314 Kuşkusuz, damgalanmış herhangi bir grupta tüm bu meselelerin izi sürülebilir. İroniktir ki, "biz normal insanlardan yalnızca farklıyız, hepsi bu" diyen hastalar, tıpkı diğer "normal sapkınlar" gibi, herhangi bir damgalanmış grupta fazlasıyla stereotip, ziyadesiyle tahmin edilebilir ve çok "normal" az sayıda duygunun olduğunu fark etmezler.

Dışarıdakilerle kurulan ilişki, kişinin akıl hastası olmadığına dair algısını sağlamlaştırabilir. Dolayısıyla anlaşılabilir şekilde, hastaneye ait alanda ve rekreasyon binasında bir kişinin akli başında bir kişiden kesinlikle farksız olduğunu ve akli başında kişilerin de aslında çok da akıllı olmadığını gösteren ve önemli bir kaynak olarak işleyen bazı “geçişler” gerçekleştirilirdi.

Hastanenin toplumsal sisteminde dışarıdakilerle ilişkiyi mümkün kılan stratejik birtakım noktalar vardı. Pratisyen hekimlerin ergen kız çocukları, hastaneye ait alan içinde dolaşma izni olan erkek hastalardan ve öğrenci hemşirelerden oluşan ve hastanenin teniskortunda nüfuzlu olan küçük bir gruba bu kişilerin sosyal akranları olarak katılırdı.³¹⁵ Grup, oyun sırasında ve sonrasında yakındaki çimlerin üzerinde yayılır, eşekşakası yapar ve genel olarak hastaneye ait olmayan bir tarzı devam ettirirdi. Benzer şekilde, dışarıdan gelen hayır kurumları, yanlarında getirdikleri bazı genç kadınlarla danslı bir parti verdiklerinde bir ya da iki erkek hasta bu kadınlarla yakınlaşır ve görünüşe göre, kadınlar hastane dünyasına uygun olmayan bir karşılık verirlerdi. Öğrenci hemşirelerin psikiyatri eğitimleriyle ilgili zaman geçirdikleri kabul koğuşunda da bazı genç erkek hastalar, öğrenci hemşirelerle düzenli aralıklarla kâğıt oyunları ve başka oyunlar oynarlardı. Bu esnada hemşirelik değil, flört etme etosu korunurdu. Ayrıca misafir uzmanlar en yeni yöntemleri gözlemlemek için çoğu kez psikodrama ya da grup terapisi gibi “daha ileri” terapilere katılırlardı. Bu kişiler de normal kişilerle etkileşim için hastalara kaynak sağarlardı. Son olarak, hastanenin yıldız oyuncularından oluşan basketbol takımındaki hastalar, çevredeki yerleşimlerden gelen takımlara karşı oynarken oyundaki rakip takımlar arasında gelişen ve her iki takımı da seyircilerden ayıran özel bir arkadaşlığın tadını çıkarabiliyorlardı.

315 Sosyal yönden söylemek gerekirse, hiçbir kadın hasta bu grupla bunu “başaramamıştır”. Bu arada pratisyen hekimlerin çocuklarının, hastalarla aralarında aşikâr olan sınıfsal mesafeyi, bilmediğim bir nedenden ötürü açığa vurmadığını fark ettiğim, hastaların dışındaki tek grup olduğunu eklemeliyim.

III

Hastalar Central Hospital'daki sistemi, belki de en önemli şekilde, "istifade edilebilecek" bir işi, yani belli ikincil ayarlamaları tek başlarına mevcut kılabilcek bazı özel işleri, rekreasyonu, terapiyi ya da koğuş görevini ve çoğunlukla da hepsini elde ederek çalıştırmışlardır. Bu mesele, eski bir mahkûmun Britanya hapishanesi Maidstone hakkındaki açıklamasıyla örneklenebilir:

Eğitim Ofisinde hapishane komisyon üyelerine yılda üç kere, her dönemin sonunda, çeşitli derslerde kaydedilen ilerlemeye dair bir rapor gönderiyorduk. Şu ya da bu konuda derslere katılan mahkûm sayısını belirtmek için sayısal veri üretiyorduk. Örneğin en popüler derslerden birinin "Güncel Gelişmeler"i tartışan tartışma grubu olduğunu belirtmiştik. Ama dersin, tartışmayı yürüten iyi niyetli kadının, öğrencileri için her hafta tütün tedarik ederek geldiği için popüler olduğunu söylememiştik. Ders mavi bir duman bulutu içinde yapılıyordu ve öğretmen "Güncel Gelişmeler" üzerine uzun uzadıya konuşurken, hapishaneye girmeyi alışkanlık hâline getirmiş kişilerden, aylıklardan ve moronlardan oluşan öğrenciler arkalarına yaslanıp beleş tütünün tadını çıkarıyorlardı!³¹⁶

İşler, zihindeki bu faydaları nedeniyle istenirdi ya da bu faydalar iş elde edildikten sonra ortaya çıkardı; sonrasında da işe tutunmanın bir sebebi olarak işleyiş gelirdi. Her iki durumda da, "bir işin yapılmasında" akıl hastanelerinde, hapishanelerde ve toplama kamplarında temel olan benzerliklerden birini görürüz. Kapatılmış kişi, özellikle iş isteğe bağlıysa ve personelle kapatılmış kişi arasında görece yakın bir iş birliğini gerektiriyorsa personele, işi uygun saikler için yapacağını, basit geçici çözümlerle ilgili olarak yaptığından daha fazla ima eder çünkü burada çoğu zaman "içten bir çaba" beklenir. Böyle durumlarda, yani kapatılmış kişinin işten sağladığı fayda aslında kendisiyle kurumun ona dair yüksek beklentileri arasında bir takoz işlevi gördüğünde, kapatılmış kişi, işini ve bu yolla da kurumun kendisi hakkındaki görüşünü bilfiil kabullenmiş görünür. Aslında bazı yöntemlerle

reddedilebilecek bir işin kabul edilmesi, kapatılmış kişilerle personel arasında olumlu bir kanaatin ortaya çıkmasını ve kapatılmış kişilerin manipülatif faaliyetle alışıldık tavırdan daha kolay uzlaşmasını sağlayan personel tavrının gelişmesini sağlar.

Daha önce de sözünü ettiğim dikkat edilecek ilk husus, eğer bazı ürünler için bir sonucuysa, çalışan kişi muhtemelen emeğinin ürününün bir kısmından gayriresmî şekilde istifade edecek bir konumdadır. Hastanede mutfakta çalışanlar fazladan yiyecek elde edebilecekleri bir konumdalardı.³¹⁷ Çamaşırhanede çalışanlar daha sık temiz giysi temin ediyorlardı. Ayakkabı tamircisinde çalışanlar iyi bir ayakkabıya nadiren ihtiyaç duyuyorlardı. Benzer şekilde, personel-hasta tenis kortunda hizmet veren hastalar sık

317 D. McI. Johnson & N. Dodds, *The Plea for the Silent* (London: Christopher Johnson, 1957), ss. 17-18 içinde betimlenen Britanya'daki akıl hastanesi örneğiyle karşılaştıran: "Otuz ya da daha fazla kişinin olduğu bu koşu tahtasında kısa bir süre içinde, oldukça akli başında iki kişiyle birlikte çalıştım. İlk olarak, daha önce adı geçen genç erkek. Şef mutfakta yardım etmemi hemen kabul etti ve ödülüm her gün fazladan iki fincan çay oldu." Kogon, toplama kampından bir örnek verir, *ag.e.*, ss. 111-12.: "Dikenli telle çevrili yerleşkenin dışında SS subaylarının çoğunluğu tarafından bakılan evcil köpekler etle, sütle, tahılla, patatesle, yumurtayla ve bordo şarabıyla besleniyordu. Aslında bu o kadar iyi bir beslenme biçimiydi ki açlık çeken pek çok mahkûm, hayvanların yemeklerinden bir parça elde etme umuduyla, köpek pisliği içinde çalışmak için her fırsatı değerlendiriyordu." Bir hapishane örneği, Don Devault'un McNeil Island tasvirinde verilir (Cantine & Rainer, *ag.e.*, s. 92): "Meyve toplama zamanında meyve bahçesindeki grupla birlikte çalışmak, yemek durumuna çok katkıda bulundu. Orada yiyebildiğimiz tüm meyveleri yedik ve diğer mahkûmlara çok fazla meyve götürdük. Sonrasında, tamirat yapan grubun içinde olmak da faydalı oldu çünkü elektrik kablolarını tamir etmek için tavuk kümesine çıkabiliyorduk ve bu arada da kendimize yumurta haşlayabiliyorduk. Ya da lavaboyu tamir etmek için mutfaka gidiyorduk ve kimsenin bakmadığı bir anda, aşçıların pişirdiği bir hamburgerden yiyebiliyorduk ya da belki fazladan bir şişe süt alabiliyorduk." Britanya hapishanesi Wormwood Scrubs'da eskiden mahkûm olan Heckstall-Smith şöyle söylüyor (*ag.e.*, s. 35): "Zamanımın çoğunu lahana dikerek ve yeşil soğanların olduğu bahçedeki yabani otları temizleyerek geçirdim. Hiç taze bir sebze görmediğimiz için, ilk birkaç günde çok fazla yeşil soğan yedim ve sıralardaki boşlukların subaylar tarafından fark edilmesinden korktum."

sık ve yeni topraklarla tenis oynayabiliyorlardı. Gönüllü kütüphane yardımcısı, yeni kitapları ilk önce alıyordu.³¹⁸ Buz kamyonunda çalışanlar yazın serinleyebiliyorlardı. Merkezdeki giysi deposunda çalışan hastalar iyi giyinebiliyorlardı. Kantine hastabakıcılar için sigara, şeker ya da alkolsüz içecek almaya giden hastalara çoğu kez, aldıkları şeylerin bazılarını veriliyordu.³¹⁹

İşin doğrudan faydalarının yanında tesadüfi pek çok faydası da vardı.³²⁰ Örneğin bazı hastalar spor salonunda zaman geçirmeyi ısrarla istiyorlardı çünkü zemin kattaki spor salonunda bulunan görece yumuşak matları gündüz kestirmek için kullanmanın yolunu bazen bulabiliyorlardı ki bu, hastanedeki yaşamın en büyük tutkularından biriydi. Aynı şekilde kabul servisindeki bazı hastalar haftada iki kez tıraş olmayı dört gözle bekliyorlardı; çünkü berber koltuğu boşsa, rahat koltukta birkaç dakika dinle-

318 Sinemaya hayran bir kişinin yer gösterici olarak iş bulması, dolayısıyla paradan başka bir karşılık alması gibi.

319 Söz konusu muhtelif çabalar cesur görünmekle birlikte, Dalton tarafından betimlenen endüstriyel ve ticari bir kurumda malzemenin ve araçların kişisel kullanımının, total kurumlardaki kapatılmış kişiler açısından yaklaşması çok zor bir ölçeğinin ve görkeminin olduğuna dikkat etmeliyiz (Dalton, *a.g.e.*, s. 199 dipnot). Daha görkemli başarılar için muhtemelen, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da sona ermesiyle Amerikan ordusunun Paris'te gerçekleştirdiği büyük "örgütlenme" operasyonlarına bakmamız gerekir.

320 Total kurumlar literatüründen bazı iyi örnekler verilebilir. Mahkûmlar kimi zaman işin içinde temiz hava ve egzersiz olduğu için kışın dahi çiftlik ve maden ocağı işlerini (Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 60), hapishaneden firar etmeye yardımcı olabileceği için, mektupla yapı mühendisliği eğitimini (Thomas Gaddis, *Birdman of Alcatraz* [New York: New American Library, 1958], s. 31) ya da kendi dava özetlerini sunmayı öğrenmek için hukuk derslerini ve model olarak kullanılan taze meyveleri çalmak için (J.F.N. 1797, "Corrective Training," *Encounter*, X [Mayıs 1958], s. 17) sanat derslerini tercih ederler. Kogon ise, toplama kampındaki işlerle ilgili olarak şunu söyler: "Çalışmayla ilgili tüm detaylar içinde mahkûmlar her şeyden önce iki şey için endişelenirdi: barınak ve ateş. Bu, arzu edilen belli şeylere kış mevsiminde yoğun talep demektir. Mahkûm ustabaşlarına, açık havada dahi olsa ateş başındaki işler için fazla miktarda ekstra para ödeniyordu."

nebiliyorlardı. (Spor salonundaki eğitmenler ve berberler, haklı olarak, bazı hastaların ortamdan istifade edebilmeleri için yalnızca arkalarını dönmelerinin yeterli olacağını düşünürdü. Bu, hastane genelinde bir olasılık ve meseleydi.) Hastane çamaşırhanesinde çalışan erkekler zemin kattaki banyoda tek başlarına ve kendi tempolarında tıraş olabiliyorlardı ki bu, hastanede büyük bir ayrıcalıktı. Personel lojmanında temizlik ve ufak tamirat işleri yapan yaşlı bir hasta, personel partilerinden artakalan yiyecek ve içeceği toplayabiliyor ve sessiz olan gündüz vaktinde personelin televizyonunu kullanabiliyordu ki bu da hastanedeki en iyi şeylerden biriydi. Bazı hastalar bana, tıbbi ve cerrahi servise gönderilmeleri için çaba harcadıklarını çünkü orada kişiye zaman zaman hasta gibi davranıldığını söyledi. Bunlar gözlemlerimin de doğruladığını düşündüğüm şeyler.³²¹ İlginçtir ki, kapatılmış bazı kişiler, insülin şok terapisinde dahi gizli bazı faydalar bulmayı başarıyordu: İnsülin şoku alan hastaların, insülin şoku verilen koşuğa sabahları yatakta uzanmalarına izin veriliyordu ki bu, diğer pek çok koşuğa mümkün olmayan bir zevkti ve buradaki hemşireler hastalara gerçekten hasta gibi davranıyordu.

Tahmin edileceği üzere pek çok iş, hastalara, ilgilendikleri cinsiyetin üyeleriyle ilişki kurma fırsatı veriyordu. Bu, sivil toplumdaki eğlenceyle ilgili organizasyonların ve dinî organizasyonların, çoğu kimse tarafından istismar edilen ve kısmen meşru kılınan ikincil bir ayarlamasıdır. Benzer şekilde, bazı görevler, hastane içindeki yerleşimle soyutlanmış iki kişinin “görüşmesine” imkân tanırdı.³²² Örneğin hastalar etkinlik merkezindeki

321 Gemi revirinin gayrimeşru kullanımı, kuşkusuz, total kurumlardaki geleneksel bir temadır. Örneğin bkz. Melville'in denizcilikle ilgili örneği, *a.g.e.*, s. 313: “Ancak tüm bunlara rağmen, yani sözde hasta olan kişinin doktor ona iyileştğini söyleyene kadar kendini kapatmayı kabul etmek zorunda kaldığı revirin karanlığına ve havasızlığına rağmen, özellikle de, hasta numarası yapanların ağır işlerden ve ıslak ceketlerden kurtulmak için kasvetli hastane tutukluluğuna boyun eğdiği uzun süren kötü havalarda pek çok olay olur.”

322 Norman, kendine has tarzıyla, bir Britanya hapishanesinden örnek verir

filmlere ve yardım amaçlı yapılan gösterilere biraz erken gelirler, karşı cinsle şakalaşırlar ve bu faaliyete gösteri sırasında da devam etmek için oturacak yer ya da oturacak yer değilse bile iletişim kanalları ayarlamaya girişirlerdi.³²³ Veda etmek de bu şekilde iletişim kurmak için bir fırsattı ve akşama, küçük bir kasaba etkinliği havası verirdi. Adsız Alkolikler'in hastanedeki toplanmaları da benzer bir şekilde işlerdi. İçki kaçamakları yüzünden kilit altında tutulan, şimdi arkadaş olan hastaların iki haftada bir kez dedikodu yapmaları ve ilişkiyi canlandırmaları için bir araya gelmelerine imkân tanınırdı. Spor, benzer şekilde kullanılırdı. Servisler arasındaki voleybol turnuvası sırasında, yalnızca maçı izlemesi için koğuşundan çıkarılmış olan ama aslında erkek arkadaşıyla el ele tutuşmak için maça gelmiş kız arkadaşının eline dokunabilmek için, ara verildiğinde hızla kenar çizgisine giden bir oyuncuyu görmek şaşırtıcı değildi.

Bir kişinin diğer hastalarla iletişime geçmesi ve “bir araya gelmesi” için kullanılan akıl hastanesine özgü görevlerden biri de terapiydi. Central Hospital'da grup terapisi, dans terapisi ve psikodrama psikoterapinin başlıca biçimleriydi. Hepsi görece hoşgörülü bir ortamda gerçekleştirilir ve bu terapilere karşı cinsle ilişki kurmakla ilgilenen hastalar dâhil edilirdi. Psikodrama özellikle işe yarardı çünkü gösteri sırasında ışıklar kısılırdı; dans terapisi özellikle işe yarardı çünkü bu süre boyunca genellikle, bir kişi, seçtiği kişiyle dans ederdi.

(*a.g.e.*, s. 44): “Hastaların sürekli olarak revire gitmesi görüp görebileceğimiz en büyük komedidir. Listedeki yirmi kişiden belki sadece birinin gerçekten bir şeyi vardır. Neredeyse hepsi, ya o sabah çalışmaya gitmeye istekli olmadığından ya da diğer binadaki başka birine –ki o da hasta numarası yapar– revirde randevu verdiği için oradadır. Revir, en garanti randevu yerlerinden biridir. Bazı büyük hapishanelerde, arkadaşınız bir kısımda, sizse başka bir kısımda bulunabilirsiniz ve birbirinizi hiç göremeyebilirsiniz; ikiniz de orada yıllarca kalsanız da. Bu durumda, birbirinizi görebilmek için bir yol bulmalısınız.”

323 Hapishane şapelleri, kimi zaman eşcinsellerin buluşma yeri hâline gelirler ve böylece dinin adını kötüye çıkarırlar. Örneğin bkz. Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, ss. 117-18.

Hastanede bir işi yapmayı kabul etmenin en genel sebeplerinden biri, koğuştan ve koğuştaki denetimden ve fiziksel rahatsızlıktan kurtulmaktır. Hastaların, her türlü topluluk işini yapmaya istekli olmalarına yol açan ve bu işlerin başarılı görünmesini kolaylaştıran koğuştan bir çeşit piston gibi çalışıyordu.³²⁴ Personel, ister iş, terapi, eğlence ve dinlenme isterse de eğitici sohbetler olsun, topluluk genellikle ve basitçe güvence altına alınıyordu çünkü önerilen faaliyet, her ne olursa olsun, yaşam koşullarında büyük bir iyileşme sağlıyordu. Dolayısıyla sanat dersine kayıtlı olanlar, haftalık hayır işi görevini yapan üst sınıfa mensup bir kadının yumuşak gözetimi altında çizim yaparken koğuştan ayrılma ve yarım bir günü serin, sessiz zemin katında geçirme fırsatına sahip oluyorlardı. Büyük bir gramofondan klasik müzik çalınıyor ve her seansın sonunda şeker ve sigara dağıtılıyordu. Genel olarak, hastanenin muhtelif seyircileri tutsaklığa isteyerek ilerliyordu.

Hastabakıcılar, hemşireler ve çoğu kez tıbbi personel, (yeri cilalamak gibi) koğuştan görevlerini, yaşam koşullarını iyileştirmenin temel bir aracı olarak görürken psikoterapi biçimlerinden herhangi birine katılım, personel tarafından bu şekilde, yani “*bir şeyin karşılığı*” olarak tanımlanmıyordu. Bu yüzden, söz konusu “ileri” terapilere katılımı, bu katılım daha iyi yaşam koşullarına geçiş için yapılırsa bile, ikincil bir ayarlama olarak değerlendiriliriz. Doğru ya da değil, pek çok hasta bu faaliyetlere katılımının “tedavi edilmelerinin” bir göstergesi olarak kabul edileceğini ve bazı hastalar da hastaneden ayrılırken, çalışanlara ve akrabalara gerçek tedavinin gerçekleşmiş olduğunun bir kanıtı olarak sunabileceğini düşünürdü. Ayrıca hastalar bu terapilere katılmaya istekli olmanın, hastanedeki yaşam koşullarını iyileştirme ya da

324 Benzer bir durum hapishane hücreleri için de geçerlidir. Örneğin bkz. Norman, *a.g.e.*, s. 32. Aile reisi bazı erkeklerin eşleri ve çocukları; erkekleri bowling oynamaları, içmeleri, balık tutmaları, seminerlere katılmaları ve ev dışında gerçekleşen diğer etkinliklerle meşgul olmaları için dışarıya yönlendirerek aynı piston etkisini yaratırlar. Bu etkinliklerden alınan hazzı, onları sadece gözden geçirerek açıklamak zor olacaktır.

hastaneden taburcu olma çabalarında terapisti onların tarafına çekeceğini düşünürlerdi.³²⁵ Örneğin hastanenin sisteminden istifade etme konusunda zaten atık olduğu düşünülen bir hasta, kendisine dışarı çıkmayı nasıl planladığını soran başka bir hastaya şöyle söyler: “Dostum, her şeye katılacağım.”

Personelin, verdiği terapilerden elde edilen, öngörülemeyen fayda yüzünden kimi zaman mutsuz olması beklenirdi. Bir psikodramatistin ifade ettiği gibi:

Sorunlarını ortaya koymak ve iyileşmek için değil de yalnızca kız arkadaşını görmek ya da sosyalleşmek için gelen bir hasta gördüğümde onunla konuşurum.

Benzer şekilde, grup psikoterapistleri kişisel, duygusal sorunları yerine kurum hakkındaki sıkıntılarını görüşmelere taşıdıkları için hastaları azarlamayı gerekli görürlerdi.

Central Hospital’da görevleri seçerken ortaya çıkan tipik kaygılardan biri, görevlerin üst düzey personelle sağlayacağı iletişimin derecesiydi. Olağan koğuş koşulları göz önüne alındığında, etrafı üst düzey personelle sarılı hâlde çalışan, personel hayatının daha rahat koşulları kendisine sağlanan her hasta kendi durumunu iyileştirirdi. (Bu, açık alanda çalışan hizmetçilerin evde çalışanlardan, savaşı askerlerin geri bölgelerde idari işlerle görevlendirilen askerlerden ayrılmasında geleneksel bir etken olmuştur.) Eskiden iyi bir daktilograf olan bir hasta, iş günü boyunca iyi idare edebileceği mükemmel bir konumdaydı. Hasta olmayan biri gibi bir çeşit saygı görüyordu. Bunun tek bedeli, böyle durumlarda her zaman olduğu gibi, personelin hastaların arkasından konuşmalarına kulak misafiri olmaktı.

Bu türden adaptasyonun bir örneğine en kötü hastane koğuşlarında rastlanırdı ki burada, görece iyi iletişim kuran oto-

325 Bu noktada önemli bir örnek, Amerikan hapisanelerine ilk kez papaz getirildiğinde mahkûmların dini coşkuyla kabullenmeleri idi. Bkz. H. E. Barnes & N. K. Teeters, *New Horizons in Criminology* (2. Baskı, New York: Prentice-Hall, 1951), s. 732.

kontrollü bir hasta koğuşta kalmayı seçebilir ve orada, iyi işlerin ve bu işlerle bağlantılı ek avantajların tekeline kolayca eline geçirebilirdi. Örneğin, psikiyatristle konuşmayı reddederek kötü bir koğuşta kalmayı beceren bir hastanın, akşamları hemşire odasını ve içinde yumuşak deri koltukların, dergi ve kitapların, radyonun, televizyonun ve çiçeklerin olduğu, odanın arkasındaki, personele ait küçük odayı kullanmasına izin verilirdi.

Mekânlar

I

Central Hospital'daki ikincil ayarlamalara yönelik materyallerin temel kaynaklarından bazılarını ele aldım. Şimdi ortam meselesine değineceğim çünkü bu faaliyetler hastanedeki gizli hayatta gerçekleşeceklerse eğer, belli bir yerde veya bölgede gerçekleşmeleri gerekir.³²⁶

Pek çok total kurumda olduğu gibi Central Hospital'da da, kapatılmış her bir kişi, dünyasının üç parçaya bölünmüş olduğunu fark eder. Parçalar aynı ayrıcalık statüsüne sahip kişiler için benzer şekilde düzenlenir.

İlk olarak, yasak olan ya da belirlenmiş sınırların dışında kalan bölgeler vardır. Bu bölgelerde sadece bulunmak bile yasaktır, şayet kapatılmış kişi özellikle, söz gelimi yetkili bir görevliyle "birlikte" değilse ya da konuyla ilgili bir hizmet rolü üstlenmemişse. Erkeklerin bulunduğu servislerin birindeki kurallara göre, kadınların kaldığı servislerden birinin arkasındaki yerler, muhtemelen bir bekâret önlemi olarak, belirlenmiş sınırların dışında kalan bölgelerdi. Hastane dışına çıkma izni olan az sayıdaki hasta hariç tüm hastalar için, kurum duvarlarının ötesindeki her şey belirlenmiş sınırların dışında kalıyordu. Kilitli bir koğuşun

326 Mekânın toplumsal kullanımının çalışılması, H. Hediger ve Konrad Lorenz gibi etolojistlerin çalışmaları tarafından yakın zamanda yeniden teşvik edildi. Oldukça ilginç bir makale için örneğin bkz. Robert Sommer, "Studies in Personal Space," *Sociometry*, XXII (1959), ss. 247-60 ve H. F. Ellenberger, "Zoological Garden and Mental Hospital," *Canadian Psychiatric Association Journal*, V (1960), ss. 136-49.

dışındaki her şey koğuştaki kalan hastalar için ve koğuşun kendisi de koğuştaki kalmayan hastalar için yasaktı. İdari binaların ve binaların idari kısımlarının çoğu, doktorların odaları ve bazı farklılıklarla koğuştaki hemşire odaları, hastalar için belirlenmiş sınırların dışında kalan yerlerdi. Şüphesiz, benzer düzenlemelerden akıl hastaneleriyle ilgili diğer çalışmalarda da söz edilir:

Sorumlu [hastabakıcı] ofisindeyken, ofis ve ofisin dışındaki yarım metre karelik alan, ayrıcalıklı hastalar arasından seçilen koğuş yardımcılarının üst sıralarında yer alanlar hariç herkese yasaktır. Diğer hastalar bu bölgede ne ayakta durabilirler ne de oturabilirler. Eğer sorumlu kişi ya da hastanın hastabakıcısı isterse, ayrıcalıklı hastalar da buradan uzaklaştırılabilirler. Bu emir, genellikle “haydi, şimdi git” gibi ebeveynlere özgü bir tavırla geldiğinde buna anında itaat edilir. Ayrıcalıklı hasta, tam da bunun için, yani bu toplumsal mekânın ve hastabakıcısının konumunun diğer yönlerinin anlamını bildiği için ayrıcalıklıdır.³²⁷

İkinci olarak, *gözetim mekânı*, yani bir hastanın, içinde olmak için özel bir sebebe ihtiyaç duymadığı ancak içindeyken kurumun olağan otoritesine ve kısıtlamalarına tabi olduğu bir alan vardı. Bu alan, hastane içinde hareket etme izni olan hastalar için hastanenin büyük bölümünü kapsıyordu. Son olarak, alışılmış personel otoritesinin daha azıyla yönetilen bir mekân da vardı. Benim burada ele almak istediğim, işte bu üçüncü tip mekânın çeşitleri.

Belli bir ikincil ayarlamamanın görünür bir faaliyeti, diğer kurumlarda olduğu gibi bir akıl hastanesinde de bilfiil yasaklanabilir. Bir faaliyetin gerçekleşmesi için personelin bu faaliyeti görmesine ve duymasına engel olunmalıdır. Bu sadece personelin görüş hattından çıkmakla olabilir.³²⁸ Kapatılmış kişi yönünü

327 Ivan Belknap, *Human Problems of a State Mental Hospital* (New York: McGraw-Hill, 1956), ss. 179-80.

328 Bir Amerikan hapishanesi örneği için bkz. Alfred Hassler, *Diary of a Self-Made Convict* (Chicago: Regnery, 1954), s. 123: “Gardiyan ‘sayım’ yaptıktan birkaç dakika sonra herkesin tamamen giyinik bir hâlde, gar-

kısmen değiştirirken alaycı bir şekilde gülümser; yemeğini, yemek yemenin yasak olduğu zamanlarda çene hareketine dair bir işaret olmaksızın çiğner; sigara içmeye izin verilmediğinde yanan sigarayı elinin içinde tutar ve koğuştaki poker oynanırken denetlemeye gelen hemşire koğuştan geçerken, para yerine kullanılan sigarayı saklamak için elini kullanır. Bunlar Central Hospital'da kullanılan saklama araçlarıydı. Bir başka örnek farklı bir akıl hastanesinden verilebilir:

Komadan sonra fanatik bir şekilde övdüğüm psikiyatriyi toptan reddedişim şimdi üçüncü bir aşamaya geçti: yapıcı eleştiri. Çevresel duygusuzluğun ve hastane bürokrasisinin idari dogmatizminin farkına vardım. İlk tepkim suçlamak oldu. Sonrasında, koğuştaki politikasının hantal yapısı içinde serbestçe manevra yapmaya imkân tanıyan araçları daha iyi hâle getirdim. Örneğin okuduğum şeyler uzunca bir süredir gözetim altında tutuluyordu ve en sonunda, hemşireleri ve hastabakıcıları gereksiz yere telaşlandırmadan *bilindik* bir aracı mükemmel hâle getirdim. *Hound and Horn*'un bazı sayılarını, derginin açık hava etkinliklerine dair bir dergi olduğunu bahane ederek gizlice koğuşıma soktum. Hoch ve Kalinowski'nin *Shock Therapy* (hastanede bulunan çok gizli bir el kitabı) adlı kitabını, Anna Balakian'ın *Literary Origins of Surrealism* adlı kitabının kılıfı içine koyduktan sonra uluorta okudum.³²⁹

Bununla birlikte, hastanenin gözetiminden kurtulmaya yaranan bahsi geçen geçici araçlara ek olarak, kapatılmış kişiler ve personel sınırlandırılmış fiziksel mekânların ortaya çıkmasını sağlamak için üstü kapalı iş birliği yapardı. Bu mekânlarda gözetimin ve kısıtlamanın olağan düzeyleri önemli ölçüde azaltılmıştı ve kapatılmış kişi yasaklanan faaliyetlerle bir derece güvenlikle ve açıktan meşgul olabilirdi. Bu yerler, özellikleri olan huzur

diyanın kapısında ayakta dikiliyor olması gerekir. Gardiyan pencereden baktığı için, bir kişinin gömleğini giymesi ve kapıya yakın durarak istenen izlenimi vermesi oldukça basit bir meseledir."

329 Carl Solomon, "Report from the Asylum", G. Feldman & M. Gartenberg, *The Beat Generation and the Angry Young Men* (New York: Dell Publishing Co., 1959) içinde, ss. 177-78.

ve sessizliğe katkıda bulunarak her zamanki hasta nüfusunda-ki yoğunlukta çoğu kez önemli bir azalma sağlardı. Personel bu yerlerin varlığını bilmezdi veya bilirdi ama ya uzak dururdu ya da bu yerlere girerken yetkisinden sessizce feragat ederdi. Kısacası, iznin bir coğrafyası vardı. Bu alanları *serbest bölgeler* olarak adlandıracam. Kurum içindeki yetki, bir dizi emir hiyerarşisi yerine tüm bir personel kademesi içine yerleştirildiğinde bu yerlerle karşılaşmayı bilhassa bekleriz. Serbest bölgeler, personel-kapatılmış kişi ilişkisinin olağan gösterisinin sahne arkalarıdır.

Central Hospital'daki serbest bölgeler, çoğu zaman, özellikle yasaklanmış faaliyetlerin gerçekleştiği yerlerdi. Hastanenin arkasındaki ormanlık alan kimi zaman gizlice içki içmek için kullanılırdı. Rekreasyon binasının arkasındaki alan ve hastane arazisinin ortasına yakın bir yerde bulunan büyük ağacın gölgesi poker oynamak için kullanılırdı.

Bununla birlikte serbest bölgeler bazen personelin otoritesinden ve de kalabalık, gürültülü koşullardan uzakta zaman geçirmekten başka bir amaç için de kullanılmazdı. Örneğin bazı binaların altında, tekerlekli arabalarla mutfaktan yiyecek taşımaya imkân tanıyan eski yeraltı yolları/koridorları hâlâ mevcuttu. Hastalar bu koridorların her iki tarafına, üzerlerine oturarak tüm günü geçirdikleri sandalye ve banklar koymuşlardı; orada hiçbir bakıcının kendilerini rahatsız etmeyeceğini gayet iyi biliyorlardı. Hastalar bu yeraltı koridorunu, personelle olağan hasta-personel ilişkisi içinde karşılaşmak zorunda kalmadan hastane arazisinin bir bölümünden diğerine geçmek için kullanırlardı. Tüm bu yerlerde, bazı koşullarda hüküm süren huzursuzluk hissinin belirgin şekilde tersine, rahatlama ve kendi kaderini tayin etme hisleri galebe çalardı. Buralarda bir kişi, başına buyruk hareket edebilirdi.³³⁰

330 Melville, bir firkateyndeki yaşamı tasvir ederken serbest alanın güzel bir örneğini verir: "Bir savaş gemisinde tayfaların yaşamaya mahkûm oldukları oraya özgü komünizme ve doğası gereği en mahrem ve gizli olan ey-lemelerin dahi aldığı kamusal karaktere rağmen, bazı anlarda gidilebilecek ve neredeyse tek başına kalınabilecek bir iki yer her şeye rağmen vardı.

Daha önce de ifade ettiğim üzere, serbest bölgeler bu yerlerden faydalanan kişilerin sayısına ve de kişileri bir araya getiren bölgeye, yani bu bölgeleri kullananların geldikleri yere göre çeşitlilik gösterir. Central Hospital'daki bazı serbest bölgelerde yalnızca bir koğuştaki hastalar bir araya gelirdi. Bunun bir örneği, kronik erkek hastaların bulunduğu koğuştaki tuvalet ve tuvaletin açıldığı holdü. Burada zemin taştandı ve pencerelerde perde yoktu. Sigara içmek isteyen hastaların gönderildiği yer burasıydı ve burada hastabakıcıların gözetiminin az olduğu anlaşıyordu.³³¹ Bazı hastalar koğuşun bu bölümündeki kokuya aldırma-

Bu yerlerin başında da, gemi tropikal yerlerden geçerek keyifli bir şekilde eve doğru yol aldığında düşüncelere dalmak için bazen uğradığım zincirlik geliyordu. Direğin üçlü halatlarının gürültüsünden başım şiştiğinde, eğer rahatsız edilmiyorsam, orada uzanıyor, öğrendiğim her şeyden rahatça ders çıkarıyordum.

Zincirlik, gemi gövdesinin dışında, üç direğin ucundan küpeşteye doğru inen büyük çarmıkların altında küçük bir platform oluştururdu... Bir deniz subayı işini bitirdikten sonra burada bir saat aylıklık edebilir, bıyıklarındaki kötü barut kokusundan kurtulmak için bir puro içebilirdi. (...)

Savaş gemilerinin kış kısmında bulunan balkonlar ayrılrsa da zincirlik ayrılmaz ve buradan daha uygun bir inziva yeri hayal edilemez. Çarmıkların kaidesini oluşturan devasa bloklar ve halatlar, zincirliği, geminin güvertesindeyken bile geminin dışındaymışcasına içinde miskinlik edebileceğiniz küçük şapellere, nişlere, mihraplara ve sunaklara ayırırdı. Ama bu savaş gemisi dünyasında da sizi miskin hâlinizden koparacak çok şey vardı. Bu küçük girintilerden birine rahatça yerleşmişken ve ufka dalıp Cathay'ı düşünürken, yeni boyadığı fitil kutularını kurutmaya çalışan yaşlı bir topçu subayı tarafından rahatımın kaçırıldığı olmuştur.

Diğer zamanlarda, bir dövme ustası, yanında biriyle küpeşteye doğru yavaşça ilerler, sonrasında çıplak bir kol ya da bacak uzanır ve tam gözümün önünde, iğnelerin deriye girip çıktığı rahatsız edici "dövme" işi başlardı. Ya da denizciler, küçük gemici çantaları ve yırtığı söküğü dikilecek pantolonlarıyla gelerek rahatımı kaçırlırlar, dikiş işleri için çember oluştururlar, inzivaya çekildiğim alana zorla girerler ve gevezelikleriyle beni oradan kaçırlırlardı.

Bir Pazar öğleden sonra, iki halat arasındaki gölge ve kuytu bir oyukta keyifle uzanmışken kısık ve yardım isteyen bir ses duydum. İki halat arasındaki küçük boşluktan göz attığımda, diz çökmüş, yüzünü denize dönmüş, gözleri kapalı dua eden yaşlı bir denizci gördüm.

331 Tuvaletlerin başka kurumlarda da benzer bir işlevi vardır. Kogon, top-

dan günün bir bölümünü burada okuyarak, pencereden bakarak ya da yalnızca görece rahat klozetlerde oturarak geçirmeyi tercih ederdi. Kışın bazı koğuşların açık havadaki verandaları benzer şekilde kullanılırdı. Bazı hastalar, gözetimden görece azade olmanın karşılığında, nispeten soğuk olan havada olmayı yeğlerdi.

Diğer serbest bölgelerin kullanıcıları, bir ya da daha fazla binadan oluşan tüm bir psikiyatri servisinden gelirdi. Bir binada kronik erkek hastaların bulunduğu servisteki kullanılmayan ikinci bodrum katı, buraya birkaç sandalye ve pinpon masası getiren hastalar tarafından gayriresmî olarak sahiplenilirdi. Bu servisin bazı üyeleri gününü bir kişinin otoritesi altında olmadan geçirirdi. Hastabakıcılar pinpon masasını kullanmaya geldiklerinde bunu, neredeyse hastalara denk kişiler olarak yaparlardı. Bu çeşit bir kurguyu sürdürmeye hazır olmayan hastabakıcılar uzak durma eğiliminde olurlardı.

Koğuşlardaki ve servislerdeki serbest bölgelerin yanı sıra hastanenin tamamından hastaların da gelebildiği serbest bölgeler vardı. Civar şehrin mükemmel bir tepebaşı manzarasını sunan, ana binalardan birinin arkasındaki kısmen ağaçlıklı alan böyle bir yerdi. (Hastaneyle bağlantısı olmayan aileler bazen buraya piknik yapmaya gelirlerdi.) Onaylanmamış cinsel aktivitelerin gerçekleştiği söylenen bir yer *olduğundan*, bu alan, hastanenin mitolojisinde önemliydi. Hastanedeki topluluğa serbest olan bir başka yer, garip bir şekilde, hastanenin ana girişindeki bekçi kulübesiydi. Burası kış boyunca ısıtılırdı, hastaneye girenleri ve

lama kampından bir örnek verir (*a.g.e.*, s. 51): "Kamp tamamen kurulduğunda, iki bina arasına dışarıya açık bir tuvalet yapıldı. Burası, mahkûmların fırsat bulduklarında gizli gizli sigara içtikleri yerdi. Koğuşlarda sigara içmek kesinlikle yasaktı." Heckstall-Smith de hapishaneden bir örnek verir (*a.g.e.*, s. 28): "Hapishanedeki tüm atölyelerde olduğu gibi posta çantası yapılan atölyede de, erkeklerin mümkün olduğu kadar fazla zaman geçirdikleri tuvaletler vardı. Erkekler tuvaletle gizli gizli sigara içmeye ya da sadece işten kaytarmak için oturmaya giderlerdi çünkü bir kişi, yaptığı işe en ufak ilgi duyan birisiyle hapishanede nadir karşılaşırdı."

çıkanları seyretmeye imkân tanırды, sivil hayatın sıradan sokaklarına yakındı ve yürüyüşler için elverişli bir varış noktasıydı. Bekçi kulübesi hastabakıcıların değil, görünüşe göre diğer hastane personelinden kısmen izole oldukları için, hastalarla normal sayılabilecek bir iletişime girmeye daha meyilli güvenlik personelinin yetki alanı içindeydi. Burada, nispeten serbest bir ortam hâkimdi.

Hastanedeki topluluğa serbest olan belki de en önemli yer, hasta kantini olarak hizmet veren, Körler Derneği tarafından işletilen ve personeli birkaç hasta olan küçük, bağımsız dükkânın hemen etrafındaki alandı. Burada hastalar ve birkaç hastabakıcı günün belli saatini açık hava bankları etrafında yayılarak, dedikodu yaparak, hastanenin durumu hakkında yorumlarda bulunarak, kahve ve alkolsüz içecekler içerek ve sandviçyiyerek geçirirlerdi. Serbest bir bölge olmasının yanında bu alan bir mahalle kahvesi olarak, yani bilgi değiş tokuşu için gayriresmî bir merkez olarak da iş görürdü.³³²

Bazı hastalar için serbest olan bir başka yer de personel yemekhanesiydi. Bu binaya, hastaların hastane sahasında dolaşma izni (ya da onlardan sorumlu ziyaretçileri) ve de yemek almak için paraları varsa girmesine izin verilirdi.³³³ Pek çok hasta bu

332 Melville denizcilikten bir örnek verir (*a.g.e.*, ss. 363-64): "Savaş gemisinde silahların olduğu güvertedeki gemi mutfağı ya da mutfak, denizciler arasında önemli bir dedikodu ve haber merkezidir. Burada kalabalık, her yemekten sonra yarım saat laflamak için toplanır. Başka yer ve saat yerine bu yerin ve bu saatin seçilme nedeni şudur: Savaş gemisindeki erkeklere yalnızca gemi mutfağının çevresinde ve yalnızca yemeklerden sonra, kendilerini sigarayla eğlendirmeleri için izin verilirdi." Amerika'daki küçük kentlerdeki belli işletmelerin önü insanlara bu şekilde hizmet verir. İyi bir betimleme için bkz. James West, *Plainville*, U.S.A. (New York: Columbia University Press, 1945), "Loafing and Gossip Groups," ss. 99-107.

333 Bu karar, Central Hospital'da hastane yaşamının belli alanlarında hüküm süren insancıl ve liberal havanın iyi bir örneğidir. Hastanenin tüm tasviri bu türden bir liberal perspektiften hareketle yapılabilir ve gazeteciler bunu fiiliyatta yapmıştır da. Dönemin başhekimi, çalışmamın ön raporunu incelerken belirli bir noktaya itiraz etmediği hâlde, genel sonucun

mekândan ürküyor ve kendisini orada rahatsız hissediyordu. Ancak, en azından diğer herkes gibi muamele görülebilecek bir yer olduğu örtük kabulünden hareketle bu mekândan en azami yararı sağlamaya çalışan hastalar da vardı. Koğuşta yenen her yemekten sonra bir grup hasta, toplu yemekhanenin havasında yenmiş yemeğin nahoş tadını ağızdan silmek içi buraya kahve içmeye gelirdi. Bu hastalar burada, öğrenci hemşireler ve stajyer doktorlarla kaynaşır ve mekânı, oradan düzenli olarak men edildikleri ölçüde genellikle sosyal bir merkez olarak kullanırlardı.

Hiç kuşku yok ki, hastalar “koğuş sistem”inde yükseldikçe ve daha fazla ayrıcalığa sahip oldukça, çekim gücü daha geniş olan bu serbest bölgelere erişim sağlayabiliyorlardı.³³⁴ Dahası, mekânın durumu koğuş sistemiyle bağlantılıydı; öyle ki, itaat-siz bir hasta için yasak olan bir mekân nihayetinde itaatkâr bir hasta için serbest olabiliyordu.³³⁵ Koğuşun da, en azından ilgili servisin üyeleri için, serbest bir yer hâline gelebildiğini belirtmem lazım. Bu sayede, kronik servislerdeki koğuşlardan birkaçı ve erkek hastaların kabul edildiği servisteki, taburcu edilecek ya da nekahet dönemindeki hastaların bulunduğu bir koğuş, çalışma sırasında “açıktı.” Personel yoktu ya da çok az sayıda personel gün içinde bu koğuşlarda görevlendiriliyordu ve dolayısıyla

hastanenin lehine de olabileceğini ve respitlerimin aynı derecede doğru açıklamalarla karşılaştırılabileceğini ifade etmişti. Bu elbette yapılabilirdi. Bununla birlikte mesele, hastane yönetiminin liberal karakterinin, sadece bir avuç hastanın hayatına kısa bir süre için temas edip etmediği ya da hastaların yaşamlarının önemli yönlerini kontrol eden toplumsal sistemin elzem ve yinelenen bir özelliğiyle ilgili olup olmadığıdır.

334 Daha önce de ifade ettiğim üzere, sivil toplumda serbest olan bir yer, bir kentin parklarında olduğu gibi, çok geniş bir alandan gelen bireyler tarafından kullanılabilir. On sekizinci yüzyıla kadar Londra’da, hırsızların her türden tutuklanma girişimi karşısında neredeyse tamamıyla korunukları ve “kutsal” olarak nitelenen serbest bölgeler vardı. Bkz. L. O. Pike, *History of Crime in England* (2 Cilt.; London: Smith, Elder & Co., 1876), II. Cilt, ss. 252-54.

335 Bekâr erkek personelin kaldığı ve hastalara yasak olan bazı yerlerde personel, hastaların varlığının davranışları üzerinde yarattığı baskıdan uzaklaşarak “rahatlayabilirdi”

bu yerler gözetimden görece azade oluyordu. Kabul servisindeki koğuştaki bilaro masası, dergi, televizyon, oyun kâğıdı, kitap ve öğrenci hemşireler olduğu için, burada bazı hastalar tarafından ordudaki rekreasyon salonuna benzerilen güvenlik, rahatlık ve keyif ortamı gelişmişti.

Pek çok iş, özellikle de bu işler hastabakıcı yerine alanında uzman bir kişinin rehberliğinde yapıldığında hastalara serbest bölge sağlardı çünkü böyle zamanlarda iş yeri ortamı muhafaza edilirdi ve bu da, koğuştaki hayatıyla karşılaştırıldığında otoriteden ve sınırlamadan belirgin bir uzaklaşmaya işaret ederdi. Endüstriyel terapi alanında, çamaşırhanede veya ayakkabı atölyesinde hüküm süren hava böyleydi. Bu kısımlarda görevlendirilme, bir anda, serbest bölgelere erişimin en uygun aracı hâline gelirdi. İş terapisi yapılan ve ağaç işçiliğiyle uğraşan kabul servisindeki oda, hastalar için serbest bir yer sağlardı. Dans terapisi yapılan bodrum katının da böyle bir işlevi vardı; özellikle, bir nevi tiyatro grubu olarak görülebilecek ve dans gösterileri ya da drama performansları sergileyen genç grubu için. Örneğin hastalar, aradaki molada ve dans gösterilerinden sonra birkaç dakika dans salonunun dışındaki koridorda gezinirler, makineden aldıkları ve kimi zaman da terapist tarafından verilen kola ve sigarayla piyanonun etrafına toplanırlar, biraz dans ederler, bir swing adımı sırasında birbirlerine kur yaparlar, muhabbet ederler ve dışarıda gayriresmî ara olarak adlandırılacak şeye sahip olurlardı. Bu anlar, ayrıcalıklı hastaların çoğunun koğuştaki hayatıyla karşılaştırıldığında inanılmaz derecede sakin, uyumlu ve hastane baskısından uzaktı.

Serbest bir bölgenin temin edilmesi pek çok görevin arızı bir veçhesi olsa da, görünüşe göre bazı görevlerin de esas faydasıydı. Örneğin bir servisteki kabul koğuşuna bitişik insülin odasının dışında, hemşirelerin erişebileceği ve şoktan çıkan hastalar için gıdanın hazırlandığı küçük bir bekleme odası vardı. İnsülin odasında yardım etme işini almayı beceren birkaç hasta, burada sakin bir tıbbi ortamın ve de şoktakilere gösterilen şefkatin

[TLC-*Tender Loving Care*³³⁶] tadını çıkarabilirdi. Bekleme odasında hasta rolünden çıkabilirler, rahatlayabilirler, sigara içebilirler, ayakkabılarını parlatabilirler, hemşirelerle şakalaşabilirler ve kendilerine kahve yapabilirlerdi.

Kullanım hakkının iyice yerleşmediği serbest bölgeler, paradoksal olarak, binaların oldukça merkezî bazı kısımlarında bulunuyordu.³³⁷ Eski binalardan birinde bulunan, idari ofislerin açıldığı ana koridor geniş, yüksek tavanlı ve yazları serindi. Yaklaşık dört metre genişliğinde bir koridor ana koridoru dik bir açıyla kesiyordu. Kilitli bir kapıdan geçerek koğuşlara ulaşıyordu. Bu karanlık girintinin her iki yanında banklar sıralanmıştı; kola makinesi ve telefon kulübesi vardı. Ana koridor ve girinti boyunca idari devlet memurluğu ortamı hüküm sürüyordu. Hastaların resmî olarak bu girintide “oyalanmamaları” gerekiyordu ve hastalar bazı durumlarda, koridordan geçişleri konusunda dahi ikaz ediliyorlardı. Bununla birlikte, personelin tanıdığı ve de güven gerektiren bazı görevleri olan birkaç hastanın girintide oturmasına izin veriliyordu. Bu hastaları burada bazen yazın sıcak öğleden sonraları rahatça kâğıt oynayacak kadar limitleri zorlarken ya da genel olarak hastane havasından uzaklaşmaya çalışırken (oysaki buralar hastanenin tam da merkezindedir) görebilirsiniz.

Serbest bölgelerin vekâleten kullanımı, hastanedeki geçici çözümlerin en etkili örneklerinden biriydi. Tecrit edilmiş hastalar, erişilebilir bir mesafede olduğunda pencereden ya da kapıdaki gözetleme deliğinden dışarı bakarak zaman geçirirler, hastanede-

336 T. S. N.: Amerikan tıp argosunda, hemşireler tarafından oynanan “annelik” rolünün terapötik değerine referansla kullanılır.

337 Serbest bölgelerin, çoğu zaman, görevi geniş fiziksel bölgeleri gözetim altında tutmak olan resmî görevlilerin hemen yakınında bulunması garip bir toplumsal gerçektir. Örneğin küçük kasabalardaki ayyaşlar kimi zaman adliyenin çimlerinde toplanırlar, ana caddelerde kendilerine verilmeyen toplu hâlde aylaklık etme hakkından kısmen faydalanırlar. Blau. Irwin Deutscher, “The Petty Offender: A Sociological Alien”, *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, XLIV (1954), s. 595 dipnot.

ki ya da koğuştaki faaliyetleri vekâleten takip ederlerdi. Kronik hastaların bulunduğu koğuşlardaki bazı erkek hastalar pencere kenarına sahip olmak için birbirleriyle yarıştı. Pencere kenarı, ele geçirilir geçirilmez koltuk olarak kullanılır, hasta pencereye kıvrılır, parmaklıklardan dışarı bakar, bedeninin ön kısmını dışarı doğru bastırır ve bu şekilde kendisini bir parça koğuştan dışarı çıkarır ve koğuşun bölgesel kısıtlamalarından kendisini kısmen uzaklaştırırdı. Hastane arazisinde dolaşma izni olan hastalar da bazen dışarıdaki çite en yakın banklara otururlar, hastanenin önünden yürüyerek ya da arabayla geçen sivilleri seyrederek vakit geçirirler, böylece de dışarıdaki özgür dünyaya dâhil olma hissini az da olsa yaşarlardı.

Bireyin yaşamak zorunda olduğu ortam ne kadar tatsız olursa, mekânların serbest bölgeler olarak nitelendirilmesinin o kadar kolay olacağı ileri sürülebilir. Dolayısıyla çoğu, “durumu kötüye giden” olmak üzere altmış kadar hastayı barındıran en kötü koğuşların bazılarında, (dörtten on ikiye kadar süren) akşam vardiyasındaki personel sayısının azaltılması sorunu, tüm hastaların sosyal faaliyet odasına toplanmasıyla ve girişin engellenmesiyle çözüldü. Böylece koğuştaki her hasta bir çift gözün gözetimi altında tutulabilirdi. Bu zaman, tıbbi personelin işten çıkış saati-ne, koğuşlar loş olduğu için çok görünür olan (kışın) akşamüstüne ve çoğu zaman da pencerelerin kapatıldığı saate denk gelirdi. Zaten kasvetli olan havanın üzerine bu saatlerde bir kasvet daha çökerdi ve negatif duygu, gerilim ve çatışma yoğunlaşırdı. Yerleri süpürmeye, yatakları hazırlamaya ve diğer hastaları uyumaları için bir araya toplamaya çoğu kez gönüllü olan birkaç hastanın, bu hapishanenin dışında kalmasına ve yatakhaneyle bakım-onarım odaları arasındaki boşaltılmış koridorlarda serbestçe dolaşmasına izin verilirdi. Personelin geçerli durum hakkında yaptığı ve nispeten düşmanca olmayan tanıma göre, sosyal faaliyet odası dışındaki her yer böyle zamanlarda sessizleşirdi. Hastaların çoğunluğu için yasak olan bir yer, aynı karardan dolayı, seçilmiş az sayıdaki hasta için serbest bir yer hâline gelirdi.

II

Şimdiye kadar ele alınan serbest bölge tipi kategorikti: Bir mekânı kullanan hasta, özellikle ilişkide olmadığı diğer hastaların da bu mekânı kullanacağını ya da kullanabileceğini kabul etmek zorundaydı. Mekânın kişiye özel olduğu anlayışı ve mülkiyet anlayışı işin içine dâhil edilmemişti. Ancak bazı durumlarda bir grup hasta, uygun şekilde davet edilmeyen diğer hastaları bu mekânlardan uzak tutmak için, serbest olan bir bölgeyi kullanma haklarına mülkiyet hakkını da eklerdi. Şimdi bu grupların alanlarından söz edeceğiz.³³⁸

Hastalara meşru bir şekilde verilen, yalnızca belli bir mekânı kullanmaya ilişkin hakların bir uzantısı olarak ortaya çıkan grup alanları Central Hospital'da çok az gelişmişti. Örneğin uzun sü-

338 Alanla ilgili iyi bilinen bir örnek, Chicago'nun, her biri farklı bir çete tarafından kontrol edilen bölgelere ayrılmasıydı. Örneğin bkz. John Landesco, *Organized Crime in Chicago*, The Illinois Crime Survey, Bölüm 3, 1929, s. 931: "Bira savaşlarındaki ağır kayıplar, yasalara bağlı pek çok yurttaşın iyimserlikle beklediği gibi, gangsterlerin ortadan kalkmasıyla sonuçlanmazken bu kayıplar, önde gelen gangsterlerin farklı sebeplerle barış anlaşması yapmayı kabul etmelerine yol açmıştır. Anlaşma şartları, her bir çete ya da kartelin rekabet olmaksızın içinde faaliyet gösterebileceği ve ötesine geçerek diğerlerinin alanına tecavüz etmeyeceği bir alanı tanımlamıştır." Son zamanlarda ilgi gören bir alan tipi de gençlik çetelerinin "bölge"sidir. Alan kavramı kökensel olarak etolojiden, özellikle de ornitolojiden türetilmiştir. Kavram, bir hayvanın ya da hayvan sürüsünün savunduğu, genellikle de aynı türün erkeklerine karşı savunduğu alana atıfta bulunur. Bu alan içerdiği şeye göre fazlasıyla çeşitlilik gösterir. Bir uçta, yalnızca hayvanın yuvası ya da ini ve diğer uçta, "yaşam alanı"nın tamamı, yani içinde hayvanın düzenli hareketlerini sınırlandırdığı bir alan vardır. Yaşam alanı içinde, özelleşmiş bölgeler de vardır: yavru bakım alanları, su temin etme alanları, yıkanma alanları, sürünme alanları vb. Bkz. W. H. Burt, "Territoriality and Home Range Concepts as Applied to Mammals", *Journal of Mammalogy*, XXIV (1943), ss. 346-52; H. Hediger, *Studies of the Psychology and Behaviour of Captive Animals in Zoos and Circuses* (London: Butterworths Scientific Publications, 1955), ss. 16-18; C. R. Carpenter, "Territoriality: A Review of Concepts and Problems", A. Roe & G. G. Simpson (haz.), *Behavior and Evolution* (New Haven: Yale University Press, 1958) içinde, ss. 224-50. Irven DeVore'e alan kavramı konusundaki katkıları için minnettarım.

reli tedavi servislerinde, ortak kullanım alanlarının yakınında, bir bardo masası, masa, televizyon ve çeşitli boş zaman materyallerinin bulunduğu bir veranda vardı. Burada, o mekânın müdavimi hastalar ve hastabakıcılar, neredeyse yönetici sınıfı oluşturuyorlarmışçasına birbirlerine eşit seviyede konumlanırlar ve sanki bir astsubay orduevindelermiş gibi hastanede olup biten üzerine laflarlardı. Bir hastabakıcı orada bulunan diğer kişilere göstermek için köpeğini getirebilir, hastane dışına çıkma izni olan hastalarla ara sıra balığa çıkabilir, at yarışı ganyanları hakkında grubun tamamıyla görüş alışverişi yapar, girilmiş ya da girilecek bahisler hakkında dalga geçer ve şakalaşırdı. Hastabakıcılar ve hastalar arasındaki poker partileri hastabakıcıları bir anlamda hastaların iktidarına maruz bırakırdı. Bir hastabakıcı, hastaların birinden kendisine mutfaktan yemek getirmesini istediğinde böyle bir durum söz konusudur; bunu istemek normalde yasaktır, ancak bu açıkça yapılıyorsa eğer, hastabakıcı kendini yeterince güvende hissettiğindendir. Hastabakıcılar gü-rültücü hastalara yaptırım uygulayabilirlerdi ancak bunu orada bulunan diğer hastaların üstü kapalı onayları olmaksızın güçlkle yapabilirlerdi. Burada arkadaşlığın açık bir örneği vardı ve bu, psikiyatri personelinin ilgilendiği hastalara teklif edeceği türden bir ilişki karşısında ilginç bir tezat oluştururdu. Ayrıca burada, hastabakıcılar ve hastalar diğer servislerdeki hastaları odadan ve özellikle de poker oyunundan uzak tutmak için ortak bir çaba harcarlardı.

Tıpkı hastaların personelin çalışma ortamıyla yakın temasını sağlayan görevlerin bu hastalara serbest bir alan sağlayabilmesi gibi, resmî olarak görevlendirilmiş az sayıdaki hastayla sınırlı bu tip bir yer de hastalar için serbest bir alan hâline gelebilirdi.³³⁹

339 Böyle düzenlemelerden akıl hastaneleri hakkındaki diğer metinlerde de söz edilir. Örneğin Belknap, *a.g.e.*, s. 174: "Hem umumi tuvaletler hem de giysi odası ve dolaplar, izin verilen zamanların dışında çoğu hastaya yasak olan alanlardı. Bununla birlikte, seçilmiş bir grup hastanın, giysi odasına ve belli şartlarla da paspas ve süpürge'nin bulunduğu odaya girmesine izin verilirdi." Kuşkusuz hapishanelerde de benzer imkânların

Örneğin rekreasyon binasındaki odalardan biri, haftalık hasta gazetesinin çıkarılmasında aktif olarak yer alan birkaç hastaya tahsis edilmişti. Hastalar burada yalnızca küçük bir iş yerinin çalışma şartlarından faydalanmakla kalmazlar, aynı zamanda diğer hastaların iyi bir gerekçe olmaksızın izinsiz içeriye giremeyeceklerine dair bir beklenti içinde de olabilirlerdi. Belli bir işin onları sıkıştırmadığı pek çok durumda bu grubun bir üyesi rahat ofis sandalyesinde arkasına yaslanıp oturabilir, ayağını çalışma masasının üzerine koyabilir ve kolanın, sigaranın ve rekreasyonla ilgilenen cömert personelin tedarik ettiği diğer ikramların tadını çıkarırken bir dergiye sessizce göz atabilirdi. Bu, yalnızca olağan hastane şartlarının arka planının karşısında takdir edilecek bir mahremiyet ve denetim durumuydu.

Rekreasyon binası bir grup alanı olarak başka şekilde de rol oynardı. Yaklaşık altı hasta temizlik ve tamir işlerinde yardım etmek üzere bu binada görevlendirilmişti. Bu hastalara, yaptıkları işin üstü kapalı bir karşılığı olarak belli haklar verilmişti. Pazar günü, bir gece önceden yerleri yıkayıp temizledikten ve ortalığı topladıktan sonra ve kuşluk vakti kapıları açmadan önce mekân onlarındı. Kahve yaparlar ve daha önceki yardım yemeklerinden mutfakta kalan kek ve kurabiyeleri buzdolabından çıkarırlardı. Düzenli olarak dağıtılan pazar gazetelerinin her ikisini de birkaç saatliğine yöneticinin masasından alabilirlerdi. Temizlikten birkaç saat sonra, hastanede dolaşma izni olan ve içeri girmek için bekleyen diğer hastalar kapının etrafına toplanmışken, çalışanlar sakinliğin, rahatlığın ve kontrolün tadını çıkarabilirlerdi. İşlemlerinden biri işe geç kalırsa, kapıdaki grubun arasından geçer ve

olduğu bilinir. Bir Britanya örneği için bkz. Heckstall-Smith, *a.g.e.*, s. 70: "Yukarıda Eğitim Ofisinde hapishane yetkilileriyle dürüstçe ve açıkça konuşmak için çok fırsatım oluyordu. Oradaki pozisyonumuz kısmen kendine özgüydü. Bize çok fazla güveniliyordu. Ofise neredeyse istediğimiz zaman gidip geliyorduk ve doğrudan bir gözetim altında değildik. Yalnız çalışıyorduk ve ofisin anahtarlarını yanımızda taşıyorduk. Hapishanedeki en rahat iş olmasının yanında -çünkü ofiste bir radyomuz ve kış boyunca harlı kalan bir ateşimiz vardı..."

içeride çalışan arkadaşlarından birisi tarafından tek başına içeri alınırdı.

Bekçi kulübesi, hastanede dolaşma izni olan her bir hasta için serbest bir yer olsa da, benzer şekilde hastanenin tamamından hastaları çeken ama tüm hastalara açık olmayan yerler de vardı. Bu yerlerden biri, tiyatronun içinde bulunduğu binayı idare eden personelin küçük ofisiydi. Oyun provalarında, temsili törenlerde ve benzeri şeylerde, yani tiyatronun perde arkasının ve "tiyatro"nun kendisinin katılımcı hastalar için serbest bir yer hâline geldiği zamanlarda ofis, "hastanenin önde gelenlerinden" oluşan küçük bir grup tarafından öğle yemeği yenen ve dedikodu yapılan, iyi korunan bir yer olarak kullanılırdı. Gardiyanların durumunda olduğu gibi, hastalarla fazla ve meslektaşlarıyla az bir teması olan bina bekçisi, personel ve hastalar arasında marjinal bir rol oynamaya eğilimliydi. Bina bekçisine, en azından hastanenin önde gelenleri, saygı göstererek ve personelden biri gibi davranmayarak yakınlık gösterirdi.

Birkaç koğuşta bazı hastalar tarafından muhafaza edilen grup alanı, koğuş personeli tarafından üstü kapalı bir şekilde desteklenirdi. Hemen hemen tüm hastaların, hastalığın kötüleşmesinden, yaşlılığa bağlı bunamadan ya da organik hastalıklardan muzdarip olduğu bu koğuşlarda, bazı hastalara sandalyelerden oluşan bir bariyerle kapatılmış verandanın bir tarafı iletişim hâlindeki birkaç hastaya yerleri paspaslamaları ve düzeni sağlamaları karşılığında gayriresmî olarak tahsis edilirdi.

Hastalar tarafından şekillendirilen bölgesel görevlerden bazıları aşamalı bir niteliğe sahipti. Örneğin kronik erkek hastaların bulunduğu servisteki beş hastanın görevi, koğuştan yemekhaneye gidemeyen bazı hastalara yemek servisi yapılmasına yardım etmektir. Çalışan hastalar bu hastalara yemek servisi yaptıktan sonra boş tabaklarla, bulaşıkların yıkandığı koğuşa bitişik odaya giderlerdi. Ancak bunu yapmadan hemen önce ya da yaptıktan hemen sonra, bir tabak yemeği ve bir sürahi sütü tek başlarına, kendi tempolarında koğuş mutfağında tüketmelerine izin verili-

lirdi. Kahvaltıdan kalan sade kahveyi buzdolabından çıkarırlar, tekrar ısıtırlar, bir sigara yakarlar ve yaklaşık yarım saat kendi kontrol ettikleri yerde otururlar ve gevşerlerdi. Hastalar alanlar üzerinde daha anlık taleplerde de bulunurlardı. Söz gelimi, erkek hastaların kabul edildiği serviste, depresif, manik ve beyin hasarı görmüş kişilerin getirildiği koğuşta, nispeten iyi iletişim kuran birkaç hasta, aşırı semptomatik diğer hastaları sosyal faaliyet odasının bir köşesinden uzak tutmak için sandalyelerden oluşan bir bariyerle kendilerini izole ederdi.³⁴⁰

III

Hastanın, üzerinde alışılmadık bir kontrole sahip olduğu iki tip yerden söz ettim: serbest bölgeler ve grup alanları. Hasta ilkin her hastayla ve ikincisini, seçilmiş az sayıdaki hastayla paylaşır. Geriye bireyin mekân üzerindeki özel hak talepleri kalır. Birey burada, davet etmediği hiçbir hastayla paylaşmadığı konforu, kontrolü ve örtük hakları elde ederdi. Ben bu noktada *kişisel alandan* [*personal territory*] söz edeceğim. Bir uçta duran gerçek bir evle veya yuvayla³⁴¹ ve diğer uçta duran ve de bireyin mümkün olduğu kadar güvende ve memnun hissettiği bir yerle ya da sığınmacı bölgesiyle³⁴² bir süreç işin içindedir.

340 Bu çeşit bir alan oluşumu kuşkusuz, sivil yaşamda çok yaygındır ve Ascot'ta etrafın çevrilmesiyle ilgili düzenlemelerde ve düğünlerde çalmak zorunda olan müzisyenler tarafından sandalyeden yapılan bariyerlerde gözlemlenebilir (bkz. Howard S. Becker, "The Professional Dance Musician and His Audience," *American Journal of Sociology*, LVII [1951], s. 142).

341 "Yuva yapma" kavramı üzerine bkz. E. S. Russell, *The Behaviour of Animals* (2. Baskı, London: Arnold, 1938), ss. 69-73; Hediger, *a.g.e.*, ss. 21-22. Kişisel alanlarla yuva benzeri grup alanları arasında sınır çizmek kimi zaman zordur. Örneğin Amerikan erkek çocuklarının toplumsal dünyasında, bahçede inşa edilen ağaç ev, kale ya da mağara muhtemelen bir çocuğun kişisel alanı hâline gelir. Çocuğun arkadaşları davet üzerine bu alanın bir parçası olabilirler; ilişki bozulduğunda ise bu davet geri çekilir. Sahibi olmayan toprak üzerinde inşa edilen aynı yapı muhtemelen ortaklaşa sahiplenilir.

342 Barınak alanları, çoğu kez bir hayvanın yaşam alanı içinde bulunan, özelleşmiş yerlerden biridir.

Akıl hastanelerindeki ve benzer kurumlardaki temel kişisel alan tipi, belki de, resmî olarak koğuş nüfusunun yaklaşık yüzde beşi ya da onu tarafından kullanılabilen özel yatak odasıdır. Central Hospital'da böyle bir oda hastaya kimi zaman koğuş işi yapmanın bir karşılığı olarak verilirdi.³⁴³ Hasta özel bir odaya kavuşur kavuşmaz, bu odayı hayatına konfor, keyif ve kontrol getirebilecek nesnelerle doldurabilirdi. Resim, bir radyo, bir kutu karton kapaklı polisiye öykü, bir torba meyve, kahve yapmaya yarayan ekipman, kibrit, tıraş olmaya yarayan ekipman hastalar tarafından odaya getirilen ve çoğu yasak olan nesnelerden bazılarıydı.

Belli bir koğuşta birkaç ay kalan hastalar sosyal faaliyet odasında kişisel bir alan yaratmaya eğilimli olurlardı. En azından bazı hastalar favori oturma ya da ayakta durma yerleri edinir ve bu yerleri gasp eden herkesi oradan kovmak için uğraşırdı.³⁴⁴ Bu yüzden, tedavinin sürekli olduğu bir koğuşta, iletişim hâlindeki yaşlı bir hastaya karşılıklı rızayla portatif bir radyatör verilirdi; hasta, kâğıt sererek radyatörün üzerine oturmayı becerebilirdi ve çoğunlukla otururdu da. Hasta, radyatörün arkasında, alanının sınırlarını belirleyen işaretler bırakırdı.³⁴⁵ Odanın bir köşesin-

343 Özel odanın işle ödenen bedelinin yanında başka dezavantajları da vardı. Özel odaların kapıları çoğu koğuşta, hastanın odaya girerken her seferinde izin istemesi için gün içerisinde kilitle tutulurdu ve hasta reddedilmenin ya da anahtarı olan personelin sebep olduğu sabırsızlığın sıkıntısını çekmek zorunda kalırdı. Ayrıca bazı hastalar bu odaların büyük yatakhaneler kadar iyi havalandırılmadığını ve aşırı sıcak olduğunu düşünürdü. Öyle ki bazıları en sıcak aylarda özel odalarından geçici olarak başka yere geçmek için uğraşırdı.

344 Kulüpler hakkında yazılmış ve okunması kolay olan kitaplarla adı duyulan oturma alanlarına akıl hastanelerine dair metinlerde de yer verilir. Örneğin Johnson & Dodds, *a.g.e.*, s. 72: "Birkaç ay yatakhane de yattım. Gündüzleri, geniş ve iyi cilalanmış, rahat koltukları olan keyifli sosyal faaliyet odasında oturuyorduk. Bazen hiç konuşmadan saatlerce otururduk. Daha eski sakinlerden birisi, hakkı olan sandalyeye yeni gelenlerden bazılarının oturmasına itiraz ettiği zaman ara sıra duyulan itişip kakışma sesinden başka ses yoktu."

345 Bireyler ofis masası, bilet gişesi veya torna tezgâhı gibi sabitlenmiş bir

de, radyatörden bir iki metre ötede, çalışan bir hastanın kendi “ofisi” olarak gördüğü bir yeri vardı. Burası, gerekli olduğunda personelin onu bulabileceğini bildiği yerdi. Hasta bu köşede o kadar uzun süre oturmuştu ki genellikle başını yasladığı duvarın sıvasında lekeli bir çukur oluşmuştu. Aynı koğuştaki bir başka hasta televizyonun tam karşısında duran sandalyeyi sahiplenmişti ve birkaç hasta bu yer için rekabet edecek olsa da sandalye üzerinde hak talep etmeye devam edebilirdi.

Koğuşlardaki alan oluşumunun ruhsal bozukluklarla özel bir ilişkisi vardır. Sivil hayatta çoğu durumda, “erken gelen oturur” gibi eşitlikçi bir kural geçerlidir ve bazı maskeler düzenleyici başka bir ilkeyi, yani “en güçlü olan istediğini alır” ilkesini örtbas eder. İlk kuralın iyi koğuşlarda etkili olması gibi, ikinci kural da kötü koğuşlarda bir dereceye kadar etkili olmuştur. Ama bir başka boyut da işin içine katılmalıdır. Pek çok kronik hastanın, isteğe bağlı ya da zorunlu hangi gerekçeyle olursa olsun koğuş hayatına uyum sağlaması, bu hastaların sessiz kalmasına ve itiraz etmemesine ve onları içine çeken herhangi bir kargaşadan uzak durmasına yol açmıştır. Böyle bir kişi, cüssesine ya da fiziksel gücüne bakmaksızın oturduğu yerden ya da yerinden edilebilirdi. Dolayısıyla kötü koğuşlarda, iletişime giremeyen diğer hastalardan sevdikleri sandalyeyi ve bankları alabilen, iyi iletişim kurabilen ve sesini çıkarabilen hastalarla birlikte bir çeşit özel ast

çalışma yerine sahip olduklarında zamanla konfor ve denetimle ilgili ayarlamalar yaparlar; mevcut alanı, evlerinde de olan şeylerle nokta nokta işaretlerler. Orkestra çukurundaki yaşamdan bir örnek daha vereceğim (Ottenheimer, *a.g.e.*): “Gösteri bir kez oturduktan sonra, orkestra çukuru sıcak, rahat bir ortama benzerdi. Erkekler ara sırasında üzerine kornalarını asmak için kancaları ve de notalar, kitaplar ve diğer alet edevat için askıları ve rafları kullanırdı. Yaygın olan bir uygulama da kâğıt, kalem, sakız ve gözlüğü koymak için uygun bir dolap olan küçük ahşap bir kutuyu nota sehпасına elbise askısı teliyle bağlamaktır. Rahatlatıcı özel bir dokunuş “Batı Yakasının Hikâyesi”nde orkestrada yaylılar çalarken, çukurun korkuluklarına asılmış perdelerin (seyircinin görüş alanının dışında kalan) iç kısmına tutturulan şeylerle sağlanırdı. Bazı erkekler, sevdikleri spor karşılaşmalarını takip etmek için küçük portatif radyolarını dahi yanlarında getirirdi.”

üst sistemi ortaya çıkardı. Bu, bir hastanın sessiz hastayı taburenden kalkması için zorladığı, sesini çıkaran hastaya sandalyeyi ve tabureyi bıraktığı, sessiz hastaya ise hiçbir şey bırakmadığı bir noktaya kadar devam ettirilirdi. Bu, bazı hastaların yemek zamanı verilen molalar haricinde tüm günü bu koşullarda hiçbir şey yapmadan ama bir yerde oturarak ya da ayakta dikilerek geçirdiği gerçeğini göz önüne aldığımızda ihmal edilemez bir farktır.

Kişisel bir alanın içine dâhil olan belki de en küçük mekân, hastanın battaniyesinin sağladığıydı. Bazı koşullardaki birkaç hasta kendi battaniyesini gün içinde yanında taşır ve son derece regresif olduğu düşünülen bir hareketle, üzerini tamamen örten bir battaniyeyle yere kıvrılırdı. Her bir hasta bu örtülü mekân içinde bir parça kontrol payına sahip olurdu.³⁴⁶

Tahmin edilebileceği üzere, kişisel bir alan serbest bir yerde ya da grup alanında gelişebilir. Örneğin kronik erkek hastaların bulunduğu servisteki rekreasyon odasında, avantaj sağlayacak şekilde ışığa yakın bir yere koyulmuş iki büyük ahşap koltuktan biri ve radyatör, saygı duyulan yaşlı bir hasta tarafından sürekli olarak kullanılıyor, hem hastalar hem de personel, hastanın buna hakkı olduğunu düşünüyordu.³⁴⁷

³⁴⁶ Kapı aralığı ve battaniyeden çadır gibi ekolojik nişlere otistik çocuklar arasında da rastlanabilir. Örneğin bkz. Bruno Bettelheim, "Feral Children and Autistic Children," *American Journal of Sociology*, LXIV (1959), s. 458: "Diğerleri, kendilerine karanlık köşelerde ya da dolaplarda yine sığınak yapıyor, başka bir yerde uyumuyor ve tüm günü ve geceyi burada geçirmeyi tercih ediyor."

³⁴⁷ Bir deney olarak, ikinci iyi koltuğun odanın başka bir tarafına götürüldüğü akşam vaktini bekledim. Hasta gelmeden önce onun koltuğuna oturdum ve masum bir şekilde kitap okuyan bir kişi görüntüsü vermeye çalıştım. Hasta her zamanki saatinde geldiğinde bana uzun ve sessiz bir bakış attı. Kendisine bakıldığını fark etmemiş biri gibi karşılık vermeye çalıştım. Hasta, yerimi bu şekilde hatırlatma konusunda başarısız olunca diğer iyi koltuk için odaya göz attı, koltuğu buldu ve benim oturduğum koltuğun yanına, her zamanki yerine geri getirdi. Sonrasında, saygılı ve düşmanca olmayan bir tavırla, "oğlum, benim için bu koltuğa geçer misin?" dedi. Deneyi sona erdirerek koltuğa geçtim.

Central Hospital'da, serbest bir yerdeki alan oluşumuna dair en detaylı örnek durumlardan biri, sürekli tedavi altında tutulan hastaların bulunduğu binalardan birinin kullanılmayan bodrum katında ortaya çıkardı. Burada bulunan dokunulmamış çok sayıdaki odadan birkaçı, alt kademelerdeki personel tarafından ikmal odası olarak kullanılmaya başlanmıştı. Bu katta, bir boya odası ve hastanenin bakımıyla ilgili ekipmanın muhafaza edildiği bir oda vardı. Bu odaların her birinde, hastalardan bir yardımcı yarı resmî bir hâkimiyete sahipti. Buralarda, duvara asılabilen şeyler, bir radyo, nispeten yumuşak bir sandalye ve hastane tütününü bulunurdu. Geriye kalan ve daha az kullanılır durumdaki odalardan birkaçı, yaşı ilerlemiş, uzun süredir hastanede olan ve hastanede dolaşma izni olan hastalar tarafından sahiplenilmişti. Bu hastalardan her biri, yalnızca kırık bir sandalye ve eski *Life* dergisi yığınları bile olsa, yuvasına bir şeyler stoklamayı başarmıştı.³⁴⁸ Personelden bir kişi gün içinde bu hastalardan herhangi birine nadir de olsa ihtiyaç duyduğunda haber, hastanın koğuşuna değil, doğrudan bodrum katındaki odasına gönderilirdi.

Bazı durumlarda bir görev kişisel bir alan sağlardı. Örneğin rutin işlerin yapılmadığı zamanlarda, koğuşlarının giysi ve ikmal odasıyla ilgilenen hastaların bu odada kalmasına izin verilirdi. Hastalar burada sosyal faaliyet odasındaki kargaşa ve kasvetten uzakta oturabilirler ya da yere uzanabilirlerdi.

Zulalar

Artık, gizli hayatın, fiziksel düzenlemeleri de içeren başka iki unsurunu ele almak istiyorum.

I

Gündelik hayatta birincil ayarlamalarda kullanılan meşru mülkler, kullanılmadıkları zamanlarda, istenildiği zaman erişilebilecekleri küçük sandık, dolap, camlı ve raflı dolap, çekmeceli yazı

³⁴⁸ Birkaç hasta, hastane arazisinin ağaçlıklı kısmına böyle yuvalar inşa etmeye çalışmış ancak görünüşe göre, personel bu yapıları süratle ortadan kaldırmıştır.

masası ve çelik kasa gibi özel saklama yerlerinde muhafaza edilirler. Bu saklama yerleri nesnenin zarar görmesini, hor kullanılmasını ve kötüye kullanılmasını engeller ve kullanıcının mülklerini başkalarından saklamasına imkân tanır.³⁴⁹ Daha da önemlisi bu yerler benliğin ve onun özerkliğinin bir uzantısını temsil ederler ve birey, bireyselliğinin diğer muhafaza yerlerinden vazgeçtikçe daha da önemli hâle gelirler. Eğer hiçbir şey sadece bir kişi için saklanamazsa ve bir kişinin kullandığı her şey başkaları tarafından da kullanılırsa bu durumda, başkalarının yol açtığı toplumsal kirlenme karşısında çok az bir koruma mümkün olur. Dahası bir kişinin vazgeçmek zorunda kaldığı şeylerden bazıları, bir kişinin özellikle özdeşleştirildiği ve başkaları karşısında kendi kimliğini tanımlarken kullandığı şeylerdir. Dolayısıyla manastır-daki bir erkek kendi mahremiyetiyle, kendi posta kutusuyla³⁵⁰ ve firkateyndeki bir erkek de kanvastan yapılmış elbise torbasıyla ilgilenir.³⁵¹

Saklama yerlerinin izin verilmeyen yerlerde gizli bir şekilde ortaya çıkması anlaşılabilir bir şeydir. Ayrıca bir kişi bir nesneye gizli bir şekilde sahip olacaksa bu durumda, nesnenin saklandığı yerin de gizlenmesi gerekir. Yalnızca uygunsuz mütecavizleri engellemek için değil, aynı zamanda meşru otoriteye karşı çıkmak için de gizlenen ve/veya kilitlenen kişisel bir saklama yeri, suçla ilgili ve suça yakın dünyada zaman zaman *zula* [stash] olarak

349 Şüphesiz, kişisel saklama yerleri başka kültürlerde de vardır. Örneğin bkz. John Skolle, *Azalaï* (New York: Harper & Bros., 1956), s. 49: "Tuaregler sahip oldukları her şeyi deri çantalarda taşırlardı. İçlerinde değerli şeyler olan bu çantaları yerli asma kilitleriyle kilitlerlerdi. Kilidi açmak için bazen üç anahtar gerekirdi. Sistem, bir tedbir olarak tek başına etkisiz gibi görünüyordu çünkü her erkek yanında hançer taşıyordu ve çok isteyen herkes kilide aldırış etmeyip deri çantayı kesebilirdi. Ancak kimse bunu yapmayı aklına getirmiyordu. Mahremiyetin sembolü olarak kilide herkes tarafından saygı duyuluyordu."

350 Thomas Merton, *The Seven Storey Mountain* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1948), s. 384.

351 Melville, *a.g.e.*, s. 47.

adlandırılır ve ben de burada böyle adlandıracağım.³⁵² Gizli saklama yerlerinin, organizasyonla ilgili olarak, basit geçici çözümlerden daha karmaşık bir meseleye işaret ettiğine dikkat etmemiz gerekir çünkü bir zula, yasak olan bir eşyadan daha fazlasını korur. Zulada saklanabilecek önemli bir nesnenin (ölü ya da diri) insan bedeni olduğunu eklemek isterim.

Hastalar Central Hospital'dan içeri girdiklerinde, özellikle de kabul sırasında heyecanlı ya da depresiflerse, bir şeyleri saklayacakları özel, erişebilecekleri bir yerden mahrum bırakılırlardı. Örneğin kişisel giysileri, keyfi kullanmamaları için bir odada muhafaza edilirdi. Paraları idari binada tutulurdu ve tıbbi ve/veya yasal temsilcilerinin izni olmaksızın erişilemezdi. Takma diş, gözlük, kol saati gibi beden imgesinin çoğunlukla ayrılmaz bir parçası olan değerli ya da kırılabilen şeyler sahiplerinin erişmeyeceği bir yerde, güvenli bir şekilde kilit altında tutulabilirdi. Kişinin kimliğine dair resmî evraklar da kurum tarafından muhafaza edilebilirdi.³⁵³ Bir kişinin kendisini başkalarına düzgün göstermek için gerek duyduğu kozmetikler ortak kullanılır ve yalnızca belli zamanlarda hastaların kullanmasına izin verilirdi.

352 Amerikan hapishaneleriyle ilgili bir örnek için bkz. Hassler, *a.g.e.*, ss. 59-60: "Tam karşımda, Atlantic City'yi kontrol eden politika çarkının sabık patronu ve eğer hafızam beni yanıltmıyorsa bu tatil yerindeki fazlasıyla kirli faaliyetlerin çoğunda imtiyaz sahibi olan, yatakhaneenin en meşhur sakini "Nocky" Johnson vardı. Nocky uzun boylu, iri yarı, altmışlarında bir adamdı. Nocky'nin hapishane hiyerarşisindeki yeri aşikârdı. Yarım düzine iyi kalite yün battaniyenin Nocky'nin portatif karyolasının üzerinde istifi olduğu ilk bakışta görülüyordu (geri kalanımızda çok daha düşük kaliteli battaniyelerden iki tane vardı) ve teneke dolabının üzerinde, önemsiz kişilerin arasındayken kesinlikle gerekli olmayacak bir kilit vardı. Zimmetine para geçirmiş bitişigimdeki mahkûm bana, gardiyanların Nocky'nin eşyalarını diğerlerinininki kadar denetlemediğini söylemişti. Şöyle bir göz attığımda dolabın, paranın olmadığı bu sığınakta başlıca değişim aracı olan karton sigaralarla ağzına kadar dolu olduğunu gördüm."

353 Belli hastalara kişisel eşyalarının verilmemesi üzerine klinik ve idari pek çok güçlü tartışmanın olduğunu açıkça belirtmeliyim. Bu türden reddetmelerin arzu edilirliliği meselesini burada ele almayacağım.

Nekahet dönemindeki hastaların bulunduğu koğuşlarda yatak bazaları vardı ancak bazalar kilitli olmadıkları için diğer hastalar ve personel tarafından soyuluyor ve her hâlükârda, gündüzleri kilitli odalar içinde muhafaza ediliyorlardı.

Britanyalı eski bir akıl hastasının kendince ifade ettiği gibi, eğer insanların bir benliği olmasaydı ya da insanların bir benliğe sahip olmaması gerekseydi şüphesiz, özel saklamayerlerine sahip olmamanın bir mantığı olurdu:

Kilitli bir dolap aradım ama başarısız oldum. Görünüşe göre hastanede hiç kilitli dolap yoktu. Bunun sebebi çok fazla zaman geçmeden açıklığa kavuştu. Kilitli dolaplar tümüyle gereksizdi çünkü bu dolapların içinde saklayacağımız hiçbir şeyimiz yoktu. Her şey, hatta tek kişilik, farklı amaçlar için kullanılan yüz havlusu bile paylaşılıyordu. Bu, çok hassas olduğum bir konuydu.³⁵⁴

Ama herkesin bir benliği vardır. Saklama yerlerinin kaybıyla işaret edilen eksilmeyi dikkate aldığımızda, Central Hospital'daki hastaların kendilerine ait alanlar yaratmaları anlaşılabilir bir hâle gelir.

En yaygın zula biçiminin, kişinin gittiği her yere yanında taşıyabildiği zula olması hastane hayatının bir özelliği gibi görünüyordu.³⁵⁵ Kadın hastalar için böyle bir araç büyük bir el çantasıydı. Bir erkek için benzer bir yöntem, en sıcak havada dahi giyilen, kullanışlı cepleri olan bir ceketti. Bu muhafaza yerleri toplumda oldukça sıradan şeylerken hastanede, buralara yüklenmiş özel bir yük vardı: Kitaplar, yazı malzemeleri, küçük havlular, meyve, değerli küçük şeyler, atkılar, oyun kâğıtları, sabun, (erkekler için) tıraş malzemesi, tuz, biber ve şeker kapları, şişe

354 Johnson & Dodds, *a.g.e.*, s. 86.

355 Suçla ilişkilendirilen faaliyetler hakkında yazılmış kolay okunan kitaplarda herkes tarafından bilinen, taşınabilir zulalar vardır: sahte topuk, sahte tabanlı bavul, anal fitiller vb. Mücevherler ve uyuşturucular bu şekilde zulalanan favori parçalardır. Daha fantastik zulalar casusluk hikâyelerinde betimlenir.

sütler zaman zaman bu şekilde taşınan nesnelerden bazılarıydı. Bu uygulama o kadar yaygındı ki hastanedeki hasta statüsünün en güvenilir sembollerinden biri şişkin ceplerdi. Taşınabilir bir diğer depolama aracı, başka bir alışveriş çantasıyla kaplanmış alışveriş çantasıydı (sık sık kullanılan bu zula kısmen dolu olduğunda yastık ve arkalık işlevi de görüyordu). Erkekler arasında küçük bir zula kimi zaman uzun bir çoraptan yapıldı: Hasta, çorabın açık olan ucuna düğüm atarak ve bu ucu kemerinin etrafında sararak bir çeşit para çantası yapar ve bunu pantolon paçasının içinden, göze çarpmadan sarkıtırdı. Bu taşınabilir muhafaza yerlerinin bireysel çeşitlenmelerine de rastlanırdı. Mühendis bir genç, iskartaya çıkarılmış bir muşambadan el çantası tasarlamış ve bu el çantasını tarak, diş fırçası, oyun kâğıtları, yazı kâğıdı, kalem, sabun, küçük yüz havlusu, tuvalet kâğıdı için, iyi ölçülmüş, ayrı bölmeler içerecek şekilde dikmiş ve kemerin alt tarafına tek parça hâlinde, gizli bir klipsle tutturmuştur. Aynı hasta, kitap taşımak için ceketinin iç tarafına fazladan bir cep de dikmiştir.³⁵⁶ Hevesli bir gazete okuru olan başka bir erkek

356 Brendan Behan, bir Britanya hapisanesindeki bir mahkûmun, hapisanedeki kilise ayinine katılanlara verilen yemek karşısında verdiği tepkiyi betimlerken benzer bir örnek verir (Borstal Boy, London: Hutchinson, 1958, s. 73): “‘Tek bir şey söyleyeceğim’ dedi Joe, sigarasının izmaritine hafifçe vurup onu postacı çantası kumaşından yapılmış, gömleğinin ucuna dikilmiş zulasına saklarken: Bunu İngiliz kilisesinde bulamazsın.” Bu noktada iyi bir kaynak, kurumlardaki gizli hayatın pek çok yönünden söz eden Herman Melville’dir, *a.g.e.*, s. 47: “Bir savaş gemisinde içine bir şey koymak için çantanızdan ya da hamağınızdan başka bir yeriniz yoktur. Bir şeyi yere koyarsanız ve bir an için arkanızı dönerseniz o şey büyük ihtimalle ortadan kaybolacaktır. Hazırlık planını kabaca yaparken ve meşhur beyaz ceketimi tasarlarırken tüm bu zorlukları ciddiyetle ele almaya ve aşmaya karar vermiştim. Ceketimin yalnızca beni sıcak tutacak şekilde değil, aynı zamanda bir ya da iki tane gömleği, bir pantolonu ve dikiş seti, kitap, bisküvi gibi çeşitli ıvır zıvrı içine alacak şekilde yapılmasını tasarlamıştım. Bu yüzden ceketimi bir sürü ceple, kilerle, elbise dolabıyla ve mutfakdolabıyla donattım. İç tarafta geniş ve rahat bir girişi olan iki ana cep ceketimin eteğine tutturulmuştu. Daha küçük kapasiteli ve bağlantılı kapakları olan iki cep de göğsün üzerine yerleştirilmişti. Böylece, acil bir durumda büyük nesneleri koymak gerektiğinde göğsün

hasta, görünüşe göre, kemerinin üzerinde katlayarak taşıdığı gazetelerini gizlemek için her zaman takım elbise ceketini giyiyordu. Bir başka hasta, içi boş tütün kesesini yemek taşımak için kullanıyordu. Kabuğu soyulmamış bütün bir meyve yemekhaneden koğuşa götürülmek üzere bir kişinin cebine kolayca koyulabiliyordu ama pişmiş et, yağ geçirmeyen bir zulanın içinde daha iyi taşınıyordu.

Bu kadar hacimli taşıma araçlarının kullanımını gerekli kılan pek çok geçerli sebebin olduğunu tekrardan hatırlatalım. Hastane dışındaki normal hayatta erişimi kolay olan sabun, tuvalet kâğıdı ya da oyun kâğıdı gibi hayatı kolaylaştıran çoğu şey hastalar tarafından kullanılamamaktadır. Öyle ki bir günün ihtiyaçları günün başlangıcında kısmen öngörülmek zorundadır.

Taşınabilir zulaların yanında sabit zulalar da kullanılıyordu. Bunlar en fazla, serbest bölgelerde ve alanlarda bulunuyordu. Bazı hastalar değerli şeylerini şiltelerinin altında saklamaya çalışıyordu ama daha önce de ifade edildiği üzere, yatakhaneleri gün içinde yasaklayan genel hastane kuralı bu aracın kullanılabilirliğini azaltıyordu. Bazen pencere kenarlarının kısmen gizlenmiş boşlukları kullanılıyordu. Özel odada kalan ve hastabakıcıyla arkadaşça ilişkiler kuran hastalar kendi odalarını zula olarak kullanıyorlardı. Kadın hastalar odalarında bıraktıkları pudralıklarında bazen kibrit ve sigara saklıyorlardı.³⁵⁷ Ayrıca hastanede örnek

üzerindeki iki cep tek bir cebe dönüştürülebiliyordu. Arka tarafta, görünmeyen birkaç gizli yer de vardı. Hatta ceketim eski bir kale gibi dönen merdivenlerle, esrarengiz odalarla, mahzenlerle ve dolaplarla doluydu. Gizli bir yazı masasında olduğu gibi ceketimde de değerli şeyleri saklayabileceğim rahat, küçük kuytu barınaklar ve zulalar boldu. Bu büyük cephelere ek olarak ceketin dışında dört büyük cep daha vardı. İlk ikisi, kitap okurken beni aniden kaldırıp büyük direğe gönderdiklerinde kitapları içine koymak içindi. Diğer ikisi ise, sürekli üstümde olan ve soğuk gece nöbetlerinde kullandığım eldivenlerim içindi.”

357 Total kurumlardaki, özellikle de hapishanelerdeki, iyi planlanmış zulalara dair kayıtlar ilham vericidir. Hücre hapsindeki bir vicdani retçiden örnek verebiliriz (Cantine & Rainer, *ag.e.*, s. 44): “Adamlar, görevlilerin dağınıklığından faydalanarak bana gizlice yiyecek, yumurta ve peynir

olarak anlatılan ve sevilen bir hikâye, bin iki yüz dolar tutarındaki parasını hastane arazisindeki bir ağaçta, puro kutusunda sakladığını iddia eden yaşlı bir adam hakkındaydı.

Bazı görevlerin de zulaya olanak sağladığı açıktı. Çamaşırhanede çalışan bazı hastalar, resmî olarak yalnızca hasta olmayan çalışanlara ayrılan, kişiye özel kilitli dolaplardan faydalanırdı. Rekreasyon binasındaki mutfakta çalışan hastalar, dolabı ve buzdolabını, çeşitli etkinliklerden ayırdıkları yiyecek ve içeceği ve elde etmeyi başardıkları keyif veren diğer şeyleri kilit altında tutmak için kullanırlardı.

II

Eğer sabit bir zula kullanılacaksa bu durumda, nesneyi zulaya getirmek ve zuladan alıp kullanım yerine götürmek için araçların tasarlanması gerekir. Her hâlükârda ikincil ayarlamaların etkili olması için, ilgili nesneleri taşımaya yönelik gayriresmî, genellikle gizli araçların olması, kısacası bir *taşıma sisteminin* tesis edilmesi gerekir. Meşru olan tüm taşıma sistemleri görünmeyen hayatın bir parçası olarak kullanılırlar çünkü her bir sistem için, sistemi kimin ne için kullanacağına ve dolayısıyla da kötüye kullanma ihtimaline dair kurallar vardır. Hastanede dolaşma izni olan bir hastanın durumunda olduğu gibi, bir bireyin bir parça hareket özgürlüğüne sahip olduğu yerde, taşınabilir bir zula kuşkusuz bir taşıma aracı olarak da iş görecektir. En azından farklı

çıkarttırdılar. Elime pasta, şeker tutuşturdular. Gardiyan keskin peynir kokusunu birçok kez aldı ve hücreyi etraflıca aradı. Peynir, masanın altındaki gömme rafta duruyordu. Kafası karışan gardiyan havayı kokladı, etrafı aradı. Gizlenmiş raf ve peynir hiçbir zaman bulunamadı.” Bir Britanya hapishanesindeki bir mahkûm, artık çilingir olan bir davulcunun kaçma teşebbüsünü şöyle tasvir eder (Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 133): “Jacobs atölyeye yöneldi ve anahtarını kilide soktu. Gardiyan onu kovalamaya başladı. Jacobs anahtarı çevirirken ağır bir el omzuna çöktü ve aşağılayıcı bir şekilde hüccresine geri götürüldü. Bunu, eşi benzeri görülmemiş kusursuzluğun altüst oluşu izledi ve Dartmoor’un uzun süredir var olan esrarı, yani Jacobs’un zulasının gizemi en sonunda çözüldü. Eğeler, demir testeresi bıçakları, keskiler, ham anahtarlar, bir çekiç ve diğer pek çok şey davulun içindeki tele asılı hâlde bulundu.”

şekilde tanımlanan üç nesne, bir taşıma sistemi içinde taşınabilir: bedenler, nesneler veya şeyler ve yazılı ya da sözlü mesajlar.

Bedenin gizlice taşınmasıyla ilgili en bildik örneklerle savaş esirlerinin tutulduğu kamplarda³⁵⁸ ve (toplumun bütünüyle ilgili olarak) yeraltındaki kaçış yerlerinde rastlanır. Her iki durumda da tek seferlik bir girişimden ziyade düzenli bir kaçış rotası saptanır. Bedenin gizlice taşınmasıyla ilgili gündelik örnekler, kaçışla değil rutin hareketle ilgilidir. Central Hospital'dan bir örnek verebiliriz: Hastanenin, etrafı duvarlarla çevrili yerleşkesi 1,2 kilometrekareden fazla bir alanı kapladığı için hastaları yerleşke içindeki çalışma yerlerinden almak ya da çalışma yerlerine bırakmak, tıbbi-cerrahi binalardan alıp diğer binalara bırakmak vb. için otobüsler kullanılıyordu. Otobüslerin sefer tarifesini bilen, hastanede dolaşma izni olan hastalar kimi zaman otobüsü bekliyor ve yürümekten kurtulmak gayesiyle, yerleşkenin başka bir yerine otobüsle gitmek için yalvarıyorlardı.³⁵⁹

Kuşkusuz, *nesnelere* yönelik gizli taşıma sistemleri de yaygındır ve ikincil ayarlamalara dair herhangi bir çalışmanın dışında tutulmaları zordur. Kaçakçılıkla ilgili eski zamanlardan kalma beceriler buna önemli bir örnektir ve referans noktası ister ulus devlet³⁶⁰ isterse toplumsal bir kurum olsun,³⁶¹ gizli taşımanın

358 Örneğinkbz. Reid, *a.g.e.* ve Eric Williams, *The Wooden Horse* (New York: Berkley Publishing Corp., 1959).

359 Gayrimeşru bir ulaşım aracı olarak bir kişi tarafından kullanılmayan çok fazla sistem olduğunu düşünüyorum. Büyük bir Amerikan kurumu olan "yük taşıma aracına binme" muazzam bir örnektir. Bir başka önemli örnek de "otostop çekme"dir. Kamyonların kırsalda yaygın bir şekilde kullanılmasından önce Kuzey Kanada'da erkek çocukları için kışın temel ulaşım aracı atlı kızağa "otostop" çekmekti. Tüm bu yaygın ulaşım asalaklığı biçimlerinin ilginç bir özelliği, ikincil ayarlamaya dâhil olmuş toplumsal varlığın büyüklüğüdür: bir kent, bir bölge ve hatta tüm bir ülke.

360 Örneğin bkz. yakın zamanlı bir monografi, Neville Williams, *Contraband Cargoes* (Toronto: Longmans, 1959).

361 Firkateynle içki kaçakçılığı teknikleri hakkında bkz. Melville, *a.g.e.*, ss. 175-76. Kuşkusuz, hapishaneyle ilgili çok sayıda örnek vardır. Örneğin Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s.103: "Bununla birlikte, Dartmoor'da

pek çok mekanizmasından söz edilebilir.

Akıl hastaneleri, resmî olarak fazlasıyla hoş görülen yöntemler de dâhil olmak üzere kendi karakteristik durumlarını ortaya koyarlar. Örneğin Central Hospital'da kantine nispeten uzak olan koğuşlar, resmî olmayan bir sipariş verme ve teslim etme sistemi geliştirmişlerdi. Bu koğuşlardaki personel ve hastalar günde iki kez ya da daha fazla, bir liste yapar ve gerekli parayı toplarlardı. Sonrasında, hastanede dolaşma izni olan bir hasta, siparişleri almak üzere kantine gider, siparişleri bir puro kutusunda koğuşa geri taşırdı ki puro kutusu bu amaçla kullanılan, resmî olmayan, standart bir koğuş ekipmanıydı.

Görece kurumsallaşmış bu tip ortaklaşa uygulamalara ek olarak bireysel pek çok uygulama da mevcuttu. Kilitli hemen hemen her koğuşta hastanede dolaşma izni olan bir ya da daha fazla hasta ve açık her koğuşta hastane dışına çıkma izni olan bazı hastalar vardı. Ayrıcalıklı bu hastalar kurye görevi yapmak için mükemmel bir konumdalardı ve çoğu kez, ister sempatiden, zorunluluktan veya belaya bulaşma korkusundan isterse de ödül vaadinden olsun bu görevi yerine getirirlerdi. Dolayısıyla hasta kantini ve civardaki dükkânlar pek çok hastaya dolaylı olarak

okunacak şeylere dair gergin durum, "yüzergezerler" olarak bilinen küçük bir kitap ordusuyla belli belirsiz hafifler. Bunlar, belli bir mahkûmun sorumluluğu altına verilmeksizin kütüphaneden bir şekilde çıkarılmış kitaplardır. Bu kitaplardan bazıları hapishaneye dışarıdan gizlice sokulmuştur. Bu kitapların çoğu, daha ziyade firardaki bir dolandırıcı gibi kaçak, yeraltında hayat süren Peter Cheyney'nin geç dönem eserleridir. Kitaplar, gömleklerin ya da ceketlerin altında elden ele geçirilirler; ayak işlerine bakan mahkûm katlarda gezinirken esrarengiz bir şekilde birinin hücrelerine fırlatılırlar; yemek zamanı masaların altından sessizce hareket ederler; su deposunun tepesindeki girintide gizlenirler ve sürpriz bir arama durumunda çoğu kez hücrelerin camlarından hızla sıçrarlar. İzleyeni büyük ihtimalle eğlendirecek ve hoşnut edecek bir gösteridir bu." Aynı şekilde, Howard Schoenfeld tecrit edildiği hücredeki deneyimini tasvir eder (Cantine & Rainer, *ag.e.*, s. 23): "Benimle konuşması gardiyan tarafından engellenen bir mahkûmun, hücreme tepsi bıraktığı yemek zamanlarını iple çekmeye başlamıştım. Bir akşam, tepsinin alt kısmına bantla tutturulmuş bir sigara ve kibrit buldum."

açıktı. Önemsiz gibi görünseler de taşınan nesnelerden bazılarının yoksunluk durumunda çok önemli olduklarını söylemem gerekir. Öyle ki hastanedeki bir koğuşa kapatılmış, ağır depresyonda, en sevdiği şekere sahip olduğunda zor bir günü atlatabileceğini düşünen intihara meyilli bir hasta vardı. Hasta, onun için şeker alan bir kişiye gerçekten de fazlasıyla minnettar oluyordu. Posta pulları, diş macunları, taraklar vb. kantinden kolayca alınabilir ve alıcıya kolayca ulaştırılabilirdi. Bu, alıcı için genellikle çok büyük bir lütuf olurdu. Bedenlerin ve maddi nesnelerin dolaşımı kadar önemli olan bir şey de *mesajların* dolaşımıydı. Öyle görünüyor ki iletişimle ilgili gizli sistemler total kurumların evrensel bir boyutudur.

Gizli iletişimin bir çeşidi de yüz yüze olandır. Kapatılmış kişiler, hapishanelerde, dudaklarını hareket ettirmeden ya da konuştukları kişinin yüzüne bakmadan konuşmanın bir tekniğini geliştirmişlerdir.³⁶² Hapishanelerde ve okullarda olduğu gibi, ayırt edici özelliği sessizlik kuralı olan bazı dinî kurumlarda, kapatılmış kişilerin şakalaşmak için kullanabileceği yeterince çok yönlü bir jest dili gelişir.³⁶³ Bu noktada akıl hastanelerinden ilginç örnekler verilebilir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, Central Hospital'da kronik hastaların kaldığı koğuştaki pek çok hasta, standart açık iletişimin girizgâhlarını anlamama ve bu girizgâhlara karşılık vermeme çizgisini korurdu. Bir ifadeye verilen karşılık ya yavaştı ya da ifadenin gerçekten anlaşılmadığını akla getirecek türdendi. Bu hastalar için, içine çekildikleri sessizlik resmî bir tavır olmuştu ve muhtemelen, hastabakıcıların ve diğer hastaların rahatsız edici davranışlarına karşı bir savunma işlevi görüyordu. (Bu davranış biçimi, gerçek bir ruhsal rahatsızlığın belirtisi olarak ancak çok fazla ihtiyatla kabul edilebilir zira bir koğuşa bu şekilde uyum sağlamayı, hastaların ağır, kalıcı ve nörolojik bir bozul-

362 Britanya'ya dair bir örnek için bkz. Jim Phelan, *The Underworld* (London: Harrap & Co., 1953), ss. 7, 8, 13.

363 Bkz. Merton, *a.g.e.*, s. 382; Hulme, *a.g.e.*, s. 245.

ma kaynaklı davranışlarından görünüşte ayırt etmek oldukça zordur.) Hiç kuşku yok ki bu içe dönme durumu kabullenilir kabullenilmez, kendi kısıtlamaları olan bir taahhüt hâline gelmiştir. Sessiz hastalar korkularını sözlü olarak ifade etmeksizin tıbbi müdahalelere teslim olmak zorunda kalmışlardır. İstismarı, şikâyet etmeksizin kabullenmeleri gerekmiştir. Koğuşta olup bitene karşı ilgilerini ve yönelimlerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Gündelik toplumsal hayatın sıradan pek çok etkileşiminden ve diyalogundan vazgeçmeleri gerekmiştir.

Yine de sağır ve kör gibi davranma seçeneğini muhafaza etmek ve bunun doğal bir sonucu olan iletişimle ilgili kısıtlamalardan kurtulmak için, kronik hastaların bulunduğu koğuşlardaki bazı hastalar kendi aralarında bir dizi özel, geleneksel iletişim yöntemi kullanırdı. Hastalar başka bir hastadan bir şey isterken ya da bir hastaya bir şey verirken ilk önce hastanın gözlerine bakarlar, sonrasında gazete, iskambil destesi ya da yakındaki koğuş bankında bir yer gibi mevzubahis olan şeye dönerler ve sonra da tekrar hastanın gözüne bakarlardı. Hasta hayır işareti yaparak iletişimi kesebilir ya da nesneyi verme istekliliği göstererek nesneden uzaklaşabilir veya nesne kendisinin olmadığına nesneyi alma arzusu ve isteği gösterebilirdi. Dolayısıyla bir istek ya da teklif ve bir kabul ya da ret, bir kişinin önünde iletişime dahi girmeden değiş tokuş edilebilirdi. Bu iletişim sistemi oldukça sınırlı gibi görünse de bu yolla birden fazla mesaj ya da eşya iletilebilirdi. İletişim kurmayan kişi rolündeki bir hastanın bazen tercihen, iletişim kuran belli bir kişiyi seçeceğini eklememiz gerekir.³⁶⁴ Bu

364 Anonim ve otobiyografik bir açıklama benzer bir ima içerir (Johnson & Dodds, *a.g.e.*, s. 62): "Koğuşta kırkın üzerinde hasta vardı ve bu kırk kişiden yalnızca ikisi aralıksız bir sohbeti devam ettirebilecek yeterlilikteydi. Biri, on üç yıldır orada bulunan bir alkolik, diğeri ise tüm hayatını farklı kurumlarda geçirmiş bir engelliydi. Birden bu iki kız kardeşin yeterli ve iyi niyetli olduğunu fark ettim. İki gün içinde, sorularıma aptalca cevaplar vermeyi bıraktılar ve sonrasında bana kendilerine denk birisi gibi davrandılar ve benimle aklı başında biriymişim gibi konuşmayı tercih ettiler."

arada, belki şunu da hatırlatmak gerekir: Kimi personel, kendilerinin ya da favori psikiyatrlarının terapötik yetkinliklerini ispatlamak için, hastalarla kurdukları örnek ilişkilerden bahsettiklerinde belki de bu türden gidiş geliş veya yön değiştirmelere gönderme yapmaktadır.

Kapatılmış kişiler, doğrudan iletişimin gizli araçlarını kendi çıkarları için kullanmanın yanında, özellikle total kurumlarda, aracılık edilen sistemler de geliştirirler ki³⁶⁵ Amerikan hapishanesinde bunun için “haber uçurmak” [*kiting*] terimi kullanılır ve hâlihazırda geçerli olan resmî sistemlerden de zaman zaman istifade edilir.³⁶⁶

365 James Peck, Cantine & Rainer tarafından hazırlanan kitaptaki bölümünde, hapishanede greve katılanların birbirleriyle nasıl haberleştiklerini tartışırken bir örnek verir (*a.g.e.*, s. 68): “Ama [Peck’in gardiyanların günlük kayıt defterinde tesadüfen gördüğü] en eğlenceli not şuydu: ‘Dergileri hücreden hücreye geçirmek için kullandıkları yaratıcı bir araç fark ettim ve bu araca el koydum.’ O zamana kadar, marifetli bu küçük araçlardan taşıyıcılar diye bahsediyorduk ama hiç gecikmeden bu adı yaratıcı araçlar olarak değiştirdik. Araçları grevin ilk günü icat ettik. Radyatör borularının duvara girdiği yerde, boruların etrafına tutturulmuş, tesisatı olan her evde bulunan metal diskler vardı. Metal diskler kapıların altından geçecek kadar ince olduğundan, bu diskleri serbestçe çekerdik ve bu disklere iki buçuk metre uzunluğunda bir ip bağlardık. İpi başlangıçta (Danbury’de Stud olarak adlandırılan), hapishanenin ücretsiz dağıttığı Bull Durham tütün torbalarının üzerindeki iplerden elde ediyorduk. Sonrasında, bu süre boyunca ihtiyacımızı karşılayacak eski bir harita ele geçirdik. İpin diğer ucuna, iletilecek kâğıtları ya da notları bağlıyorduk. Sonra yere yatıyor, metal diski kapının altından kaydırıyor ve onu koridorun karşısındaki diğer hücreye ulaştırıyorduk. Karşı hücredeki kişi, mesaj hücresine girene kadar ipi çekiyordu. Koridor boyunca zikzaklar çizerek her bir grevciye ulaşabiliyorduk.”

366 Mektupların, çoğu kez, sıklık, içerik ve alıcıyla ilgili olarak sınırlandırıldığı hapishanelerde şifreler kullanılabilir. McNeil Adası’nda hapis olan Don Devault bir örnek verir (Cantine & Rainer, *a.g.e.*, ss. 92-93): “Mektuplar, çoğunlukla yalnızca ret kâğıdında yazılı olan yaklaşık on özel maddeden özellikle birini ihlal ettiğinde sansürlenirdi. Örneğin bir mektubum reddedilmişti çünkü mektupta, annemden mektuplarımı kopyalamasını ve arkadaşlarıma göndermesini istemiştim. Sansür uygulayan kişi bunun, mektuplaşmaya izin verilen kişilerin aracılığıyla, izin verilmeyen kişilerle haberleşmeye çalışılmasına dair kuralı ihlal et-

Central Hospital'daki hastalar, yerleşik iletişim sistemlerini kullanmak için oldukça çaba harcarlardı. Personel yemekhanesinde çalışan bir hasta ya da yemekhanede çalışan arkadaşları olan bir hasta, yerleşke içinde biraz uzakta olan koğuşuna akşam yemeği için gitmeyeceğini haber vermek amacıyla mutfakta bulunan hastane içi telefonu kullanabilirdi. Hastanede dolaşma izni olan bir hastanın, koğuşuna önceden haber vermek koşuluyla öğün atlama hakkı vardı. Dans terapisine katılan hastalar terapinin yapıldığı bodrum katına bağlı küçük ofisteki telefonu ve sahneye koyulan çeşitli gösterilerde yer alanlar da sahne arkasındaki hastane içi telefonu istedikleri zaman kullanabilirlerdi. Kuşkusuz, çağrıyı alan kişi de telefona ulaşmak için kuralı aynı şekilde esnetmek zorunda kalırdı. Öyle ki iki hasta arasında ya da bir hastayla istekli bir hastabakıcı ya da başka bir görevli arasında hastane içinde yapılan telefon konuşması, hastanede “yaşayabilmenin” işareti olarak nam salacak bir şey hâline gelirdi. Bazen hastanedeki umumi telefonlar da kullanılır veya bu telefonlardan “faydalanılırdı”. Hastanede dolaşma izni olan bir hasta, her gün aynı saatte belli bir umumi telefonun yanında durarak, kız arkadaşıyla –kız arkadaşı her nerede bir telefon bulursa

tiğini söylemişti. Ama mektubu yeniden yazdığım da anneme, böyle bir şeyi mektupta yazdığım ve mektubum reddedildiği için, mektuplarımı başkalarına göndermek üzere kopyalamasına izin vermemem gerektiğini ve kuralları bozmak istemediğimi vb. anladığımı söyledim. Tabii ki bu, sansürden geçti! Dahası, annem benden söz eden ve ona yazılan mektuplardan sürekli olarak alıntı yapıyordu ve bunu tümüyle açıktan açığa yapıyordu. Mektupların hepsine izin veriliyordu. Bu mektuplara, “...’e yaz” demektense, mektuplaşmama izin verilmeyen kişiden kolayca söz ederek cevap veriyordum. Bu tür sebeplerden ötürü, McNeil'daki mektup sansürünü biz çok ciddiye almıyorduk...” Başka bir çeşit kurnazlık, Hulme tarafından, yılın nasıl planlandığını tartışırken aktarılır (*a.g.e.*, s. 74): “Ya da ailesine, her biri dört sayfa ve nadiren almaya çalıştığı özel izin haricinde fazladan bir cümlesi olmayan, yılda dört mektup yazmasına izin veriliyordu. Buna karşılık, kalın, dört köşeli el yazısını küçültmüş, sayfada daha fazla satır bırakan ince ve uzun bir el yazısıyla yazmıştı. Kendisini en sonunda diğer tüm misyoner rahibeler gibi yazarken bulmuştu.”

bulsun— günlük telefon görüşmesi yapabiliirdi.³⁶⁷

Gizli iletim sistemleri, ister kişilerin veya nesnelerin isterse de mesajların dolaşımı için kullanılsın, bazı önemli genel özelliklere sahiptirler. Bir iletim sistemi bir kere geliştirildiğinde, bu sistemi kullananların birden fazla farklı ögeyi iletebilmeleri için bir şansları olur. Gresham Sykes'in da ifade ettiği üzere bu, kurum yöneticilerinin bakış açısına göre basit ve ufak bir kural ihlali olarak başlayan şeyin, şiddetle yasaklanmış kaçak malları taşımanın işleyen bir temeli hâline gelebilmesidir.³⁶⁸

Görevi sebebiyle kurum içinde bir yerden bir yere gitmesi gereken bir hastanın bir taşıyıcı olarak doğal bir tercih olması ve kendi isteğiyle ya da hastaların baskısıyla görevini en sonunda bu şekilde yapacak olması iletim sistemlerinin bir diğer genel özelliğidir.³⁶⁹ Benzer şekilde, görevleri yüzünden düzenli olarak

367 Bu, telefon kulübesinin kullanımını ilgilendiren ortalama bir ikincil ayarlamadır. A. J. Liebling, Brodway şehir merkezindeki marjinal, New York ofis binası Jollity Building hakkındaki ünlü çalışmasında, lobideki umumi telefonların, çok yaygın bir şekilde, gelen işlerin idare edildiği ofisler gibi kullanılmasını tasvir eder. Bkz. A. J. Liebling, *The Telephone Booth Indian* (New York: Penguin Books, 1943), ss. 31-33. Liebling, karşılıklı anlaşmayla bu kulübelerin, içlerinde barınan yoksul reklamcılar için, zamanı belirlenmiş kişisel alanlar hâline geldiklerini ifade etmektedir.

368 Gresham Sykes, "The Corruption of Authority and Rehabilitation", *Social Forces*, XXXIV (1956), s. 259.

369 Örneğin bkz. Bernard Philips, Cantine & Rainer içinde, *a.g.e.*, ss. 103-4: "Mesaj verme ve genel koordinasyon, tek sıra hâlindeki farklı hücrelere hizmet eden, takası ve değiş tokuşu ayarlayan, getir götür işleri yapan mahkûma görev olarak havale edilir. Fazlasıyla sosyalleşmiş kişiler bu işlere ve de kütüphane teslimatı ya da posta ve yiyecek-içecek dağıtımı gibi diğer işlere talip olurlar. Bir kişinin çok fazla yakın arkadaşına ihtiyacı yoktur. Bir kişinin hücrelerine ulaşabilecek kadar serbest olan herhangi biri, ayak işlerini ve 'dışarıda' yalnızca yakın arkadaşlara emanet edilebilecek işleri yapar. Eğer yapmazsa, tatminkâr işinde başı belaya girmeden uzun süre kalamaz." Hayner & Ash, Monroe'daki Washington State İslahevi'nden benzer bir örnek verir (*a.g.e.*, s. 367): "Kapatılmış pek çok kişinin katkıda bulunabileceği bir havuz oluşturulabilir. Kazanan, önemli bir meblağ elde eder ancak destekleyen de kâr eder. Eğitim ekibinin

çevredeki yerleşim yerlerine gitmeleri gereken alt kademelerdeki personelin ve kapatılmış kişilerle düzenli iletişimi olan dışarıdaki kişilerin kaçak malların taşıyıcılığını yapmak için üzerlerinde baskı hissetmeleri de muhtemeldir.³⁷⁰

Toplumsal Yapı

Gizli taşıma sistemlerini ele alırken, izinsiz taşınan şeyin kullanıcısının aynı zamanda bu şeyi taşıyan kişi olduğunu görmüştük. Ama pek çok durumda, izinsiz yapılan teslimatın alıcısı başka bir kişinin harcadığı çabadan düzenli olarak istifade eder. Birey başka birinin çabasını sürekli olarak kendi planlarına uydurarak, aslında taşıma sistemlerine bağlı olmayanlar da dâhil olmak üzere ikincil ayarlamalarının aralığını ve etki alanını fazlasıyla genişletebilir. Başka birinden bu şekilde fayda sağlanması kapatılmış kişinin gizli hayatının önemli bir yönünü teşkil ettiğinden, bunun biçimlerini ve toplumsal kurumun bu biçimlerin altında yatan unsurlarını incelemeye girişmek gerekir.

I

Bir bireyin başka bir bireyin çabasını kendi planlarına dâhil et-

üyesi olan erkek çocuklar kolayca destekçi olarak iş görürler. Bu çocuklar, her akşam 'ev ödevini yazdıkları kâğıtları' dağıtmak ya da okul sorunları konusunda yardım etmek için katlar arasında dolaşmak zorunda olduklarından, kapatılmış her kişiyi görebilecek ve kapatılmış bir kişinin havuza katılmaya istekli olup olmadığını anlayabilecek bir konumdadırlar. Kazananlara yapılacak ödemeler de benzer bir şekilde yapılabilir." Bir Britanya hapishanesi örneği için bkz. Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 93: "Katta ayak işlerine bakan bir mahkûmun işi, sıradan günlük iş rutininden oldukça farklıydı... Buna, kattaki görevli için ayak işleri yapmak, yöneticiyi ve hapishane papazını görmek için yapılan başvuruları toplamak ve listelemek genellikle dâhildi. Buna, katlar boyunca belli miktarda bir özgürlük, tütün ve kitapları diğer hücrelere ulaştırma fırsatı ve monoton rutinin genel bir hafiflemesi eşlik ederdi."

370 Örneğin Hayner & Ash, *a.g.e.*, s. 367: "Bu gruptaki erkekler [gece çiftlikte kalıp çalışan mahkûmlar], sürücüler tarafından gece boyunca bırakılan şeyleri yolun kenarından alma imkânına sahip olurlar. Zulanın yeri ıslahhanedeki bir mahkûm tarafından gece önceden belirlenir. Çiftlik ekibinin kalıcı bir üyesi parayı alır ve ekibin çiftlikte yalnızca gündüzleri çalışan bir üyesine iletir."

mesinin bir yolu, rasyonel olmayan bir güce ya da *bireyin zorlanması* [*private coercion*] olarak adlandırılabilir. Şeye dayanır: Burada, yardım eden kişi, mevcut durumu iyileşeceği için değil ancak itaat etmedeki başarısızlık itaatın zorla dayatılmasına yol açacak kadar maliyetli olacağı için yardım eder ve yardım talep eden kişi talebinin meşruiyeti için herhangi bir mazeret sunmaz.³⁷¹ Burada, bu zorlamanın, aksi bir durumda “gönüllü” iş birliği ile karışmasını göz önüne almaksızın, total kurumlarda bireyin yalın bir şekilde zorlanması kişilerin gizli hayatlarında önemli olabileceğini ileri sürmek istiyorum. Açıktan gasp, şantaj, sindirme teknikleri ve cinsel teslimiyete zorlama, bir kişinin kendi davranış biçimini herhangi bir rasyonelleştirmeye başvurmaksızın diğerinin davranış biçimine dayatmak için kullandığı yöntemlerdir.³⁷² Böyle bir zorlama, rutin hâle geldiğinde zorlamanın ne kadar süre çıplak kalabileceği ve ne kadar sonra ise karşılık vermeyle sonuçlanacağı ya da ahlaki bir gerekçeyle düzene koyulacağı diğer ve ilginç sorulardandır.

Central Hospital’da, oturma yerleriyle ilgili olarak ifade edildiği üzere, kronik hastaların bulunduğu koğuşlardaki pek çok hasta tarafından devam ettirilen iletişime kapalı olma durumu, bireyi zorlanmaya açık bir hâle getiriyordu. Böyle hastalar, çoğu zaman, yakınmayan ve dolayısıyla kendilerinden rahatça fayda sağlanabilecek hastalar olarak kabul ediliyorlardı. Örneğin hangi sebeple olursa olsun bir hasta, bacaklarını benliğinin önemli bir parçası olarak tanımlamadığında, bacaklarını üzerine koyduğu tabureyi almak isteyen bir başka hastanın onları kenara itmesine ya da kapatılmış başka bir kişinin, izin almaksızın bacaklarını

371 Akıl hastanelerinde personel tarafından meşru gösterilen amaçlar için fiziksel güç kullanılması hasta hayatının temel bir özelliğidir. Zorla besleme, intiharın önlenmesi ya da bir hastayı başka bir hastanın saldırısından koruma gibi fiziksel güç kullanımının bazı biçimleri kolayca eleştirilmez.

372 Bu meseleye dair faydalı bir açıklama için bkz. Gresham Sykes, *The Society of Captives* (Princeton: Princeton University Press, 1958), ss. 91-93. Sykes, hapishanelerde karşılaşılan gayriresmî rollerden biri olan “goril” rolünün başkalarından zorla istifade etme ihtimaline dayandığını ifade eder.

bir minder gibi kullanmasına açık hâle geliyordu. Anlaşılabilir bir şekilde, hastabakıcılar iyi durumdaki televizyon koltuğunu muhafaza etmek ve ayrıca bir bardak suya sahip olmak için başka bir hastayı soğukkanlılıkla kullanma konusunda uzmanlaşmış bir hastayı göstererek “zorba” rolü hakkında bazen şaka yapıyorlardı. Central Hospital’da bir hastanın içecek bir şey almaya giderken başka bir hastayı iyi bir koltuğa oturtarak ve geri döndüğünde de koltuktan kaldırarak koltuğun bekçisi olarak kullandığı aktarılmıştır.

II

Bir birey başka bir bireyden, esas olarak, onunla satışa ya da ticarete dayanan doğrudan bir ekonomik değiş tokuş ilişkisine girerek fayda sağlar. Bir kişi başka bir kişinin planlarına, yalnızca, karşılık olarak alacağı şeye dair önceden açıkça koştugu şart yüzünden katkıda bulunur. Bireyin, bu karşılığı kimden alacağı önemli değildir. Bir kişi kadar bir otomat makinesi ya da posta ile sipariş alan bir işletme de aynı işi yapacaktır. Bu çeşit bir iş birliği için gerekli olan toplumsal koşullar, her bireyin teklif ettiği şeyin dış görünüşünün arkasındaki gerçekliğe dair bir derece karşılıklı güven, fiyatı haksız şekilde yüksek olan şey konusunda bir mutabakat, bir kişinin kendisini bir teklife ve öneriye kanallize etmesi ve bunları üstlenmesi için bazı mekanizmalar ve kişileri ve malları bu şekilde kullanmanın doğru olduğuna dair bir inanç içerir. Ekonomik değiş tokuşun tamamlanmasının, toplumsal koşulların varlığının işaretlerini ya da kanıtını sunması açısından, bu toplumsal koşulları “ifade ettiği” söylenebilir. Herhangi bir gerçek durumda, ekonomik değiş tokuş sürecinin ilave toplumsal düzenlemelerin etkisiyle değiştirilebileceği gerçeğini daha sonra ele alacağım. Burada yalnızca şunu söyleyeceğim: İzinsiz ya da gizli değiş tokuş durumunda diğer tarafa duyulan güvenin nispeten fazla olması gerekebilir; çünkü diğer kişinin kılık değiştirmiş resmî bir görevli ya da daha sonra görevlilere tanıklık edebilecek biri veya değiş tokuşun gizli yapılmasına güvenerek teslimatı uygun şekilde yapmayan biri olduğu ortaya çıkabilir.

Diğer birçok total kurumda olduğu gibi Central Hospital'da da, kapatılmış kişilerin hasta kantininde ve otomatik şeker makinelerinde para harcamasına izin verilirdi. Ancak diğer total kurumlarda olduğu gibi burada da, tüketicinin üzerinde dışarıda olduğundan daha fazla kısıtlama vardı. İlk olarak paranın kaynağı ve miktarı kurallarla belirleniyordu. Hastanın kabul sırasında tüm nakit parasını bırakması ve ayrıca, birikmiş parasını istediği zaman kullanma hakkından vazgeçmesi gerekiyordu. Bunun karşılığında hastanın, parasından sorumlu hastane ofisinden, belirlenmiş az miktarda bir parayı almasına izin veriliyordu.³⁷³ Bir kişinin ekstra para almak için ya da kıdemlilerin durumunda olduğu gibi, bir kişinin aylık payını on dolardan yirmi dolara çıkarması için servis yöneticisi tarafından imzalanmış resmî bir belge gerekiyordu. Muhtemelen hastanın tüm "ihtiyaçları" hastane tarafından karşılandığından, hastaların hastane işinden para kazanmaları resmî olarak yasaklanmıştı.³⁷⁴ İkincisi, dışarıdaki serbest pazarla karşılaştırıldığında, satılık olan şeylerin çeşitliliği kısıtlanmıştı. Hasta kantininde örneğin kibrit, içki, tıraş bıçağı ya da doğum kontrol hapi satılmasına izin verilmiyordu ve görünüşe göre kantin, temel giyim eşyalarını stoklamak için çok küçük bir pazar buluyordu. Son olarak, hastanede dolaşma izni olmayan hastalar kantine resmî olarak, yalnızca bir grup oraya götürüldüğünde gidebiliyordu ya da kantine gitmekle yakındaki rekreasyon binasındaki bir eğlenceye katılmayı birleştirmelerine izin veriliyordu.

373 Bazı total kurumlardaki ve özellikle de hapishanelerdeki düzenlemeler, kapatılmış kişilerin kantinde para yerine geçici senet kullanmasını ya da kredi düzenlemesi yapmasını gerektirebilir. Bu düzenlemelerden herhangi biri genellikle yoksunluk olarak deneyimlenir.

374 Hapishane deneyimi olan hastalar, kimi zaman, hapishanelerin önemli bir avantajının, kişinin hapishanede küçük miktarlarda para kazanmayı ve biriktirmeyi öğrenebilmesi olduğunu söylemişlerdir. Birkaç akıl hastanesi, ödeme yapmayla ilişkili deneyler yapmıştır ve psikiyatri alanında, bunun hastane hayatına dayanma gücünü fazlasıyla artıracığı şeklinde (benim de fazlasıyla katıldığım) bir düşünce vardır.

Başka durumlar hakkında bildiklerimiz üzerinden tahmin edebileceğimiz gibi, hastalar, paranın kullanımı üzerindeki bu tip kısıtlamalardan³⁷⁵ kurtulmak için yöntemler geliştirmişlerdir. Görevlilerin, hastalara ödeme kapasitelerine bağlı olarak, bakım masraflarının bir kısmını ödeme yükümlülüğü getiren (maddi destek için başvuran kişinin maddi durumunu ortaya koymaya yönelik) bir çeşit araştırma yaptığı düşünüldüğünden, hastalar kimi zaman paralarını yönetim binasının denetimi dışında tutmak için çaba harcıyorlardı. Gazi İşleri Servisinden her ay çek alan bir hasta, çekini onun için saklayan eski ev sahibesi sayesinde parasını hastanenin denetiminden uzak tutabildiğini söylemişti. Bazı hastalar yalnızca kendilerinin kontrol edebileceği bir hesap oluşturmak için posta tasarruf hesabı kullanıyordu. Yeni gelen bazı hastalar hastane kurallarını sessizce yok sayıyor ve hastaneden yerel bankalara çek yazmaya devam ediyordu. Hastalar, bazı kişilerin paralarını saklamak için hastane arazisine gömmeye çalıştıklarını iddia etmişlerdi. Bir hasta başka bir hastayı, bazen ücret karşılığında, banka olarak kullanabiliyordu.

Central Hospital'da hastalar tarafından gayrimeşru bir şekilde alınan nesneler ve hizmetler ve gayrimeşru bir şekilde kullanılan para kaynakları, farklılaşan derecelerde gayrimeşruydular.

Hastane arazisine gizlice sokulmuş içkiyi almak ya da satmak gibi tümüyle yasak olan bir faaliyet vardı. Hastalar, ücret karşı-

375 Topluluk düzeyinde bu durum E. W. Bakke tarafından çok iyi biçimde tasvir edilmiştir (*The Unemployed Worker*, New Haven: Yale University Press, 1940). Özellikle de, işsizlerin büyük kriz sırasında, yardım dağıtım sistemini ve alınan çeşitli yardım ve erzakı, ufak mahalle dükkânlarında kullanılabilecek değiş tokuş aracına nasıl dönüştürdüklerini anlattığı kısımda (bkz., "Loss of Function of Spending", ss. 355-59). Dostoyevski *Memoirs from the House of the Dead* adlı kitabında, Sibiry'a'da bir hapishaneye kapatılmış kişilerin nasıl para kazandıklarına ve parayı nasıl kullandıklarına dair ilginç örnekler verir ve şöyle der: "Para ılık ılık bir özgürlüktü, bu yüzden, özgürlüğü bütünüyle elinden alınmış bir insan için on kat daha değerliydi." (İngilizce çev. Jessie Coulson, London: Oxford University Press, 1956; Türkçesi: Ölü Bir Evden Hatıralar, çev. Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 40).

lığında sürekli olarak içki elde edilebildiklerini ifade etmişlerdi. Hastane arazisinde hastabakıcılarla ve hastalarla birkaç kez içtiğim zamanlarda bu metanın bir pazarının olduğu konusunda hiçbir kişisel bilgim yoktu. Öyle görünüyor ki birkaç genç kadın bir dolardan az bir paraya zaman zaman seks işçiliği yapıyordu ama buna dair hiçbir kesin kanıtım yok. Bir uyuşturucu pazarının olduğuna dair de bir kanıtım yok. Birkaç hasta; diğer hastalara ve hastabakıcılara, kısa süreliğine, yüzde yirmi beş oranında olduğu söylenen, görece yüksek bir faizle para vermeleriyle hastalar ve personel arasında tanınmıştı. Böyle durumlarda, borç veren kişi maddi getiriyle olduğu kadar işinden kaynaklanan toplumsal rolüyle de ilgilenirdi.

Ücreti karşılığında alınabilen diğer hizmetler daha az yasaktı. Hastalar bir pantolonu yirmi beş sente ütületebildiklerini ifade etmişlerdi. Geçmişte mesleği berberlik olan birkaç kişi sigara ya da para için “iyi” saç kesimi yapıyordu. Bu pazar, hastalara hastanede dayatılan çok “kötü” saç kesimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı.³⁷⁶ Servislerden birinde bulunan bir saatçi, mesleğinde o kadar iyiydi ki hastaların yanı sıra personelden birçok kişi de dışarıda geçerli olan ücretin yaklaşık yarısıyla saatçinin hizmetinin bedelini ona ödüyordu. Birkaç hasta hastane sınırları içinde gazete dağıtıyordu ve en az birisi, hastaları kendisine yardımcı olarak işe alıyordu. Hastane dışına çıkma izni olmayan bir hasta, takım elbisesini temizleyiciye götürmesi ve geri getirmesi için dışarı çıkma izni olan bir hastaya otuz beş sent ödüyordu (bu, talebin olduğu ancak muhtemelen standart bir ücretin olmadığı bir hizmetti) ve ayakkabı dükkânında çalışan bir kişiye, kurum tarafından verilmemiş ayakkabısına yeni topuk takması için para ödüyordu.

376 Profesyonel olarak berberlik yapmış son derece popüler bir hasta, mesleği sayesinde hastanede aylık seksen dolar kazanabildiğini söylemişti. Maksimum güvenlikli ceza kısmından gelen hasta, hastanede izinli dolaşırken birkaç kural ihlaliyle buraya geri gönderilebilirdi. Periyodik sürgün cezasının mesleğiyle ilgili beklenmedik sonucunun, her seferinde müşterilerini kaybetmesi ve hastaneye tekrar dönebildiğinde müşteri grubunu yeniden oluşturmak zorunda kalması olduğunu ifade etmişti.

Bütün bu hizmetler alınıp satılsa da, tüm hastalar bunlara erişemiyordu. En yaygın satış faaliyetlerinden biri de kibritlerle ilgiliydi. Kibrit resmî olarak yasaklanmıştı ama kibritlerin sahibi, ateş konusunda güvenilirmez olduğu düşünülen hastalar hariç, görmezlikten geliniyordu. Bir hasta tüm hastane tarafından kibrit satıcısı olarak biliniyordu (kutu başına bir peni) ve gün içinde, tanımadığı hastalar ellerinde bir peniyle kibrit almak için onun yanına gidiyordu.

Hastalar için, izin verilen ya da akrabalar tarafından getirilen para haricinde başlıca maddi gelir kaynağı araba yıkama işi gibi görünüyordu. İster ayda yaklaşık iki dolara “düzenli” bir yıkama için isterse elli ya da seksen beş sente tek seferlik yıkama için olsun her kademedен personel hastaların müşterisiydi. (Tek bir yıkama için geçerli olan fiyat \$1.25 ile \$1.50 arasındaydı.) Araba yıkamaya özenenler, kimi zaman, hastaneye gelen ziyaretçilerin yanına potansiyel müşteri olarak yaklaşıyordu. Bazı hastalar araba da cilalıyordu ama bu, cilanın peşin ödemesi için sermaye gerektiriyordu. Araba yıkama işi, hastanedeki diğer pek çok işten farklı olarak, girişimci bir iş bölümünün ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Bir hasta, araba yıkayanlara beş sent karşılığında büyük bidonlarda su satıyordu. Bir başka hasta, anlaşma yaptığı başka hastaları araba yıkamaları için işe aldığını söylemişti. Bir başkası cilalama işini oturtmak için genellikle elli sent komisyon aldığını ifade etmişti.

Hastalar, araba yıkamanın meşru bir ayrıcalık olduğunu ve hastane işinin para kazanmayı haksız bir şekilde engelleyebildiğini düşünüyorlardı. Bir hastanın hastane işini yapabilmesi ve kimi zaman “gerçek iş” olarak adlandırdığı işe yine de zaman ayırabilmesi için bazen gayriresmî anlaşmalar yapılıyordu. Birkaç kadın hasta araba yıkama işi yapsa da, hastanede izin verilmeyen diğer pek çok gelir kaynağı gibi bu gelir kaynağının da yalnızca erkekler için uygun olduğu düşünülüyordu.

Ufak çaplı bazı para kazanma yöntemleri de vardı. Bazı has-

talar; hastabakıcılar ve diğer hastalar için ayakkabı parlatırdı. Diğerleri, servisler arasında topla oynanan oyunlar sırasında alkol-süz içki satardı. Bazı hastalar, kantinden Kool-Aid markalı toz içeceği alır ve hazır hâlde satardı. Bir ya da iki hasta yerleşkedeki çalılardan çilek, böğürtlen gibi meyveleri toplar ve yapabildiklerinde, hastanede ikamet eden personel eşlerine satardı.

Hastanede farklı birimler tarafından hastalara verilen materyaller kimi zaman diğer hastalara satılırdı. Hastalar bazen, oyunların oynandığı rekreasyon binasından döndüklerinde, bingoda kazandıkları ödülleri satarlardı. Civar şehirden gelen belli bir yardım kuruluşu rekreasyon binasında olağan danslı hasta partisini yaptığı gece, mutfakta yardım eden hastaların kazandığı sigaralar gibi, hastane genelinde yapılan sosyal etkinliklerin sonunda dağıtılan fabrikasyon sigaralar da kimi zaman satılırdı. Hastalar bazen de hastane tarafından dağıtılan giysileri satarlardı. Hastanenin dağıttığı tütün bazen beş sent ederdi.

Görünüşe göre birkaç hasta, içeride olduğu gibi dışarıda da yasak olan pratiklerle para temin ediyordu ve bunlar ufak dolandırıcılıklar olarak nitelendiriliyordu. Geçmişte yerleşkedeki ankesörlü telefonlara zamk yapıştırıldığı söylenmişti; böylece madeni paraları yalnızca zamkı yapıştıran kişi geri alabiliyordu. Ayrıca kütüphane kitaplarının çalındığı ve satıldığı ve birkaç parça spor malzemesinin civarda yaşayan kişilere satıldığı söylenmişti.³⁷⁷

Bir kurumda kapatılmış bir kişi belli mallar ya da hizmetler için, bu mal ve hizmetlere erişimi kurumun bir temsilcisi sıfatıyla resmî olarak kontrol ve idare eden birine uygunsuz şekilde para ödediğinde rüşvetten söz edebiliriz. Böyle bir şeyin, bir hastanın özel odaya sahip olmasıyla ilgili olarak zaman zaman vuku

³⁷⁷ Avrupa'da savaş esirlerinin tutulduğu kamplardaki kamp malzemelerinin dışarıdakilere satılması, kimi zaman ve özellikle de Kızılhaç'ın gıda kolilerinde çok yüksek kara borsa değeri olan kahve gibi şeyler olduğunda önemliydi. Bkz. R. A. Radford, "The Economic Organisation of a P.O.W. Camp", *Economica*, XI (1945), s. 192.

bulduğu söylendi ama yalnızca kulaktan dolma bir kanıtım var ve bunun sürekli bir uygulama olduğunu düşünmüyorum. Şüphesiz, hapisanelerde gardiyanlara rüşvet verilmesinden de çok fazla söz edilmektedir.³⁷⁸

Şimdiye kadar, toplumda resmî olarak kullanılan kâğıt ve madenî paranın hastanedeki gizli hayat içindeki rolünü tarif ettim. Bu değişim aracının iyi bilinen, güvene dayalı meziyetleri vardır: Az yer kaplar; bozulmadan kullanılabilir ve muhafaza edilebilir; sahtesini yapmak zordur ve bir değer birimi içinde, bir madenî para diğeri kadar geçerlidir; değer hesaplamak ve ölçmek için kullanılabilir; içkin ya da meta değeri, arz üzerinde yıkıcı taleplere yol açacak kadar fazla değildir. Resmî para kolayca muhafaza edilemediği hâlde hastalar için ekstra bir değere sahipti: Kapatılmış kişi cebindeki parayla hastane dışındaki malları talep edebilir ve tam da bu noktada, resmî olarak konuşmasına izin verilme de cebindeki para vasıtasıyla, dışarıda anlaşılan bir dili konuşabilirdi.

Total kurumlarda, çoğu zaman, resmî olmayan bir ikame değişim aracı ortaya çıkar (savaş esirleri kampında kullanılan ve “fiat” adı verilen para gibi³⁷⁹). Bununla birlikte, gizli olan araç, kendi içinde genellikle fazlasıyla arzu edilen bir metadır ve bir para birimi olarak bariz sınırlamaları vardır. Sigaranın değişim

378 Britanya argosu bu noktada yol göstericidir. Bkz. Dendrickson & Thomas, *ag.e.* s. 25: “Bent” kelimesi ayrı bir açıklamayı hak etmektedir. Kelime, yalnızca geçmiş zamanda kullanılır ve sahtekâr anlamına gelir. Sahtekâr bir hapisane memuru [zindan bekçisi ya da gardiyan] hapisaneye tütün getirmek için mahkûmlarla iş birliği yapacak kişidir. Bir gardiyanı eğip bükemezsiniz. Onu, yalnızca işleri karmaşılaştırmak için, muhtemelen de rüşvetle “düzeltirsiniz”. Dolayısıyla bir gardiyanı düzeltirseniz o sahtekâr biri hâline gelir!” Dendrickson & Thomas sahtekâr gardiyanlardan sağlanacak muhtelif faydalardan bazılarını da betimler (*ag.e.*, ss. 91-94).

379 Radford, *ag.e.*, s. 196 dipnot. Bu metin, kapalı “kayıt dışı” ekonominin gelişimini adım adım tarif etmektedir. Ben de bu metinden fazlasıyla yararlanıyorum. Metin, kurumlardaki gizli hayatı çalışanlar için bir örnektir.

aracı olarak kullanıldığı pek çok durumda³⁸⁰ sigarayı saklamak bir sorun olabilir. Markalar arasındaki eş değerlik bir sorundur. Sigarayı incelterek onun değerini düşürmek kolaydır ve bir meta olarak tüketilmesi paranın değerinde geniş dalgalanmaları beraberinde getirir.

Hastanedeki gizli hayat, ikame değişim aracının tipik bazı sınırlamalarıyla çok güzel bir şekilde örneklenir. Bazı poker oyunlarında hem madenî para hem de sigara fiş olarak kullanılırdı ama sigara kazanan, sigarayı içmek için saklama eğiliminde olurdu. Rekreasyon binasındaki toplu danslarda, bir hasta birkaç sigara karşılığında başka bir hasta için alkolsüz bir içecek ya da

380 Bu, sigara için geniş aralıkta mal ve hizmetlerin mevcut olması gerektiği ve sigara içmeyen kişilerin de bu çeşit bir ödemeyi, sırası gelince bu ödemeye alabilecekleri şey yüzünden kabul etmeye hazır oldukları anlamına gelir. Örneğin Almanya'da savaş esirlerinin tutulduğu kamplar hakkında yazan Radford (*a.g.e.*, s. 193) şöyle söyler: "Aslında tam gelişmemiş bir emek piyasası vardı. Sigara zor bulunan bir şey değilken bile, sigara elde etmek için hizmet sunmaya istekli şansız bazı kişiler vardı. Çamaşırcı adamlar iki sigaraya bir giysi diyerek reklam yaparlardı. On iki sigaraya üniforma ovularak yıkanır, ütülenir ve geçici bir süre için pantolon ödünç verilir. Pastel ile çizilmiş iyi bir portre otuz sigara ya da bir kutu 'Kam' [konserve yiyecek markası, t.s.n.] değerindeydi. Ara sıra yapılan dikişin ve diğer işlerin benzer şekilde kendi fiyatları vardı. Ayrıca girişimci hizmetler de vardı. Hammaddeleri piyasa değerine alan, yakacak toplaması ve ateşe atması için birini tutan, iki sigaraya bir fincan çay, kahve ya da kakao satan kahve büfesi olan biri vardı." İngiliz Britanya hapishanesi Wormwood Scrubs hakkında yazan Heckstall-Smith (*a.g.e.*, s. 193) şunları söyler: "Artık mahkûmların ücretleri nakitolarak ödenmiyor ama kantindeki ürünler, tütün ve sigara para birimi olarak kullanılıyor. Bir kişi hapishanede hüccresinin temizlenmesini istiyorsa, işi yapması için bir adama çok sayıda sarma sigara verir. Bu sigaralarla bir kişi fazladan ekmek ve şeker alabilir, gömleğini yıkatabilir ya da hapishane üniformasının tadilatını terzi dükkânında yaptırabilir. İnce bir sarma sigara her şeyi, hatta başka bir mahkûmun bedenini de satın alacaktır. Dolayısıyla ülkedeki her hapishanede "baronlar" tarafından yönetilen tütün ya da adlandırıldığı gibi 'snout' [sigara, t.s.n.] kara borsasının olması hiç de şaşılabacak bir şey değildir." Radyodan takip ettikleri at yarışları üzerine tütününe bahse girilen Dartmoor'daki durum, Dendrickson ve Thomas tarafından tasvir edilir (Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, ss. 95-96) Bir Amerikan hapishanesi örneği için bkz. Hayner & Ash, *a.g.e.*, s. 366.

bir paket sigara getirmek için kantine gidebilirdi. Benzer şekilde, kronik hastaların bulunduğu bazı koğuşlarda, sigarası olan bir hasta bir hastabakıcıya ateş için yalvarmaktan, başka bir hastanın hastabakıcıdan ateş istemesini sağlayarak kurtulabilirdi. İş yapan kişi bunun karşılığında, kendisine söz verilen birkaç nefesi alırdı. Böyle durumlarda, alışverişe dâhil olan kişiler, iyilikleri değiş tokuş eden değil, soğukkanlılıkla pazarlığı yapılan anlaşmayı nihayetlendiren kişilerin ruhunu taşırlardı. Ancak görünüşe göre, yalnızca birkaç hasta bu hizmetleri almak isterdi ve bu şekilde hizmet vermeye istekli olurdu.

İkame bir para kullanımı (ve toplumdaki resmî para biriminin karşılığında özel bir değer gelişmesi) Central Hospital'da çok yaygınlaşmamıştı çünkü paranın ve malların miktarı bazı hapishanelerdeki ve savaş esirlerinin tutulduğu kamplardaki kadar kısıtlanmamıştı.³⁸¹ Hastaneye o kadar çok ziyaretçi gelip gidiyordu ki para ve malzemeler akrabaların lütufları şeklinde sürekli olarak içeri akıyordu. Ayrıca hastanede dolaşma izni olan hastaların hastane dışında yapılan baskınlardan kolayca sıyrılmaları gibi, hastane dışına çıkma izni olan hastalar da kapıda aranmaya dair az bir korkuyla içeri malzeme sokabiliyorlardı.³⁸² Siga-

381 Radford birleşik bir piyasanın gelişimini, sabit fiyat yapısını, fiyat düzeylerindeki düzenli değişimleri, gelecek işlemlerini, ara kazancı, para birimi meselesini, komisyoncu rollerini, pazarlığı önleyecek fiyat sabitlemesini ve ekonomik sisteme dair diğer düzeltmeleri tarif eder (*a.g.e.*). Mahkûmların ekonomik sistemi lokal bir liberal sistemle eklemlendiğinde piyasanın gidişatı haftalık olarak ilan edilirdi. Central Hospital'ın gölge ekonomisi bu düzeyde bir gelişim aşamasında değildi.

382 Central Hospital'ın giriş çıkışlarla ilgili olarak insancıl bir politikası vardı. Hastane dışına çıkma izni olmayan hastalar, aslında gardiyanlar tarafından durdurulma ihtimali çok fazla olmaksızın dışarıda geziniyorlar ve geri dönebiliyorlardı. Görünüşe göre bir hasta dışarı çıkma izni olmaksızın hastaneden ayrılıp geri döndüğünde, gardiyanlar hastaya kimi zaman sessizce yaklaşır ve hastayı statüsü konusunda sağduyulu bir şekilde sorgularlardı. Ayrıca, kaçmayı isteyen bir hasta taş duvarların üzerinden aşacak birkaç yer ve duvarın devam etmediği ve ikame tel örgünün kolayca yırtıldığı yerde birtakım yerler bulabiliyordu. Hastalar ve personel tarafından bilinen bir güzergâh, ormanlık alandan geçerek tel örgüdeki bü-

ranın idaresinde fazladan kısıtlamalar geçerliydi çünkü hastane, düzenli bir işle meşgul olanlara ya da “yardım etme” konusunda bir iddiası olanlara kâğıt ve tütünü görece serbest bir şekilde dağıtıyordu. Bazı durumlarda bu “malzemeler”, hastalar bir şeyin karşılığında çalışsalar da çalışmasalar da düzenli aralıklarla dağıtılıyordu. Hiç kimse bu tip sigaraları çok seviyor gibi görünmese de, sarma sigaralar fabrikasyon sigaraların değerine bir üst limit koyardı çünkü fabrikasyon sigaralar *bir* sigara anlamına değil fakat yalnızca iyi ve itibarlı bir şey anlamına gelebilirdi.

Gizli olan son bir para ve mal kaynağından, yani kumardan da söz etmek gerekir.³⁸³ Bu etkinliğe düşkün, hastanedeki küçük gruplardan daha önce bahsetmiştim. Bu noktada, başka bir kişinin bu şekilde kullanılması için, piyasanın temelini oluşturan türden toplumsal anlayışların mevcut olması gerektiğini tekrar vurgulamak istiyorum. Yalnızca, bir bireyi poker ya da yirmi bir oyununun makul bir katılımcısı olarak kabul etmeye hazır olmanın, bireyin, psikotik semptomlarının eş zamanlı tezahüründen kimi zaman oldukça bağımsız olduğunu eklemek gerekir (özellikle de bahis paraları katılımcıların kaynaklarına göre oldukça fazlaysa).

“Gerçek” ya da ikame paranın kullanılması, büyük gruplar için muhtemelen en etkili biçim olsa da ekonomik faaliyetin yalnızca bir biçimidir. Diğer uçta “doğrudan takas”ı görürüz. Bu-

yük bir deliğe götüren bir patikadan ibaretti. Hastane bu açılardan bazı hapishanelerden önemli ölçüde farklılaşıyordu. İlginçtir ki bazı hastalar hastaneden dışarı çıkma izni aldıklarında ve yasal bir şekilde ana kapıdan çıkabildiklerinde dahi, bu konuda kendilerini fazlasıyla güvensiz ve suçlu hissettiklerini söylemişlerdi. Ben de bu duyguyu bizzat deneyimledim.

- 383 Bazı total kurumlarda, bahse girmek ve kumar oynamak hayatın yapılandırılmasını sağlayan temel bir yol hâline gelebilir. Örneğin bkz. Hayner & Ash, *a.g.e.*, s. 365: “İslahevinde kumar oynamak özellikle popülerdir... Kapatılmış kişiler herhangi bir şeyi bahane ederek kumar oynarlar: Bahse girmek için kullanılan değişim aracı, kapatılmış bir kişiden diğerine transfer edilebilen herhangi bir hizmet ya da mal olabilir. Bir hücre arkadaşı kumar borcunu çoğu zaman, gerekli hücre temizliğini, şart koşulan bir süre için yaparak öder.”

rada bireyin vazgeçtiği şey yalnızca, bu şeyi elde eden kişi tarafından istenebilir ve kişiye karşılık olarak verilen şey başka birisi için az değerli olabilir. Burada söz konusu olan ticaret değil, özel bir ticaret biçimidir. Şayet istenirse tekrar takas edilebilecek olan sigara gibi şeylerin işin içine girmediği bu tür bir takas Central Hospital'da yaygındı. Örneğin bazı yemeklerden sonra tatlı olarak alınan taze meyve, istenen diğer şeyler için bazen değiş tokuş edilirdi. Hastane tarafından dağıtılan giysiler de kimi zaman takas edilirdi.

III

Satış ya da takasın ve de toplumsal kurumun bahsi geçen ekonomik faaliyetler tarafından imlenen unsurlarının, kapatılmış kişilerin birbirinden istifade etmesini sağlayan resmî olmayan önemli araçlar sunduğunu ifade ettim. Bununla birlikte, muhtemelen pek çok total kurum için geçerli olduğu üzere, nesnelerin ve hizmetlerin el değiştirmesini sağlayan daha önemli bir araç vardı. Bu daha önemli olan araç sayesinde, bireyin gayriresmî girişimlerinin sayısı başkalarının resmî olmayan ancak işe yarayan eylemlerinin işin içine girmesiyle artmıştır.

Bir birey, başka birinin zor durumuyla ya da yaşamdaki durumuyla özdeşlik kurduğu için ona isteyerek yardım edebilir ya da törensel bir saygı gösterisi sunabilir. Bu, gözlemciye ilk olarak bir dayanışma göstergesi, ikinci olarak da bu dayanışmanın bir sembolünü sunar. Başka birisi için endişelenmeye dair bu tip göstergeler ve semboller genellikle bir şekilde karşılıklıdır çünkü kendisiyle böyle destekleyici ilişki kurulan bir kişi kendisine karşı da destekleyici olur. Dolayısıyla, istenen şeylerin değiş tokuşu *gerçekte* yapılır ve ilişkinin eşitlikçi olduğu yerde, değiş tokuş çoğu zaman güzel bir şekilde dengelenir.³⁸⁴ Ancak analitik olarak

384 Karşılıklılıkla ilgili bu sorunlara dair bir tartışma için bkz. Marcel Mauss, *The Gift*, çev. Ian Cunnison (London: Cohen and West, 1954); C. Lévi-Strauss, *Les structures élémentaires de la parenté* (Paris: Presses Universitaires, 1949); G. Homans, "Social Behavior as Exchange", *American Journal of Sociology*, LXIII (1958), ss. 597-606 ve (bu meselelerle ilgili

konusursak, bu çift yönlü transfer ya da *toplumsal değiş tokuş* olarak adlandırılabilir şey ekonomik değiş tokuştan oldukça farklıdır. Neyin değiş tokuş edileceğine dair önceden yapılan anlaşma ekonomik değiş tokuşun bir özelliğidir ama toplumsal bir değiş tokuşta uzlaşma olabilir; çünkü birisi için açık amaç olabilecek şey bir başkası için yalnızca tesadüfi bir sonuç olmak zorundadır. Ekonomik değiş tokuş içinde yükümlülüğünü yerine getirmeyen bir kişi borcunu geri ödemeye zorlanabilir. Bir iyiliğe ya da saygı jestine karşılık veremeyen bir kişi, çoğu zaman yalnızca kötü karakteri yüzünden suçlanabilir ve üzüntü içinde kendisinden uzaklaşılabilir. (Eğer kırgın olan taraf, daha fazla doğrudan eyleme geçmek isterse genellikle şikâyetinin gerçek sebebini gizleyecek ve hukuki-ekonomik çerçevede gerekçelendirilebilecek, dolayısıyla da her iki referans çerçevesini de koruyabilecek başka bir kabahat bulacaktır.) Değiş tokuş sistemi içinde alınan bir şey için hemen ödenme yapılmalıdır ya da ödemenin gelecekte yapılabileceği vadedilmelidir. Ancak toplumsal bir değiş tokuşta, özneler-arası durum bunu gerektirdiğinde, bir iyiliğin karşılık olarak ödenmesi gerekirse bu talep, sadece durum bunu gerektirirse, yani kişi karşılık beklemeye hakkı olan bu ihtiyacı hissettiğinde ya da iyi niyet gösterilerinin alışıldığı üzere yaygın olduğu bir ortamda bulunduğu geçerlidir. Toplumsal değiş tokuşta ilişkiyi istikrarlı hâle getirme ihtiyacı ve bir kişi tarafından yapılan önemli bir iyilik, diğer kişinin yaptığı tümüyle törensel bir hareketle yeterince dengelenebilir. Her iki eylem de diğer kişiye dair yerinde bir ilginin mevcut olduğunu gösterir.³⁸⁵

olarak minnettar olduğum) Alvin Gouldner, "The Norm of Reciprocity", *American Sociological Review*, XXV (1960), ss. 161-78. Ayrıca bkz. M. Deutsch, "A Theory of Cooperation and Competition", *Human Relations*, II (1949), ss. 129-52.

- 385 Eşitlikçi ilişkilerde bir kişinin aldığı şeye güzel bir karşılık verememesinin ilişkiye saygısızlığın ve kötü karakterin bir ifadesi olması, toplumsal değiş tokuştaki ilginç ikilemlerden biridir. Fakat bir kişinin aldığı şeye tam bir karşılık verme ya da bir kişinin verdiği şeyin tam karşılığını talep etme konusundaki bariz çabası, faaliyetin varsayılan temelini bozar ve meseleleri ekonomik bir düzleme taşır. Bir kişi verdiği şeyin karşılığını

Öte yandan, ekonomik değış tokuşlarda yalnızca teşekkür etmek, bir şeyveren kişiyi tatmin etmeyebilir. Kişi, karşılık olarak eş değer bir maddi değer elde etmek zorundadır. Genel olarak, başka biri üzerindeki ekonomik bir talep bazen, talepte bulunma hakkı olan üçüncü bir kişiye devredilebilir. Ama dayanışma ifadeleri ve göstergeleri için başka bir kişiye edilen bir talep, üçüncü bir kişiye, tavsiye mektuplarında olduğu gibi yalnızca çok sınırlı bir şekilde aktarılabilir. Dolayısıyla başka birinden iş birliği talep etme konusunda, ekonomik ödemelerle toplumsal ödemeler arasında ayırım yapmamız gerekir.

Ekonomik ödemelerle toplumsal ödemeler arasındaki fark, Central Hospital'da paranın ikili kullanımıyla güzel bir şekilde açıklanabilir. Araba yıkama için alınan ücret, aynı iş dışarıda yapılsaydı alınacak olan ücretin kayda değer bir bölümüydü ve piyasa sisteminin bir parçası olarak, çoğu kez, basitçe parasal terimlerle açıklanıyordu. Bu yüzden kimi personel için hastanede yapılan işin ödülllerinden biri, ucuza araba yıkatmaktı. Bununla birlikte, para tamamen törensel bir şekilde de kullanılırdı. Bir personel için çalışan bir hasta, makul bir piyasa ücreti olarak değil ama yalnızca bir takdir ifadesi olarak, herhangi bir hizmet için kendisine ara sıra yirmi beş sent verilmesini beklerdi. Ayrıca bazen hastalar, içlerinden birine kantinden alkolsüz bir içecek almakla yetinmezler, aynı zamanda "hey, bir kola al" diyerek kendi inisiyatifleriyle, karşılık beklemeksizin beş ya da on sent de verirlerdi. Bahşış türünden bu ödüllendirmeler normalde beklebilir ama talep edilemez. Bu mükâfatlar yapılan işin *değişim değerini* ölçmek için değil, bir ilişkinin *takdir edilmesini* ölçmek için kullanılırlar.

Her toplumsal kurumda üye grupları arasında dayanışma bağları gelişir. Domestik ve eğlenceyle ilgili kurumlarda bu bağlardan bazıları katılımcıların birincil ayarlamasının bir parçası

bir şekilde almalıdır ama bu, diğer kişileri isteyerek desteklemenin ve bu kişiler tarafından isteyerek desteklenmenin planlanmayan bir sonucu olmalıdır.

olarak özellikle tanımlanır. Bunun dışında, bazı ticari organizasyonlarda serbestlik anlarında ortaya çıkan gruplarda olduğu gibi, birincil ayarlama, insanlara bu yapılara girme ya da girmeme seçeneği sunar. Bununla birlikte, bağlanma pek çok durumda kurumdaki gizli hayatın bir parçası olarak ve de iki şekilde çalışır. İlk olarak, salt duygusal bir destek ve bu şekilde sağlanan kişisel bağ anlayışı, kurumun resmî planlamasında yer alan bir şey olmayabilir. Belki de bunun en açık biçimi, ofiste kaçamak yapmak ya da hastane terimleriyle ifade edersek, “tımarhane romantizmi” olarak adlandırılan şeydir çünkü daha önce de belirttiğim gibi, böyle ilişkiler katılımcıların çok zamanını alır ve içinde yaşadıkları dünyanın büyük bir bölümünü kaplar. İkinci si ve bu noktada daha önemlisi, bu altyapıların, malların ve hizmetlerin izinsiz transferiyle sonuçlanan ekonomik ve toplumsal değiş tokuşlar için dayanak sağlamasıdır. Central Hospital’daki toplumsal değiş tokuşların rolünü anlayabilmek için, oradaki dayanışma türlerini ele almamız gerekir.

Diğer pek çok kurumda olduğu gibi Central Hospital’da da standart bağ oluşumu tipleri ortaya çıkmıştır. İki bireyin birbirleriyle cinselliğe dayanmayan bir ilişki kurdukları, karşı tarafın meseleleriyle kendilerini bir derece özdeşleştirdikleri “kanka” ilişkileri [*buddy relations*] vardı.³⁸⁶ Genelde karşı cinsten iki ki-

386 Bazı total kurumlardaki kanka ilişkisine dair ayırt edici unsur, bu ilişkinin (evlilik ilişkisinde olduğu gibi) kişiye özel, karşılıklı bir ilişki olmasıdır. Bir kişinin tek bir kankası vardır ve o kişi de diğerinin tek kankasıdır. Çoğunlukla “china” olarak kısaltılan, Doğu Londra şivesindeki kafiyeli argo sözcük “china plate” (ahbap) genelde bu anlamda kullanılır. Britanya hapishanelerindeki mahkûm toplumunda kanka ilişkisi o kadar fazla kurumsallaşmıştır ki ihtiyatsız bir mahkûm, gün içinde onunla konuşan başka bir mahkûma iyi davranarak kendisini karşılıklı bir anlaşmayla bağlanmış hâlde bulabilir. Heckstall-Smith, *a.g.e.*, s. 30’dan alıntı yapılabilir: “Egzersiz bittiğinde, size arkadaşça davranan biriyle oradan ayrılırsınız: ‘Yarın görüşürüz.’ Yarın o senin tarafında, arkanda olacaktır. Yarın ve ertesi gün ve sonraki gün de. O zaman, diğer mahkûmlar onu senin ‘ahbabın’ olarak görmeye başlayacaklardır. İşin daha da kötüsü, hapishane âdetlerine göre, mahkûmlar bu yeni şekillenen arkadaşlığı bozmaktan kaçınırlar ve siz kendinizi çift olarak bulursunuz.”

şinin cinsel olarak cınlayan özel bir çeşit karşılıklı ilgiyi devam ettirdiği flört ilişkileri [*dating relations*] vardı.³⁸⁷ Üç ya da daha fazla kişinin veya iki ya da daha fazla çiftin bir diğerinin arkadaşlığını tercih ettiği ve bir parça karşılıklı yardımı değiş tokuş ettiği klik ilişkileri [*clique relations*] vardı. Kapatılmış herhangi iki kişinin, birbirlerinin kapatılmış kişiler olduklarını bilmeleri yüzünden karşılıklı belli saygı göstergeleri sundukları kategorik ilişkiler vardı [*category relations*]. Son olarak, personelden bir kişinin çalıştırdığı bir hastaya uzanan hami ilişkileri [*patron relations*] vardı.

Ben kanka, flört ve klik ilişkilerini “kişisel ilişkiler” [*private relationships*] genel kategorisi altında birlikte ele almayı öneriyorum. Evlenmelerine izin verilmeyen flört eden çiftler “kendilerini kaptırma” konusunda uyarılsalar da, eşcinsel ilişki resmî olarak yasaklansa da, hastanede dolaşma izni olan eşcinsellerin oluşturduğu klikler hastane alanındaki özel dayanışmalarını sessizce sürdürseler de bu ilişkiler hastanede genellikle yasaklanmaz.

Kişisel ilişkisi olan kapatılmış kişiler birbirlerine borç para, sigara, giysi ve karton kapaklı kitap verirlerdi; bir koğuştan diğerine gitmek için birbirlerine yardım ederlerdi; hastane dışından birbirlerine, hafif derecede yasaklanmış materyaller getirirlerdi. “Kargaşa çıkardığı” için kilitli koğuşa kapatılan içlerinden herhangi biri için, konfor sağlayan şeyleri gizlice koğuşa sokmaya çalışırlardı. Farklı türde ayrıcalıkların nasıl elde edileceğine dair birbirlerine tavsiyede bulunurlar ve bir diğerinin kendi durumuyla ilgili açıklamasını dinlerlerdi.³⁸⁸

387 Çoğu total kurum, farklı cinsiyetten kişileri geceleri birbirinden ayırmakla kalmaz, kapatılmış kişileri sadece kadınlar ya da erkekler olarak kabul eder. Büyük kurumlarda, eşcinsel ilişki değilse bile, çoğu gözlemcinin eşcinsel ilgi olarak adlandıracağı şey büyük ihtimalle mevcuttur. Bu noktada en önemli belgenin hâlâ Clemmer, *a.g.e.*, Bölüm 10, “Sexual Patterns in the Prison Community” olduğunu düşünüyorum.

388 Karşılıklı hasta yardımlaşması, William Caudill’in erken dönem makalesinde iyi bir şekilde tarif edilir. Bkz. William Caudill, F. Redlich, H. Gilmore & E. Brody, “Social Structure and Interaction Processes on a Psychiatric Ward”, *American Journal of Orthopsychiatry*, XXII (1952), ss. 314-34.

Genel olarak akıl hastanelerinde olduğu gibi Central Hospital'da da kanka ilişkisinin ilginç bir çeşidi vardı: "yardımcı" modeli. Başkaları tarafından çoğu kez oldukça hasta kabul edilen bir kişi, personelin standartlarına göre ondan daha hasta olan bir başka hastaya düzenli olarak yardım etme görevini üstlenir. Yardımcı; kankasını giydirir, bazen kavgalardan korur, onun sigarasını sarar ve yakar, yemek yemesine yardım eder, yemekhaneye kadar ona eşlik eder vb.³⁸⁹ Yardımcı tarafından verilen hizmetlerin çoğu, hastaların almasına izin verilen hizmetlerken, bu hizmetler genelde belli bir hastanın, yardımcısı olmaksızın tam olarak alamayacağı hizmetlerdi. İlginç olan nokta, ara sıra gözlem yapan biri için ilişkinin tek yönlü olmasıydı: Yardım eden kişi görünür hiçbir karşılık almazdı.³⁹⁰ Dahası her iki katılımcı da kısmen içine kapanmış olduğundan, belli hizmetler arasındaki süre toplumsal kanka etkileşimine benzeyen bir şeyle doldurulmazdı; bunun için çok fazla fırsat olsa da.

Hastanedeki toplumsal değiş tokuşlar, hastaların karşılıklı saygıyı ifade etmelerini ve karşılıklı yardımlaşmayı devam ettirmelerini sağlayan yetersiz kaynaklarla karakterize ediliyordu. Bu, hastane hayatının kısıtlanmış şartlarıyla ilgili önemli bir güçlük-tü ve resmî olarak, Noel kartları yapmakla ve hastaların başkalarına gönderecek bir şeyleri olması için rekreasyon binasında onlar için hazır bulundurulmuş Sevgililer Günü kartı yapmaya yarayan malzemelerle görünür olurdu. Tahmin edilebileceği üzere, hastanede karşılaşılan ikincil ayarlamalardan bazıları, sırası gelince başkalarına verilebilecek malları, kısacası *ritüel malzemelerini* üretmek için tasarlanmıştır.³⁹¹ Hasta yemekhaneleri ve

389 Bu ilişkinin başka bir şekilde ele alınışı için bkz. Otto von Mering & Stanley King, *Remotivating the Mental Patient* (New York: Russell Sage Foundation, 1957), "The Sick Help the Sicker", ss. 107-9.

390 Bazı durumlarda, yardım eden kişinin, yardım ettiği kişiden bir karşılık olarak eşcinsel ilişkiye girmek için izin almaya çalıştığını gözlemledim ancak bunun yaygın olduğuna dair başka bir kanıtım bulunmamakta.

391 Belki de törensel malzeme ihtiyacıyla bağlantılı olarak, daha önce sözü edilen, bir kişinin arkadaşlarına az miktarlarda para verme pratiğini kısmen anlayabiliriz.

kafeteryaları ritüel malzemelerinin bir kaynağı olarak hizmet veriyordu çünkü portakal, elma ya da muz gibi taşınabilir bir meyve söz konusu olduğunda, hastalar yenmemiş meyveyi, yalnızca kişisel bir erzak ya da ekonomik değiş tokuşu gerçekleştirmek için bir araç olarak değil, aynı zamanda, arkadaşlara verilecek bir şey olarak da koğuşa götürüyorlardı. Ayrıca rekreasyon binasındaki briç oyununda bir kişi kendisine verilen fabrikasyon bir sigarayı kabul edebilir ve bu komplimana bir portakalla karşılık verebilir. Bu, adil ancak böyle önemsiz bir adaletle hiçbir şekilde ilgilenmeyen kişilerin ruhuyla gerçekleştirilen bir ekonomik değiş tokuştur. Aynı şekilde, birkaç saniyeliğine yemek sırasına giren bir hasta, masadaki arkadaşlarına onlar için bir şey alıp alamayacağını sorardı ve arkadaşları karşılık olarak ona, yanlarında getirdikleri tuzu, biberi ya da şekeri teklif ederdi. Ayrıca rekreasyon binasında akşam yapılan etkinliklerde pasta ve kurabiye alan bir hasta, bu yiyeceklerin birazını paket yapar ve koğuştan ayrılmasına izin verilmeyen bir arkadaşına götürürdü. Hastane tarafından dağıtılan tütün de bu şekilde kullanılırdı. Kısacası, ritüel malzemeleri için hastane sisteminden istifade ediliyordu.

Sigaraların ritüel rolü özellikle ilginçti. Bazı hastalar, özellikle de hastaneye yeni gelenler, dışarıdaki insanların yaptığı gibi, fabrikasyon sigaraları teklif edecek kadar iyi bir konumdaydılar; bu, sorunlara yol açsa da: Kendi paketi olan bir hasta, herkese sigara ikram edildiği takdirde sigarayı çoğu zaman kabul ederdi. (Köylüce kandırılabilen biri yaklaştığında kendi sigarasını söndüren, sigara karşılığında başkaları için çalışmaktan gurur duyan genç bir adamla tanışmıştım.)³⁹² Bir kankaya birkaç nefes ya da “fırt”

392 Bu, sigaraların savaş esirlerinin tutulduğu bazı kamplardaki toplumsal kaderiyle karşılaştırılabilir. Karşılaştırma için bkz. Radford, *a.g.e.*, ss. 190- 91: “İnsanlar, esir alındıktan çok kısa bir süre sonra, sigara ya da yiyecek gibi hediyeleri vermenin veya kabul etmenin, malzemelerin sınırlı miktarından ve denklighinden ötürü, hem istenmediğini hem de gereksiz olduğunu fark ediyorlardı. ‘İyi niyet’, bireysel tatmini azami seviyeye çıkaran daha adil bir araç olarak ticarete dönüşmüştü.” Kibrit istemeye ya da birine kibrit uzatmaya dair sivil alışkanlığın hastanede çok fazla engel-

teklif etmek ona bir sigaranın izmaritini vermek kadar yaygın bir kibarlıktı. (İzmaritler hastabakıcıların hastalara lütufta bulunmasını sağlayan önemli ritüel malzemelerinden biriydi.)

Durumu kötüye giden yaşlı hastaların bulunduğu koğuşlarda ritüel değerin ölçüsü değişmişti. Burada, muhtemelen bir hastabakıcı haricinde, herhangi bir kişinin bir hastaya içilmemiş bir fabrikasyon sigara vermesi oldukça düşük bir ihtimaldi. Hastalardan bazıları kendi sigaralarını saramıyordu ve sigara sarması için daha güçlü hastalara bağımlılardı. Sigara sarmak, bazen bir kişinin “kâğıt ve tütünüyle” birlikte yardımcısının karşısında hazır bulunarak rica ettiği ve bazen de en başta istenmeden gönüllü olunan bir iyilikti. Sarma sigaranın izmariti bazı hastalar tarafından aranır ve diğerleri tarafından da teklif edilirdi. Bu, hastanenin diğer bölümlerinde nadiren değerli olan törensel bir paraydı. Fabrikasyon sigaranın izmariti genellikle sarma sigaranın yerini alırdı ve fabrikasyon sigara olduğunda sarma sigara bir köşeye atılırdı. Hastabakıcıların ve hastaların lütuf olarak verdikleri sigaralardan keyif alacak, sevdikleri birine sahip olmalarıyla birlikte bir çeşit hayır ilişkisi ortaya çıkardı. Sigara isteyen, kayırılan sessiz bir kişi, kendisine hamilik eden kişi fabrikasyon bir sigara yaktığında ya da zaten sigara içerken onun yanına gider ve önünde dikilirdi. Bu durumda, sigara isteyen kişi, sigara ona verilebilecek raddeye gelene dek –yani belli bir miktar içilene dek– beklerdi. Bazen, sigara isteyen kişinin kendisi de izmariti, uygun olduğunu düşünene kadar içtikten sonra başka bir hastaya devrederek ona hamilik ederdi. Üçüncü kişi, izmaritin kendisini yakmasını engellemek için bir çeşit raptiye kullanmak zorunda kalırdı. Yere atılmış bir izmarit bazen, izmaritin içmek için çok küçük ama içindeki tütünü boşaltmak için yeterince büyük olduğunu düşünen bir hasta tarafından alınırdı. Kronik hastaların bulunduğu bazı koğuşlar, tek bir sigaranın *rutin bir*

lendiğini ekleyebilirim. Bazı koğuşlarda kendisinden ateş istenen kişinin kibritinin olması kuvvetle muhtemel olsa da, yanan bir sigaradan sigara yakmak genelde birinin ateş istemesi kadar yaygındı.

şekilde iki ya da üç el değiştirmesine olanak verecek şekilde düzenlenirdi.

Bununla birlikte, sigaranın hastanedeki rolünün tam bir değerlendirmesi, bizi, kankaların ve klik arkadaşlarının özel bağlarının ötesine, hasta statüsünü tek başına ele almaya ve özellikle de, iki kişinin, basitçe her ikisinin de hasta olmasının bir sonucu olarak birbirlerinden talep ettikleri hakların bir değerlendirmesine götürür. Ergenlik öncesi dönemdeki birkaç hasta hastanedeki hastaların hemen hemen hepsi, yanan bir sigaradan ateş isteme hakkına ve ateş verme zorunluluğuna dayanan bir sigara sistemi kurmuştu.³⁹³ Çok şaşırtıcı bir şekilde, yıllarca sessiz kalacak kadar hasta, bir sigara vermeyi reddedecek kadar kavgacı ve ellerini kavurmaya başlamış yanan bir sigarayı söndürmeyi unutacak kadar dikkati dağılmış, en kötü koşullardaki hastalar bu sistemi fark etmişlerdir. Kuşkusuz, bu sistemin bir işlevi, hastaları bir hastabakıcıya ateş için yalvarmak zorunda kalmaktan kurtarmak olmuştur.

Hastane sistemi gibi hastane işleri de yalnızca kişisel olarak tüketilen ya da ticareti yapılan bir şeyler için değil, dayanışma duygularını yayacak bir şeyler için de yapıldı. Çiçek fidanlı-

³⁹³ Bu şekilde ateş vermek ve almak özel bir ilişki gerektirirdi çünkü bir ilişkinin olduğuna dair kanıtın ortaya çıkmasını sağlayan, böylece de bir çeşit ritüel ilişki tesis eden jest, ilişkinin tek gerçeği idi. Sigara çemberinden kısmen daha küçük olan şey, hastane arazisinde birbirlerinin yanından geçip giderken “bakış atan” hastaların oluşturduğu bir ağdı. Hastane arazisinde herhangi bir cinsiyetten ve yaştan hastalar birbirlerinin yanından geçip giderken ve her biri dış görünüşe bakarak diğerinin hasta olduğunu söyleyebilirken, bazen bir selamlaşma –bir baş işareti ya da bir merhaba veya gülümseme– gerçekleşirdi. Baş işaretiyle anlaşma, Batı toplumundaki kırsal alanlarda standart bir şeydir. Fakat kırsal alanlarda her kesimden insan buna dâhil olabilirken hastanede yalnızca hastalar buna dâhil olmaya yatkındı. Tanışmayan iki hasta hastane alanı dışında karşılaştığında ve biri diğerinin de bir hasta olduğunu onu hastanede gördüğü için anladığında, iki hastanın birbirine selam verme hakkı ve zorunluluğu olup olmadığına dair bir soru ortaya çıkardı. Görünüşe göre buna, bizzat selamlaşmanın kendisine şaşırabilecek diğer kişilerin orada olup olmamasıyla kısmen karar verilirdi.

ğında çalışanlar en sevdikleri hastane çalışanlarına çiçek verebilirlerdi. Mutfakta çalışanlar arkadaşları için koğuşa yiyecek götürebilirlerdi. Tenis kortuyla ilgilenmenin bir karşılığı olarak iyi tenis toplarına sahip olan biri bu toplardan bazılarını en sevdiği arkadaşlarına verebilirdi. Kahvenin sütlü verildiği koğuşlarda (bu, kahvesini sade sevenler için hissedilir bir yoksunluktur), mutfakta çalışan hastalar “kankalarına” onların damak zevklerine göre kahve sağlayacak bir konumda olurlardı. Yer fıstıklarını, hastane alanının dışında oynanan top oyunlarına katılan her bir hastaya verilmek üzere poşetlere koymaya yardım eden hastalar, arkadaşları tarafından, oyundan sonraki gün de yer fıstığı tedarik etmeleri için ikna edilebilirlerdi.

Ritüel malzemelerinin başka bir kaynağından da söz edebiliriz: hastalara akrabaları tarafından getirilen yiyecek, sigara ve para. Akrabaların getirdiği keyif verici şeyler, yüksek bir zümre ruhuna sahip birkaç koğuştaki, kapatılmış kişilere çoğu zaman hemen dağıtılırdı. Kısacası koğuştaki, kurabiyelerle ya da çikolatalarla dolardı.

Central Hospital’daki hastalar için kötü olan yaşam koşullarının, ritüel malzemelerinin kaybını içerdiğini ve bu malzemelerin el altındaki şeylerden yaratılmasına yol açtığını ifade ettim. Bu noktada bir paradoksun belirtilmesi gerekir. Kriminoloji uzmanları resmî kararların, ihlal ihtimalini ve böylece de rüşvet ihtimalini doğurduğunu ifade ederler. Dolayısıyla kısıtlamaların aktif bir istek yaratabileceği ve aktif isteğin de bir kişiyi, bu isteği tatmin edecek araçları yaratması konusunda yönlendirebileceği söylenebilir. Bu araçlar özel olarak kullanılabilir ve takas edilebilirler. Ancak bir saygı ifadesi olarak başkalarına da verilebilirler. Örneğin, kilitli pek çok koğuştaki en azından bir ya da iki hasta günlük gazete alırdı. Gazetenin sahibi, gazeteyi okuduktan sonra kolunun altına sıkıştırır ve daima yanında taşırdı veya koğuştaki zulasında saklardı. Lütfedip sabahları kısa süreliğine gazeteyi arkadaşlarına ödünç verebilirdi. Koğuştaki, okunacak şeyin yokluğu koğuştaki ritüel malzemesiydi. Benzer şekilde, program dışı bir

günde kendisini koğuşun ekipmanıyla tıraş etme iznini alabilen bir hasta çoğu kez bu ekipmanı bir kankasının tıraş olmasına yetecek kadar uzun süre elinde tutmayı da becerirdi.

Kısıtlamaların iyiliğe yol açan karakterine dair bir örnek Central Hospital'daki flört pratiklerinde bulunabilir. Çiftlerden biri kilit altında tutulduğunda, serbest olan partner, serbest olmayan partnerin hastanede dolaşma izni olan bir koğuş arkadaşının yardımını isteyerek mesajların, sigaraların ve şekerlemele-
rin kilit altındaki partnerine iletilmesini sağlayabilirdi. Ayrıca, kilit altındaki partnere yakın olan bir binaya sessizce ve gizlice girmek suretiyle, bir binanın penceresiyle diğer binanın penceresi arasında görsel temas kurmak kimi zaman mümkün olurdu. Koğuştan çıkma izni olmayan partner koğuştan başka bir binaya götürülürken, serbest olan partner koğuşun toplu çıkış saatini bildiğinde partnerinin yanında bazen yürüyebilirdi. Ancak iki partner de hastanede dolaşma ayrıcalıklarını kaybettiğinde ya da bu ayrıcalıkları henüz elde edemediğinde gerçekten girift iletişim zincirleri ortaya çıkabiliyordu. Örneğin bir kez, kilit altında tutulan bir erkek hastanın standart bir yöntemle başvurarak bir miktar parayı kâğıt bir çantanın içinde, hastanede dolaşma izni olan bir arkadaşına pencereden aşağı sarkıttığını görmüştüm. Hastanın arkadaşı talimat üzerine parayı kantine götürmüş, biraz patates cipsi ve kahve almış ve hastanın kız arkadaşı ulaşabil-
sin diye bunları zemin hizasındaki telli camda duran bir çantaya koymuştu. Anlaşılabileceği üzere hastane, bu konumdaki birkaç hasta için, bir kişinin otoriteyle boy ölçüşmesini sağlayan bir çeşit oyun durumu ortaya koyuyordu ve gelişmekte olan bazı ilişkiler bunu kısmen becerebiliyordu çünkü katılımcılar bu ilişkileri sürdürmenin entrikasından fayda sağlıyordu.

Bir kişiyle başka bir kişi arasındaki iyilik akışına bir ya da hatta iki kişi aracılık edebilse de görünüşe göre, Central Hospital'daki aracılık zincirleri bunun ötesine geçmiyordu. Küçük arkadaş grupları bir nevi taşıma sistemi olarak hareket edebilse dahi ve hastanede dolaşma izni olan çoğu hasta katılımcı olabilse

de hastalar bir bütün olarak gayriresmî *tek* bir sistemi bu bağlamda oluşturmamışlardı; çünkü sigara için gerek duyulan ateş haricinde, bir kişinin gerçekte herhangi bir hastadan değil, belli birkaç hastadan bir talebi olurdu.

Hastane hayatının kısıtlamaları yalnızca, kişinin bunları nasıl aştığını değil, arkadaşlarını da aynı yolu izlemeye nasıl sürüklediğini gösteriyor. Kısıtlayıcı yaşam koşullarının, toplumsal ve ekonomik değiş tokuş için kendi malzemelerini yaratmasını sağlayan bir başka yol daha vardır: Kişiler, başlarına gelmesi muhtemel şeyin bilgisinden mahrum bırakıldıklarında ve idare etmenin, psikolojik olarak hayatta kalma anlamına geldiği bir durumda nasıl “idare edecekleri” konusunda bilgilendirilmediklerinde bilginin kendisi önemli bir iyilik hâline gelir ve bu bilgiyi yayabilen kişi, kendisini ekonomik ve toplumsal değiş tokuş sistemleri içinde avantajlı bir konumda bulur.³⁹⁴ Bu durumda, total kurumlardaki kankaların birbirlerini “haberdar ederek” karşılıklı yardımda bulunmaları anlaşılabilir bir şeydir. Aynı şekilde, hapishanelerde olduğu gibi Central Hospital’da da personelin, kuruma yeni kapatılmış kişileri arkadaşlık yoluyla ya da ekonomik değiş tokuşla ticaretin hilelerini öğrenmemeleri için eskilerden uzak tutmayı istemesi anlaşılabilir bir şeydir.

IV

Ele alınan kişisel bağlar gayriresmî toplumsal değiş tokuşa zemin hazırlayan ilişkilerin önemli kategorilerinden biriydi. Geriye, değerlendirilecek başka bir önemli tip, yani hami ilişkileri kaldı. Hami ilişkilerinin birçok durumda, kişisel ilişkilerden daha istikrarlı olduğunu düşünüyorum.

Central Hospital’da hastanın konumlandırıldığı iki temel resmî organizasyon tipi vardı. Bunlardan biri, ikamet yerinden,

394 Bu konu, Richard McCleery’nin son derece faydalı metninde açıklanmakta ve sistematik olarak genişletilmektedir, “Communication Patterns as Bases of Systems of Authority and Power,” S.S.R.C. Pamphlet No. 15, *a.g.e.*, ss. 49-77.

maruz kalınan denetimden ve başkasıyla ve hastanın geldiği ve gönderilebileceği farklılaşmış koşullarla olan ilişkilerden oluşan “koğuş sistemi”ydi [*ward system*]. Diğerisi ise, bir hastanın koğuştan ayrılmasına ve günün tamamı ya da bir bölümü için, hangi personel için çalışıyorsa o personelin ya da çeşitli terapilerden birini aldığı personelin denetimi altına girdiği “görevlendirme sistemi”ydi [*assignment system*].

Daha önce de ifade edildiği üzere, hastane teorisine göre, kurum hastanın tüm ihtiyaçlarıyla ilgilendiği için, hastalara hastanede yaptıkları işin karşılığında ödeme yapılması için hiçbir gerekçe yoktu. Hastane için karşılıksız çalışmaya istekli olmak, tıpkı işin kendisinin sağaltıcı bir şey olarak tanımlanması gibi, aslında iyileşmenin, yani toplumsal olarak yapıcı bir faaliyetle ilgilenmenin bir göstergesi olarak tanımlanırdı. Ancak ister sivil standartlara göre davranma isteğinden olsun isterse de disiplini ve motivasyonu sağlamak için olsun, hastaların yardım ettiği bir personel “kendi” hastalarına “memnuniyetini” göstermeye kendisini mecbur hissedirdi. Ayrıca bu çeşit bir saygıyı hastalarına göstermeyen bir personel kendisine yardım eden hasta sayısındaki düşüşü yılsonunda rapor etmek zorunda kalabilirdi.

Çalışan kişilere tanınan en önemli ayrıcalık, her gün, çalışılan zaman dilimi için –yarım saatten altı saate kadar– koğuştan ayrılma ve çalışma saatlerinde kantine gitmek ya da rekreasyon binasındaki etkinliklere katılmak için ara sıra izin alma hakkıydı. Hastanedeki geleneksel kurala göre, hastane içinde dolaşma izni sadece çalışan kişilere –o da bir karşılık olarak– verilirdi. (Bu kural, araştırma yaptığım dönemde, daha ziyade, sorumlu oldukları kişileri daha fazla disipline edemeyeceklerini düşünen bazı görevlilerin hoşnutsuzluğu yüzünden değişiyordu.) Kabul servisindeki hastalar herhangi bir iş yapmak zorunda kalmaksızın fakat sembolik bir işle meşgul olarak hastanede dolaşma izni alabiliyorlardı ve kronik hastaların bulunduğu servisteki hastalar, hastane işi yapmaksızın hastanede dolaşma iznini almayı giderek daha fazla beceriyorlardı.

Hastane yönetimi, hastaları yöneten personele tütün ve sigara kâğıdı tahsis edilmesiyle ortaya çıkan patronaj sistemi için resmî bir dayanak sağlıyordu. Personel, sorumlu olduğu kişilere haftada bir ya da iki kez bu malzemeleri dağıtıyordu. Ayrıca, Noel'de parti malzemeleri ve küçük hediyeler görevliler için kimi zaman hazır bulundurulurdu ve görevli hastalar kimin için çalışıyorlarsa o kişinin yılda en az bir parti (içinde yiyeceğin, içeceğin ve hediyelerin de olduğu bir parti) vermesini beklerlerdi. Personel böyle durumlar için, kendi hesabına yazdırmadan resmî olarak, dondurma, konsantre punç ve hastane fırınından pasta sipariş edebilirdi ama hami neredeyse her zaman, kendi alacağı ilave malzemelerle bu ikramı tamamlama zorunluluğu hissederdi. Hastalar bu yiyecek ve içeceklerin kalitesi konusunda zorlu hakemler hâline gelirlerdi: Daha çok dondurma ya da hastane dışından gelen daha büyük pastalar muhtemelen, bu eleştirel tüketiciler tarafından verilen yüksek bir değerlendirme notunu beraberinde getirebiliyor ve standart hastane puncu, bu puncu sunan hamiye puan kaybettirebiliyordu.

Hami, yarı resmî lütuflara ek olarak, hastalar tarafından beklenen fazladan lütuflarda da bulunurdu. Haminin, özellikle iyi çalışan hastaları, ara sıra fabrikasyon sigara paketi, kola makinesinden ikram, eski hastalardan kalan bir giysi, kantin alışverişlerinden kalan bir peni ve kimi zaman da on ya da yirmi beş sent para üstü beklentisi içinde olurdu.³⁹⁵ Bu maddi lütufların yanında, kalıcı işçiler ya da terapi alan kalıcı hastalar, sorunlarını çözme ve koğuştan istenen bir görevi elde etme konusunda hamilerinden kendilerine yardımcı olmalarını bekleyebilirler; şehir merkezinde geçirilecek bir gün, bazı kuralları ihlal edip yakalandıklarında hafifletilmiş bir ceza beklentisi içinde olabilirlerdi. Bir kişinin adının bölgedeki danslı etkinlikler, sinemalar ve has-

395 Merkez idare binasından hastanenin diğer bölümlerine haber taşıyan, hastanedeki "en iyi" işlerden birine sahip olan bir hastanın bahşişlerden bir ayda sekiz dolar kadar fazla bir para kazandığı söylendi ama bununla ilgili hiçbir kesin kanıtı sahip değilim.

tane dışındaki beyzbol maçları için listeye yazılması, beklenen bir diğer lütuftu. (Bir personelin bir işin yapılması için belli bir hastaya çok fazla güvenmesi diğer personelin bir hastayı idare etme yolunu muhtemelen etkiliyordu.) Son olarak, hastalar kimi zaman, kendileriyle hamileri arasındaki toplumsal mesafede bir azalma ve benzer konumdaki diğer personelden elde edebildiklerinden daha fazla dürüstlük ve eşitlik bekliyorlardı.

Otomobil simgesi bu noktada önemliydi. Personeli, hastanede dolaşma izni olan hastalardan farklılaştıran en kati statü sembollerinden biri araba kullanmaktı. Bu, hasta statüsüne sahip herkese kesinkes yasaktı. Sonuç olarak, direksiyonda görülen herhangi bir kişi, bu temelde, hasta olarak kabul edilemezdi. Kısmen buna karşılık olarak kısmen de bir ihtimal bunun bir sebebi olarak, arabasını hastane alanı içindeki en kısa mesafeler hariç her şey için kullanan personel çok az yürüme eğiliminde olurdu.³⁹⁶ Bir personelin bir hastaya yapabileceği özel iyiliklerden biri, hastayı hastane arazisi içindeki bir noktadan başka bir noktaya arabayla götürmektir. Bu, hastaya, planlanmış bir sonraki yükümlülüğünden önce zaman konusunda büyük bir esnek-

396 Bir akıl hastanesi alanı içindeki her yer ve her şey, fark edilir bir izolasyon, sürgün ve ritüel hastalık duygusunu en kötü koşullarla yayar gibi görünmektedir. Görünüşe göre, bir araba, normal yaşama ait bu araç, bir kişinin dış dünyayla bağlantısının kesinliğine açıkça işaret eden seküler bir ekipman parçasını temsil etmektedir. Muhtemelen, Central Hospital'daki personelin, arabalarını pırıl pırıl olacak şekilde temiz tutmakla çok fazla ilgilenmesi, ne hastane sahasında geçerli olan pazarlık dereceleriyle ne de personelin olumlu bir şekilde, hastaları para alırken görme isteğiyle tamamen anlaşılabilir. Hastalar arasında karşılaşılan hastaneden çıkma fantezilerinden birinin, taburcu olduktan sonra yeni ve iyi bir araba edinmek ve eski kankaları ve hamileri ziyaret etmek için hastaneye arabayla geri dönmek olduğunu ekleyebilirim. Bu hayal zaman zaman gerçek oluyordu ama bana öyle geliyor ki, olabileceği sıklığa yakın bir sıklıkta olmuyordu. (Cadillac haricindeki) pahalı arabalarla en tepedeki dört ya da beş idari yönetici ve eski arabaları olan daha üst düzey bazı personelin, bazı hastabakıcıların daha yeni ve iyi arabaları hakkında şaka yapması arasında bir bağlantı varken, personel kademesi ile arabanın yeniliği ya da arabadan anlam çıkarmak arasında belirgin genel bir bağlantının yine de olmadığını eklemem gerekir.

lik sağlamakla kalmaz, aynı zamanda personelin hastaya güven-
diğine ve hastanın personelle samimi olduğuna dair bir kanıt da
sunardı. Bu kanıt, çok genel olarak arabanın ön koltuğundan
yansıtılırdı çünkü hastane arazisindeki hız limitine çok az bağlı
kalınırdı ve hastanede dolaşma izni olan hastalar kimin, nereye,
kiminle gittiğine dikkat ederdi.

Şüphesiz, hasta tarafından elde edilen patronajın bir kısmı,
hastanın, hamisinin işine yardım etmesini kolaylaştırmak için
hasta üzerinde uygulanması gereken denetimin bir yan ürünüy-
dü. Örneğin, hastanenin bakımı için kullanılan malzemeleri
muhafaza etmek için gayriresmî olarak kullanılan bodrum ka-
tındaki odadan sorumlu bir hasta, yalnızca kendi sandalyesine ve
masasına sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda gayriresmî olarak
onun emrinde çalışan hasta grubuna idareli bir şekilde dağıttı-
ğı tütün stoklarını da kilit altında tutabilirdi. Dolayısıyla hasta
kendi başına hami olabilecek bir pozisyona gelirdi. Benzer şekil-
de, rekreasyon binasındaki etkinlikler sırasında servis mutfağını
idare eden, yardımcı olan güvenilir bir hasta anahtarları yanında
taşır ve bu anahtarlarla, izni olmayan hastaları mutfaktan uzak
tutma görevini yerine getirirdi. Böylelikle bir arkadaşının ye-
mekleri önceden tatması için mutfağa girmesine izin verecek bir
konumda olurdu. Şüphesiz burada söz konusu olan, bir kişinin
işini yapmasının özel bir yoluydu.³⁹⁷

Hastaların makul bir şekilde beklediği ve belli bir personelle
çalışmaktan kaynaklanan bazı müsamahalar her zaman var olsa
da, hastalardan yalnızca bazıları bu olağan yollardan “istifade et-
meyi” becerebilirdi. Noel zamanına doğru, hastanede deneyimli
olan bazı hastalar birdenbire birtakım görevlerin coşkulu katı-
lımcıları hâline gelir ve farklı işlerle farklı terapileri birleştirirdi.
Bu hastalar, eğlence dönemine girildiğinde çok sayıda hediyenin
geleceğinden ve hepsi birbirine yakın tarihli bir dizi partinin
düzenleneceğinden emin olabilirlerdi. Bu, onlar için gerçek bir

³⁹⁷ Sykes bu meseleyi “Corruption by Default” başlığı altında incelemektedir (Sykes, “Corruption of Authority”, *a.g.e.*, ss. 260-61).

“sezon”du; işe yeni başlayan birinin hissedeceği türden bir sezon. Şüphesiz, hamiler cömertliklerinin istismar edilmesine tümüyle karşı çıkmazdı. Çünkü gerçekten de, etkinliklerine katılım az olduğu takdirde terapilerinin ve çalışmalarının faydasına dair can sıkıcı sonuçlar çıkartılabilirdi. Ayrıca, hamilik yaptıkları kişiler listesine eklenecek her ek isim, idare nezdinde her zaman iyi bir izlenim verirdi.

Dolayısıyla, sabit bir iş için gönüllü olmakla hastanede dolaşma izni alabileceğini düşünen bazı kronik hastalar da bir iş bulur, hastanede dolaşma statüsünü elde eder ve sonrasında da, hemen rapor edilmeyecekleri ya da rapor edilseler de koğuşa hemen geri gönderilmeyecekleri varsayımıyla işe gitmeyi yavaş yavaş bırakırlardı. Diğerleri ise bir süre için bir işte çalışır, sorumlu personelle iyi ilişkiler kurar ve sonrasında da başkası için çalışmaya başlardı. Ancak “ihtiyaç duydukları şeyleri” talep etmek ya da küçük bir değişiklik istemek için belli aralıklarla ilk hamilerine geri dönerler, böylece de bir işten ziyade birisinden fayda sağlamak için girişimde bulunurlardı.

Birçok hastanın sıradan sosyal ilişkiye bariz bir direnç gösterdiği arkadaki koğuşlardaki hastabakıcılar, koğuştaki idare ederken sabit bir yardım kaynağı olarak kullanılabilecek bir ya da iki “çalışan hastaya” sahipti. Böyle durumlarda iki sistem, yani koğuş sistemi ve görevlendirme sistemi bir noktada birleşir ve hasta, onu koğuşta gözetim altında tutan aynı kişi için çalışırdı. Bu gibi durumlarda, çalışan hasta düzenli olarak tanınan ayrıcalıklarla karşılaşacağından emindir çünkü arkadaki koğuşlarda süren hayatın kısıtlamaları çok sayıda potansiyel serbestliğe yol açardı.³⁹⁸ Özel ya da yarı özel odalar, çalışan hastaların hakkıydı. Hastabakıcılar için kantinden yapılan alışverişler bir sigarayla ya da gidip alınan içecekler söz konusu olduğunda, kantinde tanesi iki sent eden boş şişelerle ödüllendirilirdi. Hastabakıcılar hastaya, odasında tıraş bıçağı ya da kibrit bulundurma ve giysisini

398 Koğuştaki serbestliklerle ilgili iyi bir açıklama için bkz. Belknap, *a.g.e.*, ss. 189-90.

her gece odasında tutma hakkını verebilirdi. Hastabakıcı, kendisinden ateş istendiğinde gecikmeden harekete geçebilir ve özel bir güven emaresi olarak, çakmağını yavaşça hastaya fırlatabilir, böylece, ateşe sahip olmanın teslimiyetçi yönlerini en aza indirebilirdi. Giysi stoklarının ve eğlenme ve dinlenme faaliyetleriyle ilgili listelerin denetimi de hastabakıcılara, sunabilecekleri bir patronaj sağlardı.

Hami ilişkisinin personelle hasta arasındaki ayrıcalıkların tek dayanağı olmadığı eklenmelidir. İşle bağlantılı olmayan özel “kanka” ilişkileri, özellikle de bazı genç erkek hastabakıcılar ve genç erkek hastalar arasında ortaya çıkardı. Yaş grubunun, cinsiyetin ve çalışan grubun müşterek dayanışması kuruma dair ayrımları kimi zaman boydan boya keserdi.³⁹⁹ Erkek hastabakıcıların çoğu, bazı hastalar tarafından isimleriyle ve diğerleri tarafından ise “isimsiz” hitap edilmeyi kabul etmek zorunda kalırdı ve hamallar, hademeler, itfaiyeciler, gardiyanlar ve polislerle birlikte, hastanede dolaşma izni olan erkek hastaların birçoğuyla belli oranda saygısızca dalga geçmeye genelde hevesli olurdu. Alan notlarımdan bir örnek vereceğim:

Sinema gecesi. Hastalar gelmeye başladığında bir polis arabası, bir düzen içinde dağılmayı sağlamak için tiyatro binasının önünden yavaşça geçer. Araba durmak için yavaşlar. Polis, kadın hastaları süzen erkek hasta kalabalığını izler ve hastanede dolaşma izni olan, tanınan, popüler bir hastayı diğerlerinin arasından seçer. Hasta, bir arkadaşına yapacağı gibi, polise döner ve selam verir.

399 Bunlar, John Kitsuse'nin “erkek ittifakı” olarak adlandırdığı taleplerdir. Bu meseleye dair faydalı bir açıklama için bkz. Sykes “Corruption of Authority”, *a.g.e.*, “Corruption through Friendship”, ss. 259-60. Ayrıca bkz. Harold Taxel, “Authority Structure in a Mental Hospital Ward” (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sosyoloji Bölümü, University of Chicago, 1953). Taxel, hemşireler kuralları uygularken hastaların kurallardan kurtulmak için hastabakıcılara yöneldiğini (ss. 62-63) ve mümkün olduğunda hastabakıcıların hastalar için kuralları ihlal edeceğine dair üstü kapalı bir anlaşma olduğunu (s. 83) belirtir.

Hasta: Selam adamım.

Polis: Seni dün gece [hastaların danslı partisinde] gördüm. Daha fazla dans etseydin taşakların düşecekti.

Hasta (umursamazca): Bas git adamım.

Hastabakıcının hastaların kullandığı malzemelerin çoğu üzerinde keyfi bir denetime sahip olduğu gerçeği göz önüne alınırsa, (hami ilişkisi haricinde) hasta-hastabakıcı dayanışmasının, ayrıcalıkların verilmesi için bir zemin oluşturması beklenirdi. Alan notlarımdan bir örnek vereceğim:

Büyük, hasta yemekhanelerinden birinde bir hasta arkadaşla yemek yiyordum. Arkadaşım “burada yemek iyi ancak [konserve] somon sevmiyorum” dedi. Sonrasında izin istedi, bir tabak dolusu yemeğini çöp kovasına döktü, rejim yemekleri verilen bölümde sıraya girdi ve bir tabak yumurtayla geri döndü. Alaycı ve sinsi bir şekilde gülümsedi ve “bununla ilgilenen hastabakıcıyla bilardo oynuyorum” dedi.⁴⁰⁰

Hami tarafından tanınan ya da kişiye özel olan bu ayrıcalıkların çoğu orta derecede yasakken, sigara için kibarca ateş vermek ya da kapının kilidini hızlıca açmak gibi bazı kıyakların (her ne kadar bunlar nadiren elde edilseler de) hastanın resmî hakkı olduğunu belirtmemiz gerekir. Örneğin, hastaların yiyecek için merkez yemekhaneye günde üç kez gitmesinin gerekli olduğu koğuşlarda hastabakıcılar, yemekhaneye toplu gidişi en iyi, hastaları akşam yemeği çağrısından on beş dakika önce, gitmeye hazır hâlde koğuşun kapı aralığında sıraya sokarak planlayabiliyorlardı; bu, pek çok hastanın yapacak hemen hemen hiçbir şeyi olmaksızın birbirlerine kenetlenmiş hâlde on beş dakika ayakta durmasına yol açsa da. Çalışan hastalar ya da hastabakıcılarla özel bir kişisel bağı olan hastalar bu yükümlülükten muaf tu-

400 Hastane dışına çıkma izni olan aynı hasta, şehre her seferinde yeni bir pantolonla gittiğinde, hastane tarafından dağıtılan hâkî pantolon içinde sık görülebildiğini söylemişti; çünkü bu pantolonların, ilk yıkamadan önce, onları daha kaliteli pantolonlar kadar iyi yapan bir pırıltıları ve ütü çizgisini korumalarını garantileyen bir sertlikleri olurdu.

tuluyor ve akşam yemeğine herkes gittikten sonra gidiyor ya da geri kalan hastalardan önce davranıyor ve böylece beklemekten kurtuluyordu.

V

Bir bireyin başka birinin mallarından ya da hizmetlerinden istifade etmesini sağlayan üç düzenlemeden söz ettim: bireyin zorlanması, ekonomik değiş tokuş ve toplumsal değiş tokuş. Bu düzenlemelerin her birinin kendi varsayım dizisi ve gerekli toplumsal koşulları vardır. Ancak bu, analitik olarak basitleştirilmiş bir resimdir. Bu düzenlemelerden her birinin, bireyin kendi faaliyetini başkalarına sunma şekli üzerinde güçlü, zorlayıcı bir talebi vardır. Bununla birlikte, fiiliyatta, bir başkasından istifade etmeye yönelik muhtelif dayanaklar çoğu zaman eş zamanlı ve düzenli olarak kötüye kullanılır. Yükümlülük yalnızca faaliyetin ortaya çıkmasını engellemek olur ki böylece üç model arasından tek bir tanesi, gerçekleşecek şeyi belirlemek için ortaya çıkabilir.

Örneğin hami ilişkisi söz konusu olduğunda, ekonomik ve toplumsal ödemeler arasında ayırım yapmak genellikle kolay oluyordu ancak ilginç güçlükler yol açan durumlar da ortaya çıkıyordu. Günlük ne kadar bir işin, bir kişinin her gün tıraş olma hakkının adil karşılığı olduğu konusunda bir hastayla pazarlık yapan hastabakıcıdan söz edildiğini duymuştum. Bu, taraflar anlaşmaya varmadan önce yapılan bir pazarlıktı ancak bu tam da karşılıklı saygının bir süre sonra öngörülmemiş bir ifadesi hâline gelen türden bir değiş tokuştu. Dahası bir hami bir hastadan yeni ya da uygunsuz olduğu düşünülen bir hizmet vermesini istediğinde hasta önden, özel ayrıcalıklar ve ödemeler için pazarlık yapabilir ve bastırabilir; kişisel olmayan ekonomik bir sözleşme piyasa dışı bir ilişkiyle birleştirilebilirdi.⁴⁰¹

401 Karşıt bir mesele, yani destekleyici bir ilişki içindeki katılımcılarla sınırlandırılan ekonomik değiş tokuş meselesi, geleneksel toplumlarla ilgili çalışmalarda sık sık belirtilir. Örneğin bkz. C. M. Arensberg, *The Irish Countryman* (New York: Peter Smith, 1950), ss. 154-57; Service, *ag.e.*, s. 97. Shetland Adası'ndaki toplulukların bazı sakinleri, esnafı kişisel ola-

Ekonomik ve toplumsal ödemeler arasındaki ayrım başka sorunlara da yol açar. Bir hastanın, hamisinden, onunla yalnızca araba temizlemeyle ilgili ekonomik bir sözleşme içine girmesini beklemesi, personelden bazı kişilerin temiz arabaların yıkanması için para ödemesiyle sonuçlanır ve böylece de ekonomik bir pratik, toplumsal bir bağı muhafaza etme noktasında, asıl işlevinden uzaklaşır. Kadın hastalarla para karşılığı cinsel ilişkiye girebileceklerini düşünen erkek hastalar tasvip edilmezlerdi çünkü cinsel aktivitenin açık bir satışa⁴⁰² değil, kişiye özel bir bağlanmışlığa⁴⁰³ işaret etmesi beklenirdi. Ayrıca belli miktarda bir istikrarsızlık da işin içine girmiş gibiydi: Bir kere, özel bir saygı jesti olarak yapılan bir şey zamanla standart bir beklenti hâline gelebilir ve oldukça kanıksanabilirdi ki bu durumda, geriye giden sürece benzer bir şey ortaya çıkabilirdi. Saygı göstermenin her yeni aracı rutinleşebilir ve dolayısıyla da saygı göstergesi olarak etkisiz bir hâle gelirdi ve fazladan lütuflarla desteklenmesi gerekebilirdi. Bir lütfâ bir kez kesin gözüyle bakıldığında, bu lütfun geri alınması doğrudan ve açık bir eleştiriye yol açabilirdi. Örneğin rekreasyon binasında dans eden kalabalık, etkinlik için hazırlanmış kurabiyelerin ve pastanın tamamını yediğinde mutfaktaki yardımcılar, haklarından mahrum bırakıldıklarını söyleyerek personele açıkça şikâyetle bulunurdu. Dolayısıyla, sorun çıkmaması için yemek servis edilmeden önce, mutfak

rak gücendirmemek için, özenli bir şekilde her dükkândan bir parça bir şeyler satın alırdı. Yerel bir dükkândan *hiçbir şey* almamak bir kişinin dükkân sahibiyle “arasının açıldığını” gösterirdi.

402 **Blz.** *Society of Captives*, ss. 93-95. Sykes, hapishanede, gizli kapaklı kolayca satılabilen ama kapatılmış kişilerin satılmaması gerektiğini düşündüğü çeşitli şeylerin olduğunu ve alışverişin bu şekilde kötüye kullanılmasına göz yumulmasının, kapatılmış bir kişinin belli bir kategori dâhilinde kodlanmasına yol açtığını ifade eder: “...vermesi gereken zaman satan bir mahkûm, tüccar ya da seyyar satıcı olarak yaftalanır.”

403 Akıl hastanelerinde, seks işçiliğinin ve “nemfömani” olarak kabul edilen şeyin, karşılıklı özel ilişkinin bir sembolü olan seksin geçerliliği üzerinde, eş değer bir düzen bozucu etkisi olabileceğini ekleyebilirim: Her iki durumda, toplumsal olarak uygunsuz bir kişi belli bir kadınla ve yanlış gerekçelerle bir şey karşılığında cinsel ilişkiye girebilir.

çalışanlarının yemekten artakalanları bir kenara kaldırmalarına izin verilirdi.

Zorlamanın, ekonomik değiş tokuşun ve toplumsal değiş tokuşun örtük başka birleşimleri de mevcuttu. Paranın sadece ekonomik yolla değil, ritüeller üzerinden de verildiği gerçeğine karşılık gelen ve bazı toplumların değiş tokuş sistemlerinde çok önemli olan bir pratik de yalvarma fenomeniydi. Hastalar kendilerine parayla veya sigarayla lütufta bulunulmasını beklemey, aynı zamanda süreci kendileri de başlatırlardı. Bir hasta, sevilen bir hastabakıcının ya da kimi zaman başka bir hastanın yanına gider ve bir kola için on ya da beş sent “borç” vermesi ve hatta alışveriş için gerekli parayı tamamlamak için ihtiyaç duyduğu birkaç peni için ona yalvarırdı. Birine bu şekilde yalvarma, yalvarılan kişinin “düzgün biri” olduğunu ve istenilenin sadece hâlihazırda içinde bulunulan yokluk durumundan, daha onurlu bir seviyeye yükselerek çıkmak olduğunu ima ederdi. Anlamı ne olursa olsun böyle bir yalvarma, başkalarını, kendileri sempati göstermeye hazır hâle gelmeden önce, sempati gösterme konusunda ikna etmenin bir örneğidir.

Başka birinden istifade etmenin farklı dayanakları başka biçimlerde de birleştirilirdi. Benzer diğer kurumlarda olduğu gibi Central Hospital’daki bir mesele de bir hastabakıcıya, kendileri ya da başkaları için tehlike addedilen hastaları fiziksel olarak sınırlamaya ve baskı altında tutmaya dair özgecil bir sorumluluk verilirken, bireyin zorlanmasına yönelik uygun bir kılıfın da sağlanmasıydı. Ekonomik ve toplumsal ödemeler de, ismen her ikisine de yabancı düzenlemeleri kapsardı. Bir hasta bir sigara ya da sigaradan bir “fırt” sayesinde önemsiz bir ayak işi hizmeti satın aldığı anda, alıcı, alışverişi bazen mecburi bir şekilde idare eder ve hizmetin kendisinden çok diğer hastaya önemsiz bir iş yaptırmaktan zevk aldığı izlenimini verirdi. Bir hastaya, hastaların kantin paralarıyla alınan şekerlemelerden vermeye hazır olan arkadaki koşullardaki babacan ve eski kafalı hastabakıcılar, hasta küçük düşürücü bazı yalvarma işaretleri verene kadar ya da has-

tabakıcının ona vermek üzere olduğu şeyi gerçekten istediğini söyleyene kadar bir lütufta bulunmayı alaycı bir şekilde geciktirebilirlerdi. İzmarit vermek de hem hastabakıcılar hem de hastalar tarafından, kimi zaman, izmariti alacak kişinin gururunu kırmak için kullanılırdı. Hastaneyi ziyaret eden bir hayır kurumu hastalar için rekreasyon binasında topluluğa açık bir etkinlik düzenlediğinde ve kurumun birkaç üyesi ara sırasında salonda gezinerek her bir hastaya birkaç fabrikasyon sigara dağıttığında, sigarayı kabul eden kişi kendisini, ona hiçbir şey borçlu olmayan yabancı birinden sadaka alırken bulurdu. Fabrikasyon sigaralar için duyulan büyük arzu orada bulunan hemen hemen her hastanın bu ikramı kabul etmesini sağlardı. Ancak yeni hastaların ya da ziyaretçilerin yanındaki kişilerin durumunda, kızgın bakışlar, yarı gizlenmiş alay ya da utanma, bu faaliyeti oturtacak uygun bir çerçevenin olmadığını, en azından kendine saygı türden bir çerçevenin olmadığını ortaya koyardı.⁴⁰⁴

Son olarak, başkasının mallarından ya da hizmetlerinden istifade etmeye yönelik bariz bir yola, bazen tam bir üçkâğıtla ve hilekârlıkla başvurulabildiği ve başvurulduğu da açıktır. Öyle ki bir kumarbaz kendisini aldatılırken, bir alıcı kendisini dolandırılırken ve bir arkadaş da kendisini kullanılırken bulabilir. (Şüphesiz, teorik olarak, bir başkasının hedeflerine herhangi bir şekilde katkıda bulunmadığını düşünen ve farkında olsa katkıda bulunmayacak bir kişi dahi, kendisini başkalarının planlarına farkında olmadan katkı sağlarken bulabilir.)

Aslında toplumsal hayatın her alanı ve daha özelden ise her toplumsal kurum, bir başkasından (ötekinin) istifade etmeye imkân tanıyan düzenlemelerin kendi bünyesinde aldığı özel biçimlerin çerçevesini tarif eder. Görünüşteki benzerliklerin ötesinde bu düzenlemeler özel kombinasyonlar etrafında şekillenir.⁴⁰⁵ Bizim

404 Uzun süredir hastanede olan, sigaraya ihtiyacı olmadığı hâlde bu sadakayı, veren kişiyi utandırmamak için saygıyla kabul edecek kadar zarif iki kadın hasta tanımıştım.

405 Papaz ödeneği, aşar vergisi, rüşvet, teberru, haraç, iyilik, armağan, lütuf,

araştırmamız gereken ise, görünüşün ve gerçekliğin söz konusu yapısal birimleridir.⁴⁰⁶ Belli bir toplumsal varlığı, yani bir ilişkiyi, bir toplumsal kurumu, bir grubu referans noktası olarak aldığımızda, Amerika'da *torpil* [*clout*], Sovyetler Birliği'nde ise *bağlantı* [*blat*] olarak adlandırılan, belli bir katılımcının başkaları üzerindeki kapsayıcı gayriresmî talebini gözden geçirebileceğimizi eklemek istiyorum.

Central Hospital'daki gizli hayat hakkında iki genel meseleyi tartışmaya açmak istiyorum. İlk olarak, bir kurumdaki gizli hayatın tasvirinin kurumdaki hayatın sistematik bir şekilde yanlı olan bir resmini ortaya koyabileceği açık olmalıdır. Üyeler kendilerini (gerek memnuniyetten gerekse de başka bir dünya inşa edememelerinden dolayı) birincil ayarlamalarla sınırladıkları ölçüde, hastanedeki gizli hayat temsili olmayabilir ve hatta önemsiz olabilir. Ayrıca en kolay gözlemlenen ikincil ayarlamalar, ayrıntılı ve renkli olanlar olabilir ve Central Hospital'da olduğu gibi, temelde, çevresi geniş bir avuç gayriresmî lider bu ayarlamalara başvurabilir. İkincil ayarlamaların kullanılma şekli, araştırmacı belli bir kurumdan nasıl istifade edilebileceğini ve kurumlardan genel olarak nasıl istifade edildiğini öğrenmek istediğinde çok önemli hâle gelebilir. Fakat araştırmacı ikincil ayarlamaların çeşitliliğini ve faaliyet alanını araştırırken, ortalama bir

hizmet ücreti, ikramiye, satın alınan malla beraber verilen hediye, ganimet, ödül, fidye gibi ödemeler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları gözden geçirmek üzere bir çerçeve sağlayabilmemiz için, zorlayıcı ekonomik ve toplumsal ödemelerin sabit birleşimlerini özel olarak çalışmamız gerekir. Pek çok toplumda paranın, malların ve hizmetlerin aktarılmasını sağlayan en önemli yöntemin, ekonomik değiş tokuş olmadığı unutulmamalıdır.

406 Toplumsal değiş tokuşun muhtelif dayanaklarına ilişkin faydalı bir metin için bkz. Ralph Turner, "The Navy Disbursing Officer as a Bureaucrat", *American Sociological Review*, XII (1947), ss. 342-48. Turner, iyiliklerin paylaştırılmasıyla ilgili üç esas arasında ayrım yapar: arkadaşlık örüntüleri, simüle edilmiş arkadaşlık ve bunların içinde en zayıf duygu olan, basit iyilik değiş tokuşları. Bununla birlikte her üç örüntü için de resmî talep, kişisel olmayan ödeme ve rüşvet kavramları açıkça reddedilmelidir. Ayrıca bkz. "Corruption of Authority", *a.g.e.*, s. 262 dipnot.

üyenin nasıl yaşadığına dikkat edemeyebilir. Elinizdeki kitap, zorunlu olarak, hastanede dolaşma izni olan manipülatif hastaların faaliyetine odaklanmakta ve hem bir bütün olarak Central Hospital'daki hastaların hayatına hem de bu hastaların, yaşam koşullarını gayriresmî olarak değiştirme tekniklerinin etkililiğine dair fazlasıyla umut verici bir görüş ortaya koymaktadır.

Tartışmaya açmak istediğim ikinci genel husus, toplumsal denetim ve bağ oluşumu ile ilgilidir. Ekonomik ve toplumsal değiş tokuşu mümkün kılan toplumsal düzenlemeler açıkça, bireyin kendi eylem planına başkalarının çabalarını dâhil etmesine yardımcı olurlar ve çoğu kez, bireyin kendi başına ve kendi hesabına yaptığı ikincil ayarlamaların etkisini artırır. Açıktır ki toplumsal düzenlemelerin devam ettirilmesi amaçlanıyorsa insanların dizginlenmesi, pazarlıkların yapılması ve başkaları için iyilik ve tören yapma yükümlülüklerini yerine getirmeleri için de bazı toplumsal denetim biçimlerinin kullanılması gerekir. Bu toplumsal denetim biçimleri, çok özel bir sınıfın ikincil ayarlamalarını oluşturur: gayriresmî ve gizli diğer pratiklerden oluşan çok geniş bir kompleksin temelini oluşturan ve onu sabitleyen ayarlamalar sınıfı. Kapatılmış kişinin total kurumlardaki gizli hayatı itibarıyla bu denetimlerin, hem kapatılmış kişiler hem de personel üzerinde uygulanması gerekecektir.

Total kurumlarda personelin kapatılmış kişiler tarafından denetlenmesi; personelin başına gelecek "kazaların" tezgâhlanması,⁴⁰⁷ belli bir yiyeceğin toplu hâlde reddedilmesi,⁴⁰⁸ işteki üretimin yavaşlatılması ya da tesisat, aydınlatma ve iletişim sistemlerinin sabote edilmesi gibi geleneksel biçimler alır. Tüm bunlar, kapatılmış kişilerin yapabilecekleri şeylerdir.⁴⁰⁹ Kapatılmış kişilerin personele uyguladığı diğer yaptırımlar, belalı bir subayı asker selamıyla çok uzak mesafeden ya da çok fazla

407 Örneğin Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 130.

408 Cantine & Rainer, *a.g.e.*, s. 4.

409 *A.g.e.*, s. 10.

kesinlikle veya çok yavaş bir tempoyla selamlamak gibi “toplu” ya da bireysel alay etme ve daha incelikli ritüel itaatsizlik biçimlerini alabilir. Personelin gizli düzenlemeler sisteminin bütününe tehdit etmesine grev ya da ayaklanma gibi daha uç eylemlerle karşılık verilebilir.

“Düzmece mahkemeler”in durumunda olduğu gibi, kapatılmış kişi grubunun kendi üyeleri üzerindeki toplumsal denetiminin iyi örgütlendiğine ve güçlü olduğuna dair yaygın bir görüş vardır. Görünüşe bakılırsa hapishanelerde, kapatılmış bir kişinin, kapatılmış diğer kişilerin ikincil ayarlamaları hususunda gösterdiği güven, onun toplumsal tanımının önemli bir dayanağıdır.⁴¹⁰ Ancak bulgular genel olarak, kapatılmış bir kişinin kapatılmış diğer kişiler üzerindeki toplumsal denetiminin zayıf olduğunu gösterir. Hiç kuşku yok ki gizli yapılan denetimin yokluğu (Prison Hall bu noktada bir istisnadır)⁴¹¹ Central Hospital’daki gizli hayatın ayırt edici bir özelliği gibiydi.⁴¹²

410 Örneğin bkz. Morris G. Caldwell, “Group Dynamics in the Prison Community”, *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, XLVI (1956), s. 651, “Right Guys” ve Gresham Sykes & Sheldon Messinger, “The Inmate Social System”, S.S.R.C. Pamphlet No. 15, *a.g.e.*, özellikle ss. 5-11.

411 Bazı hastalar, Central Hospital’daki Prison Hall’ün aklı başında kişilerin kapatıldığı hapishaneler gibi ama çok daha kapsamlı bir şekilde “örgütlendiğini” iddia etmiştir. Söylenene göre, orada, bir yere mektup “uçurması” ya da yasak malzemeleri içeriye sokması için bir hastabakıcıya rüşvet verilebilirdi. Burada bahse girilir, “kodes siyaseti” yapılır, bir hasta kliği “ortamın kontrolünü eline alır” ve çığından çıkmış görevlilerle baş etmek için hastalar grev yapardı. Ancak bu iddialar hakkında ilk elden bir bilgiye sahip değilim.

412 Hastabakıcılar tarafından uygulanan toplumsal denetimi onların kendi ikincil ayarlamalarıyla ilgili olarak değerlendirmiyorum. Örneğin, önceden Prison Hall’de tutulan bir hasta oradaki hastabakıcıların özel hizmetler için rüşvet kabul edebildiğini ve ispiyonculardan korkmadığını çünkü yasa dışı iş yapan herkesle ilgili kayıt tuttuklarını söylemişti. Böylesi bir durumda gammadır, kendi suçunu sabitleyen bir kayıtlı yüzleşmek zorunda kalıyordu. Elbette, hastanenin her iki bölümündeki hastalar da, bir hastabakıcıyı gaddarlıkla ya da hırsızlıkla suçladıklarında, koğuş personelinin her durumda “birbirine destek olacağı” şeklindeki düşüncelerini

Koğuştaki bir hasta uygunsuz davrandığında koğuştaki tüm hastaların durumu daha da kötüleşebilir ve kuşkusuz, hastanede dolaşma izni olan bir hasta kaçtığına ve dışarıda utanç verici bir suç işlediğinde izin şartları pek çok hasta için geçici olarak ağırlaştırılabilirdi. Bununla birlikte, böyle durumlarda, yani bir kişinin davranışı pek çok kişinin personelle herhangi bir “anlaşma” yapmasını daha güç hâle getirdiğinde, diğer hastaların söz konusu kabahatli kişilere misilleme yaptığına dair herhangi bir kanıt yoktu.⁴¹³ Dahası, hastanedeki gizli hayatta “güvenlik” zayıftı. Kaçmaya karar vermiş kapatılmış bir kişi bir ya da iki arkadaşına güvenli bir şekilde haber verebilirdi ama beş ya da altı kişinin kliği, gizli bilginin paylaşılacağı bir sırdaş olarak oldukça güvenilmezdi. Bu, kısmen, hastanedeki psikiyatristlerin, hastanın, tedavisi için her şeyi söylemesi gerektiğini düşünmeleri yüzündendi ve bu prensibin özel bir sonucu olarak çoğu hasta, arkadaşlarını ispiyonlayarak kendi psikiyatrik statülerinin iyileştirebileceğini düşünürdü. Dolayısıyla eğlenme ve dinlenme faaliyetlerinden sorumlu bir görevlinin, uysallıkla ve sesinde bir parça nezaketle şöyle söylediğini duymak sürpriz olmazdı:

Bilirsin işte, tıpkı bebek gibiler. Birisi yanlış bir şey yaptığında diğerleri bana gelir ve haber verir.

Oldukça başarılı olan girişimci hastalardan birinin şöyle söylediğini duymak da şaşırtıcı değildi: Uluslararası beyzbol

sık sık dile getirdiler. Bu noktada, doğrudan zor kullanması için gerek duyulan bir başka gruba, yani polise dair kaynaklarla, bir polisin diğerine karşılıklı verdiği büyük gizlilik desteğine işaret eden bulguları karşılaştırmak ilginç olacaktır. Bkz. William Westley, “Violence and the Police”, *American Journal of Sociology*, LIX (1953), ss. 34-41 ve “Secrecy and the Police”, *Social Forces*, XXXIV (1956), ss. 254-57.

413 Pek çok hastanın “kibirli” olduğunu düşündüğü alkolik bir hastayı araştırırken, bu hastayla içki içmeye gitmiş, çok sevilen iki hemşirelik öğrencisiyle konuştum. Kızlar yakalanmış, stajlarına son verilerek evlerine gönderilmiş ve hasta da daha kötü bir koğuşa yerleştirilmişti. Kendi kendime, hastanın bu davranışından ötürü diğer hastalar tarafından afroz edileceği tahmininde bulundum. Aslında kapatılmış pek çok kişi hastayı eleştirmiş olsa da diğer hastalar ona karşı hiçbir şey yapmamıştı.

karşılaşmaları sırasında herhangi biri herhangi bir bahis tüyosunu, sadece kantinin önünde durarak elde edebilir. Bahislerimi hiçbir zaman orada yapmam zira hem beyazlar hem de siyahlar arasında haber uçuran çok fazla tip vardır ve haber uçurmanın kim olduğundan hiçbir zaman emin olamazsınız. Eğer bahis oynamak istiyorsam telefon açarım ve öğleden sonra birileri gelip bahis için koyduğum parayı alır.

Gayriresmî toplumsal denetimin ve önceden tarif edilmiş, geniş erimli hasta iş birliğinin yokluğu, hastalar açısından, zayıf bir gayriresmî toplumsal kurumun bir kanıtı olarak kabul edilmelidir. Psikiyatri, bunu, akıl hastalarının, tanımları gereği, olağan düzeni ve dayanışmayı sürdüremedikleri şeklindeki argümanla açıklayabilir. Ancak bu açıklama, hapishanelerdeki ve bazı toplama kamplarındaki anomiye dair bir açıklama getirmez. Her hâlükârda, olası ek açıklamaları gözden geçirmek ilginçtir. Bir tanesi, Central Hospital'daki hastaların az bir reaktif dayanışma göstermeleridir. Hastalar geleneksel dünya karşısında hasta statülerini muhafaza etmek için birbirlerine sıkıca tutunmak yerine, kendilerini normal, diğer pek çok hastayı ise deli olarak tanımlamak için kliklerin ve iki kişilik grupların peşinde koşarlardı. Kısacası, çok az hasta, hasta olarak tanımlanmaktan gurur duyardı ya da gurur duymaya başlardı.⁴¹⁴ Reaktif dayanışma, tüm personeli kısıtlayıcı ve sert olarak tanımlamanın zor olduğu gerçeğiyle daha da zayıflatılmıştı; koğuştaki yaşam koşulları sürekli böyle olsa da.

VI

Central Hospital'da hastalar tarafından başvuru alan ikincil ayarlamaların çeşitliliğini tasvir ederken diğer kurumlardaki ikincil ayarlamaların da tasvir edilmesine yardımcı olabilecek kavramlar geliştirmeye çalıştım. Tasvir birimi, okuyucuda dramatik bir etki yaratmak üzere değil, karşılaştırmalı bir analiz kaygısıyla belirlendi. Sonuç olarak Central Hospital'daki hasta faaliyetlerinin

⁴¹⁴ Kapatılmış kişi dayanışmasına dair yayımlanmamış bir çalışma yapmış William R. Smith tarafından ifade edilmektedir.

bütünü, sınıflandırma yapmak amacıyla küçük parçalara ayrıldı. Böylece şu izlenimi verebiliriz: Hastalar, durumlarını daha çekilebilir hâle getirmek için gün boyunca gelişigüzel bir şekilde çocuksu hilelere başvururlar ve anlamsız hareketler yaparlar. Bu görüntüyle bizim, “hasta” olan akıl hastalarına dair geleneksel görüşümüz arasında tutarsız hiçbir şey yoktur. O hâlde eklemek gerekir ki burada bahsi geçen tüm ikincil ayarlamalar pratikte hastalar tarafından o kadar zekice ve gerçekçi bir kararlılıkla hayata geçirilmektedir ki dışarıdan biri, o ortama bir kez girdikten sonra, kendisini evinde, daha önce bildiği ortamlarla kıyaslandığında farklılıktan çok benzerlik içeren bir topluluğun bünyesinde hissedebilmektedir. Normal insanlarla akıl hastaları arasında kesin bir sınır olmadığını söylemek aslında malumun ilamıdır. Söz konusu olan daha ziyade, iyi uyum sağlamış bir vatandaşın ileri derecede psikotik birine giden bir skaladır. Ancak eklemek gerekir ki akıl hastanesine alışma döneminden sonra bu skala fikri de çok iddialı kaçacaktır. Bir topluluk her zaman için bir topluluktur. Bu topluluk, onun dışında kalanlara tuhaf gelse de onu içeriden yaşayanlara (oraya zorla sokulmuş olsalar da) doğal gelir. Hastaların kendi aralarında kurdukları ilişkiler sistemi, orada, bir beşer birlikteliğinin ne olduğunun işaretini gören bir araştırmacı için anlamsız değildir; akıl hastanelerinde kurulan bu türden bir birliktelik, yaşamaktan kaçınılası cinsten olsa da, bilinen diğer tüm birliktelik türleriyle aynı sırada araştırmacının çalışma defterinde yer almalıdır.

SONUÇLAR

I

Her toplumsal kurumda, katılımcının kuruma borçlu olduğu şeye dair resmî beklentiler vardır. Bir kurum, bazı gece bekçiliği işlerinde olduğu gibi belli bir görevin olmadığı durumlarda dahi, bir parça soğukkanlılığı, mevcut duruma dair bir parça farkındalığı ve öngörülemeyen olaylara bir parça hazır olmayı şart koşar. Kurum, katılımcılarından iş başında uyumamalarını talep ettiği müddetçe onlardan belli şeylerin farkında olmalarını da ister. Bir evde ya da otelde olduğu gibi, uyumanın beklenti olduğu yerde, nerede, ne zaman, kiminle ve hangi yatak terbiyesiyle uyunacağı konusunda sınırlamalar olur.⁴¹⁵ Bireyden ister büyük isterse küçük taleplerde bulunulsun, bu taleplerin arkasında, her kurumun yöneticisi bu taleplerin uygun olması için bireyin karakterinin nasıl olması gerektiğine dair fazlasıyla kapsayıcı, üstü kapalı bir anlayışa sahip olur.

Toplumsal bir kuruma baktığımızda bu ilk meselenin tersi

415 On beşinci yüzyılda Avrupa'da, at arabasıyla seyahat eden kişilerin, hantadaki yataklarını bir yabancıyla paylaşmaları gerektiğinde, nezaket hakkındaki kitaplar uygun yatak davranışına dair kurallar koymuşlardır. Bkz. Norbert Elias, *Über den Prozess Der Zivilisation* (2 Cilt; Basel: Verlag Haus Zum Falken, 1934), II. Cilt, ss. 219-21, "Über das Verhalten im Schlafraum." Vilhelm Aubert ve Kaspar Naegle'ye uykunun sosyolojisi hakkındaki yayımlanmamış yazıları için müteşekkirim.

bir durumla karşılaşırız: Katılımcıların, kuruma ne katmaları ve kurumdan ne elde etmeleri gerektiğiyle ilgili ve bunun arka planında da, kendileri için nasıl bir benliği ve dünyayı kabul edecekleriyle ilgili resmî görüşü reddettiklerini görürüz. Coşku beklenen yerde apati, sadakat beklenen yerde hoşnutsuzluk, katılım beklenen yerde devamsızlık, sağlık beklenen yerde hastalık, eylem beklenen yerde hareketsizliğin çeşitleri olacaktır. Her biri kendi tarzında bir özgürlük hareketi olan çok sayıda sade hikâyecikle karşılaşırız. Bir toplum vücut bulduğunda bir yeraltı yaşamı da onu takip eder.

II

Kısıtlayıcı total kurumlardaki gizli hayatı çalışmanın özel bazı faydaları vardır. Varoluşu en basit hâline indirgediğimizde insanların yaşamlarını anlamlı kılmak için neler yaptıklarını ortaya çıkarabiliriz. Öyle görünüyor ki zulalar, taşıma araçları, serbest bölgeler, alanlar, ekonomik ve toplumsal değiş tokuşa yönelik malzemeler bir hayat kurmanın minimum gerekliliklerden bazılarıdır. Normalde bu düzenlemeler bir kişinin birincil ayarlamalarının bir parçası olarak kabul edilir. Bu ayarlamaları pazarlıklarla, zekâ kıvraklığıyla, güç kullanarak ve kurnazlıkla resmî varoluştan çekip çıkararak incelersek onların önemini yeniden ama farklı şekilde anlayabiliriz. Ayrıca total kurumların çalışılması bu türden resmî organizasyonların, malzeme odaları, revirler, mutfaklar ya da fazlasıyla teknik işlerin faaliyet alanları gibi savunmasız standart yerlere sahip olduklarını ortaya koyar. Bunlar, ikincil ayarlamaların geliştiği ve kurumu istila etmeye başladığı nemli köşelerdir.

Akıl hastanesi, bünyesinde gizli bir hayat tomurcuklanma ihtimali olan kurumların özgün bir örneğini temsil eder. Akıl hastaları dışarıda, toplumsal olarak değilse bile fiziksel olarak kendilerine yakın bir kişinin, onları psikiyatrinin ellerine teslim etmesine yol açan bir çeşit sorun çıkarmış kişilerdir. Bu sorun çoğu zaman, duruma bağlı olarak uygunsuz addedilen davranış-

lardan keyif almış, yani ortam içinde yakışksız bir davranış sergilemiş “yatış öncesi hasta”yla ilişkilendirilirdi. İşte, bir kişiden bağlılık talep eden topluluklar, kurumlar ve ilişkiler tarafından ahlaki bir redde yol açan böylesi uygunsuz bir harekettir.

Akil hastası olarak damgalama ve hastaneye zorla yatırma, toplumun bu kabahatlere verdiği bir tepkidir. Bireyin hastaneye yattıktan sonra semptomlar gösterme konusundaki ısrarı ve hastaneye verdiği ilk tepki sırasında fazladan semptomlar ortaya koyma eğilimi, hoşnutsuzluk ifadeleri olarak onun işine artık çok yaramaz. Hastanın bakış açısına göre, personelle ya da diğer hastalarla konuşmayı reddetmek, kurumun kişinin ne ve kim olacağına dair görüşünü reddetmenin yeterli bir ifadesidir. Ancak hastanenin üst yönetimi, bu kendi içine kapanma durumunu, tam da kurumun kuruluş amacı itibarıyla üstesinden gelmesi gereken bir tür semptom ve de hastanın şu anda bulunduğu yere ait olduğunun en iyi kanıtı yorumlayabilir. Kısacası akıl hastanesine yatırma, insanların organizasyonla aralarına mesafe koymasına imkân tanıyan küstahlık, sessizlik, fısıltıyla dile getirilen düşünceler, iş birliği yapmamak, malzemelerin kasıtlı olarak tahrip edilmesi gibi alışıldık araçlardan hastayı mahrum bırakarak onu köşeye sıkıştırır. Kurumun reddine ilişkin tüm bu göstergeler bir anda, bu göstergeleri kullananlar için, kuruma bağlılığın simgelerine dönüşür. Bu şartlar altında tüm ayarlamalar birincildir.

Dahası, faal bir kısır döngü süreci de vardır. “Kötü” koğuşlara yerleştirilen kişiler kendilerine her türden çok az bir malzeme verildiğini fark ederler. Giysileri her gece onlardan alınabilir, rekreasyon materyalleri saklanabilir ve mobilya ihtiyacı yalnızca, ağır, ahşap sandalyeler ve banklarla karşılanabilir. Kuruma karşı sergilenen düşmanca hareketler, sandalyeyi yere gürültülü bir şekilde çarpmak ya da sinir bozucu bir ses çıkarmak için bir gazete sayfasını hızla çarpmak gibi sınırlı ve uygun olmayan araçlara bağlı olmak zorundadır. Hastanenin reddini yansıtan bu araçlar ne kadar yetersiz olursa eylem o kadar fazla psikotik bir semptom gibi görünür ve yönetim, hastayı kötü koğuşa yerleştirmekle

kendini o kadar fazla haklı görür. Bir hasta kendisini görünür ifade araçları olmaksızın tecrit edilmiş ve savunmasız bir hâlde bulduğunda, şayet yapabilirse, şiltesini parça parça etmeye ya da dışkıyla duvara yazmaya bel bağlamak zorunda kalabilir. Devamında tüm bu davranışlar onun hücrede tutulmasını gerektirendiren sebepler olarak kullanılır.

Bu çevrimsel süreci, kapatılmış kişilerin kendilerini içinde olmaları beklenen durumdan koparmak için sembolik bir araç olarak kullandıkları sıradan ve yasak, tılsım benzeri kişisel eşyalarda işler hâlde görürüz. Tipik bir örnek olduğunu düşündüğüm şey hapisane literatüründen verilebilir:

Hapishane kıyafeti anonimdir. Bir kişinin kişisel eşyaları diş fırçasıyla, tarakla, ranzanın üstüyle ya da altıyla, dar bir masanın üzerindeki alanın yarısıyla, bir tıraş bıçağıyla sınırlıdır. Tüm hapishanelerde olduğu gibi burada da, kişisel eşyaya sahip olma isteği inanılmaz boyutlara ulaşır. İnsan yapımı olan ve kurumda yasaklanmış her şey, taş, tel parçası, bıçak, kırmızı tarak, farklı görünen diş fırçası, kemer gayretle istiflenir, kıskançlıkla saklanır ya da zafer kazanmışçasına sergilenirdi.⁴¹⁶

Ama giysileri her gece kendisinden alınan bir hasta, ceplerini ip parçalarıyla ve tomar yapılmış gazeteyle doldurduğunda ve sonucunda ceplerini düzenli olarak kontrol etmesi gereken kişilerin işini zorlaştırmasına rağmen bu eşyaları saklamak için mücadele ettiğinde, genellikle ona uygun görülen yerden uzak durmaya çalışan biri gibi değil, çok hasta olan bir hastaya uygun semptomatik davranışta bulunan biri gibi görülür.

Resmî psikiyatrik öğreti, yabancılaştırıcı eylemleri psikotik eylemler olarak tanımlamaya meyillidir. Bu görüş, hastanın gitgide daha tuhaf bir biçimde yabancılaşma yaşamasına yol açan çevrimsel süreçlerle pekiştirilir. Ancak hastane bu öğretiye göre yönetilemez. Hastane, diğer organizasyonların üzerinde ısrar et-

416 Cantine & Rainer, *a.g.e.s.* 78. Erkek çocukların ceplerinde zulaladıkları şeylerle karşılaştırmın. Öyle görünüyor ki bu şeylerden bazıları, çocukla domestik kurum arasında bir takoz işlevi de görür.

mek zorunda kaldığı şeyi üyelerinden birebir talep etmeyi reddedemez. Psikiyatrik öğreti bunu yapabilecek kadar esnektir ama kurumlar değildir. Hastaneyi çevreleyen toplumun standartları dikkate alındığında, hastaları besleme, yıkama, giydirme, yatırma ve fiziksel zarardan korumayla ilgili en azından asgari rutinlerin olması gerekir. Hastaların bu rutinleri takip etmesini sağlamak için teşviklerin ve tavsiyelerin olması gerekir. Taleplerde bulunulması gerekir ve bir hasta kendisinden beklendiği şekilde yaşamadığında hayal kırıklığı dışı vurulur. Hastalar koğuşlarda kalmaya başladıktan sonra psikiyatrik bir “gelişim” ya da “ilerleme” görmekle ilgilenmek, personelin “uygun” davranışı teşvik etmesine ve hasta “psikoz”a geri döndüğünde ise hayal kırıklığını ifade etmesine yol açar. Böylece hasta, başkaları tarafından güvenilen, doğru şekilde davranmasına yetecek kadarını bilmesi gereken bir kişi olarak yeniden tanımlanır. Bazı uygunsuz davranışların, özellikle de suskunluk ve apati gibi, koğuş rutinlerini engellemeyen ve hatta kolaylaştıran davranışların, semptom olarak algılanması devam edebilir. Ancak her şeyi hesaba katarsak hastane yarı resmî olarak şu varsayım ile çalışır: Hasta, uysal ve psikiyatriye saygılı olmalıdır; bunu yapan hasta, yaşam koşullarında iyileştirme ile ödüllendirilecek ve yapmayan hasta ise konfordaki azalma ile cezalandırılacaktır. Hasta, kurumlarda hâlihazırda yaygın bazı pratiklerin bu gayriresmî kabulü üzerinden, işgal edilen konumla araya mesafe koymanın çoğu sıradan aracının etkili olduğunu keşfeder. İkincil ayarlamalar artık mümkündür.

III

İkincil ayarlamaların pek çok farklı türü içinde bazıları özellikle ilginçtir çünkü tüm bu pratiklerin ayırt edici özelliği olan bağlılık ve kopma meselelerine açıklık getirirler.

Bahsi geçen özel ikincil ayarlama çeşitlerinden biri “uzaklaşma faaliyetleri” ya da “uğraş” olarak adlandırılan, bireyin tahammül etmek ve içinde yaşamak zorunda olduğu ortama dair tüm

duygularını geçici olarak ortadan kaldırarak bireye kendini kaptıracağı bir şeyler sunan faaliyetlerdir. Total kurumlarda örnek niteliğinde faydalı bir durum Robert Stroud tarafından ortaya konulmuştur. “Kuşçu”, hile yapma becerisi ve geçici çözüm bulma kapasitesiyle hücresinin penceresinden kuşları izleyerek bir laboratuvar kurmuş ve tamamı hapishaneden olmak üzere tıp literatürüne ornitoloji konusunda çok önemli katkılarda bulunmuştur.⁴¹⁷ Savaş esirlerinin tutulduğu kamplardaki dil ve sanat dersleri de⁴¹⁸ aynı serbest kalma hâlini sağlayabilir.

Central Hospital bu kaçış dünyalarından birkaçını kapatılmış kişilere sunmuştur.⁴¹⁹ Bunlardan bir tanesi spordu. Bazı beyzbol oyuncular ve birkaç tenis oyuncusu, yaptıkları spora ve elde edecekleri başarıya kendilerini o kadar çok kaptırmış görünüyordlardı ki, en azından yaz ayları boyunca bu onların her şeyden önemli bir uğraşları hâline geliyordu. Beyzbol örneğinde bu, hastanede dolaşma izni olan hastaların ulusal beyzbol ligini dışarıdaki pek çok kişi kadar kolay takip edebileceği gerçeğiyle daha da güçlendiriliyordu. Kendi servislerinde ya da rekreasyon binasında düzenlenen danslı partiyi, izin verildiğinde asla kaçırmayan bazı genç hastaların bu partiye, “ilginç” biriyle tanışma ya da daha önce tanışılmış ilginç kişiyle tekrar karşılaşma fırsatı için gitmesi olasıydı. Hemen hemen aynı şekilde, üniversite öğrencileri ders dışı faaliyetlerde karşılaşılacak yeni “sevgililer”i dört gözle bekleyerek çalışmalarını sürdürebilirler. Central

417 Gaddis, *a.g.e.*

418 J. F. N., *a.g.e.*, ss. 17-18.

419 Hapishanelerdeki serbest grup oluşumunun ve bazı toplumsal tiplerin ortaya çıkışının arkasında çoğu zaman bir uzaklaşma faaliyetinin olduğu görülür. Caldwell böyle uğraşları olan mahkûmlardan bazı ilginç örnekler verir: Uyuşturucu bulanlar ve kullananlar, satışa yönelik dericilik yapanlar, bedenlerinin yüceltilmesiyle meşgul olan katı öz disiplini olanlar, görünüşe göre, kas plajı olarak hizmet veren mahkûm soyunma odaları, eşcinseller, kumarbazlar vb. (*a.g.e.*, ss. 651-53). Bu faaliyetlerin özelliği, her bir faaliyetin, kendini ona kaptıran kişi için bir dünya inşa etmesi, böylece de hapishanenin yerini almasıdır.

Hospital'da "evliliğin ertelenmesi", yani hastanın, hasta olmayan kişiye karşı evlilikle ilgili yükümlülüklerinden etkili bir şekilde muaf tutulması, söz konusu uzaklaşma faaliyetini geliştirmiştir. Az sayıdaki hasta için yılda iki kez sahnelenen bir tiyatro eseri son derece etkili bir uzaklaşma faaliyetiydi: denemeler, provalar, kostümlerin tasarlanması, sahne dekorunun yapılması, sahneye koyma, yazmak ve yeniden yazmak, oynamak. Tüm bu faaliyetler, katılımcılar için ayrı bir dünya inşa etme konusunda hastane dışındakiler kadar etkili oluyordu. Bazı hastalar için önemli, hastanenin din görevlileri içinse kaygı verici bir diğer uğraş da dine aşırı coşkuyla sarılmaktı. Birkaç hasta için başka bir uğraş kumar oynamaktı.⁴²⁰

Yaşanılan andan kaçmanın seyyar yolları Central Hospital'da çok tercih ediliyordu. Karton kapaklı polisiye romanlar,⁴²¹ iskambil kâğıtları ve hatta yapbozlar bir kişinin yanında taşınıyordu. Tüm bu kafayı dağıtma-uzaklaşma araçları birçok amaca

420 Melville, kendi firkateyninde usulsüz bir şekilde kumar oynamaya tam bir bölüm ayırmıştır (*a.g.e.*, Bölüm Ixxiii).

421 Behan, okumanın kişiyi hapisane ortamından nasıl uzaklaştırdığını iyi bir şekilde tasvir eder (Behan, *a.g.e.*). Ayrıca bkz. Heckstall-Smith, *a.g.e.*, s. 34: "Hapishane kütüphanesi oldukça iyi bir kitap derlemesine sahipti. Ama zaman ilerledikçe sadece zaman öldürmek için okuduğumu fark ediyordum. Bulabildiğim her şeyi ve herhangi bir şeyi okuyordum. Okumak ilk haftalarda uyku ilacı etkisi yapıyordu ve erken gelen yazın uzun akşamlarında çoğu kez kitabımın üzerinde uyuya kalıyordum." Kogon, toplama kampından bir örnek verir (Kogon, *a.g.e.*, ss. 127-28): "1942-43 kışında, Buchenwald'de, 42 numaralı barakada üst üste yapılan ekmek hırsızlıkları gece nöbeti tutmayı zorunlu hâle getirmişti. Aylar boyunca, arka arkaya bu görev için gönüllü olmuş, sabah üçten altıya kadarki vardiya almıştım. Bu, yoldaşların horlamaları diğer uçtan gelirken dinlenme odasında yalnız oturmak demektir. Bir kereliğine, genelde her türlü bireysel faaliyeti engelleyen ve zorlaştıran kaçınılmaz yoldaşıktan kurtulmuştum. Gölge bir lambanın yanında sessizce oturarak Platon'un Diyalogları'nın, Galsworthy'nin Swan Song'unun ya da Heine'in, Klabund'un, Mehring'in eserlerinin sayfalarını derinlemesine karıştırmak ne deneyim ama! Heine? Klabund? Mehring? Evet, bu kitaplar bir kampta gizli saklı okunabiliyordu. Bunlar, ülke genelindeki atık kâğıt yığınlarından geri kazanılan kitapların arasındaydı."

aynı anda hizmet ediyordu. Sadece koğuştan veya bulunulan servisin havasından uzaklaşmaya imkân tanımıyor, idareden birinin odasının girişinde veya yemekhanenin ya da bir bekleme odasının kapısında bir iki saat daha beklenmesi gerektiğinde, kişinin başka bir dünya kurabilmesine olanak tanıyordu. Kendine başka bir dünya yaratmanın bireysel araçları çarpıcıydı. Depresif, intihara meyilli, alkolik, görünüşe göre iyi bir briç oyuncusu olan bir kişi, hemen hemen diğer tüm oyuncu hastalarla briç oynamaya dudak bükerdi. Yeni briç hamleleriyle ilgili ara sıra aklına gelen fikirleri yazdığı bir not defterini üzerinde taşırdı. En sevdiği sakızlı şekeri ve cep radyosu olduğunda istediği zaman kendisini hastanenin dünyasından çekip çıkarabiliyor, tüm duygularını hoş bir biçimde tatmin edebiliyordu.

Uzaklaşma faaliyetlerini ele alırken bir kuruma aşırı adanma meselesini tekrar ortaya atabiliriz. Örneğin, hastane çamaşırhanesinde birkaç yıldır çalışan bir hasta vardı. Hastaya gayriresmî ustabaşılık görevi verilmişti ve hasta, işine, çalışan diğer hastaların neredeyse tamamından farklı olarak, kimsenin yok sayamayacağı bir kapasite, özveri ve ciddiyetle girişmişti. Çamaşırhaneden sorumlu hastabakıcı, bu hastayla ilgili olarak şunları söylemişti:

İşte benim özel yardımcım. Geri kalan herkesten daha çok çalışır. Onsuz ben bir hiç olurum.

Hastabakıcı neredeyse her gün hastanın çabasının bir karşılığı olarak, yemesi için evden bir şeyler getiriyordu. Bununla birlikte, hastanın uyumunda grotesk olan bir şeyler vardı çünkü işine yaptığı derin yolculuğun, kısmen hayalî olan bir karakteri olduğu aşikârdı. Neticede o bir ustabaşı değil, bir hastaydı ve bu, iş dışında ona açıkça hatırlatılıyordu.

Açıkçası, bu örneklerden bazılarının da gösterdiği gibi, uzaklaşma faaliyetlerinin gayrimeşru faaliyetler olmaları gerekmez. Bu faaliyetlerin kapatılmış kişiler için oynadığı rol, bizim onları diğer ikincil ayarlamalarla birlikte değerlendirmemize yol açar.

Burada en uç olan belki de, eyalet akıl hastanelerindeki bireysel psikoterapidir. Bu kurumlarda bu ayrıcalık o kadar az tanınır⁴²² ve bunun sonucunda, hastanede görevli bir psikiyatristle kurulan ilişki hastane statüsünün yapısıyla ilgili olarak o kadar özgündür ki, kapatılmış kişi psikoterapisine devam ederken nerede olduğunu bir dereceye kadar unutabilir. Aslında hasta, kurumun resmî olarak sunma iddiasında olduğu şeyi kabul ederek kurumun gerçekte sağladığı şeyden uzak durmayı başarabilir. Burada genel bir çıkarım vardır. Muhtemelen, bir kurumun, üyelerini katılmaya zorladığı ya da üyelerinin katılmasına izin verdiği her faaliyet kurum için potansiyel bir tehdittir çünkü bireyin kendisini çok fazla kaptırmayacağı hiçbir faaliyet yok gibidir.

Bir başka özellik gizli bazı pratiklerde açıkça bellidir ve muhtemelen hepsinde bir etkidir: Psikanalistlerin kimi zaman “aşırılı-belirlenim” olarak adlandırdıkları şeye atıfta bulunuyorum. Bazı hastalar yasak faaliyetlere, devasa bir çabanın sonunda, kendilerini öyle bir hınç ve kötülükle ve bir o kadar da keyifle ve zaferle kaptırıyordu ki bu, sadece harcanan çabanın sonuçlarının tadını çıkarmakla açıklanamaz. Görünüşte küçük olan tatminlerin büyük tatminler olarak tanımlanmaya başlamasının kapalı ve kısıtlayıcı kurumlarda önemli olduğu doğrudur. Ancak bunu dikkate alsak bile geriye açıklanacak bazı şeyler kalır.

Bazı ikincil ayarlamaların aşırılı-belirleniminin bir yönü, bir kişinin, sadece yasak olduğu için başvurduğu bir pratikten aldığı hazdır.⁴²³ Central Hospital’da kurallardan incelikle kurtulmayı başaran kapatılmış kişiler, çoğu zaman başka bir kapatılmış kişiyi, hatta tümüyle güvenilemeyecek birini, bunun mümkün olduğunu kanıtlamak için arayıp bulurlardı. Çok geç saatte, kasabadaki gece hayatına dâhil olup geri dönen bir hastanın ertesi

422 Çalışmayı yürüttüğüm sırada, Central Hospital’da bulunan yaklaşık yedi bin hastadan tahminen yüzünün herhangi bir yıl içinde bir çeşit bireysel psikoterapi aldığını hesaplamıştım.

423 Bu konu Albert Cohen tarafından *Delinquent Boys* içinde detaylandırılmaktadır (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1955).

gün anlatacağı, macera dolu hikâyeleri olurdu. Bir başkası arkadaşlarını bir kenara çeker ve onlara, bir gece önce içip bitirdiği içkinin boş şişesini sakladığı yeri ya da cüzdanındaki prezervatifleri gösterirdi. Test edilmiş, güvenli bir şekilde saklamanın sınırlarını görmek de şaşırtıcı değildi. İçeriye gizlice yarım litre votka sokan, birazını kâğıt bardağa koyan ve çim alanın bulabildiği en korunmasız kısmına oturarak yavaşça sarhoş olan son derece becerikli bir alkolik tanımıştım. Hasta, böyle zamanlarda, yarı personel statüsündeki kişilere misafirperverlik göstermekten zevk alırdı. Benzer şekilde, arabasını hasta dünyasının toplumsal merkezi olan kantinin hemen dışına park eden bir hastabakıcı tanımıştım. Burada hastabakıcı ve arkadaş canlısı bir hasta, herkesin görebileceği bir şekilde, viskiyle dolu bir kâğıt bardağı arabanın gösterge tablosunun üzerine koyarken ve deyim yerindeyse etraflarındaki dünyayla aralarına koydukları mesafeye kadeh kaldırırken, oradan geçen kadınların en mahrem özelliklerini tartışırdı.

Bazı ikincil ayarlamaların aşırı-belirleniminin bir başka boyutu, tam da bu ayarlamaların peşinde koşmanın bir tatmin kaynağı olmasıdır. Flört ilişkileriyle ilgili olarak, daha önce de ifade ettiğim gibi, kurum ciddi bir oyunda bir kişinin rakibi olarak tanımlanabilir; amaç hastaneye karşı sayı yapmaktır. Örneğin, bazı geceler bir fincan kahve içebilmek için uyguladıkları taktiği, bundan zevk alarak tartışan hasta grupları gördüm.⁴²⁴ Onlara göre söz konusu olan, bir nevi “sayı yapmak” Çok da isabetli bir şekilde, bu terimi daha önemsiz faaliyetler için de kullanıyorlardı.⁴²⁵ Hapishaneye kapatılmış kişilerin, hücre hapsine çarptı-

424 Hapishanede kahve edinebilmek için gerekli kaçak iş birlikleri ve çabaların detaylı bir tasviri için bkz. Hayner ve Ash, *a.g.e.*, ss. 365-66.

425 Bir uğraşın değeri genel olarak, toplumun bütününe bakarak değerlendirilir; örneğin uyuşturucu bağımlıları günlük dozlarını temin etmeye çalışırken toplum karşısında anlamlı ve gündelik bir oyun oynayan kişiler olarak tanımlanır. Aynı şekilde, üçkâğıtçıların, dolandırıcıların ve suçluların entrika çevirerek çok çalıştıkları görülür ki bu, para kazanmak için çalıştıkları görülmesine de onurlu bir para kazanma işidir.

rılmış birinin hücrelerine gizlice yiyecek ve konfor sağlayan diğer şeyleri sokma eğilimleri yalnızca bir yardım hareketi olarak değil, aynı zamanda bir kişinin otoritenin karşısına dikilmesini sağlayan ruhu, iş birliğiyle paylaşma yolu olarak da görülmelidir.⁴²⁶ Benzer şekilde, hastaların, mahkûmların ve savaş esirlerinin meşgul olduğu, vakit alan detaylı kaçma planları yalnızca dışarı çıkmanın bir yolu olarak değil, aynı zamanda, içeride olmayı anlamlandırmanın bir yolu olarak da görülebilir.

Ben ikincil ayarlamaların, özellikle de bazılarının, aşırı belirlendiğini düşünüyorum. Bu pratikler uygulayıcıya, en belirgin yolların dışında kalan diğer yollarla hizmet ederler: Bu pratikler başka neyin üstesinden gelirlerse gelsinler, başka hiç kimseye değilse bile uygulayıcıya, kurumun denetiminin ötesinde, bir benliğinin ve kişisel özerkliğinin olduğunu gösterirler.⁴²⁷

IV

İkincil ayarlamaların işlevi, bireyle bireyin dâhil olması beklenen

426 Bu tema McCleery tarafından ele alınmıştır (S.S.R.C. Bülten No. 15, *a.g.e.*, s. 60): "Elinizdeki çalışma, sahip olunan şeylerin ve ayrıcalıkların kapatılmış kişiler tarafından sergilenmesinin, başka araçlarla elde etmeleri gereken bir statüyü sembolize etmeye yaradığını gösterir. Bu semboller, otoriteyi manipüle etme ve ona karşı koyma becerilerini ortaya koyar. Kapatılmışlar grubu bu sembolleri, cezalara maruz kalmış kişilere vermeyi özellikle önemser, oysaki bu kişilerin tek yapmış oldukları şey, otoriteye direnmiş olmalarıdır.

427 Bu mesele, Sibiryâ'da bulunan sürgün kampındaki hayatı betimleyen Dostoyevski tarafından güzel bir şekilde açıklanır (Dostoyevski, *a.g.e.*, s. 17): "Cezaevinde kaçakçılık suçlusu çok mahkûm vardı. Bu yüzden bunca kontrole, nöbetçilere karşın içkinin cezaevine nasıl girdiğine şaşmamak gerekir. Ayrıca şunu da söyleyeyim: Özelliği gereği kaçakçılık önemli bir suçtur. Söz gelimi, herhangi bir kaçakçı için paranın, kârın ikinci dereceden önemli olduğunu düşünebilir misiniz? Oysa gerçekten de öyledir. Kaçakçı, kaçakçılık tutkusundan, içinden öyle geldiği için kaçakçılık yapar. Bir bakıma ozanlar gibi. Bir kaçakçı her şeyini tehlikeye atar, en korkunç tehlikelerin üzerine üzerine gider, kurnazlık yapar, icat eder, karmaşık durumlardan sıyrılır; bazen bir esinle bile hareket eder. Bu tutku kumar tutkusu kadar güçlüdür." (Türkçesi: Ölü Bir Evden Hatıralar, çev. Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 43).

toplumsal birim arasına bir bariyer koymaksa eğer, bazı ikincil ayarlamaların içkin bir kazançtan yoksun olmasını ve sadece izin verilmeyen bir mesafeyi ifade etme işlevini yerine getirmesini beklemeliyiz: Benliği koruyan, “bir kişinin, kendisini reddedenleri reddetmesidir”.⁴²⁸ Bu, dertlenmek ya da şikâyet etmek gibi ritüel itaatsizliğin en yaygın biçimleriyle gerçekleşir. Burada, bu davranışın değişikliğe sebep olması gerçekçi bir şekilde beklenmez. Tabi olanlar anında müdahale edilmeyen bir küstahlıkla, duyulması güç bir sesle dile getirdikleri görüşleriyle, personelin arkasından yaptıkları jestlerle, kendilerine resmî olarak uygun görülen konumdan bir parça koptuklarını ifade edebilirler. Önceden Lewisburg’daki ıslahevinde kalmış kapatılmış bir kişi şu örneği verir:

Görünüşte, hayat burada neredeyse kendi hâlinde akar. Ama bir kişinin, öfke ve hayal kırıklığının girdaplarını ve ters akıntılarını arayıp bulması için yalnızca, görünüşün çok az altına ilerlemesi gerekir. Hoşnutsuzluk ve isyan homurtuları durmaksızın devam eder: Ne zaman bir görevlinin ya da bir gardiyanın yanından geçsek fısıltıyla alay etme ve aşağılamayı aleni bir misillemeye yol açmaksızın dışa vuran, itinayla planlanmış ters bir bakış...⁴²⁹

Brendan Behan bir Britanya hapishanesinden örnek verir:

Gardiyan ona bağırdı. O da, “hemen efendim” diye karşılık verdi. “Her zaman, efendim” derken, kısık sesle “canın cehenneme” diye ekledi.⁴³⁰

Yeterli bir kişinin karşısına alenen fakat güvenli bir şekilde

428 Lloyd W. McCorkle & Richard Kom, “Resocialization Within Walls”, *The Annals*, CCXCIII (1954), s. 88.

429 Hassler, *a.g.e.*, ss. 70-71. Şikâyet etmeyle ilgili askeriye'den bir örnek için bkz. Lawrence, *a.g.e.*, s. 132.

430 Behan, *a.g.e.*, s. 45. Amerikan toplumunda ilkökula giden çocuklar nasıl şans dileyceklerini, aykırılıklara nasıl homurdanacaklarını ve yüzlerini gizlice nasıl ekşiteceklerini çok erken öğrenirler. Öğretmenin sözlü cezasına boyun eğerken dahi bu araçlardan biriyle bir özerklik ortaya koyarlar.

dikilmenin söz konusu yollarından bazıları, özellikle de karşı duruş toplu gerçekleştirildiğinde cüretkâr bir hâl alabilir. Hapishanelerden bir kez daha örnek verilebilir:

Otorite nasıl aşağılanır? Emirlerle “uymak” bir yoldur... Siyahlar, özellikle rol kesme konusunda becerikliler. Kimi zaman sırayı bozup birden kaz yürüyüşü yapmaya başlarlar. On kişi masaya aynı anda oturur, kasketlerini aynı anda çıkarır.⁴³¹

Vaiz her pazar günü bize haftalık moral konuşmasını yapmak için kürsüye çıktığında, bizim onunla dalga geçtiğimizi bilmesine rağmen, her zaman mümkün olduğunca yüksek sesle ve uzun uzun güldüğümüz kötü bazı şakalar yapardı. Hafifçe, komik bazı şeyler söyler ve dinleyicilerin yalnızca yarısı ne dediğini duymuş olsa da bütün kilise gürültülü kahkahalarla dolardı.⁴³²

Normal dünyada oynanan asmaca oyununda olduğu gibi ya da kurumlarda görülen, anlam açısından oldukça yüklü maskotların yapımında olduğu gibi, ritüel itaatsizlik şeklinde karşılaşılan bazı eylemler ironiye dayanır. Total kurumlarda standart olan bir ironi, ortamın, özellikle göz korkutucu ve nahoş yönlerine takma isimler vermektir. Toplama kamplarında şalgam⁴³³ kimi zaman “Alman ananası”,⁴³⁴ ağır talim ise “Coğrafya”⁴³⁵ olarak adlandırılırdı. Mount Sinai Hastanesinde akıl hastalarının bulunduğu koğuşlarda ameliyat edilmek üzere tutulan beyin hasarı olan kişiler hastaneyi “Mount Siyanür”⁴³⁶ olarak adlandırıyorlardı ve doktorlara,

“avukat”, “beyaz yakalı işçi”, “ekip lideri”, “başkanlardan biri”, “barmen”, “sigorta danışmanı” ve “kredi müdürü” gibi

431 Cantine & Rainer, *a.g.e.*, s. 106.

432 J. F. N., *a.g.e.*, ss. 15-16. Ayrıca bkz. Goffman, *Presentation of Self*, “alaycı danışıklı dövüş”, ss. 186-88.

433 T.S.N.: Toplama kamplarında temel besin kaynağı.

434 Kogon, *a.g.e.*, s. 108.

435 *A.g.e.*, s. 103.

436 Edwin Weinstein & Robert Kahn, *Denial of Illness* (Springfield, Ill.: Charles Thomas, 1955), s. 21.

takma isimler veriliyordu. İçimizden birine “Weinberg”, “Weingarten”, “Weiner” ve “Wiseman” gibi farklı adlar takılıyordu...⁴³⁷

Hapishanede, ceza hücresi “çay bahçesi” olarak adlandırılabilir.⁴³⁸ Central Hospital’da, idrarını tutamayan hastaların da bulunduğu koğuşlardan birinin, bu koğuşa “gül bahçesi” adını takan hastabakıcılar için bir ceza koğuşu olduğu düşünülürdü. Eski bir akıl hastası başka bir örnek verir:

Virginia, sosyal faaliyet odasının arkasında kıyafetini değiştirmesinin “Giyinme Terapisi”ni temsil ettiğine karar verdi. “Giyinme Terapisi”nde bugün sıra bendeydi. Eğer iyi ve sert bir içki içmiş olsaydınız ve bir bardak paraldehitiniz olsaydı bu terapi daha da eğlenceli olurdu. Juniper Tepesi’nin neşeli hanımları olarak bizlerin adlandırdığı gibi: Juniper Kokteyli. Daha kültürlü olanlarımız ise “lütfen bir martini” diyor ve hemşire “zeytin nerede” diye soruyordu.⁴³⁹

Hiç şüphe yok ki ironilerle karşılık verilen tehditkâr dünyanın, yabancı bir insan otoritesiyle desteklenmesi gerekmediğinin anlaşılması gerekir. Fakat bu, tehlikeli şekilde hasta olan kişilerin kendi durumları hakkında şaka yapması gibi, kişinin kendisine dayattığı ya da doğa tarafından dayatılan bir şey de olabilir.⁴⁴⁰

Bununla birlikte, ironinin ötesine geçen, daha da incelikli ve etkileyici türden ritüel bir itaatsizlik vardır. Yabancı otoriteye karşı takınılacak özel bir tavidir bu. Dik kafalılığın, saygınlığın ve soğukkanlılığın bir bileşimi olan bu tavrın dozu o kadar incelikle ayarlanmıştır ki, bu tavrın yol açtığı küstahlık doğrudan cezalandırılmaz ancak yine de bir kişinin tümüyle başına buyruk olduğunu gösterir. Bu şekilde iletişim kurmak, belli bir beden

437 *A.g.e.*, s. 61. Özellikle bkz. Bölüm VI, “The Language of Denial.”

438 Dendrickson & Thomas, *a.g.e.*, s. 25.

439 Mary Jane Ward, *The Snake Pit* (New York: New American Library, 1955), s. 65.

440 İronilerle ve yaşam tehdidiyle baş etmenin diğer yolları hakkında faydalı bir açıklama için bkz. Renée Fox, *Experiment Perilous* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1959), s. 170 dipnot.

ve yüz hareketiyle sağlandığı için, kapatılmış kişi nerede olursa olsun sürekli olarak bu şekilde iletişim kurabilir. Hapishane toplumundan örnekler verilebilir:

“Doğruluk” dolaylı olarak, cesarete, korkusuzluğa, grup üyelerine sadakate, suiistimalden kaçınmaya, resmî değer sisteminin üstünlüğünün sert bir şekilde reddine ve kapatılmış kişinin alt kademededen geldiğine dair kanının inkârına işaret etmektedir. Doğruluk, esas olarak, bir kişinin temel bütünlüğünün, saygınlığının ve aslında aşağılayıcı olan bir durum içindeki değerinin tekrar doğrulanmasına ve bu kişisel niteliklerin, resmî sistemin herhangi bir güç gösterisine aldırmaksızın ortaya koyulmasına dayanır.⁴⁴¹

Aynı şekilde, Central Hospital’da, kapatılmış kişilerin kaybedecek biraz daha fazla şeye sahip olduğu maksimum güvenlikli, “zorlu” ceza koşullarında, sorun çıkarmak için zahmete girmeyen ama her kademedен personele tavırlarıyla, mutlak bir soğukkanlılıkla birleşmiş bir kayıtsızlık ve hafif bir aşağılama sergileyen hastalara dair iyi örnekler bulunabilir.

V

İkincil ayarlamaların gelişimini, bireyin doğuştan ya da sonradan edinilmiş bir dizi ihtiyacı olduğunu ve bu ihtiyaçları yadsıyan bir ortam içine yerleştirildiğinde buna basitçe, uygun olmayan yöntemler geliştirerek karşılık verdiğini varsayarak açıklamak kolay olurdu. Ben bu açıklamanın, bahsi geçen gizli adaptasyon yöntemlerinin benliğin yapısıyla ilgili öneminin hakkını veremediğini düşünüyorum.

Bir kişinin, kendisinden bir şeyi kurumun pençesinden koruma pratiği, akıl hastanelerinde ve hapishanelerde çok görü-

441 Richard Cloward, “Social Control in the Prison”, S.S.R.C. Pamphlet No. 15, *a.g.e.*, s. 40. Ayrıca bkz. Sykes & Messinger, *a.g.e.*, ss. 10-11. Bazı azınlık grupları, toplumun tamamıyla ilgili olarak bu kıskırtıcı olmayan ama ellerini üzerimden çek tavrının değişik bir biçimine sahiptirler. Örneğin Amerika’daki kentli siyahlar arasındaki “havalı sert çocuk”la karşılaştırın.

nürdür ama daha az zorlayıcı ve total olan kurumlarda da bu pratiğe rastlanabilir. Ben bu mesafe koyma iradesinin, tesadüfî bir savunma mekanizmasından ziyade benliği oluşturan temel bir unsur olduğunu düşünüyorum.

Sosyologlar, bireyin gruplar üzerinden nasıl şekillendirildiğini, gruplarla nasıl özdeşleştiğini ve gruplardan duygusal bir destek alamadığında cesareti kırılarak nasıl uzaklaştığını açıklamaya her zaman özel bir ilgi duymuşlardır. Ancak toplumsal bir rol, toplumsal bir etkileşim, toplumsal bir kurum ya da başka herhangi bir toplumsal organizasyon dâhilinde neler olup bittiği yakından gözlemlendiğinde, organizasyonun kapsayıcılığı dikkati çeken tek olgu değildir. Birey, kendisiyle, başkalarının onun özdeşleşmesi gerektiğini düşündüğü şey arasına bir parça mesafe ve hareket alanı koymaya imkân tanıyacak yöntemlere başvurur. Hiç şüphesiz, eyalet akıl hastaneleri söz konusu türden ikincil ayarlamaların gelişmesi için son derece verimli bir zemin sunar ama aslında bu ayarlamalar, yabani otlar gibi, her türden toplumsal organizasyonda da birdenbire ortaya çıkabilir. Bunun sonucu olarak tüm durumlarda, bunların gerçekten incelenmesi kaydıyla, bireyin, kendisini bu toplumsal organizasyonlara bağlayan bağlara karşı savunma siperleri kazdığı görülür. Hâl böyleyse eğer, benlik kavrayışımızı neden olması gereken ihtimale, yani koşullar tam da olması gerektiği gibi işlediğinde bireyin göstereceğini varsaydığımız davranış biçimine göre kurarız?

Bireye ve bireyin benliğine dair sosyolojinin sunduğu en basit temsil, bir kurumdaki yeri bireyi ne olarak tanımlıyorsa birey kendisi için de odur şeklindedir. Biraz daha derinleştirdiğinde sosyolog fark eder ki, kişiyi bu şemada değişiklikler yapmaya sevk edebilecek zorluklar bazen ortaya çıkabilir. Benlik henüz biçimlendirilmemiş olabilir ya da çatışan bağlılıklar sergiliyor olabilir. Bu özellikleri ön plana almak (ki bu, inşamızı daha da karmaşık hâle getirecektir) ve bireyi sosyolojik açıdan, mesafe koyabilmeye mahir, yani kurumla özdeşleşme ve kuruma itiraz arasında gidip gelen ara bir pozisyon alabilecek ve en ufak bir

baskı ya da tazyik karşısında, dengesini yeniden kurabilmek için davranışını bir o yönde bir bu yönde değiştirmeye hazır bir varlık olarak tanımlamak belki daha makul olacaktır. O hâlde benlik, totalitarizm üzerine yapılan çalışmaların da gösterdiği gibi, *bir şeylere karşı olarak oluşur*.

Kısacası, Ketman⁴⁴², bir şey *karşısında* kendini gerçekleştirmek demektir. Ketman'ı uygulayan kişi karşılaştığı engeller yüzünden acı çeker. Ama bu engeller birdenbire ortadan kaldırılmış olsaydı kişi kendisini, belki de katbekat sancılı olabilecek bir boşluğun içinde bulacaktı. İç ayaklanma kimi zaman ruhsal sağlık için gereklidir ve belli bir muhtuluk biçimi yaratabilir. Açıkça söylenebilen şey, bir kişinin mahrem sığınağını savunmasının duygusal sihinden çoğu zaman çok daha az ilginçtir.⁴⁴³

Aynı durumu total kurumlarla ilgili olarak tartıştım. Ama özgür toplumda da durum böyle olmayabilir mi?

Ait olduğumuz bir şey olmadan istikrarlı bir benliğe sahip olamayız. Bununla birlikte, herhangi bir toplumsal birime duyulan sadakat ve bağlılık bir çeşit benliksizliğe de işaret eder. Bizim kişi olma anlayışımız daha büyük bir toplumsal birimin içine çekilmemizden kaynaklanır. Benliğimiz ise, bu çekilmeye direnmemizi sağlayan ufak patikaları kullanır. Kişisel kimlik anlayışımız çoğu zaman çatlaklar içinde ikamet ederken statümüz, dünyanın yekpare binalarıyla desteklenir.

442 T.S.N.: Kökeni Farsçaya dayanan ve heretiklerin cezalandırılmamak için olmadıkları gibi davranmaları durumuna işaret eden bir kavram. Czesław Milosz bu kavramı, entelektüellerin totaliter rejimlerde nasıl davrandığını anlatmak için kullanmıştır.

443 Czesław Milosz, *The Captive Mind* (New York: Vintage Books, 1955), s. 76.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TIBBİ MODEL VE AKIL HASTANESİNE YATIRMA⁴⁴⁴

Tamircilik Mesleğindeki Değişiklikler Üzerine Bazı Notlar

Her toplumda, iki bireyin birbirine nasıl yaklaşacağına ve bir-biriyle nasıl ilişkiler kuracağına dair tercih edilen yollar vardır: örneğin, akrabayla bir diğer akraba ya da üst tabakayla alt tabaka arasında. Etkileşime dair bu çerçevelerden her biri aynı anda hem kimliğin bir kaynağı, hem ideal davranış için bir kılavuz hem de dayanışmanın ve anlaşmazlıkların bir temeli olabilir. Her bir çerçeve, bir çeşit model oluşturmak üzere birbirine geçen, birbirine bağımlı varsayımlar dizisi içerir. Her durumda tipik tazyiklerin kişilerin ideal olarak tanımlanana tamamen ulaşmasını engellediğini ve sonuçta ortaya çıkan sapmaların da en az o kadar tipik yansımalarının olduğunu görürüz. Dolayısıyla toplumu incele-

⁴⁴⁴ Fred Davis ve Sheldon Messinger'a, özellikle belirtmeksizin faydalandığım eleştirileri ve önerileri için minnettarım. Özel bir aıfta bulunmadan, bu alandaki önemli bir metinden de yararlandım (Alfred H. Stanton & Morris S. Schwartz, "Medical Opinion and the Social Content in the Mental Hospital", *Psychiatry*, XII (1949), ss. 243-49).

yen bir kişi, toplum üyelerinin kendi amaçları için kullandıkları modellerin aynılarını kendi amaçları için de kullanabilir.

Batı toplumunda iki birey birbiriyle iki önemli şekilde ilişki kurar: hizmet vererek ve hizmet alarak. Söz konusu mesleki ilişkinin arkasındaki varsayımları ve idealleri inceleyerek akıl hastanesine yatırmaya dair sorunlardan bazılarını anlayabileceğimizi düşünüyorum.

I

Uzmanlaşmış mesleki işler iki kategoriye ayrılabilir: profesyonelin, işi nedeniyle "hizmet verdiği kişilerle doğrudan karşılaştığı" işler ve yine profesyonelin, çalıştığı kurumun sabit üyelerine verdiği hizmetler. Sanıyorum ki profesyonelin hizmet verdiği kişilerle [müşterileriyle, t.s.n.] karşılaşması ve onları kontrol altında tutma sorunu, bu türden bir sorunu deneyimleyen herkesi birlikte ele almamız için yeterince önemlidir. Bu, hırdavatçıda çalışan bir tezgâhtarın ve fabrikadaki depo müdürünün, yaptıkları işlerdeki benzerliklere rağmen bu çalışmanın amaçları için birbirinden ayrılacağı anlamına gelir.

Profesyonelin, müşteri kitlesiyle karşılaşmasını gerektiren işler arasında iki tür birbirinden ayrılabilir: bireylerden oluşan bir kitleye yönelen işler ve seyircilerden oluşan bir gruba yönelen işler. Bir diş doktoru birinci türden bir işi, bir komedyen ise ikinci türden bir işi yapar.

Profesyonelin, müşteri kitlesiyle (her iki biçimde de) karşılaşmasını gerektiren işler, o kitleye kişisel bir hizmet olarak, yani alıcı tarafından talep edilen bir yardım olarak sunuldukları ölçüde çeşitlilik gösterirler. Genel olarak *kişisel-hizmet işi*, profesyonellerin, bir bireyler bütünü için özel bir hizmet sundukları işlerdir; bu tür işlerin doğası, profesyonellerin her bir müşteriyle doğrudan ve kişisel olarak iletişime geçmelerini gerektirir. Profesyonel iletişime girmedikleri takdirde müşterileriyle aralarında bir bağ

oluşmaz.⁴⁴⁵ Bu tanıma itibarıyla, söz gelimi mahkeme celbi verme süreci, hizmet verilen kişi için kişisel bir hizmet değildir. Kendi yeteneklerini öğrenmek isteyen kişilere mesleki testler yapan bir psikolog kişisel bir hizmet vermektedir, ancak bir kurumun insan kaynakları ofisi için aynı kişilere aynı testi uyguladığında, bu kişiler artık onun müşterisi değil, yalnızca çalışmasının öznesidir. Ayrıca nüfus sayım görevlilerinin kullandığı dile rağmen hizmetçileri, hizmet veren kategorisinin dışında bırakıyorum çünkü bir hizmetçinin, müşteri kitlesi değil hanımı vardır. Aynı şekilde, temizlenmiş zemin üzerinde yürüyen kişilerle her zaman doğrudan bir iletişime girmedikleri için gündelikçi kadınları da dışarıda bırakıyorum.

Bu bölümde, burada tanımlandığı hâliyle kişisel-hizmet mesleklerini ele almak istiyorum ama tanımıma tümüyle uymayan profesyonelleri de kapsama dâhil ediyorum çünkü tanımın dayandığı ideal, bu tanıma tam olarak uyacak konumda olmayan kişileri de tarif etmektedir. Benlik tarafından ya da başkaları tarafından dayatılan idealden sapmalar, araştırmacının ideal üzerinden ve sapmanın idealle olan ilişkisine bağlı olarak farklı şekilde anlaması gereken kimlik sorunları yaratmaktadır. Azimli bir araba satıcısıyla sigorta şirketinin doktoru kişisel bir hizmetten daha azını sunmaktadır ama tamamıyla farklı gerekçeler yüzünden.

Kişisel-hizmet mesleklerini sınıflandırmanın geleneksel bir yolu, bir uçta bulunan serbest mesleklerden daha mütevazı mesleklere ve el işlerine kadar, onları saygınlık dereceleri üzerinden hiyerarşilendirmektir. Bu, esasında benzer olanları dereceyle ayırdığı için anlaşılması güç bir ayırım olabilir. Benim kullanmak

⁴⁴⁵ Hizmet işlerine duyulan sosyolojik ilgi büyük ölçüde Everett C. Hughes'dan kaynaklanmaktadır ve bu ilgi, Hughes'un Chicago Üniversitesindeki öğrencilerinin, özellikle de Oswald Hall ve Howard S. Becker'in çalışmalarında belirgindir. Özellikle bkz. Howard S. Becker, "The Professional Dance Musician and His Audience", *American Journal of Sociology*, LVII (1951), ss. 136-44.

istediğim ayrım, bir uca biletçi ya da telefon operatörü gibi mekanik bir teknik hizmet verenleri ve diğer uca ise mahareti, kabul edilebilir ve rasyonel bir yetkinlik gerektiren, kendinde bir amaç olarak uygulanan ve bundan yararlananın da normalde kendi başına elde edemeyeceği hizmetleri koymaktadır. Mekanik bir hizmet verenlerin genelde kullanıcıları, aboneleri ya da başvuru- rucuları vardır; hizmet veren uzmanların ise müşterileri. Her iki hizmet verici tipinin de hizmet verdikleri kişiler karşısında bir parça bağımsızlıkları vardır ama yalnızca uzmanlar bu bağımsız- lığı vakur ve saygın bir rol içinde inşa edecek bir konumdadırlar. Ben bu metinde, mekanik biçimde yapılan işlerden ziyade hiz- met veren uzmanın pratiğinin temelini oluşturan toplumsal ve ahlaki kabulleri ele almak istiyorum.

Bizimki gibi bir toplumda, hizmet veren uzmanı çerçevele- yen ideallerin, bu uzmanın, onarılacak, düzeltilecek ya da tamir edilecek karmaşık bir maddi sistem bütünüyle karşı karşıya ol- duğu fikrinden kaynaklandığını düşünüyorum. Burada sistem, müşterinin kişisel nesnesi ya da mülküdür. Bu metinde bundan sonrasında hizmet ilişkisi (ya da mesleği) terimini kullandığı- mda, bağlam daha özenli bir referansı gerektirmedikçe, bu salt du- ruma işaret edilecektir.

Üç kutuplu bir ilişkiyle karşı karşıyayız: profesyonel, nesne ve sahip. Bu ilişki türü Batı toplumunda önemli bir tarihsel rol oynamıştır. Büyüklüğü ne olursa olsun her toplumun hizmet veren uzmanları vardır ancak hiçbir toplum böyle bir hizmete bizim toplumumuzdan daha fazla önem vermemiştir. Bizimkisi bir hizmet toplumdur. O kadar ki mağaza gibi kurumlar dahi, gerçekte olmasa bile kâğıt üzerinde bu modeli takip ederler ve sadece çalışanlarını değil, uzman tarafından verilecek kişisel hiz- meti bekleyen müşterilerini (müşteriler bu hizmetin verileceğin- den umutlarını kesmişken dahi) de tatmin ederler.

Ben bu metinde, bazı kişilerin (müşterilerin), kendilerini di- ğer kişilerin (hizmet verenlerin) ellerine bıraktıkları toplumsal

ilişki tipini ele alacağım. İdeal olarak müşteri bu ilişkiye, hizmet veren kişinin teknik yeterliğine karşı bir saygı, etik ilke olarak kullanacağı bir güven ve ayrıca minnettarlık ve ücret getirir. Hizmet veren kişi ise ilişkiye şunları getirir: pratikte etkili ezoterik bir yetkinlik, bu yetkinliği müşterinin hizmetine sunmaya isteklilik, profesyonel bir dikkat, müşterinin diğer işlerine karşı ve hatta (son tahlilde) müşteriyi bu hizmeti almaya iten sebepler hususunda disiplinli bir kayıtsızlık sergilemesine yol açan gönüllü bir ihtiyat ve son olarak da teslimiyetçi olmayan bir nezaket.⁴⁴⁶ Bu koşullar altında söz konusu olan, bir tamir etme hizmetidir.

Hizmet ilişkisini anlamaya ücret kavramını inceleyerek başlayabiliriz. Ücretin fiyat olmadığı konusunda iki anlayış vardır.⁴⁴⁷ Ücret, hizmetin değerinden geleneksel olarak başka bir şeydir. Değeri müşteri için o anda çok fazla olan hizmetler verildiğinde, ideal olarak, hizmet veren kişinin kendisini gelenekle belirlenmiş bir ücretle sınırlaması beklenir: muhtemelen, hizmet veren kişinin hayatını mesleğine adarken iyi koşullarda yaşamak için ihtiyaç duyduğu şey. Öte yandan, çok küçük hizmetler verilirken, hizmet veren kişi kendisini, ya ücretin tamamını istemekten vazgeçmeye ya da nispeten yüksek bir ücret istemeye mecbur hisseder ve böylece zamanının önemsenmemesini ya da katkısının (ve en sonunda da kendisinin) değersizleştirilmesini engeller.⁴⁴⁸ Hizmet veren kişi çok yoksul müşterilere büyük hizmetler verdiğinde hiçbir ücret almamanın düşük bir ücret almaktan

446 Hizmet ilişkisinin bu tanımı ağırlıklı olarak Parsons'ın bu alanda hâlâ önemli olduğunu düşündüğüm "The Professions and the Social Structure" adlı metnine dayanmaktadır. Ayrıca bkz. Talcott Parsons & Neil Smelser, *Economy and Society* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1956), ss. 152-53.

447 Örneğin bkz. A. M. Carr-Saunders & P. A. Wilson, *The Professions* (Oxford: The Clarendon Press, 1933), "Fees and Salaries" Bölümü, ss. 451-60.

448 Tamircilik mesleği ne kadar aşağı görülürse, hizmet veren kişi de küçük ancak ustalık gerektiren belli hizmetler için ücret istemekten daha fazla vazgeçmek zorunda kalır. Tarihte lordların orijinal ayakkabı almaya dahi artık güçlerinin yetmediği zamanlarda, soyluluğun gerektirdiği bu davranışlar ayakkabıcılar arasında gerçekten de lorda yakışır bir hâl alabilir.

daha saygın (ve daha güvenli) olduğunu düşünebilir.⁴⁴⁹ Böylece müşterinin isteklerine tabi olmaktan ya da pazarlık yapmaktan kaçınmış olur ve işi konusunda menfaat içermeyen bir bağlılıkla motive edildiğini gösterebilir. İş, tamamen kapalı bir ortamda ve tümüyle gerçek olan fiziksel sistemlerle ilgili tamircilik türünden bir iş olduğundan, menfaat içermeyen bir bağlılığı mümkün kılan cinsten bir iştir: İyi bir onarım ya da inşa aynı zamanda, hizmet veren kişinin kendisini özdeşleştirebileceği türden bir iştir. İş, kendinden kaynaklı özerk bir ilgiyi de böylece beraberinde getirir. Hizmet veren kişinin geriye kalan motivasyonu muhtemelen, insanlığa bu şekilde yardım etmektir.

Hizmet veren kişinin, kendisine dair anlayışına, menfaat içermeyen bir uzman olarak bağlılığı ve etrafındakilerle bu temelde ilişkiyi kurmaya hazır olması bir tür seküler namus yeminidir ve müşterilerin ondan sağladığı şaşırtıcı faydanın kökenidir. Müşteriler, kendilerine hizmet veren kişiyi, kişisel, ideolojik ya da sözleşmeye bağlı herhangi bir etken olmaksızın kendilerine yardım etmesi gereken biri olarak görürler. Hizmet veren kişi, onların bakış açıları seviyesinde konumlanacak ve onlara ve çıkarlarına en uygun ve yoğun ilgiyi gösterecek kişidir de. İş ilişkilerini inceleyen bir araştırmacının ifade ettiği gibi:

Bu kültürde tanımlandığı üzere uzman, gelirini ve statüsünü, birini ya da her ikisini birden, kendi özel alanıyla ilgili ve alışılmadık şekilde kesin ya da yeterli olan bilginin başkalarının hizmetinde kullanılmasından elde eden kişidir. Bu, "bilgiyi başkalarının hizmetinde kullanma" meselesi, bizim endüstriyel-ticari toplumsal düzenimizde sabitlenmiştir. Uzman kendi alanıyla ilgili alet edevatın ya da ekipmanın ticaretini yapmaz. Uzman; bir "tüccar", bir "koleksiyoncu", bir "erhap" ya da bir şeyin meraklısı değildir çünkü bu kişiler, becerilerini öncelikli olarak kendi menfaatleri için kullanan kişilerdir.⁴⁵⁰

449 Carr-Saunders & Wilson, *a.g.e.s.* 452: "[Muhasebecilik dışındaki] pek çok meslekte mesleki kuruluşlar, müşterileri yoksul olduğunda ücretlerin indirilmesine asla itiraz edilmediği hâlde, üyelerini, hizmetlerini daha ucuza sunmamaları için ikna etmeye çalışırlar."

450 Harry Stack Sullivan, "The Psychiatric Interview", *Psychiatry*, XIV

Alışlageldik teminatları vermeyen kişilere sunduğu güvenin karşılığı olarak müşterinin aldığı şey tam da budur.

Müşteriye sürekli biçimde sunulan bu güven, toplumumuzdaki ilişkinin emsalsiz dayanağını oluşturur ama başka bir etken daha vardır. Hizmet veren kişinin işi, insanları uğraştıran özgönderimsel süreçlerin aksine, rasyonel bir yeterlik ve bunun arkasında da rasyonalizm, ampirizm ve mekanizm üzerinde temellenir.

Müşteriyle hizmet veren kişi bir aradayken ortaya çıkan karşılıklı etkileşim ideal olarak, nispeten yapılandırılmış bir biçim alır. Hizmet veren kişi, müşterinin sahip olduğu şeyle mekanik ve temasa dayalı bir ilişkiye girer; özellikle mevzubahis olan bir teşhis. Hizmet veren, müşterisiyle sözlü bir etkileşime de girebilir. Bu etkileşim üç bileşeni kapsar: *teknik* kısım, yani konuyla ilgili onarım (ya da inşa) bilgisini verme ya da alma; *sözleşmeyle* ilgili kısım, yani yaklaşık maliyetlere, işle ilgili yaklaşık süreye vb. dair, çoğu zaman ihtiyaten kısa ve öz bir açıklama; son olarak da ufak birkaç kibarlıktan, nezaketten ve saygı göstergesinden ibaret *sosyal* kısım. Hizmet veren kişiyle müşteri arasında olup biten her şeyin faaliyetin söz konusu bileşenleri içine oturtulabileceğine ve herhangi bir farklılığın bu normatif beklentiler üzerinden yorumlanabileceğine dikkat etmek önemlidir. Hizmet veren kişiyle müşteri arasındaki etkileşimin bu çerçeveye tamamen oturtulması çoğu zaman, hizmet veren kişi için “iyi” hizmet ilişkisinin göstergelerinden biridir.

Hizmet veren kişinin etkili bir şekilde tamir ya da inşa etmek için ihtiyaç duyduğu teknik bilgi ona iki kaynaktan gelir: müşterinin sözlü açıklamalarından ve nesnenin hizmet veren kişi üzerinde doğrudan bıraktığı izlenim aracılığıyla nesnenin kendisinden. Tıpta sık sık kullanılan kelime dağarcığına başvurursak eğer, semiyotik açıdan bu kullanımlar için belirli bir gerekçe olmasa da, müşteri tarafından aktarılan problemleri *semptomlar*

ve hizmet veren kişi tarafından doğrudan elde edilen bulguları da *göstergeler* olarak adlandırabiliriz. Hizmet ilişkisinin saygınlığı kısmen, müşterinin faydalı bilgiyi verme kapasitesine dayanır; her ne kadar bu, meslekten olmayan kişinin diliyle ve hassasiyetiyle filtrelenmiş olsa da. Bu durumda, hizmet vermek, profesyonelin, konuya tam olarak vâkıf olmayan müşterinin değerlendirmelerine saygı göstermesiyle ortak bir girişim halini alır.

Hizmet veren kişinin iki temel varlıkla ilişkisi vardır: müşteri ve müşterinin bozuk nesnesi. Müşteriler, uygun bir saygıyla ve ritüelle davranılması gereken, kendi kaderini tayin hakkı olan, toplumsal dünyaya ait varlıklardır. Sahip olunan nesne ise başka bir dünyaya aittir; ritüel bir bakış açısıyla değil, teknik bir bakış açısıyla yorumlanması gerekir. Hizmet vermenin başarısı, bu iki tür varlığı birbirinden ayrı tutarken aynı zamanda her birine hakkını veren uzmana bağlıdır.

II

Artık, hizmet veren kişinin tamir ya da inşa ettiği nesneye dönebiliriz. Bu nesneyi (ya da sahip olunan şeyi) uzman ilgisine ihtiyaç duyan fiziksel bir sistem olarak tanımladım. Ben, inşadan daha alışıldık bir şey olan tamir etmeye odaklanacağım ve tamir etme nosyonu ile ilişkilendirilen tamir döngüsünü ve bu döngünün aşamalarını kısaca tarif edeceğim.

Gündelik etiyolojik kavrayışlarımızı ele alarak başlayabiliriz. Sıradan bir çiviye başlangıç noktası olarak alabiliriz çünkü çivi, tamir döngüsünü başlatan bir nesnedir. Yoldaki bir çivi bir arabayı durdurabilir, sandalyedeki bir çivi pantolonu yırtabilir, halının üzerindeki bir çivi elektrikli süpürgeyi bozabilir, yerdeki bir çivi ise ayağı delebilir. Çivinin ortamın ayırt edici bir özelliği olmadığına ancak bir bakıma bu ortam içindeki münferit ve tesadüfi bir nesne olduğuna dikkat edilmelidir. Ortam, çivinin mevcudiyetinden tümüyle sorumlu değildir. Dolayısıyla çivinin sahip olunan şeyle teması kötü bir şans, bir kaza, beklenmedik bir olaydır. Bu temas gerçekleşir gerçekleşmez, bunu bir çeşit

nedensel yer değiştirme takip eder. Kişinin sahip olduğu şeyin içinde samimi, ısrarcı, nedensel bir yer edinen kk musibet başka bir yere nakledilir. Biz byle bir durumda, “oturdum ve yırtıldı” ya da “srerken bir çiviye denk geldim” deriz. Her ne kadar çivi ve araba, sebep oldukları sorun için lanetlense de ne müşterisi ne de hizmet veren kişi, zarara yol açan nesneye ya da zarara uğrayan nesneye ciddi biçimde bir art niyet atfeder; bu, hizmet kompleksine yabancı bir durumdur. (Yalnızca, müşterisi sağduyuya dayanan önlemleri almadığında ya da uzman tavsiyesini dinlemediğinde, hizmet veren kişi kaçınılmaz olarak ahlaki bir rol üstlenmeye başlar.)

Artık, fiziksel bir sistemin içine yerleşmiş yabancı bir unsur-la, sistemin düzeltmeye yönelik i kapasitesi üzerinden, doğal bir tamir ya da telafi vasıtasıyla sürekli olarak baş edilebilir ve bu unsur nesnenin sahibi için bir sorun olmaktan çıkar. Ancak, aksamalara yol açan çoğu nesneyle birlikte farklı bir aşama, yani zamanla artan bir çalışma bozukluğu ortaya çıkar. Küçük musibet, tüm sistem tehlikeye girene kadar yayılır. Örneğin, lastik bir kere patladığında, şambrel ve jant mahvolana ve araba artık sürülemeyecek duruma gelene kadar küçülür ve küçülür.

Mal sahibinin malının hasara ya da zarara uğradığını fark ettiği yerde bir eşik noktası vardır. Eğer mal sahibi kendi tamirini yapamazsa ve sorununu hizmet veren kişinin yardım edeceği bir şey olarak tanımlarsa, uzman arayışına giren ya da bir aracı grubu üzerinden hizmet veren kişiye yönlendirilmeyi bekleyen bir müşterisi hâline gelir.

Hizmet veren kişi bulunur bulunmaz, müşterisi ona sahip olduğu şeyin hepsini ya da geriye kalan şeyin hepsini ve ayrıca mümkünse de bozuk parçaları götürür. Buradaki önemli husus, sahip olunan şeyle ilgili bütünün tamamı, yani hizmet veren kişinin işi için ihtiyaç duyduğu her şey müşterisi tarafından onun kullanımına isteyerek sunulur.

şimdi, bildik bir süreç başlar: gözlem, teşhis, reçete ve tedavi.

Hizmet veren kişi müşterinin deneyimlediği sıkıntıyı onun açıklamasıyla vekâleten hafifletir. Sonrasında, hâlen çalışır durumda olan parçaların kısa bir kontrolüne girer ve bozuk olan; ancak ve ancak usta gözlerin, kulakların ve burnun temasında ortaya çıkar. (Bu aşamada sıklıkla, hizmet veren kişi, sadece işinin bilimsel karakterini değil, menfaat içermeyen bir amacın takibinin yüklediği manevi sorumluluğu da simgeleyen bir tür laboratuvar önlüğü giyer.)

İş bittikten sonra bir iyileşme dönemi başlayabilir. Bu süre zarfında, nesneden daha az talepte bulunulur ve nesnenin tekrar bozulduğunu ya da tamirin yetersiz olduğunu gösteren emarelere fazlasıyla dikkat edilir. Bu özen ve ihtiyat yavaş yavaş, müşterinin veya kimi zaman da hizmet veren kişinin, işlerin istendiği gibi gittiğinden bir kez daha emin olmak için yaptıkları periyodik kontrollerle devam eder.

Sahip olunan şey “yenisi kadar iyi” olduğunda ya da tamirat-taki küçük bir eksik her şeye rağmen göz ardı edilebilecek cins-tense ve yeterli bir güvenlik seviyesine erişildiği düşünülüyorsa tamir döngüsünün son aşamasına girilmiştir.

Tamir döngüsüyle ilgili tarihsel bir parantez açmak istiyorum. Son yüz yıl içinde tamir hizmetlerinde tanık olduğumuz başlıca değişimlerden biri, seyyar küçük esnaflığın ve evlere götürülen hizmetlerin ortadan kalkışı ve *iş yeri kompleksinin* [*workshop complex*] ortaya çıkışıdır. Kendisini ve araçlarını müşteriye götüren hizmet verici yerine, müşteri hizmet veren kişiye gider, bozuk nesnesini ona bırakır ve tamir edilmiş nesnesini almak üzere daha sonra geri döner.

Bir kişinin kendi iş yerine sahip olmasının, iş yeri kompleksinin ortaya çıkmasında şüphesiz etkili olmuş pek çok avantajı vardır. Müşteriler, aralıksız hizmet veren sabit bir adresi, ev ziyaretlerinin yıllık, aylık ya da haftalık döngüsünün tek bir gününe çoğu zaman tercih ederler. Bir başka avantaj da artan iş bölümünden kaynaklanır. İş yeri olan bir hizmet verici; ağır ve sabit

ekipmana yatırım yapabilir. Ayrıca aynı zamanda birden fazla tamirat işini kabul edebilir; işi, değerli ustalığını beceri gerektirmeyen basit bir tamirat için heba etmeyecek şekilde bölebilir. Bir işle uğraşırken çalışmayı bırakması ya da işler arasında boş boş beklemesi gerekmez; işini bölerek, tamir edilecek nesnelerin iş yerinde tutulduğu zamanı ustalıkla idare edebilir.

İş yerinin diğer avantajları toplumsaldır; hizmet veren kişilerin bir iş yerine sahip olduklarında elde ettikleri statünün artan seviyesiyle ilgilidir. Bir iş yerine sahip olmak ya da bir iş yeri kiralamak, müşterinin hizmet veren kişiyi dışarı atamayacağını ve zabitanın onu “kovalamayacağını” garanti eder. Misafir olan, müşteridir. Dahası, müşteri gerçek iş yapılırken orada bulunmayacağı için, işteki hatalar ve şişirilen masraflar ondan kolayca gizlenebilir. Aynı zamanda, hizmet veren kişinin müşterinin sahip olduğu şey için ihtiyaç duyduğu süre, hizmetini yüceltmesine ve hizmeti için yüksek bir ücret talep etmesine olanak tanır.⁴⁵¹ Son olarak, bir iş yerinde giyilen giysi, takınılan tavır ve tutumlar hizmet veren- müşteri arasındaki sözel etkileşime en iyi uyan kişisel görünüşten açıkça ayrı tutulabilir. Temizlik sektöründe hizmet veren biri sürekli olarak görünümünü ön planda tutabilir ya da kendi dükkânına sahip bir esnaf, kapı zilini duyduğunda ellerini yıkayabilir, önlüğünü çıkarabilir ve ceketini giyebilir.

İş yerinin, hizmet kompleksi fikrini zayıflatabileceği de açıktır. Neticede, hizmet veren kişiyi çalışırken izlemek ve denetlemek şöyle dursun, müşteri nesnesinin sahipliğinden birden ve günlerce vazgeçmek zorundadır. Ancak, belki de güven duymaya ilişkin artan ihtiyaç, bu güveni hak etmeye itmektedir. Her hâlükârda, bir iş yeri bir topluluk içinde sabit hâle geldiğinde, hizmet veren kişi yeni bir usulle hizmet verdiği insanlara tabi hâle gelir. Ona nasıl ulaşılabilir artık bilinir. Bu yüzden, hoşnutsuz müşteriler de ona ulaşabilir ve hizmet veren kişi topluluğun ona karşı genel tutumuna tabi hâle gelir. Bu şartlar altında

451 Bkz. E. Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (New York: Anchor Books, 1959), ss. 114-15.

kendisini, şikâyet edilmeyecek türden bir hizmeti sunmaya zorunlu hisseder.

III

Artık hizmet ilişkisinin ve bu ilişkinin tamir döngüsünün temelini oluşturan örtük varsayımlardan bazılarını inceleyebiliriz.

Sahip olunan bir şey ya da bir nesne, sahibinin işine yarıyorsa bu şeyin ya da nesnenin muhtelif parçaları, birbirleriyle ilişkili olarak uygun bir işlevsel düzenek oluşturmalıdır. Dişliler birbirine geçmelidir, kan akmalıdır, çarklar ya da kurma kolları dönmelidir. Burada, ortaya konulması gereken güzel bir tesadüf vardır: Bir nesnenin işleyişi, deyim yerindeyse kendi bakış açısından anlaşıldığı zaman, nesnenin sahibinin onu kullanabilecek olup olmamasıyla kısmen ilişkilidir. Bazı durumlarda –mekanik nesnelerde olduğu üzere–, bu denk düşme önceden ayarlanmıştır zira nesne, her şeyden önce, belli bir işlevi görmek için tasarlanmıştır. Diğer durumlarda –yük hayvanlarının ya da bedenlerimizde bulunduğu durumda olduğu üzere–, bu ayarlanmamıştır ancak yine de vardır. Şayet bir at işe koşulacaksa çok hasta olmaması gerekir.

Hizmet ilişkisinin ikinci varsayımına göre, müşterinin sahip olduğu şey tamamen onundur ve kanunen, onunla yapmak istediği her şeyi yapabilir.

Üçüncüsü, sahip olunan şeyin yalnızca görece kapalı bir sistem olması yetmez, ayrıca, sahibi tarafından hareket ettirilebilecek kadar küçük olması ya da öyle değilse bile, en azından, hem sahibi hem de hizmet veren kişi tarafından bir bütün olarak görülebilecek kadar küçük bir sistem oluşturması beklenir

Dördüncüsü ve en önemlisi, tamir gerektiren nesneler yalnızca görece kapalı ve görece idare edilebilir sistemler değil, aynı zamanda farklı ve gözle görünür sistem sınıfları da oluştururlar. İster doğal isterse imal edilmiş ürünlerle ilgilenelim, biz aynı kalıptan çıkmış ürünlerle, katı bir yeniden üretimle ve dış gö-

rünüşleri farklılaşsa bile aynı kategori içinde tanımlanabilecek ürünlerin yapısal ve tamirle ilgili sorunlarına standart çözümler bulmakla meşgul oluruz. Dolayısıyla, hizmet veren kişi belli bir sınıfa ait bir nesnenin işleyişini bilirse, otomatik olarak bu sınıf içindeki diğer nesnelerle ilgilenecek yetkinliğe de erişmiş olur.⁴⁵²

İş yeri kompleksinin gelişiminin temelini oluşturan ve açığa kavuşturulması gereken bazı varsayımlar vardır.

İlk varsayım, iş yeri ortamının, sahip olunan şeyin gördüğü zararlar ilişkili olarak telafî edici bir etkisinin olacağıdır. İş yeri kendiliğinden bir iyileşmeye yol açmasa da en azından işleyiş bozukluğunun ilerleyen seyrini durduracaktır. Tepesinden su sı-zan bir araba, üzerinde çalışmaya başlanana kadar kapalı bir tamirhanede tutulur ya da bir brandanın altına koyulur. Bu önlem arabanın üst kısmını tamir etmez ancak hasarın daha da fazla büyümemesini ve hatta döşemenin daha fazla zarar görmemesini sağlar. Kırılmaya başlamış bir sandalye, götürüldüğü tamircide hemen tamir edilmeyebilir ancak muhtemelen orada üzerine kimse oturmayacak ve hasar da ağırlaşmayacaktır.

İkinci varsayım, sahip olunan şeyin, bir dizi yeni zarara maruz kalmaksızın iş yerine geçici olarak nakledilmeye imkân tanıyacak kadar, geldiği bağlamdan bağımsız olması gerektiğidir.

Üçüncü varsayım, müşterinin, sahip olduğu şeye ayrılmaz bir şekilde bağlı olmaması ve onu bir iş yerine teslim etmenin yol açabileceği bekleyişe dayanabilmesi gerekliliğidir. Müşteri sahip olduğu şeyi genellikle fasılalı bir şekilde kullanır. Bundan dolayı, o olmadan geçen zaman tümüyle boşa harcanan bir zaman değildir.⁴⁵³ Müşterinin, tüm bu süreci, sahip olduğu nesnenin

452 Kuşkusuz, teknolojik değişim sınırlamalar getirir. Yalnızca A model bir Ford'u parçalarına ayırabilecek ve tamir edebilecek bir oto tamircisi bugün, yaptığı meslekle ilişkili olarak, kullanamayacağı bazı becerilerinin ve çözemeyeceği sorunların olduğunu fark eder.

453 Hizmet şemasındaki bu kırılğan nokta "ödünç verme" uygulamasıyla son dönemde sağlanmıştır. Bir kişi saatini, radyosunu ya da arabasını tamir edilmesi için bıraktığında o kişiye, hizmet veren kişi tarafından tamir tamamlanana kadar ödünç bir ikame verilir.

ramirine ilişkin aktif bir zaman dilimi olarak düşünmesi mümkündür.

Hizmet ilişkisinin ideal olarak sürdürülmesi için, hizmete elverişli nesneler ve hizmet veren iş yerleriyle ilgili olarak ortaya atmamız gereken varsayımlardan bazılarını ele aldım. Bu varsayımların son grubu müşterilerin yapısıyla ilgilidir.

Hizmet ilişkisinin karakteri, müşterilerin, hizmeti, bununla ilgili toplu bir eyleme geçmelerini engelleyecek şekilde kendi isteğiyle alan, dolayısıyla da hizmet veren kişi üzerinde bir kolektif olarak değil, yalnızca bir yığın olarak iktidar uygulayan bir kişi grubunun olmasını gerektirir. Bu koşullar altında, tıpkı her müşterinin ilişkiyi yetersiz bulduğunda geri çekilebilmesi gibi, hizmet veren kişi herhangi bir müşterinin iyiliğinden bağımsız hareket eder; hakkıyla hizmet veremeyeceğini düşündüğünde bir müşteriyi kibarca geri çevirebilir. Nikâhsız birlikte yaşayan kişilerin durumunda olduğu gibi, ilişkide ideal olarak çift taraflı bir gönüllülük ve her bir tarafın ilişkiye devam ederken ilişki hakkında yapacağı makul şikâyetlere dair de bir sınır vardır. Uzman hizmeti, ideal olarak, müşteriyle hizmet veren kişi arasındaki karşılıklı saygıyı ifade eder ve centilmence bir süreç olacak şekilde tasarlanır.

IV

Burada ifade edildiği şekliyle, hizmet ilişkisinin kendinde bir mantığı vardır. Bu ilişkinin muhtelif ön varsayımları göz önüne alındığında, hizmet veren kişi müşterinin gerçekten ihtiyaç duyduğu uzman hizmetini yalnızca ücret karşılığında veren bir kişi olarak tanımlanacaktır. Müşteri ise, toplumda son derece yetkin ve bir kişinin sorunlarıyla yalnızca ücret karşılığında ilgilenebilecek ve hünelerlerini diğerlerinin hizmetine sunan iyi niyetli yabancıların olduğuna inanacaktır. Bununla birlikte, hizmet ilişkisi bu saf ve soylu kalıp içinde şekillenirken, son derece değer verdiğimiz aile ilişkileri gibi diğer ilişkilerimizden bazılarını destekleyen kurumsal destekten yoksundur. Bu durumda hak

ve yükümlülükler çerçevesinin ilişkideki her iki taraf açısından, her iki taraf da buna uygun şekilde davranırken dahi bir çeşit endişe ve şüphe yumağı oluşturmalarını bekleyebiliriz. Müşteri şöyle düşünür: “Hizmet veren kişi gerçekten işinin ehli mi? Benim çıkarım doğrultusunda mı çalışıyor? İsteddiği para fazla mı? Ketum mu? Sahip olduğum şeyin içinde bulunduğu durum yüzünden beni gizli gizli hor mu görüyor?” (Bu ihtimallerden her biri diğerlerinin yokluğunda ortaya çıkar. Bu yüzden olasılıkların toplam sayısı oldukça fazladır.) Hizmet veren kişi ise şunları düşünür: “Müşteri bana gerçekten güveniyor mu? Buraya gelmeden önce ‘piyasa araştırması yaptığını’ gizliyor mu? Ücretimi ödeyecek mi?”

Bu genel kaygıların yanında daha özgül kaygıların ortaya çıkmasını da bekleyebiliriz. Hizmet kompleksinin bir ideali ve bir modeli temsil ettiğini fark ettiğimizde, her tip hizmetin tipik zorluklara sebep olan ve hizmet modeli içinde kolayca halledilemeyecek kendine özgü sorunlara yol açan örnekler sunduğunu anlayabiliriz.

Örneğin hizmet veren kişiye acil bir durum olarak sunulan, söz gelimi bir su tesisatçısının gidereceği türden hizmet ihtiyaçları vardır. Bir ailenin suyunun sürekli akması gerekir ya da birinin, başlamış bir su baskını durdurması gerekir. Aynı şekilde, su tesisatçısı bozuk parçaları iş yerine götüremez ve işini ev halkının bakışları altında yapmak zorunda kalır.

Bir başka zorluk, servis ücreti fikrinin önemli ölçüde zayıfladığı, müşterilerin çoğu zaman (haklı olarak) “dolandırıldıklarını” düşündükleri radyo ve televizyon tamiri gibi hizmetlerde görülür. Ama bu hizmetlerle ilişkilendirilen saygınlık gösterisi zayıflamaz ve giderek artan bir ücretle desteklenir.

Ayrıca modern toplumda hizmet modelini zayıflatan belirli eğilimler de vardır. Hizmet verenler, mekân ve personel kullanımını gerektiren onarımlar sunmaktansa sıfır bir ürün satmayı daha kârlı bulurlar. Tamir işi yapan kişiler, bozuk parçaları usta-

lıkla tamir etmektense yenileriyle değiştirmek için⁴⁵⁴ tamamen yeni bir işleyiş modeline giderek daha fazla yönelirler. Hizmet veren kişinin rolünü önemli ölçüde azaltan ya da ortadan kaldıran makineyle satışa ya da kafeterya tarzı “otomatik satış” a doğru bir eğilim de vardır.

Hizmet modelinin geçerliliğiyle ilgili bir diğer önemli sorun, hizmet veren kişilerin, müşterileri toplumsal sınıf statüsü ya da ödeme gücü gibi teknik açıdan konuyla ilgisi olmayan kriterler temelinde seçmek için kaçınılmaz olarak çaba harcamalarıdır. Müşteriler de benzer şekilde davranırlar. Hizmet veren kişiye ulaşılan süreçte, o kişiye ulaşıldıktan sonra karşılaşılan yaklaşım içinde idealden daha fazla sapma ortaya çıksa da, hizmet veren kişi de konuyla ilgisi olmayan değişkenlere dayanarak müşterilerine farklı davranabilir.

Hizmet veren kişiyle hizmet alan kişi arasında ideal olarak var olan çifte bağımsızlığın çoğu zaman risk altında olması önemli bir zorluktur. Hizmet veren kişinin “bağımsız” olmadığı, yani kendi hesabına çalışmadığı yerde müşterileriyle olan ilişkisi, yönetimin ondan talep ettikleriyle kısıtlanabilir. (Şüphesiz, yönetim de benzer şekilde, çalışanların şirketin müşterileriyle ilgili olarak hizmet veren kişi rolünü üstlenme çabalarından kaynaklı sorunlarla karşılaşabilir.) Büyük bir ayakkabı tamir dükkânında olabileceği gibi, işletme sahibinin müşterilerle olan tüm iletişimi kendisinin yürüttüğü, böylece diğer ayakkabıcıları burada tanımlanan hizmet kategorisinin dışında bıraktığı bir noktaya gelinebilir –yukarıda yaptığımız tanımlama ve ayrımların ötesine geçerek–. Aynı şekilde, mesleği, hukuk ya da mimarlık gibi bağımsız yürütülebilecek faaliyetler için genelde uygun kabul edilen ama kendilerini müşteriler tarafından kısıtlanmış bir hâlde ya da kısıtlanmış müşterilere hizmet verirken bulan veyahut da

454 Bu ve hizmet idealinden başka sapmalar için bkz. F. L. Strodtbeck & M. B. Sussman, “Of Time, the City, and the ‘One-Year Guaranty’: The Relations between Watch Owners and Repairers”, *American Journal of Sociology*, LXI (1956), ss. 602-9

tek bir müşterisi olan bazı profesyonellerin de kendilerine özgü sorunları vardır. Geleneksel “serbest” meslek şeması içinde tanımlanmış bu kişiler, gerçekte olan bitenin yanlışladığı bir tavır takınarak kendilerine ve başkalarına sorun çıkartma eğiliminde olurlar. Saray doktorları da klasik bir örnektir. Günümüzde tıp hizmetinin sahip olduğu itibar, soylu kişilerin doktorunun başka kişilerin de doktoru olması gerektirdiğini bize hatırlatır. Kuşku yoktur ki, hizmet veren kişilerin müşterileri aynı topluluktan geldiğinde, bu müşteriler birbirleriyle gerçekte olmasa bile potansiyel olarak bir iletişim içine girerler; hizmet veren kişi üzerinde kestirilmesi zor bir güç uygulayan⁴⁵⁵ bir “eleştiri sistemi” içinde iş birliği yapmaya hazır hâle gelirler. Şayet, söz konusu toplulukta pek az avukat ya da doktor varsa müşterilerin bu güce ihtiyaç duyması daha da muhtemeldir.

Hizmet modelinin kullanılmasındaki zorluğun, her ikisi de profesyonelleşmenin toplumsal sonuçlarıyla ilgili olan son iki kaynağından söz edilmelidir. Görünüşe göre, güvenilir ve bir menfaate dayanmayan ilişkinin gelişimi kaçınılmaz olarak kendi kuyusunu kazar. Bu, iki şekilde olur. İlk olarak, hizmet veren kişinin müşterinin çıkarlarına giderek artan uzman ilgisi, müşterinin çıkarına dair ideal anlayışlar geliştirmesine yol açabilir ve bu ideal; beğeni, verimlilik ve öngörülülüğün profesyonel standartlarıyla birlikte belli bir müşterinin belli bir durumda *kendi* çıkarına olacağını düşündüğü şeyle kimi zaman çatışabilir. Örneğin, müşterinin yersiz isteklerini yerine getirmekten nefret eden bir iç mimar, müşteriye başka bir yere gitmesini kibarca söyleyebilir.

İkinci olarak, hizmet veren kişi iyi hizmet vermekle daha fazla ilgilendiğinde ve kendisine toplum tarafından verilmiş vekâlet gereğince mesleğinin şartlarına daha fazla uymak zorunda kaldığında kendisini, giderek daha fazla biçimde, içinde yaşadığı topluluğun genel kaidelerini savunurken bulur. Bu durum, belli bir

455 “Meslekten olmayan kişiye danışma sistemi” terimi için bkz. Eliot Freidson, “Client Control and Medical Practice”, *American Journal of Sociology*, LXV (1960), ss. 374-82.

müşterinin o andaki doğrudan çıkarlarıyla bazen örtüşmeyebilir. Örneğin müteahhidin bağlı olduğu yasal çerçeve, müşteri istese de istemese de onu, komşuluk ilişkilerini ilgilendiren belli hususları güvence altına almaya zorlar. Avukatların yalnızca yasalara uygun tavsiye verme yükümlülüğü başka bir tipik örnektir.

Bu noktada, başlangıçta söz ettiğimiz bağımsız müşteri ve bağımsız hizmet veren kişi anlayışında temel bir yarıklık ortaya çıkar. Artık müşteriden, hizmet veren kişiden ve topluluktan oluşan bir üçlü vardır ve bu durum, hizmet verme eylemini, hizmet veren kişi büyük bir kurum içerisinde ücretli çalıştığında ve sadakatini firmanın müşterileriyle yönetimi arasında paylaştırdığında ortaya çıkan üçlü yapıdan bile daha fazla sakatlayabilir.

V

Artık tamir hizmetleri modelinin tıp versiyonuna bakabiliriz.⁴⁵⁶ Bedenlerimizi tıbbi hizmet veren bir kişiye ve onun rasyonel-ampirik sağaltımına teslim etmemiz hizmet kompleksinin en önemli özelliklerinden biridir kuşkusuz. İlginçtir ki, bedenin derece derece, hizmete elverişli bir mülk, bir tür fizikokimyasal makine olarak görülmeye başlanmasından, çoğu zaman seküler bilimsel zihnin bir zaferi olarak söz edilir. Aslında bu zafer, kısım, uzmanlık içeren hizmet türlerinin tümüne karşı artan ilginin hem sebebi hem de sonucudur.

Tıbbi personelin başvurduğu göstergeler, özellikle de ileri düzey laboratuvar çalışması içerenler giderek daha fazla karmaşıklaşmaktadır. Ancak tıbbi personel yine de, hastaların dile getirdiği semptomlara güvendiğini iddia etmektedir. Müşteri hâlâ, hizmet ilişkisinde saygı duyulacak bir taraftır. Ancak diğer uzmanlık alanlarında da olduğu gibi, bedenin sağaltımının hizmet çerçevesine oturtulmasında da bazı özel gerilim noktaları söz konusudur. Aynı sorunların diğer tür hizmetlerde de bir de-

456 Karşılaştırma için bkz. T. S. Szasz, "Scientific Method and Social Role in Medicine and Psychiatry", *A.M.A. Archives of Internal Medicine*, CI (1958), ss. 232-33 ve T. S. Szasz, "Men and Machines", *British Journal for the Philosophy of Science*, VIII (1958), ss. 310-17.

receye kadar çıkabileceği anlayışıyla bu noktalardan bazılarına değinmek istiyorum.

İlk mesele, psikanalistlerin de ifade ettiği üzere, bedene toplumumuzda anlam yüklenmiş olmasıdır. Kişiler, bedenlerinin görünüşüne ve işleyişine çok değer verme ve kendilerini bedenleriyle özdeşleştirme eğilimindedirler. Bedenlerini başkalarının rasyonel-ampirik bakımına teslim etmekten rahatsızlık hissederekler. Bireyler bu yüzden, kendilerine sürekli olarak verilen teminatlarla, hizmet veren kişiye “güvenmeye” ihtiyaç duyarlar. Bununla birlikte, kişiler kendilerini bedenleriyle özdeşleştirmeyi bıraktıkları için değil, kol saati ya da araba gibi, bedenden tamamıyla ayrı nesnelerle dahi kendilerini ne kadar özdeşleştirdiklerini ve bu “faydalı nesnelere” verilecek zararı kendi benliklerine yapılmış gibi görececeklerini artık bildiğimiz için bu sorunun üzerinde çok durmamak gerekir.

Tam da müşterilerin, bedenlerinin kaderini doktorların ellerine bırakma konusundaki istekliliği, tıbbi personel için kendine özgü bir sorunu beraberinde getirir. Doktorlar yanlış olan şeyin ne olduğundan ya da hasta için ne yapabileceklerinden emin olmadıklarında veyahut da yapılacak artık bir şey kalmadığından ve kişinin kaderini belirleyecek bu bilgiyi kişiye (ya da kişinin vasisine) vermeleri gerektiğinden emin olduklarında, hastayla yakınlık kurmaları onları duygusal bir baskıya maruz bırakır.⁴⁵⁷ Ancak burada belki de, aslında tıbbi hizmet vermenin kendisiyle değil, bu hizmeti veren bireylerle ilgili bir sorunumuz vardır.

Bir diğer sorun, bedenin, müşteri diğer işleriyle ilgilenirken, hizmet veren kişinin bakımı altında bırakılamayacak bir mülk oluşudur. Hiç kuşku yok ki doktorlar, hizmet veren kişi rolünün mekanik kısmıyla ilgilenirken dahi, bu mekanik ilginin muhata-

457 Kötü bir teşhisi hastaya bildirecek olan ve aslında hastalığın niteliğinden tam da emin olmadığı hâlde bir görüş beyan etmesi gereken bir doktorun üzerindeki baskıların analizi için bkz. Fred Davis, “Uncertainty in Medical Prognosis, Clinical and Functional”, *American Journal of Sociology*, LXVI (1960), ss. 41-47.

bı olan kişiyle sözlü iletişimi devam ettirmek için –bu ayrımı tam olarak ortadan kaldırmaksızın– olağanüstü bir beceri sergilerler. Ama burada kaçınılmaz bazı zorluklar vardır çünkü müşteri, bedenine ne yapıldığıyla çok ilgilidir ve ona yapılan her şeyi fark edebilecek bir pozisyonudadır. (Şüphesiz berberler, kuaförler ve seks işçileri de bu sorunlardan haberdardır çünkü her zamanki gibi sunulmayan her hizmet, sürekli müşteri tarafından anında fark edilebilir.) Burada çözümlerden biri anestezi olabilir. Diğeri, tıp dünyasında iyi bilinen, “görünmez kişi” muamelesidir. Hasta, nezaket olarak adlandırılan şeyle karşılaşır ve aynı şekilde uğurlanır. Hastaneye kabul ve hastaneden çıkış arasındaki tüm zaman diliminde ise, bir kişi olarak değil de birinin arkasında bıraktığı sıradan bir nesneymiş gibi muamele görür.⁴⁵⁸

Tıptaki bir diğer mesele, sadece palyatif olan eylemlerin, “isteğe bağlı tedavilerin” ve etkisiz çözümlerin tuttuğu önemli paydır. Çoğu mekanik nesnede olduğu gibi, genel olarak her bozukluk tamir edilebilir. Bu, sadece değiştirilen parça miktarına bağlıdır ve büyük bir beceri gerektirmeyebilir. Ortalama bir beceriye sahip her radyo tamircisi, devreleri kontrol ederek ve sorunun bulunduğu yerdeki parçaları değiştirerek kolay ve uygun bir çözümle, arızalı bir radyoyu rahatlıkla tamir edebilir. Zengin bir ekipmana sahip bir otomotiv yan parça dağıtımcısının, depodaki parçaları kullanarak eksiksiz bir araba yapabilecek olması onun için gerçekçi bir övünç kaynağıdır. Tıpta böyle değildir. Bedenin bazı parçaları yenileriyle değiştirilemez ve fiziksel rahatsızlıkların hepsi iyileştirilemez. Dahası, tıp etiği sebebiyle bir doktor (diğer türden nesneler üzerinde çalışanların yapabileceği gibi), hastasına bedeninin çok zarar görmüş ya da çok yıpranmış

458 Hastayı “görünmez kişi” olarak kabul etme çözümü, viziteye çıkıldığında olduğu gibi, muayene eden doktora meslektaşları ya da astaticları eşlik ettiğinde özellikle etkilidir çünkü bu durumda doktorun yanında, vaka hakkında teknik bir sohbet yapabileceği uygun kişiler olur. Hastanın toplumsal varlığını bu şekilde bastırmak o kadar etkilidir ki hastanın kaderi, konuşmacıların yersiz bir kaygı hissetmesine gerek kalmaksızın yatağının etrafında açıkça tartışılır. Hastaya büyük ihtimalle yabancı, teknik bir sözcük dağarcığı bu hususta iş görür.

parçalarını atması gerektiğini söyleyemez; böyle bir tavsiyeyi ilgili üçüncü şahıslara üstü kapalı verebilse de.

Tamir olasılığının düşüklüğü tıbbın bir özelliği olsa da, ortaya çıkabilecek şüphe bulutlarını kontrol altında tutmak için etkili teknikler vardır. Hastalarının yarısını ameliyatta kaybedebileceğini düşünen bir beyin cerrahı, onları yine de, ne kadar riskli olursa olsun bunun son şansları olduğunu, bu durumu kabullenmeleri gerektiğini söyleyerek ikna edebilir. Ayrıca, tamircilikle ilgili olmasa da bir avukatın ya da bir borsacının sunacağı türden uzmanlık hizmetleri vardır. Burada başarı ihtimali genel olarak, tıptan pekâlâ düşük olabilir ama profesyonel hizmet anlayışı yine de devam edebilir. Tüm bu durumlarda, hizmet veren kişi, ister başarılı isterse de başarısız olsun, en iyi becerilerini en iyi tekniklerle harmanladığını ve genel olarak bu tekniklere ve becerilerine güvenmenin salt şansa güvenmekten daha iyi olacağını düşünür. Pek çok simsarla müşterisi arasındaki saygılı ve de sürekli ilişki, durumun hizmet tanımı bir kez kabul edildiğinde müşterilerin, ilişki içinde kalmanın bir gerekçesi olarak olasılığın şanstın çok daha yüksek olduğunu kabul etmeye istekli olduğunu gösterir.

Müşteri, hizmet veren kişi sayesinde durumu ne kadar iyi idare ettiğini değil, aksine onsuz durumun ne kadar kötü olabileceğini düşünmesi gerektiğini anlar ve bu kavrayış üzerinden ezoterik beceriye nihai bir övgüde bulunmaya yönelir: kurtarılması istenen nesnenin kaybına rağmen ücretin istekli bir şekilde ödenmesi.

Tamir hizmeti modelinin tıbbi pratiğe uygulanmasındaki bir başka ilginç zorluk, zararlı etkenin bazı durumlarda ortama rastgele sızmış beklenmedik bir olay değil fakat bizzat ortamın kendisi olarak kabul edilmesidir. Yolda tek bir çivi yoktur, aksine yol çivilerle kaplıdır. Dolayısıyla belli bir çevre ya da belli bir iş tipi belli fiziksel hastalıklar için durumu kötüleştirir. Şayet hasta tam bir mekân değişikliği yapabilirse, patojenik ortam olası birçok

ortamdan yalnızca biri ve dolayısıyla da genellikle sağlıklı olan bir bütünün beklenmedik bir unsuru olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, birçok hasta için yaşam durumundaki değişim pratikte mümkün değildir ve hizmet modeli burada tatmin edici bir şekilde uygulanamaz.

Ortamin patojenik etken olabileceği gerçeğiyle ilişkilendirilen şey, tek bir bireyi değil ama daha büyük bir toplumsal birimi tedavi ederek tıbbın topluluk düzeyinde yürütülme ihtimali ve belli bir hastayı tedavi etmektense belli bir hastalığın, kişilerden oluşan grubun tamamı içinde azaltılma olasılığıdır. Yeni yeni oluşan epidemiyoloji alanının tamamı bu şekilde çalışır ve birey üzerinde yapılan tıbbi pratikler bir tehdit oluşturmaktansa bunları destekler.

Birçok bireye, bedenleri konusunda sorumlu ve irade sahibi aktörler şeklinde davranacakları konusunda güvenilirken; çok genç olanların, çok yaşlıların ve akıl hastalarının “kendi iyilikleri için” tıbbi müdahaleye başka birisi tarafından yönlendirilmeleri gerekebileceği ifade edilir. Bunun, müşteri, sahip olunan şey ve hizmet veren kişi arasındaki olağan ilişkiyi kökten değiştireceği açıktır. Çoğu zaman, toplumsal olarak yakın bir kişiyle, genellikle de hastaya vekâlet eden ve de gözetimi altındaki kişinin çıkarlarını temsil edeceğine güvenilen bir vasi olarak bir akrabayla hastaneye getirilen hasta söz konusu olduğunda, böyle durumların özgür birey modeline oturtulması için çaba harcanır. Belki de buradaki bir etken, özgür bireylerin tıbbi hizmet arayışının çoğu zaman özgür olmaması ve aslında, hastanın yakın akrabaları tarafından uygulanan bir baskının değilse de bir mutabakatın ürünü olmasıdır. Şunu da ekleyebiliriz: Hasta kendisine çok kötü bir haber verileceği zaman, bir nesne ve müşteri olarak kapasitesinin dağıldığını birdenbire fark edebilir. Hasta, bir nesne olarak statüsünü korur ama müşteri olarak rolü, ona yakın birisine üstü kapalı bir şekilde devredilir. Bazen mesele, hastanın toplumsal bir kişi olarak artık yeterli olmaması değil fakat bir kişinin, yaşam fırsatlarının tahribatına verdiği tepkiye tanık olmak noktasında doktorun isteksizliğidir.

Vasi sorunu, müşterinin talepleriyle, yine aynı müşterinin hizmet verenin kavradığı şekliyle çıkarları arasında bir çatışma olduğunda ortaya çıkan durumu iyi biçimde örneklendirmektedir. Bu potansiyel çatışma başka bir etkenle, yani müşterinin çıkarlarıyla topluluk çıkarları arasındaki gerilimle keskinleşir. Açık bir örnek, doktorun, müşterisi kadar topluluğu da korumakla yasal olarak yükümlü olduğu, bulaşıcı hastalıkların mevcut olduğu durumdur. Bu çatışmaya bir başka örnek de kürtaj ve rapor edilmemiş kurşun yaralarıdır. Her iki durumda da bir tür meşrulaştırma devreye girer; kürtaj çoğu kez, kürtaj olmak isteyen kişinin "yararına" olmayan bir şey olarak kabul edilir ve kurşun yaraları da ancak ve ancak, aynı anda polise haber verilmesi koşuluyla tedavi edilir. Üçüncü örnek, plastik cerrahinin, yalnızca estetikle ilgili gerekçeler için kullanılmasının başlangıçta kısıtlanmasıdır; burada söz konusu olan, toplumun genel çıkarından ziyade, tıp mesleğinin itibarı ve menfaat içermemesi olsa da. Gerçekten bir sağlık sorunu olmasa da⁴⁵⁹ bir işçiye, onun tek tatil fırsatı olabilecek bir raporu verip vermeme konusunda bir Sovyet doktorunun yaşadığı ilginç ikilem ya da Amerikalı bir doktorun, müzmin bağımlılara uyuşturucu için "reçete yazıp yazmama" meselesi gibi başka örnekler de vardır.

Hizmet modelinin tıbbi uygulanmasıyla ilgili bir başka sorun, hastaların çoğu zaman, tıpla ilgili olmayan konularda da doktorlarına danışabileceklerini düşünmeleri ve doktorun kimi zaman, kendi rolünün bu şekilde genişlemesini gerekçelendirebilecek özel bir yeteneğinin olduğunu düşünmesidir.⁴⁶⁰ Daha önemli olan ve giderek daha da önemli hâle gelen başka bir sorun şudur: Tıbbi meslek derneklerinin çabalarına rağmen bazı ülkelerdeki tıbbi pratikler, bir bütün olarak, dağınık bir müşteri kitlesi olan bağımsız profesyonel idealinden uzaklaşma eğilimindedir. Bunun yerini, müşterilerin, tercih edecekleri doktor nok-

459 M. G. Field, "Structured Strain in the Role of the Soviet Physician", *American Journal of Sociology*, LVIII (1953), ss. 493-502.

460 Szasz, "Scientific Method ..." *a.g.e.*, s. 233 dipnot.

tasında sınırlı tercih şansına sahip oldukları bürokratik yapılar almaktadır. Bu, klasik hizmet ilişkisine yönelik ciddi bir tehdittir ama bunun hizmet idealine yönelik uzun vadeli sonuçlarını şimdiden öngörebileceğimizi düşünmüyorum.

Belli cerrahi müdahalelerdeki gibi bazı durumlarda (bir oda dolusu insanın, hemen hemen hepsi rasyonel olarak teknik unsurlarla gerekçelendirilmiş ve detaylandırılmış çok sayıda kurala tabi olmasına rağmen), burada ele aldığımız konu açısından, hizmet modelinin tıbbi uygulanmasıyla ilişkili en büyük güçlük, iş yeri fikri noktasındadır. Bazı hastaneler kendilerini genellikle insanlığın yararı için çalışan kamu kurumları olarak sunarken, açıkça hastane sahiplerinin kârını yükseltmeyi hedeflemiş ve çalışanlarının ve hastalarının toplumsal karakteristiklerini ön plana çıkartmıştır. Bundan ötürü de pek çok hastane, sadece hastalarının ihtiyaçları için değil, hastanenin uzmanlaştığı teknik çerçeveye ve tedavi programlarına göre seçilmiş eğitim programlarına dâhil olmuştur. Benzer şekilde çoğu hastanede, uygulanan tedavileri belirleyen, hastaların ihtiyaçlarından ziyade araştırma programlarının gereklilikleri olmuştur.

Başka zorluklar da vardır. Daha önce de ifade ettiğim üzere, müşteri, bedenine kişiler üstü bir şekilde davranmayı ve bu şekilde davranılmasını ve de bedeni tamir edilirken onu her zamanki gibi kullanamayacağı gerçeğini görmezlikten gelmeyi zor bulur. Üstelik hastanede geçici bir süre kalmanın bile, yaşı küçük olanlarda bir “ayrılık kaygısı” yaratabileceği giderek daha fazla kabul edilmektedir. Bu, bir iş yeri olarak hastanenin iyicil ve tarafsız bir ortam değil fakat yaralayıcı bir ortam olduğunu gösterir. Dahası, tamir döngüsünün aktif tedavi aşamasında müşteri [hasta], iş yerinde [hastanede] kalmak zorunda olduğundan, etrafında olup biten ve başına gelen her şeyi hizmet modeline oturtmanın güçlüğünü anlayabilecek konumdadır. Hastanın, çevresinde olup biten ve başına gelen her şeyi hizmet modeline oturtma başarısı, belli prosedürler hakkında yanıtılmış olmasına bağlıdır çünkü hastane rutininin bir bölümü, her zaman tıbbi gerekçe-

lerle değil fakat diğer türden faktörlerle de, örneğin hastane personeline kolaylık ve rahatlık sağlanması için koyulmuş idari kurallarla da belirlenir. (Bu tür farklılıklar hiç kuşku yok ki her iş yeri için geçerlidir ama diğer iş yerlerinde müşteri, olanları görmek için genellikle orada değildir.) Hastanede daha uzun kalınması gerektiğinde, hastalık daha kronik olduğunda ve kolayca tedavi edilemediğinde hastanın, hastaneyi tümüyle rasyonel bir hizmet kurumu olarak görmesi daha da zor olacaktır.

Bu türden problemlere ve tıbbi hizmetlerin hastane kurumu bünyesine taşınmasıyla ilişkili daha başka türden problemlere rağmen, hastanede kalış süresinin çok uzun olmaması kaydıyla, hastanın, tüm hastane deneyimini hizmet modeline oturtmasında etkili olan faktörler de vardır. Açıkça hastane, hastanın, hiçbir doktor muayenehanesinin sağlayamayacağı kapsamlı ve pahalı ekipmanlardan ve özel olarak üretilmiş cihazlardan faydalanmasını sağlar. Dahası, yatakta hareketsiz biçimde istirahat etmek, toplumumuzda bir kişinin hasta olduğu zaman yapacağı bir şey olarak tanımlanır ve bazı durumlarda hasta, fiziksel olarak başka bir şey de yapamaz hâldedir. Tıbbi müdahalenin bazı teknik yönleri ilave destek sağlar: İltihaplı yaranın iyileştirilmesi gibi operasyon sonrası prosedürlerin zaman zaman gerektirdiği üzere, kemik kırıkları ve ameliyat sonrası yaşanan pek çok durum, hareketsizliği açıkça zorunlu kılar. Bazı tedaviler oldukça kontrollü bir diyet gerektirir. Hastalığın gidişatının takibi ve laboratuvar tetkikleri çoğu zaman hastanın sürekli olarak hazır bulunmasını gerektirir. Tüm bunlar hastanın, hastanede tabi olması gereken durumuna rasyonel bir gerekçe sağlar.

Hastane deneyiminin hizmet modelinin içine bu şekilde oturtulmasını ek bir etken sağlamlaştırır. Çoğu kez, hastaneye yatırma ve hastane sonrası bakım sırasında hastanın doğal ortamında bir yarık belirir. Sargı ya da alçı içinde veya bedenin başka türlü sınırlandırılmış bir parçası içinde, tıbbi olarak tanımlanmış bir alan yoğun şekilde muhafaza edilir. Bu bağlamda, bedenin geri kalanını içerisine soktuğumuz durum, doğrudan organiz-

manın tümünü muhafaza etmek kaygısıyla değil, tıbbi manada ilgi gösterilen bu küçük alanın korunması içindir. Böylelikle, gerekli tıbbi müdahalelerin uygulama alanı önemli ölçüde daraltılabilir ve eş zamanlı olarak da hastaya, başına gelen her şeyi tıbbi model içine sokma şansı verilebilir.

Hastanelerin hizmet iddialarının geçerliğiyle ilgili söz konusu dayanaklar, müşterileri ya da kendisi tarafından ciddiye alınmayacağı korkusu olmaksızın hareket edebilen doktorun hizmetle ilgili takındığı tavrı daha fazla güvence altına alır. Doktor, müşteriye fazlasıyla ilgi gösterilen bir durumda ve hâlâ önemli olan cehalet karşısında genellikle kendisinden bekleneni yeterince yapabilir ki bu da doktorun, tavrının beraberinde getirmesini beklediği saygıya layık olduğunu gösterir. Müşteri, hastalığın kişisel olmayan bir değerlendirilişini kabul etme istekliliğiyle, doktorun iddialarının geçerliliğini ve bu yolla da tıbbi modelin sürdürülebilirliğini doğrular; hastalık, hiç kimsenin isteği, niyeti veya hatasının sonucu olarak ortaya çıkmamıştır. Hastaneye yatırma, bireyi toplumsal rollerinden geçici olarak uzaklaştıracaktır ama birey, geride bıraktığı toplumsal yere bu zorlu sınavı geçerek muhtemelen geri dönebilecektir. "Sağlık sebebiyle" arkasında bıraktığı ama etrafındakilerin onun yerine sahip çıktığı bu sınırsız yere yeniden sahip olacaktır.

Uzman hizmet modeli tıbbi uygulamaların örnek aldığı bir model gibi görünse de tıbbi modelle ilgili bu tartışmayı, birey odaklı hizmet çerçevesinin tıbbi eylemin uyum göstermeye çalıştığı tek model olmadığını söyleyerek sonlandırmak istiyorum. (Sigorta şirketlerinin doktorlarına ve epidemiyolojiye atıfla daha önceden ifade edilmiş bir özelliktir bu.) Diğer iki çerçeveden de söz etmek gerekir.

İlk olarak, tıbbi personel belli bir kişiye hizmet vermek için değil, birden çok kişiyi ilgilendiren bazı toplumsal görevlerin birtakım toplumsal hijyen koşullarını yerine getirip getirmediğiyle ilgilenebilir. Bu standartlar, toplumun hizmetinde çalışan

görevliler tarafından belirlenir ve uygulanır. Daha önce, bakımın bireyselleşmesinin önünde engel olarak tartışılmış olan şey, burada profesyonelin temel işlevi hâline gelebilir. Dolayısıyla fabrikaların veya madenlerin minimum güvenlik standartlarıyla uyumlu olacak şekilde işletilmesi zorunluluğu gibi, boks gibi riskli sporlar için de gözlemci doktorlara başvurulur. Bu noktada, tıbbın *normatif* işlevinden söz edebiliriz. Mühendisler, elektrik tesisatçıları ve mimarlar da benzer şekilde görevlendirilebilirler.

İkinci olarak, tıbbi personel bir *bakım* rolü üstlenebilir ve bir faaliyete iştirak eden üyelerle, onların kendileri için veya topluluk standartlarını korumak için değil, sadece, iştirak ettikleri faaliyete en büyük hizmeti versinler diye ilgilenebilir. Atletlere veya yarış atlarına uygulanan doping buna bir örnektir. Mahkûmun ölmeden önce konuşmasını sağlayan işkence teknikleri de tıbbi kontrole ilişkin başka bir örnektir. Çalışma kamplarında tutulan kişileri, çalışmaları için güçlü tutmak amacıyla doyurmak da bir diğer örnektir.⁴⁶¹ Normatif işlevler ve bakım işlevleri, geniş kapsamlı dışçılık hizmetleri ve tıbbi faaliyetlerde olduğu üzere ve de özellikle ordu veya denizcilik şirketlerinde olduğu gibi izole bir karakter gösterdiğinde çoğu kez birbiriyle iç içe geçmiş hâlde bulunur.

Kişisel tıp hizmetlerine paralel olarak, farklı biçimler altında bir işletme tıbbının da ortaya çıktığını görmekteyiz. Toplumun alt kesimlerinin faydalandığı kişisel tıp hizmetlerinin, bu hizmetlerden yararlananların bakış açısına göre, şirketlerin çalışanlarına sunduğu normatif ve bakım yönelimli tıbbi hizmetlere kıyasla daha aşağı düzeyde olduğunu elbette yadsımıyorum. Bizim buradaki meselemiz, bireyin aldığı tıbbi yardımın ne olduğundan ziyade, bunun hangi kurumsal çerçevede alındığıdır.

VI

Artık son olarak, bu kısmın başlığıyla ortaya konulan meseleye

461 Bu işlevin askerî tıptaki etkisine dair ilginç bir değerlendirme için bkz. R. W. Little, "The 'Sick Soldier' and the Medical Ward Officer", *Human Organization*, XV (1956), ss. 22-24.

gelebiliriz: uzman hizmet modelinin, tıp versiyonu içinde kurumsal psikiyatriye uygulanması.

Tuhaf davranıyor gibi görünen kişilerin yorumlanma biçimlerine ilişkin Batı tarihi çarpıcıdır: kasten ya da istemeden şeytanla iş birliği yapmış olmak, vahşi hayvanlarınkine benzer bir güdüyle hareket etmek, vb.⁴⁶² Britanya'da tıp, sadece on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kendini kaybetmiş kişilerle ilgilenmeye başlamış; hemşireler yetiştirilmeye, kapatılmış kişiler hasta olarak adlandırılmaya ve bugünkü anlamda tıbbi kayıtlar tutulmaya başlanmıştır.⁴⁶³ Akıl hastaları için bakımevleri olarak yeniden adlandırılan tımarhaneler bu defa akıl hastaneleri olarak bir kez daha adlandırılmıştır. Benzer bir gelişime Amerika'da, 1756 yılından itibaren Pennsylvania Hastanesi öncülük etmiştir.⁴⁶⁴ Bugün Batı'da "organik" yaklaşımı benimseyen uzmanlarla "işlevsel" yaklaşımı benimseyen uzmanlar arasında vurgu farklılıkları vardır ama her iki yaklaşımın altında yatan varsayımlar benzer şekilde, hizmet modelinin tıbbi versiyonunu bakımevlere kapatılmış kişilere uygulamanın meşruiyetini desteklemektedir. Örneğin doktor tarafından belgelendirme akıl hastanesine istemeden yatırılma için yasal bir gerekliliktir.

Hasta olarak kabul edilebilecek bir kişi ilk kabul görüşmesine geldiğinde doktorlar hemen tıbbi hizmet modelini uygulamaya koyulur. Toplumsal koşullar ve "hastalığının" özel karakteri ne olursa olsun hasta, sorununun üstesinden gelinebilir, teknik-psikiyatrik bir yaklaşım üzerinden ele alınabilecek bir kişi muamelesi görür. Bir hastanın diğerinden cinsiyet, yaş, ırk, medeni durum, din ya da toplumsal sınıf olarak farklılaşması yalnızca ek bir faktör olarak ele alınabilecek bir unsurdur. Böylece, deyim yerindeyse, genel psikiyatrik teori başarıyla uygulanabilir

462 Örneğin bkz. Albert Deutsch, *The Mentally Ill in America* (2. Baskı; New York: Columbia University Press, 1949), ss. 12-23.

463 Kathleen Jones, *Lunacy, Law, and Conscience* (London: Routledge and Kegan Paul, 1955), ss. 55-56.

464 Deutsch, *a.g.e.*, s. 58 dipnot.

ve toplumsal yaşamda görünen farklılıkların yüzeyselliklerinin ardındaki evrensel tematikler ortaya çıkarılabilir. Toplumsal sistem içindeki bir kişinin iltihaplı bir apandisitinin olabilmesi gibi, bir kişi temel psikiyatrik belirtilerden birini dışa vurabilir. Hastalara gösterilen tek tip profesyonel nezaket, psikiyatrik öğretinin tek tip uygulanabilirliği ile eşleştirilir.

Şüphesiz, beyin tümörleriyle, kısmi felçle, damar sertleşmesiyle, menenjitte vb. ilişkilendirilen ve hizmet modelinin tüm gerekliliklerini yeterince karşılıyor gibi görünen akıl hastalığı vakaları vardır: Az rastlanan türden bir kaza müşterinin zihinsel işleyişine, kimse buna niyetlenmiş olmaksızın ve müşteri de bundan kişisel olarak sorumlu olmaksızın zarar vermiş olabilir. Bir süre sonra kişi ve/veya başkaları “bir terslik olduğunu” fark eder. Bir dizi aracı vasıtasıyla, kişi kendi isteğiyle ya da istemeye istemeye psikiyatristin karşısına çıkarılır. Psikiyatrist; bilgi toplar, tetkik eder, teşhis koyar, reçete yazar ve bir tedavi önerir. Sonrasında hasta ya iyileşir ya da patolojisinin gelişimi kontrol altına alınır veyahut da (“organik reaksiyonlarda” bir olasılık olarak) hastalık, bilinen ve kaçınılmaz seyrini izler ve hastanın ölümüyle veya tedavisi olmayan bitkisel hayata geçişle sonuçlanır. Hasta, tedavinin önemli ölçüde faydasını gördüğü daha iyicil durumlarda muhtemelen, psikiyatrik hizmetin onun yararına verildiğini düşünür. Sorunun ne olduğunu ve onun için ne yapılabileceğini daha önceden anlamış olsaydı, hizmeti kendi isteğiyle talep edeceğini kabul etmek için kendi geçmiş deneyimini yeniden değerlendirebilirdi. Böyle bir durumda her şey mutlu sonla⁴⁶⁵ veya mutlu değilse bile en azından düzenli bir şekilde biter. Bazı akıl hastanelerinin tıbbi-cerrahi binalarının koridorlarında, şu veya bu özgün vaka üzerine eksiksiz bilgi-

465 Buna iyi bir örnek Berton Roueché'nin *New Yorker*'da yayımlanan “Ten Feet Tall” isimli makalesinde verilir. Roueché bu makalede, kortizon tedavisinin sebep olduğu ve manik depresif psikozun özelliği olan yan etkilerden söz eder. Bu makale Roueché'nin *The Incurable Wound* (New York: Berkley Publishing Corp., t.y., ss. 114-43) isimli derlemesinde mevcuttur.

ler içeren dosyalara rastlanabilir: toplumsal bir davranışın ön semptom veya göstergeleri, hastanın bunları doğru biçimde yorumlayamama kapasitesini gösteren dokümanlar, hastalık süresi boyunca hastanın davranışlarının tasviri, otopsi sırasında ortaya çıkan ve teşhisin doğruluğunu ve tedavinin yerindeliğini teyit eden bulguları içeren vaka kayıtları. Toplumsal olarak uygun-suz addedilen davranış ve görünür olan organik patoloji, tıbbi modelin uygulanabilirliğinin mükemmel doğrulaması içinde bir araya getirilir.

Bazı psikiyatrik vakalar tıbbi modelle oluşturulmuş çerçeve içinde düzgün bir şekilde ele alınabilse de, özellikle akıl hastalarının en geniş kategorisiyle, yani “fonksiyonel” psikozları olduğu söylenen hastalarla ilgili olarak çok bariz zorluklar mevcuttur. Bu zorlukların çoğu, literatürde tanımlanmıştır ve psikiyatride herkesçe bilinir. Daha rastlantısal olanlarla başlayarak ve daha temel olanları hedefleyerek söz konusu zorlukları burada kısaca gözden geçirmek istiyorum.

Hizmet modelinin kurumsal psikiyatriye uygulanabilirliğindeki bir sorun, bir eyalet akıl hastanesinin resmî yetkisinin bir parçasının, topluluğu, bazı tuhaf davranış biçimlerinin kötülüğünden ve tehlikesinden korumak olduğu gerçeğinden kaynaklanır. Akıl hastanesinin duyarlı olduğu yasalar ve kamu baskısı açısından, söz konusu gözetim işlevi çok önemlidir. Ancak kurum içinde buna şaşırtıcı bir şekilde çok az gönderme yapılır; vurgu daha ziyade, hastanenin hastalara sağladığı tıbbi nitelikteki terapi hizmetlerine kayar. Akıl hastasını, etrafındakilere sorun çıkaran biri olarak görürsek, hastanenin gözetimle ilgili rolü (hapishanenin gözetim rolü gibi) anlaşılırdır ve bu, çoğu kişi için de makuldür. Bununla birlikte, buradaki mesele, hastanın komşularına, akrabalarına veya işverenine hizmet olarak verilen şey (bu hizmet her ne olursa olsun), ille de topluluğun geneline verilen bir hizmet değildir. Hastaya gelince, başkaları için hizmet olan şey, onun için de illa bir hizmet –özellikle de tıbbi bir hizmet– değildir. Doktor-hasta ilişkisinde artık söz konusu olan, verilen

hizmetten yararlanmak isteyen kişiler karşısında konumlanan uzman değil, tebaası karşısındaki yönetici veya asları karşısındaki subaydır.⁴⁶⁶

Hastanın, hastaneye yatırılması sırasında tıbbi bir personelin yetki alanından bir başkasının kine geçmesi çok muhtemeldir ve bu yer değiştirme, profesyonelin, hizmet veren başka bir uzmanı tavsiye ettiği ve hastanın tavsiyeyi isteyerek dinlediği sıradan bir yönlendirme sisteminin bir sonucu değildir. Hasta, tıbbi bir personelin yetki alanından bir başkasının yetki alanına, günlük ve haftalık tıbbi vardiyalar nedeniyle ve hastaların bir koğuştan diğerine ve tıbbi kadronun da bir servisten diğerine kaydırılmasıdaki sıklıktan ötürü geçer. Aynı kurumun üyeleri olan hasta ve doktor, karşılarında kimi bulacaklarıyla ilgili olarak kendi ver-medikleri kararlara tabidirler.⁴⁶⁷

Dahası, akıl hastanesini, geliştiği yakın dönem tarihsel bağlam içinde, toplumsal olarak sorunlu kişilerden oluşan muhtelif gruplara ikametgâh sağlamak üzere tasarlanmış kurumlar ağı içinde düşünmemiz gerekir. Bu kurumlara özel bakımevleri, tam teşekküllü hastaneler, eski muharipler için bakımevleri, hapis-haneler, geriatri klinikleri, zihinsel engelliler için bakımevleri,

466 Bkz. Talcott Parsons, "The Mental Hospital as a Type of Organization", M. Greenblatt, D. Levinson & R. Williams (haz.) içinde, *The Patient and the Mental Hospital* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1957), s. 115.

467 Araştırma hastanelerinde bu sorunla baş edebilmek için ilginç girişimlerde bulunulmuştur. Koğuş doktorunun rolü terapistin rolünden net çizgilerle ayrılabilir; terapist-hasta ilişkisi hastanın koğuş değişikliğine bakmaksızın sabit kalabilir. (Örneğin bkz. Stewart Perry & Lyman Wynne, "Role Conflict, Role Redefinition, and Social Change in a Clinical Research Organization", *Social Forces*, XXXVIII [1959], ss. 62-65.) Bir ya da iki psikiyatri katı olan tam teşekküllü özel hastanelerde hizmet ilişkisine daha çok yaklaşılr. Bir psikiyatristin özel muayenehanesinde birkaç hasta yatağı dahi olabilir ve gerekli gördüğünde bir hastayı geçici olarak hastaneye yatırabilir. Hastane personeli, genellikle de stajyer doktorlar hastayı besleme ve sessiz tutma görevini üstlenir ve psikiyatrist diğer katlardaki yatakları kullanan doktorlar gibi, günde bir ya da iki kez hastayı ziyaret eder. Böylece, hizmet ilişkisinin pek çok biçimi sürdürülür. Terapinin ne kadar sonuç verdiği ise başka bir meseledir.

çalışma çiftlikleri, yetimhaneler ve huzurevleri dâhil edilebilir. Amerika'daki her eyalet hastanesi, gerçek yeri yukarıda belirtilen kurumlardan herhangi biri olabilecek çok sayıda hastayı bünyesinde barındırır; bu kurumlar da aynı şekilde asıl yeri akıl hastanesi olabilecek kişilere ev sahipliği yapar. Bu kişiler bulundukları yerededir zira ya başka kurumlarda yer yoktur ya da yerlerini değiştirmeye imkân tanıyabilecek olanaklara sahip değillerdir. Hastane her defasında, yukarıda bahsettiğimiz ağın diğer öğeleri gibi, kamusal yükün dağılımında bir depo işlevi görür; hizmet modelinin tatbiki burada başarısızlığa uğrar. Personel, hizmet verdiği yerle ilgili olarak hasta kabulü hakkındaki tüm bu gerçekleri göz ardı etmek, rasyonelleştirmek ve örtbas etmek zorundadır.

Hizmet modelinin akıl hastanesine yatırmaya uygulanmasındaki en çarpıcı güçlüklerden bir diğeri, Amerika'da akıl hastanesine kabulün, büyük ölçüde gönüllü olmayan karakteriyle ilgilidir. Çok genç ve çok yaşlı olanlar tarafından gereksinim duyulan tıbbi yardımda olduğu gibi, bir vasiye başvurma ve hasta yakınının eylemlerini hastanın kendi kararıymış gibi sunma çabası vardır. Çok genç ve çok yaşlı olanları sorumsuz kabul etmenin, bizim onlarla kurduğumuz sürekli ilişkiler açısından çok tutarsız olmadığı veya bu ilişkileri kötüleştirmedeği doğrudur. Ama öyle görünüyor ki, gönülsüz bazı hastalar hastaneye yatırılmalarına başlangıçta gösterdikleri direncin yanlış olduğunu daha sonra fark etmiş olsalar da, hastanın kızgınlığı daha sonra da devam eder. Hasta, büyük ihtimalle, yakınlarının yardımıyla ya da en azından rızasıyla hastaneye yatmaya zorlandığını düşünür. Hizmet veren kişiyle karşılaşma normalde bireyin rasyonelliğe ve içinde yaşadığı toplumun iyi niyetine inancını onaylarken, hastane psikiyatristleriyle karşılaşmanın büyük ihtimalle yabancılaştırıcı bir etkisi olur.

Öyle görünüyor ki hasta, sorununu, basitçe tedavi edilecek ve sonrasında da unutulacak bir hastalık olarak görmeyi reddeden tek kişi değildir. Hasta, akıl hastanesinde yatmış olduğu

kayıtlara geçer geçmez, iş başvuruları esnasında resmî olarak, gündelik yaşamda ise gayriresmî biçimde, farklı biri olarak görülür ve damgalanır.⁴⁶⁸ Hastane bile üstü kapalı bir şekilde, akıl hastalığını utanılacak bir şey olarak kabul eder. Örneğin pek çok hastane, hastaların statülerini zarfın üzerinde belirtmeden mektup gönderebilmeleri ve alabilmeleri için şifreli bir posta adresi sağlar. Her ne kadar damgalamanın derecesi bazı ortamlarda azalsa da bu, eskiden hasta olan bir kişinin hayatında temel bir etkidir. Herhangi bir genel hastaneye yatırmanın aksine, çoğu durumda, hastanın akıl hastanesinde kalış süresi çok uzundur ve sonuç, bireyin geldiği toplumsal ortama kolayca geri dönmesine izin vermeyecek kadar damgalayıcıdır.⁴⁶⁹

Kapatılmış kişi, damgalanmasına ve hastaneye girdiğinde hissettiği yoksunluğa cevap olarak sivil topluma çoğunlukla yabancılaşır. Bu, kimi zaman, hastaneden ayrılmaya gösterilen isteksizlikle ifade edilir. Bu yabancılaşma, hastada bulunduğu düşünülen hastalığın türüne bakmaksızın ortaya çıkabilir ve hastaneye yatırmanın bir yan etkisini teşkil eder. Bu etki, gerek hasta gerekse de çevresi için, hastanın başlangıçta yaşadığı güçlüklerden daha fazla önem sahiptir. Bu noktada yine, hizmet modeline uymayan bir şeyden bahsediyoruz.⁴⁷⁰

468 Örneğin bkz. Charlotte Green Schwartz, "The Stigma of Mental Illness", *Journal of Rehabilitation* (Temmuz-Ağustos 1956).

469 Genel sıradan bir hastanede yatarak tedavi görmek zorunda olan erkek hastalar, hemşirelerin görevlerini yerine getirebilmeleri için harekete imkân tanımayacak şekilde yatağa yatırılmış olabilirler. Yatan bedeninin, daimî benliğin tipik bir özelliği olmadığını ispatlamak ister gibidirler. Bundan ötürü de, haklarında her şeyin güvenle konuşulabileceğini söylesercesine hemşirelerle içtenlikle ve kendi benliklerini de küçümseyecek şekilde şakalaşabilirler. Oysa akıl hastanelerinde, kişinin fiziksel durumunu içerisinde bulunduğu koşullardan ayırmak o kadar kolay değildir. Örneğin, erkek hastalar genel olarak ciddidirler ve kendi kişiliklerine dönük en ufak bir gevşeme ve alaycı bir tavır sergilerlerse bu, psikotik bir semptom olarak görülür.

470 David M. Schneider, yükümlülüklerden uzaklaşmanın hasta açısından, tıbbi temelde dahi, nasıl giderek artan bir izolasyona ve hastanın farklılığının daha fazla onanmasına yol açabileceğini gösterir. (David M.

Bir diğer güçlük psikiyatrik bilginin doğasından kaynaklanmaktadır. Şöyle söylemek daha doğru olacaktır: Fonksiyonel psikozlara ilişkin mevcut varsayıma göre hasta, insanlarla ilişki kurma biçiminde temel bir kusura sahiptir ve bu kusuru düzeltmeyi, sağaltıcı deneyimler vasıtasıyla öğrenebilir. Ama hastanın bu deneyimi yaşamasını sağlayan tümüyle teknik bir beceri değildir ve bunun teknik bir beceri gibi kolayca aktarılması da mümkün değildir. Neticede, personelin her birinin yetkinliğini, bu yetkinliği genel bir yetkinlikler hiyerarşisi içine entegre edecek şekilde parçalara ayırmak çok güçtür; üst düzey bir personelin kritik görevleri yerine getirdiği, daha alt kademelerdeki vasıfsız bir personelin ise rutin hazırlık işleriyle ilgilendiği veya ortamı sağlık için tehdit oluşturmayacak şekilde muhafaza ettiği diğer bazı kurumların temel özelliği budur. Çoğu zaman, son derece eğitilmiş bir psikiyatrist kadar bir koğuşturucu hastabakıcısı da hastayla "iyi" ilişki kuracak derecede donanımlıdır ve ister iyi isterse kötü

Schneider "The Social Dynamics of Physical Disability in Army Basic Training", *Psychiatry*, X (1947), ss. 323-33.) Bu ayrımcılığın daha sonraki etkileri başlangıçtaki sebeplerden daha önemli hâle gelebilir. Kısmen benzer bir perspektif üzerinden çalışan, Walter Reed'deki Amerikan ordusu araştırma psikiyatristlerinin ortaya koyduğu görüşe göre, bir askerin, özel psikiyatrik tedaviyi gerektiren önemli bir psikiyatrik sorununun olduğunu fark etmesine daha fazla imkân tanındıkça, bu sorunu aslen içinde deneyimlediği gruba hızlı bir şekilde tekrar entegre olması daha az olası olur. Örneğin bkz. B. L. Bushard, "The U.S. Army's Mental Hygiene Consultation Service", *Symposium on Preventive and Social Psychiatry*, 15-17 Nisan 1957, Walter Reed Army Institute of Research, Washington, D.C., ss. 431-43, özellikle s. 442: "Bu hedef [psikiyatrik bozukluğun asgari seviyeye çekilmesi] tutturulabilir. Hasta üzerindeki doğrudan ve gerçek etkisini sınırlandırarak psikiyatrik bozukluğu azaltmak, ancak ve ancak her türden diğer tüm faaliyetlerle doğrudan ve sıkı bir bağlantı kurmak şartıyla mümkündür. Hastayla sözlü etkileşimden çok daha önemli olan, bazı eylemlerin sözel olmayan içerikleridir: örneğin, hastayı erken saatlerde ziyaret etmek, onu sempatik bir tavırla dinlemek, bazı yükümlülükler içeren bir statüyü ona olabildiğince erken vermek. Sorunun kaynağının uzak ve kestirilemez bir geçmişte bulunduğunu, durumun bir hastalık olduğunu ya da şu anda olan bitenin ötesinde bir köke dayandığını ima edebilecek her şey, tüm bunlar, sıklıkla, hâlen yerinde duran son savunma sistemlerini de bertaraf etmeye yol açar."

olsun hastabakıcının katkısı da hastayı, aynen hastane psikiyatristinin katkısı gibi, kesik kesik değil ancak sürekli olarak etki-leyecektir.⁴⁷¹ Hastayı psikiyatrist için hazırlayan yardımcı personel, bu hazırlıkla, neredeyse bir psikiyatrist kadar psikiyatrik müdahalede bulunabilir. Yüz yüze toplumsal iletişim alanı, her katılımcının neşter taşımaya ve kullanmaya aynı derecede yetkili olduğu bir alan hâline gelir. Tıbbi model içinde işleyen hastane idaresi, hastanın durumuna ve geleceğine dair önemli kararlar alma hakkını psikiyatristlere verse de bu böyledir.

Psikiyatrik yetkinliğin her yerde yeterince mevcut olmaması ve olduğu yerde de personel içindeki hiyerarşiye uygun biçimde dağıtılmaması bir başka meseledir. Alışlageldik ihtiyat ya da hizmet veren kişinin “işlevsel özgüllüğü” psikiyatri servislerinde doğrudan yok sayılmaktadır. Terapist, hastanın –geçmişteki, şimdiki ve tahmin edilen– tüm eylemlerini, duygularını ve düşüncelerini, teşhis koyarken ve bir tedavi önerirken resmî olarak kullanabilir.

Pek çok fiziksel rahatsızlığa ruhsal köken atfeden mevcut anlayışlar, başka durumlarda diğer tıp uzmanları arasında paylaşırlacak meseleleri psikiyatrinin alanına sokar ve böylece psikiyatrist, “kişiyi tüm bütünlüğü” içerisinde değerlendirme iddiasında bulunabilecek bir konuma gelir.⁴⁷² Psikiyatristin yardımcıları –dâhiliyeciler, psikologlar, nörofizyologlar, sosyal hizmet görevlileri, hemşireler–, onun çok yönlü karakterini onaylarlar zira psikiyatrist, tüm bu kişilerin kendisine aktardığı bilgileri, hastanın

471 Çevre terapisi hareketi muhtemelen şu ilkenin tanınmasından doğmuştur: Hastane deneyimine tüm değerini vermek istiyorsak eğer, bunu, bilinen bakım ve tedavi saatleriyle sınırlandıramayız (bu saatlerin mevcut olduğunu varsayarsak tabii); böyle olduğu takdirde personelin tümü hasta için eşit derecede öneme sahip olacaktır. Burada başvuru kaynakları Alfred H. Stanton & Morris S. Schwartz, *The Mental Hospital* (New York: Basic Books, 1954) ve Maxwell Jones, *The Therapeutic Community* (New York: Basic Books, 1953).

472 Fiziksel rahatsızlıkların psikojenik teorisinin bir diğer sonucu, bazı akıl hastalarının, ihtiyaç duydukları fiziksel tedaviyi talep etmekten, “hayal gördükleri” suçlamasıyla karşılaşmaktan korktukları için çekinmeleridir.

genel tablosunu ortaya koymak için bir araya getirmeye resmî olarak izni olan tek kişidir. Bu durumda, ucu hastaya dokunup da doktorun bilmediği hiçbir şey kalmaz. Hiçbir şey, onu ilgilendirmedeği gerekçesiyle psikiyatristten saklanamaz. Öyle görünüyor ki, herhangi bir sistemi tamir etmek için çağrılan hiçbir tamirci bu türden bir rolü kendine biçemez.

Psikiyatristin bu çok yönlülüğü teşhisle sınırlı değildir, kural koymaya kadar gider. Kişileri kapatan ve gözetim altında tutan kurumlar kapatılmış kişilerin sahip olacağı tüm hak ve yükümlülükleri tanımlama temelinde çalışırlar. Yetkili biri, kapatılmış bir kişinin elde edebileceği ve mahrum kalabileceği her şeye kati surette karar verebilecek bir konumda olacaktır ki resmî olarak da bu kişi psikiyatristtir. Psikiyatristin, bir devlet memuru ya da bir subay gibi, bu hakkı tek tip bürokratik kararlara göre kullanması gerekmez. Hastanın günlük döngüsünü şekillendiren zorlayıcı yaşam düzenlemelerinin neredeyse tamamı psikiyatrist tarafından, istendiğinde, elbette psikiyatrik bir açıklama yapılması şartıyla değiştirilebilir. Burada tekrardan, psikiyatrik rolün, hizmet veren diğer kişiler arasında eşi benzeri olmadığını anlıyoruz. Başka hiç kimseye böyle bir iktidar verilmemiştir.

Tam teşekküllü bir hastanedeki tıbbi modeli tartışırken, hastane içindeki yaşam koşullarının iç ve dış alanlar olarak ayrılabilirliğini ifade etmiştik. İç alan, organizmanın zarar görmüş ve tıbbi kontrol altına alınmış kısmını kapsar. Dış alan ise, daha genel olarak, iç alan için bir barınak işlevi görür. Akıl hastanelerinde, terapötik çevre ve genel çevre sınıflaması arasındaki bu ayrım bazen muhafaza edilir. Psikolojik bir müdahalenin aksine tıbbi bir müdahaleye başvurulmuş yerde, tedavinin son derece kontrollü şartlar altında yürütülmesine gayret edilir ama tedavi dönemleri dışında bu müdahale azaltılır. Hastanın bilfiil intihara ya da cinayete meyilli olduğu, gündelik döngüsünün yakından kontrol edildiği ve bu döngünün, hastanın durumuna yakından adapte edilmiş tıbbi bir denetimin iç alanını teşkil ettiği durumlar da vardır. Dolayısıyla yaşam koşulları tedavinin

bir parçası olabilir. Benzer şekilde, ileri derecede nörofizyolojik kötüleşmeden muzdarip hastalar için, daha alt seviyedeki koşulların şartları organizmalarının becerilerine uyum gösterecek şekilde tasarlanmış gibidir: Bir hastanın yüzünde dalgın bir ifadeyle, tüm gün bir yerde oturması kaçınılmazdır ve bir bakıma bu, durumunun iyileşmeyeceğinin bir göstergesidir.

Ancak beyinle ilgili bir kötüleşmenin daha erken evrelerinde veya epilepsi gibi bazı organik hastalıkların seyrinin büyük bölümünde, organik belirtilerin var olduğuna dair mutlak kesinlik, hastaya hastanede sunulan yaşam koşullarıyla hiçbir surette açıkça bağlantılı değildir. İleri derecede rahatsız kişilerin bulunduğu koşullarda hastaların durumu ne kadar umutsuz olursa olsun, durumu bu koşullarının doğrudan yansıması olacak kadar kötü pek az hasta vardır. Yaşam koşullarının nasıl "normal"e döndürülebileceğine gelince, bu konuda hâlihazırda bir mutabakat yoktur. O hâlde teşhis tıbbiyken tedavi tıbbi olmayabilir. Hasta, onunla aynı durumda olan herkese sunulan yaşam koşulları altında tedavi edilir. Yatak istirahatının hastanın ameliyat sonrası fiziksel durumunun bir göstergesi olacağını söyleyememiz gibi, işlevsel bozukluklar söz konusu olduğunda da koşulların hastaların kapasitelerine teknik olarak cevap verdiğini iddia edemeyiz. Bununla birlikte, ileride göreceğimiz üzere, akıl hastanesi personeli, hastanın yaşam şartlarının, hem onun becerilerinin ve o anki kişisel örgütlenmesinin hem de bunlara verilen tıbbi cevabın bir ifadesi olduğunu ileri sürer.

İlerleyen kısımda, bir genel bir hastaneyle ya da garajla karşılaştırıldığında bir akıl hastanesinin klasik tamir döngüsünün gerçekleşmesi için gerekli donanımlara sahip olmadığını tartışmak istiyorum. Eyalet akıl hastanelerinde, büyük ölçüde özel hastanelerde ve gazi hastanelerinde hastayı gözetim altında tutma imkânı vardır ama personel çoğu kez, itaatsiz davranışlardan başka hiçbir şeyi kayıt altına alamayacak kadar çok meşguldür. Personelin bu iş için zamanı olsa bile, hastanın koşullarındaki davranışı koşullar dışındaki davranışının bir modeli olarak hemen he-

men hiç kabul edilmeyebilir. Dışarıda tasvip edilmeyeceği düşünülen bir davranıştan (özellikle de bu davranış hastanın geldiği ortamda, sevilmeyen kişilere verilen bir tepkiyse) burada eser kalmaz ancak farklı türden uygunsuz davranış kalıpları, kapatılmış kişinin, isteği dışında içinde bulunduğu mevcut duruma bir tepki olarak diğerlerinin yerini alır. Böylece davranış şekil değiştirir, kurumun duvarları kalın ve kırıklarla dolu bir prizma gibi çalışır. Öyle görünüyor ki, bir kişi zorlama içeren bu türden şartlar altında yapılan testlerin geçerliliğini savunmuyorsa eğer koğu, profesyonelin gözlem yapması için en az uygun olan yerdir.

Benzer şekilde, her hastanın durumunu görüşmek üzere teşhis heyetlerinin toplandığı durumlarda dahi bu görüşmelerin amacı, hastanın dosyası üzerine resmî olarak yapıştırılacak etiketin içeriğini belirleme noktasında mutabakata varmaktır. Akıl hastanelerinde teşhisle ilgili zorluklar konusunda geçerli olan şey, tedavi konusunda daha da fazla geçerlidir. Daha önce de ifade edildiği üzere, hastayı dış dünyaya karşı tavrından kurtarma sorunu, onu, hastaneye istemeden yatırılmış olmasından kaynaklı tavrından kurtarma sorunuyla daha da karmaşıklaşır ve ağırlaşır. Her hâlükârda, akıl hastanelerinde uygulanan tedavi tipleri, genel olarak sıradan bir hastanede, garajda ya da radyo tamir dükkânında olduğu gibi, hiçbir şekilde bir hastalığa özel değildir. Gerçekten de bir tedavi uygulandığında bu, yeni kapatılmış tüm bir hasta kategorisine fark gözetmeksizin uygulanan bir terapi çevriminden ibarettir. Bu noktadan itibaren tıbbi işlem, farklı tedavi biçimlerinin kullanımlarını gerekçelendirecek belirtiler keşfetmekten ziyade, kalıplaşmış tedavi biçimlerine verilen olası karşı etkileri tespit etmeye yarar.

Aynı zamanda hastanın yaşam ritmi, kendi iradeleri dışında hastaneye kapatılmış çok sayıda kişiyi, sınırlı sayıda personelin yönetmesine imkân tanıyacak şekilde tasarlanmış bir disiplin sistemine göre düzenlenir ve detaylandırılır. Bu sistemde, hastayı onun hayatını düzenleyecek cezalar ve ödüller konusunda

bilgilendiren ve böylesi ayrıcalıklar ve cezalar için tıbbi onayı ayarlayan hastabakıcı muhtemelen kilit personel olur. Sessiz ve itaatkâr davranış hastanın koğuş sisteminde daha iyi bir yere yerleştirilmesine, yaygaracı ve savruk davranış ise alt seviyeye düşürülmesine yol açar. İlginçtir ki, hasta kendi davranışını iyileştirmeye istekli olduğunda hastabakıcı, onu, ilgilenilmeye değer ve bu ilgiden fayda sağlayabilecek biri olarak doktorun dikkatine sunar. Öyle ki, Ivan Belknap'ın tarif ettiği üzere, hasta, doktorun ilgisine çoğu zaman bu ilgiye en az ihtiyaç duyduğunda mazhar olur.⁴⁷³

473 Belknap, *a.g.e.*, s. 144. Akıl hastaları, dışarıda her türden toplumsal denetime tepki göstermiş kişiler olduklarından, bu denetimin içeride nasıl sağlandığı sorusunu kendimize sorabiliriz. Ben bunun büyük ölçüde "koğuş sistemi"yle, yani modern akıl hastanelerinde yavaş yavaş gelişmiş olan bu denetim aracıyla başarıldığına inanıyorum. Buradaki merkezi nokta, koğuşların kendi arasındaki hiyerarşinin, her bir kişide tolere edilebilecek uygunsuz davranış marjı üzerinde şekillenmiş olmasıdır (ki bu marj, her koğuşun kendi yoksunluk ve iptidailik derecesiyle doğru orantılıdır). Yeni gelen hastanın uygunsuz davranışının derecesi ne olursa olsun, hasta için, bu davranış üzerinden bile entegre olabileceği ve bir dereceye kadar bu davranışın dahi tolere edilebileceği bir koğuş bulunur. Hastanın bu koğuşlardaki hayat şartlarını kabul etmesiyle aslında, uygunsuz davranışını devam ettirmesine izin verilmiş olur ama hasta artık davranışıyla kimseye bir sıkıntı vermemektedir çünkü davranışı, kabul edilmese de koğuşta her zaman kontrol altında tutulmaktadır. Hasta kendi ortamında bir parça iyileşme talep ettiğinde aslında "pes etmeye", davranışlarını düzeltmeye hazır olduğunu sözlü olarak ifade etmeye zorlanır. Hasta sözlü olarak boyun eğdiğinde hayat şartlarındaki bir iyileşmeye büyük ihtimalle izin verilir. Eğer hasta yine eskisi gibi uygunsuz davranırsa ve bunda ısrar ederse kendisine öğütler verilir ve önceki durumuna geri düşürülür. Hasta tekrar yanlış yapmak yerine daha iyi davranma konusundaki istekliliğini ifade ederse ve bu çizgiyi uygun bir süre korursa, hastaneye ilk defa kabul edilmiş pek çok kişinin bir yıl içinde daha iyi bir duruma gelmesini ve dışarı çıkmasını sağlayan taburcu olma döngüsünde daha da ileri gider. Sonrasında, hastanın gerek hastane sahasındaki yürüyüşler için gerekse de şehir gezileri için bir akrabasına emanet edildiği ve akrabasının, kurumun gücüne ve tehdit yetkisine sahip bir kişiye dönüştürüldüğü bir noktaya gelinir: "Uslu dur yoksa seni geri gönderirim." Burada karşı karşıya kaldığımız bu durum nevi şahsına münhasır bir durumdur ve psikologların, her şeyin hastanın tümüyle pes etmesine dayalı olduğu ve "terbiye etme" durumu olarak adlandırdıkları

Akıl hastanesinde geçirilen süre, hasta için, tıbbi modele oturtulması zor bir süredir. Çok bilindik bir şikâyet şudur: “Benimle ilgili hiçbir şey yapılmıyor; sadece oturuyorum.” Tam da bu noktada, işlevsel bozuklukların mevcut psikiyatrik tedavisi, bir kurum olarak psikiyatrik pratikleri bir uzmanlık hizmeti şeklinde meşrulaştırabilmek için fazlasıyla rastlantısaldır; çünkü daha önce de ifade edildiği üzere, hastaneye yatırmanın bireyin yaşam fırsatlarına zarar verme olasılığı oldukça yüksektir.

Bununla birlikte mesele, yalnızca başarılı hizmet olasılığının düşüklüğü değil, aynı zamanda bazı hastalar için, hizmet-tamir referans çerçevesinin bütünüünün uygulanabilirliği meselesidir.

Öncelikle, hastalığı, içinde ortaya çıktığı varlıktan ayırmak güçtür. Organik hasarların söz konusu olduğu durumlarda, hastanın kendisini, hasarın ortaya çıktığı ve mümkün olduğunda da tamir edildiği dünyaya kapattığı doğrudur. Hastanın semptomatik davranışı onun kişilerarası ilişkiler sisteminin ayrılmaz bir parçası olduğu ölçüde, hizmet veren kişi hastanın sorununu gözlemlemek ve tedavi etmek için bu sistemin tamamını hastane ortamına taşımak zorunda kalacaktır. O hâlde, yeri bütünüyle respit edilmiş bir hastalığın sınırlarını tanımlayan görece pasif ve etkisiz bir ortamla karşı karşıya değilizdir artık. Psikiyatri servislerindeki genel anlayışa göre, biçim içerikle iç içe girer çünkü hastanın kişisel ilişkiler sistemi onu etkileyen hastalığa içkindir. Teorik olarak, hastadaki sağaltıcı hafif değişimin, hasta, ortamına geri döndüğünde bu ortam üzerinde de dolaylı iyicil bir etkisinin olması elbette mümkün olabilir. Hastanın yeni bir ortama dönmesini sağlamak da mümkün olabilir ama uygulamada, hasta taburcu edildiğinde, psikotik sorunlarının önceden baş gösterdiği sistem içerisine genellikle yeniden dönüş yapar.

Ancak hâlâ, daha temel olan ve “patoloji” kavramının uygu-

modeli tipik biçimde temsil etmektedir. Tam da bundan ötürü, itaatsizlerin bulunduğu kısımlardaki genel hava, dışarı çıkmak için kendilerini sattıkları izlenimini veren kişilerden oluşan kısımlara kıyasla daha sağlam ve sağlıklı bir görünüm sergiler.

lanabilirliğini sorgulatan bir mesele vardır. Hastanın durumuna dikkati çeken ilk patoloji genellikle, "uygunsuz" addedilen davranıştır. Ancak belirli bir eylemin uygun ya da uygunsuz olduğuna dair karar, çoğu kez, sıradan bir insanın kararı olmak zorundadır çünkü toplumumuzda davranış tipleriyle ilgili muhtelif altkültürlerin ve bu altkültürlerin her birinde hüküm süren davranış kalıplarının teknik bir listesine sahip değiliz. Uç semptomlar haricinde teşhis etnosantrik olabilir. Hizmet veren kişi [psikiyatrist], aslında bireylerin yalnızca içinde bulundukları grubun perspektifinden değerlendirilebilecek davranışlarını kendi kültürünün bakış açısından değerlendirebilir. Dahası, uygunsuz davranış genellikle bir kişinin hoşlanmadığı veya fazlasıyla sorunlu bulunduğu bir davranış olduğundan, bu davranışa ilişkin kararlar, fiziksel patolojilerde söz konusu olduğu üzere, her türden özel grup veya çıkarın üzerinde olabilecek bir genel çıkara gönderme yapmaktansa, belli bazı grup ya da kişilerin özel çıkarlarını ifade etmeleri anlamında politiktirler de.⁴⁷⁴

Hasta açısından, patoloji kavramının kendi davranışına uygulanmasının hizmet idealiyle bağdaşmayan etkileri olabilir. Hasta, uygunsuz davrandığını düşündüğünden kendi eylemini; niyet, bilinç, sorumluluk veya suçluluk kavramlarının işlediği normal toplumsal dünyanın bir parçası olarak görebilir. Bu manada, kendi davranışını rahatsız edici nitelikte bulan herhangi bir insanınkiyle aynı türden bir kavrayış geliştirir. Bir kişinin kendi davranışını istem dışı, sorumsuz ve hatasız olarak tanımlaması bazı durumlarda faydalı olabilir. Ancak bu, toplumsal değil de teknik bir şemaya gönderme yapıldığında hastanın, bir nesne olmanın dışında başka statüler üzerinden hizmet ilişkileri sistemine dâhil olma hakkını onun elinden almayı içerir. Bu noktada Szasz'ın betimlemesinden alıntı yapılabilir:

Daha iyi ifade edersek, ortak kanıya dayanan tanıma göre akıl sağlığı, toplumsal yaşam oyununu oynayabilme ve de bunu

474 Bkz. T. S. Szasz, "Psychiatry, Ethics, and the Criminal Law", *Columbia Law Review*, LVIII (1958), s. 188.

iyi oynayabilme becerisidir. Tam tersine, bu oyunu oynamayı reddetmek ya da kötü oynamak kişinin akıl hastası olduğu anlamına gelir. Bu noktada, toplumsal uygunsuzluk hâliyle (ya da sapmayla) akıl hastalığı arasındaki farkın (eğer varsa) ne olduğuna ilişkin bir soru sorulabilir. Teknik psikiyatrik değerlendirmeleri şimdilik bir kenara bırakarak sadece, örneğin, “yanılıyor” ya da “akıl hastası o” yargılarında ifadesini bulan iki durum arasındaki farkın ille de *gözlemlenen olgulara* dayanmadığını, basitçe bizim özneye bakışımızdaki *tutum farklılığını* ifade ettiğini belirtmek istiyorum. Eğer birini *ciddiye* alıyorsak, bu kişinin belli haklara ve insan onuruna sahip olduğunu düşünüyorsak, onu kendimizle az çok eşit bir seviyeye koyuyorsak işte o zaman, anlaşmazlıklardan, sapmalardan, kavgalardan, suçlardan ve hatta belki de ihanetten söz ederiz. Buna karşın, onunla iletişim kuramadığımızı, onun bizden “temelde” farklı olduğunu düşünürsek onu artık dengimiz olarak değil, aksine, aşağı (nadiren üstün) bir kişi olarak görmeye meylederiz. Bu durumda, ondan kaçık, akıl hastası, deli, psikozlu, geri vb. biri olarak söz ederiz.⁴⁷⁵

Bununla birlikte, bu sorunu gözümüzde büyütmemeliyiz çünkü aslında, bir kişinin akıl hastanesindeki davranışlarının tarafsız ve teknik bir referans çerçevesi içerisinde, tutarlı bir şekilde yorumlanması çok da büyük bir sorun teşkil etmez. Tıpta, hastalığa yol açan iyi ya da kötü bakteriler yoktur; sadece tehlikeli bakteriler vardır. Psikiyatride ise, mesele ahlaki bir yargı değil de tedaviymiş gibi davranma hususunda teorik bir çaba vardır ama bu tutarlı bir şekilde sürdürülemez. Etik tarafsızlığı sürdürmek psikiyatride özellikle güçtür çünkü bozukluk, buna tanıklık edenleri rahatsız edecek şekilde eyleme içkindir. Ayrıca, toplumumuzda bu türden rahatsız edici davranışlarla baş etmenin standart yolu, kabahatli kişiye negatif ve ıslah edici bir yaptırım

475 T. S. Szasz, “Politics and Mental Health”, *American Journal of Psychiatry*, CXV (1958), s. 509. Ayrıca bkz. T. S. Szasz, “Psychiatric Expert Testimony— Its Covert Meaning & Social Function”, *Psychiatry*, XX (1957), s. 315 ve “Some Observations on the Relationship between Psychiatry and the Law”, *A.M.A. Archives of Neurology and Psychiatry*, LXXV (1956), ss. 297-315.

uygulamaktır. Toplumumuz her şeyde ve yaşamın her alanında bu varsayıma göre işler ve işlevsel bir muadilini bulmak dışında, toplumsal düzenin başka türlü nasıl muhafaza edilebileceğini kestirmek zordur.

Bu durumda, ahlakçı olmayan bir profesyonel psikoterapi pratiğinin kurum içinde geliştiğini göstermek için seçilen örneklerin dahi, farklı giysiler altında ahlakçı bir perspektif tarafından istila edileceği anlaşılabilir bir şeydir. Psikoterapinin büyük bir bölümünün hastaya günahlarını ve izlediği yoldaki hataları görmesini sağlamaktan ibaret olduğu anlaşılabilir. Hatta bir anlamda, başka türlü nasıl olabilir veya olmalıdır bilmiyorum. Buradaki ilginç nokta, psikiyatri personelinin ne tarafsızlık kurgusundan vazgeçebildiği ne de gerçekten bunu sürdürebileceği bir konumda olduğudur.

Hizmet modeli akıl hastanesine uygulandığı zaman, personel açısından çok karakteristik bir eylem muğlaklığına yol açar. Psikiyatrik öğreti, hastalarla ilgilenirken etik bir tarafsızlığı gerektirir çünkü başkalarının uygunsuz davranış olarak gördüğü şeyi personel patoloji olarak kabul etmek zorundadır. Yasa dahi bu konumu güvence altına alır ve bir akıl hastası yasal bir işlemle karşılaşmak zorunda kalmaksızın suç işleme ayrıcalığına sahip olur. Ancak hastaların gerçek idaresinde, uygun davranış idealleri cazip gösterilmelidir, ihlaller sertçe bastırılmalıdır ve hastaya, "sorumlu" bir kişi, doğru davranabilmek için kişisel çaba harcayabilecek biri olarak davranılmalıdır. Psikiyatri personeli, yetişkinlerin gözünü korkutma ve onlara ahlak dersi vermeye ilişkin bu özel mesleki görevi polisle paylaşır. Bu uyarılara boyun eğme gerekliliği, toplumsal düzene karşı eylemlerde bulunmanın sonuçlarından biridir.

VII

Uzman hizmetinin akıl hastasına verilmediği ya da uzman hizmeti kavramının hastanın sorunları için kullanılmadığı söz konusu anlayışları göz önüne aldığımızda, kurumsal psikiyatristle

hasta arasındaki etkileşimde bazı güçlüklerin ortaya çıkmasını bekleyebiliriz. Psikiyatristin eğitimi, yönelimi ve statüsü onu hastaya nezaketle yaklaşmaya zorlar; böylelikle, uzman hizmetini kendi isteğiyle talep ettiği varsayılan bir müşteriye hizmet veriyormuş izlenimi uyandırır. Dolayısıyla psikiyatrist, hastanın tedaviyi kendisinin talep ettiği ve ruhsal durumunun ona yardımcı gelenleri kabul edecek derecede tutarlı olduğu ilkesinden hareket eder. Kurum bu hizmet maskesini kullanılan terminolojiyle, giyilen üniformalarla ve kullanılan hitap şekilleriyle her noktada onaylar.

Bununla birlikte psikiyatristin, hastanın sözlerini, modele uygun tıbbi hizmetin gerektirdiği gibi kelimesi kelimesine aldığı varsayılır (buradan hareketle hastanın semptomlarının bir tasvirini bulmak için). Ancak bu sadece, hasta özel bir biçimde tepki vermeye meyilli olursa mümkün olabilir. Hastanın, gösterişsiz bir şekilde ve teknik olmayan terimlerle ortaya koyduğu hastalığını pişmanlıkla kabul etmesi ve benliğinin psikiyatrik tedaviyle değişime uğramasına duyduğu isteği samimiyetle ifade etmesi gerekir. Kısacası, psikiyatristin tıp hizmeti veren bir kişi olarak onaylanması için hastanın izlemesi gereken psikiyatrik bir hat vardır.

Bundan bihaber bir hastanın psikiyatrik hattı takip etme olasılığı yüksek değildir. Hastanın gönüllü bir müşteri olmadığını ve içinde bulunduğu durumdan hoşnutsuz olduğunu görmesini sağlayacak bir sebebi olmayabilir. Hasta, psikiyatristi bir iktidar sahibi olarak kabul eder ve devamında da, psikiyatristle kurduğu ilişkiyi hizmet modeli ilişkisinden çıkartacak bazı taleplerde bulunmak ve birtakım duruşlar sergilemek zorunda kalır. Böylelikle hasta, ek ayrıcalıklar için efendisine yalvaran bir kişi, kanun dışı davranışları yüzünden gardiyanına kızan bir mahkûm, kendisini deli zanneden herhangi biriyle teması kesen bir kibirliye dönüşür.

Şayet psikiyatrist bu şikâyetleri ciddiye alırsa ilişki, onun eğitimini aldığı ilişki olmaktan çıkar. Psikiyatrist, kendi profesyonel

rolünü ve çalıştığı kurumu savunmak için, bu taşma anlarını, doğrudan kullanılabilir bilgi kaynaklarından ziyade, hiçbir bilgi değeri olmayan hastalık göstergeleri olarak kabul edip kendisini tepki vermeye zorunlu hisseder.⁴⁷⁶ Ancak hastanın açıklamalarını bilgi değeri olan geçerli bir semptom olarak değil de bir gösterge olarak kabul etmek, hastanın hizmet ilişkisinde nesne olduğu kadar katılımcı olduğunu da reddetmektir.

Kurumsal bağlam psikiyatrist ve hastayı hem sahte hem de zor bir ilişki içine girmeye zorlar. Bu durum, çerçevesini sıkı sıkıya kabullenmek zorunda kaldıkları temaslar üzerinden ifadesini bulur. Psikiyatrist, profesyonel olmanın onu tabi kıldığı mesleki nezaketi göstermek zorundadır ama bu yol, hem kendisi hem de hasta için bir çıkmazdır da. Bu ilişkiler sisteminde her bir taraf diğerine, karşı tarafın kabul edemeyeceğini sunmak ve diğerinin sunabileceğini de reddetmek durumundadır. Çoğu psikiyatrik etkileşimde hasta ve psikiyatrist arasında aynı temel karşılaşma yaşanır. Psikiyatrist görüşmeye müşterisine borçlu olduğu tüm saygı ifadeleriyle başlar; hizmet etkileşiminin geleneksel çerçevesine uymayan bir cevap alır ve tam da bu noktada, müşteri-uzman ilişkisinin bazı dış görünümelerini aynı anda muhafaza etmeye gayret ederken nazikçe geri vites takar ve içerisinde bulunduğu tatsız durumdan çıkmaya çalışır. Öyle ki her şey, sanki psikiyatrist bizzat kendisinin önerdiği yoldan yine kendisi kurtulmak istiyormuş gibi gelişir.

VIII

Uzman hizmeti modelinin farklı mesleklere uygulanmasını tartışırken bazı standart güçlüklerden ya da zorlama durumlardan söz ettim ve kurumsal psikiyatri hizmeti vermenin kendisinin, bu sorunların çok geniş bir skalasını kapsadığını ileri sürdüm. Bu durum kendi içinde çok önemli değildir ancak diğer taraftan bu kadar çok sayıda ve bu kadar da güçlü biçimde bunu deneyim-

476 Reddedilen ve yok sayılan bilgi meselesi üzerine bkz. Stanton & Schwartz, *a.g.e.*, s. 200 ve devamı.

lemiş müşteri de çok fazla yerde yoktur. Akıl hastaneleri örneği, doktorların ve kapatılmış kişilerin de bu sürece müdahil olmaları sebebiyle ilginçtir. Toplumumuzdaki tıp doktorları rasyonel bir çerçevede icra edilen tamircilik mesleğine örnek teşkil ederler ve onların, işlerine büyük bir saygınlık ve değer atfetmelerine genellikle imkân tanınır. Tıbbi rollerini elde etmek için zamanında çok fazla zaman harcamış ve masraf yapmış olan doktorlar, eğitimlerinin onlara bir ayrıcalık olarak sunduğu bu rol içinde günlük faaliyetlerini sürdürmeyi beklerler. Anlaşılabilir bir şekilde, tıbbi bir yaklaşımı ve hizmet modelinin tıbbi versiyonunu sürdürmek zorunda olduklarını da düşünürler. Toplumun geneli onları bu konuda destekler gibi görünür çünkü tımarhanelere sürgüne gönderdiğimiz kişilerin cezalandırılmadığını fakat doktor gözetiminde tedavi gördüğünü düşünmek hepimizi memnun eder. Aynı zamanda, akıl hastanesine istemeden yatırma (ve hatta çoğu kez isteyerek yatırma) bireyi genelde, güçsüzleştirilmiş ve aslında ıssız bir yaşama sürükler ve çoğu kez, bireyin onu tutsak edenlere karşı sürekli bir düşmanlık duymasına yol açar. Tıbbi modelin akıl hastanelerine sınırlı uygulanabilirliği, kendi faaliyetini tıbbi terimlerin dışında başka şekilde kolayca yorumlamaya gücü yetmeyen bir doktorla, içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumu anlamlı kılmak için gardiyanlarıyla mücadele etmesi ve onlardan bir ölçüde de nefret etmesi gerektiğini düşünen bir hastayı bir araya getirir. Akıl hastaneleri, hizmet ilişkisinin bir tür groteskini kurumsallaştırır.

Aslında hem doktorlar hem de kapatılmış kişiler kendilerini zorlu bir kurumsal ortam içinde bulurlar. Ancak kurumu kontrol etmeleri sebebiyle, doktorlar bu sorunlarla başa çıkmak noktasında daha fazla olanağa sahiptirler. Doktorların bu durum karşısında verdikleri tepki bize yalnızca hastane hayatının önemli bir yönünü değil, aynı zamanda bazı rol kimlikleriyle –burada uzman profesyonel–, bu kimliklerin kurumsallaştırılmaya çalışıldığı kurumlar arasındaki etkileşimin de bir tarihini sunar.

Hastane durumunun, psikiyatriste, rolündeki zorluklarda

yardımcı olan bazı özellikleri vardır. Doktorun hastanın kaderi üzerindeki yasal yetkisi ve personelle ilgili bazı esaslar üzerindeki kurumsal iktidarı, hizmet veren diğer kişilerin müşteriyle gerçekten etkileşime geçerek kısmen elde etmek zorunda kalacağı otoriteyi kendiliğinden sağlar. Ayrıca, psikiyatrik bilgi, psikiyatristi hastanın davranışını doğru şekilde öngöreceği bir konuma çoğu kez yerleştiremezken bu durumun bizzat kendisi, yorumlamaya müsait bir alan açar. Hatta ve hatta, analizini olası ihtimal ve imalarla besleyerek hastanın gelişimini, ispatlaması kadar çürütmesi de zor bir şekilde *post-hoc* betimler. Öngörülmemiş psikotik bir yeniden gerilemeyi, hastanın artık anksiyetesinden yeterince kurtulduğunun ve psikozunu dışa vuracak derecede güçlü bir hâle geldiğinin kanıtı olarak yorumladığımızda olan şey budur. Psikiyatrist bu tartışılmaz otoritenin ağırlığına tıbbi gelenekten kaynaklanan “klinik deneyimin” ağırlığını da ekler. Kuşku veya belirsizlik durumunda bu sihirli nitelik, uzmanlık alanında en vasıflı olduğu düşünülen kişinin son sözü söylemesini sağlar; bu kişi genellikle mevcut uzmanlar arasında en kıdemli olanıdır.

Almış olduğu tıp eğitimi gereğince psikiyatrist, önemsiz organik hastalıklar söz konusu olduğunda hastalara müdahale edebilir ancak daha ciddi durumlarda onları revire gönderir. Bu normatif işlev (daha önce de ifade ettiğimiz üzere, orduda, bir gemide, fabrikada veya daha genel olarak, idari amaçlar dolayısıyla çok sayıda kişinin bir araya getirildiği her yerde görülebilen bu karakteristik özellik), ek bir hizmet olarak değil, kurumun işleyişinin temel bir şartı olarak karşımıza çıkar; akıl hastaların akıl hastanesinde gerçek bir tıbbi tedavi aldıkları şeklindeki anlayışa daha güçlü bir temel sağlayan şey de budur. İlginçtir ki, eyalet akıl hastanelerindeki personel sayısı çoğunlukla o kadar yetersizdir ki kalifiye personel tüm zamanını hastalara ufak tefek ve sıradan müdahalelerde bulunmakla geçirebilir ve psikiyatristle –yapabildikleri ölçüde–, ihtiyaç duyulan tedaviyi verememe pahasına uğraşmak zorunda kalırlar.

Psikiyatristin, mesleğine ilişkin yaşadığı bu rol sorununu çözmesinin en görünür yolu, fırsat bulur bulmaz hastaneden ayrılmasıdır. Çoğu zaman, “psikiyatriyle gerçekten uğraşabileceği” bir yere gitmek için hastaneden ayrıldığını iddia eder. Özellikle, hastanede geçirdiği ihtisas döneminin son bir iki yılındaysa, psikanaliz konusunda uzmanlaşmaya yönelmiş bir özel hastaneye geçebilir. Burada karşılaşacağı hastaların çoğunluğu oraya kendi istekleriyle gelmiş olan ve psikoterapi için “uygun” kişilerdir; daha sonra açabileceği (eğer hastaneyi terk ederken zaten açmadıysa) özel muayenehanede karşılaşacağı türden bir müşteri kitlesidir bu. Psikiyatrist böyle bir hastanede (ya da doğrudan eyalet hastanesinde) çalıştıktan sonra özel muayenehanesini açabilir. Bu yeni koşullar altında, mesleğini geniş bir hasta topluluğu üzerinde icra etmeyecektir ancak işini, hizmet kompleksine uygun şekilde yapabileceği düzenlemelere de kavuşacaktır: ofis, iş saatleri içinde verilen randevular, hastanın kendi isteğiyle orada bulunması, teşhis ve tedaviden tek kişinin sorumlu olması vs.⁴⁷⁷ Hangi gerekçelerle olursa olsun, bu iki ya da üç aşamalı iş döngüsü psikiyatrideki kariyer modelini oluşturmaya yetecek kadar yaygındır.

Hastaneden ayrılamayan ya da ayrılmak istemeyen bir psikiyatrist için başka yollar da vardır. Psikiyatrist, hizmet veren kişi rolünü bilgili idareci olarak yeniden tanımlayabilir, kurumun gözetimle ilgili bakışını benimseyebilir ve açık fikirli bir yönetici

477 Akıl hastası olan müşteriden, psikiyatristinin diğer profesyoneller gibi davranmasına imkân tanınması için beklenen öz disiplinin, teknik tedaviyle ilgili değerlendirmeler temelinde, psikanalitik literatüründe tam ve ayrıntılı bir şekilde gerekçelendirilmiş olması dikkate değerdir. Hasta için iyi olan şeyle, özel muayenehane işinin devam ettirilmesi için psikiyatristin gerçekte ihtiyaç duyduğu şey arasında, önceden ayarlanmış muhtemelen bir uyum vardır. Wilson’dan alıntılarsak, iş için iyi olan şey hasta için de iyidir. Hastanın, terapistin özel bir hayatı olduğunu ve tatilini ertelemesinin ya da gece yarısı aranmasının veyahut da kendini fiziken tehdit altında hissetmesinin hasta için iyi olmayacağını anlamasının psikolojik önemine dair tartışmayı özellikle ilginç buluyorum. Örneğin bkz. C. A. Witaker & T. P. Malone, *The Roots of Psychotherapy* (New York: Blakiston Co., 1953), ss. 201-2.

pratiği sergileyebilir. Kişisel terapinin mevcut durumdaki zayıflıklarından bazılarını kabul edebilir ve daha yeni toplumsal terapilere yönelebilir. Örneğin, hastalığın aile düzenine dayandığı varsayımından hareketle⁴⁷⁸ hastanın akrabalarını psikoterapiye dâhil etmeye ya da terapiyi hastanın her kademedен personelle kurduğu tüm gündelik ilişkilerin içine oturtmaya çalışabilir.⁴⁷⁹ Dikkatini psikiyatrik araştırmaya da verebilir ya da evrak işlerine gömülerek veyahut da alt kademelerdeki personelle psikoterapiye veya “umut veren” az sayıdaki hastaya yönelerek kendisini hastalardan olabildiğince uzak tutabilir. Tedavi ettiği hastaları bilgisinin sınırlılığı konusunda uyarmak için ciddi bir çaba da harcayabilir ama bu tip bir açık sözlülüğün başarısız olacağı önceden belli gibidir. Çünkü tıbbi rol, toplumumuzda başka türlü tanımlanır ve psikiyatristin hasta üzerindeki iktidarı, az bilen birisine kolaylıkla bahşedilecek bir şey olarak görülmez.⁴⁸⁰ Psikiyatrist, hastaların, kurumun onlara yapmakta olduğu şeyle ilgili iddialarına katılarak ve onlara kurumun açık bir eleştirisini yaparak zaman zaman “hastaların adamı” hâline de gelebilir. Şayet psikiyatrist bu yollardan hiçbirini izlemezse hastanedeki rolü hususunda kinik birine dönüşebilir ve böylece hastalarını değilse bile kendisini korur.⁴⁸¹

478 Hastanın sadece ve sadece, tüm bir aile çevresinin semptomlarının taşıyıcısı olduğu görüşünün karşısında bazı psikiyatristler, deneysel bir amaçla, seçilmiş ailelerin tümünü özel mahallelere yerleştirmişlerdir. Bu türden yeni düzenlemeler elbette büyük ek sorunlar ortaya çıkarmıştır, özellikle de aile otoritesinin yapısına ilişkin olarak. Diğer türden bazı problemleri gizlediği de muhtemelen gözden kaçırılmıştır.

479 Burada psikiyatrist, bireyin değil de hastanenin toplumsal sisteminin terapisti olması gerektiğini açıkça kabul edebilir. Psikiyatri ve tıp eğitimi, doktorları bir koğuşu ya da hastaneyi yönetme sorumluluğunu kabul etmeye hazır hâle getirir; onları, bu türden bir görevle ilgili eğitimi daha henüz bitmiş deneyimsiz birinin yaşayabileceği kaygıdan uzak tutar.

480 Sözel tevazunun hastanenin üst kademelerinde aldığı biçim üzerine bir yorum için bkz. A. H. Stanton, “Problems in Analysis of Therapeutic Implications of the Institutional Milieu”, *Symposium on Preventive and Social Psychiatry*, Walter Reed Army Institute of Research, Washington, D.C. (15-17 Nisan 1957), s. 499.

481 Belknap, *a.g.e.*, s. 200.

Kariyer üzerindeki etkileri açık olan bu adaptasyon biçimleri dışında, tüm personel kademeleri seviyesinde görülebilecek türden, daha yaygın ve ideolojik bir karakter taşıyan adaptasyonlarla da karşılaşırız. Hizmet ikilemi hastanenin toplumsal sisteminde hassas bir nokta oluşturuyormuş ve entelektüel enerji de bu nokta etrafında kelimeleri, inançları ve duyguları koruyan bir kabuk oluşturuyormuş gibidir. Kaynağı ne olursa olsun sonuçta ortaya çıkan inanç sistemi, mevcut durumun tanımını tıbbi hizmet normlarına uygun biçimde tesis eder ve sabitler. Böylece burada düşünceyle toplumsal konum arasındaki ilişkinin ufak çapta bir örneğini elde ederiz.

Kurumsal ideolojinin belki de en açık örneği, akıl hastanelerinin belirgin bir özelliği olan halka ilişkiler çalışmalarında görülür. Koridor sergileri, oryantasyon kitapçıkları, kurumsal dergiler, sergilenebilir ekipmanlar ve son moda terapiler gibi tıbbi hizmet anlayışının açık iddialarını ortaya koyan, mevcut durumun tanımlarına dair bu kaynaklar hastaları, akrabaları ve ziyaretçileri beklerler.

Hastanelerde anlatılan hikâyeler de genellikle aynı yöndedir. Bu hikâyeler, kendilerine zamanında bazı ayrıcalıklar tanınmış veya doktorların karşı tavsiyelerine rağmen saliverilmiş ancak intihar edecek ya da cinayet işleyecek kadar ileri gitmiş hastalar hakkındadır. Hastabakıcılar hastaların hayvana benzeyen doğası hakkında fıkralar anlatırlar. Teşhis heyetlerinde bulunmuş personelin hastalar hakkında anlatacağı komik anekdotlar vardır; örneğin, akıl sağlığına ilişkin yapılan teşhise saygın biçimde karşı çıkmış ama sonunda FBI ajanı olduğunu iddia etmiş bir hasta. Kilitli bir koğuşta tutulmak için yalvaran ya da taburcu olmamak için bariz kabahatler işleyen hastalar hakkında da hikâyeler vardır. En sonunda hastalığı konusunda ikna edilene ve hastaneye yatırılana kadar giderek daha fazla abartılı ve tehlikeli psikotik semptomlar sergileyen “yatış öncesi hastalar”la ilgili başka hikâyeler de vardır. Bu hastalar hastaneye yatırılmaları noktasında, yardım taleplerini dile getirebildiklerini düşünerek

her türden psikotik semptomla bir son verebiliyorlardı. İyileşmesi imkânsız görünen ama en sonunda anlayışlı bir doktora denk gelen ve daha sonra da büyük ölçüde iyileşen hastalarla ilgili hoş giden hikâyeler de vardır. Öyle görünüyor ki, örnek niteliğindeki diğer hikâyelerde olduğu gibi, doktor-hasta ilişkisi üzerine bu türden hikâyeler de personelin takındığı tavrın doğruluğunun kanıtına odaklanmaktadır.⁴⁸²

Yönetim faaliyetinin ideolojik ve yorumlayıcı niteliği iki meseleye, hastaların doğasına ve hastane faaliyetinin niteliğine odaklanmakta ve her iki durumda da mevcut durumun tıbbi hizmet tanımını desteklemektedir.

Hastayla ilgili temel görüş şudur: Eğer hasta “kendisi” gibi davranabilmiş olsaydı psikiyatrik tedaviyi kendi iradesiyle isteyecekti, tedaviye kendi isteğiyle teslim olacaktı ve taburcu olmaya hazır olduğunda ise, gerçek benliğinin aslında ihtiyaç duyduğu şekilde tedavi edildiğini kabul edecekti. Psikotik kişinin hasta bir benliğe (ancak bu benliğin nispeten “erişkin”, “dokunulmamış” ya da “zarar görmemiş” olması kaydıyla) sahip olduğu fikri, vasi ilkesine yeni bir boyut katar. Tam da egonun yapısı içinde, hizmet üçlüsünün tamamlanması için gerekli olan, nesneyle müşteri arasındaki yarığı buluruz.

Hastanın vaka kaydı burada önem kazanır. Bu dosya hastanın geçmişini sistematik olarak oluşturma bir yoludur. Bu geçmiş, hastalık sürecinin hastanın davranışına, bu davranış bir sistem olarak tamamen patolojik hâle gelene kadar yavaş yavaş sızdığını gösterir. Görünüşte normal olan bir davranış, yalnızca bu davranışın arkasındaki esas hastalığın bir maskesi ya da kalkanı olarak kabul edilir. Tespit edilen patolojiye, şizofreni, psikopatik kişilik vb. gibi genel bir ad verilir ve bu, hastanın “esas” karakteriyle ilgili yeni bir bakış açısı getirir.⁴⁸³ Kuşkusuz,

482 Kuşkusuz, hastaların da personelin itibarını neredeyse aynı şekilde sarsan kendi hikâyeleri vardır.

483 Algılanan “esas” karakterin sosyal psikolojisi yakın zamanda Harold Gar-

personelin bir kısmı, kendilerine sorulduğunda hastalık belirtilerine verilen bu adların muğlak ve belirsiz olduğunu, yalnızca hastanenin resmî kayıtlarına uysunlar diye kullanıldıklarını kabul edecektir. Ama uygulamada bu kategoriler, hastanın doğasından tek bir bütünlük, yani psikiyatrik müdahaleye tabi bir varlık meydana getirmenin büyümlü bir yolu hâline gelir. Böylelikle, hastada “normal biçimde işleyen” kısımlar (hastanın tedaviyi kendi isteğiyle kabul etmesini sağladıkları müddetçe) göz ardı edilebilir veya yok sayılabilir.

Hastanın, hastaneye yatırılması karşısında verdiği tepkiye gelince, bunu ele almanın iyi bir yolu meseleyi teknik ifadelerle yorumlamaktır. Bu taktik hastanenin hastanın rahatsızlığı üzerindeki etkisini en aza indirir çünkü hasta kaynaklı iç etkenlerin merkezî olduğu ve asıl bunların, hastanın karakteristik davranışını belirlediği düşünülür. Kişiler arasında olup bitenler hastanın kişiliğine tahvil edilir ve hasta, patolojik ancak ıslah edilebilir ve nispeten de kapalı bir sistem olarak tesis edilir. Kurumun bir üyesine yönelik agresif olarak yorumlanabilecek bir tepki, tözsel bir “agresiflik” şeklinde okunur ve hastanın kişiliğinde kendisine yer bulur.⁴⁸⁴ Aynı şekilde, hemşirelerin uzun süredir hastanede

finkel tarafından, benim de fazlasıyla minnettar olduğum yayımlanmamış bir dizi metin içinde geliştirilmiştir.

484 Bkz. John Money, “Linguistic Resources and Psychodynamic Theory”, *British Journal of Medical Psychology*, XXVIII (1955), ss. 264-66. Bu yorumlama sürecine dair faydalı örnekler için bkz. Edwin Weinstein & Robert Kahn, *Denial of Illness* (Springfield, ID.: Charles Thomas, 1955). Yazarlar, hastanın hastalığını kabul etme konusundaki yetersizliğe işaret etmek için kullanılan, “hastanın konuşamama ve hareket edememe durumu” [*akinetik mutism*], “hastanın görme kaybını fark etmemesi ya da yadsıması” [*Anton's syndrome*], “bir kişinin, bir yerin ya da bir olayın eş zamanlı var olduğuna ya da ortaya çıktığına inanması” [*reduplicative paramnesia*], “hastalığın yadsınması” [*anosognosia*] gibi terimlere atıfta bulunurlar. Sonrasında da, “yer değiştirme” [*displacement*], “isimlerin karıştırılması” [*misnaming*], “kelimelerin karıştırılması” [*paraphasia*] gibi kategoriler altında hastaların kendi durumlarına, sivil hayata uygun ve iş birliğine dayanan bir şekilde tepki veremeyişini tanımlarlar. Uyuşmazlık, tehdit edici ve irade dışı yapılan tedaviye verilen toplumsal bir tepki değil de beyin hasarının psiko-fizyolojik bir yan ürünü olarak tanımlanır.

olan (aslında cevap verebilecek) hastalarla ilişki kurmaktan kaçındığı bazı koğuşlarda, sorumluluğun “sessiz” olarak nitelenen hastaya yıkıldığı bir durumun ortaya çıktığı görülür.⁴⁸⁵ Szasz’ın da ifade ettiği üzere bu görüş, hastayı şeytan veya kötü ruh tarafından ele geçirilmiş, kurtarılması gereken biri olarak gören eski teoriden çok uzak değildir.⁴⁸⁶

Bu türden bir yorumlama süreci grup psikoterapilerinde açıkça görülebilir. Hastaların eyalet hastanelerinde alabildiği bu terapiler onların, taleplerini ve şikâyetlerini nispeten hoşgörülü bir ortamda, personelden bir kişiye görece doğrudan ulaşarak dile getirdikleri bir içini dökme seansı olarak başlar. Terapist açısından kuruma olan yükümlülüğüyle ve mesleğiyle tutarlı gibi görünen tek eylem, hastayı, kurumla ya da akrabalarıyla, toplumla vb. yaşamakta olduğunu düşündüğü sorunların aslında *onun* kişisel sorunları olduğu konusunda ikna ederek kendisini bu taleplerden vazgeçirmektir. Terapist, hastanın, bahsi geçen diğer failerin eylemlerini değiştirmeye çalışarak değil, kendi iç dünyasını yeniden düzenleyerek bu sorunların üzerine gidebileceğini iddia eder. Bu noktada, hastayı kendi gözünde, hizmet almaya ihtiyaç duyan kapalı bir sisteme dönüştürmeye dair, kasıtlı olmadığı açık olsa da doğrudan bir çaba ortaya çıkar. Görece uç bir örnek vermem gerekirse, siyah bir hastasının kısmen ırk ayrımcılığı yapılan bir hastanedeki ırk ilişkileri üzerine şikâyetleriyle ilgilenen bir terapistle karşılaşmıştım. Terapist, hastaya, diğer siyah hastalar da orada bulunurken bu hissiyatını dile getirmek için neden özellikle bu anı seçtiğini ve bu hissiyatın kendisinin, hastanedeki ırk ilişkilerinin o dönemki durumundan tamamen bağımsız bir şekilde, bir birey olarak onun hakkında neyi ortaya çıkardığını

Ayrıca bkz. Belknap, *a.g.e.*, s. 170.

485 Robert Sommer, “Patients who grow old in a mental hospital”, *Geriatrics*, XN (1959), s. 584.

486 T. S. Szasz, W. F. Knoff & M. H. Hollender, “The Doctor-Patient Relationship and Its Historical Context”, *American Journal of Psychiatry*, CXV (1958), s. 526.

kendisine sorması gerektiğini söylemişti.⁴⁸⁷

Hizmet modeline daha uygun bir tanımlı hastanın doğasına atfedebilmek için gerekli en etkili araçlardan birini, tamir hizmetlerinin temel özelliği olan “risk alma” mecburiyetinde aramak gerekir. Tıp öğrencisinin, kendisini önemli bir hata yapacak bir konumda bulduğu zaman doktor olacağı söylenir.⁴⁸⁸ Bu düşüncenin altında, bir tamir servisine bırakılmış bir sistemin özel risk noktalarının olduğu ve dolayısıyla da bu hassas ve merkezî kısımlarda yapılacak sakarca müdahalelerin büyük ve ciddi bir zarar vereceği anlayışı yatar. Daha önce de ifade ettiğim üzere bu, teknik beceri hiyerarşisi ve de hizmet veren kişilerin kurum içindeki toplumsal hiyerarşisi için rasyonel bir dayanak sağlar.

Risk kavramının bir versiyonu akıl hastanelerinde de mevcuttur. Bu görüşe göre, yanlış bir müdahale hastayı fazlasıyla tehlikeye atabilir ve psikiyatrist, eğitimi ve becerisi sayesinde, tıbbi hiyerarşide daha altlarda yer alanların atmasına izin verilmemesi gereken ve potansiyel olarak da tehlike içeren adımları atabilecek bir konumdadır. İlaç dozunun belirlenmesi ve fiziksel tedavinin uygun olmadığını gösteren olası yan etkilerin değerlendirilmesi söz konusu olduğunda tıbbi hizmet modeli oldukça geçerlidir ama aynı modelin, ki bu konuda kurum bir tavır sergilenir, psikoterapi alanında uygulanması çoğu kez daha güçtür. Sosyal

⁴⁸⁷ Grup psikolojisinde kullanılan teknikleri küçük gruptaki beyin yıkama yöntemleriyle karşılaştırabiliriz. Örneğin işler şu şekilde gelişebilir. Psikiyatrik görüşe vâkıf ve bu görüşü içselleştirmek için de epey bir çaba harcayan hastaların her zaman var olduğunu görmek çok zor değildir. Hastanın biri uydurma hikâyeler anlattığında terapist fırsatı kaçırmaz ve bu hastanın durumu hakkında ne düşündüklerini, orada bulunan ve psikiyatrik görüşü benimsemiş diğer hastalara sorar. Bu hastalar arkadaşlarının şikâyetinde kişiliğinin ayrılmaz bir parçasını gördüklerini söylerler. Kurumsal ve resmi versiyonu sunmakla yükümlü terapist tam da bu noktada devreye girer, ama elbette arkadaşlarına karşı konumlanmış grubun bir kısmının desteğiyle. Bu meselelere dair yakın zamanlı bir tartışma için bkz. Jerome D. Frank, “The Dynamics of the Psychotherapeutic Relationship”, *Psychiatry*, XXII (1959), ss. 17-39.

⁴⁸⁸ Howard S. Becker'dan şahsen alınmış görüş.

hizmet görevlisi, hemşire ve hastabakıcı gibi alt kademelerdeki personelin, “amatör biçimde icra edilen terapi” ve “psikanalizle” meşgul olmaması gerektiğinden kimi zaman söz edilir.

Psikiyatrist, bir hastayı özel psikoterapi seansları için çağırdığında kimse ama hiç kimse –özellikle de alt kademedeki personel– devreye girmemelidir. Psikoterapötik tedavi sırasındaki bir yanlış davranışın, bir psikozun ortaya çıkışını “hızlandırabileceği” veya telafisi mümkün olmayan bir gerilemeye yol açabileceği söylenir. Çok sayıda örneklendirici anlatı bunun kanıtını sunar. Oysa bu bakışın, alınması gereken riskler kavramıyla mükemmel biçimde örtüştüğü doğru olsa ve bu görevle yükümlü kişi, uzman-profesyonel niteliğinde böylece tanınmış olsa da, sadece sözel bir müdahalenin bu kadar etki doğurabileceği çok daha az nettir. Hastaneye yatırılmış herhangi bir hasta, kişisel psikoterapi seansında bulunmadığı 23 saat boyunca, vahşi karakteri hiçbir kontrole tabi olmayan ve potansiyel olarak da yıkıcı bir dizi deneyimle her zaman karşılaşabilir. Dolayısıyla, iyi veya kötü yönde yürütülmüş sözel bir müdahalenin değerinden kuşkulananmak için yeterince sebebimiz vardır. Ayrıca, psikiyatri alanındaki bilgi ve yetkinlik seviyemizin bugünkü mevcut durumundan hareketle, uygun düşmeyen bir sözel müdahale bu türden sorunlara gerçekten yol açabiliyorsa eğer, hastaların buna 24 saat boyunca açık olabileceklerini de düşünebiliriz.

Hastanın doğasıyla ilgili, yine hizmet modelini destekleme işlevi gören iki kavrayıştan daha söz edilebilir. Hastaya taburcu olabileceği söylendiğinde ve hasta, hastanede kalışını nihai kılmak için planlanmış bir faaliyetle uğraşarak bu teklifi bazen geri çevirdiğinde genellikle, bu durumun hastanın hâlâ hasta olduğunu ve hatta hastaneden ayrılamayacak kadar hasta olduğunu gösterdiği söylenir. Mevcut durumun iki temel unsuru böylece birbirine bağlanmış olur: hasta ya da sağlıklı olarak tanımlanmak ve hastanenin içinde ya da dışında olmak. Hiç şüphe yok ki, hastanın hastaneden ayrılma konusundaki çekingenliğinin hizmet modeliyle bağlantılı olmayan birçok sebebi olabilir. Ör-

neğin hasta, akıl hastası olarak zaten damgalanmıştır ve dışarıda bu düşük statüyle, hastaneye gelmeden öncekinden daha az fırsatı olacaktır. Ayrıca, taburcu olmaya hazır hâle geldiğinde, hastaneye büyük ihtimalle hem alışmış hem de “koğuş sistemi” içinde arzu edilen bir pozisyona gelmiş durumdadır.

Tıbbi model üzerinden rasyonelleştirilen bir başka hasta eylemi, uygun davranıştaki ani değişimlerdir. Hastanın mevcut davranışı onun kişilik örgütlenmesinin -psşik sisteminin- derin bir yansıması ya da göstergesi kabul edildiği için, “sağlıklı” ya da “hasta” olmak yönündeki ani, görünüşe göre sebepsiz herhangi bir değişim bir şekilde açıklanmak zorundadır. Daha kötüye doğru ani değişimler bazen, nüksetme ya da gerileme olarak adlandırılır. Daha iyiye doğru ani değişimler ise kimi zaman, kendiliğinden düzelme olarak adlandırılır. Bu kelimelerin gücüyle personel, değişime neyin sebep olduğunu bilemese de bunun tıbbi perspektifle ele alınabileceğini iddia eder. Meselenin bu şekilde konulması her türden toplumsal yorumlama olasılığını doğal olarak dışarıda bırakır. Sıradan yaşamın herhangi bir anına kıyasla sözde ani gerilemeler arasında bireyin yeni davranış şekli, hasta veya sağlıklı olma emarelerinden hiçbirini ne fazla ne de eksik içeriyor olabilir ve kendiliğinden düzelme olarak adlandırılan şeyse, öncelikli olarak, hastanın hiçbir zaman hasta olmamış olmasından pekâlâ kaynaklanabilir.

Aslında ben, hastanın doğasının yeniden tanımlandığını ve böylece, fiiliyatta veya kasten, psikiyatrik hizmetin nesnesi olabilecek hâle sokulduğunu ileri sürüyorum. Bir hastaya dönüştürülmek, hizmet için kullanılabilecek bir nesneye dönüştürülmektir. Burada ironi, bu gerçekleşir gerçekleşmez, hizmetin alanının da sınırlanmasıdır. Psikiyatri personelinin çok az olmasına hasta sayısının değil, bu alanın kendisini “hizmet” olarak tanımlamakta ayak direten kurumsal mekanizmanın yol açtığı kabul edilebilir.

Son olarak, personelin, hastanın değil de hastanenin hasta üzerindeki eylemlerinin doğasıyla ilgili olarak devam ettirdiği ta-

nımları ele almak istiyorum. Kurumun sözcüsü personel olduğu için, hastanenin idari ve disiplin mekanizması hastaya ve kamuya bu tanımlar aracılığıyla sunulur. Kısacası, koğuş yönetimiyle ilgili gerçekler ve koğuş sisteminin dinamiği psikiyatrik-tıbbi hizmetin diliyle ifade edilir.

Hastanın hastanedeki varlığı, onun akıl hastası olduğunun ilk bakışta bir kanıtı kabul edilir çünkü hastane bu kişilerin yatması için vardır. Aklının başında olduğunu iddia eden bir hastaya verilen çok yaygın bir cevap şudur: “Hasta olmasaydın hastanede olmazdın.” Eğitimli personelin idare ettiği tedavi servislerini bir kenara bırakırsak, hastanenin hastaya (bazen yalnızca, kapının kilitli olduğunu bilmekle elde edilen)⁴⁸⁹ bir güvenlik hissi verdiği, onu günlük sorumluluklardan muaf tuttuğu ve bu her iki etmenin de tedavi edici olduğu söylenebilir. (Tedavi edici olsun olmasın daha derin güvensizlikleri yerleştirecek ortamlarla karşılaşmak zordur ve kişi sorumluluklardan çok fazla ve çok kalıcı bir bedelle muaf tutulur.)

Diğer türden yorumlamalardan da söz edilebilir. Disiplin altına alma, güvensizlik hissini azaltmak için planlanmış terapötik düzenleme yapısı olarak tanımlanabilir. Heterojen ve hoşnutsuz çok sayıdaki hastayla mecburi sosyal kaynaşma, daha kötü durumda olan başka kişilerin olduğunu öğrenmek için bir fırsat olarak kabul edilebilir. Yatakhaneler koğuş olarak adlandırılır ve bu, bazı fiziksel ekipmanlarla, özellikle de tek tip yataklarla tescil edilir. Hastayı daha kötü bir koğuşa göndermek, onu, düzenlemeleriyle baş edebileceği bir koğuşa transfer etmek olarak kabul edilir. Tecrit hücresi ya da “hücre”, hastanın toplumsal olarak kabul edilmeyen dürtüleriyle başa çıkma konusundaki yetersizliğiyle ilgili olarak kendisini rahat hissedeceği bir yer olarak gö-

⁴⁸⁹ Araştırma yaptığım hastanede tanıdığım yüzden fazla hasta arasından bir tanesi, bir bloktan öteye gidemeyecek ya da koğuşundan çıkamayacak kadar kaygılandığını itiraf etmişti. Personelin kilitli koğuşlarda kalmasını uygun gördüğü hastalar dışında, kilitli bir koğuşu tercih edecek bir hasta tanımadım ya da duymadım.

rülür.⁴⁹⁰ Koğuşu, geceleri hastalara zorla ilaç içirerek sessizleştirmek –ki bu, gece çalışan personel sayısının azaltılmasına imkân tanır– ilaç tedavisi ya da sakinleştirici tedavi olarak adlandırılır. Kan almak gibi rutin tıbbi görevleri yerine getirmekten bir türlü kurtulamamış kadınlar hemşire olarak adlandırılır ve tek tip hemşire üniforması giyerler. Pratisyen doktor olarak eğitilmiş erkekler psikiyatrist olarak adlandırılır. Hastalara bir iş verilmesi endüstriyel terapi çerçevesinde değerlendirilir ve hastanın, sivil görevleri üstlenmesine yönelik yeniden tesis edilmiş kapasitesini açığa vurabilmesinin bir yolu olarak tanımlanır. Hastanın uygun davranışını etkinliklere daha fazla katılmasına izin vererek ödüllendirme, toplumla yeniden ilişkiye girişinin şekli ve zamanlaması üzerindeki psikiyatrik denetim olarak tanımlanabilir. Tedavinin uygulandığı yere ilk kez yerleştirilen hastalara “akut” servisinde oldukları söylenir. Tıbbi eylem döngüsünün ilk aşamasından sonra hastaneden ayrılmayı başaramayanlar “kronik servis”e ya da son dönemde adlandırıldığı gibi, “sürekli tedavi koğuşları”na yerleştirilirler. Hastaneden ayrılmaya hazır olanlar “nekahet koğuşu”na yerleştirilirler. Son olarak da, hastaneye diğer kişilerden önce yatan pek çok hastanın, ortalama düzeyde iş birliği yapan hastaların ya da hastaneye baslı yapan akrabaları olan hastaların bir yılın sonunda taburcu edilmesi çoğu zaman, hastanın “iyileşmiş” olmasının bir göstergesi olarak kabul edilir ve bu iyileşme üstü kapalı bir şekilde, kurumun işleyişine atfedilir. (Belli bir hastanın taburcu edilmesinin sebepleri arasında koğuş nüfusunun fazla olması, hastalığın kendiliğinden düzelmesi ya da disipline dayanan koğuş sistemin kişiye aşıladığı toplumsal uygunluk sayılabilir.) “Tedavi edilerek taburcu edildi” ya da “iyileştirilerek taburcu edildi” gibi kısa ifadeler dahi dolaylı olarak, hastanenin hastanın tedavi edilmesinde ya da iyileştirilmesinde bir payı olduğuna işaret eder. (Aynı zamanda, bir hastayı taburcu etme konusunda yaşanan başarısızlık genelde, akıl hastalığının tedavi edilmesindeki zorluğa ve bu tip bir hastalığın inatçılığına ve karmaşık karakterine bağlanır. Böylelikle, hasta için bir şey

490 Örneğin bkz. Belknap, *a.g.e.*, s. 191.

yapamamanın karşısında bile tıbbi model olumlanır.) Aslında, yüksek taburcu etme oranı hastanenin düzgün çalışmadığının bir göstergesi olarak da kabul edilebilir çünkü gerçek tedavi çok az uygulandığı için hasta hastaneye yatırılmasına rağmen iyileşir ve iyileşme kurum içindeki yoksunluk şartlarındansa başka şartlar altında daha sık gerçekleşebilir.

Bazı sözlü yorumlamalar, disipline yönelik pratiklerin tıbbi dilde ifade edilmesinden ziyade, tıbbi pratiklerin disiplin amaçlı kullanımını yansıtır. Bu noktada, eyalet akıl hastaneleri hakkındaki geleneksel bilgi, sosyologlar için örnek niteliğinde bazı hikâyeler barındırır. Bazı akıl hastanelerinde, orada bulunduğu süre zarfında hamile kalan kadın hastaları idare etmenin bir yolunun rahim alma ameliyatı olduğu söylenmiştir. Kimi zaman, “ısıranlar” olarak adlandırılan, etraflarındaki insanları ısiran hastaları idare etmenin belki de daha az yaygın bir yolu tüm dişlerin çekilmesiydi. Bu tıbbi eylemlerin ilki bazen, “rasgele cinsel ilişkide bulunmanın tedavi edilmesi”, ikincisi de “ısırmanın tedavi edilmesi” olarak adlandırılırdı. Bir diğer örnek, Amerikan hastanelerinde artık hızla azalan, ıslah olmaz ve sorunlu hastalar için lökotomi yöntemini kullanmaktır.⁴⁹¹ Hastabakıcının tavsiyesi üzerine, kapatılmış kişileri boyun eğmeye zorlamanın ve zorlanmayacak kişileri de sakinleştirmenin bir yöntemi olarak elektroşok kullanılması, aynı sürecin, kısmen daha ılımlı ama daha yaygın bir örneğidir.⁴⁹² Tüm bu durumlarda, tıbbi eylem hastaya ve hastanın akrabalarına kişisel bir hizmet olarak sunulur ancak burada hizmet edilen kurumdur, yani yöneticinin yönetimle ilgili sorunlarını azaltacak uygun eylemin belirlenmesidir. Kısacası, tıbbi hizmet modeli kisvesi altında kimi zaman tıbbın bakımla ilgili pratiği karşımıza çıkar.

491 Bana, tüberküloz olan ve hiperaktivitelerinin onları öldürmemesi için lökotomi tavsiye edilen manik akıl hastalarından söz edilmişti. Bu, tıbbın bakım işlevini değil, kişisel hizmet işlevini içeren bir karardır. Eylemin kendisinin, belirleyici bir unsurdan ziyade, salık verildiği yerde, kurumsal bir bağlam olduğunu tekrar söyleyebiliriz.

492 Bkz. Belknap, *a.g.e.*, s. 192.

taya koyabileceğimi ifade etmek istemedim. Akıl hastaneleri; gözetmenler, psikiyatristler ve hastabakıcılar işe ihtiyaç duyduğu için değil, bu hastanelere talep olduğu için toplumumuzda mevcuttur. Belli bir bölgedeki tüm akıl hastaneleri bugün boşaltılmış ve kapatılmış olsaydı, yarın akrabalar, polis ve yargıçlar yenilerin açılması için yaygara koparırlar ve akıl hastanesinin gerçek müşterileri olan bu kişiler, ihtiyaçlarını karşılamak için bir kurum talebinde bulunurlardı.

Profesyonel psikiyatri personelinin rolü de kolay değildir; bir taraftan, tıbbi ehliyeti, onun toplumda saygı ve itibar görmesini sağlar ve ona en istikrarlı uzman hizmeti işlerinden birini sunar. Bununla birlikte, akıl hastanesindeki rolü tartışmalıdır. Hastanede olup biten her şey, tıbbi hizmet referans çerçevesine oturtularak ya da bu çerçeve üzerinden yorumlanarak meşrulaştırılmak zorundadır. Personelin günlük eylemleri; gözlem, teşhis ve tedavinin ifadeleri olarak tanımlanmalı ve sunulmalıdır. Bu yorumlamanın gerçekleşmesi için, zorlayıcı diğer kurumlarımızdaki yargıçların, eğitimcilerin ve resmi görevlilerin de kısmen yaptığı gibi, gerçeğin büyük ölçüde çarpıtılması gerekir. Cezaya uygun olacak bir suçun ortaya çıkarılması ve kapatılmış kişinin karakterinin, suça uygun olacak şekilde yeniden tanımlanması lazımdır.

Ama kuşkusuz, personel, hizmet modelinin uygulanmasındaki zorlukları fark eden tek grup değildir. Hastaların da görünüşle gerçek arasındaki ilişkiye açıklık getiren şeyle ilgili sorunları vardır. Hastanın yaşam döngüsü haşın ve kısırdır. Bu durum tek başına, bizim için sosyolojik bir öneme sahip değildir. Çünkü Amerikan toplumunda dahi, aynı derecede veya daha kötü pek çok durum mevcuttur. Bizim buradaki meselemiz, akıl hastanelerinde uygulanan hizmet modelinin bu yoksunlukları özel bir şekilde değiştirmesi ve derinleştirmesidir.

Genel bir hastanede, tedavi ne kadar nahoş ya da kısıtlayıcı olursa olsun, bir kişinin fiziksel yetersizlikleri tedavinin kişinin

iyiliği için gerekli olduğunun ve kabul edilmesi gerektiğinin bir göstergesi olarak kabul edilir. Bir akıl hastanesinde, kolayca idare edilebilen bir hasta olamama (örneğin çalışamama ya da personele karşı kibar olmama) bir kişinin özgür kalmak için “hazır” olmadığı ve daha ileri bir tedaviyi kabul etmesi gerektiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilir. Mesele, hastanenin hastalar için nefret edilen bir yer olması değil, hastanın hastaneye duyduğu nefreti dışı vurmasının onun hastanedeki yerinin inşurlaştırıldığı ve hastaneden ayrılmaya henüz hazır olmadığı bir kanıtı olmasıdır. Başkalarına itaat etmekle bir kişinin kişisel adaptasyonu arasındaki sistematik karmaşa desteklenir.

Son olarak, kurumların kadrolarının nasıl oluşturulduğunu, bu kurumların nasıl işlediğini ve bu kurumlarda yaygın olan inançları araştırdığımızda, bu kurumlar başka ne yaparlarsa yap-sınlar, en önemli işlevlerinden birinin, hastane personelinin kendi benlik algısını devam ettirmek olduğunu görürüz. Kapatılmış kişiler ve alt kademelerdeki personel geniş çaplı destekleyici bir eyleme (ayrıntılı ve abartılı bir övgü) dâhil olurlar. Bunun amacı değilse de etkisi, tıbbi karakterde bir hizmetin burada mevcut olduğunu ve psikiyatri personelinin bu hizmeti verdiğini tasdik etmektir.⁴⁹³ Bu iddiayı desteklemek için harcanan çaba, içerisinde ister istemez kırılğanlıklar da barındırır. (Belki de sosyolojiye olduğu kadar duygulara da yaslanan bir genelleme ortaya atılır: Bir kişinin iddiaları gerçeklerden ne kadar uzaklaşırsa, o kişinin daha da fazla çaba harcaması ve konumunu sağlamlaştırmak için daha fazla yardım alması gerekecektir.)

493 Daha büyük bir topluluk da bu rolü desteklemekle meşgul olur. Bugün öngörülen ideal terapötik deneyim bireysel psikoterapiye, öncelikli olarak da psikoanalize doğru ilerlemektedir. Bu görüşe göre, eyalet hastanesindeki servisleri iyileştirmenin ideal yolu, psikiyatri personelinin sayısını artırmak olacaktır ki böylece daha fazla bireysel tedavi ve bu ütöpic idealin dışında da grup psikoterapisi ve danışmanlık gibi en iyi ikincil terapileri maksimum düzeyde vermek mümkün olacaktır. Bu tip bir çözümün, akıl hastalarının kendilerini içinde buldukları insani durumdan ziyade, psikiyatristlerin rolleriyle ilgili yaşadıkları sorunlu duruma çare olması daha muhtemeldir.

Akıl hastaları kendilerini zor bir durumun içinde bulabilirler. Hastaneden çıkmak ya da hastanedeki hayatlarını kolaylaştırmak için, onlara uygun görülen statüyü kabul etmek zorunda kalırlar. Bu statü, onları bu pazarlığa zorlayan kişilerin mesleki rolünü destekler. Bazı hastaların zihinlerini bir ihtimal daha da bulanıklaştıran ve kişiyi kendisine yabancılaştıran bu ahlaki esaret, uzman hizmeti ilişkisinin muhteşem geleneğine, özellikle de bu geleneğin tıbbi varyantına başvurmakla elde edilir. Böylece, akıl hastaları kendilerini, diğer kişiler için hayatı kolaylaştıran hizmet idealinin ağırlığı altında ezilmiş bir halde bulurlar.

Erving Goffman

TIMARHANELER

Patolojik olan, bir işleyiş bozukluğudur esasında. Bir şeyin, bir nesnenin, bir organın normal işleyişinden uzaklaşması, sâpması hâlidir, kısacası ilişkiseldir. Psikiyatrist de, aynen bir saat tamircisi veya dâhiliyeci gibi, bu türden bir patoloji tanımından hareket eder, ancak bir farkla: Yelkovanın gerektiği gibi dönmemesi veya böbreğin beklenen enzimleri salgılamaması esasen teknik bir meseleyken, uygunsuz addedilen bir davranış biçimi ekseriyetle ahlaki bir meseledir. Normal-patolojik ayrımının sınırları artık burada bir idrak kategorisinin sınırlarıdır da. Teşhis; kültürel manada etnosentrik, bir olma biçimini tanımlaması manasında da ziyadesiyle politiktir. Tanım koyan, tasnifleyen ve de kapatan bir iktidar dilinin mekânıdır burası.

Gündelik hayatın ince kıvrımlarının kıvrak zekâlı gözlemcisi Erving Goffman, bu kez bu dilin yuvasına, bir “total kurum” olarak akıl hastanelerinin o kendine has dünyasına götürüyor bizi. Hapishaneler, toplama kampları, kışlalar gibi diğer türden gözetim kurumlarını da kapsayan total kurumlar, benliği kırmaya ve dönüştürmeye yönelik neredeyse doğal bir deney, bir insan serası olarak çıkıyor karşımıza. Uzak diyarlardaki gizemli bir kabilenin izinde sahaya inen meraklı ve kuşkucu bir etnograf edasıyla, doğrudan St. Elizabeths Akıl Hastanesinde yürütüyor çalışmasını Goffman. Orada çalışıyor, yaşıyor, gözlemliyor, soruyor... Öyleyse, başka türden bir sosyal bilim pratiğini; maharetli ve ezber bozucu ama bir o kadar da emek ve birikim isteyen bir saha mesaisini işaret etmesi açısından da bir klasik eser *Timarhaneler*. Orijinal baskısı 1961... Türkçe söylenişi ise 2015... 54 yıl aradan sonra; buyursunlar efendim...

